YAZILI
ve
SÖZLÜ ANLATIM
(Kompozisyon Bilgileri)

Yrd. Doç. Dr. Mahmut BABACAN

Gözden Geçirilmiş
3. Baskı

AK

MAHMUT BABACAN

1961 Trabzon doğumlu. İlk ve orta öğrenimini Isparta'da tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1985). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 1987 yılında Yüksek Lisans Eğitimini, 1993 yılında da Doktora Eğitimini Tamamladı. Mezuniyetinden sonra 1986 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. Askerlik görevini yaptıktan sonra 1994-2005 yılları arasında da Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak çalıştı. Bu yıllar arasında ayrıca Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanlığı'nı yürüttü. 2005 yılından itibaren ise Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yazarın Yeni Türk Edebiyatı alanında edebiyat eleştirisi, çocuk edebiyatı, edebiyat öğretimi gibi bilim dallarında bilimsel dergilerde yayımlanmış 22 makalesi, ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş 16 bildirisi vardır. Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında hazırlanmış ders kitaplarının "Ara Nesil", "Yedi Meşaleciler", "Attila İlhan" v.s. gibi bölümlerini hazırlamıştır.

Evli ve iki çocuk babasıdır.

Isbn	978-605-5688-13-4
Sertifika No	13423
Yayın Sıra No	14
Genel Yayın Yönetmeni	M. Fatih Andı
Kapak Tasarım	Berk Alben
İç Tasarım	İrfan Güngörür
3. Baskı	Ekim 2009
Baskı / Cilt	İyiişler Matbaacılık Çobançeşme Cad.No 14 Kağıthane / İstanbul Tel: 0212 294 23 31

Elektronik ortam ve tüm baskı hakları
Akademik Kitaplar'a aittir. © 2009

AKADEMİK KİTAPLAR

Hobyar Mah. Cağaloğlu Yokuşu Sok. No: 1
Özhekim İşhanı Kat: 1/16
Eminönü / İstanbul
Tel: 0 212 512 70 10 Fax: 0 212 512 70 11
www.akademikkitaplar.com

YAZILI
VE
SÖZLÜ ANLATIM
"Kompozisyon Bilgileri"

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Babacan

İstanbul 2009

Yetişmemde büyük emekleri olan
Anne ve Babama...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

YAZILI ANLATIM

I. BÖLÜM
İLETİŞİM, DİL ve KÜLTÜR

a) İletişim 17
b) İletişim ve Dil 18
c) İletişim Türleri 19
d) Dilin Millet İçin Önemi 21
e) Kültürün Tanımı ve Kapsamı 22
f) Dilin Toplum, Kültür ve Millet Açısından Önemi 24

II. BÖLÜM
YAZILI ve SÖZLÜ ANLATIM ÖNCESİ
YAPILACAK HAZIRLIKLAR

1) Gözlem Yapmak 29
2) Dinlemek 30
3) Okumak 33
4) Düşünmek 41
5) Anlamak 42
6) Yazılı Anlatım Metinlerini Düzeltme ve Değerlendirme 46

III. BÖLÜM
YAZILI ANLATIMDA BAŞARILI OLMANIN AŞAMALARI

A) İYİ VE BAŞARILI YAZININ ÖZELLİKLERİ 49
B) ÖN HAZIRLIK 49

C) YAZMA ÖĞRETİMİ 51
D) PLANLAMA 54
a) Biçimsel Planlama 55
b) İçerik Planlaması 56
E) ANADİLİNİ KULLANMA BECERİSİ 65
1. Kelimelerin Seçimi 65
2. Cümlelerimiz Nasıl Olmalı? 66
F) BAŞARILI ANLATIMIN NİTELİKLERİ 67
G) ANLATIM BOZUKLUKLARI 69
a) Dilbilgisi ile İlgili (Yapıya dayalı) Anlatım Bozuklukları 69
1. Yüklem Eksikliği 69
2. Özne Eksikliği 70
3. Özne Yüklem Uyumsuzluğu 71
4. Çatı Yönüyle Uyumsuzluk 73
5. Nesne Eksikliği 73
6. Dolaylı Tümleç Eksikliği 74
7. Zarf Tümleci Eksikliği 75
8. Edat Tümleci Eksikliği 75
9. Fiilimsi Eksikliği 76
10. Ek-Fiil Eksikliği 76
11. Bağlaç ve Edatın Yanlış Kullanılması 77
12. Tamlama Yanlışlıkları 77
13. Ek Yanlışlığı ve Eksikliği 78
b) Anlama Dayalı Anlatım Bozuklukları 79
1. Sözcüğün Gereksiz Kullanılması 79
a. Eş ve Yakın Anlamlı Sözcüklerin Aynı Cümle İçinde Kullanılması 80
b. Gereksiz Yardımcı Fiil Kullanılması 80
2. Sözcüğün Yanlış Anlamda Kullanılması 81
3. Birbiriyle Karıştırılan Sözcüklerin Kullanılması 82
4. Kelimenin Yanlış Yerde Kullanılması 83
5. Anlamca Çelişen Sözcüklerin Kullanılması 84
6. Mantık Hatası ve Tutarsızlık 85
7. Atasözü ve Deyimlerin Yanlış Kullanılması 85
8. Noktalama İşareti Yanlışları 86
H)YAZIM (İMLÂ) KURALLARI 88
1. 'ki' Bağlacı ve - ki Ekinin Yazımı 88
2. "de" Bağlacı ve "-de" Bulunma Durum Ekinin Yazımı 89
3. "mi" Soru Edatının Yazımı 90
4. Sayıların Yazımı 90
5. Kısaltmaların Yazımı 91
6. Gün ve Ay Adlarının Yazımı 91

7. Yön İsimlerinin Yazımı 91
8. Coğrafî Terimlerin Yazımı 92
9. Tarihlerin Yazılışı 92
10. Birleşik Sözcüklerin Yazımı 92
11. İkilemelerin Yazımı 93
12. Büyük Harflerin Kullanıldığı Yerler 93
13. Satır Sonunda Kelimelerin Bölünmesi 96
14. Ses Olaylarıyla İlgili Yazım Kuralları 97
I) NOKTALAMA İŞARETLERİ 98

IV. BÖLÜM
YAZILI ANLATIM YÖNTEMLERİ

A) AÇIKLAYICI ANLATIM 111
B) KANITLAYICI ANLATIM 114
C) TASVİRCİ (BETİMLEYİCİ) ANLATIM 125
D) ÖYKÜLEYİCİ ANLATIM 130
E) KONUŞMALI ANLATIM 133

V. BÖLÜM
YAZILI ANLATIM TÜRLERİ

A) FORM / BELGE YAZILAR 136
1. Dilekçe 136
2. Özgeçmiş 137
3. Rapor 138
4. Tutanak 143
5. İş Mektubu/ Resmî Mektuplar 146
B) DİDAKTİK / ÖĞRETİCİ YAZILI ANLATIM TÜRLERİ 147
1. Makale 149
2. Fıkra/ Köşe Yazısı 162
3. Sohbet / Söyleşi 166
4. Deneme 171
5. Eleştiri/Tenkit 179
6. Anı/ Hatıra 192
7. Günlük/Günce 202
8. Gezi Yazısı / Seyahatname 207
9. Biyografi / Yaşamöyküsü 212
10. Otobiyografi /Özyaşamöyküsü 229
11. Mektup 239
C) EDEBİ TÜRLER 257

I. Anlatmaya Bağlı Edebî/ Kurmaca Türler 257
1. Destan 258
2. Masal 262
3. Fabl 264
4. Hikâye / Öykü 266
5. Roman 275
II. Göstermeye Bağlı Edebî Türler 285
1. Tiyatro 285

SÖZLÜ ANLATIM

I. BÖLÜM
GÜZEL KONUŞMA/DİKSİYON

1. Sözlü İletişim 295
2. Konuşma Kavramı ve Önemi 297
3. Konuşma Eğitimi 299
4. İyi Bir Konuşmacı Olabilmek İçin Yapmamız Gerekenler 301
5. Ses Eğitimi 309
a) İyi Bir Konuşma Sesinin Özellikleri 310
b) Söyleme Kusurları 313
c) Konuşma Sorunlu Tipler 315
6. Türkçenin Söyleyiş Özellikleri 320
a) Vurgu 320
b) Ulama 323
c) Tonlama 325
d) Durak 326
e) Hız 329

II. BÖLÜM
BEDEN DİLİ

1. Jestler ve Mimikler 333

III. BÖLÜM
KONUŞMA ÇEŞİTLERİ

A) HAZIRLIKSIZ KONUŞMALAR 341
1. Selamlaşma ve El Sıkma 342
2. Tanışma-Tanıştırma 343
3. Sohbet Etme-Fıkra Anlatma 344

4. Kutlama 344
5. Teşekkür Etme 345
6. Özür Dileme 345
7. Adres/ Yol Sorma 345
8. Telefonla Konuşma 346
9. Nasıl Hitap Edelim? 348
B) HAZIRLIKLI KONUŞMALAR 351
1. İş Görüşmesi 352
2. Bilgi Öğrenmek İçin Görüşme 353
3. Konuşmaya Hazırlık/ Konuşma Planı 354
4. Metin Hazırlığı 356
5. Psikolojik Hazırlık 357
6. Ses Denetimi 357
7. Konuşma Kürsüsünde Yapılması Gerekenler 359

IV. BÖLÜM
SÖZLÜ ANLATIM TÜRLERİ

A) DİNLEYİCİ TOPLULUĞU KARŞISINDA YAPILAN KONUŞMALAR ..363
1. Açılış ve Takdim Konuşmaları 363
2. Şiir Okuma 364
3. Konferans 366
4. Panel 372
5. Sempozyum / Bilgi Şöleni 373
6. Forum 374
7. Açık Oturum 375
8. Münazara 384
9. Seminer 386
10. Söylev (Nutuk/Hitabet) 388
B) BASIN ORGANLARI İÇİN YAPILAN KONUŞMALAR 394
1. Röportaj 394
2. Mülakat / Görüşme 401
3. Soruşturma / Anket 408

GENEL KAYNAKÇA 413

Önsöz

Konuşma ve Yazma, aydın bir insanın, bir başka ifadeyle okuyan, dinleyen, düşünen, sorgulayan, bilgi üreten ve bunları başkalarına anlatması gerek bir kişinin başarmak zorunda olduğu etkinliklerdir. Bu başarı da diğer başarılarda olduğu gibi, çaba harcamayı, emek vermeyi gerektirir. İnsan ne kadar yetenekli olursa olsun, çaba harcamaksızın başarıya ulaşamayacağı gibi, kendini ne kadar yeteneksiz bulursa bulsun, emek vererek yazma ve konuşma becerisini geliştirebilir.

Anlamak ve anlatmak, insanın en önemli ihtiyaçlarının başında gelmektedir. Algılananların ifade edilebilir bir duruma getirilmesinden sonra da anlatma eylemi gerçekleşir. Tamamen zihinsel bir süreç olan anlamak ve anlatmak, insanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliktir. Bir başka ifadeyle de okuduğunu, dinlediğini tam ve doğru olarak anlayabilmek; düşüncelerini, duygularını, tasarılarını ve isteklerini doğru olarak aktarabilmek; geniş ve işlek bir kelime hazinesine, kapsamlı bir dil birikimine sahip olabilmek demektir. Bu beceriyi kazanamamış bir insanın da çevresiyle gerçek anlamda bir iletişim kurabilmesinin de imkânı yoktur. Bu beceriyi kazanamamış bir öğrencinin ise öğrenimin hiçbir düzeyinde, özellikle de üniversitede umduğunu bulabilmesi, kendisinden beklenileni verebilmesi düşünülemez.

Okumak, düşünmek, düşünüleni insanlarla paylaşmak ve iletişim kurmak gibi hayatın her alanında temel ihtiyaç olmuştur. Yazı, insanın bir başkasından önce kendine karşı unutkanlığının önüne geçebilecek yardımcı ihtiyaçlardandır ve genelde her insanın, özelde düşünen insanın hafızasına yardımcıdır. Bugün yazı, yazılı kültür açısından önemlidir ve okuryazar olan bireylerin yazı ve kültürünü bilmeleri ve kendilerini bu hayat içinde ifade etmeleri, yazıyı kurallarına uygun kullanmalarını zorunlu kılmaktadır. İletişimden, iş hayatının düzenlenmesine, öğrenmekten öğretmeye, hayatın her aşamasında yazıyla yaşamak, yazıya karşı kayıtsızlığa izin vermemektedir. Özellikle eğitim-öğretim hayatında olanlar açısından yazıya duyarsız ve ilgisiz kalmak söz konusu olamamaktadır. Bu bakımdan en azından üniversitede okuyan kişilerin yazılı kompozisyon

oluşturabilecek ve oluşturulan kompozisyonların başarılarını değerlendirebilecek düzeyde yazma becerilerini geliştirmelerini sağlamak hazırladığımız bu kitabın esas amacını oluşturmaktadır.

Ülkemizde Türkçe eğitimi ağırlıklı olarak ilk ve orta öğretimde verilir. İlk ve orta öğretimde yaşanan sorunlar, eğitim fırsatının her yerde eşit olarak sağlanamaması, öğrencilerin, çoğu kez, yüksek eğitimin Türkçe öğrenme becerisi açısından beklenen düzeye ulaşmasını sağlamada yeterli olamamaktadır. Bu durum da Türkçe eğitimini üniversiteye taşınmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Türkçe -Yazılı ve Sözlü Anlatım dersleri, üniversitelerin öğretmen yetiştiren fakültelerinde zorunlu ders olarak okutulmaktadır.

Yazılı ve Sözlü Anlatım derslerinin asıl amacı, bir insanın, bir konu hakkında düşünce ve duygularımızı ifade etme becerisini kazandırmaktır. Üniversite çağına gelmiş kimi öğrenciler, gerek toplum yapısı gerekse aile ortamı nedeniyle görüş ve düşüncelerini söylemede güçlük çekmektedir. Her ne kadar okuduklarını anlasalar da, anladıklarını anlatamamaktadırlar. Derslerimizde öğrencilerimize ifade yeteneklerini ortaya çıkarmak, arttırmak ve bu yolda gayret göstermek için de fırsat verilmelidir.

İşte bu çalışmamızla "Yazılı Anlatım, Sözlü Anlatım, Konuşma, Yazma Eğitimi ve Kompozisyon gibi derslerde; aydın, okumuş, üniversiteli bir insanın her durum ve alanda çevresiyle sağlıklı iletişim kurabilme becerisine sahip olmasını sağlamak için bir "el kitabı ve rehber" hazırlamak amacını taşımaktayız. Her konudan sonra, bilgileri pekiştirici örnek metinler ve okuma metinleri konmuştur. Böylece teorik olarak anlatılanlar, öğrencilerin zihninde canlanmış olacaktır.

Kitabımın ortaya konmasında büyük çabalar harcayan ve özen gösteren 3F Yayınevi sahip ve çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Babacan

Afyonkarahisar - 2008

BAŞLARKEN:
AZ SÖZ ÇOK ANLAM

"Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir. İnsanı aydınlatan güzel dilin kıymetini bil."

Yusuf Has Hâcip

"Yazı yazmayı öğrenmek, her şeyden önce düşünmeyi öğrenmektir."

Amiel Suche

"Düşünme zor iştir. Muhtemelen bu nedenle çok az kişi düşünür."

Henry Ford

"Ancak yazıya geçmiş düşüncenin değeri vardı. Geri kalanlar boş çırpınmalardan, rüzgarın alıp götürdüğü bir saatlik hayallerden başka bir şey değildir."

Emile Zola

"Okumak insanı doldurur, insanlarla konuşmaya hazırlar, yazmak ise olgunlaştırır."

Francis Bacon

"Dünya adlı gezegende, kapladığım mekânın hakkını, yazmakla veriyorum."

John Updike

"Hayallerinizi kovmayın; çünkü onlar gittiler mi siz kalırsınız belki, fakat artık yaşamıyorsunuz demektir."

Mark Twain

"Alim unutmuş, kalem unutmamış."

Türk Atasözü

YAZILI ANLATIM

I. BÖLÜM
İLETİŞİM, DİL ve KÜLTÜR

"Akıl süsü dil, dil süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür."

Yusuf Has Hâcip

"Çok dinlememiz için iki kulağımız; az konuşmamız için de bir dilimiz vardır."

Diyojen

A) İletişim

İnsan yapısı gereği toplumsal bir varlıktır. İnsanın hayatta kalabilmesi için kendi kişisel becerileri kadar, diğer insanlarla olan ilişkileri de önemlidir. İnsanlarla birlikte yaşamanın temel şartı da anlaşabilmektir. Anlaşmak ise bir yönüyle insanın kendini başkalarına anlatabilmesi, karşı taraftan bakılacak olursa, başkalarını anlaması temeline dayanır. İşte karşılıklı olarak gerçekleştirilen bu "anlama" durumu, iletişimin temelini oluşturmaktadır.

İnsanların hatta bazı hayvanların bile toplu halde yaşayabilmeleri, aralarında iletişimi sağlayabilecek bir bildirişim aracına sahip olmaları ile mümkündür. Çevremizdeki hayvanları bu dikkatle incelediğimizde birbirleriyle bir şekilde iletişim kurduklarını görürüz. Örneğin, yiyecek aramaya çıkan karıncalar, yiyecek buldukları zaman, bunu geçtikleri yol üzerine bıraktıkları koku maddesi ile yuva arkadaşlarına haber vermekte, onlar da antenleri aracılığıyla bundan haberdar olmaktadır. Aynı şekilde yunusların da yüksek titreşimli seslerden yararlanarak birbirleri ile haberleştikleri, belli sayıda işaretten oluşan bir iletişim sistemi kullandıkları bilinmektedir.

İletişim, insanın birbirini anlama çabasıdır. Duygu ve düşüncelerimizi bildirme, aktarma, paylaşma ve anlatma sürecidir. İlk insandan günümüze kadar iletişim vardır. İlk insanlar iletişimi: jestler, mimikler, işaretler, araçlar ve çeşitli

hareketlerle sağlıyorlardı. Zamanla bu çeşit iletişim araçları yetersiz kalmış, insanoğlu zamanla dil yetisini keşfetmiş ve konuşma yoluyla iletişimine başka yön vermiştir. Doğaldır ki insanların birbirleriyle iletişim kurmaları, anlaşmaları yalnızca dille sınırlı değildir. İki insan arasında ortak çağrışımları bulunan her türlü semboller, renkler, davranış tarzları, giyim kuşam, çiçekler, kokular, kimi zaman da sessizlik iletişim için bir araç olabilmektedir. En basit biçimiyle dış görünüşümüz, takılarımız bile başka insanlar için anlam değeri taşıyan birer ileti durumundadır. Bu kişisel zevk ve tercihler, çoğu kez karşımızdaki kişiyi daha yakından tanımada önemli ipuçları verir.

İnsanların sosyal bir varlık olarak, sağlıklı iletişim içerisinde "ortak yaşam alanı" oluşturmaya çalışırlar. Bilim adamlarının artık anne karnında başladığını kanıtladıkları bu temel olguyu, toplumsal ilişkilerimizi kurup sürdürmek, kendimizi başkalarına anlatabilmek, hepsinden de önemlisi kendimizi bir birey olarak hissetmek amacıyla kullanırız.

İletişimde temel amaç, zihinler arasında ortak bir algı oluşturmaktır. Her iletişim etkinliğinin bir amacı, iletilmek istenen bir mesajı ve etkilemek istenen bir hedef kitlesi vardır. İletişim, iki varlık arasında karşılıklı ya da tek yönlü bilgi akışıdır.

İnsanlar arasında iletişimin gerçekleşebilmesi için bir "gönderici"ye (konuşmacı) ve bir "alıcı"ya (dinleyici) ihtiyaç vardır. İletişimin üçüncü temel ögesi de "ileti"(mesaj)dir. İleti, yani mesaj, "aracı" dediğimiz ses, yazı, beden dili gibi bir araç yolu ile aktarılabilir. Kaynaktan (gönderici) çıkan mesaj, alıcı tarafından algılanmış ve bu algılanış, "geri bildirim" yoluyla tekrar kaynağa dönebilmişse iletişim başarılı olmuş sayılır.

Görülüyor ki genel anlamda bildirişim "bir araç görevi gören ilkel veya gelişmiş bir işaret sisteminden yararlanılarak bir bilginin, bir duygunun bir yerden başka bir yere, bir zihinden başka bir zihne aktarılması olayıdır. Ancak insanlar arasındaki anlaşmayı sağlayan en geliş bildirişim aracı dildir.

B) İletişim ve Dil

İnsan, toplum hayatının her aşamasında ve düzeyinde karşılıklı anlaşma ihtiyacı içindedir. Gündelik hayat içerisinde diğer insanlarla kurulan bağlantılarda iletişim aracı olarak en çok dili kullanmaktayız. Dil, diğer iletişim kanalları içinde kendimizi ifade etmek için en sık başvurduğumuz araçların başında gelmektedir. Zaten insanların toplum halinde yaşamak zorunda oluşları dili zorunlu kılmıştır. Bu anlamda dil, toplum olabilmenin zorunlu sonucudur.

Dil, bir toplumda ses ve anlam bakımından ortak ögelerdir. Dilin bir iletişim sistemi olarak kullanılmasının temel şartı, alıcı ve verici tarafından tanınıyor ol-

masıdır. Bir başka ifadeyle, vericinin kullandığı kodlama mantığı alıcı tarafından bilinmiyorsa bu durumda iletişim başarısız olacaktır. İletişimde kanal olarak kullanılan dil, kişiler arası bir uzlaşmayla oluşmuş kişiler üstü bir yapıdır. Dil kullanıcıları, ses ve anlam bakımından ortak olan ögelerle iletişimi sağlarlar. Her sistem gibi dilin de işleyişini sağlayan birtakım kurallar vardır. Dilin yazılı ve sözlü işleyişine yardımcı olan bu kurallar, dil kullanımının ve iletişimin daha sağlıklı yürütülmesini sağlar.

Dil, yapısı gereği yalnızca seslerden örülü bir sistem olmayıp, yazıda yazım ve noktalama, konuşmada vurgu ve tonlama gibi dile yardımcı birtakım ek kurallar yardımıyla kullanılmaktadır. Bu özellikler, dilin çok yönlülüğünü oluştururken; diğer iletişim kanallarına göre çok daha kapsamlı olması, iletişimde mesaj aktarımını yüzde yüze yakın oranda gerçekleştirebilmesi, onun gelişmişliğini göstermektedir.

Bilgilerimizi, öğrendiklerimizi, başkalarının düşüncelerini dil yoluyla kavrarız. Kendi düşüncelerimiz de kafamızın içinde çalışan dilin yardımıyla oluşur, olgunlaşır. Dil, yalnızca anlaşma, iletişim aracı değil, aynı zamanda düşünme aracıdır.[1]

C) İletişim Türleri

1. Yazılı İletişim: Posta ile, mektup ve telgraf yoluyla haberleşme. Önceki yıllarda önemli bir iletişim türü idi. Günümüzde ise biraz önemini yitirmiştir. Özellikle telefonun hayatımıza girmesiyle, en önemli yazılı iletişim aracı olan mektup kullanılmamaya başlanmıştır. Bunun yerini cep telefonu mesajları ve e-mailler almaktadır.

2. Sözlü İletişim: Telefonla konuşma en önemli sözlü iletişimlerden biridir. radyo ve teyp-cd çalar dinlemek de sözlü iletişimin parçasıdır.

3. Görsel İletişim: Bilgisayar'da internet sitelerini, televizyon, resim sergisi izlemek gibi iletişim araçları kullanılarak yapılan iletişimdir. Ayrıca reklam ve ilan panolarında yer alan metinler görsel iletişe girmektedir. Televizyon programı veya tiyatro oyunu izlenmesi görsel iletişim sayılır.

4. Sözsüz İletişim (beden dili): Jest ve mimikler aracılığıyla yapılan iletişimdir. Burada beden dilini iyi kullanmak da ayrı bir iletişim becerisi oluşturacaktır. Bu nedenle yüz ifadeleri çok önemlidir. Yüz hareketlerinin yanı sıra beden teması veya bir dokunuş bile sözsüz iletişimi sayılır.

---

1 Doğan CÜCELOĞLU, *Keşke'siz Bir Yaşam İçin İletişim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

OKUMA METNİ:

DİLİN CANLANDIRMA GÜCÜ[2]

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

Maksim Gorki, fırıncı çıraklığı yıllarında, Tolstoy'un bir hikayesini okurken, öylesine kendinden geçer ki, acaba kağıdın içinde büyülü bir şey mi var diye havaya kaldırır bakar. Tabii beyaz sahife üzerinde siyah harflerden başka bir şey görmez.

Fakat saf fırıncı çırağını ve bütün saf okuyucuları büyüleyen şey, o ak sahife üzerinde yazılı kara harflerden başka bir şey değildir.

Harfler, seslerin işaretleridir. Kelimeler ise seslerden mürekkeptir. Yazılı veya sözlü işaretlerle, göz önünde bulunmayan her şeyi göz önüne getirebilir, ölüleri diriltebilir, ağaçları konuşturabilirsiniz. Bu büyü değil de nedir?

Güzel bir romanı okurken, Maksim Gorki'de olduğu gibi, kitap, kağıt, harf ortadan kalkar, gitmediğimiz şehirlerde dolaşır, tanımadığımız insanlarla tanışır, onların yatak odalarına hatta ruhlarının içine gireriz.

Dile bu büyük gücü veren nedir? Kendiliğinden çalışan bir şartlı refleks mekanizması dolayısıyla, dilin varlığın yerine geçişi! Ünlü Rus alimi Pavlov, yaptığı denemelerle köpeklerde sun'i olarak çeşitli şartlı refleksler yaratmaya muvaffak olmuştu. Köpeğe acıktığı zaman et verilirken bir de zil çalınır. Bu hareket tekrarlanınca, köpeğin ağzından, sadece zil sesi ile de salyalar akmaya başlar. Tabii zil sesi karın doyurmaz ama etin hayalini uyandırır.

İnsanoğlunun hayatında kelimeler de aynı rolü oynarlar: Gösterildikleri eşyanın hayalini göz önünde canlandırırlar.

Hayat boyunca öğrenilen kelimeler, bizim hafızamızda, onların hayali ile beraber, gözle görünmez bir dünya yaratırlar. Bir hikayeyi dinler veya okurken, ses ve yazı, hafızamızdaki hayalleri canlandırır. İyi bir edebiyatçı, dilin bu canlandırma gücünden faydalanarak, asıl dünyaya benzer veya ondan daha zengin veya değişik bir hayal dünyası yaratır.

Herkesin bildiği, günlük hayatta kullandığı kelimelerin hayal mekanizmasını daha çabuk harekete getireceği gayet tabiidir. Bundan dolayı büyük yazarlar, yeni kelimeler icat etmekten çok, herkesin bildiği kelimelerle yeni dünyalar yaratırlar.

(...)

Bir yazar, kullandığı her kelimenin dış alemde veya insan hayatında neye tekabül ettiğini bilmelidir. Bülbül ile karga ayrı kuş çeşitlerini gösterir. Şefkat, merhamet ve sevgi

2 *Kültür ve Dil*, *Dergah Yayınları* İstanbul 1983, s. 183-185.

kelimeleri arasında öyle ince farklar vardır ki, sevdiklerimizin bize karşı besledikleri duyguyu tavsif ederken bu kelimelerden birini veya ötekini kullanmak, bazen hayati bir önem kazanır.

...İyi yazar, dile hakim olduktan sonra, onu unutur, bizzat varlık, hayat ve insan ile uğraşır. Daha doğrusu o dili kullanırken dürbünle dünyayı seyreden biri gibi dikkatini kelimelere değil, varlığa çevirir. Dünyayı seyredecek yerde dürbünün kendisine bakan biri, dünyayı değil, dürbünü görür.

D) Dilin Millet İçin Önemi

Dil, gücünü toplumun kültüründen alan, o toplumun fertlerinin aralarında anlaşmalarını sağlayan, bir milletin kültür değerlerini geçmişten geleceğe yazı veya sözle aktaran, o milleti ayakta tutan, varlığını sağlayan ve devam ettiren, hem kendi içinde (millî) hem kendi dışında (uluslararası) iletişimi sağlayan ve insanları diğer varlıklardan ayıran, hayatın akışına yön veren en önemli ve temel öge; benzeri bulunmayan ve ne zaman ortaya çıktığı belli olamayan bir mucize, vasıta ve en büyük müessesedir.

Dil, insanı insan yapan niteliklerin başında gelir; çünkü insan düşünme ve düşündüklerini ifade etmesiyle diğer canlılardan ayrı bir nitelik kazanır ve bu yüzden insan açısından bakınca insanın dünyadaki yerini ve değerini belirler; kişinin yaşamını sürdürebilmesini sağlar.

Düşünecek olursak, dil olmadan bir ince duyguyu; bir yazıyı, önemli bir olayı, bir buluşu, bizim için unutulmayacak kadar değerli bir anımızı nasıl anlatabilir, ifade edebilir, paylaşabilir ya da nasıl kağıda geçirebiliriz.

Her milletin kendine has bir dili ve dil sistemi vardır. Öyle ki bu sistemi sadece o toplumun insanları bilir. Çünkü; Dil, gücünü toplumdan ve o toplumun kültüründen alır ve o toplumu meydana getiren insanların aralarında anlaşmaları için kullanılır. Bir topluluğun millet olabilmesi için, o topluluğu meydana getiren kişilerin bazı konularda birlik sağlamış olmaları gerekir. Bunların en önemlisi dil birliği'dir. Dil birliği, ulusal birliğin gereklerindendir. Öyle ki Her dil, birlikte yaşayan insanlar arasında yüzlerce hatta binlerce yıl konuşula konuşula meydana gelir. Bu birlik ulusun zevk birliğini, mantık birliğini, felsefe birliğini meydana getirir. İnsanlar arasındaki yakınlaşmayı, bütünleşmeyi sağlayan kurumların başında gelir. Dil duygu ve düşüncelerimizle iç içedir, bir bütündür; duygu ve düşüncelerin gelişmesi, uygarlığın ilerlemesi önemli ölçüde dile bağlıdır. Her ulusun dili kendine has öğeleri, kendi kültür değerlerini barındırır ve yaşam tarzından etkilenir. Bu etkilenme bir ortaklık meydana getirir.

Karacaoğlan bir dörtlüğünde bunu ne güzel ifade eder:

"Çıktım seyr eyledim Frengistan'ı
İlleri var bizim ile benzemez
Güzelleri şarkı söyler çağrışır
Dilleri var bizim dile benzemez."

Yahya Kemal, dil ile toplum ve yaşayışı arasındaki bağ ve ortaklığı şu cümlede özetler: "Her halk kendi iklîminin lisânını söyler."

Yahya Kemal'in de ifade ettiği gibi farklı ulus, farklı kültür, farklı yaşayış ve bunlara bağlı olarak farklı dil karşımıza çıkar.

Dilin millet ve devlet hayatı bakımından taşıdığı önem konusunda büyük Çin filozofu Konfüçyüs'le geçen şu konuşmayı dinleyelim:

"Konfüçyüs'e sordular:

"- Bir ülkeyi yönetmeye çağrılsaydınız yapacağınız ilk iş ne olurdu? Filozof şöyle cevap verir:

"- Bir ülkeyi yönetme görevini bana verseler, hiç kuşkusuz dili gözden geçirmekle işe başlardım. Çünkü dil kusurlu olursa kelimeler düşünceyi iyi anlatamaz. Yapılması gereken şeyler gereğince yapılamaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa töre, kültür bozulur. Töre ve kültür bozulursa adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa şaşkınlığa kapılan halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir."[3]

E) Kültürün Tanımı ve Kapsamı

"Kültür, okumak, anlamak, görebilmek görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekâyı eğitmektir."

M. Kemal ATATÜRK

Bilindiği gibi milletleri meydana getiren en önemli unsurlardan biri de kültürdür. Kültür, toplumun bir üyesi olarak insanın ürettiği bilgi, inanç, teknik, âhlak, estetik, sanat, hukuk, felsefe; örf, âdet, gelenek ve görenekleri ile diğer yetenek ve alışkanlıklarını kapsayan; rûhî özelliklerini, duyuş ve düşünüşlerini ortaya koyan değerler bütünüdür. Kültür, kapsamının genişliğinden dolayı da tanımlanması güç bir kavramdır.

---

3 Yavuz Bülent BAKİLER, *Sözün Doğrusu 2*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.

Kökeni Latince "toprağı ekip biçme, verimli hale getirme" anlamına gelen "cultura" olup Fransızca'da "culture" şeklinde kullanılan bu kelime, Türkçe'de önce "hars", sonra da "ekin" kelimeleriyle karşılık bulur. Kültür insan yapısıdır ve insanın yaptığı her şey kültürün bir parçasıdır". Diğer bir deyişle toplumun maddi ve manevi değerleri ile bu değerleri yaratmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümüdür.

Batı'dan ve bizden sosyolog ve kültür tarihçileri gibi aydınlar Kültür sözcüğüne karşılık olarak değişik anlamlar vermişlerdir. Bunlar: "Yüksek ûmûmî bilgi", "Belli bir konuda kazanılmış geniş ve düzenli bilgi", "Bireyin kazandığı bilgi", "Eleştirme, değerlendirme, zevk alma yetilerini gerekli şekilde geliştirmiş olma", "Bir topluluğa has düşünce ve sanat eserleri", "üreme, gelişme", "idmanla vücudu geliştirme", "güzel sanatlarda rûhu terbiye etme"vs. gibi değişik anlamlardır. Bu anlamların her biri kültüre ayrı bir boyut kazandırmaktadır; fakat hepsinin ortak noktası vardır. Kültür kelimesi hangi alanda hangi anlamı karşılarsa karşılasın ortak yan, bir "birikim" ve "olgunlaşma" yı içermesidir.

Batı'dan ve Türk aydınlarından değişik kültür tanımlarını şöyle sıralayabiliriz:

"Bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf ve âdeti, insanın cemiyetin bir üyesi olması dolayısıyla kazandığı diğer mahâret ve alışkanlıkları ihtiva eden mürekkep bir bütün."

E.B. TAYLOR

"Bir topluluğun yaşama tarzı."

C. WİSSLER

"Atalardan gelen, maddî ve manevî değerler toplamı."

E. SAPIR

"İnsanın, tabiatı ve kendini idare etme yoluyla bizzat meydana getirdiği eser."

A. YOUNG

"Bir toplulukta; Örf ve adetlerden, davranış tarzlarından, teşkilât ve tesislerden kurulu âhenkli bütün."

R.THURNWALD

"Kültür (hars), bir milletin; dînî, ahlâkî, hukûkî, bedîî (estetik), lisânî, muâkalevî (entellektüel), İktisâdî ve fennî (teknik) hayatlarının âhenkli mecmuasıdır."

Ziya GÖKALP

"Kültür, geçmişte kader birliği yapmış ve gelecek için aynı ülküleri paylaşan insanların düşünce ve duygu özelliklerinden doğan bir değerler sistemidir."

S. KANTARCIOĞLU

"Kültür; toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir."

B. GÜVENÇ

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere kültür, sıradan insan topluluklarının toplum, millet haline gelmesinde tıpkı dil gibi etkili olan sosyal bir kurumdur. Kapsam bakımından bir yönü tek tek uluslara diğer yönü de bütün bir insanlığa açılan, böylece hem ulusal, hem de evrensel nitelikler taşıyan bir yapı görünümündedir.

F) Dilin Toplum, Kültür ve Millet Açısından Önemi

Dil, milli kültürün temel ögesidir. Kültür ise, bir arada yaşayan insanların birbirleri ve tabiat ile etkileşmeleri sonucu oluşan her türlü yaşayış, düşünce, sanat ve manevi değerlerin toplamıdır. En geniş anlayışla kültürün temel ögesi dildir. Dil milli değerleri gelecek kuşaklara aktarma aracıdır.

Dil ve kültürün önemini yukarıda ayrı ayrı olarak ve ayrıntılı bir şekilde ifade ettik. Bu ifadelere göre dil: Duygu, düşünce, hayal ve beklentilerin yazılı ve sözlü olarak ifade edilmesini sağlayan bir sistemdir. Kültür, bir toplumun maddî ve manevî tüm değerleridir. Bu şekilde yorumlandığında dil, kültürün oluşumunda ana öğe iken, kültürde dilin işlevselliği doğrultusunda tamamlayıcı bir niteliğe sahiptir.

Dil ve kültür arasında, büyük bir bağ ve ortaklık vardır. O hâlde dilin gelişmişliği, kültürün gelişmişliğinin aynasıdır. Bu açıdan bakıldığına, gelişmiş ve mükemmel diller, gelişmiş ve mükemmel kültürlerin aynasıdır. Anlatım ve ifade gücü yetersiz, gelişmemiş bir dile sahip olan milletlerin aynı oranda geri kalmış bir kültürü olur ve zengin bir kültüre sahip olamaz, zaten olması da beklenemez. Dil, kültürün taşıyıcısıdır. Kültür, dilin güçlenme kaynağıdır. Dil, gücünü toplumun kültüründen alır ve o toplumun insanlarının aralarında anlaşmalarını sağlar.

Kültür de dil gibi bir millete hastır ve millilik özelliği ile dilin devamı niteliğindedir.

Hiç kuşkusuz bir milletin kültürel değerlerinin başında dil unsuru gelir; çünkü dil, ortak duygu ve düşünceyi paylaşan toplumlara millet olma özelliği kazandırır, bu nedenle kültürel değerlerin öğrenilmesi ve yaşanılmasında dilin rolü büyüktür.

Tabiatta insanlar teker teker var olurlar; ancak topluluk hâlinde yaşarlar. İnsanların topluluk hâlinde yaşamalarının temel sebebi: ortak duygu, ortak düşünce; maddî ve manevi ihtiyaçlarını karşılama isteğidir. Bu unsurlar ve insan ihtiyaçları kültürün temel taşıdır. İnsanlar, bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, doğal olarak tabiatla ve diğer insanlarla iletişim kurmak zorundadırlar, bu ise dil ile olur.

Görüldüğü gibi "dil-kültür" ortaklığı, yaşamın sürmesi ve toplumların devamlılığı için önemlidir.

Bunlarla birlikte milletlerin tarihlerinden aldıkları kuvvetin sürdürülmesi ve geleceğe aktarılması doğrultusunda, geçmiş değerlerin önemini yitirmeden gereğince korunması, ayrıca toprakları jeopolitik yönden önemli olan devletlerin halen sömürgelerle bu topraklara ve bu topraklardaki kültür hazinesine sahip olmak isteyenlere karşı kendini savunabilmeleri açısından dil-kültür ilişkisi çok önemlidir. Milletimizde bu strateji içinde bu kavramın önemini anlayıp ona sahip çıkmalıdır.

W. Humboldt, "dil-kültür-millet" ilişkisinin önemini şu sözle ifade eder: "Bir milletin dili rûhudur, rûhu da dilidir." Bu yüzden kültürel değerlerin başında gelen dilin, insanlara sağlam bir gıda olarak verilmesi gerekir. Geçmişte görülmüştür ki devletleri var eden ve yaşatan temel varlık millettir. Milletleri millet yapan, onları tarih sahnesinde tutan kültürdür. Kültür denince ilk akla gelende dildir. Her millet dilini sever, korur ve onu hem iyi öğretmeye hem iyi kullanmaya çalışır. Zaten milletlerin tarih sahnesinden silinmemesi için gerekli olan budur. Yaşamak için havaya, suya ihtiyacımız olduğu kadar, dile ve dilin tamamlayıcı olan kültüre de ihtiyacımız olduğunu hiçbir zaman aklımızdan çıkarmayalım ve canlı bir varlık olarak dilimizi ve dile işlevsellik kazandıran kültürümüzü her yerde ve her zaman sahip çıkalım ve koruyalım; Çünkü bu konu milletimizin varlığı ve devamlılığı için önemlidir ki bizim varlığımız ve hayatımızın devamlılığı için ise milletimize ihtiyacımız vardır.

Dil, toplum, kültür ve millet açısından büyük önem taşır. İnsanı gerçek anlamda insan yapan niteliklerin başında dil gelir.

Dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri, dolayısıyla bir toplumu oluşturmaları söz konusu değildir. Bir topluluğun topluma dönüşmesini dil sağlar.

Dil sürekli akan, geçtiği zaman ve coğrafyanın özelliklerini bünyesine alıp bugüne ve geleceğe taşıyan bir nehir gibidir. Bu yönü ile dil, milleti ve onun ortaya koyduğu kültürü korur ve devam ettirir.

Bir toplumun kültürü yapma ve yaratmadaki başarısı diline yansır. Bu bakımdan dil, toplumların kültür yapılarının aynısıdır. Toplumda hiçbir değişme ve gelişme yoktur ki dile yansımamış olsun. Bu bakımdan dil, toplumların düşünme, duyma ve hayatı seslendirme şeklidir.

OKUMA METNİ:

DİL ve KÜLTÜR[4]

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar. O, bu görüşünde haklıdır. Zira dil, duygu ve düşüncenin adeta kabıdır. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kabına veya kalıbına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden nesile aktarılır. Yazı, dilin sesini kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır. Fakat kültür, söz ile de bir millet arasında yayılır.

Dil kültürün temeli olduğuna göre, bir milletin dil ile ifade ettiği sözlü, yazılı her şey kültür kavramına girer. Sabahtan akşama kadar evde, sokakta, çarşıda, iş yerinde konuşan halk, farkında olmadan dil tarlasını eker, biçer. Dilin duygu ve düşünce ile dolmasının sebebi, günlük hayata çok yakın olmasıdır.

Aslında dili yaratan hayat, daha doğrusu, sosyal hayattır. Anne, çocuğuna bir oyuncak verir: "Bak sana otomobil getirdim" der. Böylece çocuk, oyuncak ile beraber "otomobil" kelimesini öğrenir. Fakat dil her zaman böyle bir eşya gösterilerek öğrenilmez. Bebek, etrafında manasını anlamadığı bir takım sesler duyar. Zamanla onların bir şeye tekabül ettiğini öğrenir.

Dil deyince, konuşulan ve yazılan bütün kelime ve cümleleri anlamak lazımdır. Halk, günlük hayatında kelimeleri menşelerine göre ayırmaz. Onu ilgilendiren, kelimelerin manası, işe yaramasıdır. Bir bakkal dükkanında on dakika oturup halkı dinleyerek hangi kelimeleri kullandığını tespit edebilirsiniz.

İlle öztürkçe yazılmamış, "normal", "tabiî" yazılı bir mahsulde, bir gazete veya kitapta da bu işi yapabilirsiniz. "Normal" ve "tabiî" konuşan halk gibi, "normal" ve "tabiî" yazan bir yazar da kelimelerin menşeine değil, manasına, nüansına ve işe yararlılığına önem verir.

Konuşma veya yazı dilinde kelimeleri, Türkçe, yabancı diye ayırmak, "normal" veya "tabiî" konuşma ve yazmaya aykırı bir davranıştır. Bu yapma tutumu kırıtgan kadınların hâl ve tavrında olduğu gibi derhal fark edersiniz. Böyle yapanlar dikkatlerini bahsedecekleri şeye verecekleri yerde belli kelimelere verirler. Onlar için önemli olan eşya, duygu ve düşünce değil, öztürkçe kelimelerdir. Bir yazarı değerlendirirken, fikirlerine değil, kullandığı kelimelere bakarlar. Onlara göre öztürkçe kelime kullananlar iyi, kullanmayanlar kötüdür. Bu ölçüyü öztürkçeden önce yazılmış eserlere tatbik ederseniz, hepsi kötüdür. Fuzulî, Bâki, Nedim, Şeyh Galip, Fikret, Âkif, hatta Yahya Kemal, Reşat Nuri bile…

4 *Kültür ve Dil*, İstanbul 1983, s. 186-188.

Böyle bir davranış tarzının ne kadar barbarca olduğunu buna göre ölçebilirsiniz.

Her millet dilini ve kültürünü yüzyıllar boyunca yoğurur. Bu esnada o, akan bir nehir gibi içinden geçtiği her topraktan bazı unsurları alır. Her medenî milletin konuşma ve yazı dili, karşılaştığı medeniyetlerden alınma kelime ve deyimlerle doludur. Bu bakımdan her milletin, dili, o milletin çağlar boyunca yaşadığı tarihin âdeta özetidir. Dile bu gözle bakılırsa mana kazanır.

Batılı dil âlimleri, filologlar yazılı ve sözlü kültür eserlerini incelerken, bir arkeolog gibi hareket ederler. Bir nevi "dil arkeolojisi" yaparlar. İlkin inceledikleri metnin tarihini tespite çalışırlar. Zira, her metin dil tarihinin bir kesitini verir. O kesitte, o anda bulunan ve o ana kadar dile girmiş olan her kelimenin, yerli, yabancı ayırmaksızın yazılışı, söylenişi, manası dikkatle tespit edilir. Zira en küçük bir işaret, bir ses değişmesi, o kelime hatta bütün metnin manasını değiştirebilir. Eğer Sümerce bir metinde Tanrı ve at kelimeleri Türkçe Tanrı ve at manalarına geliyorsa, bu, bütün insanlık tarihine yeni bir gözle bakmayı gerektirir. Bundan dolayı dil âlimleri, filologlar eski metinleri incelerken kılı kırk yararlar. Kelimelerin menşeleri onları dil ve kültür tarihi bakımından ilgilendirir. Köktürk harfleriyle yazılmış bir mezar taşında görülen Çince, Hintçe bir kelime, dil ve kültür tarihi bakımından önemli bir mana taşır. Türklere ait eski metinlerde sadece Türkçe kelimelere önem vererek, yabancıları bir kenara atmak hem kültür kavramına, hem de ilmî düşünceye aykırıdır. Dili bir milletin medeniyet tarihinin aynası olarak inceleyenler, onda pek çok şey görürler. (…)

II. BÖLÜM
YAZILI ve SÖZLÜ ANLATIM ÖNCESİ YAPILACAK HAZIRLIKLAR

"İyi yazmak demek, aynı zamanda iyi düşünmek, iyi duymak, iyi anlatmak, yani hem kafa, hem ruh, hem de zevk sahibi olmak demektir."

Buffon

"Bir başkasının da senin kadar iyi söyleyebileceğini söyleme; senin kadar iyi yazabileceğini yazma."

Andre Gide

"İnsan gönlü dipsiz bir deniz gibidir. Bilgi bu denizde inci gibi durur. İnsan inciyi denizden çıkarmazsa, ha inci olmuş, ha çakıl taşı."

Yusuf Has Hacip

Horatius'a göre "bilgi, iyi yazmanın kaynağıdır." Yazma bir beceri işidir; ancak, gözlem yapmayan, bilgili kişileri okumayan veya dinlemeyen ayrıca da okuma alışkanlığı içinde bulunmayan sonunda da çevresinde olup bitenler hakkında düşünce sahibi olmayan insan, yazma faaliyetinde başarılı olamaz. Bu arada "ana dili kullanma becerisi" de önemlidir.

Şimdi yazı yazmaya başlamadan veya bir konuda konferans ve sözlü sunum yapmadan önce yaşanması gereken aşamaları vermeye çalışalım. Bütün bunlar aynı zamanda insanın bilgiye ulaşması ve bilgili insan olmasını sağlayacaktır.

1- Gözlem Yapmak:

Gözlemek, bakmak değil, görmektir. Yazılı ve Sözlü anlatımda başarılı olabilmek için, hayatı, olayları, gerçekleri ve insanları anlamak için onların arasına karışmak, onları incelemek, onlara "bilinçli" gözlerle bakmak gerekir. Dikkatli

ve bilinçli bakış, insana daima yeni şeyler kazandırır; yeni dünyalar keşfettirir. Goethe, "her bakış bir gözlem, her gözlem bir düşünce, her düşünce bağlantı ve alâka doğurur." der.[1]

Çevreyi, insanları ve olayları incelerken ayrıntılara dikkat etmek, onlar üzerinde düşünmek, zihinde o bilgileri çeşitli cepheleriyle canlandırmak gerekir. Yazı faaliyetinin başlangıç aşaması budur.

Yoksulluk konusunda bir yazı yazacaksak, öncelikli olarak, yoksul mahallelerdeki insanları gözlemlemeli, günlük hayatları içerisinde davranışlarına dikkat etmelidir.

Gözlem arasında en etkili olanı, insanın kendi kendini gözlemesidir. Buna "muhakeme" iç gözlem denilir. Gözlem yapma alışkanlığındaki kişilerde kavrayışta çabukluk, ileri görüşlülük kabiliyetleri gelişir, insan ilişkilerinde de daha başarılıdırlar. Çünkü kulaktan dolma sözlere değil, gördüklerine ve gözlemlediklerine inanırlar.

Öyleyse, hangi konuda yazı yazmak, konuşma yapmak istiyorsak; o konuyla ilgili önceden gözlemlere sahip olmalıyız.

2- Dinlemek:

Dinlemek, işitmekten farklıdır, işitme doğal bir süreçtir ve kulaklarımızda bir sorun yoksa kendi irademiz dışında her şeyi işitebiliriz. Fakat dinleme, kişinin iradesi ve kendi tercihine bağlı olarak, seçerek ve isteyerek algıladığı sesler bütünüdür. Bireyin kendi düşüncesini katarak ve eleştirerek dinleyebilme becerisi ise ancak eğitimle gerçekleşir.

Dinleme etkinliği öğrenme yöntemlerinin de temelini oluşturmaktadır. Atalarımız, "yüz dinle, bin düşün, bir söyle" ifadeleriyle dinlemenin önemine dikkat çekmişlerdir. Her şeyden önce, bilgi edinmenin bir yolunun da iyi bir dinleyici olmaktan geçtiğinin bilincine varmak gerekir. Yani dinleme için ne kadar gayret gösterilirse, o kadar çok bilgi edinilebilir.

İyi bir dinleyici, dinlediği konuya anlamaya çalışmalı, ileri sürülen görüşü tespit etmeli; daha sonra dinlenilenlerden bir takım sorular çıkararak notlar almalıdır.

İnsan psikolojisi, sevdiği insanların sözlerini, sevmediklerine göre daha çok kabullenmektedir. Aynı şekilde benimsediğimiz fikirleri sunanları, karşı olduğumuz düşünceleri ifade edenlere göre daha çok hoşgörü ile dinleriz. Ancak,

1 Sabahat EMİR, *Kompozisyon Yazma Sanatı*, s. 56.

bilgilerimizi tek yanlılıktan kurtarmak ya da saplantı halini almış yanlış bilgilenmeden korunmak için karşı olduğumuz görüşlere de açık olmalı, bu tür konuşmalara da ilgi duymalıyız. Unutmamak gerekir ki bilgilerimiz, ancak onların zıddı fikirleri dinlemek ve öğrenmekle olgunlaşır. Başka bir ifadeyle kendi düşüncelerimizin doğruluğunu, ancak karşı düşüncelerle test edebiliriz. Karşı ve farklı düşüncelere açık kişilerin daha sağlıklı düşündükleri, zamanla kendilerini geliştirerek ve olgunlaştırarak tekli ve yanlı bakıştan kurtuldukları, hatta, bir zamanlar karşı oldukları düşüncelere doğru eğilim gösterdikleri sıkça görülen bir durumdur. Namık Kemal'in de ifade ettiği gibi "Müsademe-i efkârdan barika-i hakikat doğar", yani "düşüncelerin çarpışmasından gerçeğin parıltısı" doğar.

Dinleyici, dinlediklerine, ön yargısız yaklaşmalı, dinledikleri arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmaya çalışmalıdır. Dinleme yoluyla öğrendiği bilgileri doğruluk, gerçeğe uygunluk, bakımında incelemeli, böylece yanlış, abartılı bilgileri ayıklama yeteneği kazanmalıdır.

Dinleyici, ilgi duyduğu genel bilgilerden ayıklama konusunda seçicilik kazanmalı ve bu bilgileri daha önceki bilgileriyle karşılaştırarak değerlendirebilmelidir.

Her zaman aktif olarak dinlemek kolay değildir. Normal şartlarda konsantrasyonumuz sadece 15-20 dakika sürer. Hepimizin bir süre sonra dikkati dağılır. Fakat iyi bir dinleyici, kısa sürede kendini toparlar ve belirsiz olan kısımlar hakkında sorular sorarak anlık dalgınlıklarını telafi eder. Bütün bunların ötesinde önyargılı olmak, peşin hüküm vermek, dar fikirli olmak, savunma mekanizmaları ve hata yapmaktan korkmak iyi bir dinleyici olmamızı önler ve dolayısıyla bu alışkanlıklara karşı dikkatli olmak ve ne zaman aktif olduklarının farkında olmak gerekir. Ayrıca, karşımızdaki insanın yüz ifadesini ve vücut dilini de en az sözleri kadar takip etmeliyiz.

Dinleyici, konuşmacının hem davranışlarına dikkat etmeli, hem de söylediklerini anlamaya çalışmalı, dinlerken önemli gördüğü düşünceleri not etmelidir. Bu notlar, konferans ve sözlü sunumda söylenenleri hatırlamamıza yol açacaktır. Dinlerken not alma, öğrenmede kalıcılığı ve bilgilerin zihnimize yerleşmesini sağlayacaktır.

Not tutarken konuşmacının tüm konuşmasını değil, ana düşünceyi ve bu düşünceyi destekleyen yan düşünceleri kaleme almalı ve özetleme yapılmalıdır.

Eğitim ortamında dinleme alışkanlığı kazandırmak ve dinleme verimliliğini arttırmak için, öğrencileri seminer, panel ve konferanslara götürmek, daha sonra ders ortamında onlara bu konferansı iyi dinleyip dinlemediklerine yönelik bir tartışma ortamı oluşturmak gerekir.[2]

---

2 Şerif AKTAŞ- Osman GÜNDÜZ, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, s. 255.

OKUMA METNİ:

NASIL DİNLİYORUZ?[3]

Prof. Dr. Doğan CÜCELOĞLU

"Dinlemenin değişik türleri vardır. Bunlardan en yaygın olanı "görünüşte dinleme"dir. Bazen karşınızdaki kişi dış görünüşüyle dinliyormuş gibidir, fakat iç dünyası bambaşka yerlerdedir ya da kafasında sizin söylediklerinizden daha önemli bir konu vardır.

Bazı kişiler de kendi söyledikleri ve söyleyeceklerinin dışında başka bir şeyle ilgilenmezler. Bu kimseleri karşılarındakiyle konuşuyor sanırsınız. Oysa bunlar aslında konuşmuyor, konuşuyor gibidirler. Söz konusu olan bir diyalog değil, kişinin kendi kendine konuşması, bir tür söyleve vermesidir. Buna halk deyişiyle "nutuk atma" deriz.

Kimileri de konuşanın söylediklerinden sadece kendi ilgilendikleri bölümü dinler, diğer söylenenleri dinlemez. Bu tür dinleyicileri seçerek dinleyen kategorisine sokabiliriz. Bunlar dikkatlerini çekecek bir sözcük ya da ifade ortaya çıkıncaya kadar "görünürde dinleyici" olarak kalırlar, daha sonra ilgilendikleri bölümü dinlemeye başlarlar. İlgilerini çeken para, meslek, belirli bir kimse ya da cinsiyet gibi farklı konular olabilir. Eğer onların ilgilendiği bir konuda konuşmuyorsanız, bir duvarın karşısına geçip konuşmanız pek farklı olmaz.

Duygusal yönden saplanmış dinleyiciler vardır. Devamlı belirli bir duygusal tonu taşımak isterler; ne söylerseniz söyleyin ondan bir hüzün çıkarmak isteyenler olabileceği gibi, her söylenenden de bir espri, gülünecek bir şey çıkarmaya çalışanlar da vardır. Böyle belirli bir duyguya "saplanmış dinleyiciler", kendi ilgilendikleri duygunun dışında işittiklerini hemen o anda unuturlar, bir daha da hatırlamazlar.

Bir başka dinleyici türü "savunucu dinleyici"dir. Ne duyarsa duysun, her söyleneni kendine yönelmiş bir saldırı sayar ve hemen karşı savunuya geçer. Siz tüm iyi niyetinizle dün gittiğiniz yerdeki yediğiniz nefis pastadan söz ederken karşınızdakinin size tuhaf tuhaf baktığını sezersiniz. Bir süre sonra arkadaşınızın, kendi yaptıkları pastayı beğenmediğinizi dolambaçlı yollardan değil de, doğrudan doğruya yüzüne söyleyemediğiniz için kırıldığını öğrenebilirsiniz.

Bir başka tür dinleyici de "tuzak kurucu" olarak tanımlanabilir. Bu tür dinleyiciler hiç seslerini çıkarmadan dinlerler, çünkü bunlar dinledikleri bilgilerden yararlanarak karşıdakini zor duruma sokacak fırsatlar yakalamaya çalışırlar. Siz bir konuda başınızdan geçeni anlatırken, bir anda karşınızdakinin "Geçen gün sen bana tatlıyı hiç sevmediğini söylemiştin, şimdi de kalkmış arkadaşlarınla grup halinde baklavacıya gittiğinizi söylüyorsun!" gibi sözleriyle karşılaşabilirsiniz. Oysa konu askere giden bir öğretmenin uğurlanışı sırasında yapılan bir sohbetle ilgilidir, sizin tatlı yeme alışkanlığınızla değil.

---

3 *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998, s.168-170.

Bazı dinleyicileri de "yüzeysel dinleyen" olarak adlandırabiliriz. Bu tür dinleme özelliğine sahip kişiler, konuşanın kullandığı sözcüklerin yüzeyinde kalır ve asıl altta yatan anlama ulaşamazlar. Örneğin bir üniversite öğrencisi, yeni geldiği büyük kentte uzaktan akrabaları olan kimseleri ziyarete gider. Ayrılırken ev sahipleri, "sık sık buyur, bekleriz" derler. Öğrenci sık sık gitmeye başladığında, bir tuhaflık sezer. Ne zaman gitse ev sahibi kimseler başlarının ağrıdığından, rahatsız olduklarından ya da bir yere gitmek için söz verdiklerinden dem vururlar. Daha önce kendisine "sık sık bekleriz" dedikleri halde, sonraki gelişinde hiç de çok memnun olmuşa benzememektedirler.

Toplumumuzun özellikle geleneksel kesimlerinde açık seçik biçimde iletişim kurmak genellikle "ayıp" sayıldığından kelimelerin altında yatan anlamların anlaması beklenir; söylenenleri yüzeysel düzeyde anlayan kişi, "saf" biri olarak algılanır.

3- Okumak:

"Kurnaz insanlar okumayı küçümserler, basit insanlar ona hayran olurlar; akıllı insanlar ondan yararlanırlar"

François Bacon.

Okuma, yazılı bir metnin şifrelerini çözme, harf ve grafiklerden oluşan şekilleri zihnimizde çözme, anlamlandırma eylemidir. Bu eylem, sadece gözlerin sayfa üzerindeki işaretleri görmesiyle sınırlı değildir. Gözlerle birlikte beyin de bu eyleme katılarak, gözlerden gelen işaretleri yorumlar ve anlamlandırır.

Okuma eylemi, zihnin anlama ve kavrama çabasından oluşan karmaşık bir etkinliktir. İnsanoğlunun hayatı boyunca sürdürdüğü yararlı bir uğraştır. Dinlenmek, avunmak, haz duymak gibi nedenlerle okuduğumuz gibi haber almak ve öğrenmek için de okuruz. Okumakla davranış ve düşünce gücümüzü de geliştirir, önce kendimizle, sonra başkalarıyla iletişim kurarız.

İnsanın duygu ve düşünceleri okuyarak zenginleşir. Sonuçta güçlü bir muhakeme kazanır. Okuyanın da dinleyenin yaptığına eş bir biçimde, okuduğu bir metinde ileri sürülen düşünceleri anlaması, düşünceler arasındaki bağları kavraması, onları kendi birikimiyle karşılaştırıp bir düzene koyması ve belleğinde saklamak istediklerini seçip ayırması gerekir. Ayrıca okumakla elde edilen bilgiler, zamanla yetersiz kalır, eskir, ihtiyaçlara cevap veremez duruma gelir. Bu yüzden okumada süreklilik esastır.

Öğrenme, büyük ölçüde okumaya dayanır. Bu bakımdan iyi ve düzenli okuyan öğrenci, derslerinde başarılı olacaktır. Ayrıca okumakla her şeyden önce kelime hazinemizi zenginleştiririz. Günlük konuşmalarda kullanılan kelimelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Ama edebi eserlerde bu sayı daha da fazladır. Okuduğu-

muz eserde anlamını bilmediğimiz sözcüklerin anlamlarını sözlüğe bakarak veya metnin akışından çıkarırız. Böylece dağarcığımız zenginleşir. Okumakla sadece kelimelerin ilk anlamlarını değil, terim, mecaz ve yan anlamlarını da öğreniriz.

Okuduğumuz bilgileri de yeri gelince kullanırız. Söz dağarcığımızın zenginliği, güzel ve etkili konuşmalarımıza yansıdığı gibi, aynı zamanda yazılı anlatımda da başarılı olmamızı da sağlar. Zaten yazılı anlatımda başarı olmak için gözlem ve hayat tecrübesi her zaman yeterli değildir. Özgün ve başarılı eserleri okumakla hem dili doğru kullanmayı öğrenir, hem de başkalarının duygu ve düşüncelerini ifade etmedeki tecrübelerinden yararlanırız.

OKUMA METNİ:

OKUMA KAZANCI[4]

Faruk DUMAN

Okumak, bir kazançtır. Ama ben kazanç sözcüğünü oldum olası sevmem, bu yüzden bunu okuma sevinciyle yan yana koymak gerektir. Sevinç de çok şey kazandırmaz mı insana? Bugün edebiyatseverlerden oluşan bir çevremiz varsa, ne kadar küçük bir çevre de olsa, iyidir. Bu edebiyatseverler herhalde ülkemizin bugünkü ortamında yetişmediler. Öykücüler, romancılar, şairler ve onların okurları, önceki kuşakların, dişleriyle, tırnaklarıyla okur olmuş kuşakların çevrelerinde ortaya çıktılar. Böylece okuma sevincinin kazancı oldular. Yoksa eğitimimizin okur yaratma gibi bir çabasının olmadığı açıktır. Okullarımızdan kaç edebiyat okuru çıkıyor bugün? Elbette, çıkan var ise o da bir kazançtır, ne mutlu ona.

Okumak, insanı zenginleştirir, örneğin, kimi vitaminlerden yoksun kalmışsa kişi, yoksun bırakılmışsa, bunu okuyarak tamamlayabilir. Ya da, uyku bozukluğu çekiyorsa, biliyorsunuz, öyle hastalıklar da var, kimileri de düş görememekten şikâyetçi olurlar; onların da ilacı okumaktır. İnsan gerçek bir düşü ancak okurken görür. Bu, yazının doğasında var olan bir şeydir. Zihnimiz çoğu zaman yazıyı bütünüyle, olduğu gibi algılamaya açık değildir. Yıkıcıdır bu anlamda; okuduğunu değiştirir, onu kendi geçmiş yaşamının acılarıyla besler. Okumaya başlamaya görsün, sakladığı bütün fotoğrafları çıkarıp çıkarıp önüne kor. Okumaya başladığımız zaman sözcükler zihnimizde çoğalır, sözcük doğuran bir yerdir orası. Bu bakımdan bir olasılıklar cennetidir. Yazının sonsuzluğu buradan gelir.

Aldatmayan dil yoktur, der Calvino. Yazarın imgelemi belki bütünüyle yaşamın içinden seçtiği görüntülerle, anlık duygularla, seslerle doludur. Ama yazınsal üretimde önemli olan bütün bunlardan, yani dilden ve yazıda kullanılan nesnelerle yazarın kişi-

4 *Kitap-lık*, nr. 94, Mayıs 2006

sel geçmişinden başka bir şey olduğu için, yani yazar öncelikle bir anlatı yapısı kurmak üzere yola çıktığı için, bir bakıma, aldatmanın yöntemlerini de aramış olur. Kendince bir aldatmadır bu. Öyle ya, her yazar, okurunu kendine özgü bir biçimde aldatır. Ama ya aldanan kendisi ise?

Bakışımlı bir dildir edebiyatın dili. Bu yüzden kesinlemeler içermez. Burada yaratımın önemli bir kısmı okura aittir. Okurun bugün gereksinim duyduğu bilgi budur sadece; kendi payının zannettiği kadar az olmadığını bilsin, yeter. Bundan sonra ancak anladım diyebilir sözgelimi bir Bilge Karasu öyküsüne. Elbette, ille söylemek istiyorsa bunu. Gerçekte ortada ne bir öğreten, ne de bir öğrenen vardır.

Ben yazarlığımı güç bir iş olarak gördüm hep. Ama okurluğumu değil. Okuduklarımı da severek okudum. Kitaplarımı çizemem. Sayfaların kenarlarına notlar almak, üzerine Faruk Duman-Ankara 3 Haziran 2001 gibi bağlayıcı ifadeler yazmak bana göre değildir. Hele sayfaları kıvırmak, kitabın kulağını çekmek gibi gelir bana. Kutsal kitaplar çağından kalma birisiyim. Evde onları yüksek bir yere –elbette kitaplıktaki her zamanki yerine– korum. Kimileri, çay-kahve kupalarını, sırf pahalı masalarına yazık olmasın diye, kitaplarının üzerine koyarlar. Dayanamam böylelerine. Hele şöylesi yok mu; diyelim yerde oturmayı seviyorsun ve o gün çayını da yerde içeceksin. Halının üzerine bir kitap koyarsın. İşte nihalen hazır.

Kitabım benden izler taşımalı, derler bir de. Yoksa ha kitapçı vitrininde durmuş ha evimde. Ben böyle düşünmem. Onun bir kimliği var zaten, saldırıya uğramasın yeter ki. Bu bakımdan, okuduğum yazarlarla da okuma eyleminin ruhuna uygun bir ilişkim vardır. Bakışımlı bir dil oluşturmuşumdur onlarla.

Yine de Umberto Eco'nun 'ampirik okur'larına benzemediğimi söyleyebilirim. Bu tür okur, bir yazınsal yapıtın başına oturduğu zaman, daha ilk satırlarda, elbette metnin deneyselliği oranında, bir bilim adamı gibi çalışmaya başlar. Bu tür okur kitabını asla kanepesine uzanarak okumaz. Eline kalemini alarak masasının başına geçer ve sayfa kenarlarında bulunan boşluklara bir şeyler yazmaya başlar. Hatta birtakım kâğıtları vardır yanında. Bunların üzerine notlar alır, yeni bir yapıt üretir adeta. Ben bunu çoğu zaman yapamam. Belki sevdiğim bir kitap üzerine, sırf o kitabı başkaları da görsün, okusun diye bir yazı yazacaksam yaparım bunu. Ama onu da ilk okumada değil, ikincisinde yapabilirim. Bende ilk okuma düşlere ayrılmıştır hep; düşlere ve düşüncelere...

Okurluğumun ilk yıllarında okuyup da etkisinden günlerce kurtulamadığım kitaplar bana bir yanıyla ne büyük kötülük etmiş; insan bildikçe unutuyor. Küçülüyor okudukça. Ben, okudukça daha az konuşur oldum, farkındayım bunun. Bir yerde yazar şöyle bir şey söylüyordu: şairler, ilkel dile yaklaşmaya çalışırlar. Böyledir, sözü azaltmaya çalışır şair, ama başka türlü bir sessizlik değil midir onunki? Sanki uzaklara gitmiş de geri dönmektedir. Böylece doğanın sessizliği anlamına gelen ilkel dil ile buluşmaya çalışmaktadır. Ama insana ilkgençliğin güzelliklerini gösteren kitaplar bir süre sonra unutulup gidiyor. Bunu o kitapların yetersizliğine değil de, insanı yaylı bir oyuncak gibi kuran doğanın hınzırlığına vermeli.

Çocukluğumun yazarı Jules Verne'dir benim. Onun yanına Tom Sawyer'ı koymuşumdur çoğu zaman. Verne'i, olağanüstü makineler tasarladığı için değil elbette; uzaklara, her zaman uzaklara gitmeyi seçtiği ve başarabildiği için sevmişimdir. Verne, yolculuk demektir. Evrensel olan budur onda. Yoksa tasarladığı buluşlar bir gün gerçekleşir, insanoğlu aya gider, arzın merkezine ulaşır, ama o, 'sol memenin altındaki cevahir' her zaman, insan yaşadıkça hep yolculuk özlemleriyle atacaktır. Hangi buluş, hangi güçlük insanı bir yolculuğa çıkmaktan alıkoyabilir? İnsan bavulunu hazırlayarak günler sürecek bir yolculuğa çıkar. Vardığı yerde oturup dinlenir biraz, belki bir eve yerleşir; Hamsun'un Dünya Nimeti'nde anlattığı o dingin ormanı bulur, kendi evini icat eder, gidip bir ömür geçireceği karısını bulur, getirir evine. Ama çok geçmeden başka bir yolculuk düşer aklına. Ve bu sonsuza dek böyle sürer. İnsan insana eklenir, yolculuklar yolculuklara ulanır.

Sonunda, uzak dediğimiz şey içimizdedir bizim. Ben bu anlamda ne insanın uzaya yolculuk tutkusunu ne de bizim Türkler tarihleri boyunca batıya ilerlediler hep tekerlemesini anlamışımdır. Kendi uzağımızı kendimiz yaratırız; gezip görür, sonunda bahçemize, bizi kucaklayan bir eve adım atarız. Ama insanın neden güzelliklerle değil de doğa katliyle yola çıktığını anlayamayız. Ama sorun da buradadır işte. Gitmeye, uzak merakımızı dindirmeye çalışırız ve çoğumuzda böyledir bu. Jules Verne belki bunu tasarladığından değil, ama bir insan olarak bu duyguyu yaşadığından böyle yazmıştı. Balonun içinde gizli olan buydu işte.

O ilk okumaların tadını bir daha hiçbir yerde, hiçbir şeyde bulamayacağımı anladım sonraları. Bugün kim ilkgençlik yıllarında okuduğu İnci'yi, Beyaz Geceler'i, İhtiyar Balıkçı'yı sevgiyle hatırlamaz? Bunları, bu başucu kitaplarını yeniden okumak, örneğin, Kaş'a ikinci kez gitmek gibi bir şeydir. Ya da çocukluk yıllarının kentine. O zaman insan o kentin sokaklarında geçmişin acı-tatlı anılarıyla dolaşır da nedense bahçeleri daha küçük, evleri daha bakımsız, insanları eskisinden daha mutsuz bulur. Geriye döndüğümüz zaman, aslında bu dönüşün bir mutsuzluk serüveni olacağını biliriz. Bu bakımdan eskilerde kalmış bir kitabı yeniden okumak benim için her zaman hüzün verici bir şeydir. Ama belki de insan tam da bunun için sevmez mi edebiyatı?

Yine o yılların bana bir armağanı olarak Mişima'nın romanı Dalgaların Sesi'ni anmak isterim, bu küçük ada hikâyesi o günlerde beni öylesine etkilemişti ki, aşkın bu incelikli, hüzünlü ve insan gururuyla donanmış sesi için kalkıp hikâyede anlatılan o egzotik adaya gitme isteği uyanmıştı içimde. Aşk, genç insanın kapısında nöbet tuttuğu bir şato gibidir. Uzun, bitmez tükenmez bekleyişin nöbetidir bu. Kapının arkasında bambaşka bir dünya vardır, ışıklı bir dünya, karşı cinsin bütün çıplaklığıyla sizi orada, köpüklü nehirlerin kenarında beklediğini bilirsiniz, ya da öyle düşünürsünüz, ama keşke öyle olsa.(…)

İlkel aşka dönüş. Her iki hikâyede de insanı karşılayan zorlu bir yolculuk, ardından sığınılmış o ilk yuva, bir mağara bulunur. İnsanın, içindeki aşk duygusunun tözüne ulaşması demektir bu. Kalbe değil ama, onun bulunmayan bir benzerine, gönüle ulaşmak. İşte yalın hikâye burada yatar, insanın kendi ilkel anılarına dönmeye çalışması, bu

uzun ve çileci yolculuğa katlanması bundandır belki. Sevgililerin kavuşması, bugün artık bir araya gelmesi bize neredeyse imkânsız gelen iki şeyi de birbiriyle buluşturur; kum ve ten.

Ama, gerek aşk yolculuğunda, gerekse gidip uzak memleketler görmek, başka diyarlarda gezmek arzusuyla süslenmiş yolculukta, insanın ancak yazıyla, yazmak ya da okumakla aşabileceği nice engeller bulunur. Okuma kazancına burada ihtiyacımız vardır işte. Kitap bir aynadır, bunu, kendimizi tanıma çabamızla bire bir ilişki kurabildiği için yakıştırıyorum ona. Ama bu elbette örneğin bütünüyle ansiklopedist yapıtlar için de geçerli midir, bilemem. Yazınsal bir yapıtın okuruna bir şeyler öğretmeye çalışmasına katlanamam. Tıpkı okuduğu hikâyedeki ana kahramanı yazarla özdeşleştiren okuyucuya katlanamadığım gibi. Ama elbette anlatacağı şeyi seçen yazar gibi, okuyacağı kitabı seçen okur da doğru yerdedir bana göre. Bu bağlamda oturur kendi yazarlarımı okurum. Hele son zamanlarda, aslında biraz geç de olsa keşfettiğim Kenzaburo Oe gibi yazarları bulduğumda onların kitaplarını elimden günlerce bırakamam. Sonra da tabiî başta söylediğim gibi, onları ne nihale olarak kullanabilir, ne de kulaklarını çekerim. İyi bir hikâye, iyi bir yoldaştır. Gecenin bir vakti, uykunuz kaçmışsa uyanıp Dostoyevski'nin Beyaz Geceler'ini okursunuz. Bu, bende böyle oluyor, düşünüzde o sevimli, kararsız kızı görmenize yarıyor. Bir de boynu bükük âşığını. Adam Petersburg sokaklarında başını omuzlarına gömerek eller cepte kaybolup gidiyor, sabaha karşı teninizden fışkıran birbirinden renkli sözcüklerle uyanıyorsunuz. Gerçekten, Beyaz Geceler gibi bir kitabı birkaç saat içinde okuyup bitirmek kadar insanı ne mutlu edebilir?

Bütün bunlardan şu sonuç çıkıyor: Bir başucu yazarı, gerçek bir büyücüdür aslında. Düşlerinize girer ve siz yokken evi karıştırır.

A) Okuduklarımızı Nasıl Bilgiye Dönüştürebiliriz?

Öğrenme ve bilgilenme süreci içerisinde okuma alışkanlığı kazanmak birinci aşamada önemlidir. Ancak, bu bilgilerin kalıcı hale gelmesi de gerekmektedir. Bunun için şunları dikkat almalıyız:

a) Öğrenilenleri önceki bilgilerle ilişkilendirmek: Yeni bilgiler eski bilgilerle ilişkilendirilmezse, zihne yerleşmesi zor olur.

b) Bilgiye sistematize ve kategorize etmek: Dağınık bilgi, arandığında bulunamayan gelişigüzel sağa sola atılmış eşya yığınına benzer. Bilginin alıp depolanması da belirli bir düzeni gerektirir. Bilgi transferinin sağlıklı yapılabilmesi için sistematize ve kategorize edilmesinde yarar vardır. Yığın halindeki bilgi, istenildiğinde kullanılabilir bilgi değildir.[5]

5 Şerif AKTAŞ-Osman GÜNDÜZ; *A.g.e.*, s. 50.

c) Zor bölümleri bölerek küçük parçalar halinde çalışmak: Parçalara ayrılan bilgileri numaralandırmak ve her numaraya resim veya karikatür gibi bir görüntü kaydetmek de yararlı olabilir. Kimi zaman sayılar yerine renkli, kışkırtıcı sembollerden de yararlanılabilir.

d) Canlandırma, dramatize etme yöntemini devreye sokabiliriz. Hayal gücünü devreye sokarak bilgiyi oyunlaştırabilir, böylece belleğe kaydını kolaylaştırabilir ve öğrenmeyi çok yönlü hale getirebiliriz.[6]

B) Okuma, Not Alma ve Özetleme:

Okuduğumuz yazılı anlatım metinlerini ve onlardaki bilgilerin tamamını aklımızda tutmak zordur. Bunun için okurken notlar almalı, metnin üstüne veya yanına belli bellek işaretleri koymalıyız. Sadece okuduğumuz eserlerdeki önemli bilgileri not almak yetmez; konferansları dinlerken, panel izlerken önemli noktaları belirleyerek özet çıkarmalıyız.

Not tutmak, bir tür özet çıkarmaktır. Ayrıntıları ayıklayarak, yazının yardımcı fikirleri ve ana fikri belirleyerek notlar almalıdır. Ayrıca önemli cümlelerin altı çizilebileceği gibi, yanına anlamını kendimizin belirleyeceği ünlem, çarpı, soru işareti, ok işareti gibi işaretleri kullanarak sonraki okumalarımızda sadece bu işaretli yerleri göz önünde bulundururuz. Böylece bilgiye daha çabuk ulaşırız.

Okuma yoluyla elde edilen bilgilerin kalıcı olması için, okunan yerlerdeki önemli bilgiler, "fiş" dediğimiz küçük boyutlu kağıtlara not edilir. Buna "fişleme" denilir. Fişlerin üzerine okuduğumuz eserdeki önemli bulduğumuz düşünceler, yan düşünceler ve ana düşünce yazarız. Ayrıca hangi eser ve sayfadan aldığımızı belirtiriz. Zamanla biriken fişler, konularına göre zarflara yerleştirilir. Zarfın üzerine konusu yazılır. İleriki zamanlarda kitabı yeniden okumaktansa, bu küçük fişlere bakmak yeterli olacaktır.

Gerek yazılı anlatım metinlerini okurken, gerekse sözlü sunumları dinlerken, önemli gördüğümüz bölümleri özetlememiz gerekir. Özet çıkarırken, metin veya konuşmadaki cümleleri kopyasını alıntı yapmayıp, daha çok kendi anladığımızı kendi kelimelerimizle kaleme almalıyız. Özetlerken yazar veya konuşmacının planına uygun bir sıra takip etmeliyiz. Özet cümleleri eğer fiil cümlesi ise, yüklemde geniş zaman eki kullanılır.

C) Okuma Alışkanlığı Nasıl Kazandırabiliriz?

Birçok aile çocuklarının kitap okumasını sağlayamamaktan yakınır. Halbuki, anne babasını bir kere olsun eline kitap alıp okurken görmeyen çocuklar, el-

6 Adil MAVİŞ, *Anlayarak Hızlı Okuma Teknikleri ve Öğrenme Teknikleri*, Hayat Y., İstanbul 1999, s. 157.

bette "Televizyonun başından kalk da biraz kitap oku!" diyen sese aldırmaz. Eline bir kitap alıp uzun süre okumaktan sıkılan çocuk, saatlerce televizyon ve bilgisayar başında oturmaktan hiç şikayet etmez. Ailelerin çocuklarını en az çizgi film ve bilgisayar oyunları kadar eğlenceli olan kitapların dünyasına çekebilmesi için yapması gereken bazı uygulamalar vardır.

Düşünen, fikir üreten, düşündüğünü ifade edebilen ve yanlış bilgi ile doğru bilgiyi ayırabilen fertlerin sayısının artması için, çocukluk çağında kitap okuma alışkanlığının kazandırılması gerekmektedir. Kitap okuyan çocuklar eğitim süreçlerinde anne babaların ve eğitimcilerin işlerini de kolaylaştırır. Okuma alışkanlığı olmayan çocuklar, başarılı olmada zorlanmaktadır. Kitap okumayan nesillerin giderek düşünme fonksiyonu körelmekte, fikir üretme kabiliyetleri gerilemekte, yetersiz olan kelime hazinesi ile başarılı iletişim kurma özelliği kazanamamaktadır. Evrensel değer hükümlerinin kazandırılması, karakter ve kişilik gelişmesi, tarih ve kültür şuuru ancak okuyan, araştıran ve bilgiyi seven nesillerin yetiştirilmesiyle mümkündür. Hemen her şeyi anlatma imkânı olmayan eğitim sürecinde, çocuklarımızın kendilerini okuyarak yetiştirmeleri gerekmektedir. Maalesef televizyon seyrederek, bilgisayar oynayarak büyüyen çocuklarımız giderek okuma istidatlarını kaybetmekte ve okumanın sağladığı imkândan mahrum kalmaktadır.

Kitap okuma ile yükselecek zihnî gelişme, anne karnında başlar. Anne karnındaki bebek 6. veya 7. aydan itibaren dış dünyayı işitebilir. Anne karnındaki bebeğe, huzur veren şeyler okunarak onun bu konudaki kabiliyetlerinin inkişaf etmesi sağlanabilir. Kitap okuyan ve kitap okunan çocukların düşünceleri, diğer çocuklara göre daha zengindir. Düşünme, bilgi ile birlikte geliştiğinden çocuk bildiği kadar düşünebilir. Bilginin desteklemediği düşünceler sığ kalmaktadır. Okuma, çocuğun kelime hazinesini artırmakta ve iletişim kabiliyetlerine müspet katkılarda bulunmaktadır. Kendisine kitap okunan çocukların dil gelişmesi sağlıklı olmaktadır. Kitap okuyan çocukların iletişim kapasiteleri artar.

D) Öğrencilere Kitap Okuma Alışkanlığı Kazandırmak İçin Aile ve Öğretmenlerin Yapması Gerekenler:

-. Anne-baba evde kitap okumalı ve çocuklar bunu görmeli,

- Özel kitap okuma zamanları ayrılmalı,

- Öğrencinin bilgi kazanması ve bu bilgiyi kullanması teşvik edilmeli,

- Ev ortamında çocukların bilgi birikimi ciddiye alınmalı ve desteklenmeli,

- Kişilerin değer verdiği özel günlerinde ona kitap hediye edilmeli,

- Evde her çocuk için kendisine ait bir kütüphane hazırlanmalı ve kitap okuması ödüllendirilmeli,

- Öğrencilerin okuduğu kitabı başkalarına anlatma imkânı sağlanmalı,

- Anne-baba kitaplardan edindikleri güzel bilgi ve değerleri çocukları ile paylaşmalı,

- Büyük yazarların hayatlarından örnekler verilmeli, onları saygı ifadeleriyle anmalı,

-Televizyon ve bilgisayar karşısında geçirilen zamanlar düzenlenmeli, bu konuda aşırılığa izin verilmemeli,

- Günlük gazete, dergi ve süreli yayınlar takip edilerek çocukların merak hissi tahrik edilmeli ve alışkanlık kazandırılmalı,

- Öğrencilerin harçlıklarından kitaba para vermeleri teşvik edilmeli,

- Ailecek kitabevleri ve kitap fuarları gezilerek çocukların buralara ısınmaları sağlanmalı,

- Kitap okuma konusunda çocuklara baskı yapılmamalı,

- Küçük çocuklara kitaplardan sevebilecekleri bölümler okunmalı

OKUMA METNİ:

OKUMA ÜSTÜNE[7]

F. BACON

Okumak; haz duymaya, zihnimizi süslemeye ve yetkimizi arttırmaya yarar. Haz duyurmak hususundaki faydası, insan bir köşeye çekilip tek başına kaldığı zaman, kendini gösterir. Zihnimizi süslemesinin, konuşurken, yetkimizi arttırmasının da bir iş hakkında hüküm verirken o işi başarırken faydası dokunur. Tecrübeyle yetişmiş kimseler, tek başına bazı işler yapar, onlar hakkında birer hüküm verebilirse de, meseleyi her bakımdan göz önünde tutan öğütler vermek, planlar yapmak, nizamlar kurmak, bilhassa bilgi sahibi kimselerin elinden gelir. Okumaya fazla vakit harcamak, uyuşukluktur. Okunan kitaplardan süs olsun diye fazla faydalanmak gösteriş, bir hüküm verirken sade kitaptaki kaidelere uymak ta ukalalıktır.

Okumak; tabiatı tamamlar, tecrübeyle de tamamlanır. İnsanın tabiat vergisi olan kâbiliyetleri, kendiliğinden çıkan bitkilere benzer, okumakla budanmaları lazımdır. Okumak, tecrübeyle sınırlanmaz da başına başın buyruk bırakılırsa dağınık yönlere yayılmış bir bilgi verir. Tecrübeyle yetişen kimseler, okumayı hor görürler. Basit kimseler ona hayrandırlar. Bilginler ondan faydalanırlar, çünkü okuma sağladığı faydanın ne olduğunu öğretmez. Bu, insanın, göre göre, tahsile ihtiyaç duymadan, onun ötesinde varan bir

7 *Denemeler,* (Çev. S. Korkut), İstanbul 1934.

kuvvetle elde ettiği, bir bilgeliktir. Kitapları, ne cerhetmek, ne yanlış bulmak için ne de zaten ispat edilmiş diye, olduğu gibi kabullenip, konuşmalarında sana konu olsun diye oku. Bazı kitaplardan insan yalnız zevk alır; bazılarını olduğu gibi yutar. Bazılarını da geveler ve hazmeder. Yani, bazı kitaplardan yalnız birtakım parçalar okunur, bazıları baştanbaşa, ama inceden inceye tetkik edilmeden, bazıları ise dikkat ve itina ile okunur. Bazı kitaplarda vardır, insan onları vekil vasıtasıyla yani başkalarının onlardan çıkardıkları parçaları okur. Bu, ancak kitabın değeri ve konunun önemi az olduğu zaman yapılır. Çünkü böyle başkasının süzgecinden geçmiş kitaplar inbikten süzülmüş adi su gibi yavan olur.

Okumak; insana olgunluk, konuşma da canlılık, yazmak da sarihlik verir. Bu sebeple az yazanın kuvvetli, az konuşanın hazırcevap, az okuyanın da bilmediğini bilir gibi göstermesi için, kurnaz olması lazımdır. Tarih kitapları insanı akıllandırır; şiir nükteci, matematik dikkatli kılar; felsefe eserleri de derinleştirir. Mantık ve hitabet, münakaşalarda ustalaştırır; ahlak ta ağır başlı yapar.

İnsanın okuduğu şey, benliğine işler. Hatta, insan, zekasına ked vuran her türlü engeli, iyi seçilmiş eserler okumakla ortadan kaldırabilir.

Tıpkı, vücudun tutulduğu hastalıkların, münasip idmanlarla iyi edilebildiği gibi. Mesela top oyunu, vücutta hasıl olan taşlarla böbrek hastalılarına; ok atmak, akciğerle göğüs'e, ağır yürüyüşler mideye, ata binmek baş ağrılarına iyi gelir. Vs. Bu sebeple, bir kimsenin zihni dağınıksa, matematikle meşgul olursun; çünkü, bir davayı ispat ederken, biraz dalıverse davaya ta baştan başlaması lazım gelir. Eğer zekası, farkları görüp ayırmakta acizse skolastikleri tetkik etsin. Çünkü onlar: "kılı kırk yararlar".

Bir konuyla bir diğeri arasında münasebet kurmakla ve bir meseleyi ispat edip aydınlatmaya yarayacak delilleri hatırlatmakta güçlük çekiyorsa, hukuk davalarını tetkik etsin. Böylece her zeka, hastalığına ilaç olacak birer reçete bulunabilir.

4- Düşünmek:

Düşünmek, yaşantımızın vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsan gözlem yaparak, kendisinden deneyimlileri dinleyerek ve okuyarak elde ettiği bilgileri zihninde depo eder. İşte bu birikim, insanların düşünce ufkunu genişlettiği gibi, yazılı ve sözlü anlatım eylemleri sırasında kolaylık sağlar.

Düşünmekle zihinsel faaliyetlerimizi geliştirir; iyiyi, doğruyu ve güzeli yakalama imkânı elde ederiz. Zihinsel faaliyetler yazının alt yapısını oluşturur. Düşünmeyen insan üretken olamaz, verimsiz durumdan kendini kurtaramaz.

Kültürlü ve eğitilmiş kişi, yalnızca telkinlerle yetinmez, peşin yargı ve düşüncelerin kölesi durumunda düşmez; olaylar ve başkaları tarafından düşünülen şeyler üzerinde bizzat düşünmek zorunluluğunu hisseder.

Düşüncenin ilk işi, birbirine karışmış halde olan anlamları ayırmak, onları ayrı ayrı kullanmak ve birbirine karşı koymak için ayrı isimler vermektir.

"Herhangi bir kimse, bir işe giriştiği zaman bir gayesi vardır ki, onun hareketinin sebebidir. Harekete geçirilen melekeler ne olursa olsun, zekâ ile onun yansıtmakta olduğu iyi veya kötü ışık devamlı olarak kılavuzdur; doğru veya yanlış olsun her türlü kuvveti ve devinimi idare eden bir ışıktır. Gerçekte insanın zihnini dolduran fikirler, tasvirler ve hayaller artsız arasız zihne hakim olan görülmeyen kuvvetlerdir. Ve zihin de çok büyük istekle bunlara uyar. Bu sebeple zekâya çok titizlik göstermek, bilgilerin kazanılmasında ve yargıların verilmesinde ona kılavuzluk etmek son derece önemlidir."

John LOCKE

Her insan duyar, düşünür ve çevresinde olan bitenleri fark eder. Fakat bunlar bizim içimize karmakarışık olarak girer. Her insan bir duygu, düşünce ve izlenim deposudur. Konuşur veya yazarken, içinde bulunulan duruma göre, bu depodan bazı şeyleri seçer, cümle haline getiririz. Eğer onlar arasında bir bağ kuramaz ve düzenleyemezsek, yazılan veya konuşulan şeyler başkalarına "saçma" gelebilir. "Saçmak" eyleminden türemiş olan "saçma" kelimesi, "düzen"in "nizam"ın, düzenlemek anlamına gelen "kompoze etme"nin zıddıdır.

Zaten yazılı ve sözlü anlatımın amacı da öğrencilerin duygu ve düşüncelerine "düzen" verebilmesini sağlamaktır.

5- Anlamak:

Anlama, dinlenen bir konuşmanın veya okunan bir metnin içeriği ve mesajının algılanmasıdır. Anlamanın başarılı olması için de dinlenilen konuşmada ve okunan yazıda geçen bütün kelimelerin tanıdık ve bildik olması gerekir. Eğer dinleyici/okuyucu belli bir bilgi birikimine sahip ve hazırlıklı ise, anlamak daha da kolaylaşacaktır.

Kimi yazar ve şair, kelimelere farklı anlamlar yükleyebilir. Okur/ dinleyici, bazen de hiç bilinmeyen, çağrışımlara kapalı yeni bir kelime ve terimle karşılaşınca, ya sözün gelişinden anlamı çıkaracak veya son çare olarak sözlüğe bakması gerekecektir.

Okur/dinleyici, öğrendikleriyle kendi bilgilerini karşılaştırarak eksik yönlerini tamamlar veya bu konudaki yanlış bilgilerini düzeltir. Bilinçli okur/dinleyici, öğrendiklerini olduğu gibi benimsemez, bilgileri eleştirici tavırla bir ayıklamaya tabi tutar. Okuduğu/dinleyici, her yazının ve konuşmanın mesajını doğru kavramayabilir veya asıl amaca uygun olarak anlamayabilir.

Yazıda ve konuşmada bilinmeyen sözcüklerin çokluğu, anlatımın söz sanatlarıyla yüklü olması, konuya okuyucu/dinleyicinin ilgisiz ve yabancı olması, düşüncelerdeki tutarsızlık, metnin ikinci derecedeki (yardımcı) fikirlerine takılıp, asıl (ana) düşünceyi dikkatten kaçırması, metnin doğru anlaşılmasını engelleyen faktörlerdir.

A) Konuyu Bulma:

"Konuşmada ve yazılı eserlerde ele alınan düşünce, olay veya durum" olarak da tanımlanabilen "konu" üzerinde söz söylenilen, düşünce yürütülen olay, varlık veya kavramdır. Türü ve sunum şekli ne olursa olsun, her yazılı ve sözlü anlatımda belli bir konu üzerinde durulur.

Dünyadaki olaylar, olgular, insanlığın çeşitli durumları, insan ilişkileri, çevremizdeki her şey, tabiattaki değişme ve gelişmeler vs. her şey yazılı ve sözlü anlatımda konu olarak ele alınabilir. Konu, hakkında söylenilen veya hakkında yazılan şeydir. Malzemedir, hammaddedir.

Bir yazının konusunu tek bir kelime veya tamlamayla ifade ederiz. Örneğin, "okumak", "gece", "okumanın yararları", "gecenin insan üzerinde etkisi", "vatan", "vatan sevgisi" gibi ifadelerle konuyu söylemiş oluruz.

B) Ana Düşünceyi Bulma:

Her yazı ve konuşma belli bir amaca yöneliktir. Türü ne olursa olsun her anlatımda iletilmek istenen temel bir düşünce veya duygu vardır. Yazıda ve konuşmada bu temel düşünce ya da duyguyu ifade eden cümleye ana düşünce diyoruz. Ana düşünce bir metinde anlatılanların bir yargı oluşturabilecek bir şekilde somutlaştırılmasıdır. Metindeki yan düşünceler, hep bu merkezdeki ana düşünce çevresinde birleşir.

Ana düşüncenin yazıda kesin bir yeri yoktur. Yazının giriş kısmında olabileceği gibi sonunda da olabilir. Bazen de yazının tamamına yayılmış olabilir. Eğer ana düşünce yazının giriş kısmında yer alıyorsa, 'tümden gelim' metoduyla açıklanmış olur. Sonuç kısmında yer alıyorsa, 'tüme varım' metodu kullanılmış olur.

Didaktik nitelikteki metinlerde ana düşünce ilk okuyuşta kendini belli eder. Ancak denemelerde ve edebi türlerde ana düşünceyi ilk okuyuşta ya da yazının hemen başında bulabilmek zor olabilir.

Konuşma veya yazıdan çıkardığımız ana düşünceyi ifade ederken oluşturacağımız cümle, yazarın fikirlerini kontrol etmeli, yazıda bütünü görebilmelidir. Konu ile karıştırılmamalıdır, bunun için şu özellikler aranmalı:

1. Açık, kısa ve yargı bildiren tek bir cümle olmalı,

2. Farklı yorumlara yol açmamalıdır.

C) Yardımcı Düşünceleri Bulma:

Yardımcı düşünceler, ana düşüncenin daha iyi anlaşılmasına, yazıda ileri sürülen asıl söylenmek istenen düşüncenin daha sağlam temellere oturmasına katkıda bulunur. Her bir paragraf, ayrı ayrı yardımcı düşünce içerir. Bu bakımdan yazıyı okurken, her paragrafından ayrı düşünceler bulmalıyız.

İyi bir okuyucu, ana düşünceyi destekleyen yardımcı düşünceleri birleştirerek ana düşünceyi ortaya çıkarabilir. Bunun için yazının düşünce planını bilmek işi kolaylaştıracaktır. Plansız, karışık ve savruk yazılmış metinlerde yardımcı düşünceleri bulmak zor olduğu gibi, yardımcı düşüncelerle ana düşünceyi karıştırılma ihtimali yüksektir.

D) Anlatım Yöntemini Bulma:

"Anlatım Yöntemleri" bölümünde ayrı ayrı açıkladığımız yöntemler, yazının türü ve yazarın amacına göre değişiklik gösterir. Kimi yazılar okuyucuyu bilgilendirme, kimileri okurun düşüncesini değiştirme, yönlendirme gibi amaçları taşırlar. Öğretici metinler açıklayıcı ve kanıtlayıcı yöntemleri kullanırlar. Açıklayıcı ve kanıtlayıcı yöntemin içinde tanık gösterme, karşılaştırma gibi yardımcı yöntemler yer alır. Bu bakımdan yazıdaki anlatım yöntemini bulmak, yazının türünü kestirebilmede kolaylık sağlayacaktır. Daha geniş bilgi için "anlatım yöntemleri" bölümüne bakınız.

ÖRNEK ÇALIŞMA METNİ: 1

SORU: Aşağıdaki metni okuyarak, paragraflardaki düşünceleri, kullanılan anlatım yöntemlerini, yazının ana düşüncesini bulmaya çalışınız.

HAYATI TANIMAK

Mustafa KUTLU

"Hikâyeci Sait Faik için anlatılan bir anekdot vardır. Kendisinin iyicene tanındığı yıllarda bir başka yazar daha türemiş. Yazarlar arasında rekabeti, kıskançlığı, atışmayı seven ve bunu her fırsatta körükleyen birileri, Sait Faik'e bu yeni palazlanan yazardan bahsederek fikrini sormuşlar. O da " - Bırak canım, adam daha balıkların adlarını bilmiyor, ondan hikâyeci olmaz." demiş.

Hikâyeciler ve hikâye yazmaya heveslenenler bir yana, insanlar – bilhassa gençler yaşadıkları ortamı, çevreyi tanımak konusunda çok isteksiz. Balık dedik mesela, çinekop-

la lüferi fark edemiyor. Çok meşhur olduğu için hamsi ile balinayı biliyor belki ama, ötekiler için sadece "canım alt tarafı balık işte" deyip savuşuyor.

Ağaçları tanımıyor. Belki kavak çamı tanıyor ama, dişbudak ile karaağacı, servi ile mazıyı, Akçaağaç ile akasyayı ayırt edemiyor. Hele iş bunların çeşitlerine gelince büsbütün şaşırıyor. "Ağaç değil mi, hepsi de bir." deyip geçiyor. Kuşları tanımıyor. Ayakaltında dolaştıkları için belki martıyı, güvercini, serçeyi tanıyor. Artık evlerde çok yaygınlaştığından muhabbet kuşunu biliyor, ama ispinozla floryayı ayırt edemiyor, sakayı hiç bilmiyor, alakarga ile karakarga arasındaki farkı görmesi mümkün değil.

Onların hepsine birden "kuş" diyor.

Yazdığı zaman "Ağacın dalına bir kuş kondu." diye yazıyor.

Oysa bu cümlede ağacın ıhlamur, kuşun da bülbül olduğu belirtilmiş olursa anlamı büsbütün değişecek demektir. Ihlamurun o sağlam, düzgün gövdesi, o güzelim çatısı, koyu gölgesi içimizi serinletir; hele çiçek açma mevsiminde ise etrafa kokular yayılır. Ansızın bülbülün sesini duyarız.

Adam çiçeklerden bahsediyorken sadece "çiçek" diyor. Ha menekşe, ha nergis fark etmiyor.

Tabiata karşı bu yaklaşım içinde olanlar insanları da aynı gözle görüyor. Esmerle sarışın arasında fark kalmıyor. Uzun boylu, kısa boylu, şişman, zayıf önemli değil. Erzurum'lu, Edirne'li, Antep'li, Rize'li neyse ne. O bir "insan" işte.

Bu duyarsızlık giderek güzel ile çirkinin, iyi ile kötünün, doğru ile yanlışın, haram ile helâlin, zalim ile mazlumun, cesur ile korkakın, gavur ile müslümanın, aralarındaki farkın fark edilmesinde ihmale kadar varıyor.

"Fark etmez" diyor insanlar, özellikle gençler.

"Önemli değil", diyor, "takma kafana" diyor. Bütün bunları "ayrıntı" olarak görüyor. Ve hayatın cahili olarak kalıyor *bir köşede.*

Ona birileri "İşte güzel budur." diye gösteriyorlar. "İşte doğru olan budur.", "İşte barbunya, bu da ayşekadın." diyorlar. O da "Peki, aldım, kabul ettim." Diye kafa sallıyor. Ne kendini, ne de çevresini tanıdığı için sürekli başkalarının ağzından çıkacak olana dikmiş gözlerini, tutmuş kulaklarını bekliyor. Tanımadığı için gerçek mânâda ne çevresini sevip benimseyebiliyor, ne de bir seçim yapabiliyor. Ne düşüncesi gelişiyor, ne zevki."

Yeni Şafak 16 Haziran 1999

CEVAP:

Giriş paragrafındaki (1. paragraf) **düşünce**: "İyi bir yazar olmak için belli bir kültür birikime sahip olmak gerekir." Kullanılan anlatım yöntemi: Kanıtlama. Sait Faik'in bir cümlesini ve tecrübesini kanıt olarak kullanmaktadır.

Gelişme bölümündeki (2.-9. paragraflar) **düşünce**: "Şimdiki gençler yaşadıkları ortam ve çevreyi tanıma konusunda çok isteksizdirler" Kullanılan anlatım yöntemi: Açıklama ve Kanıtlama. Yazar hayat tecrübesine dayanarak, gençlerin balık, ağaç, kuş, çiçek ve insan çeşitlerini sayarak, gençlerin bu ayrıntı isimleri bilmedikleri, hatta bunların farkında bile olmadıkları, bu ayrıntılara önem vermedikleri vurgulanmaya çalışılıyor.)

Sonuç bölümündeki (son paragraf) **düşünce:** "Gençler çevrelerine dikkat etmeyip, kendilerine verilen veya önerilen düşünceyi hemen kabullenme davranışı içindedirler." Kullanılan anlatım yöntemi: Açıklama.

Ana düşünce: "Bir insanın düşünce ve zevkinin gelişebilmesi için, yaşadığı ortamdaki varlıklara ve çevresindeki insanlardaki ayrıntılara; aralarındaki ince farklılıklara dikkat etmelidir."

Kullanılan anlatım yöntemi: Açıklama ve Kanıtlama anlatım yöntemleri kullanılmıştır.

6- Yazılı Anlatım Metinlerini Düzeltme ve Değerlendirme

Yazılı anlatım metinlerini incelerken, metni dış yapı ve içerik olmak üzere iki yönüne dikkat edilir. Dış yapı ile kastedilen, kağıt kullanım düzeni, imlâ ve noktalama kurallarına uygunluk, plânlı olma gibi özelliklerdir.

A) Dış Yapı Bakımından Metinlerin Değerlendirilmesi:

1. Kağıt kullanım düzeni: Kağıdın üst, alt, sağ ve solunda makul boşluk bırakılmalıdır. Yazının okunaklı olması için harflerin iriliği, satır aralığı, gerekli yerlerde paragraf başı yapılması gibi konulara dikkat etmek gerekir. Yazının bir konu başlığı olduğu gibi alt bölümlere ara başlık konulmalı ve bu gibi ara ve alt başlıklara da sıra numarası veya alfabetik sıra verilmelidir.

2. İmlâ kurallarına dikkat etmek: Türkçe sözcükler söylendiği gibi yazılır. Yabancı dillerden Türkçe'ye geçen sözcüklerde durum böyle olmayabilir. Bu yüzden yazı yazarken kullanmamız gereken yabancı kökenli sözcüklerin yazımı için imlâ kılavuzuna ve yabancı dil sözlüklerine; yabancı özel isimlerin yazımı için de ansiklopedilere bakmak gerekir. Ayrıca kimi sözcükleri yöresel söyleyişe göre yazmamalı, kültür dili olan İstanbul Türkçesi'ne göre yazmalıyız. Bunun için de başvurulacak kaynak imlâ kılavuzudur. Özel isimlerin ve cümle başlarının büyük harfle başlayacağını da unutmamak gerekir.

3. Noktalama İşaretlerini yerli yerinde kullanmak.

4. Plânlı olmak.

B) İçerik Olarak Bir Metnin Değerlendirilmesi:

1. "Konu" nedir?
2. Konuyu işlemekteki asıl amaç nedir, Kompozisyon niçin hazırlanmıştır?
3. Konuyu hazırlayabilmek için yeterli ve malzeme var mı?
4. Konuyu işlemede kullanılacak malzemeler nedir?
5. Bu malzemeler hangi kaynaklardan bir araya getirilmiştir?
6. Düşünce ve malzemeler verilirken nasıl bir yol izlenmelidir?
7. Konu hangi yönleriyle ele alınmış?
8. Bütünlük ve tutarlılık var mı? Tutarlılık nasıl sağlanmış?
9. Gereksiz cümleler var mı?
10. Gereksiz cümleler varsa bunlar nasıl giderilmeli?
11. Konu işlenirken etkileyici bir şekilde verilmiş mi?
12. Bu etkileyicilik hangi unsurlarla sağlanmış/sağlanmalıdır?
13. Dilbilgisi kurallarına uyulmuş mu?
14. Yazım-imlâ-noktalama doğru mu? Hatalar var mı?

Yukarıdaki sorulara verilecek olumlu cevapların çokluğu, yazılı anlatım metninin başarısını ortaya koyar.

III. BÖLÜM
YAZILI ANLATIMDA BAŞARILI OLMANIN AŞAMALARI

A) İyi ve Başarılı Yazının Özellikleri

1. Konusunun ilginç olması gereklidir. Okuyucu, ilgisini çekmeyen bir konudaki yazıyı okumaz.

2. Bir yazının bilgi verici olmasından çok, içeriğinin yeni olması okuyucunun ilgisini çekecektir.Yazılanlar, okuyucunun bilgi ve deneyimlerine yeni eklemeler yapabilmelidir. Yazarın özgün deneyime sahip olması gerekir.

3. Yazar, bilineni yeni bir biçim ve üslupta ifade edebilmelidir. Bu da yazarın kelimeleri kullanma, deyimler üretebilme, benzetme yapabilme, farklılıkları görebilme kabiliyetiyle ilişkilidir.

4. Yazar, okuyucuyu karşısında hissetmeli ve aynı zamanda okuyucuyu anlamla bütünleştirebilmelidir.

5. Yazar, ayrıntı ve detaylara yeterli oranda yer vermelidir.

6. Yazar, yazının anlatım biçimini amaca uygun olarak seçmesi gerekir.

7. Yazının dilbilgisi, anlatım, noktalama gibi kurallara uygun olması gereklidir.

Şimdi yukarıdaki özelliklere sahip olan bir yazı ortaya koyabilmek için yapılacakları sıralayalım:

B) Ön Hazırlık

Yazılı ve sözlü anlatımı, her türlü olay, düşünce, durum ve duyguları, dili en güzel şekilde kullanarak, belli bir plân içerisinde başkalarına ve yarınlara ulaş-

tırmaya, böylece kalıcılığını sağlamaya imkân veren bir araç olarak tanımlayabiliriz. Yazılı ve sözlü anlatımda başarılı olmak için sadece dil ve anlatım kurallarını bilmek yeterli değildir, III. Bölümde ifade edildiği gibi, gözlem ve deneyimlerimizi, okuduklarımızı yazılarımıza ve konuşmalarımıza yansıtmalı, bu bakımdan sıklıkla uygulamalı çalışmalar yapılmalıdır.

Yazma işlemine başlamadan önce, aşağıdaki belli aşamaları uygulamak gerekir:

1. Konuyu belirlemek: Bir kompozisyon yazmada yapılacak ilk iş konuyu belirlemektir. İnsanı ilgilendiren her şey konu olabilir. Örneğin konu, "sevinç, yağmur, yürümek, bayram, yaşlanmak ve/veya uyku" olabilir. Konu kesinleştikten sonra o konunun hangi yönlerini vereceğimizi, hangi yönlerini öne çıkaracağımızı bilmemiz gerekir.

2. Konunun ana maddesini belirlemek (sınırlandırmak): Bir yazılı ve sözlü anlatım metninin konusu kapsamlı veya dar olabilir; fakat konumuzun kapsamı ne kadar geniş olursa olsun, sınırları olmalı belli bir çerçeve içinde tutulmalı ve ayrıntılara girmelere, konudan sapmalara yol açılmamalıdır.

Konu sınırları belli olmayan kompozisyonda, işlenecek ana düşünce ortaya konulamaz. Meselâ konumuz "eğitim" olsun, bu "ana maddedir." Bu konu (ana madde) birçok yönüyle işlenebilir: "Eğitim felsefesi", "eğitimin önemi", "eğitim ve toplum" vb. gibi konular olabilir bunlardan birini seçmemiz gerekir, eğer hepsinden birlikte bahsedecek olursak yazı karmaşık bir duruma girer. Bu yüzden, eğitim konusunu hangi yönleriyle ele alacağımızı belirlememiz gerekir.

Unutulmamalıdır ki konu sınırları genişledikçe yazarın işi zorlaşır, yazının etkisi ve çekiciliği azalır. Konu ne kadar dar kapsamlı olursa, yazı o kadar başarılı olur. Konuyu belirleyip, sınırlarken şu sorulara cevap aramamız gerekmektedir:

- Konunun hangi yönüne ilgi duyuyorum?
- Gözlem, birikim ve elimdeki belgelerim konunun hangi yönüyle ilgili?
- Düşüncelerimi geliştirmek için kolayca ulaşabileceğim kaynak var mı?
- Yazımı kimler okuyacak veya beni kimler dinleyecek?
- Yazacağım yazı veya yapacağım konuşma ne uzunlukta olacak?[1]

3. Konuyla az veya çok, yakından ilgili eserleri okumak: Bir yazılı ve sözlü anlatım metni hazırlanırken öncelikle kendi duygu, düşünce, gözlem ve tecrübelerimizi, bilgi birikimlerimizi kullanmalıyız. Eğer bize ait bilgi ve görgülerin yeterli olmadığını düşünerek veya görüşlerimize kanıt göstermek için, bu konu-

[1] Atilla Özkırımlı, *Türk Dili Dil ve Anlatım*, Bilgi Üni. Yay. İstanbul 2002, s. 241.

da daha önce yazılmış yazıları okumak, bunların özet ve ana düşüncelerini bir araya getirip tasnif etmek, kısmen bunları da kullanarak metnimizi ve düşüncelerimizi zenginleştirmemiz gerekir. Ele alacağımız konuda önceden yazı yazmış yazarların deneyim ve görüşlerinden yararlanmalıyız. Onlara ait cümle ve paragrafları aynen alsak, alıntılasak bile bunu tırnak içinde belirtip, dipnot veya kaynakçada göstermeliyiz.

4. Konuyla ilgili düşünceleri belli plana göre düzenlemek: (Bu konu ile ilgili geniş bilgi için "planlama" bölümüne bakınız.)

5. Yazının türünü belirlemek: Hazırladığımız yazılı anlatım metni, yayımlanacağı yayım organının durumu, konumu ve yazı işleri müdürünün isteğine göre veya konunun kapsamına göre anlatım türü belirlenir. Sözlü anlatım metni ise, sunumun yapılacağı yer, etkinlik organizasyonundan gelen isteğe göre anlatım türü belirlenir. (Bu konu ile ilgili olarak "Yazılı Anlatım Türleri" ve "Sözlü Anlatım Türleri" bölümlerine bakınız.

6. Yazının türüne ve konunun kapsamına göre belli anlatım yöntemleri kullanmak: (Bu konu ile ilgili geniş bilgi için "Yazılı Anlatım Türleri" ve "Yazılı Anlatım Yöntemleri" başlıklı bölümlere bakınız.)

7. Yazıdaki yanlışlık ve eksiklikleri görebilmek için dikkatle okumak: Bu konu ile ilgili olarak "Anlatım Bozuklukları", "İmlâ Kuralları" ve "Noktalama İşaretleri" başlıklı bölümleri okuyarak, bu tür yanlışlıkların yazımızda yer alıp almadıklarını kontrol etmek. Bu tür yanlışlıkları görüp kontrol etme işine, "redakte etmek" veya "tashih etmek" ifadeleri de kullanılır.

C) Yazma Öğretimi:

"Yazılı ve Sözlü Anlatım" derslerinin temel amaçlarından biri, öğrencilerin yazma becerilerini geliştirmektir. Bu beceri, kitabımızın daha önceki bölümlerinde belirttiğimiz, aşamaların sonuncusudur. Bir başka ifadeyle yazma becerisi, zihnimizin gerçekleştirdiği dinleme, gözlem, düşünme, tasarlama gibi faaliyetlerin tümünün birlikte gerçekleştiği eylemlerin son halkasıdır. Tıpkı konuşma gibi başka insanlarla iletişim kurmanın ve kendimizi anlatmanın bir yoludur.

Kişiye yazma becerisi kazandırmak için, önceden belirlenen çeşitli konularda, örneğin; müze gezmek, tiyatro ve film izlemek, gezi düzenlemek gibi etkinliklerden sonra, anladıklarını, izlenimlerini, konu hakkındaki duygu ve düşüncelerini etkinliğin hemen arkasındaki derste yazmaları istenir. Böylece, yazma faaliyetinin, hayatın bir parçası olduğu, gözlem ve incelemelerin kağıda dökülmesinden ibaret olduğu düşüncesi zihinlere yerleştirilir.

Diğer yazma becerisi çalışma örneği de, bir öykünün belli bölümü verilip, öğrencilerden bu öyküyü tamamlamaları istenebilir.

Hayatında büyük sınavlara hazırlanmaktan başka bir faaliyet gerçekleştirmemiş, hatta ev-okul -dershane- mahalle dörtgeninden başka yer görmemiş öğrencilerin, yazma becerileri geliştirilebildiği gibi, bu dar dörtgenden içerisinde çevresine bilinçle bakmamış öğrencilerin ufuklarını genişletmiş, onlara yeni bakış açıları kazandırmış olacağız.

Bu ödevler arasında seçeceğimiz başarılı örnekleri –öğrenciyi yazmaya teşvik için- sınıfta sesli olarak okutarak, onların gururlanmaları, alkışlanmalarını sağlamalıyız. Öğretim Görevlisi olarak ilişkide bulunduğumuz bir dergide bu beğenilen yazıları yayınlatmalıyız.

Yazılı anlatım ödevlerinde yapılan yanlışları tesbit edip, sınıfta topluluğa hitaben yapılan bu yanlışları söyleyerek ve tahtada göstererek bir daha yapılmaması için ikaz etmeliyiz. Ödevlerde ve sınav kağıtları üzerinde yapılan yanlışlıkları kırmızı renkli kalemle işaret etmeli, öğrencilere geri verip onlara yaptıkları yanlışlıkları göstermeliyiz.

Öğretim Görevlisi, bir yandan öğrencilere yazma becerisini geliştirmek için çeşitli fırsatlar oluşturur; diğer yandan da üslup sahibi bir yazarın öykü, deneme ve romanlarını okutarak, inceletmeli, sınıfta öğrencileri eserler hakkında konuşturmalıdır. Kitabımızın çeşitli bölümlerinde yer alan okuma parçalarını da ders ortamında okutarak, metni doğru anlayıp anlamadıklarını sınamak için onları konuşturmalı; konusu, ana düşüncesi, yardımcı düşünceleri, plânı üzerinde tartıştırmalıdır. Ayrıca bu doğru ve güzel yazılmış yazı örnekleri, onların Türkçe'yi kullanma becerilerini geliştirecek yakın gelecekte de üslûp kazanma yeteneklerini arttıracaktır.

Unutmamalıdır ki Yazılı ve Sözlü Anlatım dersi, sadece bilgiyi öğrenme ve ezberleme, sonra da sınavlarda bu bilgileri kağıda aktarma faaliyeti değildir. Her şeyden önce, hayatı, çevresini olayları kavrama; bütün bunları sözlü ve yazılı olarak ifade edebilme, bunun için de Türkçe'nin zenginliklerini, ifade imkanlarını öğretebilmektir.

Bu ders, sadece yazma ve konuşma bilgilerini dikte ettirmeyi kapsamaz; öğrencilere sesli okuma, güzel ve tam telâffuz, birisi konuşurken saygılı bir şekilde dinleme, sadece söz hakkı verildiğinde konuşma, plânlı olma ve doğru anlama yeteneği de kazandırır.

OKUMA METNİ:

YAZI YAZMAK

Muharrem DAYANÇ

Dünyanın en zor işidir yazı yazmak. Her gün üzerimizde uçuşup duran hayalleri tutup kağıda dökmektir. Geleceğe ve tarihe not düşmektir. Ebedîleşmek ve bunu yaparken de ölümsüzlük iksirini içmektir. Belli bir ölçü ve dengeyi yakalamak şartıyla yalnız bütün bu söylediklerimiz. Ölçü ve denge kavramlarını kullanmadaki temel kastımız, Türkçe'nin yerli yerinde ve güzel kullanılmasıdır.

İyi ve başarılı bir yazının iki temel niteliği olmalı bence;

- Orijinal Konu ve Kurgu,

- Güzel ve Doğru Türkçe.

Bu iki temel şart, yukarıda söylediklerimizin bir özeti de aynı zamanda.

Her hangi bir yazıyı yazmaya karar verdiğimizde, bizi bunu yazmaya sevk eden birkaç sebep olabilir: Yıllardır kafamıza takılmış bir konuyu artık kağıda dökmeye karar verebiliriz, veyahut içinde bulunduğumuz zaman diliminde yaşayan insanların içinde bulundukları ruh halini göz ardı etmeme gibi bir mecburiyetimiz vardır. İnsanların sadece bir konuya kilitlendikleri zamanlarda, o konu üzerinde yazmanın avantajları vardır elbette. Fakat dezavantajları da vardır… Ama usta bir kalem, bütün olumsuz şartları kıvrak kalemiyle lehine çeviren insandır. Mesela okuyucu, güncel bir konuyu ele alan kötü bir yazıyı okumaktansa, çok daha farklı bir konuda yazılmış aktüel olmayan bir başka yazıyı tercih eder çoğu kez.

Bir yazıda hoş görülmeyecek en büyük kusur, bozuk Türkçe'dir. Dil ve anlatım yanlışları bozuklukları; karışık ve birbiri içine geçmiş uzun cümleler, kötü betimlemeler asla hoş görülemez. Yazı yazmak edebî bir faaliyettir, bir noktadan sonra lükstür ve seçkin bir tabakaya hitap eder. Herkese hitap etmez açıkçası.

Bütün bu söylediklerimizden sonra iyi bir edebiyatçı için, -bu şair de olabilir yazar da- usta bir dil işçisi olmak zorunluluğundan bahsedebiliriz. O işçiliğini en iyi şekilde yapmak zorundadır. Şunu unutmamak gerekir ki iyi bir işçi iyi bir ustadır da aynı zamanda. Bir cümleyi, en güzel nasıl kurulursa öyle kurmak zorundadır. Bir duyguyu, en güzel nasıl ifade edilirse öyle ifade etmek mecburiyetindedir. Bir hatırayı, en açık nasıl anlatılırsa öyle anlatmalıdır. Her şeyin en iyisini yapmak zorunda olan sanatkâr ister istemez iyi malzeme kullanmalıdır da. İyi malzemeyi de ancak o malzemeye tam vukufu olan inanlar ayırt edebilir.

Hangi büyük sanatkara bakarsanız bakın; yalnız başına fazla bir mana ifade etmeyen hatta alelâde diyebileceğimiz bir kelimeyi alır ve o kelimeyle Türkçe'nin en güzel

mısralarından birini söyler. Örnek vermek gerekirse, meselâ, bıçak kelimesi. Hayatımızda sadece lazım olduğunda kullandığımız sıradan bir kelimedir. Hatta ses ve çağrışım özelliği bakımından da hiç dikkat çekmeyen hatta daha da ilginci insana pek de iyi şeyler çağrıştırmayan bir kelimedir. Ama büyük bir şair bu kelimeyi bir şiirinde kullanır. Kelime adeta kanatlanır:

(Önde zeytin ağaçları, arkasında yâr/ Sene 1946 mevsim sonbahar/ Önde zeytin ağaçları neyleyim neyleyim/ Dalları neyleyim/ Yâr yoluna dökülmedik dilleri neyleyim/ Yâr yâr!../ Seni kara saplı bir bıçak gibi sineme sapladılar…)

Bedri Rahmi Eyüboğlu, klasikleşmiş bir mısraının içine bıçak kelimesini öyle bir yerleştirmiştir ki, ona ancak şapka çıkarılır.

Divan edebiyatında şairlerin "Söz Sultanı" olarak isimlendirilişleri asla bir tesadüf değildir. Çünkü onlar kelimelere hükmederler. Ölü ve cansız kelimeleri, ilhamlarıyla ve sanat güçleriyle adeta yeniden canlandırıp onlarla gönül ülkelerini fethederler

Bu yüzden gençler bol bol yazmalı, ama onları yayınlamada acele etmemeli diye düşünüyorum. Çünkü insan kendi kendini tashih etmeli bol bol. Hatta bunu hepimiz yapmalıyız. (Eskişehir Osmangazi Haber, Sayı: 6, Kasım-Aralık 1999, s. 10)

D) Plânlama:

Yazılı ve sözlü anlatımın eski adı olan "kompozisyon" kelimesi, Fransızca'da "birleştirme", "düzenleme", "yapı oluşturma", "beste oluşturma", "uyumlu olma" gibi anlamları karşılar". Bu bakımdan kompozisyon kelimesi hayatımızda sanat ve mimaride kullanılabilecek yapıya ve anlamı içerir. Nitekim kompozisyon, "resim, heykel, mimari, mûsikî, edebiyat" gibi güzel sanatların ortak terimi hâline gelmiştir. Bir duvar ustası tuğlaları rastgele değil sonucunda bir yapı kuracak, anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde yerleştirirken, bir aşçı yemeğin malzemelerini yine rasgele değil, sonucunda bir tat verecek şekilde ve anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirir.

Yazılı ve sözlü anlatımda görüş, duygu ve düşüncelerimizi gelişigüzel anlatamayız. Bunların önem dereceleriyle ve birbirleriyle ilgilerine göre düzenlenip sıralanması gerekmektedir. Kısa yazı ve konuşmalar için belki plâna gerek yoktur ama belli bir konuyu ayrıntılı anlatırken, yazıya veya söze nereden başlanacağı, nasıl geliştirileceği ve nasıl sonlandırılacağı hakkında önceden taslak oluşturmak gerekir.

Plân, zihinde meydana gelen fikirlere düzen vermek, gereksiz ayrıntıları temizlemek amacıyla yapılır. Birçok düşünce zihnimizde bir anda uyanmaz, yer yer fikirler canlanır bu yüzden düzen olmaz ve tesirli olması beklenemez. Bir düzen sağlamak amacıyla konuyla ilgili zihnimize gelen düşünceleri önce geli-

şigüzel not edilir, sonra da neyin, nerede yer alacağına karar verilir. Plân, yazıya başlamadan önce tasarlanır ve yazının gelişme seyrine göre bazı ekleme veya çıkartmalar yapılır. Daha sonra yazı temize çekilir. Bu tasarıdan sonra ana düşüncemizi belirleyip, aşağıdaki soruların ışığında düşüncelerimizi düzene sokarız:

- Düşünceler arasında nasıl bağlantı kurabilirim?
- Düşüncelerimi belirli bölümlerde kümelendirebilir miyim?
- Düşüncelerin sıralanışında hangi yolu izleyebilirim?

Yazılarda sayfa düzeni, başlık ve paragraf gibi düzenlemeye biçimsel veya dış plan; içerikle ilgili planlamaya da genel plân veya iç plân denilir.

Plânlamanın yararları:

- Yazıda birlik, uyumluluk ve bütünlük sağlar,
- Düşüncelerin ve olayın gelişimine "mantıkî bir düzen" verir,
- Cümle ve söz tekrarını önler,
- Yazının anlaşılmasını kolaylaştırır.

a. Biçimsel Plânlama:

- Sayfa Düzeni ve Biçimsel Plânlama:

Türü ne olursa olsun, yazılı metinlerin şekil olarak birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Gerek kalemle, gerekse bilgisayar ortamında yazılmış olsa da her yazının belirli biçim özelliklerinin olması gereklidir. Birkaç istisnası dışında herkesçe bilinen ve uyulmaya gayret gösterilen bu kurallar, derslerde öğretmenler, basın organlarında da editörler tarafından belirlenecek ayrıntılarla çeşitlenebilir.

Yazılı anlatımda düzen, kağıt kullanımından başlar, genellikle beyaz, çizgisiz A4 denilen standarttaki boyutta olmalıdır. Kağıdın eğer her iki yönü kullanılacaksa, kalın olmasına dikkat edilir. Fazla ince kağıt kullanmak, çok sulu mürekkeple yazmak, iki yüzdeki yazıların birbirine karışmasına neden olur.

Kağıt üzerinde yazı için ayrılan alana metin alanı, sağ, sol, alt ve üstte kalan boşluklara da kenar boşlukları (marj) adı verilir.

Paragraf başları 5-7 tuş ya da harf içerde başlamalı, paragraf aralarında, satır aralarına göre daha çok boşluk bulunmalıdır. Aynı boşluk, ara başlıklardan sonra da bulunmalıdır. Başlıklar okuyucu tarafından hemen görülebilecek durumda, alt ve üstünde makul boşluklar bulunmalı, ana başlıklar büyük harflerle yazılmalı, ara başlıkların ilk harfleri büyük, bazen de altı çizili olarak yazılmalı; böylece okuyucunun dikkati çekilmelidir.

Yazdığımız her hangi bir yazıda yanlışlıklara düşme ihtimalinin var olduğunu gözden ırak tutmamak gerekir. Bunun için gerek ödevlerimizde, gerekse bir basın organında yayımlanacak yazılarımızı, ilgili kişi ya da kuruma vermeden önce kontrol etmeli, aşağıda yer vereceğimiz ilkeler doğrultusunda gözden geçirmeliyiz.

Üniversitelerde okutulmakta olan Yazılı ve Sözlü Anlatım dersinin diğer bir amacı, öğrencinin yazılı ve sözlü ifadelerinde olabilecek yanlışlıkları, eksik ve yetersizliklerini görebilmelerini, ayrıca da doğruları da göstererek başarılı olmalarını sağlamaktır.

b. İçerik Plânlaması:

1. Başlık Oluşturmak:

Tabiatta görülen her varlığın bir adı olduğu gibi, her yazının da bir başlığı olacaktır. Başlıksız bir metin, tamamlanmamış bir çalışmadır. Başlık konu değildir; konu başlığa göre daha geniş anlamlıdır.

Yazıya başlık seçmek çok önemlidir; Çünkü iyi seçilmiş bir başlık, aynı zamanda yazının içeriği hakkında bilgi de verir. Ayrıca başlık, işlenilen fikre uygun olduğu taktirde yazı daha anlamlı ve etkili olur. Bu bakımdan başlık kısa, çarpıcı ve içerikle bağlantılı olmalıdır. Başlık abartılı ve yanıltıcı olmamalıdır.

Başlık, yazarın konuya bağlı kalmasını ve konudan sapmamasını sağlar.

Uzun yazılarda birden fazla başlık vardır. İlk büyük başlığa "ana başlık", diğerlerine "alt başlık" denir. Alt başlıklar, "1. derece başlık, 2. derece başlık" adıyla tasnif edilir. Büyük başlık büyük ve iri harflerle yazılır, kağıt ortalanır. Alt başlıklar ise yazının kendi harf kalınlığıyla yazılır ve paragraf başı boşluğu kadar harf boşluğu bırakılır. Başlıklara alfabetik ya da numarası ile sıralandırılır.

2. Konuyu Belirlemek:

Her konuda yazı yazılabilir, ama herkes her konuda yazı yazamaz. Çünkü, bilgi sahibi olunmayan konularda yazı yazılamaz ve konuşulamaz. Bir konuda bilgi birikimimiz varsa, kişisel deneyimlerimiz, doğrudan başımızdan geçen, yaşadığımız veya gözlemlediğimiz, konularda ancak yazı yazabilir ve konuşabiliriz. Bunun için öncelikli olarak kitabımızın 3. bölümü olan "Bilgiye Ulaşmanın Aşamaları" bölümünde yer alan hazırlık aşamalarını muhakkak yerine getirmeliyiz.

Konuyu seçerken bazen kendimiz değil, öğretmenimiz, dergi ve gazetenin yayın yönetmeni söz sahibi olabilir. Ancak, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, belirlenen konuda ilgi, bilgi, görgü ve deneyimimiz yoksa yazı yazamaz, konuşamayız da.

Bazen de başlangıçta bildiğimizi zannettiğimiz bir konuyu, yazıyı yazmaya başladığımızda, ayrıntılara girildiğinde zorlandığımızı görürüz. İşimizi kolaylaştırmak için araştırma, inceleme ve bilgi-belge toplamalıyız.

3. Konuyla İlgili Malzemeyi Belirlemek:

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, her ne kadar bilgi, gözlem ve deneyimimiz olsa da bazı konularda ayrıntıya girildiğinde zorlandığımızı fark ederiz ve hemen başka yazar ve eserlere müracaat ederiz. Ancak, başkalarının eserlerinden yararlanırken, o eserdeki cümleleri olduğu gibi değil, kendi kelimelerimizle ifade etmeliyiz. Eğer değiştirmeden almak zorundaysak, alıntı cümleleri çift tırnak işareti içinde göstermeyi, her iki durumda da dipnotlarda kaynak belirtmeyi ihmal etmemeliyiz.[2]

Not alma ve fişleme konusunda da belirttiğimiz gibi, okuduklarımızdan notlar çıkarıp, önemli cümleleri fişlere yazarak bu bilgileri de ayrıca sorgulayıcı bir şekilde ele alıp, görüş ve düşüncelerimizi destekleyici bir duruma getirirsek, daha başarılı bir yazı ortaya koymuş oluruz.

Konuyla ilgili kaynakları belirlemede başarı, yazarın eğitim düzeyi, bilgi birikimi, imkânları ve tecrübesiyle ilişkilidir. Buna göre yazarın bilgi birikimini, konuya hakimiyeti, kaynaklara ve yaşayan tanıklara ulaşma imkânları, yorumlama gücü, buluş yeteneği, yazının başarısında önemli ve olumlu faktörlerdir.

Elde edilen malzeme, önceden belirlenen yazının türü ve anlatım yönteminin gerekliliğine göre düzenlenir. Örneğin yazı "fıkra" türünde yazılacaksa, güncel olayları konu edinmeli ve bu olaylardan sorumlu kişilerin görüşlerine yer vermelidir.[3]

4. Ayrıntılı Plân Oluşturmak:

Yazıyı bir takım bölümlemelere ayırmak her ne kadar yazarı zorlasa ve yazma kabiliyetini sınırlasa da, bilgilendirme süreci içerisinde okuyucunun anla-

2 Fevziye Abdullah TANSEL, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri III, s. 6.*

3 Şerif AKTAŞ-Osman GÜNDÜZ, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, s. 72.

masını kolaylaştırmak için yazıyı üç bölümde oluştururuz: "Giriş, gelişme ve sonuç". Bu bölümler de bir veya birden fazla paragraftan oluşacaktır.

Bilindiği gibi paragraf, bir yazının düşünce bütünlüğünün ayrı ayrı katmanları ve birimidir. Latince "para" bölüm, "graf" yazı anlamına gelir. Yazdıklarımızı paragraflara bölerek, okuyucunun anlamasını kolaylaştırırız. Düşüncelerimizi bu sayede belirginleşmiş olur. Aralarında ilgi bulunan düşüncelerle ana düşünce arasında bağlantı kurmamızı sağlar

Şimdi yazıyı ortaya koyarken ve paragrafları oluştururken nelere dikkat etmemiz gerektiğini anlatalım.

a) Giriş Paragrafı:

Bu bölümde, konu tanıtılır ve yazıda neler anlatılacağı hakkında ipuçları verilir. Yazının kolay anlaşılmasını sağlayan ve okuyucunun ilgisini çeken cümleler kullanılır.

Yazı ve konuşmalarda iyi bir başlangıç önemlidir; çünkü iyi bir başlangıç okuyucu ve dinleyicinin dikkatini çeker ve yazıya/konuşmaya yönelmesini sağlar. Yazar, konuya doğrudan girebileceği gibi, tanım veya tasvir yapılarak da yazıya başlayabilir. Yazıya atasözü, fıkra veya etkileyici bir özdeyişle giriş yapılabileceği gibi soru sorarak ta okuyucunun ilgisi çekilebilir. Yazarın seçimine bağlı olarak da bu bölümde "ana düşünce" ortaya konabilir, ortaya atılan iddia ve tez hakkında bir fikir verilebilir. Cümleler, gelişme bölümünde bahsedileceklere bir ön hazırlık niteliğindedir. Bazı durumlarda konu, hayat tecrübemizi anlatmamızı gerektirebilir. Kişisel deneyimlerimiz başkalarının ilgisini çekebilir. Okuyucuya soru sorarak da yazıya başlanabilir.

Bu bölüm tek bir paragraf olabileceği gibi, birkaç paragraftan da oluşabilir. Roman, hikâye gibi edebiyat türlerinde bu bölüme "serim" adı verilir.

b) Gelişme Paragrafı veya Paragrafları:

Bu bölümde konunun ayrıntılarına girilir, destekleyici yan düşüncelere yer verilerek konu açılır. Yazılı ve sözlü anlatımda konunun açılıp genişletildiği, düşünce ve duygunun zenginleştiği bölümdür. Eserin gövdesi niteliği taşır. Yardımcı fikirlerin anlatıya girdiği ve anlatıma renk kattığı bölümdür.

Bu bölümde ana düşünce örneklerle, karşılaştırma ve referanslarla geliştirilir ve ispatlanmaya çalışılır. Konuda ve ana fikirde dikkat çekilecek unsurlar verilir.

Bu bölümde olaylar ve örnekler belli bir sıra ile verilir: Zamana göre (kronolojik) sıralama; Mekana veya cisme göre (betimleyici) sıralama; Düşünceye göre (mantıksal) sıralama gibi.

Kısa yazılar hariç, genellikle birden fazla paragraftan oluşur.

c) Sonuç Paragrafı:

Giriş bölümünde ortaya atılan ve gelişme bölümünde çeşitli desteklerle, ayrıntılı bir şekilde incelenen konunun genel yapısını ve içeriğini kapsayan ve özetleyen bölümdür. Bu bölümde düşünce bir cümleyle verilebilir veya son paragrafa yayarak özetlenir. Konuyla ilgili olarak son sözler söylenir ve tamamlanır.Yazı kısa ve özlü sözlerle bu bölümde özetlenir. Okuyucuya asıl anlatılmak istenen bu bölümde ortaya konur.

***5. Ayrıntılı Plân Taslağı*:**

Bize bir konuda yazı yazmamız teklif edildiğinde, önceki bölümlerde ifade ettiğimiz hazırlıklar ve malzemeler oluşturulduktan sonra, hangi düşünceyi kanıtlamaya çalışacağımızı veya iddia edeceğimizi belirledikten sonra, eğer ayrıntılı bir plân ortaya koyabilirsek, kapsamlı düşünme imkanı bulmuş oluruz. Ayrıntılı plân yapmamızdaki esas amaç, ana düşünceden kopmadan bir yazının iskeletini, kaneviçesini ortaya çıkarmaktır. Yazma aşamasında bu taslak plandan hareketle yazının giriş, gelişme ve sonuç bölümlerine dikkat ederek metnimizi oluşturabiliriz. Aşağıda Eflatun'a ait "*Yeryüzünde iki kuvvet vardır: Kılıç ve Zekâ… Çoğu kez kılıç, zekâ yoluyla mağlup edilmiştir.*" sözünü ana düşünce olarak kabul eden bir yazı yazmayı tasarlayalım:

<u>Giriş</u>:

1. Paragrafta: Kılıç (silah, güç, zor kullanmak) kuvvetinin nitelikleri aşağıdaki sırada anlatılabilir:

a) Yıkıcılığı,

b) Haklarımızı elde etmede yardımcı oluşu,

c) Başkalarını hakimiyet altına almada yardımcı oluşu,

d) Vatan savunmasını gerçekleştirmede yardımcı oluşu anlatılır.

2. Paragrafta: Zekâ (akıl, bilgi, bilim) kuvvetinin nitelikleri anlatılır ve bize zekâ gücümüzün kazandırabilecekleri aşağıdaki sırada anlatılır.

a) Davranışlarımızı yönetir,

b) İyi ile kötüyü; güzelle çirkini ayırt etmemizi sağlar,

c) Hayatımıza düzen verir,

d) Bizi zor durumlardan kurtarır,

e) Dünyayı ve çevremizi kavramada, ne olup bittiğini kavramada yardımcı olur.

f) Kendimizin yetemeyeceğimiz yerlerde başkalarını yönetmemizi sağlar.

Gelişme:

Kılıçla zekâ aşağıda sıralanacak yönlerden karşılaştırılır.

1. Paragrafta: Zekâ, kılıcın iyi ve yararlı işlerde kullanılması ve yönetilmesini sağlayabileceği anlatılır.

2. Paragrafta: Yıkıcı kuvveti temsil eden kılıca karşı, zekânın yapıcı gücünün çoğu kez üstün geleceğini tarihten ve yaşanmışlıklardan örnek olaylar anlatılarak kanıtlanmaya çalışılır.

Sonuç:

Tarihten ve yaşanmış olaylardan verilen bu örneklere dayanarak, aklın daima kaba güce karşı üstün olacağı bir kez daha vurgulanır. Hem savunmada, hem de hayatta zekânın kuvvete galip geleceği böylece kanıtlanmış olur.[4]

ÖRNEK ÇALIŞMA METNİ: 1

SORU:

Aşağıdaki metni okuduktan sonra, konusunu belirtiniz. Planını "Giriş, Gelişme ve Sonuç" bölümlemesi şeklinde gösteriniz. Ayrıca paragraflardaki yardımcı düşünceleri, yazıda kullanılan anlatım yöntemlerini belirtiniz. Yazının ana düşüncesini, tüm yardımcı düşünceleri göz önünde bulundurarak defterinize yazınız.

AY

Ahmet HAŞİM

Bütün gün kırlarda, deniz kenarlarında dolaştık. Gün, hayale müsaade etmeyecek tarzda her şeyi açık ve berrak gösterdiği için, yalnız gözlerimizle yaşadık ve hiç eğlenmedik.

Ağaçların tozlu yapraklarını, kayalar üzerinde durup soluyan kertenkeleleri, denizin kirli suları altında cam kırıklarını, paslı tenekeleri, eski pabuç naaşlarını seyretmenin ne kadar çabuk ruha bıkkınlık verdiğini tecrübe etmeyen var mı? Güneşli kırlarda geçen bir gezinti gününden sonra, akşamüstü eve ümitsiz dönmenin mümkün olmadığını tecrübelerimle bilirim. Güneş, bütün gün, insana doğru fakat acı şeyler söyleyen bir arkadaştır. Onun ışığında eğlenmenin ve mesut olmanın hiç imkânı var mı?

4 L. BEYRELİ-Z.ÇETİNDAĞ-A.CELEPOĞLU; *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, PegemA Yay., Ankara 2005, s. 51-52.

Nihayet akşam oldu. Karanlık bastı. Karşı karşıya oturmuş iki insan, artık yüzlerimizi görmüyor, yalnız seslerimizi duyuyorduk. Birden, arkamızda garip bir fısıltıyı andıran bir hışırtı duyar gibi olduk. Başımızı çevirdik: İki büyük fıstık ağacı arkasından kırmızı bir ay, sanki yapraklara sürünerek yükseliyordu. Birden etrafımızda dünyanın bütün manzaraları değişti. Sanki Japonyalı bir ressamın siyah mürekkeple çizdiği belirsiz ve tamamlanmamış bir âlem içinde idik. Artık her şeyi açıkça görmek ıstırabından kurtulmuştuk. Yanlış iş görmek ve tahayyül etmek imkânının sarhoşluğu vücudumuzu, yavaş yavaş bir afyon dumanı gibi uyuşturuyordu. Etrafımızda gündüzün bütün uyuz ağaçları yerine zengin bir orman vücut bulmuştu. Karşıda yemek yiyen fakir ailenin kirli kızları, yüzlerine vuran ay ışığı içinde birer süslü hayal olmuşlardı. Denizin bulanık suları boşalmış ve onun yerine şimdi sahilin üzerinde ışıktan bir mayi sallanıp şarkı söylüyordu. Dünyanın güzelliğinden korkmağa başlamıştık. Zira aydan akan büyünün saadetiyle ruhlarımız çatlayacak kadar dolmuştu.

*Ay ! Ay ! Yalancı ay ! Zekâdan harap olanları dinlendiren hayâl gibi, güneşten bunalanları da teselli eden sensin ! (Bize Göre'*den*)*

CEVAP:

1. Paragraf: Giriş paragrafıdır. Bütün gün güneş ışığı altında yapılan gezinti öyküleme anlatım yöntemiyle anlatılmaktadır. Bu paragrafta yer alan düşünceler: a) Güneş, her şeyi tüm çıplaklığıyla gösterdiği için gündüz vakti hayal kurmamızı engeller. b) Güneş ışığı altında sadece görme duygumuz faaliyette olacaktır.

2. Paragraf: Gelişme paragrafıdır. Güneşin tüm çıplaklığıyla doğayı nasıl gösterdiğini tasvir ediyor. İlk paragrafta anlatılan geziden niçin hoşlanılmadığını ve eğlenilmediğinin sebeplerini açıklıyor. Bu paragrafta yer alan düşünceler: a) Gün ışığı altında, güzelliklerin yanında çirkin görüntüler de açıkça görüleceğinden insan ruhunda bıkkınlık olacaktır. b) "Güneş, bütün gün insana doğru fakat acı şeyler söyleyen bir arkadaştır." c) Güneş ışığı altında gezen insan eğlenemez.

3. Paragraf: Gelişme paragrafıdır. Öyküleme ve tasvir yöntemi kullanılmıştır. a) Karanlıkta görme duyusunun yerine, işitme duyusu faaliyetini arttırır. b) Ay ışığı, insanları bütün çirkin gerçeklerden uzaklaştırıp hayale, gizemli bir dünyada yaşamalarını sağlar. c) Gün ışığı altında yapılan gezinti yorgunluktan başka bir şey vermez.

4. Paragraf: Sonuç paragrafıdır. Açıklama yöntemi kullanılmıştır. Paragraftaki düşünce: Ay ışığı, insanları gerçeklerin soğuk atmosferinden uzaklaştırarak, onları geçici de olsa teselli olmalarını sağlar.

Yazının Ana düşüncesi: Ay ışığı, varlıkların gerçek şekil ve görüntülerini değiştirerek, geçici de olsa, tabiatı büyüleyici ve enfes bir tablo haline dönüştürür.[5]

5 Ş. AKTAŞ- O. GÜNDÜZ, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 242-243.

Yazıda ay ışığının güneşe göre insana doğayı ve gerçekleri nasıl gösterdiği karşılaştırılmaktadır. Tasvir ve karşılaştırmada esas amaç, ay ışığının insan ve doğa üzerinde olumlu etkisini kanıtlamaktır. Bu bakımdan yazıya hakim olan anlatım yöntemi, "Kanıtlayıcı Anlatım"dır. Yardımcı yöntemler ise, "öyküleyici tasvir, açıklama, karşılaştırma" yöntemleridir.

ÖRNEK ÇALIŞMA METNİ: 2

Aşağıdaki metni okuduktan sonra, konusunu belirtiniz. Planını "Giriş, Gelişme ve Sonuç" bölümlemesi şeklinde gösteriniz. Ayrıca paragraflardaki yardımcı düşünceleri, yazıda kullanılan anlatım yöntemlerini belirtiniz. Yazının ana düşüncesini, tüm yardımcı düşünceleri göz önünde bulundurarak defterinize yazınız.

KELİMELERİN HAYATI

Ahmet HAŞİM

Hiçbir şey lisan kadar bir ağaca benzer değildir. Lisanlar -tıpkı ağaçlar gibi- mevsim mevsim rengini kaybeden ölü yapraklarını dökerler ve tazelerini açarlar. Lisanın yaprakları kelimelerdir.

Edebî bir metni okuyorken, daha düne kadar canlı bir manası olan "melek" kelimesinin, bugün tamamen canlılığını kaybetmiş, renksiz ve şekilsiz bir söz haline geldiğini hissettim. Bu kelime şimdi Türkçe'de soğuk bir cesetten başka bir şey değildir.

Melek nedir?

Edebiyattaki manasına göre, melek bir kadındır ki gözleri mavi, saçları sarı ve beyaz entarisinin etekleri uzundur. Hıristiyan sanatında melek, lepiska saçları topuklarına kadar uzanan, büyük güvercin kanatlı, mahcup bir genç kız şekline benzetilir ve daima elinde sur cinsinden uzun bir musikî âleti olduğu halde, gökte beyaz bulut yığınlarının kenarından tebessüm ettirilir.

Bu verem çehreli mâverâî güzelin örneği, kadın kıyafetinin son inkılâbına kadar devam edebilmişti. Fakat kadın saçları, berber makasıyla kısalıp, eteklerin yarısı da terzi nefesiyle uçarak dizleri çıplak bıraktığı günden sonra, melek, birden geçmişin silik şekilleri arasına düşmüştür.

Şeytanî bir alevin temasıyla, taraf taraf ateş kırmızılığına boyanan çağdaş kadın çehresi yanında, uzun sarı ve mavi gözle "melek", şimdi aptal bir halayık çehresinden daha fazla cazip değil. (*Bize Göre*'den)

1. Paragrafın düşüncesi (giriş): "Kendilerini yenilemeleri bakımından lisan ile ağaç arasında benzerlik vardır." Yardımcı düşünceleri: a) Lisanlar ağaca, kelimeler ağacın yapraklarına benzer; b) Ağaçların sonbaharda ölü yapraklarını döktüğü gibi, lisanlar da belli bir süre sonra ölü kelimelerini atarlar.

Karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Ağaçlarla lisan karşılaştırılmıştır.

2. Paragrafın düşüncesi (gelişme): "Melek kelimesi, bugün eski anlam zenginliğini kaybetmiştir." Açıklama yöntemi kullanılmıştır.

3. Paragraf (gelişme): Bir düşünce yoktur. Yazar, eski Türk edebiyatında ve Hıristiyan sanat eserlerindeki melek imajının tasvirini yapar. Tasvirci anlatım yöntemi kullanılmıştır.

4. Paragrafın düşüncesi (gelişme): Bugün çağdaşlaşma adına kadın giyim kuşamı ve saç modelindeki değişme, "melek" imajının silinmesine yol açmıştır. Açıklama anlatım yöntemi kullanılmıştır.

5. Paragrafın düşüncesi (sonuç): Eskide kalmış "melek" imajı, bugün gülünç karşılanacak durumdadır. Açıklama anlatım yöntemi kullanılmıştır.[6]

Yazıya hakim yöntem "açıklayıcı" anlatım yöntemidir. Yardımcı olarak da "karşılaştırma" ve "tasvir" yöntemleri de kullanılmıştır.

Yazının ana düşüncesi: "Kelimeler zaman içinde eski anlamlarını yitirirler ve anlam değişikliğine uğrarlar."

ÖRNEK ÇALIŞMA METNİ: 3

Aşağıdaki metni okuduktan sonra, konusunu belirtiniz. Planını "Giriş, Gelişme ve Sonuç" bölümlemesi şeklinde gösteriniz. Ayrıca paragraflardaki yardımcı düşünceleri, yazıda kullanılan anlatım yöntemlerini belirtiniz. Yazının ana düşüncesini, tüm yardımcı düşünceleri göz önünde bulundurarak defterinize yazınız.

ÖĞRENME YILLARI

Şevket RADO

Ağaç yaş iken eğilir, dedikleri gibi insanlar da genç iken bir biçime sokulabilirler. Okuyamamış, cahil kalmış insanlar aslında doğdukları gibi büyümüş, kendileri için ve topluluk için daha faydalı işler görecek bir biçime sokulamamış kimselerdir. Biz bütün

6 Ş. AKTAŞ- O. GÜNDÜZ, *A.g.e.*, s. 66.

vatandaşlarımızı okuma çağına girer girmez okula koyup istidatları istikametinde bir biçime sokmak imkânlarına henüz kavuşamadığımız için insanlarımızın en az yarısı doğdukları gibi büyümüş olarak kalmışlar, dolayısıyla kendilerine ve içinde yaşadıkları topluluğa daha faydalı insanlar olmak talihine kavuşamamışlardır.

Bu, şüphesiz, hazin bir şeydir. Zira çocukluk çağında okumak ve biçime girmek imkânı bulamamış olanlar sonradan bu fırsatı ellerine geçirseler bile, ne yazık ki kaybettikleri zaman kendi gençlikleriyle beraber gitmiş olduğu için, ne kadar gayret ederlerse etsinler, yeniden okuyamazlar. Sonradan kendilerini yeni bir biçime sokmak için harcayacakları çabalar hep boşuna gitmeye mahkûm olur. Okumanın, öğrenmenin kıymetini anlamamış olmaları hiç fayda etmez, çünkü hafızaları yeni bilgileri çabucak zaptedecek hassaslığı, vücutları yeni eğilip bükülmelere uyacak yumuşaklığı kaybetmiştir.

Kaldı ki, bir yaştan sonra hayat da bütün ağırlığıyla insanın omuzlarına çöktüğünden yeni şeyler öğrenmek için zarurî olan boş zamanlarda artık bulunmaz hale gelir; dertler, üzüntüler insanları başka şeylerle uğraşmaya mecbur eder ve o zaman açık seçik anlaşılır ki, her şey ancak genç iken öğreniliyor, insan bir biçime girerse ancak genç iken girebiliyor; o devreyi bir kere kaçırdı mı gençken neyi öğrenmişse ancak onunla kalmaya mahkûm oluyor.

Zaten yaşlanmış insanların gençler üzerine düşmeleri, bir ana ile bir babanın çocukları okusunlar diye üzerlerine titremeleri, okumadıklarını gördükçe üzülüp telâşa kapılmaları hep bundandır. Çünkü çocuklar okuma fırsatını boşuna kaçırmanın ne demek olduğunu yaşları icabı henüz bilmemektedirler. Ana, babanın telâşı bundandır; akla gelmeyecek fedakârlıkları göze alarak çırpınmaları hep bu sebepten ileri gelir.

Her devirde olduğu gibi bugün de ellerine okuma fırsatı geçtiği halde –ki bu fırsat ne yazık ki memleketimizde henüz pek az insana nasip oluyor– bu fırsatı iyi kullanmayanlar, güzelim gençlik yıllarını okuyup öğrenmek uğrunda değil de, kendilerine daha cazip gelen başka meşguliyetlerle harcayanlar pek çoktur.

Şüphesiz büyük çok cazip meşguliyetlerle dolu bir âlemdir. Fakat bu meşguliyetlerin en güzellerinin tadını ancak iyi yetişmiş, gençliğinde kafasını çeşitli bilgilerle doldurmuş, hayata iyi hazırlanmış olanlar çıkarabilir. Yaşları henüz küçük iken bu gerçeği anlayamamak hatasını işleyenler sadece en güzel yıllarını boşuna harcamakla kalmış olurlar. Hayatta son pişmanlığın hiçbir fayda vermediğini önceden bilmek lâzımdır.

6. Yazıya Son Bir Bakış:

Yazımızdaki cümlelerin dilbilgisi bakımından doğru olması yeterli değildir; düşüncelerimizin de mantık bakımından doğru olması gereklidir. Bu konuda yanlışlarımızı bulabilmek için kitabımıza "Anlatım Bozuklukları" bölümü konulmuştur. Lütfen kontrol için bakınız.

Ayrıca uzun yazılarda bazen başlangıçta söylenenleri, daha sonraki bölümlerde unutkanlıkla tekrar yazmış olabiliriz; veya tam zıddını iddia etmiş olabiliriz. Yazının bütün olarak araya başka bir iş ve uğraş sokmadan bir oturumda okunması, bu yanlışlarımızı görmemizi kolaylaştıracaktır.

Yazı temize çekilirken bu arada cümleler ve paragraflar arasında bağlantı olup olmadığı kontrol edilir, noktalama işareti eksikliği ve anlatım bozukluğu gibi yanlışlar giderilir.

Sonra yazının tümü tekrar topluca okunur ve son şekli verilir; varsa eksiklik ve fazlalıklar çıkartılır ve anlamsal bütünlük ve yazıda düzen sağlanır. Böylece sonunda "temiz" yazı oluşturulur ve okuyucuya sunulur.

E) Anadilini Kullanma Becerisi

İyi bir yazı elde etmek için, dil bilgisi kurallarını bilmenin ön şart olduğunu vurgulamamız yerinde olur. Ayrıca kitabımızın 3. bölümünde yer alan aşamaları da uygulamak gereklidir. Bunun yanında, yazar olma aşamasının henüz başındaysak, iyi, güzel ve başarılı görülen yazıları dikkatle okuyarak onları örnek almakla işe başlayabiliriz. Özellikle edebi türlerde eser kaleme alacaksak, belli bir sanatçıyı usta olarak seçmek, başlangıçta onun eserlerini örnek almak gereklidir.

Yazarken ve konuşurken kullanacağımız kelimelerin seçiminde, cümlelerin niteliklerinde ve paragrafların kuruluşunda belli ölçüleri göz önünde bulundurmak gerekir. Önemli olan bizim yazımızı hangi türde ve konuda, kimin için, hangi tür yayın organında ve hangi okur kitlesine yazacağımızı bilmemizdir. "Okumak" bölümünde de belirttiğimiz gibi dilimizi tanımanın yolu, Türkçe'yi başarılı bir şekilde kullanan yazarların eserlerini bol bol okumaktan geçer. Böylece söz dağarcığımızı da zenginleştirmiş oluruz.

1. Kelimelerin Seçimi:

Yazarlar, düşünceleri yazıya dönüştürürken kelimelerden yararlanır. Bakış açısına, yazının türüne, anlatım yöntemine göre kelimeleri bir seçmeye tabi tutar. Onları sadece gerçek anlamlarıyla değil, terim, mecaz v.s. gibi anlamlarıyla birlikte düşünür ve ona göre kullanır. Ayrıca yazar, kelimelerin sadece anlamları ile değil, söyleniş biçimleri, ses değerleri, uzunluk ve kısalıkları, hece sayıları, kullanım sıklığı ve yerleri, söz sanatlarına uygun olup olmadıkları, çağrışım anlamları gibi konuları da göz önünde bulundurur.

Kelime seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalardan önemlisi, anlatılmak istenene anlamca uygun kelimenin seçilip kullanılmasıdır. Bu ise kelimelerin anlam derecelerini, hangi kavram ve durum için kullanıldıklarını gözetmeyi ge-

rektirir. Örneğin, "korkmak" kelimesi, yeri ve durumuna göre, "korku duymak, çekinmek, kaygı duymak, kuruntuya kapılmak" anlamlarına gelebilir. Eğer bu kelimeyi "korku duymak" anlamında kullanacak bir durumu belirteceksek, duyulan korkunun derecesini de anlatmamız gerekir. Bu konuda "korkudan ödü patlamak, korkudan titremek, korkudan dili tutulmak" gibi deyimlerden de yararlanabiliriz.[7]

Bununla birlikte duruma uygun kelime seçmeliyiz. Eş anlamlı gibi görünen ancak, aralarında küçük anlam ayrılıkları bulunan kelimelere de dikkat etmeliyiz. Örneğin, "merhamet, şefkat ve sevgi" sözcükleri birbirine yakın anlamlı, ancak farklı durumlarda kullanılan kelimelerdir.

Bu konuda dikkat edilecek temel ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

a) Kelimelerin, temel, yan ve mecaz anlamlarını göz önünde bulundurmalıyız,

b) Eş anlamlı kelimeleri gerekmedikçe aynı cümlede art arda kullanmalıyız,

c) Argo, kaba söz ve sövgüden kaçınmalıyız, (Öykü, roman, tiyatro ve denemede olabilir.)

d) Zorunlu kalmadıkça yabancı kelime kullanmamalıyız. (Makalede yabancı kökenli terimler kullanılabilir)

e) Kelimelerin yazımında ortak kültür diline uyulmalıdır. Şüpheye düştüğümüzde imlâ kılavuzuna bakmalıyız. (Öykü, roman ve tiyatro da yerel konuşmalar olabileceğinden bu zorunluluk yoktur.)

f) Kelimeleri seçerken okur ve dinleyici kitlesini göz önünde bulundurmalı; yazımızın ne tür bir yayın organında yer alacağına veya konuşmamızı hangi dinleyici grubuna hitaben yapılacağına dikkat etmeliyiz.

"Anlatım Bozuklukları" bölümünde de açıkladığımız gibi, anlamca uygun kelimeyi seçmeme, daha çok, anlamını bilmeden yabancı kelimeleri kullanma özentisinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan hangi tür yazı kaleme alacaksak alalım, yanımızda mutlaka bir sözlük ve imlâ kılavuzu bulundurmamız gereklidir.

2. Cümlelerimiz Nasıl Olmalı?

Cümle, anlatımın temel birimidir. Cümle, bir yargı, durum ve duyguyu ifade eder. Bu bakımdan anlatımda başarılı olabilmemiz için her şeyden önce cümlelerimiz açık, anlaşılır ve sağlam olmalıdır. Daha ayrıntılı bilgi için bir sonraki bölümümüz olan "Başarılı Anlatımın Nitelikleri" bölümüne bakınız. Şimdi kısaca başarılı ve sağlam cümlenin niteliklerini bir sıralayalım:

a) Kurulan cümlelerimiz, dilbilgisi kurallarına uygun olmalıdır,

7 Atilla ÖZKIRIMLI, *Türk Dili, Dil ve Anlatım,* Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2002, s. 276-277.

b) Cümlelerimiz duru, yalın ve açık olmalıdır,

c) Cümlelerimiz, yapı ve kuruluş bakımından çeşitlilik göstermelidir.

d) Bir cümlede geçen özel isimlerin yerine, sonraki cümlede onları karşılayan zamir kullanmalıdır.

e) İlk cümlelerden sonraki cümlelere "fakat, lakin, gerçi, şayet, her ne kadar, zira, ne var ki, nitekim, üstelik, sanki, aksi halde" v.s. gibi cümle başı edatları ile başlayarak, anlam ilişkisi kurulmalıdır.[8]

ÇALIŞMA METNİ:

Aşağıdaki paragrafta yer alan cümlelerin birbirlerine hangi edatlarla bağlandığını ve takip eden cümleye hangi cümle başı edatı konulduğunu, isimlerin yerini hangi zamirlerin aldığına dikkat ederek okuyalım:

"Bence kişiliğini anlatmaya kalkmayan bir sanatçının yaratıcılıktan yana bir korkusu olamaz. **Çünkü** onun için kişilik, içinde gizli olan, ortaya çıkarılması gereken bir şey değildiri. **Bu bakımdan** da bu gibi **sanatçılar,** duygularını, tutkularını gemlemesini bilirler, **daha doğrusu** onları yokmuş var sayabilirler. **Çünkü** sanatçıların da başarıya böylece ereceklerine inanırlar. Sanatçıların soyluluğunu kendi soyluluklarına bağlamazlar; sanatları üstün bir sanatsa, bu üstünlük, kendi üstünlüklerinden doğma değildir. **Bu gibi ozanların** esini yadsımaları (ilhamı reddetmeleri) için de bir neden yoktur. Tersine olarak **bu türlü ozanlar,** yaşamadıklarını da dile getirmek durumunda oldukları için, uslarını esin için ardına dek açık tutmalıdır. **Ama burada** "esin"in niteliği biraz değişiyor. **Burada** esin bir seçme, bir hesap kitap işi durumunu alıyor: **Esin denilen şey**, gerçekte bir türlü sanatçılar içini gereklidir. **Öyle ise** kendini kişiliğini anlatmağa kalkışmamak, yaratıcılığı öldürmez. **Tersine olarak**, yaratıcılıağa yol açar. **Çünkü** yaratma, kendimizi aşma, kendimizden ötesine uzanmak demektir, giderek **kendimizi yaratmak** demektir." (Melih Cevdet ANDAY, *Cumhuriyet*, 28Nisan 1962)

F) Başarılı Anlatımın Nitelikleri

Gerek yazılı ve gerekse sözlü anlatımda başarılı olabilmek için ilk ve önemli şart, okuyucu veya dinleyiciyi kendi duygu, düşünce ve hayal dünyamıza çekebilmek ve bu yolla onun zevk almasını sağlamaktır. Bunun için de anlatımın birtakım niteliklere sahip olması gerekir. Bunları sıralarsak:

8 Emin ÖZDEMİR- Adnan BİNYAZAR, *Yazma Öğretimi-Yazma Sanatı*, İstanbul 2002, s. 202.

***Anlatımda Doğruluk:** Cümlelerin dil bilgisi kurallarına uygun olmaları gerekir. Doğru cümlede, bütün sözcükler, kök ve ekleriyle birlikte uyum içindedir. Noktalama işaretleri yerli yerinde kullanılmıştır. İmla(yazım) kılavuzunda yer alan imla kurallarına uygunluğa dikkat edilmiştir.

***Anlatımda Açıklık:** Söz ve yazılarımızın anlamca açık olması demektir. Bizi dinleyen veya yazılarımızı okuyan, ondan bizim kastettiğimiz tek anlamı çıkarmalıdır. Şiir ve deneme türlerinde sanatçılar bu kaygının dışına çıkabilirler. Farklı yorumlara, farklı anlamalara açık cümle, anlamca açık değildir. Maksadı en iyi biçimde anlatabilecek kısa ve özlü cümleler tercih edilmeli, anlatımı en iyi verebilecek kelimeler titizlikle seçilmelidir.

***Anlatımda Duruluk:** Gerçekte cümle bir yargı birimidir. Bu yüzden de bu yargıyı değişik biçimde anlatma imkanı vardır. Bu kelimeleri seçme işidir. Cümlelerimizde gereksiz kelime kullanmamaktır. Duru bir cümlede her sözcüğün bir görevi ve anlamı vardır. Görevi olmayan sözcüğün cümlede yer alması, duruluğu engeller. Gereksiz sözcüklerden kurtulmanın en kestirme yolu, düşünceleri zihnimize doğduğu gibi yazmadır.

***Anlatımda Yalınlık (Sadelik):** Anlatımı birtakım edebi sanatlardan, süsten, gereksiz ayrıntılardan arındırmaktır. Sanatlı ve süslü yazmak hevesinden kaynaklanan söz ve ifadeler, yalınlığı engeller. Şiir ve denemede olduğu gibi bazı edebiyat akımları ve dönemlerinde sanatlı söyleyiş ve gösteriş yapma kaygısı, açık ve anlaşılır olmanın önüne geçmiştir. Özellikle didaktik türlerde yalın ifadeye sahip olmak özü yakalamak; her türlü yapmacıklık ve özentiden kaçınmak gerekir.

OKUMA METNİ:

"EDEBİYAT YAPMAK"

Orhan Veli KANIK

"Bu hastalığın özelliklerinden biri, çapraşıklığı. Kulağı, düz yoldan değil de enseden göstermeye benziyor. İkincisi de, sözü anlaşılmaz hale getirmesi. Bir lâkırdıyı düpedüz söylemek dururken, daha şatafatlı görürsün, daha çok beğenilsin diye, dolambaçlı yollardan söylediniz mi, çok kere manasız şeyler meydana çıkıyor. Bu hastalık yalnız bizim yazarlarımızda değil, Avrupalı yazarlar da var… İşin kötüsü bu süslü püslü dili -süsüne püsüne rağmen içinde çok kere hiçbir şey bulunmayan bu dili- bilim yazılarına da, gerçekleri apaçık göstermesi gereken öğretici yazılara da sokuyorlar. Haydi şairane eserlerde falan neyse ama bilim dilinde edebiyat üstelik zararlı da oluyor. Çünkü o eserin vazifesi başka. Okuyucuya bir şey söylemesi, bir şey öğretmesi lâzım. Oysa ki, işi edebiyata dökünce hiçbir şey söyleyemiyor. Zaman oluyor bir sayfadan bir tek cümle bile çıkaramıyorsunuz." (Denize Doğru, Varlık Y., 2. baskı İstanbul 1969, s. 75)

G) Anlatım Bozuklukları

Güzel, doğru ve başarılı yazmak ve konuşmak için ilk yapmamız gereken şey, anlatmak istediğimizi dil kurallarına uygun olarak ifade edebilmektir. Güzel ve ustaca yazmak herkesten beklenemez; ancak, doğru ve iyi yazmak, belli bir öğrenim görmüş herkesten beklenir. Bu nedenle öncelikli olarak Türkçe'yi iyi bilmeli, doğru ve iyi konuşmalı ve yazmalıyız.

Biz, düşüncelerimizi en güzel şekilde cümlelerle dile getiririz. Kurduğumuz cümlelerin kusursuz olması, başarılı bir anlatımın gerçekleşmesini sağlar. Özellikle yazılı anlatımda cümleler, dil bilgisi kurallarına uygun kurulmalı, anlam açık olmalıdır.

Her cümle belli bir düşünceyi, duyguyu aktarmak için kurulur. Bu cümlenin, ifade edeceği anlamı açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koyması gerekir. Ayrıca mümkün olduğunca gereksiz unsurlardan arındırılmış olmalıdır. İşte bu özelliği göstermeyen cümleler, anlatım bakımından bozuktur.

Kurduğumuz cümleler birden çok anlama geliyorsa, bu cümleleri okuyan kişi, ne demek istediğimizi anlayamaz. Biz de karşımızdakine düşüncemizi iletememiş oluruz. Yine, cümlede gereksiz bir kelimenin kullanılması ya da cümlenin anlamına uygun kelimelerin seçilmeyişi de anlatım bozukluğuna sebep olur.

ANLATIM BOZUKLUKLARININ TÜRLERİNE GÖRE GRUPLANDIRILMASI

A) ***Dil Bilgisiyle İlgili (Yapıya Dayalı) Anlatım Bozuklukları:***

1) <u>Yüklem Eksikliği</u>: Yüklem eksikliği daha çok sıralı ve bağlı cümlelerde ortaya çıkar. Öge ortaklığı bulunan böyle cümlelerde tek yüklem kullanılması anlatım bozukluğuna yol açar.

"**Sinemada sigara ve kabuklu yemiş yenmez."** cümlesinde "yenmez" yüklemine iki nesne bağlanmış ve "sigara yenmez" diye bir anlam ortaya çıkmıştır. "Sigara" nesnesine de bir yüklem getirilmesi gerekir. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

"Sinemada sigara **içilmez** ve kabuklu yemiş yenmez."

Çok az veya hiç çalışmadan sınava girdiler.
Çok az **çalışarak** veya hiç çalışmadan sınava girdiler.

Şiirimiz, Tanzimat sonrası dönemde, hiç ya da çok az değişmiştir.
Şiirimiz, Tanzimat sonrası dönemde hiç **değişmemiştir**, ya da çok az değişmiştir.

Pencereyi açınca etrafın yemyeşil olduğunu, kuşların öttüğünü duydum.
Pencereyi açınca etrafın yemyeşil olduğunu **gördüm**, kuşların öttüğünü duydum.

Pikniğin bütün cefasını ben, sefasını o sürüyor.
Pikniğin bütün cefasını ben **çekiyorum**, sefasını o sürüyor.

Bugünkü nöbeti sen, yarınkini de Ali tutacak.
Bugünkü nöbeti sen **tutacaksın**, yarınkini de Ali tutacak.

2) Özne Eksikliği: Özne, cümlenin temel ögelerindendir. Cümlede özne bulunmaması anlatım bozukluğuna neden olur. Daha çok ortak özneli cümlelerde özne -yüklem uyuşmazlığı olur. Kişi ve sayı bakımından ortaya çıkan bu uyuşmazlık cümlede özne eksikliği yaratır.

"Annemin sinirleri epeyce bozulmuş ve çok üzülmüştü." cümlesi bağlı cümledir. Bu cümleyi oluşturan cümlelerin birincisinde bir öge eksikliği yoktur; çünkü "Annemin sinirleri" özne, "bozulmuş" ise yüklemdir. Bu bağlı cümleyi oluşturan ikinci cümlenin ise öznesi eksiktir. "üzülmüştü" yüklemine sorulan "Kim?" sorusuna yanıt alınamıyor. "Annemin sinirleri" ikinci cümlenin de öznesi gibi görülerek anlatım bozukluğuna yol açıyor. Bu bozukluk ikinci cümleye özne ekleyerek giderilebilir. O halde cümlenin doğru şekli şöyle olmalıdır:

"Annemin sinirleri epeyce bozulmuş ve **annem** çok üzülmüştü."

Şiirin kendine özgü bir dili olduğundan başka bir dile tam olarak aktarılamaz.
Şiirin kendine özgü bir dili olduğundan, **şiir** başka bir dile tam olarak aktarılamaz.

Bağıran çocuğa engel olunarak odadan çıkarıldı.
Bağıran çocuğa engel olunarak **çocuk,** odadan çıkarıldı.

Sefillerin çevirisinde hem yanlışlar var, hem de konuşma diline uygun değil.
Sefillerin çevirisinde hem yanlışlar var, hem de **bu çeviri** konuşma diline uygun değil.

Kitaptaki yanlışlar düzeltilecek ve ikinci baskıya girecek.
Kitaptaki yanlışlar düzeltilecek ve **kitap** ikinci baskıya girecek.

O resimlerinde pastel renkleri kullanmış, bu nedenle çok çabuk satılmış.
O resimlerinde pastel renkleri kullanmış, bu nedenle **resimleri** çok çabuk satılmış.

3) Özne Yüklem Uyumsuzluğu (Uyuşmazlığı): İyi bir cümlede tekillik-çoğulluk, olumluluk-olumsuzluk ve şahıs bakımından özne ile yüklem arasında bir uyum olması gerekir. Eğer özne ile yüklem arasında bir uyum yoksa, anlatım bozukluğu olur.

"Herkes, hepsi, her biri, tümü" gibi olumlu anlam taşıyan belgisiz zamirler olumsuz cümlelerde, "hiç kimse, kimse, hiçbiri" gibi olumsuz anlam taşıyan belgisiz zamirler de olumlu cümlelerde kullanıldığında anlatım bozukluğu meydana gelir.

***Cümlede özne insansa ve tekilse yüklem de tekil; özne insansa ve çoğulsa yüklem de çoğul olur:**

Kardeşim bugün evde **kalacak.**
Özne Tekil Yüklem Tekil

Dostlar yıllar sonra bir araya **geldiler.**
Özne Çoğul Yüklem Çoğul

***Bitki, hayvan, organ, cansız varlıklar ve zaman adları, çoğul özne olarak kullanıldığında yüklem tekil olur:**

Meyveler bu yıl geç çiçek **açtı**.
Özne bitki çoğul Yüklem tekil

Köpekler sabaha kadar **havladı**.
Özne hayvan çoğul Yüklem tekil

Yürümekten **ayaklarım** **ağrıdı**.
Özne organ çoğulYüklem tekil

Aradan **haftalar** **geçti**.
Özne zaman çoğul Yüklem tekil

***Söze saygı, alay ya da küçümseme anlamı katılmak istenirse özne tekil, yüklem çoğul olur:**

Beyefendi hala **kalkmadılar mı?**
Özne tekil Yüklem çoğul

Ayşe Hanım henüz **gelmediler**.
Özne tekil Yüklem çoğul

***Cümlede özne, kişi zamiri ise yüklemin kişi eki de aynı kişiyi göstermelidir. Bir başka ifadeyle cümlede öznenin bildirdiği kişilerle yüklemin bildirdiği kişilerin uyum sağlamaması anlatım bozukluğuna yol açar.**

Ben tiyatroya **gidiyorum**.
Özne Yüklem
1.Tekil kişi 1. Tekil kişi

Biz yakında bu araştırmayı **bitireceğiz**.
Özne Yüklem
1. Çoğul kişi 1. Çoğul kişi

***Özne 1. ve 2. tekil kişi ise, yüklem 1. çoğul kişi olur.**
Ödevi **sen ve ben** **hazırlarız**.
Özne Yüklem
2. ve 1. Tekil kişi 1. Çoğul kişi

***Özne 1. ve 3. tekil kişi ve 1. ve 3 çoğul kişi ise yüklem 1. çoğul kişi olur.**
Şiir etkinliğini **ben ve Ali (o)** **izledik**.
Özne Yüklem
1. ve 3. Tekil kişi 1. Çoğul kişi

***Özne 2. ve 3. tekil kişi ve 2. ve 3 çoğul kişi ise yüklem 2. çoğul kişi olur.**
Sen ve Ayşe (o) bana **yardım edebilirsiniz**.
Özne Yüklem
2. ve 3. Tekil kişi 2. Çoğul kişi

"Ağaçlar yapraklarını döküyorlar." Cümlesinin öznesi "ağaçlar" insan dışı bir varlık olduğu için, çoğul da olsa tekil yüklemle kullanılmalıdır. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

Ağaçlar yapraklarını **döküyor**.

"Ahmet ve kardeşi gezmeye gitti." cümlesinin öznesi "Ahmet ve kardeşi" iki kişiden oluşmuştur. Bu özne onlar zamiri ile anlatılır. Bu durumda cümlenin yüklemi de "onlar" ı karşılayan 3. çoğul kişi olmalıdır. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

Ahmet ve kardeşi gezmeye gitti**ler**.

"Sen ve Berkay dün nereye gitti?" cümlesinin öznesi 2. ve 3. tekil kişi olduğuna göre cümlenin yüklemi 2. çoğul kişi olmalıdır. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

Sen ve Berkay dün nereye gitti**niz**?

UYARI: Türkçe'de bazı özneler olumlu, bazı özneler ise olumsuz anlamlar verdiği için bu cümlelerin yüklemleri de özneye göre olumlu ya da olumsuz olması gerekir. Eğer özne "kimse, hiçbiri, hiç kimse" gibi kelimelerden oluşuyorsa yüklem olumsuz olmalıdır. Eğer özne "hepsi, herkes" gibi kelimelerden oluşuyorsa yüklem olumlu olmalıdır. Özellikle sıralı cümlelerde farklı yüklemlerin aynı özneye bağlanması durumunda özne-yüklem uyumsuzluğunun ortaya çıkabileceğini unutmamalıyız.

"Hiçbiri onun öldüğüne inanmıyor, hayret ediyordu." cümlesinde "inanmayanlar" ve "hayret edenler" aynı kişiler fakat "hiçbiri" olumsuz bir özne olduğu için yüklemi de olumsuz çekimlendiği halde "hayret ediyordu" olumlu çekimlenmiştir. Dolayısıyla anlatım bozukluğu olmuştur. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

Hiçbiri onun öldüğüne inanmıyor, **herkes** hayret ediyordu.

Herkes onu seviyor, üzmüyordu.
Herkes onu seviyor, **kimse** üzmüyordu.

Herkes sevinç içindeydi, üzülmüyordu.
Herkes sevinç içindeydi, **kimse** üzülmüyordu.

4) Çatı Yönüyle Uyumsuzluk: Aynı özneye bağlanan fiil veya fiilimsilerin ya etken ya da edilgen olması gerekir. Etken öznenin edilgen bir fiil veya fiilimsiye bağlanması, sözde öznenin de etken bir fiil veya fiilimsiye bağlanması anlatım bozukluğudur.

Çamaşırları tek tek katlayıp dolabın çekmecelerine yerleştirildi.
Çamaşırları tek tek katlayıp dolabın çekmecelerine **yerleştirdi.**

Türkçede artık sıkça yabancı sözcükler kullanılmaya başladı.
Türkçede artık sıkça yabancı sözcükler kullanılmaya **başlandı.**

Yoklama yaparak derse başlandı.
Yoklama **yapılarak** derse başlandı.

5) Nesne Eksikliği: Yüklemi geçişli eylem olan cümlelerde nesne bulunma-

lıdır, bulunmazsa cümledeki başka bir öge, nesne gibi görünerek anlatım bozukluğuna yol açar.

Sıralı ya da bağlı cümlelerde ikinci cümleye gerektiği halde nesne kullanılmamışsa anlatım bozukluğu vardır.

"Çocuğuna sarıldı, doyasıya öptü." cümlesinde "Kimi öptü?" sorusunun yanıtı yoktur. "Çocuğuna" dolaylı tümleci, nesne gibi görünerek anlatım bozukluğuna yol açmıştır. Cümlenin doğrusu şu şekilde olmalıdır:

"Çocuğuna sarıldı, **onu** doyasıya öptü."

Buna ancak öğretmen karar verir ve uygular.
Buna ancak öğretmen karar verir ve **bunu** uygular.

Kadına her fırsatta bağırıyor, sürekli aşağılıyordu.
Kadına her fırsatta bağırıyor, **kadını** sürekli aşağılıyordu.

Çocuğun gözlerindeki yaşı silip, yerine oturttu.
Çocuğun gözlerindeki yaşı silip, **çocuğu** yerine oturttu.

Sanatın amacı, insanlara güzeli yansıtmak ve hayatın sıkıntılarından kurtarmak olmalıdır.

Sanatın amacı, insanlara güzeli yansıtmak ve **onları** hayatın sıkıntılarından kurtarmak olmalıdır.

*** "Herkes, hepsi, her biri, tümü" gibi belgisiz zamirler sadece olumlu cümlelerde nesne alabilir; "hiç kimse, kimse, hiçbiri" gibi belgisiz zamirler de sadece olumsuz cümlelerde nesne alabilir.**

6) <u>Dolaylı Tümleç Eksikliği</u>: Her cümlede dolaylı tümleç olmayabilir; ancak kimi cümlelerde dolaylı tümleç kullanılmaması cümledeki başka bir sözcüğün dolaylı tümleç gibi anlaşılmasına yol açarak anlatım bozukluğuna neden olur. Birleşik cümlelerde yan cümleciğe; sıralı ve bağlı cümlelerde ikinci cümleye, gerektiği halde dolaylı tümleç, zarf tümleci veya edat tümleci getirilmezse, birinci cümlenin nesnesi ya da başka bir ögesi bu cümle için de geçerli olur; fakat bu da anlatım bozukluğuna yol açar.

"Nazan kardeşini çok sever, sık sık armağanlar alırdı." cümlesinde "Kime armağanlar alırdı?" sorusunun cevabı (dolaylı tümleç) yoktur. Cümlenin nesnesi (kardeşini) dolaylı tümleç gibi görünerek anlatım bozukluğuna yol açmıştır. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

"Nazan kardeşini çok sever, **ona** sık sık armağanlar alırdı."

Antalya'yı çok sevmişti, dönmeyi düşünmüyordu.
Antalya'yı çok sevmişti, **oradan** dönmeyi düşünmüyordu.

Beni hiçbir zaman unutmadı, her zaman mektup yazdı.
Beni hiçbir zaman unutmadı, her zaman **bana** mektup yazdı.

Sana her konuda güveniyor ve yardım bekliyoruz.
Sana her konuda güveniyor ve **senden** yardım bekliyoruz.

Türkçe'nin doğru kullanılması bir yana, değer verilmiyor bile.
Türkçe'nin doğru kullanılması bir yana, **Türkçe'ye** değer verilmiyor bile.

Gerçeğe ancak tek yoldan gidilir; ama uzaklaştıran binlerce yol vardır.
Gerçeğe ancak tek yoldan gidilir; ama **ondan** uzaklaştıran binlerce yol vardır.

7) Zarf Tümleci Eksikliği: Her cümlede zarf tümleci olmayabilir; ancak kimi sıralı ve bağlı cümlelerde zarf tümlecinin kullanılmayışı kapalılığa yol açarak anlatım bozukluğuna neden olur.

Her zaman senin yanındayım, seni yalnız bırakmayacağım.
Her zaman senin yanındayım, **hiçbir zaman** seni yalnız bırakmayacağım.

Hiçbir zaman kendini düşünmedi, ailesinin mutluluğu için çalıştı.
Hiçbir zaman kendini düşünmedi, **her zaman** ailesinin mutluluğu için çalıştı.

8) Edat Tümleci Eksikliği: Her cümlede edat tümleci olmayabilir; ancak kimi cümlelerde edat tümlecinin kullanılmayışı kapalılığa yol açarak anlatım bozukluğuna neden olur.

"Eşimi çok severim; her konuda çok iyi anlaşırız." Cümlesinde kiminle çok iyi anlaşıldığı belirtilmeyerek, bir anlam belirsizliği ortaya çıkmıştır. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

"Eşimi çok severim; **onunla** her konuda çok iyi anlaşırız."

Akşamları kitapçıya uğrar, saatlerce sohbet ederdi.
Akşamları kitapçıya uğrar, saatlerce **onunla** sohbet ederdi.

Kendilerini apartman dairelerine hapsetmiş insanlar, komşularını tanımıyor, konuşmuyor bile…

Kendilerini apartman dairelerine hapsetmiş insanlar, komşularını tanımıyor, **onlarla** konuşmuyor bile…

Bu güçlüklere nasıl göğüs gerdi, nasıl başa çıktı?
Bu güçlüklere nasıl göğüs gerdi, **bu güçlüklerle** nasıl başa çıktı?

9) Fiilimsi eksikliği: Bir cümlede, fiilimsilerin gerektiği yerde kullanılmaması ya da hem olumlusunun hem de olumsuzunun kullanılması gerekirken, yalnızca birinin kullanılması anlatım bozukluğuna neder olur.

Bir cümlede, yardımcı fiilin hem olumlusunun, hem de olumsuzunun kullanılması gerekirken yalnızca birinin kullanılması, anlatım bozukluğuna yol açar.

Törene saygı duruşu ve ant içilerek başlandı.
Törene saygı duruşunda **bulunularak** ve ant içilerek başlandı.

Yorgun ve sinirli araç kullanan kişiler kazaya neden olmaktadır.
Yorgun ve sinirli **olarak** araç kullanan kişiler kazaya neden olmaktadır.

Sınavı kazanmanın başarılı olmak için gerekli ama yeterli olmadığını biliyordu.
Sınavı kazanmanın başarılı olmak için gerekli **olduğunu** ama yeterli olmadığını biliyordu.

Altı yaşından büyükler paso ya da bilet atmak zorundadır.
Altı yaşından büyükler paso **göstermek** ya da bilet atmak zorundadır.

Böyle havalarda uzun yolculukları sağlıklı ve yorgun olmayan kişiler göze alabilir.
Böyle havalarda uzun yolculukları sağlıklı **olan** ve yorgun olmayan kişiler göze alabilir.

10) Ek Fiil Eksikliği: Sıralı isim cümlelerinde ek fiilin kullanılmaması anlatım bozukluğu oluşturur.

"Bakışları güzel; ama dostça değildi." cümlesinde "değildi" ek eylemi ortak kullanılmış ve birinci cümleye "Bakışları güzel değildi." anlamı vermiştir. Bu durumda birinci cümlenin yüklemine de bir ek eylem eklemek gerekir. Cümlenin doğrusu şöyle olmalıdır:

"Bakışları güzel**di**; ama dostça değildi."

Murat çok şişman, boyu da uzun değildi.
Murat çok şişman**dı**, boyu da uzun değildi.

O yaşlı şair geleneklere bağlı, ama yeniliklere kapalı değildi.
O yaşlı şair geleneklere bağlı**ydı**, ama yeniliklere kapalı değildi.

Hava açık; ama sıcak değildi.
Hava açık**tı**; ama sıcak değildi.

11) <u>Bağlaç ve Edatın Yanlış Kullanılması:</u> Bir cümlede kullanılması gereken bağlaç ve edatın yerine başka bir bağlaç ve edatın kullanılması, anlatım bozukluğuna neden olur.

*Çok yetenekli bir çocuk, **ama** bir o kadar gayretli.*
Çok yetenekli bir çocuk **ve** bir o kadar gayretli.

*Ankara'ya gidersen, Etnografya **ya da** Kurtuluş Savaşı müzelerini gezmelisin.*
Ankara'ya gidersen, Etnografya **ve** Kurtuluş Savaşı müzelerini gezmelisin.

12) <u>Tamlama Yanlışlıkları</u>: Sıfat ve isim tamlamalarının ortak kullanılması (tamlayanların aynı tamlanana bağlanması) anlatım bozukluğuna neden olur. Çünkü isim tamlamalarında tamlanan iyelik eki aldığı halde, sıfat tamlamalarında tamlanan ek almaz. Dolayısıyla tamlananlar, niteliği farklı olduğundan ortak kullanılamaz.

Tamlayanın ya da tamlananın kullanılmaması, bazı cümlelerde anlam karışıklığına neden olabilir. Ayrıca yalın haldeki bir adın "ve" bağlacıyla belirtisiz isim tamlamasına bağlanması anlatım bozukluğuna yol açar.

Sayı sıfatları ya da çoğul anlamlı sıfatlardan sonra gelen adlar, çoğul eki alırsa anlatım bozukluğuna neden olur.

İhaleye birçok yerli ve yabancı firmalar katıldı.
İhaleye birçok yerli ve yabancı **firma** katıldı.

Kaza yerine birçok askeri ve polis aracı geldi.
Kaza yerine birçok askeri **araçla** polis aracı geldi. (veya)
Kaza yerine birçok asker ve polis aracı geldi.

Onun böyle işlerle uğraşmaya ne vakti vardı ne de zamanıdır.
Onun böyle işlerle uğraşmaya ne vakti vardı ne de **bunun** zamanıdır.

Bu önlemler ekonomik ve sağlık açısından olumlu sonuçlar verdi.
Bu önlemler ekonomik **açıdan** ve sağlık açısından olumlu sonuçlar verdi.

Trafik ve sel felaketlerinden kaynaklanan ölümler son yıllarda bir hayli arttı.
Trafik **kazalarından** ve sel felaketlerinden kaynaklanan ölümler son yıllarda bir hayli arttı.

Yeni açılan salonda antika ve sanat eserleri, bir hafta boyunca sergilenecek.
Yeni açılan salonda antika **eserler** ve sanat eserleri, bir hafta boyunca sergilenecek.

13) Ek Yanlışlığı ve Eksikliği: Bir sözcüğe, gelmesi gereken ekin dışında yanlış bir ekin getirilmesi de kimi zaman anlatım bozukluğuna yol açar.

Bir cümlede kullanılması gereken bir ekin yerine başka bir ekin kullanılması anlatım kusurudur.

Bir cümlede kullanılması gereken ilgi ve iyelik eklerinin kullanılmaması, anlatım bozukluğudur.

"Her **insan** çevreyi korumak ve doğanın kirletilmesini önlemek için gerekli duyarlılığı **göstermesi** gerekir." cümlesinde "göstermesi" kelimesindeki iyelik ekinin sözcüğü nereye bağladığı belli değildir. Çünkü, **"Kimin gerekli duyarlılığı göstermesi gerekir?"** diye sorarsak **"Her insanın…"** cevabını alırız. Demek ki **"insan"** kelimesine ilgi eki **"-in"** getirilmelidir. Cümlenin doğrusu şöyle olur:

Her **insanın,** çevreyi korumak ve doğanın kirletilmesini önlemek için gerekli duyarlılığı **göstermesi** gerekir.

*İsteğimiz, sınavları **kazanmamızdır**.*
İsteğimiz, sınavları **kazanmaktır**.

*Sorun arkadaşlarımızın bizi bu konuda iyi aydınlatmamış **olduğundan** kaynaklanıyor.*

Sorun arkadaşlarımızın bizi bu konuda iyi aydınlatmamış **olmasından** kaynaklanıyor

*Sınavı kazanmasının nedeni çok çalışmış **olmasındandır**.*
Sınavı kazanmasının nedeni çok çalışmış **olmasıdır**.

*Okuduklarını ezberlemek değil, tartışarak **özümlemesine** sağlamak gerekir.*
Okuduklarını ezberlemek değil, tartışarak **özümlemesini** sağlamak gerekir.

*Her ne kadar şehir dışına taşınmışsak bile beklenen rahatlığa **kavuşulmamıştır**.*
Her ne kadar şehir dışına taşınmışsak bile beklenen rahatlığa **kavuşamadık**.

Kreşler, çocukların sosyal yönlerini arttırdığı söylenebilir.
Kreşler**in**, çocukların sosyal yönlerini arttırdığı söylenebilir.

*Sana ve arkadaşlarına bizimle birlikte olup acımızı **paylaştıkları** için teşekkür ederiz.*

Sana ve arkadaşlarına bizimle birlikte olup acımızı paylaş**tığınız** için teşekkür ederiz.

***Gereksiz Ek Kullanımı:**

*İhaleye birçok yerli ve yabancı firma**lar** katılmıştı.*
İhaleye birçok yerli ve yabancı **firma** katılmıştı.

*Bu beste**si** onun en tanınmış eseridir.*
Bu **beste** onun en tanınmış eseridir.

*Baba**mın** başı ağrıdığında aspirin içerdi.*
Babam başı ağrıdığında aspirin içerdi.

*Bu sınıfta**ki** bulunan arkadaşlarımızın kitap olmalarına gerek yoktur.*
Bu sınıfta bulunan arkadaşlarımızın kitap olmalarına gerek yoktur.

*İster tesisat**çı** ustası, ister marangoz, ister terzi olsun, herkes işini iyi yapmalı.*
İster **tesisat** ustası, ister marangoz, ister terzi olsun, herkes işini iyi yapmalı.

B) Anlama Dayalı Anlatım Bozuklukları

1. Sözcüğün Gereksiz Kullanılması: Doğru bir cümlede yeterli sayıda sözcük kullanılır. Başka bir deyişle **gereksiz** sözcüklere yer verilmez. Çünkü, gereksiz sözcük kullanımı cümlenin duruluğunu bozar ve anlatım bozukluğu yaratır.

Bir cümlede bir sözcüğün anlamının başka bir sözcükte bulunması, o cümlede anlatım bozukluğu vardır.

Bir cümlede gereksiz sözcük bulunduğunu anlamak için, sözcük cümleden çıkarılır. Bu durumda cümlenin anlam ve anlatımında bir bozulma oluyorsa o sözcük **gerekli**, anlatımında bozulma olmuyorsa ise **gereksizdir**.

Mecburen karakola gitmek zorunda kaldım.

Son yazdığı romanına isim bulmakta bir hayli zorlanmış.

Uçak, alçalarak havaalanına başarılı bir iniş yaptı.

Araba şu anda yola çıkmak üzere.

Tatile ailesi ile birlikte çıkacaktı.

Vakfımıza karşılıksız bağışta bulundular.

Verilen vaatlerin hiçbiri yerine getirilmedi.

Gitmeden önce bir daha ara.

Yukarıdaki cümlelerdeki altı çizili sözcükler gereksizdir. Çünkü, bu sözlerin anlamı, aynı cümledeki başka sözcük ya da eklerde vardır. Bunların çıkarılması anlamda bir daralmaya yol açmaz.

Bazı cümlelerde iyelik eki ya da kişi eki karşılığı bulunan şahıs zamirleri ve "de" bağlacı cümleden çıkarılabilir; çıkarılmasa da anlatım bozukluğuna neden olmaz.

Bu anlatım bozukluğu şu şekillerde olabilir:

a) Eş ve yakın anlamlı sözcüklerin aynı cümle içinde kullanılması:

*Atatürk'ün yaptığı **yenilikçi** devrimler, sosyal ve siyasal yaşamımızı kökünden değiştirmiştir.*

Atatürk'ün yaptığı devrimler, sosyal ve siyasal yaşamımızı kökünden değiştirmiştir.

*Yatmadan **önce** dişlerini fırçalamayı unutma!*
Yatmadan dişlerini fırçalamayı unutma !

*Giyimlerinde, konuşmalarında ve **davranış biçimlerinde** bir gariplik yoktu.*
Giyimlerinde, konuşmalarında ve davranışlarında bir gariplik yoktu.

b) Gereksiz Yardımcı Fiil Kullanımı:

"Etmek, olmak, eylemek, kılmak" gibi yardımcı eylemlerin görevi; kendisinden önce gelen isim soylu sözcüğü yüklemleştirmek, ona iş, oluş, hareket ve kılış anlamları katmaktır. İsim soylu sözcük, bir ekle aynı anlamı verecekse; yardımcı eylemin kullanımı gereksizdir.

*Sanırım ondan **kuşku ettiğimizi** anladı.*
Sanırım ondan kuşkulandığımızı anladı.

*Bizi arayacağını **umut etmiştim**.*
Bizi arayacağını ummuştum.

*Hükümet, **çözülecek olan** sorunları bir bir ele aldı.*
Hükümet, çözülecek sorunları bir bir ele aldı.

hasta olmak – hastalanmak
hesap etmek – hesaplamak
yaşlı olmak – yaşlanmak

2. <u>Sözcüğün Yanlış Anlamda Kullanılması:</u> Dilimizde bazı sözcükler, anlam inceliklerine dikkat edilmeden kullanılır. Sözcükleri kendi anlamını yansıtacak şekilde kullanmamak veya uygun olmayan yerde kullanmak anlatım bozukluğuna yol açar. Böyle bir yanlışa düşmemek için hangi sözcüğün nerede kullanılıp nerede kullanılmayacağını çok iyi bilmek zorundayız.

"Neden olmak, sebep olmak, yüzünden, yol açmak, ileri sürmek, iddia etmek, sağlamak" gibi ifadeler olumlu cümlelerde; "katkıda bulunmak, elde etmek, sağlamak, savunmak, borçlu olmak" gibi ifadeler de olumsuz cümlelerde kullanıldığında anlatım bozukluğuna neden olur.

*Ülkenin kaosa sürüklenmesini **sağlayan** bu tür açıklamalardan kaçınmak gerekir.*
Ülkenin kaosa sürüklenmesine **neden olan** bu tür açıklamalardan kaçınmak gerekir.

*Bu tür bilimsel çalışmalar, dilimizin zenginleşmesine **neden olacak.***
Bu tür bilimsel çalışmalar, dilimizin zenginleşmesine **katkıda bulunacak.**

UYARI**:** "Sağlamak" ya da "katkıda bulunmak" elde edilmesi istenen olumlu bir sonuca ulaşmaktır. İstenmeyen sonuçlar ortaya çıktığında "neden olmak" kullanılır.

*Avukat, sanığın suçlu olduğunu **savunuyor.***
Avukat, sanığın suçlu olduğunu **öne sürüyor.**

*Muhalefet partileri, enflasyonun üç haneli rakamlara yükseldiğini **savundu.***
Muhalefet partileri, enflasyonun üç haneli rakamlara yükseldiğini **öne sürdü.**

UYARI**:** "Savunma" bir saldırıya ya da düşünceye karşı olan davranıştır. Ortada böyle bir durum yoksa "savunma" yerine "öne sürme" ya da "iddia etme" kullanılır.

*Çömleğin üzerine **yazılmış** desenlere hayranlıkla bakıyordu.*
Çömleğin üzerine **çizilmiş** desenlere hayranlıkla bakıyordu.

*Hırsız, kadının kolundaki çantayı zorla **çalıp** kaçtı.*
Hırsız, kadının kolundaki çantayı zorla **alıp** kaçtı.

*Zor şartlar altında çalışan işçilerin sağlık durumları **aksadı**.*
Zor şartlar altında çalışan işçilerin sağlık durumları **bozuldu**.

*Bu tür tatbikatlarda ölüm **şansı** her zaman mevcut.*
Bu tür tatbikatlarda ölüm **olasılığı** her zaman mevcut.

*Bugün bir buzdolabının **ücretiyle** on yıl önce bir araba satın alınabilirdi.*
Bugün bir buzdolabının **fiyatıyla** on yıl önce bir araba satın alınabilirdi.

*Güzelliğinin farkında olduğunu **belirten** davranışlar sergiliyordu.*
Güzelliğinin farkında olduğunu **gösteren** davranışlar sergiliyordu.

*Kimi uyarıcı ilaçlar, sporculara yarardan çok zarar **sağlamaktadır**.*
Kimi uyarıcı ilaçlar, sporculara yarardan çok zarar **vermektedir**.

*Davranışlarıyla arkadaşlarının **üzülmesini sağladı.***
Davranışlarıyla arkadaşlarının üzülmesine **neden oldu.**

3. <u>Birbiriyle Karıştırılan Sözcüklerin Kullanılması:</u> Kimi sözcükler aynı kökten türediği için yazılış ve okunuş olarak birbirine benzer; ancak bunların anlamları farklıdır. Bu sözcükler karıştırılıp birbirinin yerine kullanılırsa, anlatım bozukluğu ortaya çıkar.

Bu kadar **çekimser** olmana gerek yok; aralarına katıl, girişken ol.
Bu kadar **çekingen** olmana gerek yok; aralarına katıl, girişken ol.

Bunca yağmura **karşılık** barajlarda yeterince su birikmemiş.
Bunca yağmura **karşın** barajlarda yeterince su birikmemiş.

Bu iki olay arasındaki **ayrıntıyı** kimse hesaba katmıyor.
Bu iki olay arasındaki **ayrımı** kimse hesaba katmıyor.

Ahmet Bey, **saygılı** kişiliğiyle çevresine örnek olmuştu.
Ahmet Bey, **saygın** kişiliğiyle çevresine örnek olmuştu.

Bu eski makineler artık **işlemlerini** yerine getiremiyor.
Bu eski makineler artık **işlevlerini** yerine getiremiyor.

Yaşantısının en zor günlerini sürgüne gönderildiği Malta'da geçirdi.
Yaşamının en zor günlerini sürgüne gönderildiği Malta'da geçirdi.

İş kazalarının çokluğu, iş **güvencesinin** olmadığını gösteriyor.
İş kazalarının çokluğu, iş **güvenliğinin** olmadığını gösteriyor.

İstanbul-Ankara arası sekiz saatti; ama yeni otoyolla bu süre **küçülmüştür.**
İstanbul-Ankara arası sekiz saatti; ama yeni otoyolla bu süre **kısalmıştır.**

Yaşar Kemal, başta Orhan Pamuk olmak üzere yakın dönem **Türk edebiyatını** etkilemiştir.

Yaşar Kemal, başta Orhan Pamuk olmak üzere yakın dönem **Türk edebiyatı yazarlarını** etkilemiştir.

4. Kelimenin Yanlış Yerde Kullanılması: Bir cümlede kelimelerin yerli yerinde, başka bir deyişle her kelimenin kullanılması gereken yerde olması gerekir. Cümle içindeki bir tek sözcüğün bile yerini değiştirmek farklı anlamlar, farklı yorumlar ve yargılar oluşturur. Kimi zaman da mantıksal tutarsızlıklara yol açar. İyi bir cümlede kelimelerin cümlenin akışına ve anlamına uygun yerlerde kullanılması gerekir. Yoksa ifade değişir, anlatılmak istenen tam söylenemez.

Sıfat olan bir sözcüğün zarf, zarf olan bir sözcüğün de sıfat gibi kullanılması, anlatım bozukluğuna neden olur.

Ekonomik ve sosyal yönden geri kalmış ülkemizin belli bölgelerine kalkınmada öncelik tanınacak.

Ülkemizin ekonomik ve sosyal yönden geri kalmış belli bölgelerine kalkınmada öncelik tanınacak.

Ankara'da Kızılay'ın yapılan yeni binası görkemli olacak.
Kızılay'ın Ankara'da yapılan yeni binası görkemli olacak**.**

Okulu bitirince doktor olarak doğduğu kasabada çalışmaya başladı.
Okulu bitirince doğduğu kasabada doktor olarak çalışmaya başladı.

Yeni eve gelmiştim ki dışarıda bir kızıl kıyamet koptu.
Eve yeni gelmiştim ki dışarıda bir kızıl kıyamet koptu.

Meclis 298 oya karşılık 152 oyla erken seçim kararı aldı.
Meclis 152 oya karşılık 298 oyla erken seçim kararı aldı.

Geçen gün, görkemli bir törenle dünya evine giren sanatçı çift, boşanmak için dava açmış.
Görkemli bir törenle dünya evine giren sanatçı çift, Geçen gün, boşanmak için dava açmış.

Eğitim, en etkili televizyonla verilir.
En etkili eğitim, televizyonla verilir.

Otobüs yoğun sis yüzünden karşıdan gelmekte olan kamyonla çarpıştı.
Otobüs karşıdan gelmekte olan kamyonla yoğun sis yüzünden çarpıştı.

Haber programları tekrar tekrar vurulan sivilleri gösteriyor.
Haber programları vurulan sivilleri tekrar tekrar gösteriyor.

5. Anlamca Çelişen Sözcüklerin Kullanılması: Anlamca cümlenin yargısıyla uyuşmayan, cümlede iletilen yargıyla çelişen ya da karşıtlık yaratan sözlerin bir arada kullanılması önemli bir anlatım kusurudur. **Anlamları birbirine ters kelimelerin aynı cümlede kullanılmasıdır**. Cümlenin anlamında çelişki, genellikle "**kesinlik**" ve "**olabilirlik**" anlamı taşıyan sözlerin bir arada kullanılmasından kaynaklanır.

*Kapının önünde **tamı tamına** üç beş nöbetçi vardı.*
Kapının önünde üç beş nöbetçi vardı.

***Aşağı yukarı** tam üç ay önce benzer bir yazı daha çıkmıştı.*
Üç ay önce benzer bir yazı daha çıkmıştı.

*Gazetede çıkan bu haber, **mutlaka** bakanın da kulağına erişmiş **olmalı**.*
Gazetede çıkan bu haber, bakanın da kulağına erişmiş olmalı.

*Milli Savunma Bakanı, **kesinlikle** askeri bir çözüme başvurulmayacağını **umduğunu** belirtti.*
Milli Savunma Bakanı, kesinlikle askeri bir çözüme başvurulmayacağını belirtti.

***Eminim ki** bunca gürültü patırtı en çok onu üzmüş **olsa gerek**.*
Bunca gürültü patırtı en çok onu üzmüş olsa gerek.

*Onun önümüzdeki ay, ailesini **mutlaka** ziyaret edeceğini **zannediyorum**.*
Onun önümüzdeki ay, ailesini ziyaret edeceğini zannediyorum.

***Kuşkusuz** bütün çalışmalarının ödülünü sonunda **belki** alacaksın.*
Kuşkusuz bütün çalışmalarının ödülünü sonunda alacaksın.

*Bu istek, hiç **şüphesiz** onun kulağına **gitmiş olabilir.***
Bu istek, hiç onun kulağına gitmiş olabilir.

*Bundan **aşağı yukarı** on yıl önceydi.*
Bundan on yıl önceydi.

6. Mantık Hatası ve Tutarsızlık: Bir cümlede, iletilmek istenen anlamın eksiksiz olabilmesi için düşünce ve mantık son derece önemlidir. İyi bir anlatımda sağlam bir düşünme ve mantık yürütme temel koşuldur. Mantıksal hataları ve tutarsızlıkları içeren cümleler, dil bilgisi kurallarına uygun olsalar bile anlamı ve yargıyı eksiksiz iletmezler. Bu tür yanlışlar genellikle dikkatsizlik sonucu ortaya çıkar.

*Önümüzdeki haftanın önemli programlarından bazılarını sizlere **hatırlatmaya** çalıştık.*
Önümüzdeki haftanın önemli programlarından bazılarını sizlere **tanıtmaya** çalıştık.

*Önlem alınmazsa bu hastalık **ölüme**, hatta **kısmi felce** neden olabilir.*
Önlem alınmazsa bu hastalık **kısmi felce**, hatta **ölüme** neden olabilir.

*Son turda atlet, **arkasındaki** yarışçıyı bir hamlede geçti.*
Son turda atlet, **önündeki** yarışçıyı bir hamlede geçti.

*Madam Bovary'den değil bir **paragrafı**, tek bir **sözcüğü** hatta bir **cümleyi** bile çıkarıp atamazsınız.*

Madam Bovary'den değil bir paragrafı, tek bir cümleyi hatta bir sözcüğü bile çıkarıp atamazsınız.

7. Atasözü ve Deyimlerin Yanlış Kullanılması: Deyim ve atasözleriyle ilgili iki tür yanlışlık yapılabilir:

a) Deyimler ve atasözleri, kalıplaşmış söz gruplarıdır. Bu kalıpların bozulması ve bir sözün yerine eş anlamlısının getirilmesi anlatım bozukluğu yaratır.

b) Bir deyimin ilettiği anlamla, cümlenin taşıdığı anlam arasında bir uyumsuzluğun olması anlatım bozukluğuna neden olur.

Bir koyundan iki deri çıkmaz.
Bir koyundan iki post çıkmaz.

Haydi bakalım seç pirincin taşını.
Haydi bakalım ayıkla pirincin taşını.

Tüm itirazlara göz yummuştu.
Tüm itirazlara kulak tıkamıştı.

Benim verilmeyecek hiçbir hesabım yoktur; başım açıktır.
Benim verilmeyecek hiçbir hesabım yoktur; alnım açıktır.

Biti deve yapmak.
Pireyi deve yapmak.

Çok sevinçliydi. Adeta etekleri tutuşmuştu.
Çok sevinçliydi. Adeta etekleri zil çalmıştı.

8. <u>Noktalama İşareti Yanlışları:</u> Noktalama işaretlerinin eksik ya da yanlış yerde kullanılması; cümleleri bir anlam belirsizliğine sürükleyebileceği gibi cümleden birden fazla anlam çıkmasına da yol açabilir. Bu nedenle noktalama işaretlerinin anlama etkileri ve kullanıldığı yerler iyi bilinmelidir. Yanlış kullanımlar ortaya çıkarsa amaçlanan anlama ulaşmak mümkün olmaz. Bu durumlar da cümlede bir anlatım bozukluğu yaratır:

Yabancı dükkandaki eşyaları beğenmedi.
Yabancı**,** dükkandaki eşyaları beğenmedi.

Bebekler için, ağlamak, açlık ve korku gibi durumların en doğal ve tek anlatım biçimidir.
Bebekler için ağlamak**,** açlık ve korku gibi durumların en doğal ve tek anlatım biçimidir.

Kadın şoförü şöyle bir süzdü.
Kadın**,** şoförü şöyle bir süzdü.

Misafir odasına doğru yürüdü.
Misafir**,** odasına doğru yürüdü.

Genç sürücüye bir şeyler söyledi.
Genç**,** sürücüye bir şeyler söyledi.

ALIŞTIRMA İÇİN ANLATIM BOZUKLUĞU OLAN CÜMLE ÖRNEKLERİ

Aşağıdaki cümlelerdeki anlatım bozukluklarını bularak, düzeltiniz.

- Ekşi yiyecekleri az, acıyı ise hiç yemezdi.

- Bu yazıyı değil okumak, anlamak bile imkânsız.

- Toplantıda pasta ve meyve suyu ikram edildi.

- O kötü günleri, arasından yıllar geçmesine rağmen unutamıyordu.

- Bu işi ben ve sen yapmalısınız.

- Kendisine bütün sınıf adına teşekkür eder ve tebrik ederim.

- Yarının mutlu günlerine özlem duyuyorum.

- Bu bölge coğrafî ve iklim açısından ilgi çekici özelliklere sahiptir.

- Hiçbiri anlatılanlara inanmıyor, kendi fikrinde ısrar ediyordu.

- Bir yıl boyunca devamlı çalışarak kazanıldı.

- Bu yasadan özel ve kamu kuruluşlarında çalışanlar yararlanacak.

- Dünkü toplantıda Ali bana okul arkadaşını tanıştırdı.

- Beyin zarı iltihapları iyi tedavi edilmezse ölüme hatta sara nöbetlerine yol açabilir.

- Her yolda kalan insana yardım etmeliyiz.

- Bu tür konuşmalar gözlerimi yaşartırlar.

- Şüphesiz ki bu sözleri bazı öğrenciler duymuş olmalı.

- Başarısını düzensiz çalışmasına borçludur.

- Kitap için kendisine verilen paranın eksik ve yeterli olmadığını söyledi.

- Herkes onu görmek istemiyordu.

- Japonya'daki arkadaşıyla on yıl boyunca karşılıklı mektuplaşmış.

- Büyüklere gereken saygıyı göstermeli ve incitmemeliyiz.

- Bu erikler çok tatlıdırlar.

- Yanına gidin, konuşup derdinizi anlatın.

- Bu konuda söylenenlere inanıyor, her yerde öne sürüyordu.

- Ağaç bayramında ben de birkaç fidan ektim.

- Karaya yaklaşıyor mu, yoksa uzaklaşıyor muyuz?

- Hiç kimse bu paraya bu işi yapar.

- Erzurum'da hava sıcaklığı sıfırın altında eksi otuz dolaylarındaydı.

- Güç ve müşkül zamanlarda üstüne düşeni yerine getirir.

- Mutlaka bugün çocukluk arkadaşını belki arayacak.

- Öğrencileri, teşvik etmeli, yüreklendirmeli, destek olmalıyız.

- Şirketteki mevcut ikilik günden güne büyüyor.

- Bu iki sınıf arasındaki ayrıcalık tespit edilemedi.

- Yeni kaydolan öğrencilerin bu kadar çekimser davranmalarına bir anlam veremiyorum.

- Son dakikada attığı golle takımının galip gelmesine yol açtı.

- Sınavı düzenli çalışmasına karşın kazandı.

- Ülkemizde bu tür ameliyatlarda ölüm şansı Avrupa'da yapılanlardan ancak yüzde bir fazladır.

- Aşağı yukarı bundan tam iki yıl önceydi.

- Oturduğu yerden ayağa kalktı, yanıma geldi.

- O fabrikada benim iyi tanıdığım bir adam var.

- Parktaki yeşil çimenlere basınca bekçiyi kızdırdık.

- Kardeşim yanıma geldi, kulağıma yavaşça bir şeyler fısıldadı.

- Arkadaşım gizli sırlarımızı ona da söylemiş.

- Bugünden sonra sağlığınıza, sıhhatinize dikkat etmelisiniz.

- Köyde birçok hayvanlar ölmüş.

- Bana yardım ederek, işi kısa sürede bitirmeme neden oldu.

H) Yazım (İmla) Kuralları

1) "ki" Bağlacının ve "-ki" Ekinin Yazımı:

Türkçede üç çeşit "ki" vardır: 1. bağlaç olan"ki", 2. sıfat yapan "–ki" ve 3. zamir olan (ilgi zamiri) "–ki" dir. Bağlaç olan "ki" daima ayrı yazılır. Sıfat yapan "–ki" ve zamir olan "-ki" eklendiği sözcüğe bitişik yazılır.

Dilimizdeki bu üç farklı "-ki"yi birbiriyle karıştırmamak için şu pratik yöntemleri uygulayın:

* Cümle içerisinde –ki'den sonra –ler çokluk ekini getirebiliyorsanız o –ki zamir olan –ki'dir.

Ayrıca zamir olan –ki'nin bir ismin yerini tuttuğunu ve genellikle zamirlerin üzerine geldiğini de unutmayın.

— Arabam bozuldu, seninki(ler)ni kullanabilir miyim?

— Onunki(ler) seninki(ler)den daha iyi olmuş.

Görüldüğü gibi cümle içerisinde –ki zamirinden sonra –ler ekini getirdiğimizde cümlenin yapısında herhangi bir bozukluk meydana gelmiyor. Öyleyse bu –ki'ler ilgi zamiridir.

* Sıfat yapan –ki de sıfat tamlaması kurar. Sıfat yapan –ki her zaman bitişik yazılır.Pratik olarak önündeki isme "hangi" sorusunu yönelterek bulur ve diğer –ki'lerden ayırt ederiz.

—- Sokaktaki çocuklara sahip çıkmamız gerekiyor. (Hangi çocuklar?)

—- Sınıftaki öğrenciler dışarı çıksın. (Hangi öğrenciler?)

Görüldüğü gibi sıfat yapan –ki'yi alan sözcüğün hemen önündeki isme hangi sorusunu yöneltebiliyoruz. Öyleyse bu –ki sıfat yapan –ki'dir ve eklendiği sıfata daima bitişik yazılır.

* Bağlaç olan "ki" ise daima ayrı yazılır. Diğer "ki" ekleriyle karıştırmamak için cümleden çıkartırız, cümlenin yapısında ciddi bir bozukluk olmuyorsa o "ki" bağlaç olan "ki"dir. Ayrıca bağlaç olan ki'nin daha vurgulu söylendiğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

* Duydum ki unutmuşsun gözlerimin rengini.(Duydum unutmuşsun gözlerimin rengini)

* Sen ki dünyalara değersin. (Sen dünyalara değersin.)

* Şimdi anlıyorum ki o yaptıklarım bir hataydı. (Şimdi anlıyorum o yaptıklarım bir hataydı)

Görüldüğü gibi bağlaç olan –ki cümleden çıkartıldığında cümlenin anlamında bir daralma olsa da yapısında ciddi bir bozukluk olmuyor, öyleyse bu –ki'ler bağlaçtır ve daima ayrı yazılır.

NOT: Mademki, halbuki, oysaki, çünkü, sanki… sözcüklerindeki 'ki' ler bağlaç olmasına rağmen kalıplaştığı için bitişik yazılır.

2) "de" Bağlacının ve "de" Bulunma Durum Ekinin Yazımı:

"de" "da" bağlacı da tıpkı "ki" bağlacı gibi ayrı bir sözcük olduğu için daima ayrı yazılır.Bulunma durum eki olan "-de, -da, -te, -ta" ise eklendiği sözcüğe bitişik yazılır. "de, da" bağlacıyla "-de, -da, -te, -ta" ekleri birbiriyle karıştırılmamalıdır. Pratik olarak birbirinden şu şekilde ayırt ederiz: Cümle içerisinde cümleden "de"yi çıkartırız, eğer cümlenin yapısında bir bozukluk olmuyorsa o "de" bağlaçtır. Cümlenin yapısı bozuluyorsa o "de" bulunma durum ekidir.

* Kitap da alacağım.(Kitap alacağım)

* Sen de onun gibisin. (Sen onun gibisin)

Görüldüğü gibi bağlaç olan "de, da" cümleden çıkartıldığında cümlenin yapısında bir bozukluk olmuyor. Şimdi de aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

* Sende bir şeylerim kaldı. (Sen bir şeylerim kaldı)

* Onu otobüste gördüm.(Onu otobüs gördüm)

Görüldüğü gibi bulunma durum eki cümleden çıkartıldığında cümlenin yapısı bozuluyor.

Önemli uyarı: Bağlaç olan "de,da"nın kesinlikle "te,ta" biçimi yoktur.

* Sana kazak ta alacağım. (yanlış)
* Sana kazak da alacağım. (doğru)

Ayrıca bağlaç olan "de,da" bir özel isimden sonra gelirse kesme işaretiyle ayrılmaz:

* Bize Ahmet'de gelecek. (yanlış)
* Bize Ahmet de gelecek. (doğru)

3) "mi" Soru Edatının Yazımı:

"mı,mi,mu,mü" soru edatı eklendiği sözcükten her zaman ayrı yazılır,kendinden sonra gelen ekler soru edatına bitişik yazılır:

* Yarim İstanbul'u mesken mi tuttun?
* Bize gelecek misiniz?
* Sen miydin dün rüyalarıma giren?

Soru edatı olan "mı mi mu mü" ile fiilden fiil yapan olumsuzluk eki olan –ma,-me'nin darlaşmış biçimi birbiriyle karıştırılmamalıdır:

* Niçin beni dinle miyorsun?

Yukarıdaki cümlede 'mi' ayrı yazılmamalıdır; çünkü buradaki mi soru eki değil, –ma,-me olumsuzluk ekinin darlaşmış biçimidir. Cümleden mi'yi çıkartıp cümleyi tekrar okuduğumuzda cümledeki soru anlamının kaybolmadığını sadece olumsuzluğun kaybolduğunu görürüz. Cümleye soru anlamını katan mi değil, 'niçin' sözcüğüdür.

Soru edatı olan "mı,mi,mu,mü" cümleye soru anlamından başka anlamlar da katabilir.

* Sana güzel mi güzel bir elbise aldım. (pekiştirme göreviyle kullanılmış)
* Bu testi de çözdün mü konuyu daha iyi anlarsın. (Çözdüğün zaman)
* Tüm bunları ben mi yapmışım? (reddetme, kabullenmeme)

4) Sayıların Yazımı:

Sayılar daima ayrı yazılır; ancak çek ve senetlerde sahtekarlığın önlenmesi amacıyla bitişik yazılır.

* Yaş otuz beş yolun yarısı eder.

* Bu yıl dershanemize tam bin beş yüz altmış kişi kayıt yaptırdı.

* Yüz rakamından küçük olup sıfat durumunda olan sayılar, harfle okunuş karşılığı yazılır.

"- Oradan bana 1 kilo elma verir misin?" yerine; "- Oradan bana bir kilo elma verir misin? Diye yazmak gerekir.

5) Kısaltmaların Yazımı:

Birkaç kelimeden oluşan kurum ve kuruluş adlarının kısaltmaları yapılırken araya nokta konmaz.

* TBMM *PTT *THY *TEK *KKTC *MTA *DSİ

Cümle içerisine kısaltmalara bir ek getirileceği zaman kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır.

* Kardeşim THY'da çalışıyor.(yanlış)

* Kardeşim THY'de çalışıyor.(doğru)

* Aç bakalım TV'da ne var? (yanlış)

* Aç bakalım TV'de ne var? (doğru)

Tek bir sözcüğün kısaltması yapılıyorsa kısaltmanın sonuna nokta konur:

* Dr. *Prof. * c. * s. * bk.

6) Gün ve Ay Adlarının Yazımı:

Cümle içinde geçen gün ve ay isimleri küçük harfle başlar;ancak gün ve ay isimleri bir tarihe bağlanmışsa yani yanında bir rakam varsa büyük harfle başlatılır:

* Okullar haziranda kapanıyor. (doğru)

* Okullar 14 Haziran'da kapanıyor. (doğru)

* Ben 21 Mart 1978 Salı günü doğmuşum. (doğru)

* Sınav 16 haziran'da yapılacak (yanlış)

* Sınav 16 Haziran'da yapılacak. (doğru)

7) Yön İsimlerinin Yazımı:

Yer-yön bildiren (doğu, batı, güney, kuzey, orta…) sözcükler, tek başına ya da özel isimden sonra kullanıldıklarında küçük harfle, özel isimden önce kullanıldıklarında büyük harfle başlar:

* Siz Kuzey Amerika'yı gördünüz mü?

* Siz Amerika'nın kuzeyini gördünüz mü?

* Bu insanlar buraya Güney Asya'dan gelmişler.

* Bu insanlar buraya Asya'nın güneyinden gelmişler.

* Sizin daha da batıya gitmeniz gerekiyor.

NOT: Yer-yön bildiren kelimeler eğer bir insan topluluğunun yerini tutuyorsa büyük harfle başlatılmalıdır.

* Bu konuda Batı bizi anlamıyor.

* Dün Doğu bu haberle çalkalandı.

8) Coğrafi Terimlerin Yazımı:

"Ay, Güneş, Dünya, Mars…" gibi kelimeler eğer coğrafi bir terim olarak gök cisimlerini anlatmak için kullanılırsa büyük harfle, bunun dışında kullanılırsa küçük harfle başlar:

* Ay, Dünya'nın uydusudur.

* Siz, Dünya'nın Ay'a ve Güneş'e olan uzaklığını biliyor musunuz?

* Daha dünyalar kadar işim var. (terimlikten çıkmış)

* Pencereden içeriye güneş giriyordu. (terimlikten çıkmış, güneş ışığı anlamında)

9) Tarihlerin Yazılışı:

Gün ve yıl sayıları rakamla; ay, hem rakamla hem de yazıyla gösterilebilir:

* 21 Mart 1978 *25.11.1930 *11.X.2000 *18/01/1919

Not: Tarih bildiren sayılardan sonra gelen ekler, kesme işaretiyle ayrılır.

* 19 Mayıs 1919'da *18.12.1933'te

10) Birleşik Sözcüklerin Yazımı:

İki ya da daha çok sözcüğün yeni bir kavramı karşılamak üzere birleşip kalıplaşmasıyla oluşan sözcüklere birleşik sözcük denir.

Birleşik sözcüklerden bazıları bitişik yazılırken bazıları da ayrı yazılır. Bir birleşik sözcüğün bitişik yazılması için şu özellikleri taşıması gerekir:

a) Anlam Kaymasıyla Oluşmuş Birleşik Sözcükler Bitişik Yazılır:

hanımeli, kabakulak, suçiçeği, kuşpalazı,

b) Ses Değişikliği Yoluyla Oluşmuş Birleşik Sözcükler Bitişik Yazılır:

sütlaç, kaynana, cumartesi, nasıl, niçin, zannetmek, hissetmek, emretmek, sabretmek, kaybolmak, kahrolmak, reddetmek

c) Tür Değişmesi Yoluyla Oluşmuş Birleşik Sözcükler Bitişik Yazılır:

gecekondu, biçerdöver, bilirkişi, dedikodu, ateşkes

d) Kurallı Birleşik Fiiller Bitişik Yazılır:

* yapıverdi, alıverdi, öpüver, koşuver (Tezlik birleşik fiili)
* yapabildi, yürüyebiliyor, çalışabilmiş (Yeterlilik birleşik fiili)
* bakakaldı, süregelmiştir, koşadursun (Süreklilik birleşik fiili)
* düşeyazdı, öleyazdı (Yaklaşma birleşik fiili)

Not: Etmek, olmak yardımcı eylemleri önündeki isimle birleşirken önündeki isimde bir ünlü düşmesi ya da bir ünsüz türemesi varsa bitişik, yoksa ayrı yazılır:

*hissetmek, reddetmek, emretmek, terk etmek, hasta olmak, ayırt etmek…

11) İkilemelerin Yazımı:

İkilemeler ayrı yazılır ve aralarına herhangi bir noktalama işareti konmaz.

* Beni er geç anlayacaksın.
* Sen de doğru dürüst bir iş bulamadın gitti.
* Beni görüce koşa koşa yanıma geldi.

12) Büyük Harflerin Kullanıldığı Yerler:

1) Her cümle büyük harfle başlar:

* Sana bakmak bütün rastlantıları reddedip bir mucizeyi anlatmaktır.
* Yazdığım bütün şiirler, sana başlayan bir kitap için önsöz.
* Aşk sorgulamasında yalnız kelepçeler sanıktır.

2) Yazı başlıklarının her sözcüğü büyük harfle başlar:

* Türk Dilinin Korunması * Aile Eğitiminin Önemi

3) Bütün özel adlar büyük harfle başlar. Özel adların başlıcaları aşağıda belirtilmiştir:

a) Kişi ad ve soyadları:

* Faruk Nafiz Çamlıbel * Halit Ziya Uşaklıgil

b) Hayvanlara verilen adlar:

* Sobanın başında uyuyan Pamuk mu?

* Bugün Boncuk keyifsiz gibi.

c) Ulus, mezhep, tarikat din adları:

* Biz İslamiyet'i 10. yüzyılda kabul ettik.

* Anadolu'da kurulan tarikatlardan biri de Mevleviliktir.

d) Ülke adları:

* Türkiye ile Yunanistan ilişkileri eskisine göre şimdi daha iyi.

e) Bulvar, sokak, mahalle adları:

* Biz Turgut Özal Bulvarı'nda oturuyoruz.

* Mimar Sinan Mahallesi'ne yeni bir okul yapılıyor.

f) Kıta, bölge, dağ, ova, deniz, göl, ırmak…adları: Dağ, ova, deniz, göl, ırmak adları eğer kendinden önceki özel isme dahilse büyük harfle başlar, dahil değilse küçük harfle başlar.

* Konya Ovası Türkiye'nin buğday ambarıdır.

Yukarıdaki cümlede 'ova' sözcüğü özel isme dahil olduğu için yani ikisi bir olup bir yeri karşıladığı için büyük harfle başlar. Eğer 'ova' sözcüğünü çıkarıp sadece Konya dersek aklımıza Konya Ovası değil, Konya şehri gelecektir.

* Toros dağları Akdeniz'dedir.

Yukarıdaki cümlede 'dağ' sözcüğü özel isme (Toros) dahil olmadığı için küçük yazılır.

Özel ismin önündeki dağ sözcüğünü çıkarttığımızda Torosların tek başına yer adını karşıladığını görürüz. Öyleyse 'dağ' sözcüğü özel isme dahil değildir ve küçük harfle başlatılmalıdır.

* Siz Tuz Gölü'nü hiç gördünüz mü?

Yukarıdaki cümlede 'göl' sözcüğü büyük harfle başlamalıdır; çünkü 'göl' sözcüğü özel isme dahildir. Göl sözcüğünü cümleden çıkartıp tek başına 'tuz'

dediğimizde yine tek başına kast edilen yeri karşılamadığını görüyoruz. Öyleyse buradaki göl sözcüğü özel isme dahildir ve büyük harfle başlatılmalıdır. Aşağıdaki örnekleri de bu mantık çerçevesinde inceleyiniz:

* Meriç nehri *Alp dağları *Van Gölü *Ağrı Dağı *Çanakkale Boğazı

g) Kurum, kuruluş, örgüt, parti ve dernek adları:

* Sosyal Sigortalar Kurumu bugün zor durumdadır.

* Cumhuriyet Halk Partisi, Atatürk tarafından kurulmuştur.

h) Yapı, yapıt, kitap, dergi, gazete adları:

* Ben Topkapı Sarayı'nı görmeyi çok isterdim.

* Sizlere Küçük Ağa'yı ve Çalıkuşu'nu okumanızı tavsiye ediyorum.

* Geçenlerde bu makalem Türk Dili'nde de yayımlandı.

Not: Özel ada dahil olmayan gazete ve dergi adları büyük harfle başlamaz:

* Dün Hürriyet gazetesinde yayımlanan köşe yazısını okudun mu?

* Kanun Resmi Gazete'de yayımlandı.

* Dergah dergisinde yayımlanan Kırık Aynalar adlı öyküyü okuduktan sonra öyküyü sever oldum.

ı) Unvanlar, takma adlar, lakaplar, büyük harfle başlar:

* Tarık Buğra eserinde Çolak Salih'in fiziki betimlemesini çok güzel yapar.

* Ahmet Mithat Efendi adeta bir yazı makinesidir.

* Ahmet Bey içeride mi?

* Sultan Hanım da mı yok?

* Dün Doktor Ahmet Bey bizdeydi.

* Ahmet doktor olmak istiyormuş.

NOT: Akrabalık bildiren sözcükler küçük harfle başlar:

* Ne güzel komşumuzdun sen Fahriye abla!

* Yarın Ayşe teyzem gelecek.

Ancak akrabalık bildiren sözcük kişinin lakabı olmuşsa büyük harfle başlatılmalıdır.

* Burada ona herkes Nene Hatun derdi.

i) Dil adları:

* Türkçeye, Arapça ve Farsçadan pek çok kelime girmiştir.

j) Din ve mitoloji kavramları:

* Tanrı, Allah, Cebrail, Zeus …

NOT: Tanrı sözcüğü özel ad olarak kullanılmadığı zaman küçük harfle başlatılır:

* Yunanlılar da tanrılarına kurban sunarmış.

Bazı dini kavramlar gelenekselleşmiş olarak küçük harfle başlar: cennet, cehennem, sırat köprüsü…

k) Milli ve dini bayramların adları büyük harfle başlar:

*Kurban Bayramı *Ramazan Bayramı *Cumhuriyet Bayramı….

13) Satır Sonunda Kelimelerin Bölünmesi:

Türkçede satır sonuna sığmayan kelimeler bölünebilir; fakat heceler bölünemez.

…….....geliyorum (yanlış)

……geliyorum (doğru)

Birleşik kelimeler satır sonunda bölünürken tek bir sözcükmüş gibi hecelere ayrılır.

……..…başöğretmen (yanlış)

……....başöğretmen (doğru)

……ilkokul (yanlış)

……..ilkokul (doğru)

……..Durmuşoğlu (yanlış)

……...Durmuşoğlu (doğru)

Ayırmada satır sonunda ve satır başında tek harf bırakılmaz.

……..a-
raba (yanlış)

...……ara-
ba (doğru)

……...niha-
i (yanlış)

……ni-
hai (doğru)

Kesme işareti satır sonuna geldiği zaman yalnız kesme işareti kullanılır; ayrıca kısa çizgi kullanılmaz.

……...Edirne'-
nin (yanlış)

……Edirne'
nin (doğru)

……...2005'-
te (yanlış)

...……2005'
te (doğru)

<u>14) Ses Olaylarıyla İlgili Yazım Kuralları:</u>

a) Ünsüz değişimi (yumuşaması) yazıya yansıtılır; ancak özel isimlerin yumuşaması yazıya yansıtılmaz.

* Kitapı (yanlış) kitabı (doğru)
* Mehmed'in (yanlış) Mehmet'in (doğru)

b) Sert ünsüzlerin benzeşmesi yazıya yansıtılır.

* Dolapda (yanlış) dolapta (doğru)
* 2005'de (yanlış) 2005'te (doğru)

c) Dudak ünsüzlerinin benzeşmesi (iç ses benzeşmesi) yazıda gösterilmelidir.

* Perşenbe (yanlış); Perşembe (doğru) *penbe (yanlış); pembe (doğru)

* Tenbel (yanlış); tembel (doğru) *çenber (yanlış); çember (doğru)

Ancak kimi özel isimlerde ve birleşik sözcüklerde n'li yazılış doğrudur.

* Saframbolu (yanlış); Safranbolu (doğru) *ombaşı (yanlış); onbaşı (doğru)

d) Ünlü düşmesi yazıda gösterilir.

* ağızı (yanlış); ağzı (doğru) * sabır et (yanlış); sabret (doğru)

e) 'y' kaynaştırma ünsüzünden kaynaklanan söyleyişteki daralma yazıya yansıtılmaz.

* Sevmiyecekmiş (yanlış); sevmeyecekmiş (doğru) * yaşıyan (yanlış; yaşayan (doğru)

f) Söyleyişte bazı sözcüklerde yer değiştirme (göçüşme, metatez) olur; ancak bunlar yazıya yansıtılmamalıdır.

* yanlız (yanlış) yalnız (doğru) * yalnış (yanlış) yanlış (doğru)

* kiprik (yanlış) kirpik (doğru) * kirbit (yanlış) kibrit (doğru)

I) Noktalama İşaretleri

Yazılı anlatım metinlerimizde duygu ve düşüncelerimizi daha açık ifade edebilmek, cümlenin yapısını, okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak, sözün vurgu, ton, ulama ve hız gibi özelliklerini belirtmek üzere kullanılan işaretlere, noktalama işaretleri denir. Konuşmada sesin belirlediği anlatım değerini, konuşmada sesin belirlediği anlatım değeri ve anlam farklılarını, yazılı anlatımda noktalama işaretleri sağlar. Bu işaretler okumamızı düzenleyerek yanlış anlaşılmayı önler. Noktalama işaretlerine ilişkin kurallar ve örnekleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Nokta (.):

a) Tamamlanmış cümle sonlarında kullanılır:

* TBMM 23 Nisan 1920'de açılmıştır.

* Gece ders çalışmayı tercih ediyorum.

b) Kısaltmalardan sonra kullanılır:

* vb. * Prof. * Dr. * Cad. * Alm.

Ancak herkesçe bilinen bazı kısaltmalarda nokta kullanılmaz: TBBB, TDK, TRT gibi.

c) Sıra gösteren rakamlardan sonra "-inci" eki yerine kullanılır.

* Senin çocuk 1. sınıfta mı okuyor.

* Dün 25. yaşıma bastım.

d) Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

* 21.03.1978 *29.X.1925

e) Saat ve dakika gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

* Yarın 08.45'te gideceğim.

2) Virgül (,):

a) Birbiri ardınca sıralanan eş görevli kelime ve kelime gruplarının arasına konur:

* Akşam eve gidince anneme, babama ve kardeşime telefon edeceğim.

* Fırat, Dicle ve Kızılırmak önemli nehirlerimizdendir.

* Çalıkuşu, Huzur ve İntibah romanlarını okudun mu?

b) Sıralı cümleler arasına konur:

* Kitabı açtı, birkaç sayfa çevirdi, yüksek sesle okumaya başladı.

* Yakında yine bahar gelecek, ağaçlar çiçek açacak, kediler damlara çıkacak.

c) Anlama güç katmak için tekrarlanan sözler arasına konur:

* Oğlunu, kadersiz oğlunu bir daha göğsüne bastı.

* Akşam, yine akşam, yine akşam

d) Hitaplardan sonra kullanılır:

* Sevgili Kızım, * Değerli Öğretmenim, * Saygıdeğer Müdürüm,

e) Yüklemden uzak kalmış özneden sonra konur:

* Ahmet Haşim, şiirde anlamın kapalı olmasına ve musikiye önem vermiş bir şairimizdir.

* İşte bu adam, Türkiye'yi pislikten kurtaracak tek adamdır.

* Tatlılar, kalorisi fazla; fakat vitamini az besinlerdir.

f) Sayıların yazılışında, kesirleri ayırmak için konur:

* 13,5 ton. *27,8 kg.

g) Anlam karışıklığına yol açmamak için adlaşmış sıfatlardan sonra kullanılır:

* Genç, adama ters ters baktı.

* Hırsız, çocuğu kovaladı.

* Yaralı, kadının yüzüne bakıyordu.

* İhtiyar, adamın suratına tükürdü.

ğ) Bazı cümlelerde anlam karışıklığını önlemek için kullanılır:

* Oku, adam ol baban gibi, eşek olma.

* Siz de kazançlı çıkmak istiyorsanız benim gibi, hanımları alışverişe gönderin.

h) Bir addan önce gelen özne durumundaki zamirlerden sonra kullanılır:

* O, şiiri niçin ezberlememiş?

* O, güzel günlerine yeniden dönebilse.

* Bu, kadını bir daha görmemiş.

* Şu, bahçeye dikilecekmiş.

ı) Arasözlerin başında ve sonunda kullanılır:

* Bu büyük komutanı, Atatürk'ü, saygıyla anıyoruz.

* Bu yöre, Sibirya ve çevresi, alabildiğine soğuktur.

* Örnek olsun diye, örnek istemez ya, söylüyorum.

* Bir kuş, bir çiçek, bir böcek, ne bileyim ben, her şey onun ilgisini çekiyordu.

* Ben de İstanbul'da, o güzelim tarihi kentte, beş yıl kaldım.

i) Yazıda tırnak içine alınmamış aktarma cümlelerin sonunda tırnak işareti yerine kullanılır:

* Sınavdan sonra çok rahatladım, diyordu.

* Artık memlekete gitmeyeceğim, dedi.

j) Cümle başında kullanılan "evet, hayır, yok, yoo, peki, tamam, hayhay, olur, haydi, elbette…" gibi sözcüklerden sonra kullanılır:

* Hayır, bu işi sevmedim.

* Evet, yarın sınavsınız.

* Yoo, işte bunu yapamam, dedi.

UYARI: İkilemelerde tekrarlanan kelimeler arasına virgül konmaz: (yavaş yavaş); (ağır ağır); (gide gele); (aşağı yukarı) v.s.

3) Noktalı Virgül (;):

a) Birbirine bağlı olmakla birlikte her biri kendi içinde bağımsız cümlelerin arasında kullanılır. Bu tip cümleler birbirini açıklayan,güçlendiren, biri diğerine örnek olan cümlelerdir. Bu kullanım özellikle atasözlerinde görülür.

* Yer üst üste iki kez sarsıldı; halk korkuyla sokaklara fırladı.

* Kısa bir konuşma yaptı; dinleyiciler onu uzun uzun alkışladı.

* Horoz ölür; gözü çöplükte kalır.

* Yalancının evi yanmış; kimse inanmamış

b) Virgülle ayrılmış sözleri ya da söz gruplarını farklı sözlerden ya da söz gruplarından ayırmak için konur:

* Kitap ve dergileri evine; dosyaları, zarfları da iş yerine götürdü.

* Ahmet Haşim, Cenap Şehabettin sembolist; Namık Kemal, Abdülhak Hâmit de daha çok romantik şairlerdendir.

* Erkek çocuklara daha Ali, Mehmet, Burak; kız çocuklarına ise Yeşim, Sema, Serpil adları verilir.

c) Ögeleri arasına virgül konmuş sıralı cümleleri ayırmada kullanılır:

* Sevinçten, heyecandan içim içime sığmıyor; bağırmak, kahkahalar atmak, ağlamak istiyorum.

* At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır.

* Kel ölür, sırma saçlı olur; kör ölür, badem gözlü olur.

d) Önceki cümleye anlam bakımından ilgili olan, "fakat, oysa, lakin, ancak, çünkü…" gibi cümle başı edatlarıyla bağlanan cümlelerde bağlaç görevindeki edatlardan önce kullanılır:

* Bu romanı inceledim; fakat pek beğendiğimi söyleyemem.

* Köye sen git; ancak orada çok fazla kalma.

* Kazanacağım; çünkü çok çalışıyorum.

UYARI: Noktalı virgül, yukarıda sayılan bağlaçlardan önce kullanıldığı gibi bunların yerine de kullanılabilir.

* Bugün erken yatmalıyım; yarın sınav var.

* İşinle ne kadar küçük olursa olsun ilgilen; hayattaki tek dayanağın odur.

* Sıkı giyinin; dışarısı çok soğuk.

e) Öğeler arasında anlam karışıklığını önlemek için kullanılır:

* Murat; Hasan, Ali ve Osman'dan daha çalışkanmış.

* Elma; armut, muz ve üzümden yararlıdır.

f) Özneden sonra virgüllerle ayrılan eş görevli sözcükler varsa, özne noktalı virgülle ayrılır.

* Garipçiler'in en ünlü temsilcilerinden olan Orhan Veli; açık ve yalın Türkçe'yi kullanan, okuyucuyu değişik bir romantizme sürükleyen, güçlü bir şairdir.

UYARI: Noktalı virgülden ve virgülden sonra gelen sözcükler -özel isim değil iseler- küçük harfle başlar. Diğer noktalama işaretlerinden sonra gelen sözcükler büyük harfle başlar.

4) İki Nokta Üst Üste (:) :

a) Bir cümle veya sözcükten sonra yapılacak açıklamalardan önce kullanılır.

* Bandırmaspor taraftarları: Bandırma! Bandırma! Bandırma! diye takımlarına tezahürât ettikçe, karşı takımın taraftarları şöyle sesleniyordu: Bandırcez! Bandırcez! Bandırcez!

* Bence bu cinayetin iki nedeni olabilir: Birincisi namus meselesi, ikincisi çıkar kavgasıdır.

* Demokrasinin tek dayanağı vardır: O da özgürlüktür.

b) Alıntı cümlelerden önce kullanılır.

* Bu sanatçının romanla ilgili şu sözünü anmadan geçemeyeceğim: "Roman yol boyunca gezdirilen bir aynadır."

* Hacı Bektaş-ı Veli: "Eline, beline, diline sahip ol." demiş.

c) Öykü ve romanlarda konuşma çizgisinden önce kullanılır:

* Süleyman Çavuş:

— Bırak açma o bahsi, dedi .

Kooperatif katibi kaşlarını çattı:

— Yoo, böyle deme Süleyman Çavuş.

d) Matematikte bölme işareti olarak kullanılır: 36: 4=8, 100:2=50

UYARI: İki noktadan sonra yapılacak açıklama bir cümle niteliğinde değilse küçük harfle başlar.

* En çok sevdiğim meyvelerden bazıları şunlardır: muz, elma, portakal…

5) Kesme İşareti ('):

a) Özel adlardan sonra gelen çekim eklerini ayırmada kullanılır:

* Halide Edip'in Ateşten Gömlek'i Kurtuluş Savaşı'nı anlatır.

b) Kısaltmalardan sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılır

* KKTC'yi her alanda destekliyoruz.

* Yarın ABD'ye gidecek.

UYARI: Küçük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde kelimenin okunuşu; büyük harflerle yapılan kısaltmalara getirilen eklerde kısaltmanın son harfinin okunuşu esas alınır.

*kg'dan *PTT'ye *BOTAŞ'tan *cm'yi *mm'den *TRT'den

NOT: Sonunda nokta bulunan kısaltmalar, kesme işaretiyle ayrılmaz; bu tür kısaltmalarda ekin yazımı, kelimenin okunuşuna uygun olarak yazılır:

* vb.leri * mad.si * Alm.dan * İng.yi

c) Sayılardan sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılır:

* 36'nın ortak bölenleri nelerdir?

* Sen 9'uncu katta mı oturuyorsun?

d) Özel isimler yapım eki aldıklarında kesme işaretiyle ayrılmaz. Yapım ekinden sonra gelen çekim ekleri de ayrılmaz:

* Ankaralıdan * Konyalım * Amerikalılar * Cumhuriyetçi * Aligil

UYARI: Yabancı özel adlar dışındaki özel adlara getirilen yapım ekleri ve çokluk eki kesmeyle ayrılmaz: Türklük, Türkçe, Müslümanlık, Avrupalı, Yozgatlı, Hülyalar, Ahmetler. Yapım eklerinden sonra gelen çekim ekleri de ayrılmaz: Türkçenin, Müslümanlıkta, Hıristiyanlıktan, Yozgatlıdan.

NOT: -ler eki –gil yapım ekinin yerini tutarsa kesme işaretiyle ayrılmaz.

* Dün Mehmetlere gittim. * Sınıftaki Mehmet'ler ayağa kalksın.

UYARI: Özel adlar yerine kullanılan 'o' zamiri cümle içinde büyük harfle yazılmaz ve kendisinden sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmaz:

* Ben onun ne kadar kibirli biri olduğunu bilmez miyim?

e) Bazı sözcüklerde anlam karışıklığını önlemek için kullanılır:

* Osmanlılarda kadı'nın önemli bir yeri vardır.

* Pencereden kar'ı seyrediyorum.

f) Seslerin konuşma sırasında, tiyatro metinlerinde veya şiirde vezin gereği düştüğünü göstermek için kullanılır:

* N'apalım * N'eylersin * N'etsin

* Vardı m'ola sevdiğim yurduna

6) Soru İşareti (?):

a) Soru bildiren cümle veya sözcüklerin sonunda kullanılır, cümle sözde soru cümlesi de olsa yani karşıdan bir cevap beklenmese de cümlenin sonuna soru işareti konur.

* Türk edebiyatının ilk yazılı belgesi nedir? (cevap bekliyor: gerçek soru cümlesi)

* Bu havada dışarı mı çıkılır? (cevap beklemiyor: sözde soru cümlesi)

* Böyle bir adama nasıl güvenirsin? (cevap beklemiyor: sözde soru cümlesi)

* Seni hiç sevmez olur muyum? (cevap beklemiyor: sözde soru cümlesi)

* Bu kitapları ona mı vereceğim? (cevap bekliyor: gerçek soru cümlesi)

b) Kuşku duyulan veya kesin olmayan yer tarih gibi bilgilerin yanına; bilinmeyen bilgilerin de yerine parantez içinde soru işareti konulur.

* Kayıkçı Kul Mustafa (?-1658?) halk edebiyatımızın destan şairlerinden biridir.

* Karacaoğlan'ın Güneydoğu Anadolu'da (?) yaşadığını söylüyor.

UYARI: İçinde soru edatı olsa bile, bir cümle soru anlamı taşımıyorsa sonuna soru işareti konulmaz.

* Neden gittiğini bilmiyoruz. * Bana nasıl çalışacağımı söylemedin.

UYARI: Soru ifadesi taşıyan sıralı ve bağlı cümlelerde soru işareti en sona konur:

* Neden gelmedin, neden bana haber vermedin?

7) Ünlem (!):

a) Şaşma, korku, kızma, heyecan, sevinme gibi duyguları dile getiren cümlelerin sonunda kullanılır:

* Yazıklar olsun!

* Git başımdan seni görmek istemiyorum!

* Eh, hayırlısı neyse o olsun!

* Lanet olsun böylesi işe!

* Böyle maç olmaz olsun!

* Yaşasın, sınavı kazanmışım!

b) Seslenme, hitap ve uyarı sözlerinden sonra konulur:

* Ey Türk Gençliği !

UYARI: Ünlem işareti, seslenme ve hitap sözlerinden hemen sonra konulabileceği gibi bulunduğu cümlenin en sonuna da konabilir.

* Ordular! İlk hedefiniz Akdenizdir, ileri ! *veya*

* Ordular, ilk hedefiniz Akdenizdir, ileri !

c) Küçümseme, yerme, alay etme ve kinaye amacıyla parantez içinde kullanılır:

* Akla durgunluk verecek reklam kampanyalarıyla büyük (!) sanatçılar yaratılıyor.

* Bu kasabada onun ne kadar akıllı(!) olduğunu bilmeyen mi var?

* Onu ne kadar sevdiğimi (!) bilirsin.

8) Üç Nokta (…):

a) Herhangi bir nedenle bitmemiş ya da okuyucunun anlayışına bırakmak için bitirilmemiş cümlelerin sonuna konur.

* Şu bahar yağmurları bir gelse…

* Birdenbire karşımıza çıkıveren yeşillik denizi…

* Karşı sahilde mor, fark olunmaz sisler altındaki dağlar, korular, beyaz yalılar…Bunları seyretmek bana huzur veriyor.

b) Birtakım örnekler sayıldıktan sonra ve benzeri, ve saire "vb, vs" anlamında kullanılır:

* Binanın tepesinden neler görünmüyordu ki: caddeler, sokaklar, evler, insanlar…

* Bu köyün insanları konukseverdir, alçakgönüllüdür, iyidir…

c) Söz arasında söylenmek istenmeyen veya kaba sözlerin yerine kullanılır:

* Şu … adamı gözüm görmese iyi olacak.

d) Alıntılarda; başta, ortada ve sonda alınmayan, atlanan kelime ve bölümlerin yerine konulur:

* "… Toprak, çalılık buğulanıyor, doğan güne yapışıyordu. Önlerindeki çığırdan yavaş yavaş uyanan, bıyıklarını sıvazlayan bir karınca kataı aşağı iniyordu…"

9) Tırnak İşareti ("… "):

a) Başka bir kimseden veya yazıdan aktarma söz ya da cümleler tırnak içinde gösterilir:

* Sanatçının şu sözünü unutmamak gerekir: "Gerçek uygarlık insanın yüreğinde değilse hiçbir yerde yoktur."

b) Önemi belirtilmek ve vurgulanmak istenen söz, kelime veya terimler tırnak içinde gösterilir.

* "Bayrak" bir milletin bağımsızlığını simgeler.

* Günümüzün en önemli sorunlarından biri de "çevre kirliliği"dir.

c) Yazıda geçen eser adları tırnak içine alınabilir:

* "Çalıkuşu" Anadolu gerçeğinin tüm çıplaklığıyla anlatıldığı bir romandır.

NOT: Tırnak içindeki söze ek gelirse tırnaktan sonra gelir, kesme işareti kullanılmaz.

* Yahya Kemal Beyatlı'nın "Eğil Dağlar"ını okumanızı tavsiye ediyorum.

NOT: Tırnak içindeki cümlenin içinde bir tırnak daha kullanmak gerekirse ikinci tırnak tekli olur.

* Fethi Naci, kitabında "Sabahattin Eyüboğlu'nun : 'Bir kitabı anlamadan ezberlemek, o kitaba yapılacak en büyük saygısızlıktır.'"sözünü aktarır.

UYARI: Tırnak içindeki alıntının sonunda bulunan noktalama işareti, tırnak içinde kalır:

* "İstanbul üzerine dünyada bir şehir daha yoktur!" diyorlar.

10) Parantez (Ayraç) ( ):

a) Cümle içindeki açıklamalar parantez içinde gösterilebilir:

* Adana ve yöresi (Çukurova) ülkemizin pamuk ambarıdır.

* Böyle sözcüklere (yansımalara) her dilde rastlanır.

b) Bir sözcüğün eş anlamlısı parantez içinde verilebilir:

* Türk Dil Kurumu yerbilim (jeoloji) ile ilgili terimleri bir kitapta toplamış.

* Teşbih (benzetme) edebiyatta en çok kullanılan sanatlardan biridir.

c) Bir kişiden söz edilirken doğum ve ölüm tarihleri parantez içine alınır:

* Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974) teknik yönden kusursuz romanlar yazdı.

d) Yabancı sözcüklerin okunuşu parantez içinde gösterilir:

* Bacon (Beykın) ve Gide (Jid), denemeleriyle ün kazanmış yazarlardır.

e) Tiyatro metinlerinde hareketleri anlatan bölümler parantez içinde gösterilir:

* Adam, (Yerinden kalkar, suratını asarak): — Sen ne diyorsun beyefendi?

NOT: Parantez içine alınan bölüm içinde tekrar parantez açılması gerekirse ilk önce **köşeli parantez** açılır ve sonra köşeli parantez kapatılır. Aradaki parantez normal olur.

* Tasavvuf edebiyatının bu çok önemli şairi [Yunus Emre (13.-14.yy)] yaşadığı dönemde evrenselliği yakalamıştır.

UYARI: Hakkında açıklama yapılan söze ait ek, parantez kapandıktan sonra yazılır:

* Yunus Emre (1240?-1320)'nin …

11) Kısa Çizgi (-):

a) Bir olayın başlangıç ve bitiş tarihleri arasına konur:

* Bu savaş 1859-1870 yılları arasında olmuştur.

b) Birbiriyle ilgili ülke, şehir ya da kavramlar arasına konur:

* Adana-Ceyhan arası kaç kilometre?

* Türkiye-İran ilişkileri gelişiyor.

c) Cümle içindeki arasözlerin ve aracümlelerin başında ve sonunda virgül, parantez kullanılabileceği gibi kısa çizgi de kullanılabilir:

* Şiir ve romanla ilgili düşüncelerimi -sen de bilirsin ki- ona uzun uzun anlatmıştım.

d) Cümle sonunda satıra sığmayan sözcüklerin bölünmesinde kullanılır:

……söyledik-

lerimi unutma.

e) Dilbilgisinde eklerden önce ve mastar halindeki fiillerden sonra kullanılır:

* "Gözlük" sözcüğündeki –lük yapım eki bir alet ismi yapmıştır.

* Işık sözcüğü, ışı- fiilinden türemiştir.

f) Dilbilgisinde kelimeleri kök, gövde ve ekleri göstermek için kullanılır:

* ye-m-lik, * çalış-kan-lık, * kullan-ı-l-dı, * sev-im-li

g) Osmanlıcada yer alan Farsça tamlamalarda kullanılır.

* Aslında Servet-i Fünun dergisi, Edebiyat-ı Cedide edebiyatçılarının yayın organıdır.

12) Uzun Çizgi (—):

Konuşmalı metinlerde (Öykü, roman ve tiyatro metinlerinde) konuşmaların başında kullanılır.

— Bu kitabı okudun mu Ahmet?

— Hayır okumadım.

— Okumanı tavsiye ederim, çok güzel.

UYARI: Konuşmalar tırnak içinde verildiği zaman uzun çizgi kullanılmaz.

IV. BÖLÜM
YAZILI ANLATIM YÖNTEMLERİ

Duygu ve düşüncelerimizi açıklama, aktarma; dilek ve isteklerimizi karşı tarafa aktarma, çoğu kez yazılı ve sözlü olarak, bazen de beden dili ile gerçekleştirilir. Ancak, bir eylem olarak anlatma, açık veya örtülü bir amaç doğrultusunda yapılır. Konuşma ve yazılarımızda, bu amaç da dikkate alınarak konu ve amacın örtüştüğü en uygun bir anlatım yöntemi kullanmak, mesajımızın daha da anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Konuşma ve daha çok da yazılarımızda bilgilerimize yön veren, mesajımızı etkili hale getirmeye çalışan değişik anlatım yöntemleri vardır.

A) AÇIKLAYICI ANLATIM

Bir duygu ve düşünceyi açıklama, bir olayı aydınlatma, bir durum ya da kişiyi inceleme ve tanıtma gibi eylemlerimizde açık ve belirgin amacımız bilgi vermedir. Diğer amacımız, bilinenleri karşı tarafta paylaşmaktır. Yazılı ve Sözlü anlatımda bir başka amacımız da yazılan veya söylenenlerin okuyucu veya dinleyicinin yerleşik düşüncelerinde, kalıplaşmış davranışlarında ve kanaatlerinde değişiklik meydana getirmektir.

Açıklama, anlatmaya çalıştığımız bir konu, durum veya varlığı okuyucunun kavrama ve anlamasına yönelik çabalarımızın toplamıdır. Belli bir konuda, problemlere ve iddialara yönelik yapacağımız açıklamalar, belirli yönleriyle açılarak geliştirilir. Böylece okuyucu aydınlatılır ve bilgi alma isteği karşılanmış olur. Bunun için konuyu belirgin ve açık duruma getirecek ayrıntılar, bu ayrıntıların arasındaki ilgi ve bağlantılar belli sırada ortaya serilir. Belli konuya yönelik düşünceler geliştirilirken okuyucu aydınlatılır ve bunlara yönelik somut örnekler verilerek okuyucunun zihni berraklaştırılır. Bu arada tüm bu açıklamalar belli aşamalar içerisinde verilmelidir.

Açıklayıcı anlatımda bir konu (problem, soyut ya da somut varlık) ortaya serilip, anlaşılmasını sağlamak için, aşağıdaki gibi belli bir sıra takip edilmelidir.

a) Tanımlama: Bir konu, varlık ya da kavramı belirleyici nitelikleriyle gösterme, görünür kılmadır. Genellikle "bu nedir?" sorusuna verilen cevap, tanımlamanın kapsamına girer. Örneğin, "tebeşir nedir?" diye sorduğumuzda, "Kireç tozundan yapılma, parmak boyutunda ve beyaz, kırmızı ve yeşil renklerde olan, eğitim kurumlarında yazı yazmaya yarayan bir araçtır." diye hemen ilk aklımıza gelen cevap aslında tebeşirin basit bir tanımıdır.

Bir maddeyi tanımlarken, önce o maddenin neyden yapıldığı veya nasıl oluştuğu, dış görünüşü, cinsi, familyası, bulunma veya yapılma yeri, ne işe yaradığı, nerelerde kullanıldığı gibi genel ve özel niteliklerini ifade etmeye çalışırız. Genellikle ansiklopedi yazıları ve ders kitaplarındaki konuların ilk paragrafları, tanım cümleleridir. Tüm yazılı anlatım türlerinde kullanılır, ancak makalede tanımlama daha belirgin bir şekilde kendini gösterir.

b) Sınıflandırma: Varlıkları, dış görünüşü, yapılma ve üretilme biçimi ya da zamanına, çoğalma ya da çoğaltılma şekli, hangi işte kullanıldığı, nerelerde yetiştiği ya da bulunduğuna ilişkin yaptığımız kategorik tasnif biçimidir. Aralarında ortak nitelikler bulunan birey ya da varlıkları bir araya getirerek "takım", "sınıf" veya "familya"lar oluştururuz. Böylece soyut ya da somut bir konuyu karşımızdaki insana daha somut ve berrak bir şekilde açıklamış oluruz.

Nasıl ki kitaplarımız için bir kitaplık aldığımızda, belli rafa belli kitapları sınıflandırarak yerleştirdiğimizde, aradığımız kitaba daha kolay ulaşabiliyorsak; bilgilerimizi ve açıklamalarımızı da bunun gibi sınıflandırabilirsek, bilgiyi hem kolay öğreniriz, hem de akılda kalıcı olur.

c) Bölümleme: Konuları oluşma zamanı, boyutları, güçlük ya da kolaylıkları, öncelik ya da sonralık sırasını gözeterek, benzerlik ve farklılıklarına göre bölümleriz. Örnek olarak, Edebiyat tarihinin yüzyıllara göre; ya da insanın birbirine karşı sevgisini merhamet, şefkat, aşk v.s. gibi duygu boyularına göre bölümlendirebiliriz.

d) Karşılaştırma: Varlıkları ve konuları açıklarken çoğu zaman, benzerlik veya farklılıklarına göre karşılaştırırız. Örneğin ev kiralarken önümüze çıkan seçenekleri, fiyat, boyut, kullanım, iş yerine uzaklık v.s. gibi kategoriler çerçevesinde karşılaştırırız. Yazarları, çok eser vermeleri, ortaya koyduğu eserlerin kalitesi, eleştirilme veya beğenilme gibi boyutlarıyla karşılaştırabiliriz.

Aşağıdaki metinleri ayrı ayrı okuyarak açıklayıcı anlatımın hangi yöntemlerinin kullanıldığını gösteriniz:

Örnek Metin: 1

BADEM AĞACI: *"Badem gülgiller familyasından, anayurdu Asya'nın güneybatısı olan bir ağaç ve bu ağacın tohumları. Bitkinin, tatlı ve acı tohumu tohumlu iki çeşidi vardır. Yenebilen tatlı badem tohumları çerez olarak tüketilir, ayrıca çeşitli yiyeceklerin hazırlanmasında, bademyağı ve badem unu yapımında kullanılır.*

Genel olarak şeftali ağacına benzeyen, ancak 8 m. Yüksekliğe ulaşabilen boyuyla şeftali ağacından biraz daha yüksek ve daha uzun ömürlü olan badem ağacı, beyaz ya da pembe çiçekleriyle donandığında çok güzel bir görünüm alır. Olgunlaşıncaya kadar şeftaliye benzeyen meyvesi, olgunlaştığında derimsi dış kabuğu yarılıp açılır ve tohum serbest kalır."

Ana Britannica, c. III, s. 159.

Örnek Metin: 2

YÖNTEM: *"Yöntem, bir hedefe giden yol, henüz gerçekleşmemiş bir şeyi gerçeğe dönüştürmek ve fert için bilinmeyen bir nesneyi bilinir hale getirmektir. Edebiyata bilimsel olarak yaklaşmanın ilk şartı, edebiyatı tanımaktır. Edebiyatı tanıma yolunda en az iki değişik yol vardır: Birincisi, öğretmenin şekli nedir, öğrenmenin gayesi nedir? İkincisi, hangi edebiyat? Bu soruya verilebilecek farklı cevaplar, farklı yöntemleri gerektirir. Muhtemel sınırlar içindeki hedef ve bu hedefe giden yol ve yöntemler de değişebilmektedir.*

Birbirinden bağımsız (münferit) teknik çalışmalarda bir 'yöntem'den bahsetmek doğru değildir. Bir yöntem, ancak bir düşünce birliği ve münferit çalışmaları kaynaştıran bir sistem sayesinde oluşabilir. Bir yöntemde izlenilecek yol olarak çıkış noktası ile hedefin birbirinden ayrılmaz olması, yani aralarındaki irtibat önemlidir."

Arif ÜNAL, Edebiyat Biliminin Yöntemleri, Akçağ Yay., s. 1

Örnek Metin: 3

"2000 yılını düşünen bilim adamları iki değişik sonuca varmaktadır:

Birinci grubu karamsarlar teşkil ediyor. Bunlar artan nüfusun, dünyada mevcut tabiî kaynakları tüketileceğinden endişe etmektedirler. Dolayısı ile felâket habercisidirler.

İkinci grup ise iyimserdir. Geliştirilecek teknolojinin, ilmî buluşların mevcut tabiî kaynakları daha iyi kullanma imkânını sağlayacağını söylemekte ve geleceğe güvenle bakmaktadırlar. Bunlar bilimin ve insan zekâsının yaratıcı gücüne inananlardır.

Bunların sebeplerini şöyle anlatabiliriz:

1973 yılı sonunda enerji fiyatlarının aniden artışı dünyada bir enerji krizi yarattı. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonundaki sosyoekonomik yapının yeniden gözden geçirilmesinin zarureti doğdu. Büyüme beklentisi, tüketim çılgınlığı eğilimi, serbest ticaret ve konvertibilite, istikrar gibi uluslar arası kurallara bağlı olan durumların yanı sıra, her ülkeye has sosyal güvenlik, tam istihdam yükü, sosyal teminatlar, aşırı güven, nüfus artışı, çevre kirlenmesi gibi olaylar ve nükleer tehdit konuları önem kazandı."

Ekrem CEYHUN, 2000 Yılında Türkiye, s. 19.

Örnek Metin: 4

"Şiir, kelimelerle güzel şekiller kurmak sanatıdır, başka bir şey değildir. Ama kelime nedir? Annedir, dosttur, kadehtir, hasrettir, hayaldir, yani bir manası, bir tedaisi (çağrışımı), bir bölgesi, hatta bir rengi ve tadı olan nesnedir. Kelime, insanoğlundan haber verir. İnsanoğlunu işlemek her sanatkârın boynunun borcudur, insanoğlu dünyanın en zengin madenidir. Kelime dedik ama, kelime boş bir kalıp değil ki… Şairin hisleri, fikirleri, hayalleri, dünya görüşü, felsefesi, şahsiyeti, her şeyi şiirde belli olur. Şu var ki kelimeleri tanımak, sevmek, okşamasını bilmek lazım. Hangi kelime hangi kelimeyle yan yana geldiğinde nasıl bir ışık peyda olur? Bunu bilmek lazım. Mallarme'nin, 'şiir, kelimeler dinidir" demesi bundandır. Şiir bu suretle hüner ve marifet işi oluyor. Öyledir de. Ata binmek, ok atmak, elbise dikmek, kundura yapmak, hatta boyamak ne ise şiir de odur, yani ustalık ve ihtisas işi. En zengin bir malzeme kötü şairin elinde berbat olup gider. Tıpkı harikulade bir İngiliz kumaşının kötü bir terzi elinde heba olup gitmesi gibi. Sanat, terzilikte olduğu gibi, makas meselesidir. Makastar olmak lâzım."

Cahit Sıtkı TARANCI

B) KANITLAYICI ANLATIM

Ortaya atılan bir öneri, düşünce ve yargıyı, değiştirmek ya da desteklemek veya yanlışlığını kanıtlamak için baş vurulan bir anlatım biçimidir. Bu yöntem, bir bakıma okuyucuya veya dinleyiciye bilgi vermekten çok onun duygu ve düşüncelerini değiştirmeyi amaç edinir.

Bu yöntemde bir düşünce ya da iddia (tez), belli bir bakış açısından desteklenir, okuyan veya dinleyen ikna edilmeye çalışılır. Ortak edilmeye çalışılan düşünce, sebep ve sonuç ilişkileri, nasıl ve niçin sorularına verilen cevapların tutarlılığı gibi mantıksal bir akıl yürütme çerçevesinde kanıtlanmaya çalışılır. Tüm bunlar belli sıra gözetilerek yapılırsa, kanıtlama yöntemi daha da pekiştirilmiş olur. Bu anlatım yöntemi, daha çok makale, deneme, fıkra gibi yazılı anlatım; münazara, röportaj, panel, açık oturum ve konferans gibi sözlü anlatım türlerinde kullanılır.

Önermeye dayalı düşüncemizi kanıtlamak için iki yöntem seçilir:

1. Tanık Gösterme: İddia ve önermelerimizi inandırıcı kılmak için, söyledik ve yazdıklarımızı bu alanda otorite olan, yetke sahibi kişinin görüş ve düşüncelerine dayandırmamız gereklidir. Otorite olmak, genellikle bir kimsenin belli bir alandaki akademik başarısına dayanabileceği gibi, kamuoyunun o kişiyi eser ve araştırmalarıyla, otorite saymasına da bağlıdır. Örneğin kamuoyunda bir ressamın resim yapma tekniğini; madalya almış bir güreşçinin güreş kurallarını veya ödül almış bir romancının roman yazma sanatının inceliklerini bildiğine ilişkin yerleşmiş bir izlenim vardır.

Bütün bu anlayış ve izlenimlere rağmen iddialarımıza tanık göstereceğimiz otorite kişiyi iyi seçmeliyiz, yazımızın konusu alanı dışında birinin görüş ve düşüncelerine baş vurmamamız gerekir. Örneğin bir tarihçiyi din alanında, bir sporcuyu devlet yönetimi alanında tanık göstermemeliyiz.

Ayrıca otorite olarak seçtiğimiz kimsenin okuyucu veya dinleyicilerimizce de tanınan ve bilinen biri olması gereklidir. Eğer kamuoyu ve dinleyici kitlesi kişiyi tanıyorsa okuyucu ve dinleyici de güven hissi uyanır.

2. Belge Bilgi ve Verilere Dayanma: İddialarımızı, görüş ve düşüncelerimizi, alanında yetkili ve akademik kariyer sahibi kişilerin eser ve görüşlerine dayandırabileceğimiz gibi, fen ve sağlık bilimlerinde deney ve gözlem yaparak; sosyal bilimlerde ise anket düzenleyerek, kamu ve özel kuruluşlarının arşivlerinde yer alan belgeleri kullanarak da kanıtlama yoluna gidebiliriz. Böylece iddia ve görüşlerimiz inandırıcı olabileceği gibi bilimsellik niteliği de kazanacaktır.

ÖRNEK METİN:

YURT DIŞINA KAÇAN ERMENİLERİN İKİNCİ MEŞRUTİYET'İN İLANI ÜZERİNE GERİ DÖNME ÇABALARI[1]

Yrd. Doç. Dr. Hasan BABACAN

Özet

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika, Rusya ve diğer Avrupa devletlerine Osmanlı topraklarından çeşitli nedenlerle göç ettikleri görülmüştür. Bu nedenler incelendiğinde, Ermeni Patrikliğinin faaliyetleri, yabancı devletlerin tahrik ve teşvikleri sonucu müstakil bir Ermeni devleti kurma hayaline kapılan Ermeniler, azınlıkta bulundukları bölgenin nüfus yapısını tedhiş, terör ve soykırım yoluyla kendi lehlerine değiştirmeye çalışmışlardır. Bu politikalarında başarılı olamayan Ermeniler, II. Abdülhamit döneminde uygulanan politikalar ve tedbirler üzerine, başta ABD olma üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. II. Abdülhamit döneminde Osmanlı topraklarını terk eden Ermeniler, özellikle II Meşrutiyet döneminde geri dönmeye başladılar. Geri dönenler, resmi makamlara verdikleri dilekçelerde, Doksanüç Harbi sonrası istibdat devrinde hakarete uğradıklarını, tehdit edildiklerini, yaptıkları şikayetlerin sonuçsuz kaldığını ve bu nedenle ocaklarını terk etmek zorunda kaldıklarını bildirerek gasp edilen arazi ve emlaklarının Hürriyet döneminde iade edileceği inancında olduklarını söylüyorlardı. Böyle gerekçelerle II. Abdülhamit'e karşı inkılâp yapmış olan İttihatçıları hassas noktalarından vurmaya çalışıyorlardı.

Anahtar Kelimeler: *Ermeni Göçü, Doğu Anadolu, Kürt Aşiretleri, II. Abdülhamit, Misyonerlik, Diyaspora Ermenileri.*

Giriş

Osmanlı vatandaşı olarak yüzyıllardır rahat ve huzur içerisinde yaşayan Ermenilerle Avrupa devletlerinin ilişkisi, XVIII. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da meydana gelen, siyasi sosyal ve ekonomik köklü değişim süreci ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sömürgecilik düşüncesi sonucunda başlamıştır.

Dönemin büyük Avrupa Devletleri (Düvel-i Muazzama), Asya'nın kapısı olması sebebiyle daha çok, Osmanlı Doğu Anadolu'su ve güney vilayetleriyle emperyalist politikaları sebebiyle ilgileniyorlardı. Bu ilgileri, bölgede yaşayan gayrimüslim unsurlardı.

---

1 "Yurt Dışına Kaçan Ermenilerin İkinci Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Geri Dönme Çabaları", *Ermeni Araştırmaları*, Ankara Yaz-2003, Sayı: 10, s. 45-57.

Bunlar da özellikle Ermeniler, Suriye Lübnan ve diğer bölgelerde yaşayan Hıristiyan unsurlardı. Özellikle Ermeniler, Anadolu'nun orta kesimlerinden doğuya doğru hatta Çukurova bölgesi gibi Akdeniz'e sınır, Ortadoğu'ya, körfezlere ve doğu ticaret yollarına hakim bölgelerde yaygın olarak yaşamaları sebebiyle daha çok ilgi çekiyordu.

İşte bu özel konumları sebebiyle Ermeniler ve Ermeni meselesi XVIII. yüzyıldan itibaren özellikle Rusya, Fransa ve İngiltere tarafından Şark Meselesi'nin bir parçası olarak, Hıristiyan Osmanlı vatandaşlarının haklarını korumak bahanesiyle sıkça gündeme getirilmeye başlanmıştır. XIX. yüzyılın başlarından itibaren de bu devletlere Amerika Birleşik Devletleri de eklenmiştir.

Ermenilerle ilgilenen batılı devletlerin ilginç olan ortak noktaları, her devletin Ermenilere kendi mezheplerini kabul ettirerek yanlarına çekme gayretleridir. Bu açıdan Osmanlı Ermenileriyle ilk ilgilenen, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de siyasi ve ekonomik çıkarlarını temin, hatta sürekli kılmak isteyen, Rusya ve İngiltere'nin bölgede bulunmasını veya onların güdümünde bir Ermenistan kurulmasını menfaatlerine aykırı bulan Fransa olmuştur. Bu amaçla Fransa Ermeniler arasında Katolik mezhebinin yayılması için propagandalarına başlamıştır.

Ermeni meselesinin 93 Harbi'nden sonra uluslar arası boyut kazanması üzerine Ermeniler, Doğu Anadolu'da bir devlet kurmak hayaliyle başta Fransa olmak üzere Avrupa devletleri ve Amerika ile daha sıkı ilişkiler kurmaya ve o ülkelerde siyasi faaliyetlere başlamışlardır. Katolik misyonerlerin XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'dan Paris'e gönderdikleri, özellikle maddi durumu iyi olmayan öğrenciler ve birkaç iş adamından oluşmaktaydı. Bu kimseler Fransa hükümetinin de desteğiyle çeşitli gazeteler çıkararak bir Ermeni Kamuoyu oluşturmaya ve bu yayınları Anadolu'ya göndererek Ermeni halkını bilinçlendirmeye çalışıyorlardı.

Ermeniler, Osmanlı sınırlarında çıkarılan eylemleri çarpıtarak, Türklerin kendilerini yok ettikleri asılsız propagandalarıyla batı kamuoyunu kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Onların bu yöndeki propagandalarına inanan Fransız halkı, bazı devlet adamları ve bir kısım aydınlar, Ermeniler lehine faaliyetlerini artırmışlar, Batı kamuoyunda "Zavallı Ermeni" "Katil Türk" imajının yerleşmesinde önemli rol oynamışlardır.

Fransa'dan başka Osmanlı Ermenileriyle yakından ilgilenen ve onlara kapılarını bir diğer ülke de Rusya olmuştur. Çarlık Rusya'sı geleneksel sıcak denizlere inme politikasının önünde büyük bir engel olarak gördüğü Osmanlı Devletini yıkabilmek için Doğu Anadolu'daki Osmanlı Ermenilerini ve İran'daki Ermenileri kullanmaya başlamıştır.

Çar I. Petro, Doğu ticaretinden rahatça faydalanabilmek için daha XVIII. yüzyılda Ermenilerden istifade etmeyi düşünmüş ve onlara kendi ülkesine geldikleri takdirde dini siyasi her türlü imkanları tanıyacağı yönünde vaatlerde bulunarak, Ermenilerin Rusya'ya bağlanması ve ondan destek beklemesini sağlamıştır. Özellikle de Rusya'nın 20 Haziran 1804 tarihinde İran ile yaptığı savaşı kazanarak İran'ın bölgedeki otoritesini kırdıktan sonra, Ermenilerle aralarında mezhep ve ırk farkı olmasına rağmen Ruslara meyletmeye başladığı görülür.

Ermenilerin Kafkasya'da sempatisini kazanan Ruslar, yüzyıllardır Osmanlı-İran arasında ihtilaflara neden olsa da Türk nüfusunun çoğunlukta bulunduğu (% 73) Revan Hanlığı'nın Ermenistan Vilayeti şekline dönüştürülmesi politikasını uygulamaya başladılar. Bu politika çerçevesinde Rus İncil Cemiyeti, 1815'te Petersburg'da 15000 Ermenice İncil bastırdı. Bu emellerini hemen hemen tamamı Türkçe konuşan Osmanlı Ermenilerine de ulaştırabilmek için 1822 yılında Türkçe İncil bastırıp Ermenilere dağıttı.

Bir taraftan dini propagandaya devam eden Rusya diğer yandan da Kafkaslardan güneye doğru yayılmasına devam ediyordu. Bu ilerlemesi sonucunda Ermenilerin kutsal şehri olan Eçmiyazin şehrinin de bulunduğu Revan bölgesini ele geçirdi. Rusya'nın bu yayılmasına karşı koyamayan İran ile Rusya arasında 5 Mart 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması Ermeniler için de bir dönüm noktası olmuştur. Başlangıçta bağımsız bir Ermenistan olarak ilan edilen bölge, kısa süre sonra Rusya tarafından ilhak edilmiştir.

İran'la yapılan savaşta Ermeniler Ruslara öncülük ve kılavuzluk ettiler. Özellikle Türkmençay Anlaşmasının imzalanmasının ardından etrafta bulunan ve bölge sınırları dışında kalan Ermeniler gönüllü veya bazen zorla mal-mülklerini satarak Revan bölgesine göçürülmüşlerdir. Böylece Çar I. Nikola Revan Hanlığı'nı Ermenistan Vilayeti'ne çevirme yönünde önemli bir adım atmış oluyordu. Rusya, bu faaliyetleriyle Doğu ve Batı Türklüğünün irtibatını kesmiş oluyordu.

Rusya'da Ermeni diasporasının ortaya çıkması işte bu olaylar sonrası görülür. Yaşadıkları bölgede mezhep ırk ve inanç farkı olmasına rağmen tek Hıristiyan olan Rusya'dan başka yakınlaşacakları devlet olmayan Ermeniler, kiliselerinin de tesiriyle Rusya'ya çeşitli sebeplerle göç etme ve yerleşme haklarını elde ettiler. Ermeni gençlerinin bir çoğuna Rusya'daki üniversitelerde okuma hakkı tanındı. Bu üniversitelerde yetişen gençlerden bazıları da Rus devletinin idari ve askeri kadrolarına atandılar.

Ayrıca Ruslar saygın ilim kurumlarından olan Petersburg'daki İmparatorluk İlimler Akademisi'nde Ermeni tarihi ve Edebiyatı üzerine metin ve tercümeler yayınlamaya başlayarak Ermeni aydın sınıfının da yetişmesine ve onların kültürel kimliklerini geliştirmelerine yardımcı oluyorlardı. Böylece Osmanlı Ermenilerine de ulaşarak Osmanlı Devletini içten vuracak bir güce kavuşmayı amaçlıyorlardı.

Ruslar bu amaçlarında da başarılı olduklarını 1828-29 Osmanlı-Rus Harbinde gördüler. Çünkü ordularındaki Ermeni subaylar ve idari kadrolar, bu savaşta Osmanlı Ermenileriyle karşı karşıya geldiler, onların Osmanlı Devletine karşı kışkırtılmalarında etkin görev aldılar. Üstelik savaşın sonunda imzalanan Edirne Antlaşmasına konulan bir madde ile -İran'da olduğu gibi- Rusya'ya göç etmek isteyen Ermeni ve diğer Hıristiyan unsurlara izin verilmesi yönünde şartlar ileri sürüldü. Bunun sonucunda da 1830 yılında Rusya'ya oldukça fazla sayıda Ermeni'nin göç ettiği görüldü.

Rus Çarı, ülkesinde yaşayan ve emrinde çalışan Ermeniler vasıtasıyla Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için önemli bir faaliyet daha göstermişti ki bu da, 1877-78 Osmanlı Rus Harbi sırasında, bölgede yaşayan Rus yanlısı Ermenilere

silah, araç, gereç sağlayarak Rus ordusunun bölgedeki faaliyetlerini kolaylaştırmış olacaktı. Kaldı ki 93 Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos antlaşmasında Osmanlı Ermenileri ile ilgili bir maddenin bulunması, Ermeni meselesinin ilk kez uluslar arası bir antlaşmada yer almasını sağlamış oluyordu.

Ermenilerin din ve mezheplerine karışmıyormuş gibi görünen Rusya yavaş yavaş onları Ortodokslaştırma planı uyguluyordu. Yukarıda Fransızların politikalarında değindiğimiz gibi her devlet bölge ahalisine kendi mezhebini kabul ettirme peşinde idi. Ruslar aslında özellikle Osmanlı Ermenilerini kendi nüfuzuna alarak Doğu Anadolu'nun ardından Adana ve Çukurova'ya inmeyi planlıyorlardı. Ermeniler de Rusya'nın bu politikasına alet olarak kendilerine Çukurova'dan başlayıp bütün Doğu Anadolu'yu kapsayan bir devlet kuracağına inanıyordu.

Bu arada bazı Ermeni grupları Rusya hakimiyetindeki Kafkas topraklarına göç ediyorlardı. Doğu Anadolu bölgesi ile yakından ilgilenen ve Hamidiye alaylarının kurulmasından memnun olmayan Rusya, bölgedeki Ermenileri göçe teşvik ediyordu. Rusya'nın amacı, Osmanlı Devletinin aşiretleri silahlandırarak Ermenilere saldırmaları sonucu Ermeniler Rusya'ya iltica etmeye mecbur kalıyorlarmış gibi bir hava yaratarak Avrupa'nın dikkatini bölgenin üzerine çekmek idi. Rusların bu emel ve faaliyetlerini Ermeni gazeteleri de sürekli işleyerek Ermeniler arasında ve Avrupa kamuoyunda Rusların politikalarını destekler mahiyette propaganda yapıyorlardı.

Aslında bu şartlar altında Ermeniler Osmanlı idaresinden gerçekten memnun kalmamış olsalardı Rusya'ya göçenlerin sayısı oldukça fazla olması gerekirdi. Rusya da zaten Kafkasya'ya kitlesel bir Ermeni göçünü istemiyordu. Hatta bazı Ermeni gurupların bazen Rus yetkililer tarafından geri çevrildikleri de görülmüştü.

Ermeni diasporasının oluştuğu faaliyetlerini günümüze kadar sürdüğü bir diğer ülke de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)dir. Ancak XIX. Yüzyılın ikince yarısına kadar Amerika'da bir Ermeni varlığı yoktu. Ermeniler XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yavaş yavaş Amerika'ya göç etmeye başladılar. Osmanlı Devletinden Amerika'ya yönelik Ermeni göçünü, Anadolu'ya 1820'li yıllarda gelen Amerikalı misyonerler başlattılar. 1830'dan itibaren İstanbul'u kendilerine merkez edinen Amerikan misyonerleri, Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar gidip Ermeniler adına bir eğitim seferberliği başlattılar. Bu eğitim sonucu Ermeni gençlerinde Amerika'yı görme arzusu uyandı. İşte Amerika'ya göç eden Ermenilerin ilk grubunu, eğitimlerini sürdürmek amacıyla Amerika'ya giden bu öğrenciler teşkil etmekteydi. Eğitimini tamamlayanlardan bir kısmı Amerika'ya yerleşti. Amerikan pasaportu ile dönenlerden din eğitimi almış olanlar Protestan kilisesinde, hukuk, tıp ve eczacılık eğitimi görenler ise İstanbul'da serbest olarak çalışmaya başladılar.

Amerika'ya giden ikinci Ermeni grubunu küçük esnaf, sanatkar ve köylü sınıfı oluşturmaktaydı. Bunlar daha çok tarım ve sanayi alanındaki gelişmeler sonucu büyük miktarda iş gücüne ihtiyacı alan Amerika'nın isteklerine uygundu. Ancak bu göçmenlerin daha çok misyonerlerin yoğun olarak faaliyet gösterdikleri yerlerde ikamet edenlerdendi.

Önce bekarlar gitmiş daha sonra yakınlarını götürmüşlerdir. Üçüncü grubu ise isyanlar sonucu Anadolu'yu terk edenler oluşturmaktaydı. 1890 yılından itibaren Anadolu'da meydana gelen başarısız isyan hareketleri sonucu Ermeni ahalisinin desteğini alamayan zengin şehirli tüccarlar ve ihtilalci dernek üyeleridir. Ayrıca bu grup İran, Mısır, Avrupa'daki diğer ülkelere de göç etmişlerdir.

Amerika'ya göçen Ermenilerin faaliyetleri sonucunda 1894 tarihinde ilk defa Amerika Senatosunda Ermeni sorunu gündeme gelmişti. Amerika, Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde açtığı okullar vasıtasıyla Anadolu'daki Ermenileri Protestan mezhebine çekmeye başlamıştı. Bunu daha ileri götürerek 1895 yılında Sivas ve Erzurum'da Amerikan konsolosluğu açıldı. Bu dönemde Ermeni Hınçak ve Taşnak komiteleri Anadolu'da kanlı eylemlere başladılar.

1896 yılından sonra özellikle Amerikan misyonerlerin faaliyetlerinin yoğun olduğu Harput Merzifon gibi önemli merkezlerde yaşayan Ermeni nüfusunun yarıdan fazlası Amerika'ya göç etti. Dikkat çekici olan nokta Osmanlı'dan göçen Ermenilerin bazılarının, Amerikan pasaportu alarak geri dönmeleri ve kanlı eylemlere karışmalarıdır. Osmanlı Devleti bu gibi kimseleri yakalayıp tutukladığı, cezalandırmak istediği zaman Amerikan makamları müdahale ederek kendi vatandaşı olduğu iddiasıyla bu Ermenileri resmen himaye etmişti.

Osmanlı topraklarında Amerika desteğiyle Ermenilerin karıştığı bu gelişmeler yaşanırken, 1880 tarihinden itibaren Amerika basınında sistematik biçimde Ermeni propagandası yapılıyordu. Türklerin Ermenilere baskı yaptığı ve katliamlar yaptığı iddiaları sürekli gündeme getirilerek Osmanlı Hükümeti devamlı suçlanıyordu.

Ermenilerin II. Abdülhamit Döneminde Yurt Dışına Kaçışı

Ermenilerin Osmanlı topraklarından kaçarcasına ayrılmaya başladıkları dönem, yukarıdaki izahlardan anlaşılacağı üzere, özellikle 93 Harbi sonrasına bir diğer deyişle II. Abdülhamit dönemine rastlar. Çünkü bu dönemde, Tanzimat'tan beri Doğu Anadolu'da uygulanan reform hareketlerinin daha çok Ermeniler lehine gelişmesi üzerine Müslüman ahali arasında oluşan memnuniyetsizlik ve Müslüman-Ermeni çatışmalarının arttığı hatta katliamlara varan çatışmaların yaşandığı bir ortam ortaya çıkmıştı.

II. Abdülhamit, Doğu Anadolu'da yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunan misyonerlerin faaliyetlerini takip etmeye, izinsiz açılan yabancı okulları kapatmaya başlamıştı. Yeni açılacak okulları da hükümetin iznine tabi tutmuştu. Böylece bölgedeki Ermeni faaliyetlerini kontrol altına almak istiyordu. Fakat bu girişimlerinde de tam manasıyla başarılı olduğu söylenemez.

Bunun üzerine Sultan Abdülhamit, kendi merkeziyetçi-İslamcı-dengeci-reformcu devlet anlayışına göre, her yönden çelişkiler içinde olan ve uluslar arası çıkarların çarpıştığı Doğu Anadolu'da yeni bir politika denemesine girmiştir. Bu politika Doğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısında bir değişiklik yapmamış fakat politik ve az çok kül-

türel durumda Müslüman halkın lehine bir durum meydana getirmiştir. Doğu Anadolu'da herhangi bir Ermeni devletinin kuruluşunu önlemek politikalarının temelini oluşturan II. Abdülhamit, bölgedeki aşiretlerle ilgilenmeye başladı[2]*. 1877-78 Osmanlı Rus Harbinden sonra bölgede oluşan otorite boşluğundan istifade etmeye çalışan, İran yanlısı Kürt aşiretleri ve Ermenileri kontrol altına almak için diğer aşiret reislerini kendine bağlama yolunu seçti ve onlara hediyeler, silah askeri malzeme ve uzman subaylar gönderdi. 1884 tarihinden itibaren bölgedeki aşiretlere yumuşak davranarak, silahlar dağıtarak, dostça ve yumuşak davranarak, onların devlete bağlılıklarını artırmaya çalışılıyordu. Böylece Osmanlı Hükümeti bölgedeki aşiretleri az çok kontrol altına alabilmiş, Ermenilere ise çok ılımlı davranmaya özen göstermiştir.*

1885-90 yılları arasında bölgedeki Ermenilerin önemli bir şikayetleri yoktur, sadece mahalli memur ve bazı aşiretlerin davranışlarından şikayetçi idiler. Fakat bu arada merkezleri yurt dışında bulunan Ermeni tedhiş ve terör örgütlerinin, Avrupa devletlerinden aldıkları destek ve teşviklerle Doğu Anadolu'da ve diğer bölgelerde devlet aleyhine faaliyetler göstermeye başlamaları II. Abdülhamit'i iyice korkutmuş, Doğu Anadolu'nun elden çıkabileceği düşüncesine düşürmüştür.

Bu sebeple II. Abdülhamit, Doğu Anadolu'da faaliyet gösteren Ermeni okullarını, gazetelerini ve diğer bölücü faaliyetleri kontrol altına almaya başladı. 1890 yılında yapılan bir aramada Ermeni kiliselerinden bol miktarda silah çıkması, Osmanlı Hükümetini bölgedeki Müslüman halka daha özellikle aşiretlere daha yakın davranmaya ve işbirliği yapmaya yöneltti. Çünkü tehlike büyüktü, hem aşiretlerin hem de devletin bölgedeki otoritesinin geleceği tehlike altında idi. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamit; bölgede devlet otoritesini tesis etmek, Ermenilerle Müslüman ahali arasında bir denge kurmak, aşiretlerden bir güç olarak istifade etmek, Ermenilerin faaliyetlerine engel olmak ve Müslüman ahaliyle Ermeniler arasında güç dengesini temin etmek ve Rusların saldırısından ve İngiliz politikasından Doğu Anadolu'yu korumak için Hamidiye Süvari Alaylarını kurdu[3]*.*

Hamidiye Alayları'nın kurulması, 1890'lı yıllara kadar her türlü silahlı eylem ve belki de toplu isyan hareketi için hazırlıklarını tamamlayan Ermeni terör örgütlerinin planların bir anda bozdu. Çünkü II. Abdülhamit, bu alaylar sayesinde Müslüman ahaliyi örgütlendirerek Ermenilere karşı hazırlıklı tutmayı ve çıkabilecek bir iç isyanda kuvvet dengesini oluşturarak, bölgede ordunun gelişine kadar olayları kontrol altına alabilecek, hem caydırıcı hem de aktif mücadele yapabilecek bir güç oluşturmuştu. Bundan dolayıdır ki, 1891 tarihinden itibaren Ermeniler sürekli olarak hükümetten Hamidiye Alayları'nın dağıtılmasını istemişlerdir.

İşte II. Abdülhamit'in dolayısıyla Osmanlı Hükümeti'nin Doğu Anadolu'daki Ermenilere karşı uyguladığı tedbirli ve temkinli politikalar sonucunda bölgedeki Ermeni

---

2 Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Dou Anadolu Politikası*, Ankara, 1987, s. 27.

3 Bayram Kodaman, *Aynı eser*, s. 29-30.

göçü başlamıştır. Bu göç, coğrafi olarak yakın olması nedeniyle büyük ölçüde Rusya'ya daha sonra da misyonerlerin yönlendirmeleri nedeniyle Amerika'ya yönelik olmuştur. Tabii ki Fransa ve İngiltere'ye de göçler olmuştur.

Yurt dışına göçü aslında Osmanlı Devleti pek de istemiyordu. Çünkü, göç eden Ermenilerin daha sonra gittikleri ülke pasaportuyla geri dönerek bölücü eylemlerine devam edebilecekleri ve kapütilasyonlar sebebiyle devletin bunlara bir şey yapamayacağı endişesi vardı. Buna karşılık göç yasağı bile konulmuştur.

Göç yasağının olduğu dönemlerde resmi engelleri aşmak amacıyla gizli örgütler kurulduğu gibi Ermeni simsarları da türemişti. Bunların faaliyetleri sonucu göç yasağı delinmişti. Ermeni simsarları para karşılığında Harput, Sivas, Adana, Mamuretülaziz (Elazığ) ve Diyarbakır'da oturan Ermenileri Mersin iskelesinden gemilerle Amerika ve İngiltere'ye gönderiyordu. Ermeniler, Beyrut, İzmir, Mersin, Trabzon gibi limanlar üzerinden Rusya, Amerika ve diğer ülkelere göç ediyorlardı[4].

Yurt dışına kaçan Ermeniler, gittikleri devletlerin özellikle Rusya'nın kendilerin uyguladığı vize nedeniyle Osmanlı vatandaşlığını terk etmek, yani nüfus cüzdanlarını (Tezkire-i Osmanî) iade etmek veya yırtıp atmak mecburiyetinde kalmışlardır. Aynı zamanda geride bıraktıkları taşınmaz mallarını da ya komşularına ya da devlete satmış bunun karşılığında da kendilerine senet verilmiştir. Yine yurt dışına giden bu gibi Ermeni ahalisi, gittikleri ülkelerde kısa zamanda vatandaşlığa kabul ediliyorlar ve o ülke pasaportu almaya başlıyorlardı. Bir kısmı da aldıkları bu pasaportla hemen Osmanlı topraklarına dönmek istiyorlardı. Bunun gerekçesi ise, kapütilasyonlar, özellikle de 1830 tarihli Türk-Amerikan Ticaret Antlaşması'nın Amerikan vatandaşları Türk mahkemelinde muhakeme edilemez hükmünden yararlanmak istekleridir. Zaten Osmanlı Devleti'nin de korktuğu durum bu idi.

Osmanlı Devleti ilk tedbir olarak geri dönen Ermenilere vize uygulama gibi tedbirlere baş vurdu. Daha 1905 yılından itibaren yabancı ülke vatandaşlığına geçen Ermeniler, Marsilya, İskenderiye, Köstence konsolosluklarından vize alarak Türkiye'ye dönüyorlardı. Durumun fark edilmesi üzerine Bâbıâlî Tâbiiyet Kalemi çeşitli tedbirler almaya başladı ve özellikle Padişah tarafından dikkatli olunması konusunda uyarıldı. Alınan bu tedbirlere rağmen, Bâbıâlî'nin korktuğu başına geldi ve özellikle Amerika'ya göç eden Ermenilerin çoğu gerçek kimliklerini saklayarak Amerika'lı sıfatıyla Anadolu'ya gelemeye çalıştı. Bu şekilde geri dönenlerin yine Osmanlı sınırları içerisinde bölücü ve yıkıcı faaliyetlerde bulunması da gözlerden kaçmıyordu.

II. Abdülhamit döneminde, özellikle de 1895 olayları sonrasında memleketlerini terk eden Ermenilerin yerlerine 93 Harbi sonrası Osmanlı Devleti'ne sığınan Kafkasya'lı Müslümanlar, Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Rusya'dan göç eden Müslüman ve Türkler yerleştirilmişlerdi. Tabii bir kısım arazilere de bölgede yaşayan Kürt Aşiretleri el koymuşlardı[5].

---

4 Nedim İpek, 'Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni Göçü', *Akademik Açı*, 1996/2, s. 109-110.

5 Aslında Osmanlı kanunlarına göre yabancı devletlere göç etmek isteyenler, Patrikhane tarafın-

Meşrutiyet'in İlanı Üzerine Ermenilerin Geri Dönme Çabaları ve Bölge Halkı İle Mücadeleleri

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Osmanlı Devletinde meydana gelen siyasi değişiklikler ve olaylar, II. Abdülhamit'in de tahttan indirilmesinden sonra, özellikle İstanbul'daki Ermeni Patriğini ve Ermeniler üzerinde emelleri olan Ruslar ve diğer Avrupa Devletlerini ve Amerika'yı ümitlendirdi. Buralardaki Ermeniler Patrik ve diğer devlet ileri gelenleri tarafından yönlendirilerek Osmanlı topraklarına geri gönderilmeye başlanmıştır. Geri dönen Ermeniler, resmi makamlara verdikleri dilekçelerde, 93 Harbinden sonra istibdat devrinde hakarete uğradıkları, tehdit edildiklerini ve yaptıkları şikayetlerin sonuçsuz kaldığını belirterek bu nedenlerle evlerini barklarını terk etmek zorunda kaldıklarını ve arazi ve evlerinin de bölge ahalisi ve Kürt Beyleri tarafından gasb edildiğini söyleyerek Meşrutiyetin ilanından sonra yeni kurulan rejimin kendileri ve şikayetleriyle ilgileneceği ümidinde olduklarını, hatta kaybettikleri Osmanlı vatandaşlığının kendilerine iade edilmesinin kanun gereği olduğunu söylüyorlardı[6].

II. Abdülhamit devrinde Osmanlı topraklarından kaçan ve Meşrutiyetin ilanı üzerine gere dönmeye çalışan Ermenilerin Hükümet karşısındaki durumları şu şekilde idi: Birincisi, Bâbıâlî'ye senet vererek Osmanlı vatandaşlığını terk eden ve nüfus kayıtları silinenler, bunlara rızaî deniliyordu. İkincisi, herhangi bir resmi işlem yaptırmayıp kaçanlar ki, bunlara da firari deniyordu[7].

Geri dönen Ermeni sayısı arttıkça bunların tabiiyetleri ve gayrimenkulları hakkında da takip edilecek muamele hakkında Şura-yı Devlet tarafından bir kanun taslağı hazırlandı[8]*. Bu arada Osmanlı topraklarına, özellikle de Doğu Anadolu'ya dönen Ermeniler,*

dan da tasdik olunmuş bir dilekçe ve dilekçe sahibinin bir daha Türk topraklarına dönemeyeceğini beyan eden bir taahhütname ile yetkili makamlara müracaat ederek göç izni alması gerekiyordu. Bu izni alarak göç edenlere verilen pasaportlara bir daha geri dönemeyeceklerine dair şerh düşülüyordu. Bu şekilde göç eden ve bir ecnebi devletin tabiiyetine geçenler Osmanlı Devleti tarafından ecnebi kabul ediliyor ve ecnebilere tanınan muafiyet ve imtiyazlardan yararlanıyorlardı. Tabiiyet değiştirerek gidenlerin gayrimenkulleri ilgili kanun gereği ya göçmenlere veriliyor ya da boş arazi sayılarak satılıyordu. Doğu Anadolu'da bazı şehirlerde Ermenilerin terk ettikleri araziler mahalli idareler tarafından sened-i hakani ile göçmenlere verilmiştir. Nedim İpek, Aynı makale, s. 113.

6 *BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH-SYS)*, Nr: 67/1-6/48: Ermeni Milleti Patrikliğinden Adliye ve Mezhepler Nezareti'ne yazılan ariza.

7 *BOA, DH-SYS*, 67/1-6-67, Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezaretine (13 Haziran 1911 tarihli) takrir.

8 Bu kanuna göre, rızai veya firarilerden geri dönenlere arazi ve emlaki iade edilecekti. Tapu karşılığı bir başkasına devredilen veya göçmenlere verilen araziler de bu hükme tabi idi. Hatta firarilerin sattığı araziler de iade kapsamına alınmıştı. Ortaya çıkacak anlaşmazlıklar mahkemelerde çözülecekti. Ancak firariler ve rızailer, sahibi olduklarını iddia ettikleri araziler için tapu ibraz edemezler ve Defter-i Hakani'de isimleri kayıtlı değilse bu gibi arazi ve emlak halen üzerinde bulunanlara bırakılacaktı. Bunların tespiti ve halli için de seyyar mahkemeler kurulmuştu. Nedim İpek, Aynı makale, s. 114; *BOA, DH-SYS*, 67/1-6-45, Dahiliye Nezareti'nin Adliye ve Mezahip Şubesi tarafından 25 Mayıs 1911 tarihinde Hukuk Müşavirliğine verdiği tezkire ve Dahiliye Nezareti'nden Bitlis vilayetine gönderilen tezkire, *BOA, DH-SYS*, 67/1-6-43.

terk ettikleri arazi ve emlaklerinin kendilerine iade edilmesini veya kendilerine de göçmen sıfatıyla ücretsiz arazi verilmesini istediler[9]*. Hatta bazı Ermeniler de mahalli yönetimlere baş vurarak kendilerine ait arazinin gasp edildiğini iddia ederek bunların iadesini istediler. Oysa istedikleri arazilerin bir kısmı, II. Abdülhamit döneminde kaçarlarken resmen tapuya bağlanmış, bir kısmı da boş iken bölgedeki Kürt Aşiretleri ve göçmenler tarafından ihya edilmiş, bir kısmı da taraflar arasında adi senet ile satılmış daha sonra bu araziyi alanlar tarafından tapusu kendi üzerlerine çıkarılmış, ve uzun zamandır da kullanılmaktaydı. Bu tür meseleler bölge vilayetlerinde mahkemeleri en çok meşgul eden davalardı*[10]*.*

Bölge vilayetlerindeki mahkemelere ve kurulan gezici mahkemelerde görülen davalarda Ermenilerin iddiaları şöyle idi: Kendilerinin veya atalarında miras kalan arazilerin cebren veya çok ucuz bir surette Müslümanların eline geçtiğini iddia etmekteydiler ki, yukarıda da izah ettiğimiz üzere bu tür arazilerin büyük çoğunluğu kendi rızalarıyla sattıkları, ye resmi tapu veya adi senet karşılığında sattıkları arazilerdi. Ayrıca Yerli ahaliden bazıları imar ettikleri boş arazilerin tapusunu kendi üzerlerine çıkartmışlardı. Geri dönen Ermeniler, bu arazilerin de kendilerine ait olduğunu iddia etmekteydiler. Yine bazı Ermeniler, kanuni hakları olmadığı halde bir başkasının arazisi üzerine bina inşa etmek ve mahsulü kaldırmak suretiyle arazi sahibinin tasarruf hakkını ihlal etmekteydiler. Bu gibi Ermeniler söz konusu arazilerin kendi baba ve dedelerinin olduğu halde şimdi kullananların bu arazileri zorla ellerinden aldıklarını iddia etmekteydiler.

Bazı Ermenilerin mahalli Kürt beylerinin arazilerini zaptettikleri gibi geride kalan akrabalarını sürekli tehdit ederek mallarını gasp ettiklerini, bunlara karşı devletin tedbir alarak kendilerini ve arazilerin korumasını istiyorlardı[11]*. İlginçtir ki, bu gibi şikayetler üzerine Osmanlı resmi makamlarının yaptığı araştırma ve incelemeler sonucunda söz konusu şikayetçilerin bahsettikleri köy ve kazalarda adlarına kayıtlı hiçbir emlak ve araziye rastlanmamıştır*[12]*.*

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki vali ve kaymakamları tarafından maksatları anlaşılan Ermenilere karşı sıkı tedbirler uygulanmaya başlanmıştır. Geri dönmüş gibi görünüp arazilerini isteyen bu Ermeniler hakkında sıkı takibat yapılıyor isteklerinin haklı

---

9 *BOA, DH-SYS*, 67/1-6/47, Bitlis Vilayetinden (Vali Hasan imzalı) Dahiliye Nezareti'ne yazılan Takrir (3 Mayıs 1911).

10 *BOA, DH-SYS*, 67/1-6-54, Erzurum Vilayetinden (Vali vekili Raif imzalı) Dahiliye Nezareti'ne yazılan 19 Ağustos 1911 tarihli takrir.

11 *BOA, DH-SYS*, 67/1-6-27 ve 31, Erzincan Sancağı Mama Hatun Kazası Herati köyünden halen Romanya'nın Köstence şehrinde oturan Karabet Artinyan ve arkadaşlarının Sadarete ve Dahiliye Nezareti'ne yazdıkları 28 Ağustos 1910 tarihli ariza. Bu arizada, köylerinde Kürt Beylerinden kaza idare meclisi üyeliğinde bulunan Hasan'ın, bazı köylüleri korkuttuğu ve geri dönen bazı Ermenileri "*Daha siz buralarda ne geziyorsunuz? Sizi köpek gibi öldürür leşinizi sererim*" gibi tehditlerle kaçırmış olduğu yönünde şikayetleri söz konusu idi.

12 *BOA, DH-SYS*, 67/1-6-28/1, Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesinin 22 Kasım 1910 tarihinde Hariciye Nezareti sunduğu tezkire.

olup olmadığı araştırılıyordu. Devletin bu konuda duyarlı davranan yetkilileri sayesinde bölgede bir çok Ermeni müracaatının asılsız olduğu ortaya çıkarılıyordu.

Sonuç

II. Abdülhamit döneminde 1877-78 Osmanlı Rus Harbinin ardından özellikle 1895 tarihinde meydana gelen Ermeni olaylarından sonra Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı uygulanan sıkı politikalar ve kurulan Hamidiye Alayları vasıtasıyla alınan sıkı tedbirler sonucunda bir kısım Ermeni ahali Rusya, Amerika ve bazı Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir.

Bu Ermeniler II. Meşrutiyetin ilanından sonra, yaşanan bir takım siyasi olaylar ve kendilerine destek olan devletlerin, misyonerlerin ve İstanbul Ermeni patrikliğinin teşvik ve yönlendirmeleri sayesinde sanki söz ve davranış birliği yapmışçasına geri dönmeye başlamışlardır. Kaçıp giderlerken Osmanlı vatandaşlığını reddetmelerine, arazi ve mallarını mevcut hukuk kuralları çerçevesinde ya şahıslara veya devlete resmen satarak gitmelerine rağmen, dönüşlerinde gittikleri ülkelerin pasaportunu taşıyarak, yine Osmanlı hukukunun kapütilasyonlardan kaynaklanan açıklarından istifade etmek suretiyle yeniden mal mülk edinme bir yana eski arazilerinin gasp edildiği iddiasıyla bölgedeki Türk, Kürt ve diğer Müslüman ahali aleyhine davalar açma cesaretinde bulunmuşlardır.

Özellikle Rusya ve Amerikalı misyonerlerin telkinleriyle geldikleri Doğu Anadolu'da istedikleri ve kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri arazi ve malların ne şimdi ne de daha evvel kendilerine veya dedelerine ait olmadığı ortaya çıkmıştır. Fakat onları bu yola sevk eden destekçilerinin maksadı, Osmanlı Devletine baskı yaparak, hukukuna müdahale ederek asılsız belgeler ve iddialarla bölgeye yerleşmelerini sağlamak ve zaten taşıdıkları yabancı pasaportlarla daha rahat bir şekilde bölücü ve yıkıcı faaliyetlerde bulunmalarını temin etmekti.

Ermeniler, Daha Sultan Abdülhamit döneminden beri kaldırılmasını istedikleri Hamidiye Alayları'nı kötülemek ve devlet taraftarı Kürt Beylerini kötüleyerek, onları mesnetsiz iddialarla mahkemeye vererek devletle ihtilafa düşürme gayreti içinde olmuşlardır. Osmanlı Hükümeti de dış baskılara rağmen, bölgede görev yapan vali ve mutasarrıfların duyarlı ve gayretli çalışmaları sayesinde Ermenilerin bu oyunlarına gelmedikleri gibi sıkı takipleri sonucunda onların asılsız iddialarını ortaya çıkarmışlardır.

C) TASVİRCİ (BETİMLEYİCİ) ANLATIM

Bir varlık ve yerin dış görünüşü, hareket ve durumlarını gözlemleyerek, uyanan izlenimlerin anlatılmasına tasvir (betimleme) denilir. Ayrıca bir insanın dış görünüşü ve davranışlarını, başkalarıyla olan ilişkilerini de tasvir edebiliriz.

Tasvir bir başka ifadeyle kelimelerle resim yapmaktır. Yazar, dış dünyayı, gözlemleyerek, kelimelere döker; okuyucu veya dinleyici böylece kendisinin

görmediği ve tanık olmadığı bir nesneyi, tanımadığı bir kişiyi ve bambaşka bir dünyayı tanımış, hatta onlarla özdeşleşmiş olur.

Başarılı bir tasvir yazarı, tasvirini yaptıkları varlığı sadece gözlemlemekle kalmaz, okuyucu veya dinleyicinin beş duyusuna da hitap edebilecek şekilde varlığı somutlaştırır ve hissettirir. Varlığın rengini, tadını, kokusunu, uyandırdığı ruh haliyle birlikte vererek okurda veya dinleyicide heyecan uyandırırlar.

Ayrıntılar aktarılırken çoğu kez sıfat ve zarf gibi kelime çeşitlerinden; benzetme, istiare gibi söz sanatlarından yararlanılır.

Tasvirde dikkat edilecek bir başka konu, ayrıntıların seçilmesidir. Görülen her şeyin ayrıntılarıyla okura/dinleyiciye aktarılması gereksizdir, zaten bu durum okuru/dinleyiciyi sıkar. Ayrıntıların seçimi, okur/dinleyicinin ilgi alanına, yaşına ve yazarın bakış açısına göre değişiklik gösterir. Ancak ayrıntılar birbirinden kopuk olmamalı, birbiriyle bağlantılı olarak ve önem/değer sırasına göre dizilmelidir. Bu sıralama, kronolojik olarak, yani oluş ve zaman sırasına göre olabileceği gibi sağdan sola, soldan sağa, aşağıdan yukarıya yukarıdan aşağıya veya dışarıdan içeriye, içeriden dışarıya, önemliden önemsize doğru bir mantıklı bir konum ve boyut sıralaması şeklinde de olabilir. Ayrıca yazar, tasvir ederken, kendine belli bakış noktaları seçer, bu da tasvirin belli bir düzen içinde gelişmesini sağlar.

Aşağıda Yaşar Kemal'in ***İnce Memed*** romanının giriş kısmından aldığımız parçayı okuyarak, yazarın Çukurova'yı tasvirinde hangi sırayı gözettiğini bulmaya çalışalım:

"Toros dağlarının etekleri ta Akdeniz'den başlar. Kıyıları döven ak köpüklerden sonra doruklara doğru yavaş yavaş yükselir. Akdeniz'in üstünde daima, top top ak bulutlar salınır. Kıyılar dümdüz, cilalanmamış gibi düz, killi topraklardır. Killi toprak et gibidir. Bu kıyılar saatlerce içe kadar deniz kokar. Tuz kokar. Tuz keskindir. Düz, killi, sürülmüş topraklardan sonra Çukurova'nın bükleri başlar. Örülmüşçesine sık çalılar, böğürtlenler, kamışlar, yabanasmaları, sazlarla kaplı koyu yeşil, ucu bucağı belirsiz alanlardır bunlar. Karanlık bir ormandan daha gür, daha karanlık. Biraz içeri, bir taraftan Anavarza'yı, bir taraftan Osmaniye'yi geçip İslâhiye'ye gdilecek olursa geniş bataklıklara varılır. Bataklıklar yaz aylarında fıkır fıkır kaynar. Kirli, pistir. Kokudan yanına yaklaşılmaz. Çürümüş saz, çürümüş ot, ağaç, kamış, çürümüş toprak kokar. Kışınsa duru, pırıl pırıl taşkın bir sudur."

Tasvirde ayrıntıların seçiminde en önemli ölçüt, betimleyeceğimiz varlığın olmazsa olmazları, kendine özgü yanları, yani o varlığı benzer ve eşlerinden ayıran temel özelliklerinden başlanılması gerekliliğidir. Örneğin, tarihi bir eseri tasvir etmeden önce, onu tarihî kılan, çok eski bir tarihte yapılmasıdır. Bu bakımdan yapılma tarihinden başlanması önemlidir.

Ayrıntıların seçimi ve ifadesinde dikkat edilecek diğer önemli konu, bir varlığı karşıtlıklardan yararlanarak anlatmadır. Örneğin, iyi bir insanı anlatırken eğer zorlanırsak, kötünün ne olduğunu anlatmak kolaysa, kötüyü tasvirle başlayabiliriz. Eğer bahar ayının güzelliklerini anlatırken zorlanırsak, kış mevsiminin insana olumsuz etkisi ile söze başlayabilir ve kışla karşılaştırmalı bir kontrast oluşturabiliriz. Refik Halit KARAY'ın bir öyküsünden örnek verecek olursak:

"Harap yalılar, şişmiş ve çürümüş cesetler gibi suların keyfine uymuş aşağıda sahile vura vura, cansız ve çürük kımıldanır görünürlerken yukarıda, tepedeki kara ve ufak evler, kargalar gibi simsiyah, sanki bu naaşların üzerine inecek zamanı gözlüyorlar ve kayalara konmuşlar, havanın pusu içinde kabarmış, hareketsiz bekleşiyorlar. Gökte rüzgârın, aşağıda denizin çalkalandığı ve yükseklerde tepelerin indirdiği bu su bolluğu, bu rutubet içinde köy, gecenin ıslak abasını başına çekerek şu yalçın kaya dibinde bir serseri gibi çömelip kayıtsız uykuya varmıştı; ne ses, ne aydınlık vardı."

Aşağıda yer alan metinde, uzaktan yakına, eşyadan insana doğru gelişen bir tasvir seçildiğini görebiliriz:

"Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra fakir mahallelere giriliyor ve sefalet bütün dehşeti ve çirkinliğiyle başlıyordu. Ortalarından akan çirkin sularında yarı çıplak çocuklarla çamurlu köpekler oynayan eğri büğrü sokaklar… Tezekten, çamurdan yapılmış yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler… Birçoğunun aralık kapılarından pis kokulu dumanlar tütüyor. Başları yamalı peştemallarla sarılı, dizlerinden aşağısı çıplak kadınlar… Eski hasır parçaları üzerinde güneşleyen iskelet gibi ihtiyarlar… Küçülmüş ihtiyarlara benzeyen yüzlerindeki yaralara sinekler üşüşmüş, şiş karınlı, çarpık sısıka vücutlu çocuklar…"

Reşat Nuri GÜNTEKİN

Tasvirci anlatım, hem yazılı anlatım türlerinde hem de edebî türlerde kullanılır. Ancak, ansiklopedi yazıları ve bilimsel makale gibi bilgi amaçlı yazılı anlatım türlerinde tasvirler objektif olmalıdır. Bu tür eserlerde kişisel yorumlara girmeden, süslü ve sanatlı sıfatlara başvurulmadan gerçeğe uygun tasvir yapılmalıdır.

Edebiyat türleri ve deneme, sohbet gibi yazılı anlatım türlerinde ise yazar özgürdür. İsterse objektif, isterse sübjektif tasviri seçebilir. Yazar, kişisel yorum ve izlenimlerden yararlanabilir. Bu çeşit tasvirler, sadece bilgi vermekle kalmaz, okuyucuda heyecan uyandırır. Yazar, kendini etkileyen varlığın hayalini canlandırmakla kalmaz, kendisinde uyandırdığı heyecan ve duyguları da tasvirine yansıtır.

Örneğin, sarp kayalıklarının üzerine kurulu bir kalenin resmine bakmak, veya bu manzaranın fotoğrafına bakmak insanı heyecanlandırmayabilir. İşte görülenleri olduğu gibi anlatan objektif tasvirler okuyucuya monoton, sıkıcı ve kuru

gelebilir. Çıplak gerçek her zaman çekici gelmeyebilir. Ancak, yazılarımızdaki tasvirlerde varlıkların görünüşü ile bize olan etkilerini ölçülü olarak vermek, aşırıya kaçmamak gereklidir.

Aşağıda vereceğimiz kişi tasvirinde Ruşen Eşref'in gözüyle Refik Halit Karay tasvirinin objektif ve sübjektif yönlerini ayırt etmeye çalışalım.

"Bulunduğumuz az döşeli ve çok ışıklı odada aldığım bu duygu ve duyuş işte beni daha çok alakadar ediyor. Bu odanın havasında elli günlük bir çocuğun henüz ne hıçkırık ne da yaygara olabilmiş mini minicik ağlayışları ve hafif çörekotu kokusu zaman zaman uçuşuyordu.

"İşte bugün, yazı yazanlarımız arasında en küçük yaşında iken tanıştığım halde, en sonra görüştüğüm Refik Halit Bey'i böyle bir evde buldum.

"Araları oldukça birbirinden uzak hafif siyah kaşların altında uzun kirpikler arasından insana uysal ve cana yakın bir istihza parıltısıyla bakan iri gözlü, uzunca, kambur ve çok manalı burunlu bu yüz, kendisini hepimize bir hayli özletmişti… Onu bu sefer gayet sade ve durgun gördüm. Sadakor gömleğinin yakasından çıkan boynu daha incelmiş!... Süzgün yüzüne, geldiği diyarların esmerliği çökmüş. Üzerine sert, siyah saçlar dökülen alnına gurbet yıllarının izleri toplanmış… Sesine hareketlerine şakrak bir ihtiyar nüktesi ve saçlarına gayet seyrek birkaç ak düşmüş…" Diyorlar ki

Ruşen Eşref ÜNAYDIN

Tasvirler, ele aldıkları konuya göre isim alırlar: Eşya, ev, doğa ve doğa olayları, mahalle, şehir gibi yerler tasvir ediliyorsa, *mekân tasviri*, insan tasvir ediliyorsa, buna *portre çizmek* denilir. Bir insanın yalnız dış görünüşü tasvir ediliyorsa *fizikî portre*, o insanın ruh dünyasını, karakterinin tasviri ile ilişkileri ve hobilerinin anlatılmasına *ruhî portre* denir.

Roman ve hikayelerde kişilerin tasvirlerine ayrı bir yer verilebileceği gibi, çoğu romancı, kahramanın özelliklerini, olayların içine yayarak veya başka kahramanlara söyleterek okuyucunun parçaları birleştirmelerini isteyebilir.

ÖRNEK METİN-1 ***(objektif tasvir örneği):***

SİNEKLİ BAKKAL'dan - Halide Edip ADIVAR

"Bu dar arka sokak bulunduğu semtin adını almıştır:

Sinekli Bakkal.

Evler hep ahşap ve iki katlı. Köhne çatılar, karşıdan karşıya birbirinin üstüne abanır gibi uzanmış eski zaman saçakları. Ortada baştan başa uzanan bir aralık kalmış olmasa,

sokak üstü kemerli karanlık bir geçit olacak. Doğuda batıda, bu aralık, renkten renge giren bir ışık yolu olur. Fakat sokağın yanları her zaman serin ve loştur.

Köşenin başında durup bakarsanız: Her pencereden kırmızı toprak saksılar ve kararmış gaz sandıkları görürsünüz. Saksılarda al, beyaz, mor, sardunya, küpe çiçeği, karanfil. Gaz sandıkları da öbek öbek yeşil fesleğen ile dolu. Ta köşede bir mor salkım çardağı altında civarın en işlek çeşmesi vardır. Bütün bunların arkasında tiyatro dekorunu andıran beyaz, uzun, ince minare.

Sürülü kafeslerin arkasında kocakarı başları dizili. Arada dikişlerini bırakır, pencereden pencereye bağıra bağıra dedikodu yaparlar. Sokakta, ayağı takunyalı, başı yazma örtülü, eli bakraçlı kadınlar çeşmeye gider gelirler. Saçları iki örgülü kız çocukları, kapı eşiklerinde sakız çiğner; çakşırı yırtık yalın ayak, başı kabak oğlanlar kırık taşlar arasındaki su birikintileri etrafında çömelmiş, kağıttan gemi yüzdürürler.

Burası dünyanın herhangi yerindeki bir fukara mahallesinden çok farklı değildir. Bir geçitten ziyade toplantı yeri; Mahalleli orada muhabbet eder, konuşur, kavga eder, eğlenir. Hayatın orada geçmeyecek bir safhası yok gibidir. İhtiyarlar, vaktiyle, çeşme başında doğuran kadın bile olduğunu gülerek rivayet ederler."

ÖRNEK METİN – 2 *(İzlenimci tasvir)*

BİR AĞAÇ KARŞISINDA - *Ahmet HAŞİM*

Soğuk bir kış günü, karanfil almak için çiçekçi dükkânına girdim. Tatlı bir yaz hararetiyle ısıttırılan bir yerin havası, nebâti usarelerin hafif, sert ve yeşil buğularıyla dolu idi. İstediğim çiçeklerin destelenmesine kadar, bana gösterilen sandalyede oturdum. Mesut bir insanın hayâl evi gibi, iklim, mevsim, yer ve zaman dışında meyil ve hevesin arzu edebileceği her türlü renkte otlar, yapraklar ve çiçeklerle dolu olan bu âdeta sihirli dükkânda sessiz bir hayat ile nefes aldığı hissedilen karanlık yapraklı, bodur bir hurma ağacından başka hiç bir şeyle meşgul olmadım. Hayâlim, sanki âciz bir sinekti ve nebatî örümcek onu birden ağlarında avlamıştı. Hareketsiz duran haşin ağaca baktım ve düşündüm: Bir limonlukta hapsedildiği için, uzaklarda kalan diğer hemcinsleri gibi, öğle güneşlerinde sıcak toprağa gölge salamayan, yağmurlarda ıslanamayan, fırtınalarda sarsılmayan, semayı, yıldızları, ayı görmeye görmeye unutan şu ağaç, bulunduğu köşede acaba mesut muydu? En hakîr ottan, en muhteşem çınara kadar her nebatın muhtaç olduğu hava ve ışıktan, kuş ve böcek ziyaretinden mahrum olarak, bu ağacın soba harareti ve insan nefesiyle yaşamaktan mes`ut olabileceğine hükmetmek için kendimce makul bir sebep bulamadım.

Nebatların zekâsı hakkında büyük Maeterlinck`in anlattığı akıllara hayret verici müşahedelerden sonra, bir ağacı mesut veya muztarip tasavvur etmekte hiç bir garabet

kalmıyor. Varlıkların sükûtuna aldanmamalı! Muztaripler yalnız "muztaribim" diye bağırabilenler değildir. Bilinmez niçin, acıya hayat katan kudret, insandan başka hiç bir mahlûka acının sırrını açıklamak imkânı vermemiştir. Her mahlûk, hayatın kanlı yollarında, boynuna geçirilen ve sesini boğan bir ağır "sükût" zincirini sürükleyip yürüyor. Hiç bir beygir, hiç bir arı, hiç bir sinek, başının ağrıdığını veya midesinin bulandığını bize söyleyememiştir. Fakat bu cinsten bir ıztırabın gözü, başı, ağzı olan bir mahlûka yabancı olabileceğini sanmak ne merhametsizliktir. Rüzgârlı, karanlık gecede, bahçenin ağaçları, vahşi gürültülerle hışırdıyor; bu ağaçların niceleri kırılan bir dalın yarasıyla kanıyor, niceleri gizli bir böceğin zehiriyle için için ölüyor, niceleri can çekişmekte, niceleri anlaşılmaz acıların kıskacına yakalanmış, kıvranmaktadır. Fakat bunu hiç kimse bilmiyor, çünkü rüzgârlı, karanlık gecede hepsi aynı gürültü ile sallanıp hışırdıyor. Çöllerin serbest bir ağacı iken, ırsî bir terbiye ile, yavaş yavaş ateş kenarında yaşamaya mahkûm uyuşuk bir kedi zilletine indirilmiş, bu şimdi çiçeksiz, meyvesiz, aşksız ağacın her dokusu, duyulmak için ağız ve sesten başka bir şey istemeyen bin karanlık feryat ile dolu olduğunu pek muhtemelgördüm.

Dar saksıya gömülen kısa kütükten çelik süngüler gibi fışkıran yapraklar, korkunç bir ıztırap ile gerilmiş büyük bir elin bana doğru uzanan sert parmakları gibi göründü ve demir kafes arkasında yatan hasta arslanın sıtmalı, büyük, sarı gözlerini andıran nebatî gözlerle, mahpus ağacın bana bakmakta olduğunu, tüylerim ürpererek düşündüm.

(Gurebâhâne-i Laklakan, Milli Eğitim Basımevi, 1996)

D) ÖYKÜLEYİCİ ANLATIM

Öyküleme, bir olayın anlatılmasıdır. Bu yöntem okuyucuyu olayın içinde yaşatarak bazen düşündürmek, bazen de duygulandırmak amacı taşır. Olay, kişi veya kişilerin başından geçer, belli bir mekân (yer, uzam)da, başı ve sonu belli bir süre içinde gerçekleşir.

Olayın oluşumunda birbiriyle bağlantısı koparılmadan zamanda geriye dönüşler, ileriye sıçramalar yapılarak, olaya hareketlilik kazandırılır. Olayların zaman çizgisi üzerinde sıralanışı bir gerilim oluşturur. Yazar, okuyucunun merakını uyandırmak ve bu merakı sonuna kadar uyanık tutmak zorundadır. Okuyucuya, "Olay nedir? Sonunda ne olacak?" sorularını sordurtur. Olayın sonucu, öykülemenin ara yerlerinde sezdirerek verilir. Dedektif ve polisiye romanlarda ise bağlantıyı zorlaştırmak ve sonucu sürpriz bitirebilmek için ilgiyi ve şüpheyi dağıtılararak olay aktarılır.

Öykü yoluyla anlatım, daha çok hikâye, roman, anı, günlük, biyografi vb. türlerde kullanılır. Ancak, fıkra, deneme, sohbet ve mektup gibi türlerde, anlatılanları desteklemek ve kanıtlamak amacıyla; açıklama ve kanıtlama yöntemiyle birlikte, görüş ve düşüncelerin arasına anılar veya kurgulanmış bir olay sokuş-

turulabilir. Böylece yazı veya konuşma, canlılık kazanır; okuyan veya dinleyenlerin ilgisi artar. (Daha geniş bilgi için bakınız: Hikaye/Öykü türü, s. ?)

ÖRNEK METİN:

OYUNLAR ve OYUNCAKLAR[13] **-** ***M. Orhan OKAY***

Çocuğun, hayatımızdaki yeri yok muydu ve hiç olmamış mıydı acaba? Paradoksal görünen bu soruyu bütün bir Osmanlı medeniyetini, kültürünü, güzel sanatlarını, edebiyatını düşünerek soruyorum. Çocuğun yaşayışı, sağlığı, eğitimi, kıyafeti, oyunları, oyuncakları hakkında o kaç yüzyıllık tarih içinde ne kadar bilgi ve malzeme bulabilirsiniz? Müzeye merakımız olmadığı gibi, müzeleri çağdaş olmanın gereklerinden biri olarak kabul ettiğimiz şu yüzyılın sonunda hala bir çocuk müzemiz yoktur. Halbuki ona ne kadar ihtiyacımız var. Elli altmış yıllık bir neslin hayatı içinde, değişen, yenileşen, buna bağlı olarak da kaybolan pek çok şey arasında çocuk oyunları ve çocuk oyuncakları da unutulup gidiyor.

Eskiden çocuklar sokaklarda oynarlardı. Trafiğin olmadığı, at arabasının bile girmediği yahut giremediği mahalle araları, dar sokaklar bir çocuk cennetiydi. Şimdi büyük şehirlerimizde bile onların bıraktığı boşluğu dolduracak kadar çocuk parkları yoktur.

Benim çocukluğum İstanbul'un kenar semtlerinden birinde, böyle mahalle aralarında geçti. Okulların kapalı olduğu tatil günlerinde ve bütün yaz, sabahın erken saatlerinden karanlık basıp evlerden seslenene kadar bıkılmadan, çok defa aynı oyunlar tekrar edilirdi. Artık saklambaç, kovalamaca, esir almaca gibi o kadar harcıalem zannettiğimiz oyunların bile oynandığını görmüyorum. Bazı oyunların ise tamamen unutulduğuna eminim. Tortop edilmiş ve iple bağlanmış kağıt veya bez yumağından futbol topunun yerini önce lastik, sonra plastik toplar aldı. Birkaç iplik makarasını iple bağlayıp arkamızdan çekerek yaptığımız trenlerin yerini çoktan, raylar üzerinde giden, makas değiştiren pille çalışır olanları geçti.

Galiba sinemanın ve kovboy filmlerinin ilk rağbet gördüğü yıllardı. Elimizde tahta tabancalarla hırsız-polis oynar ve birimize habersiz olarak "holmen" deyince o artık yakalanmış olurdu. Bu kelimenin, çok sonraları, nasıl olduğunu hala bilemediğim bir şekilde Fransızca "haut les mains: Eller yukarı!"dan geldiğini öğrenmiştim. Kız çocukları daha az sokakta oynarlardı ve çok defa bir evin dış merdivenlerinde bez bebekler, evden getirdikleri minderlerle kurdukları evcilik oyununu tercih ederlerdi. Bazen hep bir ağızdan söyledikleri "Annem beni kaptıramaz / Kaynar suya attıramaz" yahut "Aç kapıyı bezirganbaşı / Kapı hakkı ne verirsin / Arkamdaki yadigar olsun" diye ara şarkıları da bulunan oyunlar oynarlardı.

13 *Zaman-Pazar*, 7 Mart 1999.

En zevkli oyunlarımızdan biri de misket denilen küçük yuvarlaklarla oynanan ve kazanmanın karşılığı olarak misketlerin elde edildiği oyundu. Biz bunların boyalı topraktan veya nadiren taştan yapılmış olanlarına mile derdik. Her halde bilyadan bozmadır, demek ki netice olarak bu nesnelerin menşei de yerli değildi. Bunlardan renkli veya şeffaf camdan olanları çok makbuldü ki ona gazoz derdik (Çünkü benim çocukluğumun biraz öncesinde bu cam bilyalar gazoz şişelerinde gazın kaçmaması için kullanılırmış). Demirden olanlarına bilya derdik ki onun elimize geçmesi enderdi. Milelerle, uzaktan bir çukura atıp yerleştirmek yahut bir çizgi üzerine dizilmiş mileleri başka bir mile atarak sırasından çıkarmak gibi oyunlar oynanır, çukura soktuğunuz veya sırasından çıkardığınız mile sizin olurdu. Buna az çok benzeyen başka bir oyun da cevizlerle oynanır, adına kafa-karış denilen bu oyunda rakibinin cevizine kendi ceviziyle vuran iki, ona bir karış yaklaşan bir ceviz kazanırdı.

Bir de gazoz kapaklarını yine bilyalar gibi bir sıraya dizip, uzaktan bir kiremit parçasıyla onları çıkartma oyunu vardı. O devirde ve o mahallede hangi evde durup dururken gazoz içilecek? Onun için gazoz kapakları kahvelerden, gazinolardan toplanırdı. Bunun gibi, o zamanlar kare şeklinde karton kutularda bulunan sigara paketleriyle oynanan bir oyun da vardı. Ama o devirde de epey çeşitli olan boş sigara paketlerini biriktirmek kolay değildi. Mesela Birinci sigarası sık bulunurdu da Hanımeli, Gelincik, hele Bafra Madeni, Serkldoryan, Yaka gibi paketlerin bulunması hayli güçtü. Bu yüzden bu paketler arasında kendiliğinden bir çeşit parite: Mütekabiliyet baremi oluşmuştu. Mesela bir Serkldoryan iki Klüp, bir Klüp, iki Gelincik filan gibi. Böylece mesela bir Yaka için her halde on-on iki Birinci vermek gerekiyordu.

Bu sokak oyunlarından sonra sıra evdeki oyuncaklara gelmiştir. Yukarıda söyledim. Tahta makaralar her türlü nakil aracı olmaya, hatta yarısından kesilerek bir kurşun kalem parçasıyla topaç yapılmaya, üst üste dizerek minare veya kule yapmaya çok elverişli parçalardı. Evlere, bizim mahallede imalat oyuncak nadiren girerdi. Hele Beyoğlu'nda, Galatasaray Lisesi'nin hemen karşısında Avrupa oyuncakları satan bir Japon mağazası vardı ki, Beyoğlu'na çıktığımız zaman onun vitrinlerindeki oyuncakları seyretmek hakikaten bir zevkti. Kurulunca hareket eden renkli madeni otomobiller, hayvanlar, bukleli, sarı saçlı, mama-papa diye ses çıkaran, yatırınca gözlerini kapayan bebekler...

Bizim imalat oyuncaklarımızın semti ise Eyüp'tü. Cuma günleri hem Eyüp Sultan ziyareti için, hem de pazarı olduğundan birçok vesileyi de bir araya getirdiği için müsait bir gündü. O gün ziyaretten sonra, kuşlara yem atılır, sakat olduğu için kışları da göçemiyen ve bir ağaç kovuğunda yaşayan emektar topal leylek seyredilir, hemen caminin karşısındaki dükkanlarda paça yahut kebap yenir, yine epeyce meşhur olan Eyüp halkası alınırdı. Oyuncakçılar, Eyüp halka fırınının yanından başlar ve içeriye doğru uzanan dar bir sokağın iki tarafında devam ederdi. Bunların çoğu tahta oyuncaklar yapardı. Kapılarının önünde renkli beşikler, dört tekerlekli çekçek arabaları, avuç içi kadar büyüklükte atlı araba, sandal, fayton bazen bunların yine tahtadan atları, faytonların kumaştan yapılma kapıları, kayıkların, Haliç'teki asıllarında çok sık görüldüğü gibi güneşlik

tenteleri. Bunlardan birinin kapısından içeri başınızı uzattığınız zaman içeride bıçak, keser, rende ve torna gibi aletlerle ağaç parçalarının nasıl şekillendiğini seyredebilirdiniz. Tahtadan yapılma ve dönerken takırdayan rüzgar fırıldakları, iki çubuk arasına gerilmiş ipe bağlı ve çubukları sıkıştırınca takla atan kartondan hokkabaz, çubuğunu avuç içinde yuvarladığınız zaman ipe bağlı küçücük tokmaklarıyla gürültü çıkaran davul biraz daha yakın dönemin geliştirilmiş oyuncaklarıydı. Bunlardan bana bir tahta tramvay alındığını senelerce kırılmadan kullandığımı biliyorum. Kalın ve muhkem tekerlekleri, pencereleri, hatta tepesinde telden yapılmış arşesiyle bayağı güzel bir tramvaydı.

Eyüp oyuncaklarından hatırlanmaya değer bir de düdüklü testiler vardı. Bunlar da bir karıştan küçük, üflendiği zaman su ile dolu veya boşken farklı şekilde ses çıkaran ve çok defa üzerinde Eyüp yazılı testilerdi. Oyuncakçıların vitrinlerinde ise deve derisinden yahut kartondan yapılmış Karagöz figürleri sıralanırdı.

Bu satırları yazarken yeni İstanbul rehberlerine baktım. Eyüp'te oyuncakçılar çıkmazı hala görünüyor. Ama artık o ustalarla beraber bunlardan hoşlanacak çocuklar da kalmadı.

E) KONUŞMALI ANLATIM

İki yahut daha çok kişinin karşılıklı konuşmalarından meydana gelen anlatım biçiminde konuşma (diyalog) yoluyla anlatım denir. Tiyatro türünde, radyo oyunu ve senaryo metinlerinde tamamen bu yöntem kullanılır. Eski Yunan edebiyatında başlı başına bir tür olarak görülen konuşmalı anlatım yöntemi, günümüzde anlatıma canlılık, renk ve samimiyet kazandırabilmek ve okuyucunun veya dinleyicinin ilgisini uyanık tutabilmek için, roman, hikâye, sohbet ve açık oturum gibi türlerde de kullanılır.

Düşünce süzgecinden geçirilen, yerli yerinde, zekice konuşmalar, ele alınan konuyu daha ilginç hale getirir. Konuşmalı anlatım yönteminde konuşanın kimliğini belli etmek için adı söylendiği gibi, konuşmasının başına da konuşma çizgisi (-) getirilir. Bazen de konuşmalar çift tırnak içine alınır.

ÖRNEK METİN:

BİR YUDUM ÇAY İÇİN - *Yılmaz ÇETİNER*

Günlerdir Rize'nin şirin köylerinde yaptığımız konuşmalar, tanıştığım insanlar geliyor gözlerimin önüne…

-Niçin bir yudum çayı ağzımızın tadıyla içemiyoruz?

-Kabahat yalnız üreticisinde değil bey… Bizim yüzde yirmi hatamız olduğunu da inkar etmeyiz… Fabrikalar niçin kaliteli çay yapmıyor? Bunu sorun…

-Mayıs ayında çay baskını oluyor. Bunları saklayacak, yakacak depolarızım yok… Sonra, kapasitemiz o kadar yaprağı işlemeye müsait değil…

-Peki yeni fabrikalar, ilaveler yapılsın !

-Bu da ekonomik olmaz. Yılın her ayı çay işlenmez ki… Sonra boş kalır makinelar!...

-Bir de 2,5 yaprak, körpe yaprak meselesi var. Ehliyetli çay uzmanları bu işin başına geçmeli. Onlar da ekiplerini yetiştirip çay yaprağı alımını bir mesuliyetli esasa bağlamalılar. Çay Teşkilat Kanunu mutlaka çıkmalıdır.

-O zaman iyi çay…

-Evet o zaman iyi çayı, dünyanın en iyi çayını içeriz… Dışarıya da satıp döviz kazanırız ama…

-Aması ne?

-Bu kazandığımız serveti havaya atmamamın, çarçur etmememin çarelerini de bulmak lazımdır!..

Karadeniz'de akşam olmak üzere şimdi… Bilmem, bu kadar güzel gurûbu, dünyanın neresinden seyretmek mümkün?.. Alevden bir kitle Karadeniz'in düz ufuk hattına oturtulmuş gibi… Bir eşsiz manzara, bir muhteşem tablo bu… Turuncu ile ateş rengi karışık yanık vücuduyla el değmemiş bir genç kız, kendisini hiç seyretmiyormuşçasına pervasız ağır ağır Karadeniz'in sularına gömülüyor sanki… Sonra orada bir yarım daire görüyorum. Ve zaman ilerledikçe o da kayboluyor… Bütün bir ufuk turuncu ile ateş rengini alıyor. Alevdene küre parçalanıp içindeki dağılmış gibi…

İşte bu son akşamın yeşil altın diyarında…

Bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı varmış… Bir yudum çayın da hatırı ondan eksik değildir her halde…

Rize'de içtiğim çayların hatırına bir ömür yeter mi acaba?

Ne çayının tadını, ne hatırını… Ve ne de dost insanlarını unutamayacağımı bilerek ayrılıyorum oradan… (Cumhuriyet, 1968)

V. BÖLÜM
YAZILI ANLATIM TÜRLERİ

"Kendisi ve kendi çağı hakkında yazan insan, bütün insanlar ve bütün çağlar hakkında yazmış olur."

Barnard SHAW

Yazı, insanların duygu ve düşüncelerini, istek ve dileklerini ifade etmede bir araçtır. Bu bakımdan günlük hayatımızda yaygın bir şekilde yerini almıştır. Aynı zamanda yazılı anlatım metinleri, bilgi, deneyim ve duygularımızı sonraki kuşaklara aktarma aracıdır. Bu bakımdan da her türlü yazılı belge, medeniyet, kültür ve tekniğin gelişmesinde, aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir.

İnsanlar, günlük yaşantısında çevresiyle doğal ilişkilerini düzenlemek, dilek ve isteklerini ifade edebilmek için bazı ifade form ve kalıplar geliştirmişlerdir. Bu bakımdan bu bölümde, önce belge niteliğindeki bu form yazı türlerini anlatacağız. Bu yazı türleri, bir isteği, dikkati, durumu, görünüşü, duygu ve düşünceyi belli kurum ve kişilere aktarmak amacı taşır. Dilekçe, mektup, tutanak, rapor gibi türler, gelenekleşmiş ve alışılmış şekillerde sunulduğundan belli bir "form"u olduğundan bunlara "form" yazılar diyoruz.

Gazete ve dergilerde yer alan, insanın dünya görüşünü, hayat ve insanlık hakkındaki düşüncelerini ifade ettiği, duygu ve düşüncelerini geliştirme ve yansıtma fırsatı bulduğu, öğretici nitelikte türler de vardır. Makale, fıkra, sohbet, deneme, hatıra, gezi yazısı, biyografi, otobiyografi, eleştiri gibi didaktik türler, okurlarını bilgilendirirken aynı zamanda onları görüş ve düşüncelerine ortak yapmaya, yazarla birleştirmeye de çağırır.

Bu iki tür grubu okuma yazma bilenlerin çoğu tarafından kullanılır. Ancak, bilgi, birikim ve düşüncelerimizi başkalarına aktarmak amacı taşıyan bu türlerin yanında, yazma konusunda ustalaşmış kişiler tarafından kaleme alınan ve sanat amacı taşıyan roman, hikâye, tiyatro ve şiir gibi edebî türler vardır. Bu tür eserleri yazmadaki amaç, okuyucuda estetik duygu, haz uyandırmaktır. "Edebi

Türler" başlığı altında vermeye çalıştığımız bu türler içerisinde manzum olması ve farklı nitelikleri taşıması bakımından burada "şiir" türüne yer vermedik.

A) FORM / BELGE YAZILAR

Okuma yazma bilen her kişinin kolayca öğrenebileceği, belli bir şekli ve plânı olan, kalıplaşmış yazılardır. Bu tür yazıların ortak özelliği, gereksiz tekrarlara ve sanatlı anlatıma başvurulmadan dilek ve isteğin kısa ve öz olarak belli kişi ya da makama, kuruma iletilmesidir.

Günlük hayatta kişiler kurumlara veya kurumlar kurumlarla çeşitli amaçlarla yazışmalarda bulunurlar. Talep ve isteklerin yasa ve kurallara uygun olarak yapılabilmesi, her şeyden önce yazışmaların ve iletişimin düzenli olmasına bağlıdır.

Dilekçe, özgeçmiş, tutanak, karar, iş mektubu gibi form yazılar, okuma yazma bilen her insanın yapabileceği nitelikte olmakla birlikte okuma yazma oranının düşük olduğu dönemlerde bu tür yazıları arzuhalciler yazıyorlardı. Ancak bu tür yazıların özellikleri, nasıl yazılacakları ve kompozisyonu kolay olmakla birlikte, hayatımız boyunca bu yazıları yazma gerekliliği ile sıkça karşılaşmadığımızdan, çabuk unutabilmekteyiz. Hatta kimi kurumlar bu hataları en aza indirmek için, kişilerin sadece belli boşlukları dolduracakları form yazılar hazırlamaktadırlar.

1- DİLEKÇE:

Kişilerin resmî ya da özel kurumlara istek ve şikayette bulunmak amacıyla yazdıkları başvuru yazısıdır. Dilekçe, kişilerden kurumlara veya kurumlardan kurumlara yazılır. Kişiler talep ve isteklerini dilekçe yerine mektupla bildirir. Kurumlar kişilerin yazdıkları dilekçelere yasal süre içinde cevap vermek zorundadır.

Dilekçe, ilgili makama hitaben yazılır. İstekte bulunulan kurumun adı büyük harflerle yazılır. Kurumun bulunduğu şehrin adı da hitaptan sonra sağ alt tarafa yazılır. Asıl metin kısmı da üç bölümden oluşur: 1- Dilekçeyi yazanın kendini tanıttığı cümle, 2- Derdini, arzu ve isteğini anlattığı cümleler, 3- Saygı ifadesi. Asıl metin bölümündeki ifadeler, açık, net, kısa ve anlaşılır olmalıdır.

Dilekçenin eki varsa, bunlar saygı ifadesi ile biten metnin sol alt tarafına yazılır. Tarih, dilekçe sahibinin adı ve soyadı, imzası ise ekten sonra, sağ tarafa yaslı olarak yazılır. En son olarak da dilekçe sahibinin adresi, sol alt tarafa yazılır.

Dilekçe A4 boyutundaki beyaz kağıda, siyah veya mavi mürekkepli kalemle yazılır. Kağıdın, sağ, sol, alt ve üst tarafta belli bir boşluk bırakılarak, kağıt ortalanarak yazılmalıdır. Silme, hatanın üzerini karalama, çizme ve kazıntı gibi görüntüyü bozan hatalar olmamalıdır. Hukuki bir belge olarak dilekçede kazıntı, silme, hatayı farklı renk kalemle düzeltme gibi unsurlar, suç unsuru oluşturabilir.

DİLEKÇE ÖRNEĞİ:

AFYONKARAHİSAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğüne

Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü 071160045 numaralı öğrencisiyim.

Kurumunuzca geliri düşük öğrencilere verilecek burstan yararlanmak istiyorum. İstenen belgeler ektedir.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 22.08.2007

Ek: 1- Öğrenci Belgesi,
2- Aile bireylerinin gelir belgesi,
3- Fakirlik ilmühaberi

Şaban ÖZÜDOĞRU
(imza)

Adres: Kanlıca Mah. Mehmet Akif Cad.
Safa Ap. Kat: 3, D. 5.
AFYONKARAHİSAR

2- ÖZGEÇMİŞ:

Kişinin doğum tarihinden şimdiki durumuna kadarki hayatını anlatan, genellikle dilekçe ile birlikte verilen belge yazıdır. Genellikle özgeçmiş yazısı, iş ve burs başvurularında, yazılır. Kişi, doğum tarihi, okuduğu okullar, aldığı kurs ve eğitimler, çalıştığı kurumlar ve en son yaptığı işe kadar hayat çizgisini kısa ve öz olarak, tarihsel sıraya göre bu belgede anlatır. Medeni haline ilişkin bilgi; varsa çocuk sayısı; erkeklerin askerlik görevine ilişkin bilgi en sona bırakılır. Başvurulan kuruma, kurumun durumuna göre bu çizgide ayrıntılara girilebilir.

Dilekçede olduğu gibi özgeçmiş yazıları da beyaz kağıda, siyah ya da mavi mürekkepli kalemle, kağıdın sol, sağ, alt ve üst kısmında makul boşluk bırakılarak düzgün ve temiz bir yazıyla yazılır.

Özgeçmişe, büyük harfle "ÖZGEÇMİŞİM" başlığı verilir. Sonra asıl hayat hikayesine geçilir, saygı ifadesinden sonra, makul boşluk bırakılır, ad ve soyadı, imza, dilekçede olduğu gibi sağ alt köşeye konulur. Dilekçe ile birlikte veriliyorsa adresi burada da belirtmeye gerek yoktur.

ÖZGEÇMİŞ ÖRNEĞİ:

ÖZGEÇMİŞİM

1972 yılında Isparta ilinin merkez ilçesinde doğdum. İlköğrenimimi babamın memuriyeti nedeni ile Antalya Sütçüler Mahallesi 75. Yıl İlköğretim Okulu'nda, orta öğrenimimi aynı ilin Anadolu Lisesi'nde tamamladım. 1992 yılında Selçuk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandım ve 1996 yılında da mezun oldum. Aynı yıl bu üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı bilim dalı, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimime başladım. 1998 yılında da "Halit Ziya'nın Hatıralarında Edebi Şahsiyetler ve Tenkitler" başlıklı çalışmamla yüksek lisans eğitimimi tamamladım. İlk tayin yerim olan Konya ili Ilgın İlçesi, Mehmet Akif Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak çalışmaktayım. Kurumunuzda Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak çalışmak istiyorum.

Saygılarımla.

20 Temmuz 2005
Mehmet Ali KAPLAN
(İMZA)

3- RAPOR:

İşi ve görevi gereği, bir bilim adamı, mühendis, doktor veya çeşitli dallardaki uzman kişilerin belli bir konu hakkında araştırma ve inceleme yaptıktan sonra, varılan sonuçların yazılı olarak bir kurum veya kişiye sunduğu metinlerdir. Teknik ve içerik olarak makaleye benzer, ancak, bir kişi ya da kuruma sunulması açısından başlık farklı olacaktır. Özgün ve edebî bir başlık olmaktan çok, "……. Hakkında Rapor", "ÖSS'ye Hazırlık Sırasında Öğrencilerin Karşılaştıkları Sorunların Çözümüne İlişkin Rapor" gibi klişeleşmiş başlıklar tercih edilir.

Rapor yazmak için üzerinde çalışılan konu ve amaç iyice kavranmalı, bunun için de çok yönlü bir araştırma yapılmalı, konuyla ilgili gözlemler, raporu hazırlayan kişi tarafından düzenli bir şekilde kaydedilmelidir. Konu ile ilgili kitaplar, gazete ve dergilerden, ansiklopedilerden yararlanılır. Bütün bu hazırlık döneminde elde edilen bilgiler "bilgi fişlerine" geçirilir. Belli başlıklar altında toplanan bu bilgiler, ayrı dosya ve zarflara yerleştirilirler. Daha sonra bu malzemeler, belli bir plâna bağlı, mantık sırası içinde sunulmalı, anlaşılması zor olan kısımlar için somut örnekler verilmelidir.

Özel ve kamu kuruluşundaki üst düzey yöneticiler, uzmanlardan, kurumlarının işleyişi, etkinliği, üretim ve faaliyetleri hakkında uzman elemanlarından veya bağımsız kuruluşlardan rapor hazırlamaları istenebilir. Bunlar, yıllık faaliyet raporu, değerlendirme raporu, maliyet kontrolü v.s. gibi raporlar olabilir.

Raporlarda anlatılanları ve iddiaları destekleyici nitelikte tablo ve grafik gibi bilgi göstergelerinden yararlanılır. Açık ve anlaşılır bir dil kullanılır; ancak yazıldığı konu ve bilim alanının terimlerini kullanması tabiidir.

Rapor yazıları, başlıktan sonra; özet, giriş, olgu, tartışma, öneriler ve sonuç gibi bölümlere ayrılabilir. Özet bölümünde, raporun amacı, olayın özü; diğer bölümlerde anlatılacakların birer cümle ile özeti yer alır. Giriş bölümünde, okuyacak ve sunulacak olan kişinin dikkat ve ilgisini çekecek, heyecanlandıracak ve hatta bazen de hayrete düşürecek anlatım seçilmelidir. Durumun önemi vurgulanmalıdır. Gelişmeyi oluşturan olgu ve tartışma bölümlerinde, olgu, yorumsuz ve tarafsız olarak ortaya konulmalı, farklı görüşlere tartışmacı yöntemle ayrı ayrı yer verilmeli; bu bölümün sonunda da öneriler yazılmalıdır. Sonuç kısmında da kesin bir sonuca varmak ve nasıl bir karar verilmesi gerektiğine ilişkin açıklamalar yapılmalıdır. Raporun bittiği yerin sağ alt köşesine raporu hazırlayan(lar)ın ad ve soyad(lar)ı, yazılır ve imzaya açılır. Sol alt köşeye de varsa ekler yazılır.

RAPOR ÖRNEĞİ:

İLK VE ORTA DERECELİ OKULLARIN KÜTÜPHANE ve KİTAP İHTİYACININ GİDERİLMESİNE YÖNELİK RAPOR[1]

Özet

İlk ve Orta dereceli okulların bir çoğunda kütüphane bulunmamakta, kütüphanesi olan okullarda da yeterli kitap ve araç-gereç ihtiyacı karşılanamamaktadır. Bundan hareketle, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, iş adamları ve velilerin de desteğiyle kitap ve araç-gereç ihtiyacının giderilmesine yönelik bir kampanya başlatılması düşünülmüştür. Adı geçen kurun ve kişilere uygulanan anket sonuçları, kitap toplama ve kütüphane kurma çalışması açısından memnuniyet verici bilgiler vermektedir.

1 Mehmet GEDİZLİ, *Yazabilmek*, s. 227-231, İstanbul 2004.

Kitap okumanın önemini uzun uzadıya anlatmaya kalkışmak, kütüphane kurmanın gerekliliğinden bahsetmek rapor okuyucu açısından zaman kaybına sebep olacaktır. Kitabın ve kitap kültüründe yaşamanın gerekliliğine inanan anlayış, böyle bir raporu hazırlama gereği duymuş ve herkesi kitap toplama konusunda yardımcı olmaya davet eden bir kampanya başlatmıştır. Günümüzde kitaptan habersiz ve hayatında kitaba su kadar ihtiyaç hissetmeyen toplumlar yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dünya genelinde yapılan araştırmalar bu gerçeği açıkça gözler önüne sermektedir.

Yapılacak kampanyada çalışma grupları oluşturulacak ve bu gruplar aracılığıyla toplumun her kesimine ulaşılmaya çalışılacaktır. Kişi ve kurumların kampanyaya katılım oranlarına göre kendilerine teşekkür mahiyetinde plaket veya kütüphanelere isimleri verilecek ve medya aracılığıyla kamuoyuna duyurulacaktır.

Bu yönde gerekli çalışmalar yapılmaz, okula giden insanların kitaplarla daha fazla zaman geçirmelerine yönelik çalışmalar içinde olunmazsa "kitap okuyan" değil, "okul okuyan" bir toplum ortaya çıkacaktır. "Okul okumak" ifadesinin anlamı, durumu açıklamak için yeterli olacaktır.

Giriş

Öğrenci, öğrenme faaliyetini iş edinmiş ve vaktinin büyük kısmını öğrenme yollarıyla geçiren kişidir. Bilgiye giden en kısa yol kitaplardır ve öğrenci kendi kendine kitaplardan ihtiyacı olan bilgileri edinebilir. Bundan dolayı okul kütüphaneleri, öğrenciler açısından öğretmenleri kadar önemlidir. Kitap ve kültürü düşünüldüğünde bir öğretmenden istenilenden daha fazlasını da alabilmek mümkündür. Spor yapmak, gezmek, eğlenmek, ders çalışmak, ödev hazırlamak, ilk ve orta dereceli okullardaki öğrencilerin etkinlik alanları ve görevleridir. Bunun yanında kitap okumak, kitapların dünyasında yaşamak da öğrenci etkinliklerinden biri olmalıdır. Öğrencilerin kütüphaneyle ilişkileri sadece ödevlerini hazırlayıp ayrıldıkları bir anlayışta olmamalı, kütüphane, spor salonu, kantin gibi bir yaşam olarak düşünülmelidir. Kütüphanelerin yaşam alanı olabilmeleri, tam teşekküllü kütüphane özelliğine kavuşturulmasına bağlıdır. Okulların pek çoğunda bunu görmek mümkün olmamakta, dolayısıyla öğrenciler kitaplarla yeteri kadar tanışamamaktadırlar. Kitaplarla tanışmak; okumak, görmek, yararlanmak, sadece öğretmenlerin teşvik etmeleriyle, zorunlu tutmalarıyla olmaz. Kitaplar çağın insanı için temel ihtiyaçlardan biriyse, kütüphaneler de bu ihtiyaçların karşılandığı alanlar kadar cazibe ve ilgi merkezleri olmak zorundadır.

Olgu

Bilim, kültür, sanat, teknoloji ve sanayide çağdaş olmanın gereklerini yerine getiren ülkelere bakıldığında, kişinin okul hayatına başladığı andan itibaren

okuryazar bir toplum oluşturmak için gerekli olan her ihtiyacı karşıladıkları görülmektedir. Kütüphanelere verilen önem, spor tesisleri, sınıflar ve çevre düzenlemesine verilen önem kadar, hatta daha fazlası olmasıdır. Bir yerde okul açmanın kriterlerinden biri, kütüphanesinin olmasıdır. Sınıfsız, sırasız, tahtasız eğitim olamayacağı gibi kütüphanesiz de okul olmaz. Bir okulun açılabilmesi için temel şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Günümüzde okulların tüm şartlar yerine getirildikten sonra açıldığını söylemek oldukça zor. Bina ve içini dolduracak öğrenci sayısı bulunmuşsa okul açmak için yeterli şartların oluşturulduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla insanlar bu okuldan mezun olduktan sonra kendilerini öğrendikleri bilginin uygulama alanlarında değil, kahve köşelerinde bulmaktadırlar. Okul kütüphanelerinin göz ardı edilmesi, toplumsal kalkınma açısından büyük sorunların doğmasına sebepler hazırlar.

Tartışma

Günümüzde orta öğrenimden mezun olduktan sonra üniversiteye devam etmeyenlerin büyük bir kısmı kitap okumamakta ve okul hayatında okuduğu kitapların da işine yaramadığından bahsedebilmektedir. Aldığı eğitimin kendisine, diplomadan başka bir kazanım getirmediği düşünmektedir. İş bulma konusunda yaşadığı sıkıntıları da düşünerek okula işe girebilmek için gittiğini ama okulun da böyle bir fırsat sunmadığını ifade etmektedirler. Oysa okul kişinin kendi kendisini eğitebilmesini sağlayacak kadar bir eğitim vermeyi amaçlamaktadır ve bu doğrultuda bir müfredat uygulanmaktadır. İşte bu noktada kitapların ve kütüphanenin önemi devreye girmektedir. Kitaplar okuryazar olan her insan için kendi kendine eğitimini devam ettirmek yolunda en önemli araçlardır. Kütüphaneler, okuldaki öğrenciye bunu kazandırmak için vardır, ödevlerini hazırlamak için değil, kütüphaneden sadece ödev hazırlayıp çıkmak, kantinden tost gazoz alıp çıkmaktan farksızdır.

Okul kütüphanelerine gerekli düzenlemeler yapılamazsa insanlar okullara giderek daha fazla bilinçsizleşecek ve toplum hayatında büyük sorunlara sebep olacaklardır. Bugün çağdaşlığı yakalayan ülke ve toplumlara bakıldığında, vatandaşlarının tamamını okul hayatından geçirmiş ve okulda kazandırdığı davranışları sosyal hayatlarında uygulama fırsatı vermiştir. Bunun da en önemli ve doğru yolu kitaplar ve kütüphanelerdir.

Öneriler

Yapılan araştırmalara göre şu anda yapılması gereken ilk iş, okul kütüphanelerini bir başlık olarak ele alıp normal koşullarda olması gereken düzeye getirilmesini sağlamaktır. Bazı okullarda hiç kütüphane yok, bazılarında bir oda ve birkaç raf kitaptan ibaret, bazılarındaysa her türlü donanıma sahip fakat işletme

koşulları sağlıksız. Bundan dolayı kampanya süresince kitap toplamanın yanında, kurum ve şahıslardan kütüphanelerin diğer ihtiyaçlarının da karşılanması sağlanmalıdır.

Her öğrenci velisinin kampanyaya katılması sağlanmalı ve mutlaka bir kitap hediye etmesi teşvik edilmelidir.

Kütüphanenin fiziki koşullarını ya da tamamını karşılayabilecek olanların isimlerinin kütüphanelere verilerek teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır.

Nakit yardımlar yerine tespit edilen ihtiyaçların karşılanması istenmelidir.

Kişi ve kurumların faaliyet alanlarından uygun olanların, bu yöndeki ihtiyaçların giderilmesi yönünde yararlanmalıdır.

Sonuç

İlk ve orta dereceli okulların kütüphanelerinde gerekli fiziki düzenlemeler yapılmaz ve kitap ihtiyaçları karşılanmazsa, demokrasiye inanan bir ülke demokrasinin gereklerini yerine getiremeyen vatandaşlarıyla sorunlar yaşamak zorunda kalacak ve toplumsal barışın sağlanmasında zorlanacaktır. Çağdaşlığı devletin temel görevlerinden biri olarak benimsemiş bir ülke, yasalarında çağdaş, yaşantısında çağın çok uzağında kalacaktır. Millet ve ülkesinin devamlılığı, çağdaşlığı yakalamasına bağlıdır. Çağdaş bir toplum olmanın ön koşulu birey olma bilincine sahip fertler yetiştirmektir. Birey olabilmek için eğitime, eğitimin amacına ulaşabilmesi için okula, okulda öğrenilenlerin hayatta uygulanabilmesi için kitaba, kitapla tanışmak ve kitap kültüründe yaşayabilmek için de kütüphanelere ihtiyaç vardır. Bundan dolayı bu yöndeki faaliyetler arttırılmalı ve teşvik edilmelidir.

Ekler:

1- Anket sonuçları

2- Kamuoyundan gelen mektuplar

Müfettiş
A. İhsan GRAFİKER
(İmza)

4- TUTANAK:

Dernek ve apartman toplantılarında, kongrelerde, disiplin soruşturmalarında ve mahkemelerde yapılan konuşmaları, söylenen sözleri, meydana gelen olayları ve bunların sonuçlarını anlatan yazılara denilir.

Soruşturmacı, söylenenleri ve olayları hiçbir yorum yapmadan olduğu gibi yazar. Yasal belge hükmündedir. Oturum ve toplantıyı düzenleyen yetkililer tarafından hazırlanır.

Tutanak yazısına büyük harflerle "TUTANAK" şeklinde başlık atılarak başlanır. Daha sonra toplantı/soruşturmanın tarihi, gerekçesi, amacı yazılır. Gündemdeki konular konuşma sırasına göre, soruşturmanın ise aşamaları sırasıyla yazılır. Tutanağın sonuna, tutanağı yazan ve düzenleyenlerin ad ve soyadları yazılıp imzalanır.

TUTANAK ÖRNEĞİ:

2006-2007 EĞTİM-ÖĞRETİM YILI
KERİM KAPTAN ANADOLU LİSESİ
TARİH DERSİ II. DÖNEM ZÜMRE ÖĞRETMENLER
TOPLANTI TUTANAĞI

TOPLANTI NO: 2

TOPLANTI YERİ VE TARİHİ: ÖĞRETMENLER ODASI, 16.02.2007

TOPLANTI ÜYELERİ: FATİH ÇOBAN, GÜNGÖR AYNACI

TOPLANTI DERSLERİ: TARİH I, TARİH II

GÜNDEM MADDELERİ:

1- Açılış ve yoklama
2- I. Dönemin değerlendirilmesi ve başarıyı arttırıcı tedbirler
3- I. Dönem zümre kararlarının incelenmesi
4- Yıllık ve günlük planların incelenmesi
5- Derslerde uygulanacak yöntem ve teknikler
6- Ders araç ve gereçlerinden yararlanma
7- Diğer zümre öğretmenleriyle iş birliği
8- Ölçme ve değerlendirme
9- Ödevlerin toplanması ve değerlendirilmesi
10- Dilek ve temenniler

GÜNDEM MADDELERİNİN GÖRÜŞÜLMESİ

1- 2006-20007 Eğitim-Öğretim yılı Tarih dersi II. Dönem zümre öğretmenler Kurulu toplantısı 16.02.2007 Cuma günü 14.30 da Öğretmenler Odası'nda, Tarih Öğretmeni Fatih Çoban'ın başkanlığında Tarih Öğretmeni Güngör Aynacı'nın da katılımıyla yapıldı.

2- I. Dönem sonu itibariyle sınıfların başarı durumu şu şekilde tespit edilmiştir:

9A- % 87.50 9B- % 92.33 9C- % 87.50

9D- % 91.30 9E- % 87.50

10 FEN A- % 66.67 10 FEN B- % 87.50

10 TM A- % 96 10 TM B- % 88

10 YDL- % 91.67

Güngör Aynacı, 10 FEN A sınıfı dışında diğer sınıfların başarı durumunun iyi olduğunu, 10 Fen A sınıfının Tarih dersine yeteri kadar çalışmadıklarını bu yüzden başarılarının düşük olduğunu belirtti. Okuldaki çoğu öğrencinin hâlâ iyi ders çalışma yöntemlerini bilmediğini, bunun için onlara rehberlik yapılacağını bu konuda rehber öğretmenden yardım isteneceğini ifade etti. Tarih dersinin sevdirilmesi, dersi sadece not alıp sınıf geçmek amacıyla değil, Tarih öğrenmenin önemini kavramış bireyler olmak için öğretildiğinin kavratılması gerektiği, öğrencilere ezberlemek yerine neden sonuç ilişkisi kurabilme, tarihsel olaylar hakkında yorum yapabilme, günümüz açısından ders çıkarma, gelecek hakkında ipucu verebilme duygu ve düşüncesinin verilmesi gerektiği Fatih Çoban tarafından belirtildi.

3- I. Dönem zümre kararları Güngör Aynacı tarafından okundu. Alınan kararların tümüne uyulduğu görüldü. Zümrede hedeflenen başarıya ulaşıldığı belirtildi.

4- Yıllık ve günlük planlamalarda herhangi bir aksaklığın olmadığı Güngör Aynacı tarafından belirtildi. Tarih II dersinin II. Döneminin Osmanlının dağılma döneminden başladığı, Tarih I dersinin de İslam Tarihi konusundan başladığı, bu duruma gör konuların II. Dönem sonuna kadar rahatlıkla tamamlanacağı Güngör Aynacı tarafından belirtildi.

5- Tarih dersinin sözel bir ders olması sebebiyle tüm öğrencileri aktif kılmak amacıyla aşağıdaki yöntem ve tekniklerin uygulanması kararlaştırıldı.

• Sınıfa girildiğinde öğrencileri dersi dinleme ve öğrenmeye hazır hale getirmek,

• Derste işlenecek yeni konuya geçmeden önce bir önceki derste işlenen konuyla ilgili öğrencilere soruların yöneltilmesi,

• Yeni konunun anlatım ve soru cevap metoduyla işlenmesi,

• Dersin sonunda yine soru cevap metodu ile konunun anlaşılıp anlaşılmadığının kontrol edilmesi,

• Dersin sonunda bir sonraki derste işlenecek konunun öğrencilere duyurulması konu ile ilgili araştırma sorularının verilmesi yararlanılacak kaynakların duyurulması,

• Her ünitenin bitiminde yaprak test uygulamasının yapılması sorular üzerinde neden niçin nasıl yorumunun yapılması.

6- Haritalardan her zaman yararlanıldığı sınıfa değişik kaynaklar getirilerek öğrencilerin yararına sunulduğu Fatih Çoban tarafından belirtildi. Derslerin konuların özelliğine göre sunular hazırlanarak da işlendiği bilgisayardan yaralanıldığı ifade edildi.

7- 9. sınıfların tarih dersinde;

• İslam Tarihi, Hz. Muhammed dönemi, dört halife dönemi, Emeviler, Abbasiler ve İslam Kültür ve Medeniyeti konuları işlenirken Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin öğretmeni ile,

• İslamiyet'ten sonraki Türk devletlerinin yaşadıkları yerler ile ilgili konularda Coğrafya öğretmeni ile,

• İslamiyet'ten sonraki Türk devletlerinde Kültür ve Medeniyet konusu işlenirken Türk Edebiyatı dersinin öğretmenleri ile,

10. sınıfların tarih dersinde;

• Osmanlının kültür ve uygarlığı incelenirken Coğrafya ve Türk Edebiyatı derslerinin öğretmenleri ile işbirliği yapılacak**.**

8. II. Dönem I. Yazılı klasik 10 sorudan oluşan sınav şeklinde, II. Yazılı yani ortak sınav 30 sorulu test sınavı şeklinde olacaktır. 2 sözlü notu verilecek, bir tanesi yaprak test uygulamalarından aldıkları sonuçlara göre verilecek diğeri de dönem içerisindeki durumuna göre değerlendirilecek.

9. I. Dönem zümre toplantısında ödev konularının belirlenerek öğrencilere verildiği, öğrencilerin yararlanacağı kaynakların duyurulduğu, değerlendirmenin nasıl yapılacağı da I. Dönem zümresinde gösterildiği Fatih Çoban tarafından belirtildi. Ödevlerin Nisan ayı içerisinde toplanacağı ve değerlendirileceği, çok

iyi olan bir ödevle iyi yapılmayan bir ödevin öğretmende kalacağı diğerlerinin öğrencilere dağıtılacağı ifade edildi.

10. Başarılı bir dönem geçirilmesi dileğiyle toplantıya son verildi.

FATİH ÇOBAN
Tarih Öğretmeni
(İMZA)

GÜNGÖR AYNACI
Tarih Öğretmeni
(İMZA)

UYGUNDUR

16. 02. 2007
SEMİH SAĞLAM
Kerim Kaptan Anadolu Lisesi Müdürü
(İMZA)

5- İŞ MEKTUBU/ RESMİ MEKTUPLAR

Bir işle ilgili olarak, kişiden kuruma veya kurumdan kuruma yazılan mektuplardır. Bu mektup türünün esas amacı, bir işin gerçekleştirilmesini istemektir. Dilekçede olduğu gibi beyaz kağıda, siyah veya mavi mürekkepli kalemle yazılır. Hitaptan sonra, sol üst tarafa gönderen ilgili birimin kısa adı, sıra sayısı ve kısaca konusu belirtilir. Tam karşısındaki sağ üst taraftada, tarih ve yer belirtilir. Mektuba başlamadan önce, eğer önceden gönderilen bir yazıya cevapsa, "İlgi" belirtilir. "İlgi" bölümünde bu mektubun hangi önceki yazıya cevap olduğunu anlamak için, önceki yazının tarih ve sıra sayısı belirtilir. Diğer bölümler dilekçe gibidir.

İstek, dilek ve görüşler, ciddi, yalın ve açık olarak ifade edilmelidir. Alt makamdaki üst makamdakine yazdığı mektubu "bilgilerinize saygılarımla sunarım" veya "arz ederim" diye sonlandırmalı; üst makamdaki yetkili de alt makamdakine yazdığı mektubu "rica ederim" şeklinde bitirmelidir.

İŞ MEKTUBU ÖRNEĞİ:

3F Yayınevi Ltd Şti.
Cağaloğlu / İST.

M. Fatih Andı'nın "Hayata Edebiyatla Bakmak" isimli eserinden 40 (kırk) adet aşağıdaki adresime ödemeli olarak göndermenizi rica ederim.

(İmza)
Kerim Aynacı

Adres: Namık Kemal Mah. Topçu Sok.
No: 20/5
53200 / RİZE

B) DİDAKTİK / ÖĞRETİCİ YAZILI ANLATIM TÜRLERİ

"Düşüncelerinizi gözlem, deneme ve okumaya dayayınız. Böylelikle bilgilerinizi çoğaltırsınız. Gözlem ve düşüncelere dayanmayan çalışmalar kopya olur."

John Voter

Okuyucuya bilgi vermek, onun düşünce ve yargılarını değiştirmek veya güçlendirmek amacıyla kaleme alınan yazılar, "öğretici türler" içinde ele alınır. Bu metinler daha çok süreli yayınlarda yer alır. Ancak bu metinleri, uzunluk-kısalık, dilin kullanımı, yazarın asıl amacı gibi belli ölçütlere göre türlere ayırırız. Hemen şunu da belirtelim ki yazıların hangi türde olduğunu belirlerken, belli ölçütler, kesin ve kalıplaşmış kurallar çerçevesinde bu yazıları okur ve yargılarız. Ancak insan düşüncesinin gelişmesine ve anlayışların zamanla değişmesine bağlı olarak bu ölçütler de değişecek, türler arasındaki farklılıklar bazen de tartışılır hale gelecektir. Hatta bazı türler kullanımdan kalkacak, yerini yeni bir türe bırakacaktır. Örneğin artık güncel konuları sohbet üslubuyla anlatıldığı gazetelerde yer alan "fıkra" türü isim değiştirmiş, "köşe yazısı" adını almış, aynı zamanda içeriğinde de bazı değişmeler olmuştur.

Öğretici Metinlerin Genel Özellikleri:

Öğretici metinlerin esas yazılış amacı, bir bilgiyi ve düşünceyi doğrudan okuyucuya (alıcı) aktarmaktır. Bundan dolayı öğretici metinler, açıklamalara dayalı, belirli bir mantık örgüsü içinde gelişen bir anlatım biçimi ile kurulur.

Her tür yazı öğreticidir. Ancak bazısı bunu açıkça belli eder, kimi ise dilin anlatım zenginliği içerisinde saklar. Kullanma kılavuzları, yemek tarifleri, yönetmelikler, haberler, reçeteler, ansiklopedi maddeleri öğretici metinlerdir. Ancak bu tür metinlerde dilin genellikle somut, herkesçe kullanılan "gerçek" anlamlarından yararlanılır; anlam bakımından zenginlik ve değerlilik söz konusu değildir.

Metinlerde ileri sürülen düşüncelerin doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılabilir. Ele aldıkları konu ve konuyu işleyişte yazarın anlatımı, tercih ettiği dil ve üslûp; dünyaya ve olaylara bakış açısı, bu metinlerin makale, deneme, fıkra, eleştiri, gezi yazısı, sohbet v.s. gibi türlere ayrılmasında önemli bir ölçüt olarak kabul edilmiştir.

Yazarın konuyu ele alıştaki olumlu, olumsuz, ağırbaşlı, alaycı, samimi, ciddi gibi tutumu; konuya yaklaşımındaki duygusal, öznel veya nesnel tavrı, bakış açısı ile ilgilidir ve yazının türünü belirlemede önemli göstergedir.

Bakış açısı ile yazının ana düşüncesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Aynı konuda yazan iki ayrı yazarın yazdıkları, birbirinden farklı, hatta birbirine zıt düşünceler içermesi, konuya bakışlarındaki farklılıkla ilişkilidir.

Öğretici metinlerde yazarın ileri sürdüğü düşünceyi içeren cümle, "ana düşünce"dir. Metnin yazılış amacı ve bakış açısı bu cümle üzerine kurulmuştur. Metin de bu ana düşüncenin genişletilmesi, yardımcı cümlelerle desteklenip zenginleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Ana düşünce cümlesi, metinde yeri belli ve açık olmayabilir. Metnin giriş, gelişme veya sonuç kısmında olabilir. Hatta kimi ana düşünceler, açık, net, yoğun bir önerme şeklinde bulunmayıp metnin bütününe sindirilmiş olabilir.

Ana düşünce cümlesi, yargılı yüklemlerle kurulur. Yazının çeşitli bölümlerinde örneklendirilmesi, karşılaştırılmalar yapılarak geliştirilmesi, açıklanması, etki ve sonuçları bakımından kanıtlanması mümkün olan bir cümledir.

Ana düşünce, yardımcı düşüncelerle geliştirilmezse, sadece bir iddia olarak kalır; oysa onun doğruluğunun gösterilmesi gerekir. İşte temel düşüncenin doğruluğunu gösteren düşünce cümlelerine "yardımcı düşünce" diyoruz. Yardımcı düşünceler, "ana düşünce"yi belirli bir açıdan açar, destekler. Bu şekilde ana düşüncenin anlaşılmasını kolaylaştırır, inandırıcılığını arttırır. Yardımcı düşünce, temel düşünce gibi kapsamlı değildir; ayrıntıdır; ulaşılmak istenen sonuç değil, sonuca gitmede etkili olan yargıdır.

İyi düzenlenmiş bir metinde, her paragraf bir "yardımcı düşünce" içerir. Öğretici metinlerde yazar, ana düşünceyi açıp geliştirmek için bazı "yazılı anlatım

yöntemleri"ne başvurur. Yazar, ileri sürdüğü düşüncelerini okuyucu tarafından daha kolay ve doğru anlaşılmasını sağlamak için bazı anlatım yöntemleri kullanır. Yazar düşüncelerini oluştururken bu yöntemlerin sadece birine başvurmayabilir. Yazarın konuya hakimiyeti ve düşüncenin yoğunluğuna göre anlatım yöntemlerinden birden fazla anlatım yöntemi ve düşünceyi geliştirme yolu kullanabilir.

1. MAKALE

"Fikir, biçimle değerlenir; eski bir fikre yeni bir biçim vermek sanattır."

Anatole FRANCE

Herhangi bir konuda bilgi vermek, bir konuya açıklık getirmek, bir düşünceyi savunmak, bir gerçeği ortaya koymak amacıyla belgelere dayanarak yazılan bilgilendirici ve öğretici yazılardır. Yazar, bilgi verirken, bir olay veya kavramı incelerken, çeşitli kanıtlardan yararlanarak belli sonuçlara ulaşır; inandırıcı bir üslûp kullanır. Süreli yayınlar içerisinde daha çok dergilerde yer almakla birlikte gazetelerde de yayımlanabilir.

Makalenin ana amacı bir düşünceyi ortaya koymaktır. Bu bakımdan hemen her konuda makale yazılabilir. Çeşitli bilim dallarında yazılabileceği gibi, güzel sanatlar ve hatta siyaset ve spor dalarında da makale kaleme alınabilir. Fıkra/Köşeyazısı günlük olaylara dayalı olması gerekirken, makalede konuların güncel olma zorunluluğu yoktur. Ancak örneğin bir yerde deprem olmuş ise, depremle ilgili makalelerin sayısının artması doğal olacaktır. Ayrıca makalelerin de kısa olma zorunluluğu yoktur, 100 sayfaya kadar yazılabilir. Ancak daha uzunsa, kitap olarak basılması uygun olacaktır. Fıkra/Köşeyazısı ise hem güncel konulardan seçilmeli, hem de kısa olmalıdır.

Makalede duygusallığa ve öznelliğe yer yoktur. Makale yazarken, deneme ve şiirde olduğu gibi "mecaz, kinaye, mübalağa v.s." gibi sanatlı söyleyişe ve dolaylamalara başvurmamalı; sözcükleri gerçek veya terim anlamlarıyla kullanmalıdır. Yazar, konuya ve olaylara objektif yaklaşılmalı; tarafsız olmalıdır.

Söyleyiş bakımından makalelerde üçüncü tekil anlatım kullanılır. Bu bir bakıma kişisiz anlatımdır ve objektif olmanın gereğidir.

Makale yazarı, okuyucunun düzeyine uygun bir dil kullanmalıdır. Ancak, bilimsel makalelerin belli bir alandaki uzmanlığın ürünü olması ve bilimsel dergilerde yayınlanması; o dergileri de sadece ilgi duyan belli kişiler satın alıp okuması, gibi nedenler, yazarın açık ve anlaşılır olma, herkese hitap etme kaygısını ortadan kaldırabilir. Bu durumda sadece inandırıcılık ve kanıtlar öne çıkar. Hat-

ta yazar, uzmanlık alanına ait terimleri kullanırken okuyucunun bu terimleri bilip bilmediğini düşünmez. Çünkü bilimsel makaleler, o alana ilgi duyan kişiler tarafından daha çok okunur; onlar da az da olsa bu alandaki terim ve sözcük örgülerini bilirler. Bu bakımdan bir bilim adamının veya bir araştırmacının bilgi ve bulgularını, bilime dolayısıyla da insanlığa katkıda bulunmak amacıyla anlatmış olduğu orta ve daha uzun yazılara "bilimsel makale" denir. "Bilimsel makale" yazarı, aynı zamanda bir bilim adamıdır; bu yüzden makaleyi bilim adamı kimliği ile bilimsel disiplin içinde düşünerek kaleme alır.

A) Makale Nasıl Yazılır?

Makale yazarının, genel kültürünün geniş olmasının yanında, sağlam bir dünya görüşü, sorunlara tarafsız gözle bakabilme yeteneğine sahip olması gereklidir.

Bilimsel bir konuda makale yazmak için de belli bir hazırlık yapmak gerekir. Öncelikli olarak, üzerinde araştırma yapılacak konu ile ilgili kaynak taraması yapılır. Okuduğumuz kaynaklarda bize gerekli olan bilgi ve veriler küçük fişlere not edilir. Bu fişlere kaynağın künye bilgilerini, yani yazarın ve kitabın adını, cilt ve sayfa numarasını, basım yeri ve tarihini, sayfa numarasını yazmalıyız. Bu bilgi makale yazımı sırasında, gerek dipnotta, gerekse kaynakça kısmında kullanılacaktır.

Küçük fişlere yazılan cümleler ve veriler, önem sırasına göre dizilir. Yazımızda alıntı yapmak ve özetlemek şeklinde kullanılacak olan bu bilgi fişleri, üzerinde durulacak konunun alt başlıklarına göre tasnif edilir ve dizilir.

Yazar, kafasında olgunlaştırdığı bilgileri belli bir sıra içerisinde yazmaya başlar. Makaleler, planlı yazılar olacağından planlama sırasında şu maddelere dikkat etmelidir:

• Giriş: Bu bölümde, öne sürülecek tez, iddia ortaya konulmalıdır. Okur, ilkönce bu bölümü okuyacağı için, ilgi çekici ve okuyucuyu yakalayan bir anlatım seçilmelidir.

• Gelişme: Bu bölümde yazar, girişte öne sürdüğü görüş, düşünce veya tezini kanıtlamaya çalışır; bunun için de çeşitli veri, belge ve delillere dayandırılarak, elde edilen bilgi üzerine özgün yorumlar yapıp özel görüşler önerebilir. Bunun için de ele alınan düşüncenin doğruluğunu inandırıcı bir dille bütün yönleriyle ortaya koymalıdır. Ayrıca, karşılaştırma, tanık gösterme, gözlem ve deneylerden, nesnel verilerden yararlanma gibi teknikleri kullanarak bu inandırıcılık arttırılabilir.

• Sonuç: Bu bölümde ise, gelişme bölümünde söylenenlerin tümünü birkaç cümlede özetleyerek, şüpheye yer vermeyecek şekilde bir sonuca bağlanır.

Bilimsel makalelerde, verilen bilgiler başka bir yerden alınmışsa bu bilgilerin kaynağı, dayandığımız iddiaların asıl sahibi ve cümleleri, sayfa sonunda numaralı olarak "dipnot" biçiminde veya yazıda cümlelerin arasında parantez içinde belirtilir. Buna "referans göstermek" denir. Ayrıca makalenin sonunda "kaynakça" bölümü yer alır. Bu bölümde de yararlandığımız kaynakların yazarları, soyadına göre alfabetik bir biçimde dizilir. Eğer bir komisyonun hazırladığı sözlük veya ansiklopedi ise, eser adı alfabetik olarak bu listeye konur.

Bilimsel kavram ve varlıkları açıklayan ansiklopedi yazıları da birer makale sayılırlar. Yazar, önce kavram ve varlığın tanımını yapar, sonra yapısını ve görünüşünü tasvir eder. Mamul madde ise nasıl yapıldığı ve bulunabildiği; üreyerek çoğalan bir madde ise, nasıl çoğaldığı, nerelerde yaşadığı anlatılır. Bundan başka, günlük hayatta ne işe yaradığını hangi alanlarda kullanıldığını ve insanlığa yararları anlatılır.

B) Makalenin Gelişimi

Türk edebiyatında 19. yüzyıldan önceki dönemde yazma kitaplarda makale adıyla bazı yazılara rastlanmakla birlikte, daha çok tasavvuf önderlerinin bir kısım öğüt verici sözlerinin derlendiği "makaleler" demek olan "makalât" adıyla tanınan eserlerde bulunmaktadır. Batılı anlamda "makale" türü Tanzimat'tan sonra yayımlanan gazete ve dergilerde görülmeye başlamıştır. Şinasi'nin Tercüman-ı Ahval gazetesine yazdığı "Mukaddime" başlıklı yazı, ilk makale sayılır. Onun gerek Agah Efendi ile birlikte çıkardığı Tercüman-ı Ahvâl, gerekse kendi çıkardığı Ceride-Havadis'te, siyasî ve sosyal meseleler üzerine yazdığı yazılar, bu türün en yetkin örnekleridır. Aynı dönemde Ziya Paşa Muhbir gazetesinde, Namık Kemal, Tasvir-i Efkar, Hürriyet ve İbret gazetesinde, Ali Süavi, Muhbir ve Ulûm gazetelerinde tartışmalara da konu olan siyasî ve edebî makaleler yazmışlardır. Bunları Şemseddin Sami, Ahmed Midhat Efendi, Cenab Şehabeddin, Ziya Gökalp ve Hüseyin Cahid Yalçın izler.

Gazete ve dergilerin sayısında görülen artışa paralel olarak, makale yazarları da çoğalmıştır. Cumhuriyet döneminin önemli makale yazarları arasında Yahya Kemal "Eğil Dağlar" (1975), Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi, Peyami Safa, Mehmet Kaplan, Ahmet Kabaklı'nın isimleri ön plana çıkmaktadır.

1960'lı yıllardan sonra gazetelerde "makale" türü alışılmış özelliğini yavaş yavaş kaybederek, bu yıllara kadar fıkra denilen türle birleşip "köşe yazısı" şeklinde yaygınlaşmıştır. Kültür Bakanlığı, 1952 yılından itibaren, her yıl bir cilt olmak üzere, yayımlanan tüm makaleleri derleyerek, "Türkiye Makaleler Bibliyografyası"nı yayımlamaya başlamıştır.[2]

2 Âlim Kahraman, *İA*, TDV, c. 27, s. 408, Ankara 2003.

ÖRNEK METİN: 1 (*Popüler Makale Örneği*):

FATİH ÖNCE KİTAPLARI FETHETTİ SONRA İSTANBUL'U[3]

Sait ÇAMLICA

Bizim nesil içerisinde Fetih Marşını bilmeyen yoktur. Fetih Marşını dinleyerek büyüdük. İstanbul'u nasıl fethettiğimizi, Fatih'in gemileri karadan nasıl yürüttüğünü, Ulubatlı Hasan'ın sancağı burçlara nasıl diktiğini anlattılar bizlere büyüklerimiz. Tüm bunları büyük bir keyifle bize anlatan büyüklerimiz, nasıl bir ecdada ve nasıl bir tarihe sahip olduğumuzu bize öğrettiler. Kökünü bilmeyen köksüzlerden olmamızı istemedikleri için anlattılar bizlere bunları. Allah hepsinden razı olsun. Bugün bizlerde sözlü veya yazılı olarak gençlere, tarihlerini ve medeniyetlerini unutmamaları gerektiğini anlatmaya çalışıyoruz. Fatih Sultan Mehmed'in veya Yavuz Sultan Selim'in ne kadar büyük başarılara imza attıklarını gençlere anlatmamızın gerekliliğine inanıyorum. Ancak bir eksiğimiz var gibi geliyor bana. Tarihin gelmiş geçmiş en büyük medeniyetini kurmuş bir milletin evlatları olmaktan elbette bende gurur duyuyorum. Büyük medeniyetleri kurmuş toplumların tarihlerini incelediğinizde o toplumun en temel ve en önemli damarlarından birisinin de kitabın oluşturduğu damar olduğunu görürsünüz. Gençlere kitap okuma alışkanlığı kazandırmadan tarih şuuru kazandıramayacağımız gerçeğini aklımızdan çıkartmamamız gerekiyor.

***Fatih'in İstanbul'u fethettiği başa sahip olmak!** Fatih Sultan Mehmed'in hayatını gençlere anlatırken, sadece çağ açıp çağ kapatan, İstanbul'u fetheden bir Padişah olarak değil, **en çok kitap okuyan** devlet adamlarından biri olarak tarihe geçtiğinde hatırlamak ve hatırlatmak zorundayız. Çok zengin bir kütüphaneye sahip olan Sultan Fatih, İstanbul'u fethettiğinde, ilk yaptığı işlerden birisi de büyük kütüphaneler kurmak olmuştur. Şahsi kitaplığından kütüphanelere 2000-3000 kitap bağışlamıştır. "Ne diye hala oyunda oynaştasın.Fatih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın" mısralarını doğru anlamak ve anlatmak zorundayız. Gelecek nesilleri kurtarmak istiyorsak, Fatihin **yaşından** çok **başını** doğru anlamak ve anlatmak zorundayız. Çünkü boş bir kafa ile Konstantin, İstanbul yapılamaz. Çünkü boş bir kafa ile gemiler dağdan yürütülemez. Kızım, sende Fatihler doğuracak yaştasın! diye devam eder Fetih Marşı. Fatihler **doğuracak** yaştaki kızlara değil, Fatihler yetiştirecek **başa** sahip analara ihtiyacımız var. Çünkü boş bir kafayla Fatih doğmaz. Çünkü boş bir kafayla Fatih yetişmez.*

*Yavuz Sultan Selim o kadar çok kitap okurmuş ki bazı geceler sabahlara kadar kitap okumaktan **gözleri kan çanağına** dönermiş. Gündüzleri de zamanının önemli bir kısmını okumaya ayıran Yavuz Sultan Selim, bazen sekiz saat kitap okuduğu olurmuş. Yaz tatilinde tatil yapmaya giden insanlarımız çantalarına neler dolduruyorlar bilmiyorum.*

---

3 *www. saitcamlica.com.tr*, 8 Temmuz 2007.

Ama Yavuz Sultan Selim Mısır seferine giderken (1516) peşinde üç katır yükü kitap götürdüğünü okumuştum. Cemil Meriç "Bu Ülke" kitabında, "Karanlıkları devirmek ve aydınlık çağın kapılarını açmak için en mükemmel silah kalemdir. Sözle yazıyla kazanılamayacak zafer yoktur. Kalem sahiplerine düşen ilk vazife telaş etmemek, öfkelenmemek, kin kışkırtıcı olmamaktır. Milleti okumaya, düşünmeye, sevmeye alıştırmak. Bir kılıcın kazandığı zaferi başka bir kılıç yok edebilir. Kalemle yapılan fetihler tarihe mal olur, tarihe, yani ebediyete…" diyor.

Tarihi ve ecdadımızı gençlere doğru anlatmak zorundayız. Fatih Sultan Mehmed'e hayran olarak yetiştirdiğiniz çocuğunuza, ***kitap okuma alışkanlığı*** *kazandıramamışsanız Fatih'i anlamamış ve anlatamamışsınız demektir. Medeniyetlerin* ***kitaplarla*** *kurulduğunu anlamayan ve anlatamayanlar "Biz Osmanlı torunuyuz" diye övünen batı hayranı gençlerin sayısını artırmaktan başka bir şey yapamazlar.*

Akşamları Televizyon izlemekten ***gözleri kızaran*** *anne ve babaların çocuklarının, internet cafelerde gözleri sulanıncaya kadar oyun oynamasına şaşırıyor musunuz? Ben hiç şaşırmıyorum!*

ÖRNEK METİN: 2 (*Bilimsel Makale Örneği*):

EDEBİYAT EĞİTİMİNDE "EDEBÎ METİN"İN YERİ VE ANLAMI[4]

Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ

Özet

Ülkemizdeki eğitim-öğretim faaliyetlerinin çeşitli sahalarında farklı nitelikte birçok problemin yaşanmakta olduğu, bilinen bir hususdur. Bunlardan birisi, "edebiyat eğitimi" alanındaki "edebî metnin yeri ve anlamı" problemidir.

"Edebiyat eğitiminde edebî metnin yeri ve anlamı" konusunun yeniden tartışılıp irdelenmesinde fayda vardır. Çünkü ilköğretimden üniversiteye kadarki edebiyat eğitiminde zaman zaman görülen teorik ve soyut bilgilerin esas alınması, "eğitim"den çok "öğretim"in öne çıkarılması, çağdaş metotlardan uzak kalınması yüzünden istenilen sonuca ulaşılamamaktadır.

Bize göre, edebiyat eğitiminde öncelik, "öğretim"e değil, "eğitim"e verilmeli; estetik yaklaşım içinde ve çağdaş çözümleme yöntemleri çerçevesinde "metin" merkezli bir eğitim yapılmalıdır. Edebiyat eğitiminde, genç beyin ve ruhların estetik duygu ve duyarlılıklarının ortaya çıkarılması, geliştirilip zenginleştirilmesi; yine onlara estetik çerçevede içinde millî ve evrensel değerlerin tanıtılması, dilin incelik ve zenginliklerinin fark ettirilmesi amaçlanmalıdır.

4 *Milli Eğitim*, MEB, nr. 169, Ankara 2006.

***Anahtar Sözcükler**: Eğitim, edebiyat, edebiyat eğitimi, edebî metin, metin tahlili*

ABSTRACT :

THEPLACEANDMEONING OFLITERARY TEXTIN LITERATURE EDUCATION

It's known that there are some problems with education system in our country. One of this is the value of literary text in the literature training. We must discuss this subject again.

Sometimes literature teachers prefer to teach theoretical and abstract knowledge to students from elementary school to university and they prefer teaching than training. In additional we must say that there are no contemporary methods in this teaching. So, if we don't reach achievement in literature training so far, it's because of these problems.

According to me, in an aesthetic point of view, we prefer literature training that supported with contemporary methods, not literature teaching and we prefer literary text interpretation in training literature. We must aim to improve student's aesthetic sensations and to introduce the values of national and universal and richness of language and literature to students.

Key Words: *Education, literature, literature training, literary text, literary text interpretation*

Giriş

Bir parça ilgilenenler veya ilgi duyanlar gayet iyi bilirler ki, eğitim, -bırakın bir yazı sınırları içinde irdeleyivermek- kitaplar dolduracak kadar çok çeşitli ve çok boyutlu bir "problem"ler alanıdır. Ana okulundan üniversiteye, yerel yönetimlerden bakanlığa, aileden topluma, okuldan çevreye, öğretmenden öğrenciye, müfredattan kitaba, dilden içeriğe, amaçtan metoda, araç-gereçten kılık-kıyafete kadar uzanabilen âdeta problemler yumağı bir saha. Söz konusu problemler, ilk plânda birbirinden çok farklı gibi görünseler de, gerçekte biri diğerinden ayrılamayacak kadar iç içe ve zincirleme bir hâl arz ederler. Dolayısıyla sahanın herhangi bir yerinde yaşanan arıza, domino taşları gibi, sistemin bütününü felç edecek seviyede tesire sahip olabilir.

Yazımız, böylesi geniş ve bir yığın problemle yüz yüze olan eğitim olgusunun önemli bir alanındaki önemli bir konusu ile sınırlı tutulmuştur. Üzerinde durulacak saha "edebiyat eğitimi", konu da bu sahada "edebî metnin yeri ve anlamı"dır. "Türkçe eğitimi"nin de çok büyük ölçüde edebiyat eğitimi ile iç içe olduğu; dolayısıyla "edebî metnin yeri ve anlamı" meselesinin bu alanı da çok yakından ilgilendirdiği açıktır. Bu sebeple ele alacağımız konu, ilköğretimden üniversiteye kadarki bütün eğitim kademelerinde geçerlidir. Amacımız, yirmi beş yıldır bilfiil yaşadığımız tecrübelerin ışığında, edebiyat eğitiminde edebî metnin yeri ve anlamına dâir görüş, kanaat ve tekliflerimizi ortaya koymak ve bunları meslektaşlarımızla paylaşmaktır.

Yazıda -yeri geldikçe-, edebiyat eğitimini yakından ilgilendiren eğitim, sanat, edebiyat, edebî metin, metin tahlili, edebiyat bilimi, edebiyat bilimcisi, edebiyat eğitimi gibi bazı kavramlar üzerinde durmamız faydalı olacaktır. Zira, pek çok alanda olduğu gibi, edebiyat eğitimi sahasında da yaşanmakta olan problemlerin kaynaklarından birisi, kavram yetersizliği ve kavram kargaşasıdır. Unutulmamalıdır ki, edebiyat eğitiminin meselelerini çözmeye kalkışan eğitim bilimcisi, edebiyat eğitimini fiilen üstlenen edebiyat öğretmeni/hocası ve söz konusu eğitimin muhatabı durumundaki öğrenci, sahanın temel kavramlarını çok iyi bilmediği ve zihninde billurlaştıramadığı sürece, sarf edilecek onca emek, zaman ve gayretin sonucu, zihnî kaostan başka bir şey olmayacaktır.

*Üzerinde durduğumuz alanın ana kavramı olan "**edebiyat**", dilimizin dinamik tarihi içinde birkaç farklı mânâda kullanılmış ve hâlen de kullanılmaktadır (Bilgegil, 1980). Ancak farklı mânâdaki bu kullanımlarda -çoğu zaman birbirine karıştırıldığından- birtakım yanlışlıklara düşülmektedir. Edebiyat öğretmenleri ve bilimcilerinin, sık sık "sanatkâr"lıklarıyla sorgulanmaya kalkışılması veya Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinin, şair ve yazar yetiştirmek üzere "sanat eğitimi" verdikleri zannı, söz konusu kavram kargaşasına küçük bir örnektir (Burada edebiyat öğretmenleri ve bilimcilerinin, -"sanatkâr" olmasalar bile- ciddî bir "sanatkârlık eğitimi" almalarının lüzumuna; bunun da Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri tarafından üstlenmesi icap ettiğine olan inancımızı ifade etmek isteriz.).*

Edebiyat kavramının dilimizdeki ilk ve en yaygın olarak kullanılan anlamlarının başında, "dille yapılan güzel sanat dalı" gelir. Yani yazar ve şâirin dili/kaleminden çıkan ve estetik değere hâiz olan eserlere "edebiyat"; bu kişilerin icra ettikleri sanata da "edebiyat sanatı" denir. Bu bağlamda Yahya Kemal Beyatlı, bir edebiyat sanatkârı; onun kaleme aldığı "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" ise bir edebiyat eseridir.

Edebiyat kavramının yaygın olarak kullanılan ikinci anlamı ise; "edebiyat eseri ve sanatı ile ilgili araştırma, inceleme, değerlendirme çalışmaları ile bu çerçevedeki eğitim ve öğretim faaliyetleri"dir. Yani, edebiyat eserlerinin tamamı veya herhangi birisi ile ilgili her türlü araştırma, inceleme, tahlil ve tenkit çalışmaları, edebiyatın dünden bugüne uzanan süreçteki tarihini yazma çabaları, edebiyat sanatının mahiyeti ve niteliklerini tespit etme gayretleri, edebiyat eseri-okuyucu/toplum ilişkisi ortaya koyma arzuları, edebiyat eğitimi-öğretimine dâir faaliyetler ile zikredilen çalışma alanlarında kaleme alınan eserlerin isimlendirilmesinde de edebiyat kavramı kullanılmaktadır. "Edebiyat öğretmeni/hocası, edebiyat bölümü, edebiyat dersi, edebiyat tarihi, edebiyat eleştirisi, edebiyat teorisi, edebiyat literatürü..." gibi tamlamalarda, kavramın ikinci anlamı söz konusudur.

*Kabul edelim ki bu ikisi; yani edebiyat sanatı ile bu sanat üzerine yapılan inceleme, araştırma çalışmaları ve bu çerçevede ortaya konan eserler, birbirinden tamamıyla farklı ve başka şeylerdir. Zira birincisi bir tür sanat, ikincisi ise bir tür bilgi veya bilimdir. O hâlde sanatkârın ortaya koyduğu sanat eseri ile o sanat veya sanat eseri üzerinde yapılan çalışmaları birbirinden ayırmamız; buna göre de her biri için farklı kavramlar kullanmamız çok daha doğru ve lüzumlu olacaktır. İşte bu noktada, "**edebiyat sanatı**"ndan sonra "**edebiyat bilimi**" kavramıyla karşılaşırız.*

Edebiyat bilimi, -adı üstünde- edebiyat sanatının bilimidir. Bir başka ifadeyle; edebiyat eserlerinin tamamı veya herhangi birisi ile ilgili her türlü araştırma, inceleme, karşılaştırma, tahlil ve eleştiri çalışmaları ile edebiyat sanatının mahiyeti ve niteliklerini, dünden bugüne uzanan süreçteki tarihini ortaya koymaya yönelik faaliyetlerle bu faaliyetlerin sonucunda ortaya konan bilgi birikimine edebiyat bilimi denir. Nasıl insanın geçmişi (tarih), iç dünyası (psikoloji), fizyolojisi (tıp), toplumsal hayatı (sosyoloji) veya yer yüzü (coğrafya, jeoloji), bitkiler (biyoloji), hayvanlar (veterinerlik), din (teoloji, ilâhiyat), bilimin konusu olmuş ve bu çerçevede zamanla bağımsız bilim dalları teşekkül etmişse; edebiyat sanatı çevresinde de bir bilgi alanı ve bilim dalı oluşmuş ve oluşmaktadır.

XX. yüzyılda müstakil olma eğilimi gösteren edebiyat bilimi, yaratıcılığı değil, yaratıcı zekâ ve ruhun vücut verdiği edebî eserlerin araştırılması, incelenmesi, değerlendirilmesi ve öğretilmesini esas alan bir disiplindir. Edebî eserin oluşum şartlarından onun bünyesinde yer alan her tür duygu, düşünce, hayal ve fikir unsurlarına; edebî eserin tür veya yapısına ait özelliklerden dilin kullanılış biçimlerine; edebiyat tarihi içindeki yerinden edebî gelenekle olan bağlantısına; edebiyat sanatının ne olup olmadığından okuyucu ile olan ilişkisine kadar uzanan hususların araştırıp incelemesi, edebiyat biliminin işidir. Edebiyat biliminin objesi, hareket noktası, faaliyet alanı ise, bizzat edebiyat eseri ve onun estetik dünyasıdır.

Edebiyat bilimi, sosyal bir bilim dalıdır. Sosyal bilim dalı olması, onda pozitif bilimlere has metotların yüzde yüz geçerli olmasına imkân vermez. Zira pozitif bilimlerle sosyal bilimlerin konuları, objeleri birbirinden çok farklıdır. Edebiyat biliminde, pozitif bilimlerdeki gibi genel-geçer kanunlar bulma gayret ve teşebbüsleri, çoğu zaman başarıya ulaşamamıştır. Çünkü Yunus Emre'yi veya Yahya Kemal'i bilinen mevkilerine yükselten husus, diğer sanatkârlarla olan ortaklıkları değil, bilâkis kendilerine has karakteristik ferdî özellikleridir. Bu husus, elbette ki edebiyat biliminin bütünüyle başıboş, keyfi, sübjektif ve herhangi bir metottan uzak bir disiplin olduğu anlamına gelmez ve gelmemelidir de.

Edebiyat biliminin yukarıda belirtmeye çalıştığımız çalışma sahası bugün, -hızla artan bilgi birikimi sonucu- kendi içinde alt dallara ayrılma eğilimi içindedir. Bunlar; edebiyat teorisi, edebiyat tenkidi, edebiyat tarihi, edebiyat sosyolojisi, mukayeseli edebiyat ve edebiyat eğitimi'dir. Söz konusu bölünmeye rağmen bu altı dal arasında son derece sıkı ilişkilerin mevcut olduğu da unutulmamalıdır. Bunun içindir ki, edebiyat teorisi olmadan tenkidi, edebiyat tenkidi olmadan edebiyat tarihi, edebiyat tarihi olmadan edebiyat sosyolojisi; edebiyat teorisi, tarihi, tenkidi, sosyolojisi olmadan da edebiyat eğitimi olamaz.

Bu noktada, yukarıdaki açıklamaların ışığında, sanırım bir sonuca gidebiliriz artık. Edebî eserleri, belli metotlara bağlı kalarak ve olabildiğince objektif bir biçimde araştıran, inceleyen, eleştiren; bu çerçevede onların tarihini ortaya koyma gayreti içinde olan insanlara "edebiyat bilimcisi"; sahip olduğu bilgi ve tecrübe birikimini birtakım pedagojik metotlar çerçevesinde öğrencilerine aktarmaya çalışarak onları eğitmeyi amaçlayan kişilere ise "edebiyat eğitimcisi" denir. Edebiyat eğitimcisi, insanoğlunun (dünya edebiyatı) veya bir milletin (Türk edebiyatı) varolduğu günden bugüne edebiyat sanatı sınırları

içerisinde ortaya koyduğu sanatı veya eserleri, metotlu bir yaklaşımla inceleyerek, değerlendirerek, eleştirerek; eğitim bilimlerinin verileri doğrultusunda öğrencilerine anlatan, öğreten, tanıtan; bu bağlamda genç insanların sahip oldukları estetik zevklerini geliştirip terbiye eden insandır. Buradan anlaşılır ki edebiyat öğretmeni/hocası, hem edebiyat bilimcisi hem de edebiyat eğitimcisidir. Çünkü edebiyat eğitimi, mutlak mânâda edebiyat bilimi üzerine oturan/oturtulması gereken bir tür eğitim-öğretim faaliyetidir.

Burada gerek üzerinde durduğumuz saha, gerekse eğitimin bütününü çok yakından alâkadar eden önemli bir hususa dikkat çekmek isteriz. Bahis konusu hususu; "Eğitim mi yoksa öğretim mi?" sorusuyla somutlaştırabiliriz. Sanırız eğitimin geneli veya edebiyat eğitiminde yaşanan sıkıntılardan bir kısmı, "eğitim" ile "öğretim" kavramları ekseninde söz konusu olan kavram kargaşasından; bu iki kavramın belirlediği faaliyet tarzı arasındaki tereddütlerden veya bilinçsiz tercihlerden kaynaklanmaktadır. Kabul edelim ki, en yetkili kişi ve kurumlarda bile bu iki kavram, hem anlamlandırmada hem de uygulamada birbirine karışıyor/karıştırılıyor. Adında temel görevinin "eğitim" olduğunu vurgulayan bakanlığın, bu görev için tayin ettiği kişilere "öğretmen" sıfatı vermesi, söz konusu kargaşayı yansıtmıyor mu? Hâlbuki en basit bir sözlükte bile bu iki kavramın birbiriyle tamamen örtüşmediğini görmek hiç de zor değildir.

Eğitimde asıl olan, bilinmeyen bir iş, davranış, yaşayış, duyuş, ifade ediş konusunda kişinin eğitilmesi, terbiye edilmesi, tecrübe kazandırılması ve yetiştirilmesidir. Bir başka ifadeyle kişinin doğuştan sahip olduğu yeteneklerin ortaya çıkarılması, işlenip geliştirilmesi; mensubu bulunduğu topluma ve insanlığa ait değerlerin kazandırılması; böylece yeteneklerini en üst seviyede kullanabilen, kendi ayakları üzerinde durabilen bir insanın yetiştirilmesi eğitimin işidir. Söz konusu faaliyetin içinde elbette ki öğretim/öğrenim de vardır, ama bu tür bir faaliyet ikinci sırada gelir. Zira öğretimde, eğitmek asıl amaç değildir. Bilen (öğretmen), bilmeyene (öğrenci) bilgiyi aktarmak ve öğretmekle öğretimi gerçekleştirmiş olur.

Durum bu olunca, bütün alanlarda olduğu gibi, edebiyat alanında da bir karara varmak zorundayız. "Edebiyat eğitimi mi yoksa edebiyat öğretimi mi?" Bugüne kadar gördüklerimiz ve yaşadıklarımız, bizi şu kanaate götürdü. Türkiye'de ilk okuldan üniversiteye kadarki bütün kademelerde ve bütün alanlarda çok büyük ölçüde eğitim değil, öğretim faaliyeti icra edilmektedir. Edebiyat eğitimi alanında da durum bundan farklı değildir. İlköğretim, ortaöğretimde veya üniversitede, şiir, hikâye, roman, tiyatro türleri; hece ve aruz vezninin kalıpları; gazel, koşma, terkib-i bend, sone nazım şekilleri; tezat, teşbih, tevriye, cinas söz sanatları; romantizm, realizm, sürrealizm, sembolizm akımları hakkında bütünüyle soyut ve kalıplaşmış birtakım bilgilerin aktarılması/öğretilmesi/ezberletilmesi, genç nesillerin edebiyat sanatının incelikleri ve değerlerini anlamaları, nüfuz etmeleri, hatta sezmelerine imkân verir mi? Böyle bir faaliyet, onların hangi melekelerinin ortaya çıkarılması ve eğitilmesine hizmet eder? Daha da önemlisi, edebiyat bu mu?

Yazının başından sonuna kadar olan izahlarımızda da fark edilecektir ki, biz, edebiyat sahasında eğitim ile öğretimin çok iyi sentez edilmesi; söz konusu sentezde de eğiti-

min ağırlık taşıması ve ön plânda tutulması gerektiği kanaatindeyiz. Öğretim, bu süreçte hiçbir zaman ihmal edilemeyecek bir destek güç olarak eğitimin hemen yanı başında yer almalıdır.

Tekrar konumuza dönelim. Edebiyat eğitimi ile ilgili olanlar, bu faaliyetlerinin henüz başında, "Edebiyat eğitiminde edebî eserin yeri ve anlamı nedir/ne olmalıdır?" gibi önemli bir soru ile yüz yüze kalırlar. Hiç şüphesiz, gerçekleştirilecek eğitimin doğruluğu ve başarısı, soruya bulunacak cevabın doğruluğu ile paralel olacaktır. Önce edebiyat eğitiminde "edebî eserin yeri", daha sonra da "edebî eserin anlamı" meselesine cevap bulmaya çalışalım.

Bize göre, edebiyat bilimcisi gibi, edebiyat eğitimcisinin de her seviyedeki faaliyetinde temel hareket noktası ve hemen hemen biricik objesi edebî eser, yani edebî metindir. Edebî eserden soyutlanmış bir edebiyat eğitimi düşünülemez. Bir başka söyleyişle, edebî eserin ihmal edildiği ve sadece edebiyat tarihi, edebiyat teorisi, edebiyat tenkidi, edebiyat sosyolojisi veya sanatkârların biyografilerinin esas alındığı bir faaliyete, edebiyat eğitimi denilemez. Böyle bir gayret, son derece soyut birtakım bilgilerin genç beyinlere yüklenilmesinden başka bir işe yaramayacaktır. Bir daha vurgulayalım ki edebiyat, bizzat şair veya yazarın kaleminden çıkmış estetik değere hâiz edebî metinlerdir. Metin merkezli edebiyat eğitiminde elbette, onu var eden sanatkâr, içinde hayat bulduğu toplum ve şartlar, bağlı bulunduğu edebî gelenek ve mektep, büyük önem taşır. Hatta felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, ilahiyat, dilbilim gibi disiplinlerden de faydalanmak gerekir. Bizim burada vurgulamak istediğimiz, edebî metnin merkeze alınması ve onun kendisi dışındaki amaçlara alet edilmemesidir.

Burada bir parça metin kavramı üzerinde durmamız sanırız faydalı olacaktır. Genel mânâsıyla metin; herhangi bir konu veya olayın dil vasıtasıyla -yazılı veya sözlü olarak- ifadesinden oluşan söz bütünüdür. Yani; herhangi bir konu veya olayı açıklamak/anlatmakla görevli kelimeler, ibareler, deyimler, cümle ve cümlecikler, paragraflardan oluşan "söz ve söylem bütünü"ne metin denir. Edebiyat biliminin kastettiği ve edebiyat eğitiminde esas olması gereken edebî metin ise; herhangi bir duygu, düşünce, hayal, intiba ve olayın dil vasıtasıyla, ama edebîlik değerine hâiz bir biçimde ifadesinden oluşan "söz ve söylem bütünü"dür. Şâir veya yazarın kaleminden çıkmış şiir, hikâye, roman, tiyatro metinleri gibi. Söz ve söylemin metne dönüşmesindeki temel kriter, anlam ve mantık bütünlüğüdür.

Faaliyetlerinin merkezine edebî metni koyan edebiyat eğitimcisi, söz konusu objeye hangi bakış açısı ile yaklaşmalı, onun karşısında nasıl bir tavır takınmalıdır? Bu sorunun cevabını, edebî eserin varlık sebebi ve tarzında aramamız gerekir. Edebî metin, edebiyat sanatının somut hâli olan bir sanat objesidir. Tıpkı bir beste, bir tablo, bir heykel gibi. Sanat eseri olma bakımından edebî metnin onlardan farkı yoktur. Güzel sanat eserlerini temelde birbirinden ayıran ve onların farklı isimlendirilmelerine zemin hazırlayan asıl unsur, kendilerini var eden malzemeleridir. Bu açıdan bakıldığında edebiyat, "dil"de hayat bulmuş/bulan bir güzel sanat dalıdır.

O zaman edebiyat eğitimcisinin hiçbir zaman hatırından çıkaramayacağı en önemli gerçek, edebiyat eserinin çok açık bir güzellik objesi, sanat eseri olduğudur. Dolayısıyla o, işinde "estetik bakış açısı"nı esas almak durumunda olan bir tür sanat eğitimcisidir. Görevi, edebî metinden aldığı hazla genç insanların ruhlarındaki güzellik duygu ve duyarlılıklarını ortaya çıkarmak, geliştirip zenginleştirmek ve terbiye etmektir. Böylece her gün biraz daha maddîleşip sığlaşan insan hayatına yeni kapılar aralamak, ruhların güzele olan susuzluğunu dindirmek, hayatın ve tabiatın daha derinden duyulup anlaşılmasını sağlamaktır (Sanırız burada, öğretim'i değil de eğitim'i esas almamızın sebebi biraz daha aydınlanmıştır.).

Varoluşundaki -biricik değil- birinci amaç "güzellik" olan edebiyat eserinden, elbette -estetik haz vermesinin dışında- birçok "fayda" da temin edilebilir. Onun eğitimin vazgeçilemez objelerinden biri olmasında, bu tür faydacı işlevlerinin önemli rolü vardır. Edebiyat eğitimcisi de bunlardan geniş ölçüde faydalanır ve faydalanmalıdır. Bizim burada söylemek istediğimiz, edebiyatın bir sanat, edebî metnin de bir sanat eseri olduğunun asla unutulmaması ve ona yaklaşmada estetik bakış açısının esas olmasıdır. Çünkü edebiyat eğitiminde sıkça karşılaşılan hastalıklardan birisi, didaktik, ahlâkî ve ideolojik bakış açısı ve yaklaşım tarzına tutsak olunmasıdır. Maalesef edebiyat eğitimcilerimizden bazıları, kendilerini "sanat memuru" olarak niteleyen Ahmet Hâşim'in şikâyetlerini yerden göğe kadar haklı çıkarmak istermişçesine, edebî eseri sadece içeriğiyle değer taşıyan sıradan bir metin olarak görmekte; bir ahlâk risalesi, didaktik kitap veya ideoloji manifestosu zannetmektedirler (Ahmet Haşim, 1996, 69-77). Edebî metin karşısında doğru ve sağlıklı bir bakış açısından ne ölçüde uzak ve yoksun olduğumuzu bundan daha somut ortaya koyacak başka bir örneğe ihtiyaç yoktur sanırım. Çünkü edebiyat eseri ne bir ahlâk risalesi, ne bir didaktik kitap, ne de bir ideoloji manifestosudur. Herhangi bir metnin varoluşundaki biricik veya birinci amaç "fayda" ise, ona edebiyat eseri denilemez; edebiyat eserine de bütünüyle faydacı bir bakış açısıyla yaklaşılamaz.

Tekrar asıl konumuza dönelim ve edebiyat eğitiminde yaşanan problemleri irdelemeye devam edelim. Edebî metnin ele alınmasında sıkça karşılaşılan problemlerden bir başkası, takip edilecek sağlam ve sağlıklı bir metot yokluğu veya yoksulluğudur. Edebiyat bilimcisi veya edebiyat eğitimcisi, edebî metne yaklaşmada nasıl bir metot takip etmelidir? Çünkü metotsuz, bölük pörçük, keyfî ve rastgele bir faaliyet bizi ne edebiyat bilimine ne de edebiyat eğitimine götürür. Edebiyat eğitimde "ne" okuttuğumuzun önemini kimse inkâr edemez, ama "nasıl" okuttuğumuz ondan hiç de az önemli değildir.

Yukarıda vurgulandığı gibi, edebiyat eğitiminin temel objesi, edebî metindir. Bu tespitten sonra sağlam ve sağlıklı bir metoda ihtiyaç vardır. Son yüzyılda ve özellikle yakın dönemlerde edebî metnin incelenmesinde pek çok metot geliştirilmiştir. Yeni eleştiri, yapısalcılık, hermeneutik, metinbilim, dilbilim, göstergebilim, anlambilim, stilistik... bunlardan bazılarıdır. Burada bunların izahına kalkışacak değiliz elbette. Ancak edebiyat eğitimcilerimize tavsiyemiz, adı geçen metotlar hakkında -uygulamada kullanabilecek seviyede- bilgi ve tecrübe sahibi olmaları ve derslerinde bunlardan faydalanmalarıdır.

Bunun da ötesinde, hiç olmazsa, yine bu metotlardan hareketle bir "metin tahlili" tarzı geliştirmeleri ve edebî metne yaklaşmada -en genel mânâda da olsa- "metin tahlili metodu"nu esas almalarıdır.

XX. yüzyılın başından itibaren Batı'da görülmeye başlanıp giderek yaygınlık kazanan metin tahlilinin en temel amacı, edebî eseri, sistematik biçimde ve bir bütün olarak çözümlemektir. Çözümleme gayretinin amacı ise, eseri -en azından- muhteva, yapı, dil ve üslûp bakımından anlama, değerlendirme ve anlatmadır. Zira her okuyucunun edebî eserin dilini çözüp onun semboller dünyasına bütünüyle nüfuz edebilmesi; mesajını tam ve doğru olarak algılayabilmesi ve ondan beklenen estetik hazzı tadabilmesi çoğu zaman mümkün olamaz. İşte metin tahlilcisi bu noktada devreye girerek, eser ile okuyucu/öğrenci arasındaki iletişimin çok daha sağlam ve sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi görevini üstlenir. Bu itibarla metin tahlili, eser-okuyucu arasında köprü durumundadır. Yoksa -bazılarının zannettikleri gibi- metin tahlili, metnin bilinmeyen kelimelerini sözlüklerden bulmak, manzum metinleri nesre çevirmek, vezni ve kafiyesi üzerinde oyun oynamak, nazım şekli, nazım birimi ve edebî sanatlarını tespit etmek, konusu üzerinde sübjektif nutuklar çekmek değildir. Esere yaklaşmada, onun edebîlik sırrını çözme, ihtiva ettiği anlam dünyasını kendi bütünlüğü içinde kavrama dışında herhangi bir amaç hedeflendiği müddetçe, o faaliyetin adına metin tahlili demek zordur.

Kısacası metin tahlili; herhangi bir edebî eserin, bütünlüğü içinde, ama o bütünü oluşturan her türlü unsurun (mânâ, yapı, dil, üslûp vb.)en ince ayrıntılarına varıncaya kadar belli bir metoda bağlı olarak ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanmasıdır (Çetişli, 2004).

Edebiyat eğitimcisi, metin tahlili amacıyla edebî esere yaklaşırken hiç olmazsa şu hususları gözden uzak tutmamalı ve onu bu çerçeve ve anlayış içinde ele almalıdır.

Edebî metin, pek çok farklı unsurdan meydana gelmiş bir "bütün", estetik bir "terkip"tir. Muhteva, yapı, dil, bu terkibin ana unsurlarını; kelime, ibare, cümle, paragraf, metin halkası, bölüm; mısra, bend, nazım şekli; vezin, kafiye, redif, lâfız ve mana sanatları; konu, tema, anafikir, mesaj; olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman, mekân, anlatıcı vb. şeyler de ana unsurların alt unsurlarını oluştururlar. Bununla birlikte edebî eser, söz konusu ana ve alt unsurların basit ve alelâde toplamından teşekkül etmiş sıradan bir metin de değildir. Onu sanat eserine dönüştüren sır, söz konusu unsurların sanat potası içinde ferdî ve orijinal bir biçimde sentez edilebilmesindedir. Sentezde ortaya konan ferdî ve orijinal tavır, aynı zamanda sanatkârın "üslûp"unu verir. Metin tahlilinde bize düşen görev, bu bütünden herhangi bir unsuru ihmal etmeden, herhangi bir unsuru ikinci plâna atmadan ve bütünlüğünü zedelemeden sistematik bir biçimde eseri çözümlemek ve onun estetik sırlarını ortaya koymak, en azından sezdirmektir.

Edebiyat eserinin ana konusu, "insan"dır. Hayatı ve çevresi ile insan, içi ve dışıyla insan, duygu ve düşünceleriyle insan, dünü, bugünü ve yarınıyla insan... Hiçbir edebî eser düşünülemez ki, insanın şu veya bu yönüne ışık tutmasın; hiçbir insanî mesele düşünülemez ki, şu veya bu seviyede edebiyat eserine girmemiş olsun. Buradan hareketle

denilebilir ki edebiyat, insan gerçeğinin estetik ifadesi peşindedir. Ancak edebî metindeki gerçek, hiçbir zaman yaşanmış veya yaşanmakta olan gerçeğin birebir kopyası değildir. Özellikle hikâye, roman ve tiyatro metinlerinde bu tür bir hataya düşmekten sakınılmalıdır. Sanatkâr, dış dünyadan temin ettiği malzemeleri eserinde kullanırken, önce onları belli bir seçme ve ayıklamaya tâbi tutar. Bu aşamada onlara, -isterse- muhayyilesinden birtakım ilâveler yapabilir. İkinci aşamada ise bu malzemeyi kendine has estetik anlayış ve yaratma tarzı çerçevesinde düzenler ve kurgular. Dolayısıyla sanatkârın edebî eserde dile getirdiği gerçek, öncelikle kendi mizacı, dünya görüşü, ruh hâli süzgecinden geçirilmiş yoruma dayalı ferdî ve sübjektif bir gerçektir. Bu sebeple edebiyat eseri, bünyesinde barındırdığı bütün unsurları ve özellikle "bütün"de ifadesini bulan terkibiyle "kurmaca/itibârî" bir metindir.

Edebî metin, gerçeğin algılanışı ve kurgulanışı kadar, ifade edilişi bakımından da farklı ve kendine has bir özelliğe sahiptir. İlimde gerçek, son derece yalın, açık ve düz bir biçimde ifade edilirken objektif ve rasyonalist bir tavır esas alınır. Hâlbuki sanat eserine bu tür bir sınırlama ve ön şart getirilemez. Edebiyat eserinde gerçeğin ifadesi, çoğu zaman bir hayli kapalı ve muğlaktır. Bunun ötesinde kullanılan semboller, imajlar, alegoriler, mazmunlar, mecazlar ve diğer sanatlar, edebiyat eserinin anlam dünyasını daha da muğlaklaştırır. Ayrıca edebiyat eserinin gerçeği anlatmasında gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir özellik, estetik olmasıdır. Herhangi bir söz veya metni, edebiyat sanatı seviyesine yükselten temel değer, okuyanı veya dinleyeni etkileyecek, sarsacak, hayranlık içinde bırakacak seviyede güzel olmasıdır.

Edebiyat eseri, "çok anlamlı"dır ve her okunuşunda yeniden yaratılır. Her okuyucu, sahip olduğu yaş, cinsiyet, ruh hâli ve kültürüne göre, ondan bir mânâ elde eder veya ona bir yorum getirir. Aynı okuyucunun aynı eseri farklı zamanlarda okuması durumunda da bu husus geçerlidir. Hâlbuki, edebî olmayan metinlerde böyle bir çok anlamlılık söz konusu değildir. Buradan hareketle edebiyat eğitimcisinin edebî eser karşısında takınacağı katı, kesin, tekçi ve tekelci bir anlama ve anlamlandırma tavrı kabul edilemez.

Edebî metnin temel farklılıklarından biri ve edebîliği, çok büyük ölçüde dilinde tezahür eder. Ondaki dil, ne "günlük dil" gibi alelâde ne "ilmî dil" gibi kuru, açık ve temel anlamlı ne de sadece "iletişim"i sağlamakla yükümlü sıradan bir "araç"tır. Tabiî dilden hareketle sanatkârca bir seziş ve yaratışla elde edilen edebî dil, bütünüyle "amaç" hâline gelmiş dil içinde bir "üst dil"dir. Dilin bütün incelikleri, zenginlikleri ve imkânlarını en üst seviyede tasarruf eden edebî dil, sanatkârın elinde, okuyucunun dikkatini kendi üzerinde toplayan bir güzellik objesine dönüşmüştür (Çetişli, 2001, 116-124).

Edebî eser, baştan beri anlatmaya çalıştığımız varoluş tarzı, kendisini var eden unsurların kurgusu, ele aldığı konuya yaklaşım biçimi, metnin inşa tarzını veren yapısı, poetik işlevde somutlaşan dili ve bütün bunların âhenkli birlikteliğinde somutlaşan terkibiyle "ferdî", "orijinal" ve "tek"tir. Onun tıpatıp bir benzerinden bahsedilemez.

Hulâsa edebiyat eğitimi; ne tamamiyle metotsuz, pedagojik kurallardan uzak, keyfî ve rastgele bir öğretim faaliyeti ne büsbütün soyut birtakım bilgilerin ezberlettirilmesi

ne de sadece ahlâk, tarih, sosyoloji ve dil dersidir. Edebiyat eğitimi, sanatkârın dil malzemesiyle hayat verdiği estetik değere hâiz edebî metni, varoluş amacı doğrultusunda anlama/anlamlandırma, duyma/duyurma, sezme/sezdirme üzerinde odaklaşan bir tür sanat eğitimidir. Temel amacı da, öğrencinin yaradılışından getirdiği güzellik duygusunu ortaya çıkarmak, geliştirip zenginleştirmek ve terbiye etmektir. Genç beyin ve ruhlara, evrensel insan ruhunun son derece karmaşık duyarlılıklarını sezdirmek, yüzyılların örsünde dövüle dövüle billurlaşmış millî zevki tattırmak, mensubu bulunduğu milletin hayatı ve kültürünü estetik bir çerçeve içinde tanıtmak, konuştuğu dilin incelikleri, güzellikleri ve zenginliklerini göstermek de edebiyat eğitiminin amaçlarındandır. Kendini bu amaçlara kilitleyen edebiyat eğitimcisi ise, ciddî bir bilgi birikimi ve metotlu metin çözümleme tecrübesinin yanında üstün pedagojik formasyonu olan bir sanat eğitimcisidir.

Kaynakça

Ahmet Haşim, (1996). "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar", **Bütün Şiirleri**, Dergâh Yay., İstanbul, s.69-77

Bilgegil, M. Kaya, (1980). **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, Sevinç Matbaası, Ankara,

Çetişli, İsmail, (2004). **Metin Tahlillerine Giriş 1 -Şiir-,** Akçağ Yayınları, Ankara

Çetişli, İsmail, (2004). **Metin Tahlillerine Giriş 2 -Hikâye, Roman, Tiyatro-**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çetişli, İsmail, (2001). "Edebiyat Dili/Edebî Dil", **Türk Yurdu**, S. 162-163, Şubat-Mart 2001, s.116-124.

2. FIKRA / KÖŞE YAZISI

Gazete, dergi gibi süreli yayınların belirli sayfa veya sütunlarında düzenli olarak yer alan, güncel, siyasal ve toplumsal konu ve sorunları ele alan; bunları ayrıntılara inmeden samimi bir anlatımla işleyen kısa yazılara denilir.

Yazar, günlük olayları ve ülke sorunlarını hareket noktası olarak seçer; herhangi bir soruna dikkati çeker ve çeşitli yönlerden ele alır, sonuç ta da çözüm önerilerinde bulunur. Böylece okurların bilgilerini arttırır ve öğrenme arzularını karşılar.

Fıkra da makale gibi planlı yazılardır; önce belli bir sorun ortaya konulur, sonra çeşitli görüş ve düşünceler serilir, sonuçta da sorunun çözümü için öneriler getirilir. Fıkra yazarı, konuyu geliştirirken ve sererken makaledeki gibi bilimsel araştırmalara dayanmaz ve kanıtlama yoluna gitmediği gibi makale yazarı gibi ciddi olmak zorunda değildir; okuyucuları sıkmadan güler yüzlü bir tavır takınır.

Fıkra/Köşeyazısı yazmak kolay değildir. Yayımlanan basım organı dergi ise haftada bir gün, gazete ise genellikle haftanın beş günü yazıldığından yazar, her

seferinde değişik bir konu bulmak, aynı zamanda da tekrara düşmemek zorundadır. Ayrıca yazar gündemi yakalamak zorundadır; ertesi gün başka konuya değinmelidir. Bu tür güncel konuların ömrü bir gündür. Bu yüzden, diğer türler üzerinden uzun bir süre geçse bile pek değişiklik yapılmadan kitaplaştırılabildiği halde, fıkra yazıları kitap haline getirilmeden önce, epey elemeden geçirilir ve hatta üzerinde bazı değişiklikler yapılmak zorunda kalınır. Ama usta yazarların, orijinal anlatımı olan ve gündemi yakalayabilen yazarların fıkra/köşeyazılarından oluşan kitapları, yazıldığı tarihten çok sonraları bile okuyucu bulmakta zorlanmaz.

Süreli yayın organlarında yer alan fıkra ile, Nasrettin Hoca, Karadeniz, Bektaşi fıkraları gibi içinde gülmece ögesi olan ince anlamlı kısa öyküler olan sözlü edebiyat türü fıkraları karıştırmamak gerekir.

Üslupları ile fıkraları kalıcı olmuş ve kitapları hâlâ okuyucu bulan yazarlarımızdan bazıları şunlardır: Ahmet Rasim, Ahmet Haşim, Yusuf Ziya Ortaç, Falih Rıfkı Atay, Peyami Safa, Burhan Felek, Şevket Rado, Ahmet Kabaklı, Oktay Akbal ve Çetin Altan.

ÖRNEK METİN:

GERÇEK OKUMAK

Prof. Dr. M.Orhan OKAY

Türk çocukları ve gençleri için okunması gerekli olan kitapların bir listesini çıkarmak üzere son aylarda Millî Eğitim Bakanlığı'nın, ilgililer arasında bir ön soruşturma yahut araştırma yaptırdığını duyduk.

Mahiyetini tam bilmemekle beraber böyle bir listenin ilk ve ortaöğretim öğrencileri dikkate alınarak hazırlattırıldığını tahmin ediyorum. Güzel ve yerinde bir teşebbüs. Bunun daha da genişletilerek yükseköğretim yapmakta olan gençlere teşmil edilmesi gerekir. Hatta eğitim çağı dışında genel olarak Türk aydınının okuması gerekli eserlerin de bir listesi üzerine çalışmalar yapılmalıdır (Bu sonuncu büyük grup, daha çok Kültür Bakanlığı'nın ilgi alanına girmektedir). Bütün bunların geç kalmış bir teşebbüs olduğunu söyleyecekler olursa, toplumca geç kalmış olduğumuz onca alanda olduğu gibi, ümitsizliğe kapılmadan bazı işleri bir ucundan tutmakta yine de fayda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Rahmetli Mümtaz Turhan Hoca sohbetlerinde, uzun yıllar kaldığı Almanya ve İngiltere'deki gözlemlerine ve okuduklarına dayanarak, bu konuda dikkate değer teklifler getiriyordu. Kaç yüzyıldır örnek almaya çalıştığımız Batı ülkelerinde zaman zaman birtakım anketlere dayanarak bu gibi birbirinden az-çok farklı veya ortak meselâ on kitaplık, elli kitaplık, yüz kitaplık listelerin ortaya çıktığını, böylece değişen ve gelişen toplum içinde hem millî kültür değerlerini korumaya, hem de dahil oldukları ortak kıta medeni-

yetinin temel değerlerinden (Avrupa için Greko-Romen ve Hıristiyan kültüründen) uzaklaşmayan bir nesil yetiştirmeye çalıştıklarını ifade ederdi. Burada bir devlet yaptırımından ürkmeğe gerek olmadığı kanaatindeyim. Olsa olsa yüzyıllar boyunca gelişmiş, şüphesiz değişmelere de uğramış bir 'kültürel çevre yaptırımı' bahis konusu olabilir.

Bizde de geçmiş yıllarda buna benzer teşebbüslerin var olduğu bilinmektedir. 1940'lı yıllarda dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in öncülük ettiği ve ağırlığını Batı edebiyat ve düşünce eserlerinin teşkil ettiği klasiklerin çevrilip yayınlanması kendi amacı çerçevesinde oldukça başarılı bir teşebbüstü. Kendi amacı, diyorum, zira tek partili rejimin her hususta olduğu gibi kültür konusunda da yukarıda bahsettiğim bir "devlet yaptırımı" programına göre hareket etmiş olduğuna şüphe yoktur. Klasiklerin seçimi meselesinde Adnan Adıvar, Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu, Bedrettin Tuncel, Nusret Hızır gibi isimlerden oluşan ve Batı hümanizmi eğilimi taşıyan bir komisyonun varlığı da bunu göstermektedir. Bununla beraber tek taraflı da olsa o yıllarda yetişen ve o eserleri okuyan neslin klasik bir kültür eğitiminden geçmiş olması takdire değer.

Çok partili rejime geçişte, 1950'den sonra merhum Tevfik İleri'nin Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilk ayları içinde bir "Kültür Eserleri Serisi" hazırlamak üzere bazı komisyonlar kurulmuştu. Demokratik yönetimin ilk deneme yıllarında, bu komisyonların çoğulcu bir usule az-çok dikkat edilerek, açıkçası bakan diktasından biraz daha uzak ve daha çok sayıda kişilerden, özellikle de farklı kültür kesimlerinden gelen şahsiyetlerden oluşması dikkati çekiyor. Epey kalabalık olan kadrolarda mevcut isimler arasında Suut Kemal, Necmettin Halil, Halil Fikret, İsmail Hami, Hikmet İlaydın, Mehmet Kaplan, Hilmi Ziya, Nurettin Topçu, Kâmil Su, Hüseyin Sadettin Arel, Mazhar Şevket, Enver Ziya, Hayrullah Örs, Tanpınar, Mümtaz Turhan gibi öncekilere kıyasla daha geniş ve toleranslı bir yelpaze dikkati çekiyor. Bu çalışmaların programı Batı'ya değil, Doğu'ya, daha doğrusu Türk kültürünün birikimlerine dönük. Zaten düşünülen dizinin adı da "Türk Kültür Eserleri". Ancak sonuçta başarı grafiği, Hasan Âli döneminde olduğu kadar yüksek değil. Anlaşılan demokrasi çarkı, tek partili rejime göre daha ağır dönmektedir.

Üçüncü bir hamle 1970'lere doğru, önceki iki tecrübenin bir çeşit terkibi mahiyetinde, yerli ve yabancı kaynaklı eserlerin yayınını esas almıştır: "1000 Temel Eser". Burada da hedeflenen sayının, hükümet değişiklikleri ve ara rejim olayları yüzünden, belki onda biri kadar eser yayımlanabilmiş, daha sonra "1001 Temel Eser" adı altında Tercüman gazetesinin teşebbüsü olarak, yine hedeflenen sayıya ulaşamayan bir dizi yayın yapılmıştır.

Gerek Millî Eğitim, gerekse Kültür bakanlıklarının burada saymaya çalıştığım teşebbüsleri dışında diğer yayınlarını dikkate almıyorum. Bu zikrettiklerim ise, Türk aydınının eline verilebilecek ve böylece genel okumalar dışında ortak bir kültür birikimini hedef alan programlardır. Hedefine varmamış ve yarım kalmış da olsa bunların yine de günümüzün orta yaş ve üzerindeki insanının zihnî hayatını oluşturmada önemli rol oynadığına inanmak istiyorum.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın şimdiki teşebbüsünün böyle bir amacı mı vardır, bilmiyorum. Fakat o yıllardan bugünlere bu konuda epey değişme olmuştur. Türkiye'de okur-

yazar oranı, okul ve üniversite sayısı olağanüstü artmış, buna mukabil gerçek okuyucu oranı düşmüştür. Memleketin nüfusunda okumayan okur-yazarların sayısı artıyor ve giderek bir okumayanlar toplumu haline dönüşüyoruz. Burada gerçek okuyucu kimdir, diye bir soru hatıra gelebilir. Buna cevap olarak, meslek sahibi olanların kendi alanlarındaki yayınları takip etmelerinin tabii ve zaruri olduğunu söylemeliyiz. Kaldı ki bu çeşit okuma seviyesi bile ülkemizde çok düşüktür. Günlük gazete okuyucusu da konumuzun dışındadır. Gerçek okuma ise edebiyat, felsefe, sanat ve düşünce ürünü eserlere yönelmiş bir okumadır.

Zaman zaman bazı yayın organlarının buna benzer konulardaki soruşturmalarına verdiğim cevaplarda evvelce okuma alışkanlığı, okuma kampanyaları değil, bir okuma bilincinin oluşması üzerinde dururdum. Artık daha farklı düşünüyorum. Ne alışkanlık, ne bilinç! Okumayı acaba nefes almak gibi bir refleks haline nasıl getirmeliyiz diye mi düşünmeliyiz?

Her şeye rağmen Bakanlığın teşebbüsünün yerinde olduğuna inanıyorum. Ders kitapları ve sınav gölgesi dışında eğer ilköğretim sıralarındaki çocuklara yılda yirmi kitap, liselerde biraz daha seviyeli otuz kitap okutabilirsek verilmiş diplomalardan daha büyük bir başarı olur (Bu rakamı azımsayacak olanlara memleketimizde aydın dediklerimizin pek çoğunun ömür boyu bin kitap okumamış olduklarını hatırlatabiliriz). Üniversite sıralarında okuyan gençlerimiz için YÖK'nun böyle bir endişesi ve programı var mıdır, bilmiyorum. Ama okur-yazar insanımızın okuması gerekli eserler için Millî Eğitim ve Kültür bakanlıklarının atacakları her adımın, bu konuda kazanılacak en ufak bir mesafenin uzun sürede verimi alınabilen değerli bir kültür yatırımı olacağı muhakkaktır. (***Zaman***, 02.05.2004)

OKUMA METNİ:

AL SANA BİR FIKRA!

Türker ALKAN

Geçenlerde Ertuğrul Özkök, "Köşe yazılarında fıkra anlatanlar bizim meslekte alay konusu olur," demeye gelen bir yazı yazdı. Arkasından Emin Çölaşan 'tatile gidiş' yazısı döşendi. Mealen, "Ben bu işi zor tarafından yapıyorum, bir yazıyı çıkarmak için dosyaları incelemem, mektupları okumam, pek çok telefon görüşmesi yapmam gerekiyor" dedi. "İki tık tık üç şık şıkla ve bir Laz fıkrasıyla yazıyı bitirmiyorum. Öyle yazanların işi kolay, benim gibi yazanların zordur."

Perihan Mağden (hoş geldi, sefalar getirdi) yazılarında fıkra anlatmaz. Hatta fıkra anlatanları eleştirdiğini de anımsıyorum. Ama kendine özgü serbest bir üslupla yazdığı için olmalı, 'iki tık tık, bir şık şık' sözüne takılmış anlaşılan, bu konuya değinen bir yazı yazdı.

Ben de fıkra anlatmayı savunan bir yazı yazsam mı diye düşünmeden edemedim. Çünkü ben de fıkra anlatmayı sevenlerdenim. Günlük yaşamımda fıkra anlatmam. He-

le, 'Haydi bir fıkra anlat' derlerse donar kalırım. Ama yazılarımda anlatmaktan hoşlanıyorum. Köşe yazısının mesajını daha kolay, akılda kalıcı ve etkin biçimde vermesini sağlıyorsa, neden olmasın?

Şöyle bir düşünüyorum da, gazetecilikte ve (Perihan hanımın tabiriyle) 'köşecilikte' ustalığını kanıtlamış nice kalem erbabı fıkra anlatmadan edemiyor: Çetin Altan, İlhan Selçuk, Hasan Pulur... İlk aklıma gelenler.

Hele eski yazarların çoğu hemen her yazısında fıkra anlatırdı veya fıkraması bir olay naklederdi.

Refi Cevat Ulunay, Burhan Felek, Ahmet Rasim... Liste uzar gider.

Biliyorsunuz, eskiden 'köşe yazısı' bile denmezdi, bu tür yazıların adı 'fıkra'ydı. Köşe yazarlığının pek çok kategorisi var: Editoryal yorum yazıları, uzmanlaşmış yorum yazıları, yorum niteliği öne çıkmayan ve okura hoşça vakit geçirtmeyi amaçlayan yarı mizahi veya magazine kayan yazılar, makalemsi yazılar, edebiyat denemesi türünden yazılar, haberciliği öne çıkaran yazılar, araştırmacı gazetecilik ürünü yazılar... Ve buna başkaları da eklenebilir.

Bu kadar farklı türde yazıların hepsi için bir kural koyup, 'Fıkra anlatmak doğrudur' veya 'yanlıştır' demek bana pek doğru gözükmüyor.

Bir editoryalde yerine oturmayan, tuhaf kaçan bir fıkra, başka tür bir köşe yazısında pek güzel durabilir, anlatıma güç katabilir.

Önemli olan şey, bir yazarın fıkra anlatıp anlatmaması değil, yapmaya çalıştığı işi başarıp başarmamasıdır. Araştırmacı yazarı, editörle, editörü de edebi türden bir yazı yazan kişiyle karşılaştırmanın fazla bir anlamı yok bence. Bu kadar laftan sonra bir fıkra anlatmanın zamanı geldi. Adam günahkâr mı günahkâr. Ölmüş. Öte dünya yargıçlarının huzuruna çıkmış: "Doğru cehenneme atın bunu!" Zebaniler günahkârın üzerine çullanmışlar, döverek, itip kakarak, tekmeleyerek cehennemin kapısından içeri atmışlar. Cehennemin yeni konuğu dayaktan kurtulup ayağa kalkınca zebanilere bağırmış: "Ne yaptığınızı sanıyorsunuz siz? Böyle davranmaya devam ederseniz bir daha kimse gelmez buraya!"

Bu fıkradan çıkacak hisse mi? O kadar çok ki. Hele günümüzde… (*Radikal*, 01 Eylül 2002)

3. SOHBET/SÖYLEŞİ

Sohbet yazıları da bir fikri açıklayan, düşünceyi geliştiren yazılardır. Makale ve fıkralardan farkı, anlatımındadır. Yazar, okuyucu karşısına bir arkadaş canlısı ve alçakgönüllü bir dost olarak çıkar; aynı zamanda o, insan ruhunu ve zaaflarını bilen, tarafsız bir gözle gerçekleri görebilen, ortaya serebilen, çözümleyebilen bir psikolog gibidir. Makalenin ciddi ve ağırbaşlı havası burada yerini tatlı bir samimiyete bırakır. Nasıl ki dostlarımızla konuşurken senli benli bir an-

latım içinde dertleşir, fikirlerimizi fazla derinlik ve keskinliğe kaçmadan, bilimsel yargı ve çözümlemelere girişmeden ortaya koyar ve açıklarsak, sohbet yazıları da bu niteliktedir. Sohbet yazısını okurken, bizde yazarla sohbet ediyormuşuz etkisi bırakır.

Geniş bilgi, kültür ve tecrübe sahibi olan yazar, konunun ağırlaşmaya başladığını anladığı an, bir espri, nükte veya fıkra koyup, okuyucunun ilgisini canlı tutmayı başarır. Hayat tecrübelerinden, tarihi olaylardan çıkarılan gerçekleri bir atasözü, fıkra veya bir vecize ile pekiştirir. Yazar, bütün zekasını kullanarak, tatlı, açık, sade, akıcı ve duru bir dil kullanır; kültür düzeyi ne olursa olsun her tür okuyucu bu yazıları rahatça okuyabilir ve anlayabilir.

Yazar düşüncelerini buyurgan bir tavırla değil, okuyucunun düzeyine inerek, okuyucuyla sıcak bir ilişki kurar; bazen acı durumları ortaya sererken, dertleşmek kaygısıyla, teselli etmek arzusuyla ruhunu okuyucunun ruhuyla özdeşleştirir; onunla birlikte üzülür, şikayet eder. Bazen de cevabını bildiği soruları okuyuculara yönlendirir. Okuyuculara "beyler, ey okuyucum !" gibi ünlemlerle seslenirler. Fakat, okuyucuyu itham etmez, suçlamaz; bir suçlu veya kusur varsa, "biz"li ifadelerle suç ve kusuru üstlenir ve genelleştirir. Gerçekleri araştırmaya, çözüm yolları bulmaya veya gerekli olanı yapmaya okuyucuyu davet eder. Kendi düşüncelerinin sonunda bile alçakgönüllülüğü elden bırakmaz.

ÖRNEK METİN: 1

KİBİRLİ

Raymond de Saint Laurent

"Kibirli, kendini beğenmişle aynı ailedendir; onun amcazadesidir. Bununla beraber, birbirlerine kendini beğenmişlik konusunda birbirine benzeyen bu iki kişi, önemli bir noktada ayrılırlar: Kibirli, öyle sürekli konuşmaz, konuşurken de yapmacıklık yapmaz. Sadece her fırsatta, kendi gururunu tatmin etmeğe çalışır.

"Övünmekten son derece hoşlanır; birisinin kendisine iltifatta bulunmasını dört gözle bekler. Karşısındakilerin bu işi yeteri kadar yapamayacaklarından korktuğu içindir ki, kendi kendisine iltifatta bulunmak ihtiyacını duyar: Konuşmaları, kendi zaferlerini ifade eden birer teraneden başka bir şey değildir.

Daha yanına yaklaşır yaklaşmaz, size kendisinden bahseder; bundan başka onu hiçbir konu ilgilendirmez. Servetinden, ev hayatından, ahbaplarından, ailesinden bahseder. Kendi şahsiyetini belirtecek en küçük bir noktayı bile ihmal etmez. Eğer fazlaca ahmak değilse, zekânın servetten ve asaletten üstün olduğunu anlar ve bu sefer size meziyetlerinden, kabiliyetlerinden dem vurur.

Bu bakımdan, bunların kendisini yeteri kadar tanımadığını sanarak, size daha bir takım ayrıntılar hakkında açıklama yapma konusunda tereddüt etmez. Kibarlığına zarafetine dikkatinizi çeker; elbiselerinin şıklığını, kumaşının ve terzinin çok güzel olduğunu söylemenizi bekler. Paris'in en büyük terzisinde elbiselerini yaptırdığını, sanki önemsiz bir şeymiş gibi, aldırış etmeden söyler. Biraz pahalı olduğunu, fakat taşradakilere göre Paris terzilerinin ne kadar üstün olduklarını ilave etmeyi de unutmaz!

Kibirli bir adam gördüm, konuşurken, kravatını görsünler diye boynunu uzatıp duruyordu:

-Ne dersiniz, rengi elbisemin rengine çok uyuyor, değil mi?

Kibirliyi evinde ziyaret edecek olursanız, size eşyasını gösterir, tablolarını, değerli şeylerini önünüze serer; kısacası, nesi var nesi yok, her şeyi gözlerinizin önüne kor. Tabiî bu eşyanın nadir bulunan cinsten olduklarına, çok pahalı olduklarına sizi ikna etmek için gayret sarfeder. Eğer az çok eğitim görmüş bir insansa, ne de olsa kendine hakim olur ve usanç verecek dereceye varmaz. Fakat sonradan görme bir zengin ise, bu gibi inceliklere dikkat etmez, gururunu tatmin etmek için her şeyi yapar.

Dağlının biri, tuzlu domuz yağı ve keçi peyniri satmak için ovadaki köylere iner. Panayırlarda dolaşa dolaşa ekmek parasını güç belâ çıkarır; dünyayı alt üst eden savaşlar günün birinde onun da işini yoluna koymasına fırsat eder. Dağlının ticareti alıp yürür, banknotları istif eder; milyonlara yükselen servete sahip olur. Zengin olunca da, dâhi olduğuna inanır. Sanki karaborsanın gizli piyasasına göre mal satmak insanın dâhi olmasını gerektiren güç bir işmiş gibi. Bu şekilde zengin olmak insanı zeki yapmaz, ona ancak bir eşkıya, bir gangster zihniyeti verir, o kadar.

Bizim harp zengini, vaktiyle köylü lehçesiyle yarım yamalak meramını anlatırken, şimdi aldırış etmeden, kafa göz yararcasına, dangul dangul konuşmaktan çekinmez. Parası ile orantılı bir de ev yaptırır. İçine en pahalı eşyaları doldurur; güzelmiş, değilmiş, ona vız gelir, yeter ki pahalı olsun. Kısacası, zevksizliğin şaheseri olan bir âbide meydana getirmeyi başarır.

Konuşmalarında artık evinden başka bir şeyden bahsetmez; dinleyenleri bıktırıncaya kadar anlatır. Yeni otomobilinden, buzdolabından, elektrikli mutfak ocağından, banyo dairesinden bahseder. Bilhassa fiyatlara dair binlerce ayrıntı verir. O kadar ki, insanın eşyasının üzerinden etiketlerini ne diye çıkardığını soracağı gelir; öyle ya, o zaman bütün açıklamayı vermek zahmetine katlanmazdı.

Bazı kibirli insanlar vardır, hayasızlığı övünmeye kadar vardırmazlar. Fakat, kendilerine iltifatta bulunmanızı sağlamak için sinsi sinsi çarelere baş vururlar, binbir dereden su getirirler. Örneğin, bir macera anlatacak olsalar, hikâyeyi evirir çevirirler, sonunda parsayı kendilerine toplarlar. Yani ne yapıp yapıp kendilerini tebrik ettirmeyi başarırlar. Eğer böyleleriyle karşılık vermeden alay etmek isterseniz, yaptırları bu manevraları anlamıyormuş gibi görününüz, tebrik falan etmeyiniz; göreceksiniz ki umduklarını bulamadıkları için çekip gideceklerdir. Bu suretle sözle karşılık vermeden zararsız bir usul ile, kurtulmuş olursunuz.

Çiçeği burnunda bir harp zengini karaborsacının yirmi yaşlarındaki oğlu evinize geliyor. Şundan bundan konuşuyor; söyledikleri şeyler incir çekirdeğini doldurmaz. Sizden ne istediğini kendi kendinize soruyorsunuz; anlamakta gecikmeyeceksiniz. Genç adam kolunu şöyle bir kaldırır, ceketinin yenini kıvırır ve saatine bakar. Bu hareketini yaparken, kolundaki o cânım altın saati görmenize itina eder. Karaborsacılıktan milyonlar kazanan babası ona böyle bir hediye alabilir. Delikanlı bekler ki: "Ne güzel saatin var !" diyesiniz. Bu iltifatı yapsanız yetmez, sizden ayrılır ayrılmaz, başkasına gider ve aynı komediyi oynar. Bu babasının mağazasında kazıklanan müşterilere karşı ödenen bir minnet borcu değil midir?

Kibirli insan konuşurken bir yıldız gibi parlamak ister; fakat, parlamak şöyle dursun, aksine alelâdeliğe düşer. Övünmesi ve herkesten iltifat beklemesi, onun kafasız bir insan olduğunu gösterir.

Akıllı insan, kendi değerini ve haddini bilir; başkalarının ikide bir bu meziyeti tasvip etmelerine ihtiyaç bile duymaz. Tevazuda kusur etse bile; kibirin ve kendi kendini beğenmişliğin yokuşuna hiçbir zaman kapılmaz; gururunda kalmasını bilir. Gerçi, ahlak bakımından bu daha feci bir haldir; fakat hiç olmazsa gülünç değildir." (S.EMİR, s. 202-204)

ÖRNEK METİN: 2

İKİ SIR

Şevket RADO

"Okuduğum gazetede "Sır" diye bir başlık gözüme ilişti. Beş altı satırın üstünde parıldayan bu "sır" kelimesi, insanı düşündürebilir. Çünkü bilirsiniz, insanlar, birçok şeyler arasında "sır"ların ne olduğunu öğrenmeğe de pek meraklıdırlar. Bütün gayretlerimizi başkalarının gizli taraflarını meydana çıkarmak uğrunda harcadığımızı boşuna saklamayalım. Biz insanlar öyleyiz işte. Nerede "sır" vara onun üzerine düşmeğe kalkarız ve sırları çözdüğümüzü sandığımız zaman da duyduğumuz keyfin hududu yoktur. Herhalde onun için olacak, ben de gazetede sır kelimesini görünce öbür yazıları bırakıp hemen onun altındaki satırları okumağa giriştim.

"Sır" başlığını taşıyan yazıda deniyordu ki: "Yetmişinci yaşını dolduran Fransız romancısı Andres Maurois'ya arkadaşları takılırken "Senin saadetinin sırrı nedir?" diye sormuşlar, o da şu cevabı vermiş:

- Benim saadetimin sırrı pek basit. Hayatta başıma gelen felâketleri bir sıkıntı olarak kabul etmek; fakat başıma gelen bütün sıkıntıları da birer felâket saymamak."

Bilmem "İklimler" romanının meşhur yazarı Andres Maurois'yı sever misiniz? Büyük laflara meraklı olanlar onu orta halli bir muharrir sayar, pek itibar etmezler. Halbuki ben de insanlar gibi muharrirlerin de orta hallilerini severim. Yukarıdan konuşanlardan, anlaşılmaz laflar edenlerden, hele bilgiçlik taslayıp akıl öğretmeye kalkanlardan hiç

hoşlanmam. Gerçi akıl almaya her zaman ihtiyacımız vardır ama, yazar akıl verirken akıl öğrettiğini belli etmemeli; insan tarafı yumuşak olmalı; gönülden konuştuğunu hissettirmelidir. O zaman her söylediğini kabul etmemiz kolaylaşır. Bilirsiniz, koyunları kesim yerine götürürken sanki yeşil kırlarda otlatmaya götürüyormuş gibi götürürler. Muharrir de okuyucularını istediği yere öyle götürmeli. Koyunları hakkında ne düşündüğünü belli etmeyen bir çobanın arkasından gider gibi onun peşine düşmeliyiz. Yazar bize hiçbir zaman rahatsızlık vermemelidir. Nitekim böyle olanlar da vardır ve söz açtığım Anderes Maurois de bunlardan biridir.

Maurois saadetinin sırrını arkadaşlarına birkaç kelime içinde anlatırken, dünya rahatsızlıklarıyla savaşmanın formülünü bize ne güzel veriyor. Şu fâni dünyada başımıza gelen felâketleri bir sıkıntı olarak kabul etmek, fakat bütün sıkıntıları da felâket saymamak.

Dünyada ne kadar insan vardır ki ufak üzüntüleri, dişlerini biraz sıkınca pekâlâ katlanabilecekleri sıkıntılıları bir felâket gibi karşılarlar. Telaşlanırlar; derin kederlere kapılırlar; hayattan soğurlar; hemen ölümü düşünmeye başlarlar. Böyle insanlar bu fâni dünyada misafirlik etmeye lâyık değildirler.

Bu dünya şüphesiz büyük, üstelik güzel, hem de çok güzel bir misafirhanedir. Ama bu büyüklüğün, bu güzelliğin içinde rahatsızlıklar vardır; üzüntüler, sıkıntılar vardır. Dünya bizim istediğimiz gibi, bizim hamızca dönmez; kendi istediği gibi ve kendi havasınca döner. Gecesi ve gündüzü bizim için değil, kendi içindir. Birçok sırlardan da bize haber vermez. Akşam olup da sular kararınca yüreğimize neden hüzün çöktüğünü biliyor muyuz? Şüphesiz bu dünyada bizi üzen, bize keder veren şeyler olacaktır. Fakat akşam üstü gün batarken yüreğimize çöken hüzün karanlık fazlalaştıkça nasıl artmıyor, ışıklarımızı yakıp karanlık bir dünyanın içinde kendi etrafımızı pekalâ aydınlatmamız mümkün olduğunu görerek tekrar iyimser hayatımızı, sanki güneş dışarıda pırıl pırıl parlıyormuş gibi sürdürüyorsak, başımıza hiç ummadığımız bir felâket geldiği zaman da tıpkı karanlık gecenin içinde odasını aydınlatarak huzura kavuşan adam gibi hareket etmemiz gerekir.

Elbette ki bu sözlerimle felâketleri umursamayınız, demek istemiyorum. Ama Fransız yazarının dediği ve hayatta yaptığı gibi gündelik hayatınızda başınıza gelebilecek felâketleri, katlanılması ve geçiştirilmesi mümkün bir sıkıntı gibi karşılayabilirsiniz. "Mahvoldum, bittim, artık ben bunun altından kalkamam." Gibi düşüncelere zihninizi kaptırmayabilirsiniz. Çünkü bu dünyanın en dayanıklı yaratıklarından biri ne fildir, ne devedir; insandır. İnsanoğlu bir bakıma cam gibi, ufak bir çakıl taşının çarpışına dayanamayıp çıt diye ikiye bölünecek kadar zayıf, bir bakıma da tabiatın en sert darbeleri altında asırlık ağaçlardan daha dayanıklı bir mahluktur. Ama meselenin düğüm noktası, gelecek olan darbelere karşı hazırlıklı olmasında toplanır.

Odanızda soyunup dökünüp otururken açık duran pencereden sinsi sinsi giren serin rüzgar sizi nezle eder, aksırtır. Çünkü ona karşı hazırlıklı değilinizdir. Yoksa siz sıfırın altında 10 derecede, 20 derecede, 30 derecede asla aksırmadan ve burnunuz akmadan

dolaşabilecek bir yaradılışta bu dünyaya geldiniz. Öyle geldiniz ama bu soğuğa göre hazırlanmanız, tedbir almanız şartıyla. Yoksa maazallah kıkırdamanız işten bile değildir.

Yağmur bulutları havada toplanınca şemsiyenizi alıp sokağa çıkmanız gibi, hayatta başınıza gelecek her şeye karşı da ruhça hazırlıklı olmalısınız. Bu ruh hazırlığı felâketler karşısında şaşırıp kalmamanızı, fırtınada tersine dönmüş bir şemsiye haline gelmemenizi mümkün kılar.

Aile hayatı içinde, gündelik çalışma hayatı içinde başınıza gelebilecek felâketleri, yazarın dediği gibi, bir sıkıntı olarak, fakat azimle, perişan olmadan karşılayabildiniz mi, sizin üzerinize çökecek sıkıntıları ise asla felâket saymayacağınız için çizilmiş olan yolunuzda daima saadetle kol kola, yan yana yürür, koşarsanız, onunla atbaşı beraber gidersiniz ve her şeyden önce keyfinizi bozmaz, neşenizi kaçırmazsınız. Şüphesiz hayatın sert darbeleri insanı sarsar, fakat sarssa bile yıkamamalı, insanoğlu neşesini, ümidini hiçbir zaman büsbütün kaybetmemeli."

4. DENEME

"Herkes önüne bakar, ben içime bakarım; benim işim yalnız kendimledir, hep kendimi gözden geçirir, kendimi yoklarım; kendimi tadarım… Bir şey öğretmem, sadece anlatırım."

Montaigne

"Deneme ben'in ülkesidir, ben demekten çekinen, her görgüsüne, her görevine ister istemez benliğinden bir parça kattığını kabul etmeyen kişi denemeciliğe özenmesin."

Nurullah ATAÇ

Deneme, yazarın herhangi bir durum ve konudaki kişisel duygu, görüş ve düşüncelerini, kurallara uymadan ve kesin bir sonuca varmadan ortaya koyduğu yazı türüdür. Hayat, insan, toplum, din ve ahlâk gibi konularda bilimsellik iddiası taşımadan serbest ve kişisel bir anlatımla kaleme alınan yazılardır. Denemeci ne bir bilim adamı, ne de bir felsefecidir; bu nedenle herhangi bir konuyu benimsetmeye çalışma veya kesin sonuçlara ulaştırma gibi bir amacı yoktur. Bazen de bir konudan öbürüne atlamakta sakınca görmez.

Deneme yazıları genellikle kısa bir makale veya köşe yazısı gibi bir solukta okunabilecek uzunlukta olur. Bununla birlikte, çok daha uzun denemelere de rastlanılabilir.

Denemeci, fıkra ve sohbette olduğu gibi okuyucuyla senli benlidir; fakat bu iki türden ayrı olarak nüktelere, ince alaya yer verir. Denemeci gerçeği dile dö-

nüştürmenin sayısız yolunu arar. Konuşma dilinin incelikleri, atasözleri, deyimlerin yanında argo sözleri de kullanmaktan kaçınmaz.Yeri geldiğinde bir şair gibi kendi sözcük uydurur veya sözcüğe yeni anlam kazandırır.

Deneme fikir yazısıdır fakat ne makale, ne fıkra ve ne de bütünüyle sohbet özelliği taşır. Belli kuralları yoktur. Yazar, konu seçmekte, anlatım ve planda serbesttir. Okuyucunun karşısına bir eğitimci gibi ve öğretici bir edayla çıkmaz; ayrıca görüşlerini ispatlamak zorunda değildir.

Deneme, bir iddiayı makalede olduğu gibi kesin sonuçlara bağlamaz; eleştiri gibi de yargıları doğrulama, örnekleme yolunu seçmez. Deneme yazılarında amaç, yaratıcılık ve özgünlüktür, eleştiri yazılarında ise amaç, belirli sonuç ve yargılara varmaktır. Denemeci, samimî bir üslûpla gözlem ve deneyimlerinden yola çıkarak, kendisiyle konuşur gibi, hatta yanında biri var da –ki aslında bu okuyucudur- duygu ve düşüncelerini onunla paylaşıyormuş gibi yazar. Kendisini anlatıyormuş gibi yapar, fakat aslında diğer insanların hissettikleri ve düşüncelerine ışık tutmak amacındadır. Kişisel duygu ve düşüncelerine yer verir ama bunları ispatlamaya kalkışmaz.

Deneme yazarlığı, geniş bir dünya görüşü ve zengin bir edebiyat, sanat veya felsefe kültürü ile birlikte açık, özgün ve sürükleyici bir anlatış özelliğine sahip olmayı gerektirir. Bu özellikleri taşıyan denemecilerin kaleminden çıkan yazılar okurun genel kültürünü arttırır, onun önüne daha önce bilmediği veya sezemediği düşünce ve duygu ufukları açar. Deneme yazarı birtakım felsefe öğretilerinden, edebiyat akımlarından ve sanat görüşlerinden yararlanmakla birlikte, daha çok kişisel yaşantılarından, gözlem ve deneyimlerinden esinlenir.

Bugün bilim pek çok konuda insanoğluna kesin bilgiler vermektedir. Fakat insan hayatında bilimin henüz çözemediği pek çok olaylar da vardır. İnsanların duygu ve düşüncelerini, sevinç ve kederlerini, mutluluk ve karamsarlıklarını bilim yoluyla ölçmek ve anlatmak imkansızdır. Büyük bilim adamlarının ve buluş yapanların hayat hikayelerini ve yazılarını okuyunca, varlığın sırları, hayat, ölüm aşk, mutluluk ve dostluk gibi konularda kesin sonuçlar elde edemediklerini görüyoruz. Bunca bilimsel gelişmeye ve ekonomik ilerlemeye rağmen insanlar yine birbirleriyle durmadan çekişiyor, inanç ayrılıkları yüzünden birbirlerini öldürüyorlar; milletler birbirleriyle savaşıyorlar. İşte "deneme", bilimin ekonomik refahın çözemediği konu ve problemleri sanatlı bir söyleyişle ortaya koymaya çalışan bir türdür.

Denemeci, devamlı bir yoklayış ve arayış içerisindedir. Kendi iç dünyasına ve dış dünyaya karşı bir gözlemci pozisyonundadır. Denemeci hep kendi dünyasından hareket eder; olayları ve insanları anlatırken hep kendisiyle kıyaslamaya girer. İnsanoğlu sürekli bir gelişme içinde bulunan bir varlıktır; mükemmeli buluncaya kadar hep tereddüt içinde kalır. Durum ve olaylar karşısında "acaba", "keşke" diye başlayan cümleler kurar. Kendinden hareket ederek bu

konu, durum ve problemi bilimsel kesinlikten ve yargılamadan uzak olarak, bir tereddüt havası içinde bütün ihtimalleri göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışır.

A) Denemenin Tarihçesi ve Gelişimi:

Ortaçağ ve öncesinde yazarlar ve bilim adamları, hayata bakış; insanı, çevre, toplum ve dünya içerisinde ele alış tarzı dinî ilkeler doğrultusunda açıklamaya çalışıyorlardı. Bu yazılar daha çok dinin esaslarını açıklama amacı taşıyordu. Rönesans'tan sonra Batı'da felsefenin ve özgür düşüncenin gelişmesi, yazarları, din kuralları dışında, her konu üzerinde serbestçe düşünmeğe ve yazmaya yöneltti. Böylece düşünce hayatı zenginleşti ve giderek yazarlar bağımsız düşünerek, kendi iç dünyasından dış dünyadaki sorun ve olaylara bakmaya çalıştılar. Zorlayıcı kalıplara girmeden bağımsız düşünmeye elverişli olması bakımından deneme türü 16. yüzyıldan bu yana rağbet gördü. Gittikçe uygarlaşan dünyada toplum içinde bunalan insan ve onun sorunları, gelişen ve giderek farklı boyutlar kazan düşünce ve felsefe sistemleri, geniş kitlelere ulaştırılmaya çalışılan bilimsel araştırmalar, yazarları ve fikir adamlarını çok geniş bir alanda düşünmeye zorladı.

Avrupa'da bu türün kurucusu ve ilk temsilcisi olarak Fransız Montaigne'yi (1533-1592) gösterebiliriz. İlk iki cildi 1580'de üçüncü cildi de 1595'de yayımladığı "Essais" (Denemeler) isimli kitabıyla bu türün ilk örneğini vermekle kalmayıp, bu türe "Deneme" adının verilmesini sağlar. Bu kitapta Montaigne, belediye başkanlığının verdiği tecrübeden de destek alarak, kendini ve tecrübelerini hareket noktası yaparak tabiat, yaratılış, yalnızlık, ahlâk, eğitim, gelenek ve görenekler üzerinde görüşlerini açıklar. Yalın ve akıcı bir anlatışla kendi gözlemlerine ve yaşantılarına dayanarak insana ve sorunlarına eğilmeye çalışır. Denemelerinin tümünde onun huzur verici, sevecen kişiliği yansımıştır.

Montaigne'den sonra deneme türünün en ünlü edebiyatçılarından biri, İngiliz F.Bacon (1561-1626) dır. 1597 yılında yayımladığı ve "Birtakım Kısa Notlar" diye adlandırdığı denemelerinde dış gözlemlere ve deneyimlerine dayanarak insanoğlu için yararlı bir bilgelik araştırma çabası içerisine girdi. Onun sağduyuyu yansıtan denemeleri, uzun süre hayatta başarı ve mutluluğun yollarını arayan kimseler için yol gösterici bir rol oynamıştır.

Düşüncelerin dogmacılıktan kaçındığı 19.yüzyıldan başlayarak çeşitli konularda deneme yazılması olağan hale geldi. Önceleri edebi ve tarihi konularda deneme yazılırken, zamanla bilim, felsefe ve ekonomi alanlarında da denemeler yazılmaya başlandı. Gazete ve dergi gibi yayın organlarının da ortaya çıkması da deneme yazılarının çoğalmasına yol açtı.

Türk edebiyatında 20. yüzyılın başlarından itibaren "kalem tecrübesi" adında bu türün ilk örneklerini dergi ve gazetelerde görmeye başlarız. Ahmet Haşim'in Gurebahane-i Lâklâkan (1920) ve Bize Göre (1928) kitaplarında yer alan bazı yazılar ilk örneklerimizdir. Edebiyatımızda deneme türünün gelişmesinde Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan, Salah Birsel, gibi isimler de önemli rol oynamışlardır. Günümüz basın organlarında Hilmi Yavuz ve Ali Çolak gibi yazarların bu türdeki yazıları görülmektedir.

B) Deneme Çeşitleri:

a) Klâsik Deneme: Titiz ve samimî bir iç gözlem ve özeleştiri eşliğinde yazarın kendi "ben"ini bütün çıplaklığı ile yansıttığı bir denemedir. Yazar, uyumlu bir duygusallıkla deneyim ve gözlemlerinden yola çıkarak, izlenim, özdeyiş, anılar ve şiirlerden bol bol yararlanır. Düşünce, tatlı ve samimi bir söyleşi havası içinde kendi başına ilerler. Kimi kez soyut fikirlerden canlı imajlar yaratır. Montaigne ve Bacon'un denemeleri bu türe örnektir. Bu türü daha sonra W. Hazlitt (1778-1830) ve R. V. Emerson (1803-1882) sürdürmüştür.

b) Edebî Deneme: Edebiyatla ilgili bir konuya değişik bir açıdan bakmak ve yeni görüşler getirmek, değişik kaynakların yardımıyla yeni söyleyişler, ufuklar kazandırmak amacıyla yazılır. Avrupa'da T.S. Eliot (1888-1965) ve A. Huxley (1894-1963); Türk edebiyatında da Mehmet Kaplan (1915-1986) ve Salah Birsel'in (1919-1999) denemeleri bu türe örnek verilebilir.

c) Felsefî Deneme: Okuyucuya felsefe zevkini sıkmadan, bunaltmadan okuyucusuna aşılamaya çalışan yazar, çağın şartlarına göre bilinçli ve tutarlı bir dünya görüşüne, insana yaraşır bir bilgeliğe erişme amacındadır. Felsefeciler, kendini anlatmak, görüşlerine açıklık getirmek, okuyucu kitlesini ve taraftarlarını arttırmak için deneme türünü bir araç olarak kullanırlar. Bu türün önemli temsilcileri olarak Avrupa'da Albert Camus (1913-1960) ve Jean Paul Sartre (1905-1980); Türk edebiyatında da Suut Kemal Yetkin (1903-1980) ve Nermi Uygur gösterilebilir.

d) Eleştirel Deneme: Bir konuyu ve sorunu ele alırken, onun iyi veya kötü yanlarını, detaylarını kişisel bir anlatımla belirleyen yazılardır. Yazar okuyucuda kendi görüşünü oluşturma gayreti içerisindedir; ağırlık merkezini konuya verir, yargıları katı ve kalıplaşmış değildir. Denemeci gerektiği zaman araştırıcı, kuşkucu olur, gerektiğinde ise bilimsel davranır. Avrupa'da E.C. Alain (1868-1951), Türk edebiyatında da Nurullah Ataç (1898-1957) bu türü başarı ile uygulamışlardır.

ÖRNEK METİN: 1

ÖLÜM ÜSTÜNE

Montaigne

Madem ki ölümün önüne geçilmez, ne zaman gelirse gelsin. Sokrates'e, "Otuz zalimler seni ölüme mahkum ettiler" denildiği zaman: "Tabiat da onları!." demiş. Bütün dertlerin bittiği yere gideceğiz diye dertlenmek ne budalalık!

Nasıl doğuşumuz, bizim için her şeyin doğuşu olduysa, ölümümüz de her şeyin ölümü olacak. Öyle ise, yüz sene daha yaşamayacağız diye ağlamak, yüz sene evvel yaşamadığımıza ağlamak kadar deliliktir. Ölüm, başka bir hayatın kaynağıdır. Bu hayata gelirken de ağladık, eziyet çektik; bu hayata da eski şeklimizden soyunarak girdik.

Başınıza bir defa gelen şey, büyük bir dert sayılmaz. Bir anda olup biten bir şey için, bu kadar korku çekmek akıl kârı mıdır? Ölüm, uzun ömürle kısa ömür arasındaki farkı kaldırır, çünkü yaşamayanlar için zamanın, uzunu kısası yoktur. Aristo, Hypanis ırmağının suları üstünde bir tek gün yaşayan küçük hayvanlar bulunduğunu söyler. Bu hayvanlardan, sabahın saat sekizinde ölen genç, akşamın saat beşinde ölen ihtiyar sayılır. Bu kadarcık bir ömrün bahtlısını, bahtsızını hesaplamak hangimizi gülünç etmez? Ama, ebediyetin yanında, dağların, nehirlerin, yıldızların ağaçların, hatta bazı hayvanların yanında, bizim hayatımızın uzunu, kısası da o kadar gülünçtür.

Tabiat bunu böyle istiyor. Bize diyor ki: "Bu dünyaya nasıl geldiyseniz, öylece çıkıp gidin. Ölümden hayata geçerken duymadığınız kaygıyı ve korkuyu hayattan ölüme geçerken de duymayın." Ölümünüz varlık düzeninin, dünya hayatının şartlarından biridir. İnsanlar, yaşatarak yaşar birbirini. Ve hayat meşalesini, koşucular gibi birbirine devreder. (Lucretius)

Hayat bir işinize yaramadıysa, boşu boşuna geçtiyse, onu yitirmekten ne korkuyorsunuz? Daha yaşayıp da ne yapacaksınız?

Sizin hatırınız için evrenin bu güzel düzenini değiştirecek değilim ya? Ölmek, yaratılışınızın koşuludur; ölüm sizin mayanızdadır: Ondan kaçmak, kendi kendinizden kaçmaktır. Sizin bu tadını çıkardığınız varlıkta hayat kadar ölümün de yeri vardır. Dünyaya geldiğiniz gün bir yandan yaşamaya, bir yandan ölmeye başlarsınız.

Bize verdiği hayatı kemirmeye başlar ilk saatimiz. (Seneca)

Doğumla ölüm başlar; son günümüz ilkinin sonucudur. (Manilius)

Yaşadığımız her an, hayattan eksilmiş, harcanmış bir andır. Ömrümüzün her günkü işi, ölüm binasını kurmaktır. Hayatın içinde iken ölümün içindesiniz; çünkü hayattan çıkınca ölümden de çıkmış oluyorsunuz. Yahut şöyle diyelim, isterseniz; hayattan sonra ölümdesiniz; ama hayatta iken ölmektesiniz. Ölümün, ölmekte olana ettiği ise, ölmüş olana ettiğinden daha acı, daha derin, daha can yakıcıdır.

Hayatta edeceğiniz kârı ettiyseniz, doya doya yaşadıysanız güle güle gidin.

"Niçin hayat sofrasından, karnı doymuş bir davetli gibi kalkıp gidemiyorsunuz? Niçin günlerine, yine sefalet içinde yaşanacak; yine boşuna geçip gidecek daha başka günler katmak istiyorsun?" (Lucretius).

Hayat kendiliğinden ne iyi, ne kötüdür; ona iyiliği ve kötülüğü katan sizsiniz.

Bir gün yaşadıysanız, her şeyi görmüş sayılırsınız. Bir gün, bütün günlerin eşidir. Başka bir gündüz, başka bir gece yoktur. Atalarınızın gördüğü, torunlarınızın göreceği, hep bu güneş, bu ay, bu yıldızlar, bu düzendir.

……..

Çok kez düşünmüşümdür: Acaba niçin savaşlarda kendi ölümümüz de, başkalarının ölümü de bize evlerimizdeki ölümden çok daha az korkunç gelir? Öyle olmasaydı ordu hekimlerle, ağlayıp sızlayanlarla dolardı. Acaba niçin ölüm her yerde aynı olduğu halde köylüler ve yoksul insanlar ona çok daha metin bir ruhla katlanırlar? Ben öyle sanıyorum ki bizi korkutan ölümden çok bizim, cenaze alaylarıyla, asık suratlarla ölüme verdiğimiz korkunç durumdur… Çocuklar sevdiklerini bile maske takmış görünce, korkarlar. Biz de öyle. İnsanların ve her şeyin yüzünden maskeyi çıkarıp atmalıyız. (*Denemeler*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yayınevi, İstanbul 1999.)

ÖRNEK METİN: 2

BİR GÜNEŞ SAATİ ÜZERİNE

William HAZLITT

Venedik yakınlarında gördüğüm bir güneş saatinin üzerinde şu sözcükler vardı: "Horos non numero nisi serenas." Bu sözcüklerin kendilerinde ve taşıdıkları anlamda eşsiz bir yumuşaklık ve uyum gizli. Muhakkak ki bu söz bütün edebiyat buluşlarının en klâsiğidir. "Yalnızca hoş geçen saatleri sayarım." Ne büyük bir yumuşaklık, ne büyük bir huzur veriyor bu sözcükler insana!

Gökyüzü kararmağa başlarken, saatin yüzünden gölgeler nasıl yok oluyor, sevinç içinde geçmedikçe zaman nasıl da boşalıyor, sevinçli olmayan her şey nasıl da bir unutkanlık evrenine gömülüveriyor. Sağladığı kar bir yana, hiç önem vermem zamana ! Yalnız güleryüzlüleri gözle, çatıkkaşlıları görme, her şeyin hep hoş yanını gör, başka hiçbir şeye aldırma, başka bir şeyi unut! Hayatını parlak, güzel anlar doldursun!

Ne güzel öğütler bunlar. Sık sık kendimize yaptığımız eziyetten nasıl da başka türlü bunlar.

Brenta boyunca gidiyordum; sıcak güneş onun tembel çamurlu suları üzerinde parlıyordı. İçimde büyük bir huzursuzluk vardı. Ama güneşli bir duvarın kenarında oku-

duğum bu sözcükler, beni canlandırıverdi. Şimdi ne zaman bu sözcükleri düşünsem, ya da tekrarlayacak olsam, kendimi tertemiz, mutlu bir düşünce evreni içinde buluveririm. Din ile ilgili bir geçmişi olduğunu düşünüyorum onun; bir ortaçağ papazının buluşu, onun bize bir armağanı olsa gerek; meyvalar güneşte olurken, bakımlı bahçesinin hoş kokulu çiçekleri arasında dolaşırken, bedenini tatlı bir gevşeklik kaplamış, uğraşmakta olduğu önemsiz işini de (yaptığı güneş saati gibi kafasından silerek), ömrünü uzun, tatlı bir düş haline getirmiş, gökyüzü bulutlarla kaplıyken, hızlanan yel kuru yaprakları sağa sola dağıtırken, o "Horos non mumero nisi serenas" sözcüklerini tekrarlayıp kitaplarına döner ve kendini değerli çalışmalarına verir.

İşte bu doyumsuz ererler, bu konuşan ciltler, böyle tembel, zarif, düşünceli bir kafanın ürünüdür. (Sabahat Emir, *Kompozisyon Yazma Sanatı*, s. 196-197)

ÖRNEK METİN: 3

İBSEN NEDEN DENEMECİ DEĞİLDİR?

Salâh BİRSEL

Papini, Çinli yazar Lin-Yutang'ı şöyle tanımlar: "Lin-Yutang açık ve içten bir insan. Onun profesörük, diplomatlık ya da bilgiçlik tasladığını göremezsiniz. Ciddi sorunlardan söz ederken bile gülümser."

Bu, denemecinin de tanımıdır. Açıksözlüdür denemeci, gönülsüzdür, içtendir. Başkalarının olduğu kadar kendi kusurlarını da sergilemekten çekinmez. Bunların içinde başı çeken de Montaigne'dir. O, filozof, bilgin ve ermiş olmadığını ikide bir yineler. Aynı şeyi Priestley de yapar. O da sıradan bir adam olduğunu söylemekten sevinç duyar. George Orwell ile D.H. Lawrence de aynı içtenliğin kurbanıdırlar. Orwell, Birmanya'da olduğu sıralar çoklar'ın kendisinden nefret ettiğini söyler. Lawrence ise açıksözlülüğü babasından açarken bile elden bırakmaz. Babasının saygıdeğer bir insan olmadığını, sarhoşluktan başkaldıramadığını duyurmak için çırpınır.

Ataç da üç aşağı, beş yukarı bunların yolundadır. Doğrusu, bütün büyük yazarlarda vardır bu gönülsüzlük. Ama onların alttan almalarına, okurları eteklemelerine de kapılmamalı. Bunlar kendilerini güçsüzlük batağında bir o yana, bir bu yana savurup atarlarken, bir yandan da kendilerini pehpehlerler. Ataç: "Öyle derin anlamı yoktur benim yazdıklarımın" der, ama bunu söyler söylemez de Ataç efsanesinden, Ataç myte'inden örnekler vermeye çalışır.

Nedir, bu kodamanların kendilerini övmelerini de pek büyütmemek gerek. Montaigne ermişlerin bile kendilerini övdüğünü söyler. Bu övgüler, bu fahriyeler biraz da bu yazarların içtenliğindendir. Biraz da boyuna kendilerini öne sürmenin doğal bir sonucu. Eh denemecinin, hiç değilse Montaigne geleneğine bağlı denemecinin yaptığı iş de budur: Her gördüğü, her algıladığı şeyi kendine indirgemek.

Şu da var ki, denemeciler kendilerinden açarken başkalarından da söz etmiş, başkalarını da anlatmış olurlar. Yeniden Montaigne'e başvuracak olursak bize: "Her insanda insanlığın bütün halleri vardır." Diyecektir. İşte bu açıdan bakınca Priestley'in, Tanrının günü kendi piposundan, bira bardağından, terliklerinden ya da odanın bir köşesinde kendisini, sıcaklığını yitirmeden bekleyen koltuğundan açmasında bir bencillik, bir benbenlik görülmemelidir.

Denemelerin bir özelliği de güleryüzlü olmalarıdır. Ama bu güleryüzlülüğü, bu yaşama sevincini herkeste bulamazsınız. Herkeste bulunmayan bir başka özellik de Frenklerin "humour" sözcüğüyle karşıladıkları ince alaydır. Bana sorarsanız –sormayacağınızı bilirim- denemede en geçerli şey de budur. İnce alaya Bertrand Rusell'in, Aldous Huxley'in, George Orwell'in, Sartre'ın denemelerinde sık sık raslarsınız. Ama alayın, sarakanın en incesi İtalyan denemecilerinden Papini'de bulunur. Papini denemecilerin içtenliğini alaya almakla başlar işe. O, içtenliğin insanları katlanılmaz hale getirdiği düşüncesindedir. Nedir, onun saraka etmediği şey de pek azdır. Ona göre edebiyatçılar, gazeteciler, dilenciler aynı hamurdandır. Tiyatroya gidenler ise ancak işsiz güçsüz takımıdır. Hastalık için de şunları syler: "Hastalık ilaçtan başka bir şey değildir. Aşırı sağlığa bir tepkidir o. Doğanın insanlara sunduğu en değerli koruyucu da hastalıktır."

Papini'nin bel bağladığı tek şey ince alayadır. Norveç'li oyun yazarı İbsen'de gülmece, güldürmece diye bir şey olmadığı için onun denemeci olamayacağı yargısına varır. Ama Papini'deki ince alay bir erek olarak görünür. Rusell ile Huxley ise onu bir araç olarak kullanırlar. Bunlar öğretmendir üstelir. Öğretecekleri şeyin belleklerde daha iyi kalması için alaya elatarlar ancak.

Böylece bu iki yazar bizi denemelerin bir başka özelliği ile de karşı karşıya getirir: Öğreticilik. Ama bu öğreticiliği Bacon'ın, Gide'in, Valery'nin, Emerson'un –bizim yazarlara da uzanmak gerekirse- Eyüboğlu'nun, Anday'ın, Yetkin'in, Nermi Uygur'un, Vedat Günyol'un, Oktay Akbal'ın denemelerinde de bulabiliriz. Gelgelelim, denemede öğretici olmak yetmez, bir de denemecilerin üslupçu olmaları, dilin bütün inceliklerini elde etmiş olmaları gerekir. Denilebilir ki, deneme, şiirden sonra, daha doğrusu şiirle birlikte, az sözle çok söyleme sanatıdır. Bunu en ustaca yürüten denemecilerin başında Ahmet Haşim vardır. Haşim denemelerini kuyumcu gibi işler. Onun yazdıklarından bir tek sözcüğü çıkaramayacağınız gibi, onlara bir tek sözcük de katamazsınız. Falih Rıfkı da bir üslûpçudur ama Haşim'in denemeleri için söylediğimiz şeyi onunkiler için söyleyemeyiz. Ataç, Eyüboğlu, Anday, Akbal, Kanık da üslubu olan denemecilerdendir. Bunların çoğu konuşma diline kucak açtıkları için yazılarında akıcılığı da sağlamışlardır. Ama konuşma dilini en başarılı bir biçimde kullanan Orhan Veli'dir. Orhan Veli, kahvede konuşur gibi yazar. Gerçi dili biraz –biraz ne- çokça ağdalıdır ama yine de sözcükleri kaydırak gibi kayar.

Konuşma dilinde perende attıranlardan biri de Ahmet Rasim'dir. Hoş, onun yazıları çokluk fıkra niteliği taşır ama –kendi de yazdıklarına fıkra gözüyle bakar- kimi yazılarının deneme olduğunu kabul etmemeye olanak yoktur. Bir sözcük cümbüşüdür onun

yazıları. Cam göbeği, kavun içi, kara yağız, yavru ağzı, nar çiçeği, ördek gagası, gül kurusu, süt beyaz, limon küfü, kızıl şap, bakla çiçeği, güvercin göğsü, demir kırı, kaçık mor, açık galibarda, vişne çürüğü sözcükler birbirini kovalar.

Bakın Meşrutiyet züppesi onun kaleminde nasıl canlılık kazanır: "Hem telaşlı, hem de ağır. Bununla birlikte tuvalette hiç eksik yok. Püsküllü Mısırlıvari yana getirilmiş taklalı, az koyuca fes, şimdiler modası geçmiş Alabros kesilmiş, sert kıllı kumral saçlarına yakışmış, çok küçük, düzgün kıkırdaklı bir çift kulaktan sağ taraftakinin üstünden, ucu burnun tümsekçe yerine binmiş altın çerçeveli gözlüğe bağlı ince, altın bir zincir geçmiş, elif kaşlar altında melankolik alevlerle parlayan gözler, arada sırada süzüldükçe modaya uygun kırık bıyıklarla donanmış kalın dudakları açılıp beyaz dişlerini gösterir göstermez kapamaya alışmış, her gün traş, friksiyon yüzünden yanaklarına kan oturmuş, çokluk yan cebinde ipek, eflatun kenarlı mendil var. Lacivert ceket altına iki yukarı cepleri yatay bir altın çizgi ile birleşik fantezi yelek giyer. Hiç eldivensiz gezmez, ütüsüz pantolon giymez. Potini, iskarpini toz tutmaz."

Ne var ki, biz bu yazımızı Ahmet Rasim'le değil, Demir Özlü, Cemal Süreya, Mehmet Doğan, Afşar Timuçin'le bağlamak isteriz. İşin sonunda gençler ortaya çıkmazsa edebiyatın tadı mı kalır? (*Kurutulmuş Felsefe Bahçesi*, İstanbul 1978, s. 109-113.)

5. ELEŞTİRİ-TENKİT

"Eser sanatın, yalnız sanatın malıdır; tenkitin karşısında sorumludur; tenkitse eserden bahsederken tam manasıyla istiklalini kullanabilir."

Saint-Beuve

"Eleştirme, ileriye doğru bir sıçramadır; gayesi, daha önce sıçramış olan sanatçıya toplumu ulaştırmak, ikisini birbirine bağlamaktır."

Pierre ROCHE

A) Eleştirinin Tanımı ve Niteliği:

Eleştiri, bir edebiyat ve sanat eserini çeşitli yönleriyle inceleyip tanıtmak, açıklamak; böylece de anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazılara denir. Bu türe eskiden "muaheze", "muhakeme", "intikat" ve "tenkit" denilirdi. Bu türde sürekli eser veren yazarlara da "münekkit" denilirdi.

Eleştiri, bir sanat eserinin gerçek değerini ortaya koymak amacıyla yazılır. Bu bakımdan önce eser tanıtılır, biçim ve içerik açısından özelliklerinin yanında edebiyat ve sanat tarihi bakımından yeri ve önemi açıklanır; bu arada yetersizlikleri de ortaya konulur. Eleştirici, ele aldığı eseri bir çok yönden irdeleyebil-

mek için tarih, sosyoloji, psikoloji, felsefe, estetik vb. bilim dallarında temel bilgi ve görüşlere sahip olmalıdır.

Eleştiri yazıları geniş ve derin araştırma gerektirir. Eser ve yazarı eleştirirken, eser ve yazar hakkında geniş araştırma yapılmalı ve bilgi birikimi oluşturulmalıdır. Eleştirici değerlendirme ve yargılamada çok hassas davranmalı, sanat ve toplumun bir kılavuzu olduğunu unutmamalıdır. Bu yüzden eleştirici, bugün olduğu kadar dünün de edebiyat ve sanat meselelerini iyi bilmeli, geniş bilgi ve kültür sahibi olmalı, etki altında kalınan başka milletlerin belli başlı eserlerini ve fikir akımlarını tanımalıdır. Eleştirici, yazdığı yazıya kendi duyuş ve görüşlerini de katabilir ancak eleştirirken öznel tutumlar yerine, nesnel bir yaklaşım sergilenmelidir. Kesin yargılar verilirken yeterli kanıtın olup olmadığı göz ardı edilmemeli ve çıkarılacak sonuçların doğruluğu tartışmaya açık kapı bırakmamalıdır. Yargılamak da sağlam bir muhakeme ve mukayese gücü ister. Sanat ve edebiyat eserini oluşturan bazı şartlar vardır, eleştirici bunları bulup açığa çıkarması gerekir; eleştirici ne baştan başa eseri över, ne de kötüler. O her şeyden önce yazarı, eseri ve içinden çıktığı toplumu iyi anlamak zorundadır.

Bir eser ve yazarı değerlendirmeden önce, zamanın ve çağın değer ölçülerini bilmek gerekir. Eleştirici toplumun zevklerini, düzeyini, çağın özelliklerini bilmeden sadece kendi zevk ve ölçülerine göre eleştirmeye kalkışmamalıdır. Eleştirici, toplumun içinde yaşayan, onunla var olan, her an onu inceleyen, her durumda onu bilen, tanıyan, ne istediğini anlayan, güncel olaylardan da kopmayan biridir. Bir eleştirici için en büyük tehlike, sabit fikirlere, ön yargılara saplanıp kalmasıdır. Eleştirici, her devirde, her ortamda geçerli olanı, değerliyi, faydalıyı, mükemmeli, şaheseri aramak zorundadır. O bir sanatçı değildir ama bir sanatçı kadar sanatın içinde ve sanatçının yanındadır, bir bakıma sanatçıyı aydınlatan, ona yol gösteren ve onu yaşatandır.

B) Eleştiri Türünün Tarihçesi ve Gelişmesi:

Bugünkü anlamda eleştiri türü önce Batı edebiyatında başlamış, eserleriyle bu türün gelişmesine Fransız yazarları N.Boileau (1636-1711), C. A. Saint-Beuve (1804-1869) H. Taine (1804-1893) ve F. Brunetiere (1849-1906) edebiyat ve sanatta eleştiri çalışmalarını büyük çapta etkilemişlerdir.

Felsefe, tarih, sanat tarihi, estetik gibi alanlarda eserler vermiş olan Taine, edebiyat eserlerinin de bilim ilkeleriyle açıklanabileceğine inanmıştı. Ona göre, "insanla eserleri arasında, en gelişigüzel, en ele avuca sığmaz görünen, rüzgâr gibi keyfince estiğine insanın inanacağı gelen sanat eserinin bile, esen rüzgâr gibi açık şartları ve değişmez kanunları vardır. Mesele onları bulup açığa çıkarmaktır."

Eleştiriyi kişisel beğeniye bağlı olmaktan kurtarıp onu değişmeyen nesnel ilke ve kurallara bağlamaya çalışan bir başka yazar da Brunetiere'dir. Ona göre

eleştirinin konusu, edebiyat ve sanat eserlerini açıklamak, sınıflandırmak ve yargılamaktır. O, önce bir eserin genel edebiayt tarihi içinde o eseri doğruna çevre şartlarını ve yazarı ile bağlantılarını göz önünde bulundurarak açıklanmasından yana idi. Sınıflandırma ve yargılama ise tamamiyle nesnel bir çalışmayı gerektirmeli idi. Brunetiere, eserlerin değişmeyen genel yüzleriyle değer taşıdıkları, eleştirmenin de bir eser üzerinde onun kendi türü içinde sınıflandırılışına göre bir yargıya varabileceği düşüncesinde idi. Bu yargılamasında başvuracağı ölçü de akıl olmalıydı.

Daha sonraki yıllarda izlenimci eleştiri (impresyonism) adıyla başka bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşün Fransız edebiyatında başlıca temsilcileri Jules Lemaitre (1853-1914) ile Anatole France (1844-1924) dır.

Lemaitre, eleştiriyi, bir yazarın "kitaplarından zevk olmak, onlarla duyuları inceltmek ve zenginleştirmek sanatı" olarak tanımlar. Ona göre eleştiride kuralların, öğretilerin ve değişmez yöntemlerin yeri yoktur. Beğenmek, sevmek, değerli görmek hoşa gitmenin sonucu olduğundan bugün tutulan bir eserin gelecekte de tutulacağı kesin bir biçimde ileri sürülemez.

Anatole France da nesnel eleştiri olamayacağı görüşündedir. Ona göre eleştiri bir bilim eseri değil, bir sanat eseridir. A. France, eleştiri anlayışını kısaca şöyle açıklar: "Bir eserin verdiği zevk, değerinin tek ölçüsüdür."

C) Eleştiri Çeşitleri:

1) Esere Yönelik Eleştiri: Tamamlanarak yayımlanan bir eseri eleştirmen, ele alınan eseri oluşturan unsurları anlamaya çalışır. Teknik anlamda eserin kurgusunu oluşturan ögeleri incelerken konunun nasıl işlendiğini, dili kullanım ve anlatım biçimini, simgeler ve anahtar sözcükler, olay örgüsü, ana olay ve ara olaylar, yapı, kişiler ve kişiler arası ilişkiler, zaman, mekân gibi unsurların işlenişi okuyucuya aktarılır. Nesnelliğe daha yakın bir ele alış biçimi olan bu yöntem, biçimçi ve yapısalcı eleştiri olarak da adlandırılabilir.

2) Yazara/Sanatçıya Yönelik Eleştiri: Eleştirici eseri açıklamak için eserle yazar/şair/sanatçı arasında ilgi kurar. Sanatçının hayatını en ince noktasına kadar inceler ve eserine yansımalarını belirlemeye çalışır; bağlantılar kurmaya çalışır. Bu tür eleştiriye *biyografik eleştiri* adı veren de vardır. Ayrıca yazarın ruh dünyasını ve bilinçaltı dünyasını inceleyip bu açıdan esere yaklaşan *psikanalitik (ruhbilimsel) eleştiri* yöntemi de bir bakıma sanatçıya yönelik eleştiridir. Psikanalizde olduğu gibi eleştirici, yazar/şair/sanatçının çocukluk dönemlerinden başlayarak bilinçaltını dolduran ve yazarın kişiliğini oluşturan olayların esere yansımalarını, farklı biçimlerde eseri nasıl etkilediğini, ipuçlarını yakalamaya çalışır.

3) Tarihî/Sosyolojik Eleştiri: Eserin oluşumunu etkileyen içinde bulunulan çağ ve toplumun izlerini göz önünde bulundurarak yapılan eleştiri yöntemidir.

Bu yöntemde eserin edebî ve estetik niteliği, yazar/şair/sanatçının görüş ve düşüncelerine bağlı olduğu kadar, ait olduğu zaman diliminin zevk ve anlayışına göre açıklanır ve yorumlanır. Gerçekten de her eser, yaratıldığı zamanın şartlarına göre şekillenir, çoğu özelliklerini yazıldığı dönemdeki toplumun değer yargılarından alır. Bu yüzden eleştirici, her şeyden önce esere toplumsal bir belge olarak bakar. Bu yöntem İngiliz eleştirici Hyppolite Taine'in "ırk, çevre ve zaman" faktör üçlüsüne göre sanat eserine yaklaşma görüşünü temel olarak alır.

4) Dilbilimsel Eleştiri: Bu eleştiri yönteminde edebiyat ve sanat eserlerine diğer yöntemler bir yana bırakılarak, her şeyden önce bir "dil ürünü" olarak bakılır. Eser, dilbilim ilkeleri açısından ele alınır. Eserde kullanılan kelime, deyim ve terimlerin sıklığı, durumu incelenir ve sayısal dökümü çıkarılır. Böylece yazar ve eserin dil ve anlatım özelliği belirlenir.

5) Çözümleyici Eleştiri: Kimi eleştiriciler eseri çok yönlü olarak ele almak isterler. Bu yüzden sanat ve edebiyat eserini çok yönlü olarak yukarıda sayılan yöntemlerden birkaçını bir arada kullanmaya çalışırlar. Bir başka ifadeyle eleştirici, yeri geldiğinde tarihi/sosyolojik, yeri geldiğinde dilbilimsel, yeri geldiğinde de psikanalitik bakımlardan eseri ele almaya çalışırlar. Gerekirse de eserin yazıldığı zamanı, yazarın kişisel eğilimlerini, anlatım özelliklerini incelemeye çalışırlar. Bu yüzden kimi yazarlar buna "çok yönlü-eklektik" eleştiri adını da vermektedirler.

6) Öznel/İzlenimci Eleştiri: Bu çeşit eleştiride belirli yönteme uyma zorunluluğu yoktur. Eleştirici, ele aldığı eseri incelerken kendisini tamamıyla bağımsız ve özgür hisseder. Kendisini bir okur yerine koyan eleştirici, okuduğu, incelediği eserden zevk almış veya onu kimi yönlerden beğenmiş ise, eseri o duygular içinde anlatmaya çalışır; eserin kendi üzerinde bıraktığı etki ve izlenimden yola çıkar. Kurallarla sınırlı olmadığı için bu tür yazılar deneme havası taşır.

İzlenimci eleştiride dikkatleri çeken bir diğer nokta da ortaya konan eleştirinin kendisinin bir sanat eseri olduğudur. Eleştiri yapan şahıs kendi görüşlerini kaleme aldığına göre ortaya çıkan makale de sanat eseri olmaktadır. Prof. Dr. Berna Moran'a göre bu kimi zaman bir otobiyografi kimi zaman da bir makale özelliğini taşımaktadır. Yine ona göre izlenimci eleştirinin iki yararı vardır. Sanat eserinde var olan heyecanın okura tıpkısıyla iletilmesi ve eleştiricinin kendi duygularını açıklarken eserin gizli kalmış bazı noktalarına ışık tutmasıdır. İşte bu iki işlev "eleştirici yazar" tarafından yerine getirilmektedir.

Anatole France'a göre, iyi bir eleştirici, şaheserler arasında kendi ruhunun serüvenlerini anlatır. Nesnel sanat olmadığı için nesnel eleştiri de yoktur. Eserine kendisinden başka bir şey koymakla övünenler çok aldatıcı bir kuruntunun kurbanıdırlar..."[5]

5 Prof. Dr. Berna MORAN, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim, 1999, s. 264.

ÖRNEK METİN: 1 (*Öykü İncelemesine Örnek*):

SIRLI TUĞLALAR[6]

Abdullah HARMANCI

Yalsızuçanlar'ın hikâyeciliğinden söz edildikte, üzerinde durulması gereken ilk husus onun çarpıcı dilidir. Tasavvufi kaynaklardan, kutsal metinlerden, geleneksel hikâyelerden, diğerleriyle yan yana kullanıldığında çarpıcı bir kontrast oluşturan güncel, modern kelimelerden, masallardan... süzülmüş, imgesel, çağrışımlı bir dil geliştirmiş olan yazar, özellikle ilk iki kitabı için söyleyecek olursak, bütün bunlarla müthiş bir coşkuyu, içine hüzün de bulandırılmış bir coşkuyu birleştirmiş, böylece kendine özgü olana ulaşmıştır. Bu özgün dille kendisine hikâyecilikte daha ilk kitabından itibaren yer açmasını bilmiş olan Yalsızuçanlar'ın bilhassa Kuş Uykusu'ndan itibaren "içinde bir yığın kırık, kesik cümlenin bulunduğu, konu yerine imgelem parıldamalarının yer aldığı bir tarzı"1 benimsemiş olması kimi yazarlar, kimi okuyucularca yadırganmış olmalıdır ki Kemal Aksungur şunları söyler: "Yalsızuçanlar'ın ilk kitabından itibaren hem klasik tahkiye hem de modern yapılara ilgi duyduğunu görüyoruz. Halvet Der Encümen'de ise hikâyenin iç gereklerini hiç göz önüne almıyor. Sanki öykü değil şiir yazıyor. Yalsızuçanlar'dan hareketle, öykünün özgül birtakım kurallar içerdiğini söylemek güç. Onun metinlerinden yola çıkınca durum ister istemez çatallaşıyor."2 Aksungur'un sözlerine paralel olarak Taha Bülent şunları söyler: "Kuş Uykusu ne form ne içerik ne de üslup olarak klasik hikâye kalıplarına uymuyor. Zaman, mekân, karakter, olay ve dramatik kurgu kullanmıyor hikâyelerinde yazar."3

"Sadık Yalsızuçanlar ne yapıyor?" diye soruyor Ömer Lekesiz ve cevaplıyor: "Görme, anlama, algılama ve yansıtma biçimlerini metafizik bir potada birleştirip linguistik planda soyutluyor."4

Sadık Yalsızuçanlar'ın ("Ana"nın yayımlanışını başlangıç kabul edersek) çeyrek asra varan yazarlık serüveninde, ortaya koyduğu ilk iki kitabındaki öykülerin yapılarının sağlamlığına, yukarda sözü edilen hüzünlü coşkuya karşılık, Kuş Uykusu'nda bulunan öykülerin ve daha sonra yazdıklarının bu çizgiden uzaklaşarak, daha "naif" bir noktaya çekildikleri doğrudur. Bu naif noktayı, yani yazarın bir anlamda hikâyeciliğinin ikinci dönemi olan bu süreci iki bölümde inceleyebiliriz:

I. Geleneksel öykü tarihinde Sadi gibi, Attar gibi, Cami gibi, Mevlana gibi söz ustalarının kitaplarında, okuyanlara bir ibret, bir ders vermek amacıyla yazılan, "kıssa"ların dünyasından esintiler taşıyan, belki de doğrudan oradan neşet eden mesel-öykülerle, II. Bir hitabı, bir seslenmeyi andıran, çağrışımlarla, mecazlarla süslenen, insanın varoluşuyla, dünyadaki duruşuyla ilgiliymiş gibi gözüken kimi monologları/diyalogları içeren metinler yazarın hikâyeciliğindeki bu ikinci menzile tekabül ederler.

6 *Kitap-lık*, nr. 62 Haziran 2003

Selçuk Orhan işaret etmeye çalıştığımız bu ayrım için şu yorumu yapar: "Yakaza'da –Yalsızuçanlar'ın tek romanı, A.H.– dil kullanımında gösterdiği cesaret Türkçe edebiyat açısından çok önemlidir. Son dönemdeki hikâyelerinde yorgun denemeyecek ama kelimenin tam anlamıyla dingin, varacağı yere varmış bir zihinle yazıyor. Hikâyesini baştan beri yöneten coşkun lirizm yazarı Kierkegaardvari bir ermişliğe sürükledi."5 Yine bu meyanda olmak üzere yazara şu sorulmuştur: "Dört başı mamur, konusu belli bir öykü yazmaktansa; içinde bir yığın kırık, kesik cümlenin bulunduğu, konu yerine imgelem parıldamalarının yer aldığı bir tarzı neden benimsiyorsunuz?"6

Yazarın cevabı şu olmuştur: "Neden Tarkovski oyuncusuz, metinsiz, dekorsuz, kostümsüz, hatta müziksiz bir film yapmak mümkündür diyor da, biz başsız, sonsuz, konusuz, (...) bir öykü yazılmaz diyoruz anlamıyorum. Eğer ilerlemeci ve evrimci bir kavrayışın insanı ve hayatı anlamada düştüğü aczi göremiyorsak, eğer determinizmin, tıpkı küçük bir tanrı gibi her şeyi bir öyküde, bir sahnede ya da beyaz perdede yeniden yaratabileceğine inandırdığı modern sanatçıyı kendi asli doğasının diline bir türlü neden yaklaşamadığını düşünemiyorsak... (...) sadece şu söylenebilir: Bizimkisi rüyada rüyasını anlatan naim meseli..."7

Ayrıca Yazsızuçanlar'ın bir soruşturmaya verdiği cevap da bu soruların karşılığı olarak düşünülebilir: "Öykü, roman, deneme vs. gibi birtakım 'edebi tür'lerin özellikleri, ölçütleri, kuralları olduğuna inanırdım. Hasbelkader yazdıkça ve bir nebze olsun gerçek yazının tadına vardıkça gördüm ki, aslında söz, kelam, öykü, her neyse, kuraldan, ölçüden önce geliyor. En çok sevdiğim, metinlerinin labirentlerine girdikçe kendi ruhumun gizlerine sızdığımı hissettiğim yazarlarda, hep 'eser'in kuraldan önce geldiğini gördüm. Öykünün bir 'tür' olduğuna da inanmıyorum doğrusu. Her öykü metni ayrı bir tür gibidir. Hangi metnin ne/nereye kadar bir öykü olduğunun ne önemi var ki!"8

Şu satırlar da yazarın ne yapmaya çalıştığı konusunda bize ışık tutabilir:

"Öykücü hem masalın hem şiirin imkânlarıyla çepeçevre... Orada başı sonu belli olmayan olaylar var ve olayın aslında başı sonu olmamak olduğu görülüyor. Hikâye görülen veya işitilen bir şeyi sırasıyla anlatma değildir. Hikâye görülmeyen ve işitilmeyen bir şeyi sırasız anlatmadır. Görüldüğü ve işitildiği sanılan bir şeyi göstermedir. Hikâyede bir olay ayrıntılarıyla değil yüreğimize dokunduklarıyla anlatılır. (...) Her gerçek öykücüde, mutlaka masalcının ve şairin bizi çağırdığı göksel gerçekliğe bir çağrı vardır."9

Yalsızuçanlar'ın hikâyelerine masalsılık hâkimdir. Kendisi masal kitapları da yazmıştır. Bu konuda şunu söyler: "Öykü; şiir ve masal gibi iki söz vadisinin arasında bir yerdedir ve ikisinin de sahip olduğu imkânlara uzanabilir. (...) Masal kalbimizin ve onun bir fonksiyonu olan aklımızın sınırları kadar geniş, acılarımız kadar derin, umutlarımız kadar canlı ve alçak gönüllü, en şeytani ve en muzip kaçamaklarımız kadar heyecanlıdır. Masal bizim en heyecanlı sesimizdir."10

Masalın, yazarın hikâyeler de daha çok gri renkli bir atmosfer oluşturmaya yaradığı, şiirinse sözünü ettiğimiz özgün dile payandalık ettiği söylenebilir. "Benim metinlerimde şiirsel bir yan, bir tat buluyorlar. Doğrudur. Şiiriyet, şiirsellik, bu benim kişili-

ğimden gelen bir şey. Ben, öykü, hikâye, kısa, ne ad verirsek verelim, şiir kadar kadim bir tarz, bir dil olan vadinin bu geleneksel niteliğini gözardı etmiyorum. Bunun böyle olmasını özellikle istiyor değilim."11

Yalsızuçanlar'ın hikâyelerinde dikkati çeken önemli noktalardan biri imgesellik /mecaziliktir.

"Bir film, bir resim, bir şiir veya öykü ne olursa olsun her gerçek ileti imgeseldir, mecazidir." diyen yazar şunları da ekler: "Gerçek sanatla tanışmam Kuşların Dili, Hüsnü Aşk, Mevlana Rubaileri gibi hem kutsal hem mecazi niteliklere sahip metinler sayesinde oldu. Bunu hem kutsalla ilişkili ortaçağ, hem de aydınlanma dönemi metinleri izledi. Onlardan da en çok bulmaca çözer gibi bir dizi anlık işlemin taçlandığı mecazi metinleri sevdim. (...) Orada içindeki ukdeyi çözmek üzere çetin bir yolculuğa çıkan insan sıcağı tütüyordu."12

Yalsızuçanlar'ın imgeselliği böylesine ön plana çıkarmasının, alegorik öyküler yazmasının ve hikâye türünü bir yerde buna zorunlu bir tür olarak görmesinin altında, bilhassa çocukluk döneminde büyük bir ruh coşkusuyla Nur Risalelerini okumuş olması yatar. Öykü dilini zenginleştiren en önemli etken de yine bu okumalardır. Zira Nur Risaleleri, Mesnevi'den, Bostan'dan, Gülistan'dan beslenmiştir. Bu kaynaklardan aktarılan hikâyeler şiirsel ve mecazi özellikler taşımaktadır. Bu durum ondaki mecazilik düşüncesinin oluşmasını açıkladığı gibi hikâyecilik referanslarını da açıklar. Fakat yazarın sadece doğu edebiyatının kaynaklarından beslendiği düşünülmemelidir. Kendisine yabancı edebiyatlardan ne oranda etkilendiği noktasında sorulan soruya cevap verirken, Maupassant'dan, Bukovski'ye kadar uzanan çok farklı isimler verir. Yazarın hikâyeleri hakkında fikir yürütenler ise Kafka'dan Borges'e, ondan Marquez'e pek çok yazardan bahsetmişlerdir. Fakat şu unutulmamalıdır ki, yazar Bukovski okurken bile (bile!) orda kendi aradığı şeyi bulabilmektedir. Bukovski için "yüzdüğü ufunet içinde bana tıpkı dervişlerde olduğu gibi düşünce-eylem bütünlüğüne sahip biricik öykücü olarak göründü." der. Maupassant içinse, "Shakespeare'den sonra insana semavi bir gerçeklik katını işaret eden ikinci yazar(dır)." diyecektir.13

Yalsızuçanlar'ın mecazi anlatımı hakkında "Okuma Parçası"na alacağımız "Yılan" hikâyesi okuyucuları bir fikir sahibi kılacaktır. "Yılan" içinde yer aldığı Gerçeği İnciten Papağan kitabının tipik bir öyküsü değil, yazarın sonraki yıllarda yazacağı hikâyelerin habercisi gibidir. Bir edebiyat tarihçimiz de Gerçeği İnciten Papağan'daki "papağan"ı taklitçiliğin, sahteliğin timsali olarak yorumlayıp mecazi anlatımın belirgin bir örneğini açımlamıştır.14

Suavi Kemal Yazgıç bu konuda bir uyarıda bulunmaktadır: "S.Yalsızuçanlar'ın öykülerindeki mecazlar çözülmeyi bekleyen bir dizi postmodern bilmece değil. Hayatın ta kendisi."15

"Geleneksel hikâye de modern öykü de benim için kısa bağlamında ele alınması gereken bir dilin imkânlarına sahiptir."16 diyen yazar, yukarda da belirttiğimiz gibi, "me-

sel"in, "kıssa"nın, geleneksel metinlerin ışığında bir öykü oluşturmak istemektedir: "Hep mesel yazmak istiyordum. Kısa öyküler açık uçlu serbest metinler. Nerede başlayıp nerede bittiği kestirilemeyen, dramatik kaygıları dışlayan ve tamlığa ulaşma imkânlarını açan bir çalışma."17 "...kıssa hikâyenin yepyeni bir içerik ve formla üretilebileceğine inanıyorum."18 Kanaatimce Gerçeği İnciten Papağan'daki "Kapı", "Yılan", Güzeran'daki "İbrişim", "Sinema Düşü" gibi metinler, yazarın bir ideal olarak ufkuna yerleştirdiği "kıssa hikâye"ye ulaştığının kanıtıdır.

Sadık Yalsızuçanlar ne anlatır? Yalsızuçanlar, modern dünyanın zehirlediği acılı bilinçlerin hikâyecisidir."... hikâyeler devamlı masal, şiir, timsaller içinde görülmekle beraber, arka planda, dünyanın haksızlıkları, yolsuzlukları, çekişmeleri, gündelik hatta metafizik meseleler de sezilmektedir."19

Dünya hayatı bir oyundur. Hikâyeci bu oyunun farkına varmıştır. Onun kaleminden dökülenleri okuyanlar da varacaktır. Dünya ve insanlar bir mecazdan ibarettir. Hikâyeci bu mecazın peşindedir. Bu mecazın peşinden gitmek, "hakikat"e ulaştıracaktır bizi. Ona göre her yazar bir mecazı anlatır, bitirir ve ölür.

Bu nesnel yazının sonuna, bütünlüğü bozacak öznel bir ekleme yapmak zorunlu oldu: Yalsızuçanlar'da en çok imrendiğim nokta, bütün çalışmalarının muharrik gücü olan "cehd"dir. Cehd, azim, okuma zenginliği, yazma isteği... Yalsızuçanlar'ın örneği az bulunan bir okur olduğunu görmek hiç de zor değil. Yayımladığı deneme kitapları okunduğunda ne kadar geniş bir alanı taradığı, ne kadar farklı konuda okumalar yapıp bunları kendi düşünceleriyle yoğurduğu görülecektir. Bu yoğun okumaların doğal sonucu olarak velut bir yazar olan Yalsızuçanlar'ın şunları söylemesi normal:"Çok yazdığım söyleniyor. Ben aksini düşünüyorum. Yazdıklarım yazmak istediklerimin çok azı.(...) Tabii yazmak benim için daima bir acının başlangıcı ve devamı şeklinde oluyor. Bir şenlikten çok sancılı bir arayış, bir süreç..."20

Yazarın son kitabı olan Sırlı Tuğlalar'daki metinlerin buraya kadar sınırlarını çizmeye çalıştığımız öykü anlayışının dışında bir yerde olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat önceki kitaplarda sarf edilen performansın daha da ileri götürüldüğünü söyleyebiliriz. Önceki kitaplarda "çok kısa öykü" çerçevesinde ele alınabilecek metinlerin daha da kısalarak artık bir "minimal öykü" boyutuna kadar küçüldüğü görülmektedir. Yazar alfabenin olduğu kadar aklın ve mantığın da sınırlarını zorlarken, "perdelerin ardı"yla, metafizikle pençeleşmekte, bu yazıda sözü edilen doğu anlatılarına, kutsal metinlere göndermeler yapmakta, kimi zaman halk tekerlemelerinin dilinden doğrudan faydalanmakta, çocukluk günlerine giderek, oradan anılar, anı-öyküler devşirmektedir.

NOTLAR

1. Dergah, Sayı: 89.

2. Dergah, Sayı: 108.

3. Zaman, 03.02.1997.

4. Hece, Sayı: 8.

5. Hece, Sayı: 46/47.
6. Dergah, sayı: 89.
7. Dergah, Sayı: 89.
8. Hece, Sayı: 46/47.
9. Dergah, Sayı: 89.
10. Dergah, Sayı: 89.
11. Hizmet, Sayı: 41 (Zikredilen yer: Yeni Türk Edebiyatında Öykü, Ö. Lekesiz, C. 5).
12. Dergah, Sayı: 89.
13. Dergah, Sayı: 89.
14. Türk Edebiyatı, A. Kabaklı, C. 5, s. 742.
15. Virgül, Sayı: 10.
16. Hizmet, Sayı: 41 (Zikredilen yer: Yeni Türk Edebiyatında Öykü, Ö. Lekesiz, C. 5).
17. Köprü, Sayı: 55 (Zikredilen yer: Yeni Türk Edebiyatında Öykü, Ö. Lekesiz, C. 5).
18. Köprü, sayı: 55 (Zikredilen yer: Yeni Türk Edebiyatında Öykü, Ö. Lekesiz, C. 5).
19. Türk Edebiyatı, A. Kabaklı, C. 5, s. 742-743.
20. Hizmet, Sayı: 41 (Zikredilen yer: Yeni Türk Edebiyatında Öykü, Ö. Lekesiz, C. 5).

D) Türk Edebiyatında Eleştiri:

Eski edebiyatımızda "divan"ların önsözü olan "dibace"lerde çok az da olsa eleştiriye rastlanmaktayız. Bazı şairlerle ilgili olarak eleştiri örneklerini de "tezkire"lerde görebiliriz.

Türk edebiyatında Batılı anlamda eleştiri, Tanzimat'tan sonra başlamıştır. İlk örnekler Şinasi'ye (1826-1871) aittir. Onu, "Edebiyatımız Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir" başlığı altında yazısıyla (1866) Namık Kemal (1822-1895) ve "Şiir ve İnşa" makalesiyle (1868) Ziya Paşa (1825-1880) izlemişlerdir. Namık Kemal ve Ziya Paşa, bu makalelerde edebiyatımız ve Türkçe'nin genel durumuyla ilgili düşünce ve görüşlerini belirtmişler, edebiyatımıza şekil ve içerik bakımından yeni bir yön verecek önerilerde bulunmuşlardır. Daha sonraki yıllarda Ahmet Cevdet Paşa'nın (1822-1895) Belâgat-i Osmaniye ve Recaizade Mahmut Ekrem'in (1847-1914) Talim-i Edebiyat isimli kitapları eleştiri alanında değişik görüşlerin ortaya çıkmasına, hatta kalem kavgalarına (polemik) yol açmıştır. Muallim Naci (1850-1893) ile Recaizâde Ekrem arasında başlayan ve araya başka yazarların da katılmasıyla uzun bir süre devam eden ve özellikle şiir konusunda yoğunlaşan tartışmalar, edebiyatımızda eleştiri türünün gelişmesine yardım etmiştir.

Servet-i Fünun döneminde eleştiri alanında daha belirgin bir canlılığa rastlarız. Özellikle şiirde Batı edebiyatına sıkı sıkıya bağlılıkları, ağdalı bir dil kullanmaları Servet-i Fünuncuların eleştirilmelerine yol açmıştır. Ahmet Midhat'ın onları "Dekadan"lıkla suçlaması yıllarca sürecek bir tartışmaya yol açacaktır.

Kendilerine yöneltilen eleştirilere daha çok Cenap Şehabeddin (1870-1934), Tevfik Fikret (1867-1915) ve Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957) cevap vermeye ve kendilerini savunmaya çalışacaklardır.

Millî Edebiyat döneminde de "Yeni Lisan", "aruz-hece tartışmaları" ve edebiyat tarihi araştırmaları, edebiyatımızda Batıdaki anlamda eleştirinin yerleşmesine yol açacaktır. Bu dönemde Fuat Köprülü (1890-1966), Ali Cânip Yöntem (1877-1967) ve tiyatro eleştirileriyle de Reşat Nuri Güntekin (1899-1956) önemli eleştirmenler arasında yer almıştır.

Cumhuriyet döneminde bu türün konularının çeşitliliğe yol açacaktır. Artık sadece edebiyat alanında değil, resim ve sinema gibi çeşitli sanat dallarını da kapsayacak çeşitlilik ve genişliğe ulaşacaktır. Nurullah Ataç (1898-1957), Ahmet Hamdi Tanpınar (), Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968), Mehmet Kaplan (1915-1986), Vedat Günyol, Mehmet Fuat, Fethi Naci, Mehmet H. Doğan ve Doğan Hızlan önemli edebiyat eleştirmenleridir. Tiyatro türünde de günümüz eleştirmenleri arasında Metin And, Özdemir Nutku ve Üstün Akmen; sinema sanatında da Atilla Dorsay önemli eleştirmenler arasında yer almaktadır.

E) Eleştiri Yazma Amaçları:

Eleştiri yazmada amaçlarımız şunlar olabilir:

1. Bir sanat eserini inceleme, tanıtma ve değerlendirme,
2. Sanat eserinin ve sanatçınıan gerçek değelerini ortaya koyma ve gösterme,
3. Eserin okurlar tarafından daha doğru ve iyi anlaşılmasını sağlama,
4. Sanatçıyı daha iyisini yapmaya sevk etme,
5. Genç sanatçılara yön verme, onlara ışık tutma,
6. Toplumun sanat zevkini yükseltme,
7. Okuyucu ile yazar arasında sağlıklı bağ kurulmasına yardımcı olma,
8. Eserin kendi türü içerisindeki yerini ve değerini belirtme.[7]

F) Eleştiri Nasıl Yazılır?

Eleştiri yazmaya başlangıç açısından önce kitap tanıtma yazıları ile başlanılabilir. Okunan bir kitap hakkında kesin hükümler vermeden, okurların dikkatini esere yöneltmek amaçlı yazı çalışmaları, ilerleyen zamanlarda yararlı ve olumlu eleştiri yazılarının yazılmasına yardımcı olacaktır. Ancak yazmayı öğrenmeye başlayanlar için genel konular, eleştiri yazısı yazabilmek açısından kolaylık sağlayacaktır.

---

7 Osman GÖKER, *Uygulamalı Türkçe Bilgileri, c.III, MEB Yay., Ankara 1997, s. 169.*

Eleştiri yazmaya önce "eser" eleştirisiyle başlayabiliriz. Bunun için önce eleştireceğimiz eser dikkatle okunmalı, önemsediğimiz cümle ve bölümlere işaretler konulmalı, yazımızda bu çizilen yerlerden alıntılar yapabilmeliyiz. Doğrudan doğruya eser ele alınıp eleştirebileceğimiz gibi, bazen de eğer eskiden yayınlanmış eski bir eserse, o eser hakkında daha önce verilen yargıları da hareket noktası olarak seçebiliriz.

Şimdi bu türde yazmaya yeni başlayacaklar için bir "eser eleştirisi" yazı plânı vermeye çalışalım:

a) Giriş: Katalog bilgileri verildikten sonra eser tanıtılır, eserle ilgili kişisel görüş belirtilir. Eserin ait olduğu türe getirdiği yenilikler, orijinallikleri incelenir, ayrıntıları göz önüne serilir.

b) Gelişme: Eserin ortak zevklere, bağlı bulunduğu ortam ve alana uygun olup olmadığı araştırılır. Eser, daha önce yayımlanmış aynı türden eserlerle karşılaştırılır; etkilendiği diğer sanatçı veya eserler üzerinde durulur; sanat ve edebiyat akımları ile ilgisi üzerinde durulur.

c) Sonuç: Eser üzerinde kesin bir yargıya varılır.

Eleştiri yazma çalışmaları olarak öğrencilere önceden hazırlık yapılarak bir sinema filmi veya tiyatro oyunu izlettirilir; bir resim veya fotoğraf sergisini, bir müzeyi gezdirilir; eleştiri yazısı yazmaları istenebilir. Aynı şekilde bir konferans dinlettirilerek, panel izlettirerek bu etkinliğin eleştirisi yaptırılabilir. Böylece öğrencilere eserlere ve faaliyetlere eleştirel gözle bakma alışkanlığı kazandırılır.

ÖRNEK METİN: **(*Tiyatro Eleştirisine Örnek*)**:

"YAPRAK DÖKÜMÜ" Tiyatro Klasiği Olmaya Aday Bir Oyun

Hüseyin SORGUN

Yaprak Dökümü, standart Türk klasikleri okurunun ilk elden başvurup keyifle okuduğu romanlardan biri. Reşat Nuri Güntekin'in usta kaleminden süzülen karakterler, olanca doğallığıyla bizden birileri. Roman okurları için, okudukları karakterleri sahnede görmek de ayrı bir keyif olmalı. Çünkü, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda Nedret Denizhan'ın rejisiyle sahnelenen "Yaprak Dökümü", o yıllardan bugüne ve bugünden yarına, "değişim"in parçaladığı bir ailenin yaşamından, bir ülkenin parçalanmışlığına "perde" aralıyor.

Oyunun dekor tasarımını Nurullah Tuncer, kostüm tasarımını Ayşen Aktengiz Bayraşlı, müziklerini Bora Ayanoğlu, ışık tasarımını Mahmut Özdemir, efekt tasarımını Levent Akman gerçekleştirmiş. Yaprak Dökümü'nde Savaş Dinçel (Ali Rıza Bey), Gürol Güngör (oğlu Şevket rolünde), Güzin Özyağcılar (karısı Hayriye), Bennu Yıldı-

rımlar (kızı Fikret), Berrin Koper (gelini Ferhunde), Aslıhan Kandemir (kızı Leyla), Sevinç Erbulak (kızı Necla) ve Yeliz Tozan Uysal (kızı Ayşe), Ali Rıza Bey ailesinin başlıca karakterlerini sahneye taşıyorlar.

Aileden ülkeye, topyekûn ve sancılı bir değişim ...

1940'lı yıllar Türkiye'si... Yeniliklerin yenice hazmedilmeye çalışıldığı yıllar. Bir de savaş kaosu. Böylesi bir herc ü merc ortamında, orta halli bir memurun geliriyle hayatını devam ettiren, klasik Türk örf ve âdetlerine bağlı bir aile. Aynı kalmanın silinmekle, değişmenin yok olmakla yüzleştiği yıllar. Ve bu imtihan atmosferinde, değişimin bir dayatma olduğu bir denklem içerisinde, sosyal tepkimeye giren karakterlerin dramı. Reşat Nuri Güntekin, hüzünlü bir masal anlatıyor aslında. Her ne kadar yazar reyini değişimden yana koysa da, insanların yaşadığı drama kayıtsız kalamıyor. Değişimden hareketle altı çizilen, aslında 'sosyal yozlaşma'dır daha çok. Çünkü, kadın-erkek ilişkisindeki tutarsızlığın, eğlence alışkanlığındaki düzeysizliğin, çalışma refleksinin 'daha çok para'ya kilitlenmesinin başladığı yıllardır. Ve bir anlamda çarpık modernizmin bu kutsallarına ulaşmakta 'her yolun mubahlığı'dır eleştirilen. Bir adım ileride, 'özgürlük' ve 'özgürleşmek' idelerine ulaşmada yürünen yolun ortasına konuşlandırılan, "günah", "suç" ve "ayıp" basamaklarıdır irdelenen. Ali Rıza Bey... Gereksiz görülüp atılan 'eski' urbayı sonuna kadar üzerinde onurla taşıyan bir eski zaman kahramanı. Karısı, oğlu ve beş kızıyla 'var' olmanın kavgasını veren bu adamın trajedisi; algılayamadığı, anlamlandıramadığı, kafkaesk bir evrende, "değişim"i oldukça yakınında hissetmesi, yaşamasıdır. İşyerine aldırdığı bir kıza, patronun tecavüzü ve bu durumu 'normal' sayması; toplumsal çürümenin bir işareti olarak daha ilk sahnede anlatılır. Ve daha ilk sahnede, Ali Rıza Bey'in "toplum"dan ayrıştığını görür, yalnızlığına ortak oluruz. Kadın karakterlerin fazla olması, onları "değişim" karşısındaki çözülmenin baş aktörü hali gibi algılatabilir. Ancak ben, bu algı yanılmasına karşın, ana ve yan karakterleriyle dengeli, tarafsız ve yalın bir karakterler geçidinin yazarca tercih edildiğini düşünüyorum.

Kuşkusuz, 1940'lı yıllar çok uzağımızda değil. O dönemki toplumsal dalgalanmadan kaynaklı titremelerimiz devam ediyor. Bu nedenle Yaprak Dökümü, ele aldığı dönem itibarıyla, maziye ait gibi görünse de, "bugün"den uzak durmuyor. Acısı Kral Lear'den hafif olmayan "Ali Rıza Bey" karakterini Savaş Dinçel, mükemmel oyunculuğuyla sahneye taşıyor. Dinçel, "ahlak"ıyla abideleşen bu karakterin, değişim karşısında dışlanmasını ve acuze bir ihtiyar olarak değişen sisteme yeniden dahil olmasını aşama aşama başarıyla taşıyor sahneye. Fikret rolünü canlandıran Bennu Yıldırımlar da oyunun başarılı isimlerinden. Nedret Denizhan, bir dönem oyunu olarak da düşünülebilecek Yaprak Dökümü'nü tablolar halinde seyircinin belleğine sunuyor. Bu etkide oyunun ışık tasarımını yapan Mahmut Özdemir'in katkısı önemli. Oyunun başarısında öne çıkan bir diğer unsur da, Bora Ayanoğlu'nun yaptığı müzikler olmalı.

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun sahnelediği Yaprak Dökümü, klasik tadını bozmadan, döneminden dönemimize seslenme becerisini gösterebilen bir oyun. Hele ki Savaş Dinçel'in mükemmel yorumu varken!.. Klasik tutkunları kaçırmamalı!.. (*Zaman*, 18 Kasım 2003)

OKUMA METNİ:

KİTAP İNCELEMESİ NEDİR?

Melih ARAT

(…) *Kitap inceleme, bir kitabı tanıtan, kitabı tartışan, bazı noktalarda aktarmalar yapan birkaç sayfayı bulabilen bir yazı türüdür. Kitap incelemeleri, özellikle dergilerin bir kuşağını oluşturur. Batı basını "book review" olarak bilinen kitap incelemelerini önemser ve dergilerin en çok okunan yerlerine koyarlar. Örneğin, Businessweek dergisi kitap inceleme bölümünü editör yazısından hemen sonra koyar. Türkiye'de kitap inceleme konusu, neredeyse sadece edebi kitapların değerlendirilmesi konusunda edebiyat dergilerinde sınırlı kalmıştır. Halbuki her kitabın incelemesi yapılabilir. Hem okura, hem de yazara yol gösterici olabilir. Türkiye'de özellikle gazetelerde kitaplar, çoğunlukla sadece kitapların arka kapaklarındaki tanıtım yazılarından yararlanılarak tanıtılıyor. Kitap incelemesinin Türkiye'de çok fazla rağbet görmemesinin nedenlerinden biri, kitap incelemesi hazırlamanın zahmetli bir iş olması olabilir.*

Yazarlar açısından bakıldığında kitap incelemesi yazmak ile makale yazmak arasında derin bir fark vardır. Bir yazar makale yazarken kendini tüketir, heybesindekileri bitirir; halbuki kitap incelemesi hazırlarken ince ayar olarak bir kitap okuduğu için kendini geliştirir; heybesine yeni malzemeler, yeni bilgiler ve yaklaşımlar katar.

Kitap incelemesi nasıl hazırlanır?

Kitap incelemesi hazırlamak için benim geliştirdiğim bir kural seti bulunuyor. Bu kuralların hepsine değilse de, on kadarına uyduğumuz zaman iyi bir kitap incelemesi yapıldığını varsayabiliriz.

İncelenecek kitabın seçilmesi: – Kitap incelemesine başlık olacak bölümde: Kitap incelemesini kavrayacak bir özlü söz veya bir başlık veya ikisinin birden kullanılması, kitabın isminin çeviri ise orijinaliyle birlikte belirtilmesi yazarın isminin konulması. – İncelemenin uygun bir noktasına kitabın orijinal ve çeviri isminin, alt başlığının yazarının, çevirmeninin, yayınevinin, yayın tarihinin, yayın yerinin yer aldığı bir künye konması – Kitabın niçin seçildiğini ortaya koyacak gerekçelemeyi barındıran bir ortam tasvirinin yapılması – İncelenen kitabın konusunun ne olduğunun birkaç cümle ile açıklanması. – Kitabın kendi alanı içindeki yeri ve öneminin vurgulanması, diğer kitaplarla karşılaştırılması, diğer kitaplardan birinin değil de niçin bu kitabın tanıtıldığı (Kitap yeni bir yaklaşım mı getiriyor, çözülemeyen bir sorunu mu çözüyor, metodolojisi mi farklı?) – Yazar hakkında bilgi, özgeçmişi, başarıları, kitapları, hayat amacı ve gelecek planları – Kitabın bir iki paragrafta özeti –Kitabın bölümlerinde işlenen konular, bu bölümlerin birer cümle ile ana fikri – Önemli ve ilgi çekici yerlerden alıntılar (Her alıntının sonuna sayfa numarası konulmalıdır.) – Kitapla tartışma faslı, kitaptaki görüşlerin diğer yazarların görüşleriyle veya incelemeyi hazırlayan kişinin görüşleri ile karşılaştırılması. – Kitabın

kime, hangi hedef kitleye yazıldığının, kimlerin okumasında fayda olduğunun belirtilmesi. – Kitapta kullanılan dilin, akıcılığın, yazarın üslubunun değerlendirmesi. – Yayınevinin yaklaşımının değerlendirilmesi. –Kitap çeviri ise, çeviri ile orijinalin kıyaslanması, çeviri sorunlarına değinilmesi. – İçindekilerin, indeksin, kaynakçanın, dipnotların değerlendirilmesi. – Kitap biçiminin; sayfa numaralama, bölüm isimlerinin bölüm sayfalarına yazılması, sayfa düzeni, grafikler, resimlendirme gibi konulara değinilmesi. – Kitap dış kapak tasarımına, ceket tasarımı hakkında görüş belirtilmesi. – İnceleme ara başlıkların ve spotların kullanılması.

Kitap incelemesinde, bazı kriterler, kitapta kayda değer bir durum varsa uygulanması kitap incelemelerinin belirli bir kalitede olmasını temin edecektir. Yoksa kitap kapak tasarımında göze çarpan bir farklılık yoksa hiç anılmayabilir. (*Zaman*, 15 Haziran 2003)

6. HÂTIRA / ANI

"Hâtıra yazmak, ölümün elinden bir şey kurtarmaktır."

Andre GIDE

"Bize bir zevk-i tahattur kaldı / Bu sönen, gölgelenen dünyada."

Ahmet HAŞİM

"Yaptığımız her şeyin sırası gelip bir anı olacağı gerçeğini hesaba kattığımız bir gün vardır. O gün, olgunluğa ulaştığımız gündür. Ona varmak için de kişinin anıları olması gerekir."

Cesare PAVESE

Bir kimsenin geçmişte başından geçenleri veya tanık olduğu olayları yazdığı esere hatıra/anı denir. Bir kimse kendi yaşadığı dönemdeki olay, kişi ve durumları gözlem, bilgi ve deneyimlerine dayanarak anı sayfalarına aktarır. Anı yazarı, yaşadığı önemli olayların belleklerinde bıraktığı izleri kaleme alır. Anı türü hakkında Nurullah Ataç şunları söylemektedir: *"Hayatın asıl zevklerinden biri de hatırlamak, devamlı oluş hâlindeki dünyaya bakmayıp içimizdeki olmuş âlemi seyretmek zevki değil midir?... Yaşadığımızı onunla anlıyoruz; her mutluluk da her felâket de ancak biz onları içimizden seyredince, yani bizden uzaklaşmağa, bizim gönlümüzün zenginliğini, asıl hayatımızı kurmuyor mu? Hayat hatıralardan ibarettir; hatta ümitler, gelecek günlerden beklediklerimiz de birer hatıradır: Geçmişte değil, gelecekte birer hatıra. Biz onları anarız, hatırlarız, onlarda eski günleri gördüğümüz gibi görürüz, onlar da çoğu zihnimizden gelecek değil, geçmişin kisvesi ile, 'edeceğim, olacağım' diye değil, 'ettim, oldum' diye geçer."*[8]

8 *Günlerin Getirdiği*, Varlık Yay. İstanbul 1954, s. 65.

Anı türündeki yazılar, samimi oluşları ve gerçekliğe yakınlıkları oranında değerli ve yararlıdır. Doğruluk, açık sözlülük ve anlatım güzelliği bir arada olursa anılar büyük okur kitlesi tarafından sevilir, edebiyat eseri olarak değer kazanır. Yazar, tam objektif olma kaygısıyla anıyı sıkıcı bir belgesel haline getirmemeli; anıların okunur ve sevilir bir eser olmasını istiyorsa, olayların arasına yapmacığa kaçmadan izlenime dayalı yorumlar da katabilmelidir.

Hatıralar toplumsal olaylara tanıklık etmeleri ve olayların gün ışığına çıkmasına yardımcı olmaları dolayısıyla, tarihçi ve toplumbilimcilerin araştırmalarına yardımcı belge ve bilgi kaynağı durumundadır. Ayrıca anı, sanat, ve edebiyat alanında ün yapmış kişilerin anıları da edebiyat ve sanat tarihçilerinin olduğu kadar, eleştiriciler için de önemli bir kaynaktır.

Bilindiği gibi anı yazarları, çoklukla anılarını hayatlarının olgunlaşma döneminin sonlarına doğru, genellikle de yaşlılık çağında yazmayı tercih etmeleri dolayısıyla, yıllar önce yaşanmış bazı olayları unutabilirler, kimi insanları hayatlarından silmek isterler; başkalarına ve sevdiklerine zarar vermeme kaygısıyla da olayları farklı anlatabilirler. Bu yüzden anılar birinci derecede bilimsel veri ve delil olarak kullanılamaz, ancak ön bilgi, yol gösterici ve ufuk açıcı olarak görülebilir. Bununla birlikte anılarını daha erken yaşta da yazanları; mektup, günlük, belgeler ve görgü tanıklarının anlatımlarıyla inandırıcılık kazandıranları istisna tutabiliriz. İlya Erenburg anılarında, yaşlanan insanın hafızasının zayıflığının yanında, yazarın kayırma, çarpıtma ve bazı olayları gizleme özelliği olduğunu şu sözleriyle ifade eder:

"Hafıza birini saklar, ötekini bırakır. Çocukluğumla, delikanlılığımla ilgili, bütün ayrıntılarıyla hatırladığım öyle tablolar vardır ki, hiçbir zaman olmamışlardır. Bazı kişileri hatırlıyor, bazılarını büsbütün unutmuş bulunuyorum. Hafıza, biraz da geceleyin kâh bir ağacı, kâh bir bekçi kulübesini, kâh bir adamı aydınlatan otomobil farlarını andırır. Kendi yaşamlarını düzenli ve ayrıntılı olarak yazan kişiler (özellikle yazarlar) eksiklerini, alışıldığı üzere, tahminlerle tamamlarlar. Gerçek yaşamın nerede bitip hayalin nerede başladığını ayırt etmek zordur."[9]

Bununla birlikte anı devlet adamları ve politikacıların hatıralarına güvenerek onlardan siyasi tarih malzemesi çıkarmak, yazarların anılarına belge değeri vererek edebiyat tarihi kaynağı olarak bakmak, çok riskli hatta aldatıcı olabilir.

A) Niçin Anı Yazarız?

İnsanlar, çeşitli nedenler doğrultusunda anılarını yazmışlardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

---

9 *İlya Erenburg'un Hatıraları, (çev. H. Â. Ediz), İstanbul 1968, Altın Kit. Yay., s. 18.*

1) Yazma alışkanlığı içinde bulunmak: Kişi zaten yazardır, yazmayı bir yaşam biçimi haline getirmiştir. Başka türde eserleri olmasına rağmen, anılarını da bu alışkanlık içinde yazmayı düşünebilir.

2) Kişinin kaybolup gitmesine razı olamayacağı bir gerçeği ortaya koyup, toplumla paylaşmak isteyebilir.

3) Tarih ve Kamu oyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamaya veya aklanmaya çalışır; bir çeşit "günah çıkarır".

4) Gelecek kuşaklara ders ve öğüt vermek isteyebilir,

5) Yaşantısının belli döneminde birlikte olduğu birine hayranlığını veya tam tersi olarak düşmanlığını, yollarının neden ayrıldığını anlatmak için anılarını yazmak isteyebilir.[10]

OKUMA METNİ: 1

KENDİ KENDİNE DEĞER VERME [11]

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

"Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen"

Şeyh Galip

Türk edebiyatında hâtırât nevi, batı edebiyatına nazaran çok az gelişmiştir. Batıda hemen hemen her siyasetçi, edebiyatçı, sanatçı, yaşadığı hayatın mühim hadiselerini, intiba ve düşüncelerini günü gününe yazar. Fransız edebiyatında Saint-Simon'un, Cardinal de Retz'in hâtıraları, Montaigne'nin kendinden bahseden "Denemeleri", Jean Jacques Rousseau'nun "İtiraflar"ı, Andre Gide'in "Journal"i dünyada meşhur eserler arasındadır. İngiltere'de sadece büyük adamlar değil, alelâde kimseler de başlarından geçeni kaydetmişlerdir. Eski Türk edebiyatında yalnız Babur, hayrete değer bir istisna olarak hatıralarını kaleme almıştır. Tanzimat'tan sonra, Batı edebiyatının tesiri ile, Mithat Paşa gibi devlet adamları, Abdülhak Hâmid, Halit Ziya gibi büyük edipler de hâtıralarını yazmışlardır. Bunlar kültür tarihi bakımından çok kıymetli vesikalardır.

Mevlânâ, Yunus Emre, Hacı Bayram Veli, Fuzulî, Bakî, Nedim yahut II. Murad, Fatih, III. Selim de hâtıralarını yazmış olsalardı, kim bilir ne kadar ilgi çekici olurdu. Hele eski asırlarda yaşamış bir kalem efendisi, bir mahalle imamı, bir köy kahyası, bir yeniçeri veya bir si-

10 *Türk Dili Dergisi*, *Anı Özel Sayısı*, nr. 242, 1 Mart 1972, s. 405.

11 *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yay., İstanbul 1983, s. 199-202

pahi günlük hayatını yazı ile anlatmış olsaydı ve o bugün elimize geçmiş bulunsaydı değerine baha biçilmezdi. Zira bugün anlıyoruz ki, orta adamın hayatı, bir cemiyeti büyük adamlarınkinden çok daha iyi aksettirir. Orta adam cemiyetin aynasıdır.

Biz yaşamış, fakat hayatımız üzerinde düşünmeye ve onu anlatmaya önem vermemişiz. Bu, bizde tarih şuurunun gelişmesine de engel olmuş. Batı ülkelerinde tarih şuuru bizimkinden çok yüksektir ve bunun sebebi, onların yaşadıkları hayatı, resim, mektup, hâtıra, gerçeği veren roman şeklinde ortaya koymalarıdır. Bizde hâlâ hayatından iz bırakmak hissi çok azdır. Türkiye gittikçe değişmekte, eski hayatı bilenler, tarihî anları yaşayanlar birer birer göçmektedir. Yakın tarih, bugün meçhul olduğu gibi, yarın da karanlık kalacak gibi gözükmektedir. İstikbâlin tarih şuurunu, efsanelerden kurtarmak için canlı ve gerçek hatıralara ihtiyaç vardır.

Hâtıra tutmaktan maksat, sadece gelecektekileri aydınlatmak değildir; bu aynı zamanda kendi, zamanı ve muhiti üzerinde düşünmenin de en iyi yoludur. Alain, insanın en iyi yazarak düşündüğünü söyler. Yazı düşünceye objektif bir şekil verir. Bulanık ve karanlık intibalardan, onları yazmak suretiyle kurtuluruz. Hristiyanlıkta itiraf âdetinin fertleri kendi üzerlerinde düşünmeğe sevk ettiği söylenir. İslâmlık itirafa değil, duaya önem verir. Fakat İslâmlık da ferdin kendi kendini kontrol etmesini emreder. Bu kontrol yazı ile olursa daha şuurlu ve kuvvetli olur. Psikanaliz, ruhî sıkıntıların ihtiraslardan doğduğunu ortaya koymuş ve itirafı bir tedavi vasıtası haline getirmiştir. Söylemek, birine bütün ızdıraplarını söylemek, başarılarını, hayal sukûtlarını anlatmak bir ihtiyaçtır. Fakat buna beyaz kağıttan ve bilinmeyen okuyucudan daha iyi kim elverişlidir?

Kendi kendini anlatmak hususunda büyük Fransız romancısı François Mauriac daha başka şeyler söylüyor: "Kendi kendini tahlilden kaçma, kendi nefsine karşı alâkasızlık, esir kampları çağının habercisidir." diyor. İçimizden biri kendi kendisini hiçe sayarsa başkalarına nasıl alâka hisseder? Kendisine kıymet vermeyen kime kıymet verir? İnsanlığa, insan nevine mi? Evet, insan nevine yani mücerret bir mefhuma !

Kierkegaard, İncil'in "başkalarını da kendin gibi sev" sözünü şerh ederken, "kendisini sevme" üzerinde ısrarla durur. Ölçü kendini sevmektir. Kendini seven başkalarını da sever. Dikkat ediniz, başkalarını sevmeyenlerin hemen hepsi, kendilerinden nefret eden insanlardır. Nefislerini hor gördükleri için başkalarına da değer vermezler.

Doğu felsefesi Tanrı karşısında insanı, nefsi çok hakîr görmüştür. İstibdat ve aile otoritesi de şahsiyeti ezici bir rol oynamıştır. Tanrı karşısında hiç, hükümdar karşısında kul, köle, anne baba karşısında pısırık bir çocuk… İşte Doğu yüzyıllarca insanı böyle yetiştirmiştir. Eğilmek, ezilmek, silinmek ! Doğu'da yalnız tasavvuf "ben"e ulvî bir kıymet vermiş, onu Tanrı'nın bir parçası saymıştır. Yunus "ben"i parçalamış, vücudu hiçe saymıştır. Bugün ruh ile bedenin bir olduğunu anlıyoruz. Psikoloji ve felsefe bunu gösteriyor. Ten ve can, en küçük iğne ucunda bir olduğunu bize duyurur. İnsan oğlunu iyi, kötü, güzel, çirkin, bütün tezatları ve karışıklıkları bile bilmek. Romanlar ve romanlardan daha güzel, gerçek hatıralar işte bu işe yarar. Başkalarına ve kendinize yapmış oldu-

ğumuz ezaların başlıca sebebi "insan denilen şu meçhulü" bilmeyişimiz değil midir? Kendimiz veya başkaları hakkında basma kalıp fikirlere göre hüküm veriyoruz. Hâtıralar bize bir insanın ayrı bir âlem olduğunu göstermek suretiyle onlara karşı ilgi ve sevgimizi arttırır. Dünyada gerçek insan kadar bilinmeğe değer başka ne vardır?"

OKUMA METNİ: 2

TÜYLER ÜRPERTEN ANILAR

Emre AKÖZ

Siyasi kararların sıradan insanları nasıl etkilediğini her zaman merak etmişimdir. Mesela bugünlerde 'Ermeni Tehciri' konusu hararetli biçimde tartışılıyor. Acaba 1915'te zorunlu göçe tabi tutulan bir kişi neler yaşadı? Başından neler geçti?

Bu sorunun cevabını kısmen de olsa Prof. Baskın Oran'ın piyasaya yeni çıkan, "M.K. Adlı Çocuğun Tehcir Anıları: 1915 ve Sonrası" adlı kitabında buldum.

Adanalı Manuel Kırkyaşaryan, 1915'te 9 yaşındadır. Derken 'toplayın tası tarağı gidiyorsunuz' emri gelir. Manuel annesi ve babasıyla yollara düşer. Tabii başka aileler de vardır. Tehcir sırasında annesi intihar eder. Babası ölür. Manuel donuna kadar soyulur.

Manuel daha sonra Kıbrıs'a gider. Çalışır. Evlenir. Çocukları olur. Bu arada tehcirden önce evlenip başka ülkelere yerleşen ablalarını bulur. Ardından da Avustralya'ya, çocuklarının yanına yerleşir. Burada bir teybe anılarını doldurur. Hem de Türkçe! 91 yaşında ölür.

Baskın Oran hem bu anıları derlemiş, hem de dipnotlarla anlatıyı zenginleştirmiş, düzeltmiş, açıklamış.

Kitabın en çarpıcı bölümü Manuel'in annesinin intihar etmesi. Bakın nasıl anlatıyor (diline dokunmadan, aynen alıyorum):

"Annem yürüyemez bir hale geldi, ayakları şişdi, yanımıza da ırmak akar, Murat (Fırat) Irmağı. Annem dedi babama: 'Beni bu ırmağan kenarına basahktan (sabah vakti) götür, kendimi ırmağa atacağım. Zira kalırsam Araplar beni öldürür.' Nihayet, babam götürmedi; götürmek istemedi. Ben ise çocuğudum, zira arkasına alıp götürecekti. Nihayet annem dedi: 'Beddua okurum.' Bir hemşehri var ıdı, iki evladı var ıdı, bir oğlan bir kız. Oğlan benim mektep arkadaşım ıdı. İsmi Yeznik, hatırlarım. Bu adam annemi arkasına aldı, ben de beraber ırmağın yanına gittik. Yüzümü bu tarafa döndüm, annem kendisini suya attı. Bir döndüm baktım ki annem! Irmak götürüyor."

Kırkyaşaryan anılarında bu olayı tekrar ediyor: "Babam arkasına alıp götürmek istemedi. Benim bir mektep arkadaşım var ıdı. Onun babası arkasına alıp, ben de beraber, götürmeye karar verdik. Derhayrı (Ermenice: din adamı) çağardık. Hağortutyun (Ermenice: kutsama) aldı. Ve annemi o adam arkasına alıp ırmağan kenarına götürdük. Irmak yakın

ıdı. Yani Murad Irmağa. Yüzümü döndüm, görmeyim dedim annemin suya atıldığını. Bir döndüm baktım ki annem ırmakta çabalıyor ve ırmak kendini boğmaya başlıyor..."

Kırkyaşaryan anılarında cinsellikle ilgili en küçük bir imada bulunmuyor ama anlatımdan annesinin asıl korkusunun öldürülmek değil tecavüze uğramak olduğunu anlıyoruz. Tehcirden sağ kurtulan birçok Ermeni'nin anılarını kaleme aldığını biliyoruz. Buna karşılık aynı dönemde Müslüman-Türkler'e yapılanların pek az kaydı var. Halbuki onların da korkunç olaylar yaşadığını biliyoruz: Köy ve cami baskınları, tecavüzler, işkenceler, toplu mezarlar...

*Osmanlı-Türk devlet geleneğinde hiç de fena olmayan bir kayıt tutma çabası vardır. Ne var ki Müslüman- Türkler kendi anılarına pek iltifat etmemiştir. Bunun tek nedeni okuma yazma oranının düşük olması değil herhalde. Acaba o devirde sıradan insanın hayatı önemsenmiyor muydu? (**Sabah**, 24 Mayıs 2005*

B) Anı Türünün Doğuşu ve Gelişmesi:

Anı, Batı edebiyatının en yaygın türlerinden biridir. Eski Yunan edebiyatında Ksenefon (M.Ö ? 427-355)'un Anabasis adlı eseri bu türün ilk örneklerinden sayılır. M.Ö. II. Yüzyıldan itibaren Romalılar da bu türde eserler vermeye başlamışlar; Rönesans'tan sonra da pek çok sanat ve siyaset adamı bu türde eser kaleme almışlardır. Fransız Saint-Simon, J.J. Rousseau, Chateaubriand; İtalyan Silvio Pellico önde gelen yazarlardır. Anı türü Avrupa'da özellikle 17. yüzyılda önem kazanmış; siyasetçi, sanatçı ve iş adamlarının bu türde yazmaya başlamaları da bu türün yaygınlaşmasına yol açmıştır.

C) Türk Edebiyatında Anı:

Orhun Anıtlarından Bilge Kağan'ın kendini anlattığı yazıtını, yaptıklarını ve başından geçenleri anlatması bakımından ilk örnek olarak gösterebiliriz. Diğer önemli eser olarak Bâbür Şah'ın (1480-1530) Bâbürnâme'sini sayabiliriz. Hükümdar, komutan ve aynı zamanda edebiyatçı olan Babür Şah bu eserinde hayatına, gördüğü yerleri ve yaptıklarını anlatır. Ebülgazi Bahadır Han'ın "Şeçere-i Türkî'sini de anı kitabı olarak gösterebiliriz.

Eski Türk edebiyatında başlı başına "Hatıra" adı altında eserlere rastlanmaz. Aslında bu dönem edebiyatında hatıra yazmaya pek ilgi gösterilmemiştir. Bunun nedenini Prof. Dr. Mehmet Kaplan, eski insanımızın daha çok konuşmaya ilgi duyması, yazma alışkanlığı içinde bulunmaması; ayrıca kendisi ve başkasının yaşadığı kötülükleri görmezlikten gelme ve örtme inancına bağlar.[12] Bununla birlikte bireylerin kendi kişisel görüşlerinden çok, cemaatin yararı ve görüşü ön planda tutulduğu için, "özgüven" eksikliğine bağlar. Bu yüzden eski edebi-

12 "Kendi Kendine Değer Verme", *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yay., s. 199-200

yatımızda şair ve yazarlar, yaşadıklarını "hatıra" başlığı altında değil de başka türlerin içinde anlatırlardı. Örneğin Âşık Çelebi, tanıdığı şairleri, onlarla ilişkilerini "Tezkire"sinde anlatır.

Türk edebiyatında Batılılaşma sürecine girildikten sonra bu türde eserler verilmeye başlanılmıştır. *Muallim Naci*'nin çocukluk yıllarını anlattığı "Ömer'in Çocukluğu", *Ahmet Rasim*'in "Falaka ve Gecelerim"i çok önemli anı kitaplarıdır. II. Meşrutiyet'ten itibaren daha çok siyasi nedenlerle bu türde esere rağbet edilmeye başlanmıştır. *Hüseyin Cahit*'in "Kavgalarım" ve "Edebî Hatıralar"ı, *Halid Ziya Uşaklıgil*'in "Kırk Yıl", "Saray ve Ötesi", "Bir Acı Hikâye"isimli eserleri, anı türünün çok değerli eserleridir.

Cumhuriyet'ten itibaren de Türk edebiyatçıları, kendi sanat çevrelerini, yetişme şartlarını tatlı ve sürükleyici bir anlatımla kaleme almışlardır. Bunların belli başlıları şunlardır: *Yahya Kemal Beyatlı*: "Siyasi ve Edebi Portreler", "Edebiyata Dair", "Çocukluğum, Gençliğim ve Edebi Hatıralarım"; *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*: "Anamın Kitabı", Gençlik ve Edebiyat Hatıraları", "Vatan Yolunda", "Zoraki Diplomat", "Politikada 45 Yıl"; *Salâh Birsel*: "Âh Beyoğlu Vah Beyoğlu"; *Mina Urgan:* "Bir Dinazorun Anıları"(1998); *Tarık Minkârî*: "Bir Cerrahın Anıları, c.I ve II" (1993).

Halide Edip Adıvar: İstiklal savaşı anılarını yazdığı "Türkün Ateşle İmtihanı", çocukluk ve gençlik anılarını da roman tadında vermeye çalıştığı "Mor Salkımlı Ev" isimli eserleri ara tür olan "anı-roman" türündedir. Bazı yazarlar, yaşadıklarını romanlaştırırken, gerçek isimleri sahtesiyle değiştirerek, romanların başına küçük notlar koyarak okuyucuya, elinde bir anı veya biyografi değil, roman tuttuğunu hatırlatmaya çalışırlar. *İsmet Kür*'ün "Yarısı Roman" eseri bu tür anı-romandır. Unutmamalıdır ki bir romanda herkes kendinden bir şeyler bulabilir; ama, yazarın yakından tanıdığı ve bu nedenle ayrıntılarıyla gözlemleyerek bazı malzemeler çıkarabildiği biri, ancak çok yaklaşıldığında fark edilebilecek, öğrenilebilecek "mahrem" taraflarını eserde yakalayıp, "aaa, eyvah beni yazmış!" diyebilir.

ÖRNEK METİN:

NE ZAMAN SENİ ANSAM MAVİ BİR GÜL OLUR GÖKYÜZÜ[13]

Ali YÜCEL

Yıl 1944. Babamın arkasından koşarken ayaklarım yere değmiyor sevinçten. Köyümüze yarım saat uzaklıktaki Kışlık'a yeni okul açılmış. Günlerce ağlayıp sızlanmalardan sonra babam beni okula yazdırmaya razı olmuş. O günkü babamı hiç unutamam.

13 *Unutulmayan Öğretmenler,* Zeki Sarıhan, Kültür Bak. Yay., Ankara 2002, s.185-187.

Çekine çekine girdiğimiz yer, Hatay Fransız işgalinde iken hoca yanında eski yazı öğrendiğimiz medrese. Uzunca bir koridoru andıran burası kapıya dek çocuk dolu. İçeri girerken ayakkabılarını çıkarmamışlar. Eskisi gibi yere değil, sıralara oturmuşlar. Okurken öne arkaya sallanmıyorlar. Hoca yerinde üstünde alışık olmadığımız bir giysi, saçı düzgün taranmış, boynu kravatlı biri. Öğretmen, bu olmalı. Elinde ta arka sıralardaki çocuklara yetişecek çubuk filan yok! Dört duvarın dördünü de gözden geçirdim, hocamız Molla Nabi'nin "ağır ceza reisi" dediği falaka yok! Önce sevindim, sonra da düşündüm. Falaka yok ama, kim bilir başka ne yaman araçları vardı?...

Babam kasketini çıkarıp yerlere dek eğilerek selamladı öğretmeni. Ben ne yapacağımı bilemeden, öyle bön bön baktım.

"Buyur baba?" dedi öğretmen gülümseyerek.

"Kölenizi okula yazdırmaya getirdim de."

"Hoş geldin, hoş getirdin ama benim kölem filan yok." dedi aynı güleç yüzle. On üç yaşındaydım. Gece mektebinde harfleri birbirine çarpmayı öğrendiğim için beni üçüncü sınıfa yazdı, boyum uzun olduğundan en arka sıraya, duvarın dibine oturttu. Öğretmene uzak düşmeme sevindim. Çünkü çok korkuyor, sıkılıyordum.

Babam ayrılmadan önce öğretmenin elini öpmek için boşuna çabaladı. Öğretmen el sıkışmakla yetiniyordu. Babam dışarı çıkarken "eti senin kemiği benim beğim" dedi. Öğretmen "ben ne et isterim ne kemik" diye seslendi arkasından. Hem kendi güldü hem sınıfı güldürdü.

Babam çok sevinmişti. Malatyalı Niyazi Tuncer öğretmeni. Önüne gelene övmekle bitiremiyordu: "Kanım kaynadı ona. Analar ne evlat doğurmuş yahu. Öyle gönlü alçak ki sanki devlet memuru değil. Öyle tatlı bir çocuk ki insanın ağılara katıp yiyesi geliyor vallaha." Babam yıllarca unutmayacaktı onu. Köy enstitüsüne kaçıp giderken eğer ipin ucunu birazcık gevşek tutmuşsa, bunda Niyazi öğretmenin etkisi büyüktü.

Öğretmeni gizlice izliyorum. Benden yana bakınca kaçırıyorum gözlerimi. Göz göze gelmeye çekiniyorum. Sıkışa sıkışa oturmuş öğrencilerin arasında güçlükle dolaşıyor. Yanlışları gülerek düzeltiyor. Hiç kimseye kızıp sinirlenmiyor. Hem yanlışları düzeltiyor, hem yüreklendiriyor öğrencileri. Dakikalar geçtikçe sıkıntım, çekingenliğim azalır gibi oluyor. Sanki gizli bir el, sırtımdaki ağır yükten gram gram alıp atıyor.

Zil çalıyor. Dersane düğün evi sanki. Okulun önü bayram yerine dönüyor. Oynamak, hoplayıp zıplamak, gülmek, kahkaha atmak serbest. Öğretmen de oynuyor ! Ben oynamayı yakıştıramıyorum kendime. Bir kıyıda durup bakıyorum. Öğretmen çekiyor elimden. Eğiliyor, atla diyor, atlıyorum. Ben eğiliyorum, kendi atlıyor, bir tuhaf oluyorum. Herkes bana bakıyormuş gibi. Zil çalıyor, giriyoruz. Öğretmene olan uzaklığım azalıyor.

Günler geçtikçe öğretmenimi sevmeye başlıyorum. Korkunun, ürkekliğin yerini sevgi alıyor. Yeni okulu, "bu dünya okulu"nu da seviyorum. Aslında öğretmeni sevdiğim için seviyorum okulu. Babamın yaptığı gibi. Hem babam, hem ben öğretmenin hatırı için seviyoruz okulu.

Öğretmenin ağzını gözlüyorum. Onun gibi konuşuyor, onun gibi gülüyorum. Öksürüğümü bile onun gibi öksürüyorum… O tertemiz elleriyle dokunuyor bize. Kimi küçük çocukların burunlarını bile siliyor. Bütün hatalarımızı, eksiklerimizi, yanlış inançlarımızı hiç kızmadan, güler yüzle, tatlı dille düzeltiyor. Sonsuz bir sabır, sonsuz ve katıksız bir sevgiyle yaklaşıyor bize.(…)"

OKUMA METNİ: 1

HATIRALAR[14]

Suut Kemal YETKİN

Hatıralar, insan hayatının dokusu, insan hayatının kendisidir. Onları atınız, insan da kalmaz. hatıralar; şuurumuzdan geçtikleri, bizden birer parça oldukları, bir daha yaşanmayacak olan duyguları taşıdıkları için, değerde, ölçüsüzdürler. Hatıralar, zaman içinde yani şuurun akışı içinde uzaklaşarak koyulaşan sislere büründükçe güzelleşirler. Zaman, bazı hatıraları silerek, bazılarını düzelterek, bazılarını da belirterek bir sanatçı gibi çalışır.

Geçen anların, düpedüz fotoğrafları sandığımız hatıraların, gerçekte bir manzaraya veya çehreye görünmeyen incelikleri belirtmek yeni bir ifade veren tablolardan farkı yoktur.

Onların, bize birer sanat eseri gibi tesir edişi, sanat eserindeki değişiklikleri gerçekleştirilmiş, günlük hayatı ile olan bağları kırmış olmasında aramalıdır. Bizim için kaybolan bir şey, hatıra olduğu ve hayalin emrinde değiştiği için güzeldir.

Tatlı çocukluk hatıralarını, hatıra olarak yaşasınlar… Hiçbir şey, hatıranın uyandırdığı duyguyu, hatta yeniden yaşamaya kalkışmak kadar hayal yıkıcı olamaz Denys Amirel'in "Hayal" adlı piyesi, bu gerçeği pek güzel aydınlatır.

Hatırlamak başka şey, hatıraların dünyasına girmek başka şeydir. İrademizle çağırdığımız hatıralar, soğuk ve renksizdir. Bir şeyi, maddi ilgilerimize göre, hatıralar dünyasına girmeden hatırlarız. Ama ilgi bağları kopuverince, ancak o zaman, onların dünyasına gireriz. Bu dünyaya ne zaman, nasıl gireceğimiz belli olmaz. Bazen bir sesin duyuluşu, bazen ıslak bir tren katarının sislere gömülüşü, bazen da ağzımızda bir lezzetin eriyişi, bizi bu dünyaya alıp götürebilir. Çoğu zaman, görünmez bir işaret bekleyen hatıralar, içimize daima bir heyecan halesine bürünerek dökülürler. Bu bakımdan hatıraların uyanması, düşünme durumundan çok, duygulanma yeteneğine, bu yeteneğin yükselen ateşine, artan nabzına bağlıdır.

14 *Günlerin Götürdüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1965.

Hatıra, hayatın dokusu gibi, sanatın da dokusudur. Şair veya romancı, eserinin malzemesini gördüklerinden, işittiklerinden çok, hatıralarından alır. Yalnız şu var ki, hatıralar görülen veya işitilen şeylerle işlenerek esere girer. Görülen, işitilen şeylerin hatıralarla zenginleşerek, değişerek esere katıldığı gibi, şair veya romancı bu değiştirmeleri, zenginleştirmeleri farkında olmadan yapar.

Kendini, yalnız gerçeğe bağlı sanırken, geçmişten süzülen hatıralarını, gerçekte olup bitenlerle kaynaştırarak eserini dokur.

Eseri, eser yapan hatıralar da; yaşayan iç hayatın canlılığı, sıcaklığıdır. Sanatçının kendi hatırasını bazen hayal sandığı gibi, hayal ettiğini de hatıra sandığı olur. Çünkü, bazen hayal ettiği şey o kadar gerçek bir varlık kazanır ki, sonradan zamanın akışı içinde, onu kendi hayatından kopmuş bir parça, canlı bir hatıra zanneder.

OKUMA METNİ – 2

KENDİNİ YAZMAK[15]

Adalet AĞAOĞLU

Günlerdir kimliğimi nasıl çıkarsam, kendimi nasıl yazsam diye düşünüp duruyorum. Meğer insanın kendini yazması ne zormuş; geçmişteki kendini bugünkü kendisiyle yan yana getirip, iç içe düşürüp de, başkalarının önüne tam kendini koyması ne olmaz şeymiş ! (…)

Hiçbir yazar KENDİNİ yazamaz. Çünkü, (…) öncelikle dünkü kendini yazamaz. Dünkü kendini hep bugünkü kendine yamamayı çalışır. Dünkü kendinde, durmadan, bugünkü kendini doğrulatıcı ipuçları arar, bulamazsa uydurur. Bu nedenle dünkü olaylar gibi, bu olaylar, o zaman, o zaman kişileriyle ilişkideki insan da ortaya kılık değiştirerek çıkar. (…)

Bir kimse, bugünkü kendini de yazamaz. Kendini yazıyarum derken, ya iyice yana çekilir, kendini anlatıyormuş gibi özlediği, olmak istediği kişiyi anlatır (bizde örneği çok), ya da gereğinden öte yargılar kendini, hak ettiğinden fazla sorguya çeker, üstelik suçlu çıkarır (bizde örneği az). Dıştan bakan biri de, onun kendine karşı böylesi acımasız olabileceğine, yazdıklarında kendini asacağına inanmaz. Çünkü, yazdıklarında kendisini sahiden yargılayıp, sahiden asan bir yazarın, önünde sonunda yeryüzündeki kendini de asması gerekir. Doğrusu yazar da bekleneni boşa çıkarmamak ister, ister ama, nedense daha yazacağı pek çok şeyi olduğuna inanır. Böylece, kendisinin en acımasız savcısı kesilen bir yazar bile, ecel gelip gırtlağına çökene dek infazı geciktirir. İnfazı ecele bı-

15 Okurunun Yazarı, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006, s. 7-10

rakmayan sanatçılar, yazarlar da var. Gelgelelim, onların kendi üstlerine çarpı işareti çekmeleri, yazdıklarında, yaptıklarında kendilerine dayanamamalarından ötürüymüş gibi görünmüyor. Daha çok, başkalarına dayanamamak, kendilerine dayanamamakla sonuçlanıyor. (…)

Yukarda (…) serpiştirdiğim bazı anılarımın sahihliği nasıl kuşkuyla yüklüyse, benim bildiklerimi düzelten çevreme de -onlar da bu düzeltmeleri şimdiki anlar olarak yaptıkları için, - kuşkuyla bakalım, derim ben.

En gerçek gerçek, şu an içinde yaşadığımız ve tek ağızdan asla açıklanamayacak olan gerçektir. O gerçeği yazarken de işte, kendimizden yazıyoruz. Ama kendimize değil, kesinlikle kendimizi değil.

Yazar, kendinden yazabilir tabiî. Tabiî kendini de yazabilir. Ama kendimizi değil, kesinlikle kendimizi değil. (…)

7. GÜNLÜK/GÜNCE

İsteyen herkesin yazabileceği bir türdür. Ancak her günlük okur karşısına çıkarılmaz. Daha çok yazar, iş adamı, siyasetçi ve sanatçıların yaşadıkları önemli olayları, duygu ve düşüncelerini günü gününe not etmeleri toplum tarafından ilgi duyulacağından yayınlanmaya fırsat bulabilir. Belli konu ve olay anlatılmaz, yazan kişi, kendisi açısından önemli ve anlamlı bulduğu her şeyden söz açabilir.

Günlüklerde duygu ve düşüncelerinizi kaydederken, kendimizi yeniden gözden geçirebiliriz. Günlük yazmak kendini ifade etme, geliştirme ve keşfetme yolunda oldukça etkili ve güçlü bir yoldur. Bir günlük insanın en derin düşüncelerini, hislerini, fikirlerini, kuşkularını ve kaygılarını iletmek ve daha sonradan yeni baştan incelemek için imkân sağlar. Günlük tutarken, yazdıklarımızın hep aynı şey, yani sadece bir günlük olduğu gerçeğini unutmamalı ve günlüklerimizi sadece kendimiz için yazdığınızı aklınızdan çıkarmamalıdır. Yazdıklarımızı daha sonradan başkalarının okuyabileceği gerçeğinden etkilenmemek gerekir. Günlüğümüzü daha sonradan okuyacak olan biri için değil, sırf kendimiz için yazmalıyız. Bu da yazdıklarımıza doğruluk ve samimiyet katacaktır. Günlük yazıları, yazan kişinin hayatı, olaylara bakışı, düşünme biçimi açısından bilgilendirici yazılardır. Özellikle sanatçı ve yazarları tanımak, eserlerin arka plânındaki anlamı görebilmek açısından yardımcı kaynaklar niteliğindedir. Her ne kadar günlük yazıları rahatlamak, iç dökmek gibi özel ihtiyacın giderilmesine yönelik yazılmış olsa da bir gün okunacakmış gibi yazılır. Ancak, yazma faaliyetine henüz yeni geçmiş, özellikle de ergenlik çağına basmış öğrenciler bu türde yazı yazmayı tercih ederler, ancak yazdıklarını başkalarının okumalarını pek istemezler.

Günlüğün günü gününe yazılması dolayısıyla, yazıldığı günün tarihi, yazının baş tarafına konulur. Başlık konulması gerekmez; gün, ay ve yılın belirtilmesi yeterlidir.

Günlük yazan kişilerin dikkatleri açık, gözlem yönleri gelişmiş ve olayları iyi tahlil edebilmeleri önemlidir. Günlük yazıları ve anılar birbirine yakın türler olarak görülür. Ancak anılar, çok eskiden yaşanmış olayları içerdiği halde, günlük, yaşanılan günün akşamında, olaylar henüz hafızada taze iken yazılır. Günlükler, yaşanılan günü olduğu gibi hissettirirler. Suut Kemal Yetkin, "*Günlük ileriye doğru gider, hatıra geriye doğru iner. Biri yaşarken, öbürü yaşadıktan sonra yazılır*" der.[16]

Salah Birsel, günlük yazma isteğinin "insanın kendini dikizlemek gereğini duyması"na bağlar ve günlük yazarken nelere dikkat ettiğini şöyle açıklar: "*İnsan günlüğünü oya gibi işlemeli, gereksiz şeyleri, tiriti çıkmış düşünceleri ona dazır da dazır tıkıştırmamalı. (…) Şiir yazar, deneme yazar gibi oturup sözcüklere perende attıracaksın. Dahası, her işi bırakacak, onunla yatıp onunla kalkacaksın.*"

Metin Kayahan Özgül'e göre "günlük" şiire fazla yaklaşırsa, çabucak mensur şiir olur; denemeye fazla yaklaşırsa, edebî olma vasfını kaybeder.[17] Oktay Akbal da günlüğü denemeye yakın görür: "(…) *Günlük, bir kişinin gelişigüzel yaşanmış günlerinin öyküsünü değil, her biri üzerinde ayrı ayrı durulur, okunur çeşitten bir deneme eseri olmalı.*"[18]

Güven Turan, "günlük tutmak" ile "günlük yazmak" eylemleri arasındaki farka dikkat çeker. Ona göre "günlük yazmak", estetik kaygılarla edebî bir metin oluşturmak anlamındadır. "Günlük tutma" ise "defter tutma" gibi edebî sayılmayan, gündelik hayatta yapılan uğraşlardandır.[19]

A) Türk Edebiyatında Günlük:

Eski Türk edebiyatı geleneğinde günlük denebilecek tür "ruznâme"lerdir. Ancak, günlük tutmak bireylerin değil, devletin resmî "rûznâmeci"lerinin işidir ve günlük olayların, giderlerin kaydedildiği defterlerdir. 19. asrın son çeyreğinde Münif Paşa'ya gelinceye kadar, tamamen kişisel kayıtlarını tutarak bir ruznâme oluşturan isim pek göze çarpmaz. Aynı dönemde yaşayan Şâir Nigâr Hanım ve Direktör Âli Bey ise günlüklerini "journal" ismi altında tutmuşlardır. Bu türün bizde ilk önemli temsilcisi olarak Ömer Seyfettin'i gösterebiliriz. "Balkan Savaşı Günlüğü" isimli eseri bu bakımdan önemlidir. "Ruznâme" ve "Journal" ye-

16 *Günlerin Götürdüğü*, Varlık Yay. İstanbul 1965, s. 43.

17 *Kandille İskandil,* Hece Yay., Ankara 2003, s. 136.

18 *Türk Dili,(Deneme özel sayısı)*,Temmuz 1961. nr. 118, s. 789.

19 *Kendini Okumak,* Eleştiri yay. İstanbul 1986, s. 29.

rine Türkçe asıllı bir kelime aranmaya başlanışı sırasında pek çok teklif ileri sürülür. 1949 yılında Falih Rıfkı Atay, "gündem" ve "gündelik" kelimelerini kullanır. Aynı yıl Salah Birsel, "günlük" kelimesini bir terim olarak kullanmaya başlar. Nurullah Ataç, başlangıçta gazete için teklif ettiği "günce" kelimesi, 1953 yılından itibaren "günlük" anlamında kullanılmaya başlanmış olsa da, günümüzde "günlük" ismini kullananlar daha çoktur.

Batı edebiyatında Andre Gide ve Franz Kafka, Türk edebiyatında Nurullah Ataç, Cemil Meriç ve Salah Birsel günlükleri yayımlanan önemli yazarlardandır.

OKUMA METNİ:

GÜNLÜKLERİM, RUHUMUN AYAK İZLERİ[20]

Ali Çolak

Hey, aklı bir karış havada, serazat günlüklerim benim! Biriniz bilmem hangi sınıftan kalma cebir defterinin arka sayfalarında unutulmuş; kiminiz, gençlik hevesiyle tutulup süslenmiş, kutsanmış, saklanmış hususi defterlerde, yalnızlıklar içinde... En çok da ajandalardasınız. Ne işe yararsınız? Kimin derdine ilaç olursunuz? Yoo, Allah için ben, karşılaştıkça sevgiyle kucaklıyorum sizi. Hani, unutulmuş, hafızamızdan düşmüş ve bir gün hiç umulmadık bir yerde karşımıza çıkıveren tanımakla tanıyamamak arası o tereddüt anının heyecanını tadarak sarıldığımız bir eski arkadaş gibi... Uzaklarda kalmış iyi kötü anların hatırası... Ama neden hep derin bir iç burkuntusuyla gelirsiniz, neden ince düşüncelere salarsınız, hafızamızın ağını, tutup yıllar öncesine serpersiniz, neden?

Ah, hafızanın ağı! neye yarar ki o? Altına tarih düşülmüş bir paragraflık yaşanmışlığı bile adamakıllı geri getirmeye, canlandırmaya, yaşatmaya yetmez. O günün binbir rengi, karmakarışık duyguları, güne sığmayan çetrefili uçup gitmiştir. Seçilmiş, şanslı, itibarlı belki de torpilli bir an'ı kalmıştır yalnızca. O da kelimelerin resmedebildiği kadar…

Öyle değil mi kalbim? "Garipti. Kar ve yağmur serpiyordu. Durup gökyüzüne bakıyordum. 'Solgun bir gül oluyor(du) dokununca' "(16 Ocak 1996) "Küçük tüp, ayna, leğen, bıçak, tas, süpürge, tencere, tabak, sabun, deterjan, perde, ampul..." (2 Mayıs 1989, Mardin-Savur) "Bugün mektup bekliyordum, gelmedi. Mektuplarla zamanın ağırlığını unutacaktım." (9 Mayıs 89 Mardin) Pejmürde günlüklerim benim, ayak izlerim... Ne olursa olsun haksızlık etmemeliyim size. Yerinizde durun uslu uslu. Siz, yalnız benim içinsiniz...

20 *İnce Sözler*, Ötüken Yay, İstanbul 2004, s. 81-83

Gide'e, Léoutaud'ya, Malaparte'e nasıl gıpta etmem! Salah Birsel'i nasıl kıskanmam? "Bencesi, bir yazarın, bir ressamın, bir musikicinin günlüğü yoksa iç dünyası, kendisiyle ve sanatıyla hesaplaşması da yoktur. Yani kendisi de yoktur." buyurur Salah Birsel Bay Sessizlik'te.

İyisinden bir özeleştiri yazısı değil midir günlük? Tomris Uyar, "Sesler, Yüzler, Sokaklar" adlı günlüğünde, kahve falı bakmayı eleştiri yazmaya benzetir. "İkisinde de önce bir giriş yapıp çevreyi kollarsınız, yürüyeceğiniz yolu açarsınız. Sonra nesnel olduğunuz izlenimini vermek için iyiler ve kötüler dengesini sağlarsınız bin güçlükle..." (18 Mart 1976) Günlükte de her ne kadar özür hissetsek de kendimizi, hep bir dengenin peşinde koşmaz mıyız? Günlüğü de bir yanından kahve falına benzetebiliriz. O günün iyi ve kötü izleri, yaşatıları ve düşleri...

Adı günlük olmasa da, altına tarih düşülmüş bir şiir, bir mektup günlük yerine geçer çoğu kez. Tutar, o günü getirir yanımıza. Bir anlık, bir günlük yaşanmışlığı demlendirir. Robert Desnos... "6 Mayıs 1936" başlıklı şiir... "Otuz altı yıl mı yaşadım sahi? / Ne kadar geçmiş günlerim varsa / aşklarım, hayallerim, umutlarım / duruyor elimle koymuşum gibi" (... "Ama ben daha çok / bakıyorum daha bir hayli yıl var önümde / daha bir hayli /yapılacak şeyler."

Bu dizeler, tastamam otuz altı yaş günlüğüdür şairin... Desnos, 1945'te II. Dünya Savaşı'nın yıkıntıları altındaki Çekoslovakya'da bir kampın hastanesinde, iskelet halinde bulunur. Üç gün sonra ölür, 45 yaşında... 6 Mayıs 1936 şiiri... Bir kahve falı olmalıdır onun için...

Altına tarih düşülerek yazılan her satıra kutsallık atfediyorum. Hafızamız, ne kadar hainlik etse de, başarabildiği kadarını çekip getirir yaşanmış günlerin ve anların. Onlar daima tatlıdır... Ruhunun ayak izlerini görmek her şeye rağmen mutlu eder insanı. Günlüklerin bunu yapmadığını kim söyleyebilir?

Benim günlüklerim pejmürde, bana mahsus... Okuru yalnız benim onların. Sizinkileri bilemem... Ama ustaların yazdıklarına, okunmak için yazılanlara bayılıyorum ve deli gibi kıskanıyorum onları... Hain günlükçüler, alacağınız olsun sizin de...

ÖRNEK METİN:

TÜRKÇESİZ YAŞAMAK[21]

7 Mayıs Pazar

Erdal Öz'ün ölüm haberini Yakın Doğu Üniversitesi'nin kütüphanesini gezerken aldım. Hasta olduğunu, durumunun ciddi olduğunu Akyaka'dayken duymuştum, duymuştuk. Yine de ölümü yakıştıramıyor insan Erdal Öz'e, hiç yakıştıramıyor.

21 Feyza HEPÇİLİNGİRLER, *Dilin Zamana Dokuduğu*, Everest Yay. İstanbul 2007, s. 175-176.

8 Mayıs Pazartesi

Yakın Doğu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi dekanı sınıf arkadaşım, Bülent Yorulmaz. Onunla ve yine üniversiteden arkadaşım Özden'le 1970'ten beri görüşmemiştim. Onlarla dostluk tazeledim; ama yeni tanıdığım Esra Karabacak'ı da çok sevdim. Olumlu (Yok, öyle demiyorlar; "pozitif") elektrik almak diyorlar ya, öyle bir şey oldu. Eskiden "Yıldızımız Barıştı", denirdi aynı durum için. Yeni tanışmışsınızdır; ama yıllardan beri tanıyor gibi duyumsarsınız kendinizi. Esra ile böyle oldu. Lefkoşe'yi, ardından Girne'yi gezdik. Rahattık; çünkü konuşmam bugündü. Az önce bitti. Kıbrıs'ta Türkiye'den okumaya gelmiş çok öğrenci var. Özellikle türbanlı kız öğrenciler çok. Onlar değil de Kıbrıslılar, benim İngilizce'ye, İngilizce'nin yaşamımıza bu kadar egemen olmasına gösterdiğim tepkiden rahatsız olabilirler diye düşünmüştüm. Çünkü Kıbrıs'ta somut bir İngiliz hayranlığı var hâlâ. Olmadılar, odlularsa da belli etmediler.

Şimdi çantamı hazır edip uçak saatine kadar, Özden ve Esra ile Kıbrıs'ı gezmeye devam !

10 Mayıs Çarşamba

İşler öyle birikti ki gelen mektupları yanıtlamak bir yana, elektronik posta kutularıma bile bakamadım günlerdir. Sınav kağıtlarım okunmayı bekliyor. Çocuklara okuyamadığımı söylemek ayıp geliyor; ama onlar biraz daha bekleyecek. Bilgi Üniversitesi'nin yarışmasına katılan öykülere öncelik vermek zorundayım; çünkü değerlendirme toplantısı ve ödül töreni Cuma günü. Altmış bir tane öyküyü, değerlendirmek üzere notlar alarak okuyup bitirmek zorundayım cumaya kadar.

13 Mayıs Cumartesi

Bilgi Üniversitesi öğrencilerinin, yerli konulara rağbet etmeyeceklerini, İngiliz/Amerikan eğitimi alan gençlerin kendi toplumlarına yabancılaşacağını düşünmüştüm. Anadolu'yu, özellikle Anadolu kadınını anlama ve anlatma çabaları, bu yüzden duygulandırdı beni. O eğitimin etkileri de az değildi elbet. En çok alıntılarda gösteriyor yabancı etki kendini. Duyarlılıklarda da yabancılık var. Ayrıca dikkat çekici bir konu da gençlerin dilde belirli bir seçimlerinin olmaması. İngilizce, Fransızca kökenli sözcüklerin yanı sıra Osmanlıca sözcükler bu yaşta insanlardan beklenemeyecek kadar çok. Neden özendiklerini bilmiyorum; ama eski sözcükleri kullanırken hata yapmaları kaçınılmaz. Müteşekkir demek isterken, "müteşekkil" diyen de var, teveccühünüz yerine "teveccünüz", cühelâ yerine "cüheylâ" diyen de. (…)

8. GEZİ YAZISI / SEYAHATNÂME

"Ara sıra seyahat yapmak iyidir; seyahat, fikirleri genişletir ve öz saygısına düzen verir."

Sainte BEUVE

Kişinin, gezerek gördüğü yerlerden kişinin, edindiği sosyal ve kültürel bilgi ve izlenimlerini duygu, düşünce ve yorumlarını da katarak anlattığı yazılara denilir. Bu yazılarda görülen her şey anlatılmaz; önemli bulunan, dikkat çeken ve yöreye özgü olan yönlerden söz açılır. Bunlar coğrafî özellik, gelenek, görenek, âdet, giyim kuşam, yemek gibi konular olabilir. Bu bakımdan doğru bilgi ve gözlemlere dayalı gezi yazıları tarih, coğrafya, toplumbilim gibi bilim dalları için de yararlı birer kaynak olabilir.

Yazar olmaya başlamayı düşünenler için gezi yazısı, fazla zorlanmadan yazılabilecek bir türdür. Yazıya konu olacak yerlerin illa ki uzaklarda olması da şart değildir. Bulunduğumuz kentin uzak mahalleleri, önemli merkezleri, müzesi ve bir mesire yerini tanıtarak da gezi yazısı yazabiliriz. Önemli olan, gezilen yerin genel olarak bilinmesi gereken özelliklerini ortaya çıkarmaktır.

İnsanlar, kendi yakın çevreleri dışındaki yerlerde neler olup bittiğini öğrenmek ister. Kitaplarda okudukları, haritalarda gördükleri ülke ve kentlerde yaşayan insanları, gelenek ve göreneklerini merak ederler. Zaten yaşanılan mekanın dışına çıkma, merak edilen yerleri görme isteği insanın doğasında vardır. Bazen de insanlar görmeyi hayal ettiği yerleri gezgin yazarların eserleri aracılığıyla tanımak ve "gezmeyi hayal etmek"ten zevk duyarlar.

Gezi yazarları, gerçekten yaşanmış bir hayat parçasını anlatırlar. Yazar, gördüklerini ve yaşadıklarını anlatırken yer yer anılarından, bir takım sözlü ve yazılı kaynaklardan yararlanabilir, karşılaştırmalar ve çözümlemeler yapabilir. Ancak tüm bu çabalarını keskin ve sağlam bir gözlem gücüne dayandırması gereklidir. Gezi yazıları, ele alınan konu ve anlatım bakımından "anı" ve yer yer de "röportaj" türlerine benzerlik taşır. Gezi yazıları, anı ve günlük kapsamında düşünülebilir; ancak, günlük ve anıda yazarın çevresindeki insanlar arasında kaldığında, kendine, başkalarına, yaşananlara ilişkin edindiği dikkat ve gözlemleri öne çıkarırken, gezi yazılarında ise çevresindeki mekâna, güzergahına, doğaya ait dikkat ve gözlemler daha da artmaktadır.

Gezi yazısı biraz da gezginin gördüğü yerleri başkalarıyla paylaşma isteğinden doğmaktadır. Gezi yazarları, uzun bir süre, daha çok insanların hiç gezip görme fırsatı bulamadıkları ülkeleri, bölge ve şehirleri tanıtma amacını gütmüşlerdir. Kutuplar, Afrika'nın balta girmemiş ormanları ile Orta Asya, Hindistan

ve Çin gibi egzotik yerleri anlatan yazı ve eserlerin bugün de zevkle okunduğunu görüyoruz.

Zamanımızda artık dünyanın her köşesi gezi yazarları için bir konu kaynağı olabilmektedir. Bugün gazete ve dergilerin hafta sonu eklerinde gerek yurt içi, gerekse yurt dışı gezilerini, gezilen yerin coğrafî ve ulaşım durumunu, gördükleri yaşayış biçimi, gelenek ve göreneklerini, folklorik özelliklerini, yeme içme alışkanlıklarını dizi yazı olarak yayımlandığını görmekteyiz. Bu dizi yazılar daha sonra kitaplaştırılmaktadır. Günümüzde gezi türünde eserlerin sayısı hızla artmaya başlamıştır.

Ulaşım araçlarının yaygın olmadığı zamanlarda, "seyyah"ların "seyahatname" adını verdikleri eserleri, dünyanın çeşitli bölgeleri ve bu bölgelerde yaşayan insanların yaşam biçimleri, kültür ve inanışlarını, gelenek ve göreneklerini kendi toplumuna aktarmak gibi bir görev üstlenmişlerdir. Önceleri daha çok tarihçilerin ilgi gösterdikleri bu eserler, sonradan edebiyatçıların da dikkatini çekmiştir. Ele alınan konular, kullanılan dil, yazarların gözlem ve anlatım özellikleri bakımından incelenmeye, yüksek lisans ve doktora tezlerinin de konusu olmaya başlamıştır. gezi yazı ve kitapları, artık edebiyatın bir kolu, bir başka ifadeyle bir yazı türü özelliğini kazanmıştır.

A) Gezi Türünün Tarihi ve Gelişmesi:

Gezi türünün uzun bir geçmişi vardır. Bugünkü tanımına tam uymasa da çok eski çağlarda gezi türünden sayılabilecek bazı eserlerin bulunduğu bilinmektedir. İşte bunlardan biri sayılabilecek olan Homeros'un "Odysseus" isimli destanı, her ne kadar gezi türünde bir eser olmasa da Odysseus'un maceraları, Ege ve Anadolu'nun esrarengiz dünyasını kendi milletine tanıtarak, uygarlıkların kaynaşmasını sağlamada önemli rol üstlenmiştir.

Başka ülkelere yapılan yolculuklarla ilgili ilk gezi yazılarına örnek olarak M.S. 448'de Hun hükümdarı Attila'ya gönderilen elçilik heyetinde görevli tarihçi Priskos'un eseri ile M.S. 568'de Klikyalı Zemarkhos'un Göktürkler ülkesinde Bizans İmparatorluğu elçisi iken tuttuğu notları gösterebiliriz.[22]

İranlı şair ve din adamı Nasır Hüsrev'in (1003-1061) hac maksadıyla yaptığı Hicaz gezisini ve bu arada Mısır ve Anadolu'nun doğusunda gördüklerini anlatan "Sefernâme" adlı eserini de ilk gezi kitapları arasında sayabiliriz.

Gezi türünün ilk önemli eserlerini verenlerin başında şüphesiz Venedikli ünlü gezgin Marco Polo (1245-1324) ile ünlü Arap gezgini İbni Batuta (1304-1369) gelmektedir. Marco Polo, Yakın Doğu ve Orta Asya ülkelerini kapsayan uzun bir yolculuğa çıkmış ve bu yolculuk sırasında gezip gördüğü yerleri anla-

22 Prof. Dr. Cahit KAVCAR, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, s. 198.

tan bir eser yazmıştır. Gezi edebiyatının klasiklerinden olan bu eser oldukça rağbet görmüş ve birçok dillere çevrilmiştir. Arap gezgin İbni Batuta da Anadolu, Harezm, Maveraünnehir ve Horasan'ı dolaşarak oralarda yaşayan Türklerin yaşayış ve geleneklerini toplumsal özelliklerini anlatan bir eser yazmıştır.

B) Türk Edebiyatında Gezi Türü:

Türk edebiyatında gezi türündeki eserler, seyahatname, sefaretname, Hac yolculukları dolaysıyla yazılan hac yazıları, kimi yazarların yakınlarına gönderdikleri mektuplar, ruznameler ve menazil adı verilen konak yerlerini ve mesafeleri anlatan kitaplarla karşılanıyordu.

Türkçe'de yazılan ilk önemli gezi kitabı, denizci Seydi Ali Reis'in (1493 – 1563) Mir'atül-Memalik (1895 ve 1975) eseridir. Eser Hint denizinde Portekizlilerle savaşırken fırtınaya yakalanıp Gücerat'ta karaya çıkan Seydi Ali Reis'in Hindistan, Afganistan, Maveraünnehir ve İran yoluyla memleketi Edirne'ye dönüş yolculuğunda başından geçen maceraları kapsar.

Edebiyatımızda gezi türünde ilk büyük ve önemli eser, Evliya Çelebi'nin (1611-1682) "Tarih-i Seyyah" (1898, 1938) isimli on ciltlik eseridir. Evliya Çelebi, Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde yer alan bölgelerin yanında Avusturya, Habeşistan ve Dağıstan gibi yabancı ülkelere yaptığı gezileri anlatır. Bu eserde Çelebi, 17. yüzyıl toplumumuzun kültürel özelliklerini sade, içten ve söyleşi havası içinde anlatır. Yaklaşık 40 yıl süren bu gezisini aktardığı eserinde Çelebi, eserini kendi gözlemlerinin yanı sıra, yazılı kaynaklardan aldığı bilgilerle yorum ve değerlendirmeleriyle zenginleştirmiştir. 17. yüzyıl yaşayışına ışık tutan bu eser, tarih, coğrafya, folklor, dil, etnografya ve sosyoloji açından çok önemlidir.

Yine aynı yüzyıldan itibaren Hac yolculuklarını anlatan bir takım gezi kitapları karşılaşırız. Hacı Mehmed Edip Bin Mehmed Derviş'in İstanbul'dan Mekke'ye kadar olan Hac yolculuğunu anlatan *Menasikü'l-Hac*'ı (1708), *Nâbi'nin Tuhfetü'l-Harameyn* (1712) adlı manzum Hac gezi notları; Bursalı Hatîf'in manzum *Seyahatname*'si anılmaya değer eserlerdir.

XVII. Yüzyıldan sonra Avusturya, İspanya, İtalya, Lehistan (Polonya), Prusya, Rusya gibi Avrupa ülkelerine, Buhara, Fas ve İran gibi İslâm ülkelerine gönderilen elçilerin yazdıkları "sefaretnameler" de gezi türüne girebilecek eserlerdir. Bunlar arasında Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin (? – 1732) *Fransa Sefaretnamesi* (1720-1721), Resmî Ahmed Efendi'nin *Viyana* (1857) ve *Berlin* (1763) *Sefâretnâmeleri*; Şehdî Osman Efendi'nin *Rusya Sefâretnâmesi* (1757-1758) en tanınmış olanlarıdır. Yasincizâde Seyit Abdülvahhap Efendi'nin *Musavver İran Sefaretnâmesi* (1811) adlı eserinde elçilik heyetinin Üsküdar'dan Merzifon'a kadar geçtiği yerler, şehir ve kasabalar da anlatılır. Kitapta ayrıca 31 renkli resim vardır.

Bizim yazarlarımız dışında, Tarih boyunca Türklerin yaşadıkları bölgelere gelen yabancı gezginlerin yazdıklarını da burada saymamız gerekir. Bunlardan ilki, 448'de Hun hükümdarı Atilla'ya gönderilen elçilik heyetinde görevli Priskos, bu geziyle ilgili eserin bugüne kalabilen parçalarında Hunların ülkeleri, yaşayışlarını anlatır. 568'de Kilikyalı Zemarhos, Bizans İmparatoru Justinyanus adına Göktürk ülkesine elçi olarak gitmiş ve bu gezinin gözlemlerini anlatmıştır. İç Asya ve Hindistan'a gezilere giden Hüandzang, 645 yılında sona eren gezisini kapsayan eserinde Türklerin yaşadığı ülkeleri de anlatır. Arap gezgini İbni Batuta, ünlü eseri *Seyahatname*'sinde, Anadolu, Harezm, Horasan, Maveraünnehir yolculuklarını anlatırken Türklerin etnografya, folklor ve sosyal kurumları hakkında da bilgiler verir. Castilla kralı Erique'in mabeyncisi Clavijo (Öl.1412), Timur Devrinde *Cadiz'den Semerkand'a Seyahat* adlı eserinde çeşitli gözlemlerini aktarır. Aynı Şekilde Venedikli gezgin Marco Polo, Altınordu Devleti'ne yaptığı gezi ile gördüklerini kaleme almıştır. İranlı Nasır Hüsrev'in *Sefernâme*'si de Anadolu'dan bahseden eserler arasındadır. Özellikle Osmanlı Devleti'ne yolculuk eden yabancılar arasında hatıra, seyahatnâme, mektup türleri içinde gördüklerini dile getirenler hayli kabarıktır. Bunlar arasında Busbecq (Öl. 1592), Lady Montagu (Öl. 1762), Chateaubriand (Öl. 1848), Julie Pardoe (Öl. 1862), Moltke (Öl. 1891) vb. gibi yazarların eserleri dikkat çekici olanlardır.

Bu türe ait eserlerin artışı daha çok 19. yüzyılda görülür. Birtakım denizcilerimizin, ülke dışında görevli bürokratlarımızın, yüksek eğitim için gönderilmiş öğrencilerimizin gezip gördükleri başta Avrupa olmak üzere, Uzak Doğu, Afrika, Güney Amerika gibi yerleri anlatan eserleri de burada saymak gereklidir. Bu yüzyılın sonlarında Ahmet Midhat Efendi'nin (1844-1912) "Avrupa'da Bir Cevelan" (1891) adlı eseri, gerçek bir gezi yazısı niteliğindedir. Yazar bu eserinde İstanbul'dan Stockholm'e kadar yaptığı tren yolculuğu ve dönüşünde uğradığı birçok Avrupa şehirlerine ilişkin gözlem ve izlenimlerini anlatır. Âli Bey'in (18?-1899) "Seyahat Jurnali" adlı kitabı (1899) da bu yüzyılın önemli gezi eserleri arasında sayılır. Yine Cenap Şehabettin'in (1870-1934), doktor olarak görevli gittiği Hicaz yolculuğunu anlattığı "Hac Yolunda" (1909), Suriye ve Irak'tan söz eden "Âfâk-ı Irak" (1915) ve bir Avrupa gezisinde gördüklerini yansıtan "Avrupa Mektupları"(1919) gezi türünün önemli eserlerindendir.

Cumhuriyet döneminde de Falih Rıfkı Atay'ın (1894-1971) "Denizaşırı" (1931), "Taymis Kıyıları" (1934), "Bizim Akdeniz" (1934), "Tuna Kıyıları" (1938), "Hind" (1944), "Yolcu Defteri" (1946), "Gezerek Gördüklerim"(1970) isimli eserleri, yazarın gözlem gücü ve anlatım ustalığını gösteren önemli eserlerdir. Diğer önemli yazarlardan Faik Sabri Duran'ın (1833-1943) Finlandiya (1935); İsmail Habip Sevük'ün (1892-1954) "Tuna'dan Batı'ya"(1943) ve "Yurttan Yazılar" (1943); Azra Erhat'ın (1915-1982) "Mavi Yolculuk", "Mavi Anadolu" önemli eserlerin başında gelir. Melih Cevdet Anday'ın "Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan" (1965); Attila İlhan'ın "Abbas Yolcu" (1957); belli başlılarıdır.

Çağımız gezi yazarlarının kitapları olan Sadun Boro'nun "Pupa Yelken - Kısmetin Dünya Turu"(2004); Aydın Boysan'ın "Yollarda (1990); Orhan Kural'ın "Gizemli Coğrafyalar" (1999); Zeynep Oral'ın "Uzak Doğu'm" (2000); Nedim Gürsel'in "Bir Avuç Dünya" (2003) ve Yedi Dervişler (2007); Mehmet Yaşin'ın "Uzak Name" (2004)'si önemli eserlerdir. Son dönem çocuk edebiyatı yazarlarından Gülten Dayıoğlu'nun da yirmiye yakın gezi kitabı içerisinde "Bambaşka Bir Ülke Amerika'ya Yolculuk" (2000) ve "Kangurular Ülkesi Avustralya'ya Yolculuk" (2001) çocuk ve gençlik çağı insanı için önemli gezi kitaplarıdır.

C) Gezi Yazısı Okumanın Yararları:

Gezi yazıları, özellikle yetişme çağındaki kişilere gezi türünün inceliklerini, çevreye dikkati, başka ülke insanların yaşam biçimi ile kendi hayat tarzımızı karşılaştırmasını sağlar. Bunun yanında ansiklopedi ve ders kitaplarındaki bilgiler kuru ve sıkıcı ifadelerle okuyuculara sunulurken, gezi kitaplarında aynı bilgileri yazarın tatlı dili ve sohbet üslubu kullanması, merak duygularını kamçılayarak anlatılması da türün mesaj ve bilgileri iletmede başarısını arttırır. Ayrıca okuyucular, eğer bir ülkeyi gezmeyi hayal ediyor veya tasarlıyorsalar, gitmeden ne gibi önlemler alacaklarını ve hazırlıklar yapacaklarını, bu gibi gezi kitaplarını okuyarak da bilgi sahibi olacaklardır. Bu gibi eserler yerel sorunları anlatırken, evrensel ve ortak sorunların ortaya konulmasını da sağlarlar. Örneğin, çevre kirliliği, tarihi zenginlikler, uygarlık araçları, teknolojinin durumu v.s.

Kısacası gezi türündeki kitapları okumak, özellikle çocuk ve gençlik çağı insanımıza oldukça yararlı bilgi ve kültür zenginliği kazandıracaktır.[23]

ÖRNEK METİN:

KİBAR BEYLERİN KURDUĞU KİBAR BAŞKENT: VALLETTA[24]

Prof. Dr. Orhan KURAL

"Valletta, aslında birkaç büyük kasabanın, stratejik koylar, yarımadalar ve haliçler üzerinde birleşerek yayılmasından oluşmuş. Osmanlı kuşatmasından bir yıl sonra, 1566'da St. Jean Şövalyeleri bu şehri kurmuşlar. Osmanlıların işgal korkusu, Maltalıla-

23 Mahmut BABACAN, *Roman Kahramanı Fadiş'in Doğumunun 30. Yılında Çağdaş Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarı Gülten Dayıoğlu ve Yazını Sempozyumu Bildirileri*, OGÜ, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Eskişehir, 24-26 Mayıs 2001.

24 *Gizemli Coğrafyalar*, İnkilap Kit., İstanbul 1999. s. 53-55.

ra, belki de Avrupa'nın en sağlam sur ve kalelerini yaptırmış. Hem de Türk esirleri de kullanarak. Kent, şövalyelerin yaptığı değişik yapılar, muhteşem saraylar ve surları ile son derece çekici bir açık hava müzesi görünümünde. Evet, XVI. Yüzyılda, Valetta, planlı programlı bir biçimde güçlendirilmesine güçlendirilmiş; ama, II. Dünya Savaşı'nda bombardımanlar nedeniyle hemen hemen bütünüyle tahrip olmuş. Daha sonra birbirini izleyen onarım çalışmalarıyla eski mimarî dokusunu yeniden kazanmış ve bugünlere gelmiş. Anıtsal tarihî yapılar, daracık sokaklar, cumbayı anımsatan balkonlu evler, saraylar, kiliseler ve katedraller –özellikle de St. John Katedrali- kentin en göz alıcı Arap ve Barok ağırlıklı mimarî öğelerini oluşturuyorlar. Valletta'da, tarihî kent dokusuiçinde bulunan ve alışılmışın dışında olan farklı bir mimarî eserler topluluğu daha var: "Auberge"ler. Han ya da otel anlamına gelen bu kelime, Fransızca kökenli. Malta'da, bir devrin ünlü şövalyelerinin ikametlerine ayrılmış yapılar bunlar.

Eğer yolunuz buralara düşerse, büyük limanın en güzel manzarasına sahip Baracca Bahçeleri'nden sonra Malta'nın 5 bin yıllık tarihini gözler önüne seren 45 dakikalık bir ses ve görüntü gösterisini mutlaka izleyin… Bu multivizyon gösterisinin adı, "Tha Malta Experience". 39 projektör, 3 bin renkli saydam, dört sesli efektör yardımı ile Cilalı taş Devri'nden bugüne dek, Malta'nın renkli, heyecanlı, zaman zaman hüzünlü tarihini ekrana yansıtıyorlar. Acaba biz niye tarih dolu İstanbul için böyle bir gösteri düşünmüyoruz, anlamıyorum.(…)"

9. BİYOGRAFİ / YAŞAMÖYKÜSÜ

"Büyük insanların hayatlarını okumakta fayda vardır; böylelikle insanın kudret ve yetisini, bunları geliştirmek için ne gibi yol tutulduğunu öğrenmiş oluruz. Onların hayatları bize yaşamanın, yaşatmanın, dehanın ve başarının altın anahtarını verir.

"Büyük insanların biyografileri; değerli tohumlarla dolu, yaşayan bir ses, bir idrak kudretidir."

Samuel SMILES

Bir kimsenin, başkasının hayatını anlattığı eserlere "biyografi" denilir. Eski kitapların "Tercüme-i Hal" dediği bu türdeki yazılar, gözlemden çok, tanıtılacak kişinin hayat ve eserlerinin araştırılması, onlar hakkında bilgi ve belge toplanması sonucu kaleme alınır.

Biyografi yazıları, hayatı yazılacak kişinin kendisinin veya birinci derecede akraba ve dostlarının anılarına yahut araştırma sonucu elde edilen malzemelerin düzenlenmesiyle de oluşturulabilir. Ayrıca kişinin yaşayan akraba ve dostlarına başvurularak yazılabileceği gibi, eğer kişi hayattaysa kendisiyle röportaj yapılarak da malzeme toplanabilir.

İnsanlığa hayatında hizmet etmiş, sevilen, sayılan, örnek olmuş, eserler yazmış, kişilerin hayatlarını, nasıl ve hangi yolda başarı sağladıklarını açıklamaları bakımından bu türde yazı ve eserler okumak önemli ve yararlıdır.

Biyografisi yazılan kişinin doğum tarihinden başlayarak, hayatının önemli aşamalarını, öğrenim ve meslek hayatını, amaç ve çabalarını, eğilimlerini, topluma hizmetlerini, eserlerini ve etkilendiği ve etkilediği kişileri anlatarak yazının planını oluşturabiliriz.

Ansiklopedilerde kişileri anlatan bölümler biyografi türündedir. Biyografi yazıları makale büyüklüğünde olabildiği gibi kitap boyutunda da olabilir.

Biyografinin Alt Türleri:

Bir kişinin hayatını ayrıntılı olarak veren kişisel biyografi kitapları olduğu gibi, birden çok kişinin hayat hikâyelerini bir araya getiren genel biyografi eserleri de vardır.

Örneğin antolojilerde, ansiklopedilerde, yıllıklarda birden çok kişinin biyografileri çok kısa olarak ana hatlarıyla verilir. Bu eserlerde ya da yazarın kitabının arka kapağında veya iç sayfasında yer alan biyografiler genellikle kısadır. Ayrıntıları atılmış daha çok doğum ölüm tarihleri, doğum yerleri, bitirdikleri okullar, çalıştıkları işler, yazdıkları eserler ve önemli başarıları anılmakla yetinilir.

Her döneme, her mesleğe ve her millete ait kişilerin biyografilerini veren eserlere evrensel biyografi, bir millete ait kişilerin biyografilerini verenlere ulusal biyografi, bir bölgeye mensup kişilerin biyografilerinin toplandığı eserlere bölgesel biyografi, belli bir mesleğe mensup kişilerin yer aldığı eserlere meslekî biyografi, belli bir dönemde yaşayanların hayat hikâyelerinin verildiği eserlere de dönem biyografisi denir. Dönem biyografisine de çağdaş insanların yer aldığı Who's Who? (Kim Kimdir?) adlı eseri gösterebiliriz.

Biyografiler yazım tekniğine göre de farklılıklar arz etmektedir. Bunları kısaca şöyle sınıflandırabiliriz:

a) Bilimsel biyografi (Monografi)

Bilim, sanat ve edebiyat alanında eserler vermiş ve iz bırakmış kişilerin hayatını ve eserlerine yansımalarını bilimsel yöntemler izleyerek uzun çaba ve araştırmalar sonucu objektif bir şekilde ve ayrıntılara dikkat edilerek ortaya koyan büyük boyutlu biyografik eserlere "monografi" denilir. Araştırma yapılacak kişiye ait biyografik bilgileri kronolojik bir sıra içerisinde, alt başlıklar halinde, onun dönemi içindeki konumunu, getirdiği yenilikleri, gösterdiği başarıları, eserlerini, eserlerinin değişik özelliklerini eleştirel bir tutumla, belgelere, araştırma ve incelemelere dayalı olarak veren bu çalışmalara "bilimsel biyografi" adını verenler de vardır.

Bu tür eserlerde kişinin doğumu, yetişmesi, öğrenimi, çalışma hayatı, türlerine göre eserleri, eserlerinin önemi, şekil ve muhteva özellikleri, başarıları, ödülleri ve başka özellikleri bölümler halinde verilir. Bilimsel biyografi türüne şu örnekler verilebilir: Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser (1971); İsmail Parlatır, Recaizade Mahmut Ekrem (1995); Ömer Faruk Huyugüzel, Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma (1984). Keza Prof. Dr. Nazan Bekiroğlu'nun "Şâir Nigâr Hanım" isimli Doçentlik çalışması, hayatı yazılan kişi hakkında yazılı ve sözlü olarak elde edilen malzemelerin bilimsel bir açıdan kapsamlı bir şekilde düzenlenmesiyle oluşmuştur. Yazar, bu çalışmasında bayan şairin "*Günlükler*"i ve "*Hayatımın Hikayesi*" (1959) isimli otobiyografisinden büyük ölçüde yararlanmıştır. (İletişim Yayınları, 2002)[25]

b. Portre:

Biyografide, ele alınan kişinin kronolojik olarak hayatını aktarmak yerine, kişiliğinin nitelikleri anlatılırsa metin "portre"leşir. "Portraire" Fransızca'da "tasvir etmek" demektir. "Por-traire" Latince'de "birinin resmini cepheden çizmek" anlamınadır. Biyografi yazarken hem tarihçi, hem de bir parça portre ressamı olması beklenir. İyi bir portre ressamından beklenen, kişinin sadece başının ve omuzlarının resmini çizmesi; ondan da önemlisi, vücudun bu en önemli parçasına sahibinin ruhunu ve niteliklerini yüklemesidir. Portresi kaleme alınacak kişinin biyografisinden çok, ortak hatıralarından, yararlanılır. Eğer profili belirginleştirmek ve karakteri tüm hatlarıyla çizmek istiyorsak, kişinin nitelikleri, iç dünyasına girilir; davranışları, çevresi, başka insanların o kişi hakkındaki görüşlerine yer verilir. Türk edebiyatında bu türü şöhrete ulaştıran Yusuf Ziya Ortaç'ın "Portreler"idir. Haldun Taner'in "Ölür İse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil" eseri de türün başarılı örneklerindendir.

Portre yazarlarının büyük kısmı, yakından tanıdıkları insanların tasvirini yaparlar. Böylece kişinin beden ve ruh fotoğrafıyla beraber, hayatından kesitler verirken farkında olmadan da kendini anlattığı sıkça görülür.

c. Biyografik roman:

Kimi biyografiler de roman tekniğinde kaleme alınmıştır. Bu tür biyografilerde yazar, roman, hikâyede olduğu gibi öyküleme kurgusu içerisinde, olay anlatımı üslûbuyla hayatı anlatılacak kişiyi sanki bir roman kahramanı gibi olayların içindeki konumlarıyla sunar. Bu tür eserlere de edebî biyografi ya da biyografik roman denir. Biyografik romanlarda kişinin ruhsal ve fiziksel özellikle-

25 Uğur Kökden, "Orhun Yazıtları'ndan Şair Nigâr'a" , *Kitaplık*, nr. 36, Bahar 1999, s. 201.

ri, davranışları, duyguları, düşünceleri, tepkileri, tavır alışları, giyinişi gibi pek çok değişik özellikleri ayrıntılı olarak verilip bir anlamda onun portresi çizilir. Hayatı içerisinde canlı, yaşayan bir kişilik olarak sergilenir.

Yazar, yeterli belge ve kesin ipuçlarına rağmen, somut bilgilerden yola çıktığında bile kişisel yorumlarını yazarken bir de yeteri kadar malzeme bulamadığı durumlarda tahmin ve hayal gücünü kullanır. Bu tür biyografik eseri edebî yapan, yazarın ona kendinden ekledikleri, boşlukları dolduruşu, ele aldığı kişinin şahsiyetine ait ayrıntılarda dolaşması ve bütün bunları yaparken de estetik bir dil kullanmasıdır. Biyografik roman yazarı, anlattığı kişinin hatalarını, zaaflarını, buhranlarını, düşkünlüklerini ve kirli çamaşırlarını ortaya döker. Fakat, ölmüş birinin hayatını yazıyorsa, ona karşı vicdanî sorumluluk taşıması gerektiğini de unutmamalı, eserdeki bazı gerçek isimleri sahtesiyle değiştirmelidir.

Bu tür biyografilerde yazar, sanat kaygısını ön plana çıkararak ve süslü bir anlatımı seçerek eserini kaleme alır. Biyografi ile romanın kaynaştığı bu çeşit eserlere örnek olarak Mehmet Emin Erişirgil'in "*Mehmet Akif |İslâmcı Bir Şairin Romanı (1956)*"; Tahir Alangu'nun "*Ömer Seyfettin (1968)*" adlı eserleri verilebilir. Ayrıca Oğuz Atay'ın TÜBİTAK'ın isteği doğrultusunda –aynı zamanda üniversiteden hocası olan- Mühendis Prof. Dr. Mustafa İnan'ın hayatını romanlaştırdığı "*Bir Bilim Adamının Romanı*" isimli eseri örnek gösterebiliriz (Bilgi Yayınları, 1975). Ayrıca Beşir Ayvazoğlu'nun "*Ömrüm Benim Bir Ateşti Ahmet Haşim'in Hayatı, Sanatı, Estetiği, Dramı*" (2006), "*Bozgunda Fetih Rüyası-Yahya Kemal*" (2006) ve "*Tarık Buğra-Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak*" (2004), roman anlatımına yakın biyografik eserlerdir.

d. Nekroloji: (Bir ölünün ardından yazılan yazı)

Ölen ünlü bir kişinin hemen ölümünden sonraki günlerde genellikle gazete ve dergilerde yakın çevresinde yer alan kişiler tarafından onun üstün niteliklerinin, erdemlerinin, çalışmalarının ve diğer özelliklerinin anı üslûbuyla anlatıldığı yazılara denir. Bu yazılar bir anlamda öleni çok seven birinin ağıtları, duygusal, öznel açıklamalarıdır. Bu tür yazılara örnek olarak Yahya Kemal'in ölümü dolayısıyla kaleme alınmış şu yazıları verebiliriz: Vehbi Cem Aşkun, "İstanbul Aşığını Kaybetti" (Dünya, 5 Kasım 1958); Nimet Behsuz, "Büyük Şairin Arkasından" (Yeni Gün, 3 Kasım 1958); Cenap Gedikoğlu, "Bir Dev Şair Göçtü" (Yeni Gün, 5 Kasım 1958).

OKUMA METNİ:

BİR HAYATIN PEŞİNE DÜŞMEK[26]

Fatma Karabıyık BARBAROSOĞLU

"Hep aynı trenler geliyor farklı zamanlardan"

Attilâ İlhan

İlk biyografi kim tarafından, kimin için yazılmıştır acaba? Merak ettiğim kuru bir hayat hikayesinin kağıt üzerine aksettirilmesi değil elbet. Kısaca hayatı ve eserleri etrafında dolanıp duran, çoğunlukla birbirinin aynı olan biyografi kitaplarını merak etmiyorum.

Benim merak ettiğim yaşanmış bir hayat hikâyesinin bir başkası tarafından adeta yeniden kurgulanarak, yaşanmış olanın bıraktığı izler üzerinde bir kuyumcu titizliği ile gezinilmesi, çoğu zaman biyografi kitapları, bir ticaret metaı gibi, ölenin yakınlarına sipariş edilerek hazırlatılıyor. O zaman da birkaç hatıra, birkaç anekdottan öte gidemeyen yavan satırlar ortaya çıkıyor.

Aslında biyografiden daha önemli olan benim için, o biyografiyi kaleme alan kişinin sergüzeşti. "Sen" ve "ben"in eridiği nokta. Belki de ben biyografi yazarından hayatını bir başka hayatı kaleme almaya kalkmadan önce ve sonra diye ikiyi ayırmasını bekliyorum.

Kahramanı hakkında hergün yeni şeyler buldukça, yeni bir hayat bulmuşçasına sevinmesini. Sararmış, yıpranmış gazete ve dergiler arasında ona dair bir emare bulabilmek ümidiyle günler boyu kütüphanenin rahatsız sandalyeleri üzerinde çile dolduruşunu bilmek istiyorum. Ancak böyle bir çaba sonucunda "rahmetli"nin biyografi yazarına ruhunu açacağını düşünüyorum.

Mevlâna üzerine monografi çalışması yapan bir dosta sormuştum: "Mevlânâ'yı kaç defa rüyanda gördün?" diye. Şaşırmıştı. "Hiç" demişti, benim sorduğum sorunun mânâsını düşünürken. Günler ve geceler boyu Mesnevî ve Divan-ı Kebîr okuyacaksın ve Mevlânâ'yı hiç rüyanda görmeyeceksin. Karşınızdakine gönlümüzü vermekten ne kadar çok korkuyoruz. Bilim ile sanatın ayrılığı tam bu noktada başlıyor belki. Onun için ben bilimsel biyografi (tez) yazılarından ziyade sanatsal biyografilere vurgunum. İsterse bu gerçek değil, kurmaca bir biyografi olsun. İşte bunun için Sebastian Knight'ın "Gerçek Yaşam Öyküsü" adlı romanını çok sevdim. Gerçi Nobakov biyografi yazarlarıyla inceden inceye alay ediyordu ama, ben bir okuyucu olarak yazarının hiç niyeti olmayan, planlamadığı bir alana doğru sürükleniverdim. "Kim bir insanın yaşamına dair her şe-

26 *Sözün ve Sükûtun Renkleri*, İz yayıncılık, İstanbul 1998, s. 39-42.

yi bildiğini iddia edebilir ki? Tıpkı bir çiçek dürbünü gibi her sallayışınızda farklı bir şekil çıkar karşınıza; renkler değişir, şekiller değişir, iç içe girip birbirine karışır, tam bir şey yakaladım derken gözünüzün önünden silinip yerini başka bir şeye bırakır ve böyle sürüp gider."

Kim bir insanın yaşamına dair her şeyi bildiğini iddia edebilir? Bir başkasının hayatını, bıraktığı izler üzerinde yeniden yaşamaya talip olmak, onun hayatına dair her şeyi bilmeliyim merakından çok farklı bir şey. Onun için biyografi yazarları ve okurları müstesna kişilerdir. Bir kısım okuyucu sadece ünlü bir kişinin hayatına, satır aralarında tanıklık etmeyi ön plana çıkarsa da, biyografi okurları kendilerine açılmış mahrem dünyanın, okunduktan sonra da mahrem kalacağını bilir.

Kendi hayatımızda fark etmediğimiz pek çok şeyin bir başkasının hayatında görünür bir hale gelmesidir, biyografi kitaplarını çekici kılan. Çoğu zaman okumakta olduğunuz hayat ile kendi hayatımızı mukayese eder, bazen satırlara alabildiğine yaklaşır, "işte benimki de böyle" diye bildik bir hayatın peşinde olduğumuzu sanır; bazen de çok uzaklarda asla yanından geçemediğimiz hayatların ışıltısıyla –ki bu ışıltı çoğu zaman ızdırabın gözyaşlarından oluşmuştur- yolumuzun aydınlanmakta olduğunu düşünürüz.

Ne acıdır ki, yaşanmış hikâyeleri hayatının bir parçası haline getirmiş Türk insanı, biyografi kitaplarına mesafeli durmayı tercih eder. Belki fazla denenen bir tür olmadığından bu uzaklık. Belki de tecrübe denen şeyin sadece bir kerelik olduğuna iman etmenin şuuraltı tepkisi. Ölümün sadece ölen tarafından biliniyor olması gibi, her hayat yalnız sahibine açılan bir kitap mıdır?

Peyami Safa "Roman ve Biyografi" adlı yazısında, biyografinin sade biçimiyle ya da romanlaştırılmış olarak edebiyatımızda neden olmadığına temas ederken okuyucuların henüz "kahramanın iç dalgalanışı ve iç çekişmeleriyle" ilgilenmediği üzerinde durur.

Nabakov, yazar olan üvey kardeşinin ölümünden sonra, eserlerinden ve tanıdıklarının anlattıklarından yola çıkarak biyografisini yazmaya kalkan kahramanına sonunda şöyle dedirtir: "Ruh bir varoluş biçiminden başka bir şey değildir. Sürekli bir durum hiç değildir. Dalgalarını bulur ve izlerseniz her ruh sizinki olabilir… Ben Sebastian'ım ya da Sebastian ben, ya da belki biz ikimiz, ikimizin de tanımadığı bir başkasıyız."

Her iki yazar da biyografiyi "dalga" kelimesiyle birlikte anıyor. Bu hoş bir tesadüften ziyade ruhun tanımlanamaz, muhafazaya alınamaz özelliğinden kaynaklanıyor. Onun için her hayat, ona satır aralarından tanıklık eden okuyucu için bir defalıktır. Aynı kitabı tekrar okuduğunuzda gözünüze ve gönlünüze takılanlar ilk okuyuşunuzdan daha başka şeylerdir artık. İşte bunun içindir ki, biyografi kitapları hem yazılmış hayat için, hem de onu okuyanlar için hayatı bereketlendiren bir zaman dilimi sunar.

Andre Gide, "Hatıra yazmak ölümün elinden bir şeyler kurtarmaktır" der. Biyografi yazmak ise yaşanmış olunan, ölümle nihayetlenmediğini hatırlatarak, ölümün her an beklenebilirliği içinde yaşanılan ana ufak bir dokundurma belki.

Yaşadığımızın farkına varmak için daima hatırlatmalara ihtiyacımız var. Bu hatır-

latma bazen yitirilmiş bir sağlık, bazen yitirilmiş bir dost olsa da, biz kaybettiğimiz her şeyin ardından delice bir yaşama isteği duyarız. Hayata kırılmalarımız, küskünlüklerimiz hep bu yaşama arzusu yüzündendir. Yaşamak hiç düşünmeden yaşamak. Başka yaşantılara sırt çevirerek yaşamak. Oysa Kierkegard, "yaşamaya sabrım yok" diye inliyordu. Yaşamakta olduğumuz alelade hayatın hiç kıymeti olmadığını idrak etmek için en iyi ateş, biyografi kitapları. Kıymetsiz olan, kıymetli olan bir hayatın peşine düşerek anlamlandırmak.

İngeborg Bachman, "Gidiyoruz tozlanmış yüreklerimizle" diyor. Tozlanmış yüreklerle giderken bir başkasının iz sürerek yeniden kurgulayabileceği bir hayatı geride bırakabilmek her faninin nasibi değil. Ama isterse her fani peşine düşebileceği bir hayat bulabilir.

A) Biyografinin Gelişimi

Türkçe karşılığı "hayat hikâyesi veya yaşamöyküsü" olan biyografi, bir edebi tür olarak ilk kez 17. yüzyılda, dönemin ünlü oyun yazarı ve şairi olan John Dryden tarafından tanımlanmış. Yunanca "bios" (hayat) ve "grafien" (yazmak) sözcüklerinden türetilen biyografi terimi, hayatları, ilgi ve çalışmalarıyla yaşadıkları çağın ve toplumun ilerisinde olan, sıradışı hayatlarıyla da insanların ilgisini çeken kişiler hakkında başkaları tarafından kaleme alınan hayat hikâyelerine denilmektedir. Biyografi, 17. yüzyıldan önce bağımsız bir tür olarak algılanmayıp, daha çok tarihin içinde değerlendirilmekteydi.

Biyografi türünün Batı'da öncülerinin İngilizler olduğu söylense de biyografi ile yazı dilinin ortaya çıkışı arasında bir ilişki kurmak yanlış olmaz. "*Edebiyatın Yaratılışı*" isimli eserinde "Yazmak, ilk eylemdir" diyen Florence Dupont'a göre Eski Yunan'da mezar taşları üzerindeki yazılar biyografinin ilk örnekleridir.[27] Keza Mısır, Babil ve Asur'da da karşımıza çıkan yazıtlar, ölen kişinin hayatı hakkında kısa bilgiler içerir; kişinin ailesinin kökleri, yaptığı kahramanlıklar, ölüm nedeni vb. bilgileri yaşayanlara aktarır. Şu halde denilebilir ki, dar anlamıyla biyografiler yazılı dilin de ilk örneklerinden sayılabilir.

B) Türk Edebiyatında Biyografi:

Batı'da yazıldığı ilk dönemlerden bugüne hep çok ilgi gören biyografi, Türkiye'de bugün bile hayli geridedir. Batı'da insanların kendileri ve aileleri hakkında Türkiye'de olduğundan daha fazla bilgi bulabiliriz; mektuplar, otobiyografiler, günlükler şeklinde. Türk insanı ise hayatına ilişkin böyle bilgiler vermeye ve belge tutmaya alışık değildir. Bu konuda Oğuz Atay da Prof. Mustafa İnan hakkında yazdığı "*Bir Bilim Adamının Romanı*"nda benzer bir sıkıntıyı dile geti-

27 Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, (Çev. Necmettin SEVİL), s. 37-39

rir: "Biz biyografik bir iş yapmaya çalışıyoruz kendi özel durumumuzda; ama çok belge yok elimizde. Daha insanlarımız arkalarından bir belge bırakmaya alışmamışlar. (...) Kalıcı bir şey bırakmaya korkar gibi bir halimiz var".[28]

Ayrıca Batı, bir idam mahkumu, bir caninin yahut bir kovboyun hayatını kaleme almakta bir mahzur görmez; çünkü aslolan, yazılmaya ve okunmaya değer bir hayat yaşamış olmaktır. Bizde ise, ancak örnek ve rehber olabilecek hayatları yazılmaya değer bulunur. Hatta bu kişilerin ufak tefek insanî hataları, zaafları varsa bile bunlara biyografilerinde yer verilmez.

Türk edebiyatında "terceme-i hâl" terimiyle karşılanan biyografi türüne ilk örnek olarak "Siyer" ya da "Siyer-i Nebi" adı verilen manzum eserleri sayabiliriz. 8.yüzyıldan başlayarak İslam dininin etkisiyle peygamberimiz Hz. Muhammed'in hayatını anlatan bu manzum eserlerin önemlileri olarak Nahifî, Nâbi ve Nevizâde gibi şairlerin eserlerini gösterebiliriz.

Eski edebiyatımızın önemli eserleri olan "Menakıbnâme"ler de bu türün örnekleri olarak sayılabilir. Velî ve ermiş kişilerin hayat hikâyelerinin anlatıldığı bu eserlerden biri olan Eflâkî'nin "Menakıbü'l-Ârifîn" isimli eseri, Mevlâna dönemini, sosyal hayatı, o dönemde yaşamış sanatçıları ele alır. "Tezkiretüş-Şuara"(Şair tezkireleri) adı verilen eserlerde de şairlerin kısa hayat hikayeleri, eserleri, kişiliği ve sanatı üstüne özel değerlendirmeler yer alır. Kınalızade Hasan Çelebi'nin Tezkiretüş-Şuara'sı bu türe örnek gösterilebilir.

Nihayet 19. yüzyıla gelindiğinde modern anlamda biyografi yazarlığı da başlar. Namık Kemal 1881 tarihli "*Evrak-ı Perişan*" isimli eserinde Selahaddin-i Eyyubi, Fatih Mehmet, Kanunî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim ve Emir Nevruz'u; Recaizade Ekrem, "*Kudema'dan Birkaç Şair*"de Osmanlı şairlerini yazar. Yine Muallim Naci, "*Osmanlı Şairleri*" adı altında, beğendiği Osmanlı şairlerinin, hayatı ve şâirliğini anlatır.[29]

19.yüzyılın sonuna doğru gerçek anlamıyla ilk biyografik eserlerle karşılaşırız: Beşir Fuad (1852-1887)'ın "Victor Hugo" (1884) ve "Voltaire" ile Ahmet Mithat Efendi'nin (1844 - 1912) "Beşir Fuad" (1887). 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında kimi meslek gruplarını anlatan biyografilerle karşılaşırız; "Türk Kemankeşleri" ve "Türk Hekimleri" gibi.

Cumhuriyet döneminde İbnül Emin Mahmud Kemal İnal'ın "Son Asır Türk Şairleri"(1930-1942), Son Sadrazamlar (1940-1953) ve Son Hattatlar (1955) gibi eserleri, büyük kapsamlı önemli biyografik eserlerdir. Midhat Cemal Kuntay'ın (1885 - 1956) üç eseri bu türün önemli örneklerindendir: "Mehmet Akif", "Namık Kemal" ve "Sarıklı İhtilalci Ali Süavi".

---

28 Bilgi Yayınları, İstanbul 1975, s. 7.

29 *Osmanlı Şairleri,* Hazırlayan, Dr. Cemâl KURNAZ, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1986, 344 s.

1960'lı yıllarda Şevket Süreyya Aydemir'in (1897-1976) üçü asker asıllı olan dört siyasî kişiliğin hayat hikayelerini anlattığı "Tek Adam" (Üç ciltlik bu eserde Atatürk anlatılıyor: 1963-1965); "İkinci Adam" (Üç ciltlik bu eserde İnönü anlatılıyor: 1966-1968); "Menderes'in Dramı" (1969); "Enver Paşa" (üç cilt, 1970-1972) isimli eserleri bu türde başarılı eserlerdir. Gazeteci yazar Şevket Süreyya bu eserlerinde İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuş bu siyasi kişilerin hayat hikayelerini anlatırken, aynı zamanda kendi hayatını, tanıklık ettiği yılları ve olaylarını anlatır.

ÖRNEK METİN: 1

KIYIDA KALAN DEV ADAM: SEZAİ KARAKOÇ

Prof. Dr. Turan KARATAŞ

Büyük şair ve düşünce adamı Sezai Karakoç, önümüzdeki mayıs ayında yetmiş üç dünya yaşını geride bırakıyor. On sekiz yaşından itibaren ömrünü kelimenin tam manasıyla düşünmekle, yazmakla, entelektüel eylemlerle geçiren Karakoç, yirminci yüzyıl Türk şiirine yeni bir ses, yeni bir nefes getirmiş, Türk-İslam düşüncesine taze bir açılım kazandırmış örnek şahsiyetlerdendir.

Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde dünyaya gelen şairimiz uzun zamandır İstanbul'da yaşamaktadır. Karakoç, yüksekokul mezunu ve fevkalâde yeteneklere sahip olmasına karşılık, hayatının hemen hiçbir döneminde, 'maddi refah'a istenilen şekilde kavuş(a)madı. "Sezai Karakoç ile Cemal Süreya" diyor Ece Ayhan, "Mülkiye'yi bitirmişlerdir ama 'mülkiyet'le bir ilinti kurmamışlardır. [Karakoç'un] ıssızlığından ve yalnızlığından yakındığını bugüne dek duymadım."

Onuru, ağırbaşlılığı, küçük hesapların peşinde olmayışı, günlük olayların, çelişki ve çatışmaların uzağında kalması, Karakoç'un kişiliğinin önemli özellikleridir. Mütevazıdır. Adeta, sabrı kendisine zırh edinmiştir. Yanlış anlaşılmak, en çok da yanlış anlatılmaktan çekinir. Gösterişten, reklamlardan uzakta durur. Bir parti lideri oluncaya kadar kimsede bir fotoğrafı dahi olmamıştır. Sanat ve düşünce dünyasında, saygın bir yere gelmesinde bu vasıflarının da şüphesiz payı vardır.

Medeniyetin ve Diriliş'in mimarı... Karakoç, daha lise yıllarındayken kendine bir ideal belirlemiş ve o doğrultuda gerekli kültürel altyapıyı oluşturmak için yoğun bir okuma sürecinin içine girmiştir. Türk-İslam uygarlığı ve kültürünün yanı sıra, Doğu ve Batı medeniyetlerinden, kültürlerinden de haberdardır. Onu yakından tanıyanlar bilir ve eserlerini okuyanlar görürler ki, İslam düşüncesi hakkında "derinlemesine" bir bilgi sahibidir. Düşünce hayatının oluşmasında Muhyiddin-i Arabî, İmam-ı Rabbanî, İmam-ı Gazalî ve Mevlânâ gibi büyük İslam alimlerinin önemli rolü vardır.

Geleneğin verili bilgisini dehasının engin potasından geçirerek ve yeniden şekillendirerek kendi düşünce kuramını temellendirmiştir Karakoç. Bu düşüncenin adı da Diriliş'tir. İslam'ı bir bakıma uygarlık nokta-i nazarından değerlendirmek ve diğer medeniyetlerle mukayese etmek olan Diriliş düşüncesi, onun birçok yazısında ve şiirlerinde enine boyuna ortaya konmuştur. Söz konusu düşünce, medeniyetler arası muhasebeye yeni boyutlar kazandırmıştır.

Ülke problemlerine ve gerçeklerine de vâkıftır. Özellikle son yazılarında toplumsal meselelere ve kurumlara ağırlık verdiği dikkati çeker. Getirdiği yeni bakış açısıyla "İslam medeniyetine ait temel kavramları çağdaş bir dille ifadelendirmiştir" denebilir. Tarihe ve toplumsal meselelere de Diriliş zaviyesinden bakılır. Hatta abartmaksızın denmelidir ki, kendi kuşağı, Batı düşüncesiyle İslam düşüncesinin belki de ilk hesaplaşmasını, medeniyetimizin keşfedilmemiş inceliklerini onun düzyazılarından okumuş öğrenmiştir.

Sezai Karakoç, teorideki fikirlerini bir yönüyle aksiyona taşımak için, düşüncesinin adını taşıyan bir siyasal parti kurarak aktif politikanın içinde yer almıştır. Zaten, onun böyle bir noktaya varacağı, 1988'den sonra kaleme aldığı yazılarından anlaşılabilir. Ne var ki, Türkiye'de Sezai Karakoç gibi büyük bir yeteneği bünyesinde barındırabilecek ne bir siyasî ortam, ne de onun mevcut ortama uyum sağlayacak bir mizacı vardır. Bu nedenle, Diriliş Partisi (DİRİ-P) toplum nezdinde varlığıyla yokluğunun ayrımına varılamadan seçimlere katılmadığı gerekçesiyle kapatılmıştır.

Karakoç, fikir ve sanat verimlerini belli bir düzenlilik içinde yayımlamak, etrafında toplanan genç yetenekleri keşfetmek ve yetiştirmek gibi amaçlarla adıyla aynîleşen Diriliş dergisini aralıklarla uzun yıllar (1960-1992) çıkarmıştır. Böylece milletinin düşünce, kültür ve sanat dünyasına/tarihine açılım, derinlik kazandırmak, katkıda bulunmak gibi önemli bir ödevi yerine getirmiş, bütün bu vasıflarıyla bir ekol ve tutarlılık örneği olmuştur.

Bugüne kadar yayımlanan 9 şiir kitabıyla (sonradan bütün şiirleri Gün Doğmadan adıyla tek kitapta toplandı) Sezai Karakoç, modern şiirimizde yeni soluklu, geniş ufuklu bir şair, bir 'üstad' mertebesine ulaşmıştır. Toplumsal aynaya yansıyan en görkemli, en etkileyici tarafıdır şairliği. Şiire başladığı yıllarda, o dönemin büyük bir şiir çıkışı olan İkinci Yeni içinde yer almış, sonradan söz konusu hareketin şairlerinden gittikçe ayrılarak şiirini geleneğe daha bir yakın kılmış, İslam kültüründen ve uygarlığından gelen besleyici kaynakları şiirinde gün geçtikçe daha bir hissettirir olmuştur. Bugün, Sezai Karakoç şiiri, yeni şiirimiz içinde özgün bir atardamar olarak bağlı olduğu büyük bünyenin hayatiyetine eklemlenmiştir.

Karakoç, modern şiir sanatının bütün imkanlarını bilir ve eserlerinde kullanır. Çok çağrışımlı bir söyleyişi vardır. O, şiirinin var oluş gereği, iletisini imalar ve sezdirmelerle ulaştırır okuruna. Zengin bir imge dünyası vardır Karakoç şiirinin. Şiiri özgür imgeler, çarpıcı, özgün benzetmeler ve buluşlar, kıssalar ve kahramanlarla doludur. Bu sebeple, Sezai Karakoç şiirinde ustalıkla işlenen ve örtülen incelikleri anlamak, algılamak doğrusu sezinlemek için şiirin arkasındaki kültürden haberdar olmak gerekir.

Yazdığı güzel şiir örnekleriyle, modern şiirin, yani bir bakıma ölçüsüz uyaksız şiirin karşısında olan muhafazakârların bile beğenisini kazanmıştır. Başka bir deyişle aruz ve hece şiirine tutkun, bunların gayrısına prim vermeyen, yaşama hakkı tanımayan eski şiir heveslileri bile Karakoç'un yeni biçimli şiirlerini beğenmekten kendilerini alamamışlardır. Onun şiirinde, her hâlükârda, mistik bir katmana varılabilir. İlhamının imkanlarını köklü bir inançla beslemiştir. O, her büyük şair gibi, şiirinde güncel ve geçici olanı değil, "ezelî ve ebedî" olanı, kalıcı olanı hedeflemiştir.

İnsanı ve onun inşa ettiği medeniyeti merkezine alan bir şiirdir Karakoç şiiri. Geçmiş zaman ve yaşanan çağ kalbe, ruha, dahası fıtrata ayarlı tefekkürüyle bu şiirde hissedilir; insana ayarlı en hassas duyargalarıyla bu şiirde duyulur ve görülür. İnsanın saflığı 'çocukluk', merhameti 'anne' imgesiyle seslendirilir. Geride bıraktığımız yüzyılın aksayan ve ölümcül yanları dillendirilirken, diğer yandan tarihten süzülüp gelen ışığın (medeniyet merheminin) bu 'çiğ çağ'ın hafızasında şavkıması için gür sesli denemeler yapılır. Aşkın görkemli balkıması da bu şiirin dipduvarlarında yansır durur.

Güçlü şair ve aynı zamanda mütefekkir… Yapay bir Anadoluculuk ve yerlilikten öte, bu toprağın maneviyatını, örfünü, töresini yüreğinde hissedebilen bir şairdir Karakoç. Anadolu'nun ideal yerleşim birimi olan kasaba, onun şiirlerinde gerçek kimliği ve benliğiyle buluşur. O, böylece, şiirlerinde Anadolu coğrafyasını özlemez, yaşar.

Düşüncesiyle, ama daha çok şiiriyle, şiirinin "nasıl yapılır, nasıl düşünülür"lüğüyle hem kendi kuşağını, hem de sonrakileri etkilemiş olan Sezai Karakoç, Türk şiirinde çığır açanların başında yer alır.

Karakoç'un edebiyatın diğer türlerinde de vasatın üstünde eserlere imza attığını görmekteyiz. Hikayeleri ve piyesleri onun sanatkâr kişiliğinin başka vadilerdeki seyahatinin izdüşümüdür. O, sanat eseri ortaya koymakla birlikte sanatın ve sanatının (şiirinin) teorisini de Edebiyat Yazıları adını verdiği üç kitapta izah etmiştir. Öte yandan Mevlânâ, Yunus Emre, Mehmed Akif gibi edebiyatımızın burçlarını müstakil kitaplarla anlatarak bağlı bulunduğu millete ve medeniyete bir münevver olarak vefa borcunu ödemiş, sorumluluğunu yerine getirmiştir.

Şimdiye kadar yayımlanan 9'u şiir, 2'si hikaye, 2'si çeviri şiir, 3'ü inceleme, 3'ü edebî deneme, 2'si piyes, biri çeviri yazı, 30'u fikir olmak üzere toplam 51 kitabın; buna ilaveten daha beş on kitap hacmini dolduracak kitaplaşmamış yazıların müellifi olan Sezai Karakoç, hakkındaki kitaplar, tezler, dergi özel sayıları ve yüzlerce yazıyla daha hayattayken haklı bir üne kavuşmuştur.

Sezai Karakoç iyi bir şair, ufku geniş bir düşünce adamı olmak gibi iki mühim özelliği şahsında toplamakla beraber, şiirin teorik tarafını iyi bilen, Türk şiirinin burçlarıyla birlikte Doğu'nun ve Batı'nın ölmez "hazine"lerinden haberdar olan müktesebâtı zengin bir sanatkâr ve bir mütefekkirdir. Edebiyat ve düşünce tarihimizdeki yeri, göz kamaştıran muhkem bir saray mesabesinde olacaktır. (*Zaman*, 08.04.2006)

ÖRNEK METİN: 2

CEMİL MERİÇ'İN BİYOGRAFİSİ[30]

Mahmut Ali MERİÇ

Cemil Meriç'le ilgili, o daha hayattayken bir biyografi yazmak çok zor ve biraz da zamansız geldi bize. Kaldı ki, Cemil Meriç'in "jurnal"inde, mektuplarında, kitaplarında, kendisiyle çeşitli zaman ve vesilelerle yapılmış röportajlarda öyle bir kendini tanıma ve tanıtma çabası var ki, kendini tahlil gayreti, öyle sayfalar, öyle itiraflar, anılar, düşünceler var ki, otobiyografik bir derleme için malzeme hazır gibi. Mesele, yazı yığını içinden, Cemil Meriç'in fikri gelişmesinin aşamalarını, en önemli dönemeç ya da geçiş noktalarını vurgulayabilecek şekilde, mümkün olduğunca sistematik bir derleme yapmak: Ortaya çıkan ve bazen kopuklukları olan -hem zaman içinde hem fikir silsilesi içinde- uzunca metni küçük başlıklarla donatmak, iki veya üç bölümle okunmasını kolaylaştırmak ve bunun ötesinde, özgün ve aykırı bir düşünce adamı olan Cemil Meriç'i, gerçek kişiliğinin bazı yanlarıyla da olsa, ortaya çıkarmak, Türk okuyucusuna tanıtmaya çalışmak, kitaplarını okurken de, bu bilgilerin ışığı altında, okuyucunun işini biraz kolaylaştırmak.

İnsan bir bütün. Yaşamöyküsü, biyografik de olsa otobiyografik de olsa, ikisinin karışımı da olsa, kronolojik bir sıralamanın da çok daha ötesinde, o kişiyi anlamak ve tanımak için sadece bir ilk adım. İkinci önemli adımsa, o insanın eseri, o eseri tanımak ve anlamaya çalışmak. Biyografi, onu kaleme alan kişinin eğilimlerine, tercihlerine, yorumlarına göre okuyucuyu yanıltabilir. Otobiyografi de, çok daha samimi, çok daha yaşanan olayların içinden olmasına rağmen bir nevi müdafaaname; bazen büyüklük bazen küçüklük kompleksinden etkilenebilecek bir kendi kendini tahlil, bir yorum, dolayısıyla onu kaleme alanı tanımak bakımından son derece önemli bir malzeme; ama onunla yetinmek de mümkün değil. Kronoloji ise anlamlı ve anlamsız tarihler yığını. Anlamlı; bu tarihleri zamanının olaylarıyla, siyasi ve kültürel gelişmeleriyle bağlantılı olarak verebiliyorsak; tabii kişinin o gelişmelerden etkilendiği veya etkilendiğini sandığımız kadarıyla. Anlamsız; salt bir gün, ay ve sene belirten rakamlar silsilesinden ibaretse.

Biyografi, otobiyografi, kronoloji, bir düşünürü anlayabilmek için başvurmamız gereken ikincil malzeme. Asıl çaba, onu eserlerinden tanımaya çalışmak, satır satır, paragraf paragraf, sayfa sayfa, cilt cilt.

Evet, bu "entelektüel bir otobiyografi" olacak ister istemez, koltuğunun altında kitapları, etrafında başvurduğu, kaynaştığı, konuşturduğu veya konuşmak için vesile yaptığı insanlığın en büyük simaları ile, biraz "fraklı", biraz "papyon kravatlı", biraz "kasıntı" bir insan var karşımızda; objektife gülümseyen, ebediyete gülümseyen, gülüm-

30 http://www.cemilmeric.net/index.php?ind=news

seyen yada somurtan. Entelektüel bir otobiyografi; daha çok düşünceleriyle, biraz acılarıyla, biraz heyecanlarıyla, biraz maddi olaylarla, kendi kaleminden, kendi ağzından, kendi bakış acısı ve kendi yorumlarıyla, kendi tahlilleriyle Cemil Meriç.

Çocukluğu, lise yılları, Hatay'daki ilk gençlik yılları, hocalarıyla, okuduklarıyla bütünleşen, güçlenen Cemil Meriç. İstanbul ve evlilik öncesi yaşam: Yabancı Diller Okulu, pansiyon odaları, Elit, Nisuaz pastahaneleri. Birçok dergide makaleler, çeviriler. Sonra evlilik, lise öğretmenliği, istifa, yirmi bir ay arayla doğan bir oğlan bir kız evlat. Geçim sıkıntısı. Yine çeviriler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde başlayan Fransızca okutmanlığı, bin bir güçlük ve sıkıntıyla kurulan bir kütüphane, Sahaflar Çarşısı'ndan, kendi sırtında, öğrencilerinin sırtında taşınan ucuz, ama paha biçilmez çuval çuval kitap, hemen hepsi Fransızca. Okuduklarıyla zenginleşen, zenginleştikçe yücelen kanatlanan bir Don Kişot. Patlama noktasına yaklaşırken, en verimli olabileceği bir yaşta, gözlerini yitirmesi; aylarca hastane odalarında ümitle beklenen ameliyat sonuçları, aylarca tedavi için Paris ve açılmayan gözler; retina iyice çatlamıştır, katarakt önlenememiştir.

Boşluk, bunalım, düşünce adamının boğuluşu. Yine de aramaya, düşünmeye devam, günbegün, sabırla titizlikle. Beliren bir dünya edebiyatı tarihi yazma projesinin ilk merhalesi olarak Hint edebiyatına, Hint düşüncesine yöneliş ve bir rahatlama, bir zenginleşme; insan beyninin yarısı Batı'ysa diğer yarısı da Doğu, üstelik bu Doğu Batı'yı beslemiş, Bati'yi şekillendirmiş, etkilemiş."Hint Edebiyatı" ya da "Bir Dünyanın Eşiğinde", Cemil Meriç'in -Balzac'la ilgili çalışmaları ve aslında her biri bir kitap konusu olan makalelerinde sonra- ilk önemli eseri ve kitabının önsözü kendi değişiyle "bir manifesto". Bir türlü basılamayan, yayınevleri arasında gidip gelen, sonunda pek de fark edilmeden Türk düşünce dünyasında yerini almak üzere ortaya çıkan önemli bir eser. İki bakımdan önemli; hem Batı'nın karşısına Doğu'yu çıkarması ve Asya düşüncesinin önemini vurgulaması bakımından, hem de Hint edebiyatını Cemil Meriç'in değerlendirişi, hissedişi ve sunuşu bakımından. Yıl : 1964

Ne var ki, dünya edebiyatı tarihi projesi, biraz zor çalışma koşulları, biraz da bu ilk çalışmanın karşılaştığı sessizlik yüzünden, ardında bu dalda örnek sayılabilecek bir eserle terk edilir.

Dünya edebiyat tarihinden, dünya düşünce tarihine geçer Cemil Meriç. Bu dalda da örnek bir çalışma sunar çağdaşlarına: "Saint-Simon Ilk Sosyolog, İlk Sosyalist". Çağdaş düşüncenin kaynağı sosyalizm, sosyalizm kaynağından karşımıza çıkan en önemli isimlerden biriyse Saint-Simon. Bu eser de aynı zor çalışma koşulları, benzer yayımlanma güçlükleri ve kötüsü benzer bir sessizlikle karşılaşır.

Ama düşünce adamı artık yeniden sahnededir ve her zaman da sahnede kalacaktır. Asya düşüncesinden, Türk insanına, Türk aydınına yöneliş. Osmanlı gerçeği, İslam gerçeği. Can çekişen bir imparatorluğun anatomisi, siyasi plandan düşünce planına, son iki yüz yıllık zaman dilimi içinde ortaya çıkan bürokratlar, devlet adamları, aydınlar. Osmanlı aydınından Türk aydınına batılılaşmadan çağdaşlaşmaya, tarihten günümüze,

düşünceden edebiyata, İslamî düşünceden Marksist düşünceye, ideolojilerden anarşi, terör ve anomiye, ansiklopedilerden Kitab-ı Mukaddes'e kanat açan engin bir tecessüs. Gaye kendimizi tanımak, kendimizi yani dünüyle bugünüyle Türk insanini, Türk toplumunu, Türk aydınını, Türk düşüncesini. Kendimizi tanımak ve anlamak için de Batı'nın, ilmin kılavuzluğu, sağduyunun, aklın, imanın kılavuzluğu gerek. 1974 yılına gelinmiştir ve yeni bir hüviyet, yeni fikirler, yeni bir arayış içinde peş peşe çıkan ve her biri geçmiş on yıl içinde makaleler halinde çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan yazıların metodik birer derlemesi, bir bütün haline getirilme çabası sonucu ortaya çıkan kitaplar ve kitaplar: 1974-1984 arası yarim düzine eser, birkaç da çeviri.

Cemil Meriç'in fikir serüveni buralarda noktalanmış gibidir; 84 sonbaharında geçirdiği bir beyin kanaması sonucu sol tarafına felç yerleşmiş, yaşı da yetmişine merdiven dayamıştır. Ama o, bugün, geçmişiyle gururlu; yaptığıyla, yapmak istediğiyle gururlu; sakin, güler yüzlü, okunmayı, anlaşılmayı, sevilmeyi, takip edilmeyi, aşılmayı bekleyen, ümit eden, temenni eden mütevazı bir fikir işçisi.

Cemil Meriç'in hayatının anlamı kitaplar…kitaplar, yani kitaplarda yasayan insanlar: Düşünceleriyle, duygularıyla büyük insanlar onun her zaman kılavuzu, arkadaşı dert ortağı. Bazen onlarla beraber düşünür, bazen onlardan ayrı düşünür, her sese kulak verir, her düşünceye saygı duyar. Onlarla diyalog içindedir, sabırla dinler, titizce araştırır ve sonra kendisi çıkar sahneye: Onun gür, onun kendinden emin, onun yalın, onun kah bilimsel kah şiirsel üslubu sürükler götürür sizi bir yerlere. Sataşan bir üslup, rahatsız eden, tedirgin eden; ama düşünmeye davet eden; hakikati aramaya çağıran, önerilerini getiren ya da sizi öneri getirme sorumluluğuyla baş başa bırakıveren sarsıcı bir yazı tarzı, bir fikirleri sunuş yöntemi.

Cemil Meriç'in yeri hep kütüphane olmuş. Kütüphanesinde bir Don Kişot o. Kütüphanesinde ve "Fildişi Kule" sinde. Aslında hiçbir zaman çıkmamış kütüphanesinden, fildişi kulesini terk etmemiş. İyi ki de diyebiliriz. Agoraya, arenaya, ateş hattına, politikaya inmemiş kulesinden; yol gösterici aydınlatıcı, uyarıcı olmuş hep.

Fildişi Kuleyi bir "miskinler tekkesi" olarak gördüğü zaman da fildişi kulesinden sadece yazdığı makalelerle ateş hattına fırlamış, geri dönmüş.

Fildişi asude bir liman, kasırgadan kurtulmak isteyenleri barındırıyor. Cemil Meriç hep yerinde, zaten artık ondan ateş hattına inmesini de bekleyemeyiz; gözlerini kaybetmiştir,

Fildişi Kulesinde de olsa, Cemil Meriç düşüncesinin asaletine sığınarak, kardeşleri, çocukları bazı fikirler ve ideolojiler uğruna şuursuzca birbirini boğazlarken, kavganın dışında kalamaz. Fildişi Kule bir yangın kulesidir, Cemil Meriç o kuledeki nöbetçi. Cemil Meriç, Türk insanına, Türk düşüncesine verebileceğinin hepsini verebildi mi? Hem evet, hem hayır. Evet çünkü 38 yaşından itibaren gözleri görmeyen bir insandır o. Okuması yazması mümkün değildir tek başına. Okunanları aklında tutması, ayıklaması, belli sentezlere varması, bunları yazdırması, yazdırdıklarından makaleler yapması, o makaleleri kitaplaştırması... nasıl güçlü hafızaya, nasıl kuvvetli iradeye, çalışma, öğren-

me ve öğretme azmine dayanır söylemeye gerek var mi? Bu şartlar altında yapabileceğinin azamisini yapmış bir insandır Cemil Meriç.

Verebileceğinin hepsini tabii ki verememiştir, çünkü, en değerli fikir arkadaşını, en algılayıcı uzvunu, gözlerini kaybetmiştir. Eğer bu felaket Cemil Meriç'i bulmasaydı inanıyoruz ki, o, verdiklerinin kat kat fazlasını verecek, fikir adamlığının yani sıra, belki bir aksiyon adamı da olacak, fikirlerini kalemiyle savunduğu kadar, siyasi tercih ve davranışlarıyla da savunacak, kafalardaki meflumlar keşmekeşini aydınlatmakla kalmayacak, siyaset planında da ortaya çıkan düşünce, davranış ve karar karmaşıklığına kendi çapında bir son vermeyi deneyecekti.

* * *

Bu çalışma, yukarıda da belirttiğimiz gibi, belli bir hayat akışı, belli bir fikri gelişme süreci içinde, Cemil Meriç'in düşüncelerinden, izlenimlerinden, duygularından, anılarından, en önemlisi, şuurlu bir kendini sıgaya çekme gayretinden kaynaklanan, değişik vesilelerle, değişik yer ve zamanlarda kendini anlamak ve anlatmak için kaleme aldığı yayımlanmış ve yayımlanmamış yazıların kronolojik bir sıra içinde, derlenmesi çalışmasıdır.

Bazen birbirinden kopuk gibi duran, bazen birbirini izlercesine devamlılık gösteren, ana çizgilerini belirtebilmek için ara baslıklarla donatıp kaynaştırmaya çalıştığımız bu metinler bütününü, şöyle bir toparlayarak özetlemek istersek, önce, karşımıza "yalnız", "tedirgin" ve "küstah" bir Cemil Meriç çıktığını görürüz.

Yalnızdır, kitapların dünyasına sığınır. Tedirgindir, ne ateizm, ne sosyalizm, ne Türkçülük arayış içindeki bu zekayı tatmin etmekte, rahatlatmaktadır. Küstahtır, bulduğuna inandığı çözümlerle mağrur, etrafındakileri küçümsemektedir.

İlkokulda ve lisede karşısına çıkan hocalarıyla ilişkileri, anılarından süzülerek bize bu zekanın nasıl şekillendiği hakkında bir fikir verebilecek niteliktedir, ayni zamanda 1930'lu yıllarda, Hatay'da bir ilkokul ve bir lise seviyesi hakkında da ayrıntılı bilgiler elde etmek imkanını buluruz bu anılarda.

Çok okuyan, çok yazan, çiçeği burnunda bir kabiliyettir Cemil Meriç. Haftada iki defter şiir karalar, kompozisyondan hep birincidir. Ama her aklına geleni yazmanında yazı yazmak demek olmadığını öğrenmiştir bu arada, her filozofun hakikati kendine göre ele aldığını anlamıştır.

Tesadüfün karşısına çıkardığı kitaplar hiç bir meselesini çözmemektedir. Okuduklarını, his ve düşünce hayatını etkileyen eserleri, bağlandığı ve ayrıldığı, ama her biri kişiliğini şekillendiren düşünce akımlarını, izlediği ve koleksiyonunu yaptığı dergileri, gazeteleri tanırken, Hatay'ın o yıllardaki kültür hayatı hakkında da bir fikrimiz olur. Mezuniyet imtihanlarına kısa bir süre kala okuldan ayrılır; İstanbul'a gelir, pek barınamaz; tekrar Hatay'a döner. İskenderun'da Fransızlar idareye hakimdir; Fransa'daki sosyalist hükümetin Hatay'daki temsilcilerinin başında, Leon Blum'un sekreterlerinden Roger Garredau bulunmaktadır. Cemil Meriç'in hızlı sosyalist olduğu yıllardır; sekreter olarak Tercüme Bürosu'na girer, aynı zamanda başkan yardımcısıdır. Parası bol, itibari

fazla olan bu iş sayesinde, hem çevresine hem kendine güveni artar. Derken, Türk hükümeti, Hatay'ın idari noktalarında Türklerin çalıştırılmasını Fransızlardan isteyince, o da bir sınır kasabasında nahiye müdürlüğüne atanır. Ve Fransızların Hatay'dan çekilmeleriyle de dünyası değişir, Hatay valiliğince görevine son verilir. Birkaç ay sonra da Hatay hükümetini devirmek suçundan tutuklanır. Antakya'ya götürülür ve idam talebiyle yargılanır. Marksisttir, duruşmalarda bunu kabul edecek kadar dürüsttür, aklanır ama artık damgalanmıştır, dostlarını kaybettiği gibi, devletle ilgili herhangi bir işte çalışma imkanı da kalmamıştır.

Cemil Meriç, kucağında yaşadığı bu cemiyetin üvey evladı olarak görür kendini hep, şahsiyeti de düşman çevrede şekillenmektedir. Önce karşısına büyüklerin anlaşılamayan dünyası çıkar, sonra okulda hep yalnız, hep yabancıdır, sürünün dışında, sevimsiz ve aptal bir dünyanın ortasındadır. Kitaplara sığınır, kendisine bir başka dünya yaratmak, bir kale kurmak ister. Şuurundaki devrimler sonucu, imandan şüpheye, şüpheden inkara, inkardan maddeciliğe geçer; ama sığındığı her kale onu çevresinden bir kat daha koparır, insanlardan bir kat daha uzaklaştırır. O artık bir olmayanın veya olacağın pesindedir. Şahsiyetin, görünen cemiyet içinde, görünmeyen cemiyeti seçip, tahtını onun bağrında kurmak suretiyle fethedilebileceği inancındadır.

Cemil Meriç "beşiğinden" ayrılıp İstanbul'a gelirken, yeni bir dünya parçası, yeni bir düşünce, yeni bir terkip yaratan ve bir asırda üç-beş tane yetişebilen büyük ustalardan biri olmak emelindedir.

Yeniden İstanbul'dadır. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu'na burslu öğrenci olarak girer, iki yıl okuyup, iki yıl da Fransa'ya staja gönderilecekken, İkinci Dünya Savaşı yüzünden yurt dışına gidemez. Mecburi hizmeti vardır, Elazığ'a Fransızca öğretmenliğine atanır. Yabancı Diller Okulu'ndayken, ilk makaleleri, ilk tercüme tenkitleri yayımlamaya başlar. Yine o sıralarda karısıyla tanışır, kısa bir süre sonra da evlenir. Elazığ'da iki yıl kadar kalırlar, karısı İstanbul'a döner. Baba olmak üzeredir, verilen raporlara rağmen izinli sayılmaması üzerine istifa ederek o da İstanbul'a döner.

Balzac'tan birçok eser çevirir, bir çok dergide de makaleler yazmaya devam eder. 1940'lardaki yazılarının ayırıcı vasfı kendi deyimiyle, ukalalıktır. İstanbul sanat ve edebiyat çevreleriyle bir türlü kaynaşamaz, bu çevrenin insanları İstanbul çocuğudur, o taşradan gelmiştir. Bir kez daha kitaplar dünyasına sığınır, onun için kitap bir limandır ve kitaplar, hayat yolculuğunun sınır taşları...

O yıllarda İstanbul Üniversitesi'ne Fransızca okutmanı olarak girer, yabancı dile çok önem vermektedir, yabancı dil düşünceyi tanıtan ve tattıran bir anahtardır, bir "medeniyet anahtarı".

38 yaşında gözlerini kaybeder, önce Cerrahpaşa Hastanesi'nde, sonra Paris Kenzven Hastanesi'nde başarısızlıkla sonuçlanan ameliyatlar, bu hayat dolu, enerji dolu, bilgi dolu, bu atılgan, bu kabına sığmayan insanı birden cinnetin ya da intiharın eşiğine sürükleyiverir. Düşünce adamı boşluktadır, üstelik acılarını dev aynasında büyüten "rezil" bir hassasiyeti de vardır.

Cemil Meriç, bir "miskinler tekkesi" olarak kabul ettiği fildişi kuleye sığınmak zorunda kalır. Yıllarca fildişi kulesindedir, yıllarca yalnız. Kavganın dışındadır, fikir ve sanat kavgasının. Politikadan da kaçar, kaldı ki politikanın kurtarıcılığına da inanmamaktadır. Çağdaşlarıyla kaynaşamaz bir türlü, ilişkilerinde de, yazılarında da, konuşmalarında da fazla kıyıcı, fazla mağrur, fazla "ukala"dır.

Yirmi yedi yıllık öğretmenlik hayati boyunca, çeşitli fakültelerden derslerine gelip giden yüzlerce öğrenciye, bir yandan Fransızca öğretirken bir yandan da Batı düşüncesini, daha doğrusu düşünceyi tattırmaya çalışır. Bu dersler uzun hazırlıklar gerektirir, ders saatleri yetersizdir, evini de açar öğrencilerine; ona göre talebe-hoca ilişkisi bir komedyadır, o bu komedyayı asilleştirmek arzusundadır ve asilleştirir de.

Hayatının uzun süren çıraklık dönemi boyunca yani elli yaş civarına kadar, düşünce Batı düşüncesidir onun için, Batı düşüncesi ya da Batı'nın bakış açısından dünya düşüncesi… 1960'larda yeni bir dünya keşfeder: Hint. Ve Hint'le beraber bütün Asya. Batılının gözüyle de olsa gerçek değeriyle ortaya çıkan bir Doğu alemi. Bu keşfi bir kitapla ebedileştirir: "Hint Edebiyatı". Gözlerini kaybeden düşünce adamı, artık yeniden yaratabiliyordur. Daldan dala atlayan, kıtadan kıtaya, çağdan çağa sıçrayan bir tecessüs. Fransız Saint-Simon'u ve devamcılarını Türk okuyucusuna tanıtırken de çağdaş düşüncenin kaynağına, sosyalizmin temeline inmektedir.

70'li yıllarda fildişi kulesinden çıkar Cemil Meriç; makalelerinde, verdiği konferanslarda, yayımladığı eserlerde Asya'nın Avrupa'yla hesaplaşmasına tanık oluruz, yüz elli yıldır "gölgeler aleminde" yaşayan ve insanından kopan aydının trajedisini izleriz adım adım; kaypak, müphem, tarif edilmemiş, Avrupa'nın emellerini dile getiren ama bizim şuursuzca benimsediğimiz mefhumlar, ideolojiler, sloganlar... aydınlığa kavuşur tek tek gözlerimizin önünde.

Artık Cemil Meriç gerçek bir entelektüel olarak karşımızdadır. Ona göre, gerçek entelektüel bir zümrenin emir kulu değildir, gerçek entelektüel bir devrin şuuru olmak zorundadır, bütün hakikatleri yoklamalı, bütün yalanların maskesini yırtmalı, kalabalığa doğru göstermeli, her düşünceye saygılı olmalı, tarafsız olmalı, vuzuhu fethe çalışmalıdır.

Gerçek entelektüel, ülkesinin bütününü, bütün ülkelere karşı müdafaa edecek, sınıflar üstü hakikatleri araştıracaktır.

Gerçek entelektüel, dürüst olacak, çok okuyacak, çok düşünecek ve ortaya çıkardığına inandığı hakikatleri, vardığı tertipleri korkusuzca yazacak, yayımlayacak.

Cemil Meriç denemelere başvurur bunun için. Genellikle her konu önce bir dergi, bazen bir gazete makalesine konu olur, sonra bu makaleler, bir makale boyutunu aşan yazılarla birleşip bütünleşerek bir kitabın içeriğini oluşturur.

Devamlı araştıran, sık sık lügatlere, ansiklopedilere, kitaplara başvuran, notlar alan, çeviriler yapan, özetler çıkaran, böylece biriken malzemeyi fişleyen, dosyalayan, fazla titiz, fazla çalışkan, fazla dürüst bir fikir işçisi Cemil Meriç. Öğrenen, öğrendiklerini ka-

fasının ve gönlünün süzgecinden geçirerek, öğretmek için çırpınan her düşünceye açık, her düşünce adamına sevgi ve saygı dolu bağımsız bir fikir adamı.

Günahlarıyla, sevaplarıyla, Türk insani, Türk aydını, Türk düşünce hayatı adına, yetiştirdiği insanlar adına, okuyucuları adına, sevenleri adına Cemil Meriç'e teşekkür ediyor ve kulak veriyoruz.

10. OTOBİYOGRAFİ / ÖZYAŞAM ÖYKÜSÜ

"Biz toprak olur gideriz. Dil yaşar. Dilde "ben" diye bir hayalet yaşar"kardeş"okur bu hayaleti arar, sessiz ya da yazılı okuma yoluyla…"

Oğuz Demiralp

Otobiyografi, biyografinin bütün niteliklerini taşır, ancak eserin hammaddesini oluşturan kişi kendimiz olduğundan, kendimizi başkalarına anlatmada objektif olmakta zorluk çekebiliriz.

Otobiyografisini yazan kişi, kendini anlatan kişi, içten davranmalı ve gerçeğe bağlı kalmaya dikkat etmelidir. Böylece kişi inandırıcı ve tutarlı olacaktır. Yazma amacına göre kişi hayatının ayrıntılarında bazı tercihlerde bulunacak ve içeriğinde bazı değişikliğe gidebilecektir. İyi bir otobiyografi, gerçeğe bağlı olmanın yanında samimiyet, ilginçlik, akıcılık gibi niteliklere sahip olmalıdır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki kendisinden bahseden bir kimseden katışıksız bir doğruluk beklemek mümkün değildir. Hayatını kaleme alan bir yazarın kendisine yabancılaştıkça objektif bir soğukkanlılık kazanması doğaldır, fakat bu durum eseri "edebî" nitellikten uzaklaştıracaktır.

A) Otobiyografinin Gelişimi:

18. Yüzyıldan itibaren kaleme alınan hatıralar, yerini otobiyografiye kaymaya başlayacaktır. Bu yüzyıldaki aydınlanma hareketleri, bireyin kendi özel varlığını keşfi, individüalizm ve personalizmin yaygınlaşması, anıları daha da benmerkezli yapar.

Gerek biyografi, gerekse otobiyografi türü Batı'da 17. ve 18. yüzyıllarda "birey" kavramının gelişimine paralel biçimde ortaya çıkmıştır. Her ikisinde de akıp giden zamana karşı kalıcı bir "ben"i bulma ya da "direnme" amacı var. Oğuz Demiralp, "bir bakıma otobiyografiye bir mezartaşı gibi görülebilir, kişinin kendi mezartaşını yazması gibi…" Jean Philippe Miraux'a göre otobiyografide kendini ifade etmenin yerini zamanla hesap verme almıştır. Kişinin kendini incelemesi ve bir "vicdan muhasebesi" yapması, kendini toplum önünde in-

celemesi, bireyselliğini, biricikliğini topluma açması, özel hayatını gizli tutmaktan vazgeçmesi… v.s gibi amaçlar doğrultusunda düşünür ve yazarlar bu türde eserler vermeye başlamışlardır.[31]

Edebiyat araştırmacıları, bu türün ilk örneği olarak Aziz Augustinus'un 4. yüzyılda yazmış olduğu "İtiraflar"ı gösterirler. Çağdaş anlamda otobiyografinin başlangıcı olarak Jan Jacques Rousseau'un "İtiraflar"ı ile başladığını söyleyebiliriz. Bu eserinde Rousseau, çocukluğundan başlayarak bütün hayatını, içdünyasındaki gelişmeleri de katarak anlatır. Rousseau, bütün bunları yaparken aynı zamanda kendisine yöneltilen bazı suçlamaları püskürtmek, masum olduğunu göstermeğe gayret eder. Yanlışıyla doğrusuyla kendini itiraf eder. "Otobiyografi" deyimi, daha sonraki yıllarda önce Almanya ve İngiltere'de 1800'lerde, sonra da Fransa'da 1830'larda kullanılmaya başlanmıştır.

B) Türk Edebiyatında Otobiyografi:

Göktürk harfleriyle Asya'da Baykal Gölü'nün güneyi ve doğusunda dikilmiş olarak bulunan uzun yassı taşlara yazılmış "Orhun Yazıtları" dır. Kültigin (732), kardeşi Bilge Kağan (735) ile veziri Tonyukuk adına kaleme alınmış metinler Türkçe'de ilk özyaşamöyküsü olarak görülebilecek eserler sayılabilir. Yine 5-9. yüzyıllar arasını kapsayan dönemde Kırgız bölgesine serpilmiş elliye aşkın Yenisey Yazıtları da ölenin kendi ağzından hayatı, ayrıca ailesine, milletine ve dünyaya olan sevgi ve bağlılığı dile getirilmektedir.[32]

M. Kayahan Özgül, Türk edebiyatında 20. yüzyıla kadar otobiyografik eserlerin bulunmayışını iki nedene dayandırır: Din ve büyük ölçüde ona bağlı olarak şekillenen insan yetiştirme düzeni… Günah çıkarma hücresine girmeyen ve psikiyatrist kanepesine uzanmayan bir milletin niçin romanı olmazsa, aynı sebep –belki daha kuvvetli olarak- otobiyografisinin bulunmayışı için de geçerlidir. Toplumumuzda insan terbiyesine ait örfler de kendinden uzun uzadıya söz etmesini "ayıp" olarak görür ve kendini beğenmişlik olarak sayar. Zeynelabidin Reşid Bey, İbnülemin Mahmud Kemal'e gönderdiği bir mektubunda, "*İnsan kendi tercüme-i hâlini yazamaz. Medhetse çirkin olur. Aksi için kalemi ebkem olur. Hasılı bir şeye benzemez*."[33]

Tanzimattan sonraki edebiyatımızda otobiyografik eserlerin başında gelen Nigâr binti Osman'ın "Hayatımın Hikâyesi" (1959) isimli eser, Nigâr Hanım'ın beş yaşından 1918 yılında ölümüne çok yakın bir tarihe kadarki hayatını anlatır. Cumhuriyet döneminde ise Necip Fazıl Kısakürek'in "Kafa Kağıdı" (1984) ile

31 *Kitaplık*, nr. 37, İstanbul 1999, s. 175-176.

32 Uğur KÖKDEN, "Orhun Yazıtları'ndan Şair Nigâr'a", *Kitaplık*, nr. 36, Bahar 1999, s. 201)

33 Metin Kayahan Özgül, *Kandille İskandil*, Hece Yayınları, Ankara 2003, s. 146.

"O ve Ben" (1984) isimli otobiyografik eserleri, şairin "Örümcek Ağı" (1925) adlı ilk şiir kitabının yayımlanmasından başlayarak 1978 yılına kadarki hayatını anlatır. Bu eserler, bunalımlı, dalgalanmalarla dolu, kuruntulu bir şairin, nihayet 1934 yılında Nakşibendi şeyhi Abdülhakim Arvasi Hazretleri'yle tanışması ve sonunda onun fikirlerinden yararlanarak huzuru bulması, kafasındaki sorulara tek tek cevap bulmasını anlatır. Olayların 1978 yılında bitmesinin nedeni, Şeyh'inin belirtilen tarihte ölümüdür.

İlhan Berk'in "Uzun Bir Adam" (1982) isimli eseri, şairin kendi ifadesiyle "Kendim Üstüne Bir Kalem Denemesi"dir. Şair bu eserinde, hayatını, kronolojik olmaktan çok, kesit kesit hatırlamalarını, belleğinde yer eden belli olayları, belli kişileri anlatır. Şair, eserinin önsözünde otobiyografisini yazma amacını ve hissettiklerini şöyle dile getirir: "… *kendimi ameliyat masasına yatırılmış bir nesne gibi görmek istiyorum. Geçmişiyle, şimdisiyle bir nesne… Böylece kendimi, yazıya vuran kendimi, bir onu görmek istiyorum. Kendimi anlatarak değil, bırakarak bir yazıda, varetmek… Böylece benim nasıl bir adam olduğum bilinsin, ortaya çıksın istiyorum. Kısaca, kendimi bir roman kahramanı olarak değil, bir yazı konusu olarak görmek, bir yazı olmak. Hepsi bu.*"

Mizah yazarı Aziz Nesin'in "Böyle Gelmiş Böyle Gitmez" (c. I: 1966, c. II: 1977) isimli eseri, yazarın hayat mücadelesini, acılarını, yoksunluklarını, varoluş kavgasını anlatan gerçek öykülerle "böyle gelmişin böyle gitmeyeceğini" kanıtlamaya çalıştığı otobiyografik bir eserdir.

Öykücü ve romancı Halikarnas Balıkçısı'nın "Mavi Sürgün"ü (1961), Cevat Şakir adlı bir gazetecinin nasıl Halikarnas Balıkçısı diye bir deniz şair ve öykücüsüne dönüştüğünü; üç yıllık kalebentlik cezasını 20 yıla varan gönüllü sürgünlüğe nasıl çevirdiğinin öyküsünü anlatır.

OKUMA METNİ:

Ben Orhan Veli

Ben Orhan Veli
"Yazık oldu Süleyman Efendi'ye"
Mısra-i meşhurunun mübdii..
Duydum ki merak ediyormuşsunuz,
Hususi hayatımı,
Anlatayım:
Evvela adamım, yani

Sirk hayvanı falan değilim.
Burnum var, kulağım var,
Pek biçimli olmamakla beraber.
Bir evde otururum,
Bir işte çalışırım.
Ne başımda bulut gezdiririm,
Ne sırtımda mihr-i nübüvvet.
Ne İngiliz kralı kadar
Mütevazıyım,
Ne de Celâl Bayar'ın
Sabık ahır usağı gibi aristokrat.
Ispanağı çok severim
Puf böreğine hele
Biterim
Malda mülkte gözüm yoktur.
Vallahi yoktur.
Oktay Rıfat'la Melih Cevdet'tir
En yakın arkadaşlarım.
Bir de sevgilim vardır pek muteber;
İsmini söyleyemem
Edebiyat tarihçisi bulsun.
Ehemmiyetsiz şeylerle de uğraşırım,
Meşgul olmadığım ehemmiyetsiz
Sadece üdeba arasındadır.
Ne bileyim,
Belki daha bin bir huyum vardır.
Amma ne lüzum var hepsini sıralamaya?
Onlar da bunlara benzer.

C) Otobiyografi ve Kardeş Türler:

Hatıra ve günlük, yazanın tanık olduğu olayları ve tanıdığı kişileri de vermek gayretinde iken, otobiyografi de yazarın bizzat kendisi vardır, kendi özel hayatı ve iç dünyası anlatılır. Oysa anılarda yazarın çevresindeki olaylar ve insanlar, onlara ait dikkat ve gözlemler de vardır. Otobiyografi, yazarını merkeze oturturken, başka kişileri, olayları, hatta mekânları bir silüet, soluk bir geri plân malzemesi olarak görür. Anılarında yazar tanık olduklarını, duyduklarını, yaşadıklarını anlatırken, ilişkiye geçtiği dönemi ve insanları da katarak tek ağızdan aktarılan "çok sesli" bir metin ortaya koyar.Otobiyografide ise, özel hayatını, hissettiklerini, oluşum sürecini yazarken kendini insanlardan sıyırmaya, spotların altında durmaya çalışır. Günlükte yazarın kendisi ve zevki için tutulması, ya-

yımlanma amacı taşımaması özelliği varken, otobiyografi ise basılmak ve başkaları tarafından okunmak üzere kaleme alınır.[34]

Otobiyografi'ye en yakın tür "anı"dır. Çünkü sonuçta otobiyografi yazarı anı yazarı gibi, bugünden bakarak hayatının ana çizgilerini belli bir noktadan başlayarak kaleme alır. Maksim Gorki'nin roman biçiminde tanıdığımız, "Çocukluğum, Ekmeğimi Kazanırken ve Benim Üniversitelerim" adındaki üç eseri, aslında otobiyografi niteliğindedir. Ünlü romancı Nikos Kazancakis'in "El Grekoya Mektuplar"ı aslında yazarın hayatını aşama aşama mektup şeklinde anlatılmasıdır. Ünlü Şilili şair Pablo Neruda'nın "Karaada Defteri" (1964) ve ölümünden sonra yayımlanan "Yaşadığımı İtiraf Ediyorum" (1974), eserlerinde hayatının acılarla ve fedakarlıkla geçen yıllarını anlatırken, aynı zamanda tanıştığı ve dostluk kurduğu şairlerle, sanatçılarla, ihtilalcilerle, devlet adamlarıyla ilgili anılarına da yer verir. Özyaşamöyküsü böylece ilgiyle, soluk soluğa okunacak bir anı kitabına dönüşüverir.

Çoğu romanlara yakından bakılınca, onların aslında birer "yaşamöyküsü" olduğunu görebiliriz. Demir Özlü'nün şu ifadeleri bunu açıkça kanıtlamaktadır:

"En fazla özyaşamsal ögelr taşıyan kitapların, sanırım, ilk iki romanım: Bir Uzun Sonbahar (1976) ile Bir Küçükburjuvanın Gençlik Yılları (1979). O dönemde yüklendiğim (yaşadığım) birçok şeyi boşaltmamın gerekliliğine inanıyordum. Kendime özgü ölçülerde de yaptım bunu. Ama yaşamla yazılan karşılaştırıldığında pek çok şey değişmiş, bütünleşmiş, parçalanmış, -gene gençlik yıllarında etkisinde kalmış olduğum Gide'in "Klasisizm" üzerine yazdıklarının etkisiyle, saklanmış – hayalle fantezinin sınırlarına uzanmıştır bu küçük romanlarda. Onların içine girmeden."[35]

Haldun Taner, bir yazısında, biyografi ile otobiyografi yazmanın zorluklarından bahsederken, her iki türün arasındaki farklara da şöyle dikkat çeker:

"Biyografi yazmak, hele oto-biyografi yazmak, çok netameli bir iş. Dışardan bakana ilkin kolay gelebilir. Çünkü iki şıkta da dayanılacak materyal hazır görünür. Hayatını yazacağınız insanın geçmişi ile ilgili bilgiler ve onu tanımış olanların şifahî tanıklığı elinizin altında sayılır. Otobiyografide ise eserin hammaddesini oluşturan siz, zaten kendi yanıbaşınızdasınızdır. Ne var ki, ilk bakıştaki bu kolaylık görünümü aldatıcıdır. Biyografi olsun, otobiyografi olsun, önce objektiflik disiplini gerektirir. Sonra da, ilk bulduğunla yetinmeyip, kılı kırk yaran büyük bir çaba ister. Otobiyografide, araştırıcı ile araştıran aynı olduğu için kendimize iltimas etme olasılığınız daha da fazla, hatta kaçınılmazdır. Onca otobiyografiyi bunca çekilmez yapan da zaten budur. Biyografide ise objektiflik daha mümkündür. Tabiî, eğer buna kararlı iseniz. Eğer kararlı iseniz diyorum, çünkü çoğu biyografi yazarı, biyografi yazarken de subjektif olmaktan kurtulamazlar"[36]

---

34 Metin Kayahan Özgül, A.g.e., s. 143-144.

35 *Kitaplık*, nr. 37, İstanbul 1999, s. 210.

36 Sabahat EMİR, *Kompozisyon Yazma Sanatı*, İstanbul 1986, s. 245.

ÖRNEK METİN: 1

EDEBÎ SOYAĞACIM- *"Kafadan Doğumlular"*[37]

Buket UZUNER

"Kafadan doğumlulardanım. Aslında ben de herkes gibi bir annenin ve babanın çocuğu olarak doğdum ve onların genetik, maddî, politik ve coğrafî zorunluluk ve tercihleri yönünde eğitilerek büyütüldüm. Yaşım kendi istemediklerim ve sevmediklerimi farkına varacak o yıla ulaştığında –ki, henüz ne isteyip, neden neleri sevdiğimi anlamama çok yıllar vardı, bazıları gibi ben de her şeyi reddedip, kendimi, kendi başıma oluşturmaya koyulmuştum. Yani kafadan doğum başlamıştı. Bu kez doğum sancılarını ve bebek büyütme sıkıntılarını annem değil ben çekiyordum. Bir süre sonra doğumla birlikte artan baba sorumlulukları da benim omuzlarıma binmeye başladı. İşte o zaman bir insanın kendi kafasından kendini yeniden doğurmasının hiç de sandığım kadar kolay bir şey olmadığını anladım. Ama iş işten geçmişti. Bir kez doğum başladı mı, geri dönemezsiniz. Çocuk doğduktan sonra onu öldürmedikçe artık ondan kurtulamazsınız. (Hatta bu bile artık bir kurtuluş değildir!) Kafadan doğumluların çocuk cinayetlerine, intihar denir.

Biyolojik doğumum sezaryansız yani 'doğal' olmuş. Oysa kafadan doğumum feci sancılı, sıkıntılı ve masraflı gerçekleşti. Hiçbir doğuşun geri dönüşü olmadığını, ancak kafadan doğduktan sonra kavrayınca, durumu kurtarmak için hemen benzer sıkıntılar çekmiş insanların yazdıkları, çizdikleri, besteleyip, söyledikleri ve îcad ettikleri arasında işime yarayacak malzemeler aramaya başladım. Bu malzemeleri doğal doğumlardaki biberon, süt ve emzik yerine, gerektiğinde de vitamin ve antibiyotik olarak kullanılacağımı açıklamama gerek yoktur sanırım. Allah'tan, dünyanın pek çok ülkesinde kafadan doğumlu insanların sayısı hiç de az değildi ve bunu keşfetmek (!) beni biraz ferahlatmıştı. Eğer bu ferahlama konusunu somutlaştırmak gerekirse, örneğin ülkenin birinde adamın biri bir gün; "Başlangıç diye bir şey yoktur. Herkes gibi sıram gelince ben de doğdum." O zamandan beri de bir ait oluştur gidiyor, diyerek yalnız olmadığım mesajını vermişti, diyebilirim.

Adamın adı Romain Gary idi, boş zamanlarında da Emile Ajar adıyla kitaplar yazmaktaydı ve ben bir bakışta onunla çok yakın akraba olduğumuzu anlayıvermiştim. Oysa küçükken izlediğimiz yerli filmlerde öz akrabalarına yıllar sonra tesadüfen rastlayan çocukları, tam da oynarken kaçan topu bulup getiren yabancıların kanı çekerdi!!! Gerçek babasını ya da annesini bulan ama bunu henüz farkında olmayan çocuk, mutluluktan uçarak nun boynuna atlardı. Tek ve kesin açıklaması 'kan çekmek' olan bu sahnede hepimiz feci duygulanırdık!!! Demek ki beni de kan çekiyordu ! Ama Romain'e gelmeden çok önceleri el yordamıyla keşfettiğim ilk edebi akrabalarımı atlayamam. Böyle bir

37 *Yaşasın Edebiyat*, Kasım 1997, s. 56-58.

şey, benim gibi güvenirlik ve hatırşinaslık konusunda bazen kendisini tiksindirecek denli sağlam birinin artık istese de yapamayacağı bir şey olur. (Ah, işte yine yapıyorum!)

Hüseyin Rahmi Bey'in hurafelerle dalga geçerken içinden nasıl eğlendiğini çocukken bile görür gibiydim. Gürpınar, günlük yaşamın ve sokaktaki insanın içine avuç avuç serpilmiş boş inançlarını ters çevirip silkelerden bir gün torunları arasında benim gibi birinin de olacağını tahmin ediyordu mutlaka. Ve okuyabilseydi, Gulyabani ile Balık İzlerinin Sesi'nin dünyaya bakışı arasında yakın bir akrabalık olduğunu gülümseyerek teşhis edecekti.

Kimilerini kızdırıp, bazılarını feci rahatsız edeceğimi bilmese de, edebi akrabalarımı artık açıklamaya karar verdiğim bu günde yazı stüdyomun duvarlarında asılı aile fotoğraflarını size göstereceğim. Hem zaten ben saklamayı sürdürsem de artık yazdığım kitaplar çoktan açıkladı bu yazınsal kan bağlarımı. Çünkü artık benim de zamanım gelmişti ve hiç ummadığım yerlerde karşıma çıkan okurlar, en saklı edebiyatçı akrabalarımı bile keşfedip, külyutmaz okur-ajan bakışlarıyla yüzüme vurmaya başlamışlardı!!! (Ah okurla yazarın o saklı metin özümlemelerindeki suç ortaklığı buluşması ne baştan çıkarıcı, ne sevinçli bir randevudur öyle !... Hepimizin içindeki sıra dışılığı nasıl da döküverir ortaya kısacık ve öylece !... Darısı bunu henüz yaşamamış bütün edebiyat yazarlarının başına!) (…)

Elinde camı kırılmış Dostoyevski fotoğrafı, daha önce kırdığı hiçbir şeyi dert etmeyen Esma Hanım, "Bak dedenin resmini kırıvermişim be hanım kızım!" diye boşuna dertlenmiyordu herhalde !!! Pek de aksiymiş rahmetli" (Bakın Allah konuşturuyor bu kadını! Benim en ufak bir etkim, baskım yok, isteyen Fikirtepe'de yaşayan Esma Hanım'ı arayıp, bizzat sorabilir.)

Aksi ve huysuz dedem Feodor'un biraz altında çok yakışıklı ve kendini beğenmiş bir bakışla gülümseyen genç adamın fotoğrafı, o sıralar henüz Paris'ten dönmüş olan bir şaire ait. Tanrım bu adam ne kadar baştan çıkarıcı bakıyor böyle ve yıllardır! Tanrım bu ne kadar albenili bir genç erkektir ki, yıllardır hiç yaşlanmaz bakışları !!! Gözlerinden akan zeka ve hınzırlık aşk yollarımı kaplayan hayranlık duygumla nasıl da örtüşür böyle… Bu adam, anlaşılacağı üzere benim en ensest akrabam, çünkü ben ona hep ve açık açık aşık oldum. Fakat yanlış zamanlama nedeniyle o benim hep 'imkansız sevgilim' olarak kaldı. Biraz hocam, biraz ağabeyim, azıcık babam, ama en çok imkansız sevgilim… Otuz yıl erken doğmuş olsaydım, ah olsaydım!... Adını söylemesem de artık biliyorsunuz. Şiirine akraba olduğum kadar, edebiyat kariyerime en çok emeği geçen bu yakışıklı büyük şair, Attilâ İlhan'ın ta kendisi…

Kütüphanemin üst rafında karakalem bir çift el resmi göreceksiniz. O bana Ankaralı şair bir akrabamdan miras kaldı: Metin Altıok. (…) Şiirlerinde akan tutkusal kanla bir başka edebi akrabamdır. Şiirleri kadar güzel el resimleri çizer, Kibele heykelcikleri yapardı.

İntihar etmeden bir yıl önce çekilen bir fotoğrafıyla uzaktan akrabam olan Virginia Wolf hanımefendi kafa tutan bir bakışla aynı duvardan gözünü üzerime dikmiş, sigara-

sını içiyor. Onunla pek anlaşamıyoruz ama. Kendine Ait Bir Oda kitabında söylediklerinyle, benim bir kadın yazar oluşumun altındaki temel taşlardan önemli birini koymuş olduğunu asla inkar edemem.

Ressam, heykeltıraş ve besteci olan akrabalarıma bu yazının yalnızca edebiyatçı akrabalarımı anlatmak üzere yola çıkılması nedeniyle hiç değinmeyeceğim. Ama tedavisi kesinlikle ve ümitsizce olanaksız bir sinema hastası olduğum için kendi senaryolarını yazan yönetmenleri de edebiyatın içine alabiliriz düşüncesindeyim. Böyle yaparsak ilk sinemacı-yazar akrabamın önlenemez takıntıları ve koyu kara mizah nedeniyle Woody Allen olduğunu açıklayabilirim. Benim takıntılarım da tıpkı New York'lu akrabamınkiler gibi aşk ve ölüm !

İkinci sinemacı-yazar akrabam kimi kez kendisini bile ürküttüğünü düşündüğüm (bazen grotesk!) Emir Kustarica'dır. Bir gün onunla çalışmak düşlerim arasında. (…)

Fakat edebî soyağacım içinde asıl en yakın akrabamı hala size söylemedim değil mi? Bizim Doğu Akdeniz kültürümüzden çıkan bir kadın yazar var ki, o hem edebiyatıyla hem de kişiliğiyle hep en yakınımda durmuş aynı kandan gelmişiz düşüncesini daha ilk günden yüreğime düşürmüştür. 'Aslolan Yaşamak' diyerek dolu dizgin 'Yenişehir'de Bir Öğle Vakti Piknik Kafe'den, yaşamın, aşkın ve edebiyatın içinden geçen bu yaramaz, atak ve duyarlı, zeki kızın adı Sevgi Soysal'dır. Sevgi her bakımdan en sevgili edebî akrabamdır. O erkenden çekip gittiği yıllarda, ben bir üniversite öğrencisiydim ve gerçek bir akrabamın o sıralara denk düşen ölümüyle kıyaslanamayacak kadar büyük bir ateş düşmüştü içime. O ateş hala sönmedi. Onun gizlice bana vasiyet ettiği önemli bir dileğini geçen yıl gerçekleştirdiğimde, alınganlığını güçlü mizacıyla saklamaya çalıştığı güzel gözleriyle gülümsedi bana duvarımdaki resminden.

Düşünce suçundan yargılandığı yıllarda ona mesleğini soran bir erkek yargıca, bitirdiği üniversiteden aldığı yasal unvan yerine, yüreğindeki ve kitaplarındaki mesleği söylemişti Sevgi Soysal. "Mesleğim Yazarlık" demişti.

Yargıç zabıt kâtibine dönüp 'ev kadını' yazdırtmıştı. Ya bir gazeteden okuduğum ya da televizyondan izlediğim bu olay bende derin bir iz bırakmıştı. Yıllar önce Sait Faik'e yazar yerine 'işsiz' diyen aynı zihniyet bu kez de bir kadın yazarı erkeğin işsizliğine denk düşen aşağılama olarak düşündüğü ev kadınlığı ile itip kakmıştı. Yirmi yaşındaydım ve çok incinmiştim. Bu kadar sevdiğim önemsediğim ve çok yakın akrabam olan Sevgi Soysal'ı nasıl incitmişlerdi kimbilir… Nasıl üzülmüş, ne çok öfkelenmişti kimbilir. O zaman ona verdiğim sözü geçen yıl tutabildiğimde, elimde meslek hanesinde 'yazar' yazan pasaportumla Sevgi Soysal'a gülümsedim. Hayatımda hiç görmediğim bu sevgili kadın, vaziyetini yerine getirecek bir edebi akrabası olacağını zaten biliyordu, bana sorarsanız.

Gerçek akrabalarımın hiç birini, ama hiç birini (sizler gibi) kendim seçmedim. Aralarında sevdiklerim hatta ilginç bulduklarım bile var. İçlerinde yıllardır yüzlerini görmediklerim, hiç hoşlanmadıklarım, yaşlandıkları için eski çiğliklerini unutmuş gibi yaparak, bayramlarını kutlayıp, yılbaşı tebrik telefonu ettiklerim de var. (Güvenilir ve hatırşinas olmak gibi sırtıma yük olan iki illet huyum var ya.. Yalnızca iki mi???)

Öte yandan, birincil derecede biyolojik akrabalarım olan anneme, babama, kardeşime ve oğluma hiç benzemeyen yanlarım var. Benzediği için sevindiğim, çektiği için bozulduğum damarlarım da pek bol. Gezginliği, yerleşik yaşayamayışı, her türlü konforu Sultan Reşat'ın saray şairi olması kaydıyla elde edebilecekken, özgürlüğünü ve acı/kara mizahlı şiirlerini yazmayı tercih eden annemin büyükbabası Kemahlı İbrahim Hakkı Bey ve onun bir yanıyla akraba olduğu Mevlana ile gerçek bir kan bağım olduğunu pek işime geldiği için burada yazmadan geçemeyeceğim. Bu hiç değilse hakkımda duyduğum en güzel dedikodu olan Afife Jale ve Pirî Reis'in gerçek torunu olduğumu yazanların romanların birinci tekil şahıs kahramanlarıyla, yazarlarını karıştırmalarındaki gibi hayali bir akrabalık değil! Hiçbir şeyi özgürce seçemediğimiz, doğumla ölüm arasındaki şu kısacık yaşam yolculuğunda sizlerin sanatsal akrabalarınız kim olurdu bilmiyorum ama bu sentetik olmasına karşın feci duyarlı soyağacı yazısını yazarken benim yine de insaflı davrandığımı düşünüyorum. Ben hiç değilse sahte bir soyağacı çıkartmakla yetindim oysa. Rus asıllı Fransız Yahudi akrabam Romain Gary, 'Bir ara ölümden kaçmaya çalışırken yirmi tane kimlik kartı çıkartmıştım.' Diyor."

ÖRNEK METİN: 2

OTOBİYOGRAFİ NİYETİNE[38]

İtalyo CALVİNO

Grand Bazaar (Milan)

Eylül-Ekim 1980

Benden biyografik bir yazı istiyorsunuz –beni her zaman utandırmıştır bu. Biyografik veriler, nüfus kütüklerindekiler bile, insanın sahip olduğu en özel şeylerdir ve bunları açıklamak, bir psikoanalistle yüzleşmeye benziyor. En azından ben öyle sanıyorum: Kendimi hiç psikoanaliz ettirmedim.

Terazi burcunda doğduğumu söyleyerek başlayacağım, yani kişiliğimde denge ve dengesizlik, birbirlerinin aşırılıklarını karşılıklı olarak düzeltir. Ailem yıllarca Karayipler'de kaldıktan sonra döndüklerinde doğdum; hep başka bir yere özlem duymama yol açan coğrafî istikrarsızlık da buradan geliyor.

Ailemin bilgisi tümüyle bitkiler âlemine, mucize ve erdemlerine yoğunlaşmıştı. Bir başka tür bitkisel büyümeye, yazı sözün büyüyüşüne kapıldığımdan, onların bana öğretebilecekleri şeylere sırt çevirdim; ama insan olana dair bilgelik de bana yabancı kaldı.

38 *Kitap-lık*, nr. 2, İstanbul 1993.

Çocukluğumdan gençliğime kadar, Riviera'da bir kasabada, onun korunaklı, küçük ikliminde yaşadım. Hem körfezindeki deniz, hem de koca dağlar bana koruyucu ve güven verici geldi. İtalya'dan dar bir kıyı yoluyla, dünyadansa çok yakındaki bir sınırla ayrılıyordum. Bu kabuktan uzaklaşmak, doğum travması yinelemekti benim için, ama bunu ancak şimdi anlayabiliyorum.

Diktatörlük günlerinde büyüdüğüm ve askerlik yaşına geldiğimde kendimi topyekün savaşın ortasında bulduğum için, barış ve özgürlük içinde yaşamanın, benden her an geri alınabilecek, kırılgan bir tür talih olduğunu düşünürüm hâlâ.

Bu eğilim yüzünden, politika gençliğimin uğraşları arasında belki de fazla büyük bir yer tuttu. Yani benim için fazla büyük demek istiyorum, yapabileceğim katkı için fazla büyük, çünkü politikadan uzaklaşmış gibi görünen şeyler, ülkelerin ve insanların tarihlerini (hatta politik tarihlerini) çok daha fazla etkiliyor.

Savaş biter bitmez, büyük şehrin çağrısını, taşra kökeninden daha güçlü olarak hissettim. Bir süre için Turin'le Milan arasında tereddüt eder buldum kendimi. Turin'i seçişimin elbette nedenleri vardı, sonuçlarının olmadığı da söylenemez. Artık hem nedenleri hem de sonuçları unuttum, ama yıllarca kendime, Milan'ı seçseydim her şeyin epey farklı olacağını söyledim.

Yazı sanatına oldukça erken el attım. Yayımlanmak benim için kolay oldu, hemen de tutuldum ve anlaşıldım. Ama bunun şanstan başka bir şey olmadığını görmem ve kendimi inandırmam için çok zaman geçmesi gerekti.

Bir yayınevinde çalıştığımdan, başkalarının kitaplarına, kendiminkilere ayırdığımdan daha fazla zaman ayırıyordum. Bundan pişman değilim: Uygar bir şekilde bir arada yaşamaya yarayacak her şey, doğru yolda harcanmış enerjidir. Ciddi ama hüzünlü bir şehir olan Turin'den, sık sık Roma'ya inerdim. (Bu arada, Roma hakkında olumsuz sözler dışında bir şeyler söylediğini duyduğum İtalyanlar, yalnızca Turinlilerdir.) O yüzden Roma, kendime neden diye hiç sormadan en uzun süre yaşadığım İtalyan şehridir herhalde.

Benim için ideal yer, bir yabancı olarak yaşamanın en doğal olduğu yerdir. Bu nedenle, karımı bulduğum, ev kurduğum ve bir kız çocuğu yetiştirdiğim şehir Paris olmuştur. Karım da bir yabancı ve üçümüz bir araya geldiğimizde, üç farklı dilde konuşuyoruz. Her şey değişebilir ama ana rahminden daha kişiye özel ve nihai bir dünya gibi içinizde taşıdığınız dil değişmez.

Bu otobiyografide daha çok doğum konusu üzerinde durduğumu ve diğer aşamaları, ışığı ile görüşümün devamı olarak konuştuğumu fark ediyorum; şimdiyse daha da geriye, doğum öncesi dünyaya dönmeye çalışıyorum. Bu, çıkış noktalarını araştırma olarak algılanan her otobiyografinin karşılaştığı risktir, tıpkı Tristam Shandy'ninki gibi, o da kendinden öncekilerin üzerinde durur ve yaşamını anlatmaya başlamak zorunda kaldığı noktaya geldiğinde, söylenecek başka hiçbir şey bulamaz." (Çeviren: Cem AKAŞ)

ÖRNEK METİN: 3

YAZARIN SESİ, SOLUĞU[39]

Adalet AĞAOĞLU

İstanbul'da doğmadım. Galatasaray Liseli değilim, Amerikan Kız Koleji'den de değilim. Selanik'le hiçbir bağım yok. Ankara Mülkiyesi'ni bitirmedim. Beşiktaş takımını tutmadım, Gençlerbirliği ile hiçbir ilişkim olmadı. Bir gazeteye kapılanmadım, bir dergide klikçilik etmedim, kooperatiflere girmedim. Doğu'dan da gelmedim. Kürt değilim, Ermeni değilim. Mason Derneği ile ilgim yok. Benim sırtımı okşasın diye, kimsenin sırtını okşamadım ve erkekler cemiyetinin üyesi bulunmuyorum. Feministlere de katılmadım üstelik. Bir yığın yazara uzaktan tutuldum, onlar da zaten beni tanımazlar. Sağa sırtım hep dönük; Marks'a taptım; ona kızdım; kimsenin kimseyi ezmeye hakkı olmadığına inandım ve kabagüce karşı durdum. Herhalde bana Hıristiyan dünyası da sahip çıkacak değil, ne de Müslüman. Sık sık düşündüm: Benim bayramlarım yok. Öyleyse cenaze törenim de olmayacak.

Bu durumda bulunan her yazarın, bir gün göçüp gittiğinde, sesi soluğu tam kesilmiş olacak. Birisi, nihayet, kitaplarında gerçekten yaşayan bir şeyler var mı, yok mu, diye bakana kadar.

(Tabiî o gün yazının da bir anlamı kaldıysa?!.

Eğer ortada hâlâ yazarlık diye bir şey kalmışsa, yaratı sürüp gidiyorsa.)

1985

11. MEKTUP

"Mektup bir öznel anlatımdır; insanı, mektubu yazan, hem olayı yaşayan, hem de buna öznel açıdan tanıklık eden kişiye götürür. Olayın kendisine gelince, çok yakın olmasına rağmen, çoktan düşünülmüş ve açıklanmıştır."

Jean Paul SARTRE

Bir kişinin, uzaktaki tanıdığına bir şeyi haber vermek, bir dileğini iletmek yahut ondan bir şey istemek veya sormak için gönderdiği yazılara denilir. Mektuplaşmak kişiler arasında olabileceği gibi kuruluşlar arasında da gerçekleşebi-

39 *Okurunun Yazarı*, İş Bankası Yay., İstanbul 2006, s. 275.

lir. Sosyal yaşantımızda her zaman başvurmak zorunda kaldığımız bir yazılı anlatım türüdür.

Mektup, en eski haberleşme araçlarından biridir. İnsanlık tarihinde, tablet üzerinde yazılanlardan başlayarak bugün cep telefonundaki ve e-maillerdeki yazışmalara varıncaya kadar çeşitlilik kazanmıştır. Önceleri mektuplar, daha çok posta yoluyla (zarf ve içerisinde yazılı bir kağıt) ulaştırılırlardı; ancak günümüzde yaygın olan elektronik mektuptur.

Bugün hemen hemen unutulmaya yüz tutmuş olan mektuplaşmanın insan ilişkilerinde olduğu kadar, kültür ve edebiyatımızda ayrı bir yeri vardır. Mektuplar, bazen muhatabımızın yüzüne söyleyemediğimiz sözlerin de iletilmesini sağlar. Şartlar ne kadar değişirse değişsin, telefon, cep telefonu, internet gibi araçlar ne kadar kullanılırsa kullanılsın, mektup, kişinin ve yazarın sığındığı, sıkıntılarını unuttuğu, yazarak rahatlamayı sağladığı bir araç olarak kalacaktır. Yazılı, somut bir belge hükmünde olan mektuplar, insanın yıllar sonra tekrar eline geçtiğinde içini mutluluk, heyecan, özlem hatta pişmanlık kaplayacaktır.

Edebiyatçıların birbirlerine ya da basın organlarında açık biçimde sanat ve edebiyat konularındaki düşüncelerini açıklamak ve tezlerini savunmak için yazdıkları mektuplar gerek eğitici olmaları, gerekse o yazar ve sanatçı hakkında "özel bilgi"lere ulaşılmaları açısından diğer mektuplara göre önemlidir. Çünkü bu mektuplarda yazar ve sanatçılar aynı zamanda edebiyat ve sanatla ilgili konularda birbirleriyle dertleşir ve geçmiş yaşantılarını ortaya koyabilirler.

Bir mektubu edebî eser haline getiren yön, onu bir edebiyatçının yazması, bir edebiyatçıya yazılması yahut edebiyattan söz etmesi değil; ifade tarzındaki edebîliktir. Yazar ve sanatçıların arkalarında bıraktıkları bu mektuplar, araştırma yapacak ve eserlerini anlamaya çalışacak akademisyenler için önemli belge niteliğindedir. Bu tür mektuplar, yazar ve sanatçının edebiyat ve sanattaki amacını ortaya koyabileceği gibi kişiliğini ve eserlerini anlamamıza da yararlar. Yazar ve sanatçının diğer kişiler ve yaşadığı devri için ne düşündüğünü; ayrıca, eserlerin gün ışığına çıkmadan önce nasıl bir hazırlık dönemi geçirdiğini, hangi amaçla yazıldığını öğrenmemizi kolaylaştırabilir.

A) Mektup Nasıl Yazılır?

Mektuba "Sevgili Kardeşim, Canım Anneciğim, Aziz Dostum Fatih..." gibi yazılan kişiye, ilgi ve yakınlık derecesine göre bir hitap cümlesi ile başlanır. Giriş bölümünde mektubun yazılış sebebinden kısaca söz açtıktan ve hal hatır sorduktan sonra gelişme bölümünde, bulunulan yerle ilgili karşı tarafın ilgisini çekebilecek bilgiler, sağlık haberleri verilir, duygu ve düşünceler açıklanır. Sonuçta sevgi, saygı, selam ve iyilik dileklerini bildiren cümlelerle mektup sona erer.

Mektuplarda yazılan kişinin yakınlık ve samimiyet derecesine ve yaşına göre samimi veya saygılı veya resmi bir dil kullanılır. Dikkat çekecek ve aşırıya kaçacak derecede sanatlı ve süslü söyleyişten kaçınmalı; bunun tam zıddı olarak da (kestane kebap/yemesi sevap/ mektubuma acele cevap) gibi basmakalıp sözleri de kullanmamalıyız. İfade temiz ve yalın, yazı okunaklı, paragraf ve kağıt düzenine uyulmalıdır. Günün tarihi, yazıldığı yerin adı kağıdın sağ üst köşesine yazılır. Ay ve gün adının yazılması gerekmez.

Mektuplar genellikle beyaz çizgisiz kağıda, mavi veya siyah mürekkepli kalemle yazılır. Ancak özelliği olan birine, özel bir mesaj içermesi açısından farklı kağıt ve renk kullanılabilir. Örneğin aşk mektupları pembe renkli veya kalp şeklinde kesilmiş bir kağıda yazılabileceği gibi mürekkebin rengi de kırmızı olabilir.

Mektup yazarken özenti ve yapmacığa kaçmadan, samimi olunmalıdır. Mektuplar, onu yazanın kişiliği, karakteri ve birikiminin aynasıdır. İşte mektupların değeri ve daha sonra kitap olarak basılma ihtimali, onları yazan kişilerin duygu ve izlenimlerini; duygu, heyecan ve düşünceleri samimi bir şekilde ifade edebilme becerisine bağlıdır.

Diğer türlerde olduğu gibi, iyi mektup yazma, zamanla geliştirilen bir beceridir. Başlangıçta duygu ve düşüncelerimizi, daha sonraki yazışmalarımızda karşıdaki yazıştığımız kişinin ilgisini çekecek hoşuna gidecek konulardan da bahsedebiliriz. Örneğin, görülen bir resim sergisi, izlenilen bir film ve tiyatro eseri; dinlenilen bir konser ve konferans gibi konular hakkında ayrıntılara ve kişisel yorumlara girerek mektuplarımızı ilgi çekici duruma getirebiliriz.

Mektuplarda her çeşit dilek, amaç bulunabilir; mektuplar buna göre de "özel mektuplar, edebî mektuplar, resmî mektuplar ve iş mektupları gibi çeşitlere ayrılır.

B) Mektup Niçin Yazılır?

Mektubun en önemli ve eski işlevi "haberleşme aracı" olmasıdır. Diğer yazılma nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Mektup birbirinden ayrılan dost ve sevgililer arasında "hasret" acısını gidermek için yazılabilir.

2. Mektup bir dilekçe gibi, sorun çözücü veya yardım edebilecek herhangi biri ya da makamdan bir şey istemek için yazılabilir.

3. Mektup yine belirli biri ya da makama bilgiler veren bir "rapor" niteliğinde, bazen de bir "şikâyetnâme" olabilir. Bu tür mektuplar, kişi ya da makama eleştiri ve uyarı niteliğindedir.

4. Mektup, kendini savunma aracı olabilir. Kendisine yöneltilen eleştiri ve suçlamalara karşı cevap niteliğindedir.

5. Mektup, kimi zaman adeta bir haber bülteni işlevi görebilir. Gurbetteki kişiye memleketi hakkında veya memleketine gurbet hakkında verilen bilgiler içerir.[40]

OKUMA METNİ:

İKİ GÖZÜM, AZİZ KARDEŞİM, EFENDİM,[41]

Prof. Dr. M. Fatih ANDI

Modern teknolojinin "insana yaptığı fenalıklar"dan birisi de, onu kolay(cı)lığa, rahat ve konfora alıştırarak hayatında açtığı "boş zamanlar"ın can sıkıntısını ruhuna musallat etmesidir. Modern insan bu yüzden zamanı, içine sindiremeden; kendisine verilen bu "az mühlet"in her an "mev'ud saat"e doğru akıp gidişinin paniğiyle, hızlı, değişken tempolu ve "çılgınca" bir hayatla doldurmayı seçmiştir.

Modern ömrü, zamanı da ihtirasla tüketiş ekseninde yürür.

Böylesine hızlı ve hırslı bir tüketiş/tükeniş içerisinde küçük meşgalelere ayrılmış "boş zaman" elbette kalmamaktadır.

Modernliğin sam yeli bize de ulaştı; teknolojinin ömrümüze kattığı "ıttırad" ve basitleştirerek fakirleştiricilik bizi de buldu. Bizim hayatımız da artık küçük ama insanî teferruatlardan tecrit edilmiş bir surette "hızlı" akıyor.

İşte bu "küçük" teferruatlardan birisi de, git gide hayatımızdan çekilme eğilimindeki mektuplaşma olgusudur.

Artık insanlar sevdiklerine az mektup yazıyorlar. Yahut yazmıyorlar. Üşeniyor dostluklara… Zira ellerinin altında "müthiş" bir teknolojinin sağladığı bir imkân var: Telekomünikasyon… Telefon, telsiz, cep telefonu, hatta radyo, televizyon… Hayatın koşuşturmacası arasında kağıt, kalem bulup, oturup zaman ayırarak, sayfalar dolusu çiziktirmek, zarftı, puldu, hele onca işin arasında postaya vermekti… Zor geliyor onlara. Oysa telefon hemen ellerinin altında, yahut ceplerinde… Birkaç saniyelik iş…

Epey zaman olmuştur herhalde bizim postacılarımızın da o emektar, aşınmış meşin çantalarının içinin resmî evraklarla, iş dünyası yazışmalarıyla, broşürlerle, makbuz, fatura, tebliğat pusulalarıyla dolmaya başlayıp, taşıyıcısının bile yüreğini çarptıran, gözlerini ışıtan sıcacık asker mektuplarının, yanık gurbet mektuplarının, utangaç âşık mektuplarının, samimî dost mektuplarının gitgide azalmaya başlamasından bu yana…

---

40 Şaban SAĞLIK, "Şiire Düşen Mektup İmgesi…"*Hece – Mektup Özel Sayısı*, nr. 114-116, s. 233-234).

41 *İnsan Toplum Edebiyat*, Kitabevi, İstanbul 1995, s. 116-119.

Telefonun, telsizin birkaç saniyelik "işbitirici" fonksiyonelliğine karşılık, mektup iki ayrı insanın, iki ayrı dünyanın birbirine anlık değil, "teennî" ile açılmasını sağlar.

Kabul etmek zorundayız ki, modern iletişim araçları kolaylıktır, hızdır, yaygınlıktır. Fakat aynı zamanda hayatımıza bir rehâvet, tek boyutluluk ve önemlisi, otomatlaşma katmadıklarını iddia edebilir miyiz? Mektubun hayatımızdan çekilmeye başlamasıyla, nice küçük insanî telaşçıklar, özlemler, bekleyişler, halecanlar, sevinçler, türküler, benzetmeler, deyimler, anekdotlar da yavaş yavaş geçmişe kayan birer teferruâtçık olmaya başlamıştır. Mektubun hayatımızdaki sıcak, iddiasız, temkinli yerine karşılık, modern enformasyon ağının hayatımızı (ve basîretimizi) nasıl kuşattığı, doldurduğu, yönlendirdiği, hatta yanıltarak çarpıttığı modern insanın trajedilerinden bir trajedi değil midir?

Mektup, yazıya yüklenmiş kalıcılıktır, yazıldığı zamanın ötesine ve üçüncü şahıslara aktarılabilirliktir. Bu onun tesir gücünü arttırır. Ona günübirlik iletişim fonksiyonunun ötesinde bir vesika değeri ve hatta yazarına ve üslûbuna göre belki de bir edebî metin kıymeti kazandırır.

Edebî telefon veyahut telsiz konuşmaları yoktur. Olsa da yazıya dökülmediği için uçucudur. Oysa edebiyatta mektup bir edebî tür sayılmaktadır.

Fuzulî'nin meşhur Şikâyetnâme'si, üzerinden geçen yüzlerce seneye rağmen hâlâ bizimdir, bizim edebî zenginliklerimizdendir. Bugün hâlâ bize, en azından "Selam verdim, rüşvet değildir deyü almadılar" cümlesiyle, bir şeyler söylemektedir. Bu şikâyetini Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi'ye telefonla bildiren bir Fuzûlî bizim için ne ifade ederdi? Toplamı binlerce sayfa tutan mektuplarına karşılık Magosa'da ahbâbıyla "telsizleşen" bir Nâmık Kemal'in edebî ve tarihî değerinin bir cephesi noksan kalmaz mıydı?

Edebiyatçı mektupları dilin estetik kullanımıyla ve bize bir sanatkârın iç dünyasının zenginliklerini samimiyetle, perdesiz, örtüsüz sunuşlarıyla daha çok önem kazanırlar. Zenginlikleriyle bizi zenginleştirirler. Bu mektuplar aynı zamanda kültür ve edebiyat tarihimizin tamamlayıcı belgeleridirler. (…)

C) Mektup Türünün Gelişimi:

Mektup, yazının kullanılmaya başlanması tarihine kadar uzanan en eski yazılı anlatım türüdür. Eldeki eski örnekler, Mısır firavunlarının diplomatik mektupları (M Ö 15-14. yüzyıllar) ile Hitit krallarının Hattuşa'da (Boğazköy) bulunan mektuplarıdır. Bir edebiyat türü olarak ise mektup, Romalılarda gelişip yaygınlaşmıştır. Bu türde yazanların başlıcaları, düzyazı olarak Çiçero (MÖ 106-43), manzum olarak Horatius (MÖ 65-8)'tur. Bu mektuplar, Roma toplumunu canlı ve derin bir şekilde yansıtmaktadır. Yunan ve Latin düşünür ve hatiplerin mektuplarından sonra, Rönesans'tan itibaren Avrupa'da bu tür yaygınlaşmış; ayrıca yayınlanmak üzere yazılmış edebî mektuplar yazılmaya başlanmıştır.

İlk önce sadece bir haberleşme aracı olarak kullanılan ve "özel" sıfatı ile tanımlayabileceğimiz mektubun daha sonraki yıllarda politik, diplomatik ve edebî

mektuplar adları altında değişik örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Yazarın iç dünyası, duyguları, hatta belki de kendi kendine dahi itiraf edemediği bazı duygu ve düşüncelerini ortaya koyduğu mektup türü, zaman zaman diplomatik meselelerin, edebî konuların, eleştirilerin ya da gezi izlenimlerinin aktarıldığı bir tür olarak karşımıza çıkar. İslam edebiyatlarında da büyük düşünürler ve velîler, bu türü yaygın bir şekilde tasavvuf ve eğitim amaçlı olarak da kaleme almışlardır.

Fransız şairi Clement Marot, 16. yüzyılda manzum mektuba nükteli bir hava vermiştir. Ronsard'ın mektupları daha ağırbaşlıdır. 17. yüzyılda La Fontaine, mektuba konuşmanın rahat tonunu kazandırmıştır. Boileau, yazdıklarıyla yergiye yönelmiştir. Yine 17. yüzyılda Fransa'da yalnız mektup türüyle yazan ve meşhur olan yazarlar da ortaya çıkmıştır. Fransız Madame de Sevigne yazarlık ününü mektuplarına borçludur. Yazar, kocasının ölümünden sonra kızının da evlenip Provence'a gitmesinin ardından duyduğu yalnızlığı gidermek için kızına yazmış olduğu mektuplarında, toplumdaki olayları, gündelik hayatın ayrıntılarını, evini, tanıdıklarını, gezilerini ve okuduğu kitaplarla ilgili görüşlerini ortaya koymuştur.

18. yüzyılda mektup türü öğretici bir edaya bürünmüştür. Bu yüzyılda Voltaire ve Diderot mektuplarında kişiliklerini olduğu gibi bütün çıplaklığı ile ortaya koymuşlardır. Bu mektuplar, anlatımlarının sadeliği, doğallığı, içtenliği ile çok beğenilmişler ve yazarların anı ve günlüklerinden daha çok ilgi çekmişlerdir. Voltaire'in sayısı 20 binin üzerinde olan mektupları, l8. yüzyıl Fransa tarihini, toplum hayatını, düşünce dünyasını, sanat ve edebiyat çevrelerini aydınlatan önemli belgelerdir. Her türlü yapmacıklıktan arınmış olan bu mektuplarında Voltaire, her çeşit anlatımı denemiş ve zaman zaman olgun bir zekânın ürünü olan alaycılık ve iğneleme üslûbunu öne çıkarmıştır.

18. yüzyılın diğer önemli yazarlarından Diderot'un mektupları, kişiliğini, heyecanlarını ve düşüncelerini yansıtan en büyüleyici belgelerdir. Mektuplarındaki içtenlik, incelik, doğallık, anlatımdaki çekicilik dünya edebiyatında pek az görülür. Ayrıntılara yer verdiği bu mektuplarında düşünce ve edebiyat dünyasıyla ilgili haberler, düşünceler ve eleştiriler yer alır.

Aynı dönemin diğer ünlü yazarı Jean Jacques Rousseau, mektuplarında, insanlardan ürken, gene de onlarsız edemeyen, yalnızlığın huzuruna gönül vermişken sevgilerin hüznüyle bu yalnızlığı kendine zehir eden, aşırı duygululuğu ve alınganlığı yüzünden dostlarını kıran, onlar tarafından kırılan bir insan örneği çizer. Montesqieu, ölümünden sonra yayınlanan mektuplarıyla olduğu kadar, Türkçe'ye de çevrilen "İran Mektupları"yla da anılır.

"Madame Bovary" romanı yazarı Gustave Flaubert'in de çok sayıda mektubu vardır. Flaubert, fazla özen göstermeden, içinden geldiği gibi dostane bir üslûpla, çoğu kez de keyifli bir anlatımla kaleme aldığı, incelikli bir duyarlık ve yoğun bir sevecenlikle dolu mektupları, kimi eleştirmenlerce başeser olarak görülür.

George Sand ve Victor Hugo, Stephan Mallarme, Charles Baudelaire, mektupları ile 19. yüzyıl Fransız edebiyatına damgasını vurmuş yazar ve şairlerdir.

Andre Gide, Paul Valery, Reiner Maria Rilke, Marcel Proust ve Jean Paul Sartre, 20. yüzyılın önemli mektup yazarlarıdır.

D) Türk Edebiyatında Mektup:

Türk divan edebiyatında resmi ve özel mektuplar "inşa sanatı" içinde kabul edilmiş, özenli bir dil ve anlatımla yazılan mektuplar, münşeat mecmualarında derlenmiş, hatta bu gibi mektupların kimlere nasıl bir tarz ve protokol üslûbuyla yazılması gerektiği hakkında didaktik içerikte eserler kaleme alınmıştır.

Münşeat mecmuaları, edebiyatımızda mektup türünün ilk örnekleri sayılırlar. Mektubât-ı Şeyh Aziz Hüdaî, Mektubât-ı Niyazi-i Mısrî gibi eserler mektuplardan oluşmuş eserlerdir. Ancak bunlar tarih bakımından önemli olmakla birlikte dil ve anlatım açısından bir özellik göstermezler. Bu tarz mektup örnekleri Tanzimat'tan sonra da bir süre devam etmiştir.

16. yüzyılda Fuzulî'nin kendisine bağlanan maaşın bir türlü verilmemesi üzerine, devlet yetkilisine yazmış olduğu "Şikâyetnâme"si, devren resmî dairelerinin çalışma tarzını ortaya koyan sosyal eleştiri olarak görülebilir.

Eski edebiyatımızda mektuplar konularına göre farklı isimlerle adlandırılırdı. Örnek verecek olursak, "Tehniyenâme" ve "Tebriknâme"ler, değişik olayları kutlama; "Taziyenâme", başsağlığı dileme; "Takrîz", birinin kitabını övmek için yazılan mektuplardır. Divan edebiyatında manzum mektupların da sayıları hayli fazladır. Bağdatlı Ruhî'nin zamanının bütün şairlerini ve yaptıkları işleri sıralayan ve onların hal ve hatırlarını soran mektup üslûbuyla yazılmış 41 beyitlik kasidesi önemli bir örnektir. Divan şairleri, kelime oyunları, seci v.s. gibi edebî sanatları kullanarak mektupları süslerler.

Divan edebiyatında manzum mektuplar mesnevîlerin içinde anlatılan olayın akışı içerisinde yer alırlar. 15. yüzyıl şairlerinden Germiyanlı Şeyhî, meşhur "Husrev u Şîrîn"inde Ferhad'ın ölümü üzerine Hüsrev'in Şirin'e; Meryem'in ölümünden dolayı da Şirin'in Husrev'e taziye mektubu yazmasını örnek verebiliriz. Bunun gibi birçok mesnevîlerde yer alan manzum mektuplar, olayın anlatılmasında yardımcı unsur görevi yapmaktadır.[42]

Türk edebiyatında özel mektupların herhangi bir yazı veya kitap içinde yahut bir kişiye ait toplu olarak yayımlanması Batılılaşma süreciyle başlamıştır. Bunlar arasında Ebuzziya Tevfik'in "Numune-i Edebiyât"ında bulunan Âkif Paşa'nın Şeyh Müştak'a, Şinasi'nin Paris'ten annesine ve Namık Kemal'in değişik kişilere yazdıkları, edebî bir değer atfedilerek veya belge kabul edilerek yayım-

42 Emel KEFELİ, *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, Kitabevi, İstanbul 2002 , s. 19-22.

lanan ilk özel mektuplardır. Daha sonra edebiyatçıların özel mektupları zaman zaman dönemin dergilerinde ve özellikle antoloji mahiyetindeki kitaplarda neşredilmiştir. Cumhuriyet'ten önce bir kitapta derlenmiş pek az örneği bulunan mektup yayınları arasında Muallim Naci'nin "Mektuplarım"(1886); Beşir Fuad-Fazlı Necip arasındaki yazışmalardan oluşan "Mektubât" (1888); Ahmet Midhat - Muallim Naci arasında "Muhaberât ve Muhâverât"(1884); Abdülhak Hâmid'in "Mektuplar"ı (c. I ve II, 1917-1918) sayılabilir.

Cumhuriyetten sonra özellikle 1960'lı yıllardan sonra okuyucu ve araştırmacılardan gördüğü ilgi üzerine hatıra türüne paralel olarak mektup kitaplarında da artış gözlemlenmiştir. Bunlardan önemli sayılanlar şunlardır: Cahit Sıtkı Tarancı, "Ziya'ya Mektuplar", "Evime ve Nihal'e Mektuplar" (1957); Ziya Gökalp, "Limni ve Malta Mektupları" (Ankara 1965); Namık Kemal'in Hususî Mektupları, (Hazırayan: Fevziye Abdullah Tansel, c. I-IV, 1967-1986); Nazım Hikmet, "Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar" (İstanbul 1970) ve Kemal Tahir'e yazdığı "Kemal Tahir'e Hapisaneden Mektuplar"(1968); Ahmet Hamdi Tanpınar, "Mektuplar", (Ankara 1974); Yahya Kemal, "Mektuplar-Makaleler (İstanbul 1977); Mehmet Kaplan, "Âli'ye Mektuplar" (İstanbul 1992); Tahir Olgun, "Edebî Mektuplar", (Ankara 1995); Behçet Necatigil, "Serin Mavi", (İstanbul 1999); Bedri Rahmi-Eren Eyüboğlu, "Aşk Mektupları", (İstanbul 2000); Memduh Şevket Esendal, "Kızıma Mektuplar", (Ankara 2001); "Samiha Ayverdi'nin Mektupları", (Haz. İsmet Binark, İstanbul 2002).[43]

Son yıllarda gerek dünya gerekse Türk edebiyatında hızla yayılan "mektup edebiyatı" modası, şair ve yazarların derlenerek yayınlanan mektupları, edebiyat tarihi araştırmacıları için olduğu kadar şair ve yazarların sanatlarını incelemek ve eserlerindeki otobiyografik unsurları belirlemek isteyen araştırmacılar için önemli birer belge niteliğini taşımaktadır.[44]

E) Mektup Çeşitleri:

Mektupları, kullanıldıkları alan ve yazılma amacına bağlı olarak başlıca şu çeşitlere ayırabiliriz:

1. Özel (Kişisel) Mektuplar:

Birbirleriyle dostluk, arkadaşlık, akrabalık gibi herhangi bir yakınlığı olan kimselerin birbirine duygu, düşünce ve yaşantılarını samimi bir üslupla ve yazılı olarak anlattığı mektuplardır. Bu mektuplar, dostların birbirlerine gönderdikleri mektuplar olabileceği gibi, aile bireylerinin ve hatta âşıkların birbirlerine gönderdiği mektuplardır.

43 M. Orhan OKAY, "Mektup", *İA*, TDV, Ankara 2004, c. 29, s. 17-18

44 Emel KEFELİ, *A.g.e.*, s. 29-30.

Özel mektupların gizliliği vardır; başkaları tarafından okunamaz. Yazan kişi, yazdıklarının gizli kalacağını bilir ve bunun için dobra dobra, içten ve doğal konuşur. Mektup, yerine göre samimi itirafların, hatta "kişiye özel" kalmış konuların tutanağıdır. Konu ve uzunluk sınırı yoktur, hayatın her anı ve alanı ile ilgili olarak yazılabilir. Mektup yazan kişi ile mektubun yazıldığı kişi arasındaki ilişkinin gücü ve derinliği, mektubun içeriğini ve özelliklerini belirler.

Özel mektuplarda içtenlik ve kişisellik esastır. Bu yüzden konuşma üslubunda yazılır. Bazı mektuplar, bir yere davet etme, bir başarıyı ya da özel günü kutlama, başsağlığı, teşekkür veya geçmiş olsun dileği iletmek amacıyla kaleme alınabilir. Bu türden mektuplar, genellikle kısa yazılmakla birlikte, kişiler arasındaki ilişkiye bağlı olarak uzun veya kısa olabilir. Ayrıca özel mektuplarda kağıdın, zarfın, yazının şekli ve rengi, vb. gibi özelliklerin yazılan kimsenin zevkine uygun düşmesi gereklidir.

Batıda 16. yüzyıldan itibaren özel mektuplar derlenip kitap olarak yayınlanmakta; 18. yüzyıldan itibaren de bir tür olarak benimsenmektedir. Bu dönemden sonra gittikçe artan bir ilgiyle siyaset adamlarının, sanatkârların ve özellikle edebiyatçıların mektupları bir bütün olarak kitap halinde okurlara sunulmaya başlanmıştır. Özel mektuplar, eskiden edebiyatçıların dostları tarafından tek tük yayımlanırken, daha sonra ünlü kişilerin çocukları ve hatta kendileri; bazen de araştırmacı ve akademisyenlerin katkılarıyla bu mektupları düzenleyerek yayımlandıkları görülmektedir. Bu tür özel mektuplar, okuyanda "edebî zevk" uyandırdığı ve aynı zamanda da edebiyat tarihini de ilgilendirdiği için birer "edebî mektup"turlar.

Bütün bunlarla birlikte özel mektuplar, edebî bir değeri olmasının dışında birer tarihî, sosyal, askerî, siyasî ve felsefî değer taşırlar. Bu tür mektuplar aynı zamanda dönemlerine, kişilere ve kişiler arasındaki ilişkilere, sanat eserlerinin arka planındaki çok defa bilinmeyen oluşum safhalarına ışık tutarlar. Bu bakımdan da monografi ve biyografi çalışmalarına ışık tutarlar.

ÖZEL MEKTUP ÖRNEĞİ: 1

28.09.1930

Sevgili Nihal'ciğim,[45]

Evin içinde nasıl mağrurane dolaştığını görüyorum. Hakkındır… Hatırlarsın ya, nasıl ikimiz de ikmale kaldık diye hücum ederlerdi… Zaten bilirsin ki düşeni tekmelemek, insanların en büyük ve çirkin bir kusurudur… Sınıfta kalacaksınız, ayıp değil mi,

45 Prof. Dr. İnci ENGİNÜN, *Cahit Sıtkı Tarancı –Evime ve Nihal'e Mektuplar*, Ankara 1989, s. 14-15.

niçin çalışmadınız, gibi bize istihfafkârâne serzenişlerde bulunanlara karşı cevap vermek, çürük iddialarını hezimete uğratmak günü gelmiştir… Fakat insan düştü mü kalkmasını da bilmelidir… Ayağımız beraber tekerlendi, hamdolsun yine beraber kalkmağa muvaffak olduk… Bak bu sefer hiç biri ağzını açıp bir şey söyleyebilir mi? Acaba korkudan mı? Zannetmem… Utandıklarından olsa gerek…

Şeker ablacığım, sen orta mektep son sınıfta, ben lise son sınıfta… Sınıflarımız arasında olan mesafe kalplerimiz arasında yoktur. Biz birbirimize o kadar yakınız ki ! Halit Keke ile Yıldız'dan, Halit doğrudan doğruya geçti. Yıldız ibka kaldı. Netice bir terfi, biz ikimiz de ikmale kaldık. Netice, iki terfi. Galibiyet bizim tarafta olduğu gün gibi aşikâr. Acaba Yıldız abla yine köpürecek mi?

Bu sene aranızda çok az kaldım… Bu biliyor musun neye benzer: Susamış bir insanın dudaklarına soğuk bir bardak su dayarsınız. Sonra daha yarısına gelmeden birdenbire bardağı ağzından çekersiniz, bu, zavallının susuzluğunu gidermek değil, bilakis arttırmak olur. Ben de bu sene öyle oldum… Bereket versin, sizlerden uzak, muvaffakiyet çeşmesine dudaklarımı dayadım ve doya doya içtim… İşte böyle Nihal'ciğim… Bu afetten de kurtulduk. Hepinizin tebrik telgraflarınızı aldım.. Hepinize çok teşekkür ederim… Babanın da tebrik ve para çıkarılması hakkındaki telgrafını aldım. Bankadan kağıt gelmedi daha… Bugünlerde geleceğine eminim.

Büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperim… Senin de iştiyakla ve hasretle gözlerinden öperim… Senin de iştiyakla ve hasretle gözlerinden öperim, benim biricik, şeker, melek ablacığım.

Seni çok seven ağabeyin
Cahit Sıtkı

ÖZEL MEKTUP ÖRNEĞİ: 2

17. 12. 1953

Oğlum Ruhi Sel,[46]

11 Aralıkta yazdığın mektubu dün aldım. Ne kadar mütehassıs olduğumu bilemezsin. Küçük bir hatıra olmak üzere gönderdiğim fotoğraflar sizlere vasıl olmuş; ona da çok sevindim.

Bu tarihte, yani 1909'da, İsveç'te tahsilde iken, bir şenlik günü yapılan merasime Kral ve Veliaht teşrif etmişlerdi. Şimdi kral olan zat ortaya çıktı ve şunları söyledi:

46 Zeki SARIHAN, *Unutulmayan Öğretmenler,* Kültür Bak. Yay., Ankara 2002, s. 151.

"Baba, Allah daha çok uzun ömürler versin! Fakat bir gün hayata gözlerimi yumarsam hiç gam yemem; bu gençlik ve onun ardından gelecek nesiller beni kalplerinde yaşatacak…

Senin mektubun da bende aynı tesirleri yaptı. Hayatı çok seviyorum. Sizlere faydalı olmak için daha yaşamak istiyorum. Fakat hayatımın sonbaharına eriştim. Mart 1955'te seksene giriyorum. Ben de bir gün hayata gözlerimi yumarsam hiç gam yemeyeceğim. Sizlerin gönlünde yaşayacağım. Ne mutlu bana.

Hocan ve meslek arkadaşın
Selim Sırrı Tarcan

2. Açık Mektup:

Edebî mektuplar içerisinde özel mektup gibi kişiden kişiye gönderilenleri olduğu gibi, kimi yazar ve sanatçının gazete veya dergilerde yayımlanmak üzere basın organlarına gönderilen mektuplar da vardır. Geniş kitleleri ilgilendiren önemli konulara dair görüş ve düşüncelerin savunulması ve halka duyurulması amacıyla kaleme alınan "Açık Mektup"lar, yazar ve sanatçının eserlerini bütünler, bu mektuplar sayesinde yazarları çok yönlü değerlendirme imkanına kavuşuruz.

"Açık Mektup" diğer mektuplar içerisinde edebî tür olmaya en yatkın mektup çeşididir. Çünkü özel mektuplar, daha kaleme alınırken yayınlanma arzusu ve amacı ile yazılmazlar; ancak kişinin ölümünden sonra kalan evrak arasında bulunmuş günlük, anı defterleri gibi mektuplar da ancak mirasçıları veya öğrencileri tarafından yayımlanır ve kitaplaştırılır. Halbuki "Açık Mektup" ve "Okuyucuya Mektuplar" gibi başlık taşıyan yazılar, dergi ve gazetelerde yayımlanmak üzere yazılmışlardır.

Albert Camus'ün "Bir Alman Dosta Mektuplar"ı, Saint-Exupery'nin "Bir Tutsaka Mektuplar"ı, Nurullah Ataç'ın "Keziban'a Mektuplar" ve "Okuruma Mektuplar"ı; Haldun Taner'in "Devekuşuna Mektuplar"ı (1960), "Açık Mektup" türünün önemli örnekleridir.

ÖRNEK METİN: 1

Anneme Açık Mektup[47]

Sevgili Anneciğim;

*Ne garip; yeni yeni farkediyorum ki, çocukları anne olunca çocuklaşıyor anneler... Ve insan, zamanın nasıl insafsız bir öğütücü olduğunu bu rol değişiminde anlıyor. Eminim karnındaki ilk tekmemden, hatta doktorların **'Bundan sonra ağır kaldırmak yok'** müjdesinden beridir iki kişilik yaşıyorsun yaşamı...*

Doğum odasında bir küçük el saçlarına tutununca değişti herşey ve o el, o saçtan hiç eksik olmasın istedin.

Kimbilir kaç geceyi karyola başuçlarında derin iç çekişler dinleyip hüzünlenerek uykusuz geçirdin, kaç emzirme seansında bitkin uyuyakaldın. O gün bugündür hayatı, bir toprakla çiçeği kadar ortak üretiyor, tüketiyoruz.

Yolboyu, kusurlarını hiç görmedik birbirimizin, yeteneklerimizi abarttık karşılıklı; toz kondurmadık üzerimize, kol kanat gerdik... Ben dünyanın en iyi evladıydım, sense tarihin en iyi annesi... Her çığlıkta başucumda biteceğini bilmenin güveniyle büyüdüm. Her derdimde benden çok dertleneceğini bilmenin o bencil alışkanlığıyla ayakta kaldım.

Sevginle donandım...

*Ama sonra birden o korkunç çark devreye girdi ve yaşamın acımasız kuralı işledi; Büyüdüm... Senin kollarında 'sen'den habersiz, bambaşka bir **'ben'** çıktı ortaya. Bazen o eski '**ben**'e hiç benzemeyen bir **'ben'...** Çünkü farkettim ki anlattığın masalların yaşamda karşılığı yokmuş. Kızlar bir prens umuduyla kurbağaları öpedursun, ben her yalanda burnumu yokladım. Şaşırdım. Bostandaki lahanaların, ısırılmış lahanaların ve benzeri pastoral ninnilerin modasının geçtiğini gördüm sokakta...*

Söyleyemedim sana...

***'Yaşamın değiştiğini, eski tecrübelerin artık eskisi kadar geçerli olmadığını'** anlatan kitapları salonun ortasında açık bıraktım, açıp okuyasın diye...*

*Her kuşağın o vazgeçilmez ikilemi depreşti yeniden; **'Devir de amma değişti'** diye yakınırken sen; ben ilginle boğulduğumdan dertlendim. Bir yerim yaralandığında **'Anam görürse ne kadar üzülür'** diye gizlemeye çalışmak küçük bir çocuk için nasıl bir yüktür bilir misin? Acından çok onda yaratacağın acı, acıtır canını... Oysa ne çok acılar paylaştık seninle...*

*Ve ne çok sevinçler yaşadık beraber...Nasıl dar günlerde yardıma koşup, kaç şenliğine ortak olduk birbirimizin? ... Lakin artık kafesten uçma vaktiydi.**'Danaların girdiği bostan'**da ayakta kalabilmenin yolu, tek başına kanat çırpmayı öğrenmekten geçiyordu.*

47 http://www.sevgidunyam.com/mektup1.htm

*Yargıladık birbirimizi bir dönem...Sorguladık... Sen bana eş dost çocuklarını örnek gösterdikçe, ben seni eş dost ebeveynleriyle kıyaslar oldum. Sen her sohbete **'Bizim çocukluğumuzda...**' diye başladıkça ben, değişen takvim yapraklarını koydum önüne...*

Nasıl da zalim bir çark bu değil mi? Doğuyor, doğuruyor ve günün birinde yuvadan uçacağını bile bile koca bir ömrü karşılıksız veriyorsun... ...Ve hayat birden ıssız bir adaya dönüşüveriyor. Sonrası kâh bir kapı zili beklentisi, kâh bir mektup, kâh bir telefon sesi... Gizliden gizliye özlenen bir torun müjdesi... Fotoğraflar sarardıkça solan bir yaşam ve uzaklaştıkça yakınlaştığımız bir mazinin geri dönmez anıları... Yazılarla konuştuk öyle zamanlarda...Bakışlarla anlaştık. Ağlaştık birbirimizden gizleyerek acılarımızı... Bir mimikle özleştik, bir gülüşle kavuştuk. Ben büyürken seni de büyüttüm.

Şimdi çok daha iyi anlıyoruz birbirimizi...
Çünkü küçücük bir el saçlarımı kavrıyor geceleri...
Karyola başlarında uykusuz geceler geçiriyorum.
Pastoral ninnilerle büyütüyoruz oğlumu;
yalancı çocukların burunları uzuyor masallarda, öpülen kurbağalar prens oluyor.

...Ve yaşamın değiştiğini, eski tecrübelerin geçersizleştiğini anlatan kitapları kaldırıyoruz salondan gizli gizli... O korkunç çark, acımasız bir hızla dönmeye devam ediyor. Zaman, öğütüyor kuşakları... İnsan ancak mahrum kalınca anlıyor sevginin değerini...

Bense sevginden mahrum kalmaya fazla dayanamayacağımı biliyorum.

*O yüzden bu Anneler Günü'nde sana upuzun bir ömür diliyorum. Hem biliyor musun? **'SENİ ÇOK SEVİYORUM'.....***

Can Dündar

ÖRNEK METİN: 2

Yeni Cumhurbaşkanına Açık Mektup[48]

Sayın Cumhurbaşkanım...

Çok yakında, ülkemizin 11. Cumhurbaşkanı olarak seçilip yedi yıllık bir döneme damganızı vuracaksınız. Cumhuriyet'in kuruluşunun 90. yıldönümü kutlandığında göreviniz sona ermiş olacak. Lütfen cesaretimi bağışlayın, sade bir yurttaş olarak, kim olduğunuzu bilmesem de, orada oturacağınız sürece neler yapabileceğinizi öngörmek ve nelerle karşılaşabileceğinizi paylaşmak istiyorum.

48 Radikal, 18 Nisan 2007.

Öncelikle hatırlatmak isterim ki, Türkiye'de adı 'Cumhur'la başlayan iki kamusal kişiden birisiniz; diğeri Cumhuriyet Savcısı.. İkiniz de Anayasa gereği politik kimliğinizle hareket edemiyorsunuz, bir tek Cumhuriyet ve kamu çıkarlarına tarafsınız. Bu nedenle, herkesin ve her kesimin cumhurbaşkanı olmak dışında, bu sıfatı taşıyan bir tek kişi olarak sizin 70 milyonluk bir nüfusun üzerinde yaratacağınız 'nüfuz' elbette tartışılamaz. Heyecanla beklediğimiz gibi; kendisi de hayalleri de büyük olan bir toplumun cumhurbaşkanı olacaksınız. Aynı zamanda, kültürel yapısı 'mozaik' olan, yeniliklere aç ve açık bir toplumun...

O nedenle, çağdaş kurumların yaşama geçirilmesine önderlik yapmalısınız. Örneğin, mevcut Milli Güvenlik Kurulu'nun yanına bir de Milli Refah Kurulu'nu (MRK) kurun, kurdurun, malum ekonomi çağındayız. Bu kurula da siz başkanlık yapmalısınız. Sizin etkiniz ve yetkiniz sayesinde bu kurul, gelip geçen ve politik davranan hükümetlere sosyal devletçi politikaları uygulamak konusunda kesin ve kararlı öneriler sunmalıdır. Hatta kamu adına; genç ve dinamik nüfusa ve zengin kaynaklara sahip bu ülkede, niçin işsizler stokunun ve gelir bölüşümündeki dengesizliğin bu kadar aşırı olduğunu sorabilmelidir. Çünkü bu ülkenin başındaki pek çok felaketin temel nedeni, yetersiz istihdam, az üretim ve gelirin adaletsiz dağıtımı değil midir?

Müstakbel Cumhurbaşkanım! Görev süreniz içinde, tam başkanlık ya da yarı başkanlık sistemine, daha doğrusu tartışmalarına açık olmalısınız ve hatta hazırlıklı... Burası Türkiye ve her şey değişebilir. Yaşamın sürprizlerle dolu olduğu bir coğrafya da yaşıyoruz.

Yine sizin döneminizde Üçüncü Cumhuriyet de ilan edilebilir ve hatta bu ilan sizin imzanıza da dayanabilir. Zira, bazı büyüklerimize göre, 27 Mayıs'la birlikte Türkiye zaten İkinci Cumhuriyet'e geçmişti. 12 Eylül'le yeni bir cumhuriyetin başlayıp başlamadığından emin değilim. Aslında bana sorarsanız, Türkiye, Kopenhag Kriterleri'ni yasallaştırdığından beri Üçüncü Cumhuriyet'e geçmiştir. Değişmeyen ve değişmeyecek tek şey, Atatürk'ün çizdiği çağdaşlaşma hedefidir.

Görev süreniz bittiğinde, Türkiye, bir olasılıkla ya tam üye sıfatıyla Avrupa Birliği trenine binmek üzere ya da halen bin(e)meyecek durumda olsa bile, en azından AB'nin pek çok standardına kavuşmuş olacaktır. Ortak Pazar'a imza atan 'İkinci Adam' İnönü de cumhurbaşkanı idi; tam üyelik başvurusunu yapan Özal da... Onlar, AB projesini bir Batılılaşma aracı olarak görüyorlardı. Eğer bu proje hem bir devlet politikası ve hem de popüler hale gelmişse ise, bunu onlara borçluyuz.

Türkiye'nin cumhurbaşkanı olurken, aynı zamanda Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün koltuğuna oturacaksınız. Ama, diğer cumhurbaşkanları gibi sizin de Atatürk'le karşılaştırılmanızı, eşleştirilmenizi pek doğru bulmayacağım. Zira bunun, sizin için sınırları aşan çok ağır bir sorumluluk getirmesinden korkarım.

O, çağının bir devrimcisiydi, Türkiye için büyük devrimler yapmıştı; siz ise ancak onları koruyabilir ve geliştirebilirsiniz. Ayrıca, ardılınıza bırakacağınız her mirası, as-

lında Türkiye'nin kendisine bırakmış olacağınızı unutmamalısınız. Sayın Cumhurbaşkanım... Her şeye karşın, dünyanın en güzel ülkelerinden birini, Türkiye'yi aydınlıkta devralıyorsunuz ve yine aydınlıkta devretmelisiniz. Sizin makamınıza da bu yakışır.

Dr. İrfan Kalaycı: İnönü Üniversitesi İİBF öğretim üyesi

F) Mektup ve Diğer Edebî Türler:

a) Gezi-mektup:

Mektup türü, anlatım tekniği olarak diğer edebî türlerle birlikte kullanılagelmiştir. İlk ve en eski olarak mektup, gezginlerin gördüklerini, yaşadıklarını okuyucularına ulaştırmaları için ideal bir tür olmuş ve onlara kolaylık sağlamıştır. Bu bakımdan gezi izlenimlerini okuyucularına aktarmak isteyen birçok gezginci yazar da mektuptan sık sık yararlanmışlardır. Bunlar arasında dikkati çeken iki eser kocasının İstanbul'da elçi olarak bulunduğu 1716-1717 yıllarında İngiltere'deki dostlarına yazdığı mektuplarla Osmanlı hayatını ve İstanbul'la ilgili gözlemlerini anlatan Lady Montagu (1689-1762)'nün "Türkiye Mektupları"; Türk edebiyatında da Cenap Şehabeddin'in "Avrupa Mektupları"(1919) bu türe örnek gösterilebilir. Ayrıca Ahmet Rasim'in Romanya gezisindeki izlenimlerini anlattığı "Romanya Mektupları" (1916), Falih Rıfka Atay'ın Londra Konferansı izlenimlerini topladığı "Londra Konferansı Mektupları" da yine mektup-gezi yazısı örnekleri arasında yer almaktadır.

b) Günlük-mektup:

Cemal Süreya'nın "On Üç Günün Mektupları" (1990) adlı eseri, yazarın eşi Zühal Hanım'ın geçirdiği bir ameliyat sırasında eşinden ayrı kaldığı on üç gün süresince yaşadıklarını, hissettiklerini, eşine duyduğu sevgiyi anlatan ve yazarın duygulu ve vefalı kişiliğini ortaya koyan mektup-günlük özelliğini taşıyan önemli bir eserdir.

c) Makale-mektup:

Ceyhuh Atıf Kansu'nun "Köy Öğretmenine Mektuplar" (1964) adlı eseri hayat, eğitim, şehirleşme, köy yaşantısında karşılaşılan zorluklar ve idealist bir köy öğretmeninin karşı karşıya kaldığı ciddî eğitim meselelerini ele alır. Yazar, köy öğretmenlerinin sıkıntılarını dile getirdikleri mektupları cevaplarken, köy öğretmenlerinin çilelerini dile getirir ve milletin kalkınmasında öğretmen ve eğitimin rolüne dikkati çeker.

d) Şiir-mektup:

Mektup, kişiye özgü duygu ve düşünceleri yansıtması ve samimî olması açısından daha çok şiir türüne yakınlık gösterir. Ayrıca mahremiyet ve bireysellik içermesi, yazanın üslûp ve kişiliğinden izler taşıması da bu iki türün yakınlığını pekiştirir. Her iki tür de günlük kelimelerle, fakat şahsî bir dille yazılır. Aralarındaki önemli fark, şairin imgesel dile başvurması, mektubun ise açık ve yalın olma zorunluluğudur. Diğer fark ise, mektup, iki ucu açık bir iletişim boyutu taşımasıdır; zira mektup gönderdiğimiz kişiden cevap bekleriz. Ancak şairler okurlarından cevap beklemez, belki beğenme/ beğenmeme, anlama/anlamama şeklinde endişeler taşır. Önemlisi de özel mektuplar, kurmaca (fiction) değil, gerçeğe, yazarının hayatını yansıtır. Çoğu şiir ise kurmacalık içerir, şair, okuyucusuna olmayanı olmuş gibi sunabilir.

Öyle de olsa her iki tür de tarihsel süreç açısından en eski iki türdür diyebiliriz. Biri edebî türlerin, diğeri yazılı anlatımın ve iletişimin en eskisi… Bu bakımdan örtüştükleri ve benzeştikleri yönlerin olması doğaldır.

Şairler, devrin sanat-edebiyat olaylarını değerlendirme, yer yer eleştiri içeren mektuplar yazdıkları gibi, yer yer de şiirlerinde mektup tekniğini uygulamış veya şiirlerine "Mektup" sözcüğünü içeren başlık koymuşlardır.

Şiir tarzında yazılmış mektuplar, dünya edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da kimi Divan şairleri, manzum mektuplar yazmışlardı. Bunlardan daha önceki bölümde söz açmıştık. Tanzimat'tan sonraki edebiyatımızda bu tür içeriği mektubu andıran şiirleri kaleme alan şairlerin başında Namık Kemal, Menemenlizade Mehmet Tahir ve Münif Paşa gibi isimler gelir. Ara Nesil dönemi şairlerinden İsmail Safa kardeşi Vefa'ya 1887 yılında elli üç beyitlik bir mektup gönderir.

Cumhuriyetten sonraki edebiyatımızda, Ziya Gökalp'in ekonomik durum ve halkın eğitilmesi konusundaki Mustafa Kemal Atatürk'e ilettiği mektubu ile Faruk Nafiz Çamlıbel'in milletvekili olma arzusunu biraz da ironik bir ifade ile dile getirdiği manzum mektubu da önemli örneklerdendir. Mehmet Âkif'in fikir uyuşmazlığı içerisinde olduğu Abbas Halim Paşa'ya yazdığı "Bir Arîza" adındaki mektup-şiiri de hiciv ögeleri taşır. Aka Gündüz'ün "Ana Mektupları", ve "İki Bayram" şiiri, Halit Fahri Ozansoy'un "Bayram Mektubu" da manzum mektup türünün önemli örnekleri arasındadır. Orhan Veli Kanık, Orhan Seyfi Orhon, Bedri Rahmi Eyüboğlu, ve Aziz Nesin'in de bu türden şiirleri vardır.

Şairler bazen aşklarını, özlem, umut ve düşlerini, kırgınlıklarını, çocukluk ve unutulmaz anlarını birisine anlatma kaygısı güderken, farkında olmadan şiirinin adına "mektup" sözcüğünü yerleştirir. Çünkü asıl mesajın özel birine olduğunu söylemek zorunda hissettiğinde "mektup" başlığını tercih edecektir.

Çağdaş Türk edebiyatında başlığında "mektup" kelimesini bulunduran şiirler arasında Yahya Kemal'in "Eski Mektup"u, Orhan Seyfi Orhon'un "Sevgiliye

Mektup"u, Aziz Nesin'in "Atatürk'e Mektup"u önemlidir. Necip Fazıl, "Anneme Mektup" şiirinde annesinden ayrı kalarak sık sık onu özlemesi ve görme arzusunu anlatır. Yine Necip Fazıl "Zindandan Mehmet'e Mektup" adlı şiirinde oğlu Mehmet'e yaşadığı hapishane hayatını anlatır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1941 yılında yayımladığı şiir kitabına "Yaradana Mektuplar" adını vermiştir. Özellikle bu kitapta yer alan şiirlerden biri "istida" başlığı taşır. Bilindiği gibi istida, dilekçe demektir. Şair bu şiirinde insanlardan şikayet eder ve Tanrı'dan kendisini insanlara muhtaç etmemesini diler. İbrahim Alaaddin Gövsa'nın "Çanakkale İzleri"kitabında yer alan "Siperden Mektup" şiiri Çanakkale Savaşı'nda askerlik yapan ve annesinden Allah'a dua etmesini isteyen bir Mehmetçik'in mektubudur. Halit Fahri Ozansoy'un "Cenk Duyguları" adını taşıyan eserinde yer alan "Bayram Mektubu" adındaki şiir, bir delikanlının ninesine yazdığı bir bayram kutlaması niteliğindedir.

Aziz Nesin, "Azizname" isimli kitabında yer alan "Sarı Çizmeli Memet'e Mektup" adlı mîzahî şiirinde, Memet'in şahsında ezilen, hakkını alamayan bütün insanlara seslenir. Aziz Nesin'in yine aynı eserindeki "Mektup" adını taşıyan şiir, iş aramak için İstanbul'a gelen bir köylünün karısına, işsizliği, açlık ve sefalet içerisinde perişan oluşunu anlatır.[49]

e) Roman-mektup:

Romanda "ben" tarzı anlatımın yaygınlaşmasında ve "iç konuşma" nın bir roman tekniği olarak gelişmesinde roman-mektup'un büyük payı vardır. Bu bakımdan gerek dünya, gerekse Türk edebiyatında mektup şeklinde kaleme alınmış romanlar da vardır.

Mektup türü romanlarda iki şekilde yer bulmuştur: Birincisi yardımcı unsur olarak, ikincisi ise anlatım biçimi olarak. Yardımcı unsur olarak mektup, var olan durumu gözler önüne serme, karanlık noktaları aydınlatma, olayları çözüme kavuşturma veya olayların gidişini değiştirme açısından önemli bir işleve sahiptir. Bir anlatım biçimi olarak ise, gösterişten uzak ve mütevazı bir tür oluşuyla romanlarda yerini bulmuş ve roman okurunun ilgisini çekmede etkili olmuştur. Bunun yanında, mektubun "mahremiyeti" içermesi okur ve yazar arasında bir güven ortamının oluşmasını sağlayabilmektedir. Okur bu güvene dayanarak, kendisine sunulan mektubun samimi duygularla yazıldığını düşünür. Dolayısıyla, romancının eserini mektup tarzında kaleme almış olmasının, okuyucuyu metne inandırmada ve kendisiyle okur arasında özel ve mahrem bir ilişkinin kurulmasında büyük etkisi vardır.

---

49 Şaban SAĞLIK, "Şiire Düşen Mektup İmgesi", *Hece- Mektup Özel Sayısı*, nr. 114-116, s. 235-245, Ankara 2006.

1721 yılında yazılan Montesquieu'nün "Lettres Persanes" (İran Mektupları), romancıların da bu anlatım tekniğiyle roman yazmalarının önünü açmıştır. Bu tekniğin öncüsü olan Samuel Richardson'un "Pamela" (1740) ve "Clarissa Harlow" (1748) adındaki eserleri bu etkilenmeye güzel bir örnektir. Öyle ki edebiyat tarihçileri, "Pamela"yı İngiliz edebiyatında romantik romanın da başlangıcı olarak gösterirler. Richardson bu eserinde mektubu sadece kendi iç dünyasını başkalarıyla paylaşmak, duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullanmamış, romanın öyküsünü anlatmada bir araç olarak da mektuptan yararlanmıştır. "Julie ou Nouvelle Heloise" adlı mektup-romanında Jean-Jacques Rousseau, "Clarissa"nın etkisinde kalmıştır. Bu anlatım tekniği, Fransız edebiyatında 1780-1820 yılları arasında özellikle kadın yazarlar arasında sık sık kullanılmıştır. Özellikle romantik akıma paralel olarak da bu anlatım tekniği genişlemiş ve yayılmıştır. Bunlar arasında en önemli ve etkili eser, Goethe (1749-1832)'nin "Genç Werhter'in Anıları" (1773) dır. Mektup anlatım biçimli romanlarda "ben" anlatıcı hakimdir. "Ben" kavramı, yani "ferdiyetçilik" romantizmin de temel ilkeleri arasındadır. Bilindiği gibi romantik sanat, temel gücü ve kaynağını sanatçının bireysel duygu, heyecan, hayal, ümit, karamsarlık ve dış dünya karşısındaki izlenim ve tepkilerinden almaktadır. Zira önemli olan herkese benzeyen genel insan değil, özellikle duygu itibariyle ferdi olan, başkalarına benzemeyen insandır.[50]

Türk edebiyatında mektubun bir anlatım biçimi olarak geniş çerçevede ilk kez kullanması Ahmet Midhat Efendi'nin "Felsefe-i Zenan" isimli eserinde görülür. Daha sonra Halide Edip Adıvar "Handan" isimli eserinde bu anlatım tekniğini kullanır. İlk örneklerde mektuplar, "baskı altında kalan ve kendini yeterince ifade edemeyen kadının sesi ve dışa açılan penceresi"dir. Mektup, bir itiraf ve haber verme vasıtası olarak bu tür romanlarda, erkeklere göre daha geri plânda kalmış kadınların yaşantısına ilişkin bilinmeyenleri ve önemsenmeyen pek çok ayrıntıyı gözler önüne serme, kadın haklarının samimi bir beyanı olma gibi önemli bir işlevi de yerine getirmiştir. Ayrıca edebiyatımızda mektup anlatım biçimi, bir sosyal tenkit aracı olarak da kullanılmıştır.

Prof. Dr. Emel Kefeli, "Anlatım Tekniği Olarak Mektup" isimli önemli araştırmasında, mektup anlatım tekniğinin roman ve hikayelerde üstlendiği işlevleri şöyle sıralar: 1- İletişim, dışa açılma aracı; 2- İç monolog, sorununu kendi kendine konuşarak, okuyucuya açma, 3- Gerçeğin farklı görünümlerini ortaya koyan bir araç; 4- Eğitici araç.[51]

Görüldüğü gibi mektup hem bir yazılı anlatım türü, hem de bir anlatım tekniği olarak diğer edebiyat türleriyle de yakın ilişki içindedir. Mektup günümüzde bir haberleşme aracı olarak eskisi gibi rağbet görmese de, yazara sağladığı anlatım imkanlarının genişliği ve okuyucu üzerinde etkisi, mektubun edebiyattaki yerini ve önemini hala koruduğunu gösterir.

---

50 İsmail ÇETİŞLİ, *Batı Edebiyatında Akımlar*, Akçağ yay., Ankara 2001, s. 64.

51 Emel KEFELİ, A.g. e., s. 169.

KARŞILAŞTIRMALI YAZILI ANLATIM TÜRLERİ TABLOSU

	Makale	**Fıkra**	**Eleştiri**	**Deneme**	**Sohbet**	**Biyografi-Otobiyografi**	**Hatıra**	**Günlük**	**Mektup**
Düşünce vermek	amaç	amaç	Amaç	amaç duygu da	araç duygu da	amaç duygu da	amaç duygu da	araç duygu da	amaç
Plân	Var	var	var	Serbest	Serbest	var	Serbest	serbest	var
Dil	Yazı dili	Yazı dili	Yazı dili	Konuşma dili, argo, yerel	Konuşma dili, argo, yerel	Yazı dili	Konuşma dili, argo, yerel	Konuşma dili, argo, yerel	Konuşma dili, argo, yerel
Üslup	Kurallı cümle, ciddi	Devrik olabilir samimi	Kurallı cümle, ciddi	Devrik olabilir samimi	Devrik olabilir, samimi	Kurallı cümle, ciddi	Devrik olabilir, samimi	Devrik olabilir, samimi	Devrik olabilir, samimi
Konu	Her konu	güncel	Kişi-eser	Her konu	Her konu	Kişi hk.	Geçmiş	güncel	güncel
Bakış Tarzı	Objektif	Obj/ sübj	Obj/ sübj	Obj/ sübj ben-merkezci	Obj/ sübj	Biyo:Obj. Otob:süb. Ben-mer.	Obj/sübj ben-merkezci	Obj/sübj ben-merkezci	Obj/sübj ben-merkezci
Sayfa	2-100 s.	2-5 s.	2-100 s.	2-5 s.	1-2 s.	2-100 s.	Serbest	serbest	1-2 s.

C) EDEBİ TÜRLER

I. ANLATMAYA BAĞLI EDEBÎ/ KURMACA TÜRLER

Edebiyat metinleri, yaşadığımız ve gerçekleşmiş bir olayı aktarmaktan çok, yazarın hayal gücüyle, izlenim ve özleyişleriyle oluşturduğu olayları anlatır. Çoğu kez yazar, üzerinde yaşadığımı dünyada görülen varlık, eşya, insan ve olaylardan hareketle yeni bir âlem yaratır. İşte bu âlemi anlatan edebi türlere "itibarî/kurmaca/fictif" eserler diyoruz. Bu metinlerin akla ve bilime uygun olması zorunluluğu yoktur. Bilimsel metinlerde dil göstergeleri ilk ve gerçek anlamlarıyla kullanılırlar; bu bakımdan her okunduğu zaman aynı anlamı ifade eder. Edebi/kurmaca metinler ise böyle değildir; kelimelerin, gerçek, mecaz ve çağrışım gibi tüm anlamlarını içerir. Her okunduğu zaman yeniden yaratılma imkanına sahiptirler. Ayrıca edebî/kurmaca metinlerde anlam, okurun ruhsal durumuna, okuma zamanına, yoruma, çevresine göre, göreceli olan anlam, çoğu kez açık değil, gizlidir.

Anlatma esasına dayalı kurmaca metinlerde mesaj/ileti, hiçbir zaman didaktik/öğretici metinler gibi kesin yargılar ve sonuçlar ortaya koymaz. Mesaj metnin içine sindirilir, yayılır. Kurmaca metinlerin öğretici türlerden temel farkı, "neyin sunulduğu değil, nasıl sunulduğu; nasıl bir ortamda, ne derecede toplumsal ve bireysel duyarlılıkla sunulduğu" sorusunda odaklanır. Kurmaca metnin sunduğu dünya, gerçekle gerçek dışı arasında gidip gelmelere neden oluyor.

Yazar, kimi yerlerde boşluklar bırakır, bu boşlukları okuyucunun doldurmasını bekler. İşte burada işin içine okurun düş gücü girmektedir.

A) Anlatmaya Dayalı Eserlerde Yapı:

Destan, masal, halk hikâyesi, roman, fıkra, mesnevî, manzum hikâye gibi anlatmaya dayalı türlerin temel ögesi "olay"dır. Türün diğer ögeleri, bu temel öge etrafında birleşen bütünleyici birimlerdir.

Anlatma metinlerin çoğunlukla tek bir olay yoktur. Metin, birbirine neden-sonuç ilişkisiyle bağlanmış küçük küçük olayların örgüsüyle kurulur. Neden-sonuç ilişkisi üzerine kurulan bu sıralanış, okuyucuda merak duygusunu kışkırttığı gibi, birbiriyle ilgi kurulması, okurun metni algılayış gücüne bağlıdır.

Küçük olaylar, olay örgüsünü meydana getirir ve temel olayı besler. Verilmek istenenlerin tümü olayların içinde sindirilerek, gizlenerek verilmeye çalışılır. İnsanların kendileriyle, dış dünya ile, diğer insanlarla ilişkilerini hep olay tanımı içinde yer alır. Burada yazarın kendi istek, arzu ve tasarrufu söz konusudur.

Edebî/kurmaca metinleri çözümlemeye ve incelemeye başlamadan önce, şu sorulara cevap ararsak, metni anlamamız kolaylaşacaktır:

"Eseri, olay zincirlerini bağlama yerlerine göre, kaç bölüme ayırabiliriz?"

"Olaylar tek bir çizgide mi gelişiyor, olay zamanında geriye gidişler veya atlamalar, var mı?

"Anlatıcı/yazar, arada düş gücümüzü kullanarak, okuyucunun tamamlamasını isteyeceği kimi olay boşlukları bırakmış mı?

"Eserdeki olaylar zinciri ve olay örgüsü, okuyucunun merakını kamçılayacak biçimde, birbirine sebep-sonuç ilişkisi ile bağlanmış mı?

"Düğüm, beklentimize uygun olarak mı, yoksa sürpriz bir şekilde mi çözülüyor?

Söz konusu metinlere eski Yunan'dan bu yana "epik" eserler diye adlandırılmaktadır. Bu tür metinlerin ilk tarzı destandır. Bu tarz, insanlığın yaşadığı tecrübelere bağlı olarak gelişme göstermiş, destandan modern romana uzanan bir çizgi izlemiştir.

1. DESTAN

Destanlar, anlatmaya bağlı metinlerin en eski örneklerinden biridir. Milletlerin yaşadığı tarihî olayların efsaneleşmiş anlatılarıdır. Bu bakımdan milletlerin ortak hafızasının ürünüdür. Milletler, tarih öncesi dönemlerden itibaren, doğaüstü güçler karşısındaki kahramanlıklarını, dış güçlere karşı mücadelelerini, ku-

raklık, göç, deprem gibi büyük âfetler karşısındaki tavırlarını destanlar yolu ile anlatırlardı. Aklın ve bilimin yerine olağanüstü ve doğaüstü güçlerin ve efsanelerin egemen olduğu dönemlerde meydana gelen destanlar, anonimdir ve milletin dilinde dolaşa dolaşa gelişir, sonra da yazıya aktarılır. Bu bakımdan destanların oluşumu üç aşamada gerçekleşir:

Birinci aşama, tarihî olayın ortaya çıkardığı çekirdek dönem; halkın belleğinde derin ve sarsıcı izler bırakan bu olay, zamanla gelişerek kartopunun yuvarlanarak büyümesi gibi, farklı söyleyişlerle ve eklemelerle zenginleşir. İkinci aşamada ozanlar devreye girer; ozanlar, efsaneleşen olayları hayal güçleriyle zenginleştirerek bir çalgı aleti (saz) eşliğinde dillendirirler. Son aşamada da bu destanı ezbere bilen ya da dinleyen bir şair/yazar, kendine göre ilaveler de yaparak bu destanı yazıya geçirir.

Destanlar, milletlerin tarih öncesinden bu yana hayat tarzları, inanç sistemi, ekonomik düzeyi, devlet sistemi, hayata bakış tarzı, kadın-erkek ilişkileri v.s. gibi birçok sahada bilgi veren metinlerdir. Ancak, destanlar tam bir tarihî metin olarak kabul edilemezler; çünkü kurmaca bir metindir. Buna rağmen, tarihçi, arkeolog ve antropoloji uzmanları, destanlardaki bilgilerden hareketle bir milletin kültürüne ait çıkarımlarda bulunabilirler.

Destanlar, bir milletin tarih sahnesine çıkmasında baş rolü oynayan, yok olmakla yüz yüze kalmışken ona tekrar hayat veren kahramanlar ve o kahramanların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan olaylar etrafında ortaya çıkmıştır.

Destan kahramanları sıradan insanlardan farklıdır, çünkü olağanüstü olayların üstesinden ancak olağanüstü yetenekli kişiler gelebilir. Olaylar da bu karakterdeki baş kahramanın çevresinde gelişir. Olağanüstülük kahramanın doğuşuyla başlar, hayatının bütün evrelerini kaplar ve sonunda da milletinin başına musallat olan bela, afet, ona yüklenilen üstün nitelikler aracılığıyla bertaraf edilmiş olur.

Dünya destanları içinde İranlıların Firdevsi'nin yazdığı Şehname, Yunanlıların Homeros'un yazdığı İliada ve Odyssia (İlyada ve Odise) Destanları ile Finlilerin Kalavela destanları oluşumlarını tamamlamışlardır. Bunlarla birlikte Akatların Gılgamış, Kırgız Türklerinin Manas, Cermenlerin Nibelungen destanları, Hintlilerin Ramayana ve Mahabrata'ları, Fransızların Chanson de Roland'ları, İngilizlerin John Milton'un yazdığı Paradise Lost (kayıp cennet)'u, Japonların Şinto'su türün önemli örnekleri olarak gösterilir.

Türk destanları, Türklerin göçebe hayatı yaşamaları ve geniş coğrafî alanlara yayılmış olmaları yüzünden, - Dede Korkut Kitabı metinleri hariç – ikinci aşamada kalmış, oluşumunu tamamlayamamıştır. Yani bir destan şairi tarafından yazıya geçirilmemiştir. Bilinen yazılı destanlarımız daha çok İran, Çin, Arap, Moğol tarihçileri ve Bizans ve Batı kaynaklarından derlenmiş, oluşumundan çok sonra yazıya geçirilmiştir.

Edebiyat tarihçileri Türk destanlarını İslamiyet'ten önce ve sonrakiler olarak ikiye ayırmaktadırlar. Buna göre İslamiyet'ten öncekiler Yaratılış Destanı, Saka Destanı (Alp Er Tunga ve Şu), Hun-Oğuz destanları, Köktürk (Bozkurt, Ergenekon), Uygur destanları (Türeyiş, Mani dininin kabulü destanı, Göç Destanı); İslamiyetten sonrakiler ise başta Manas olmak üzere, Cengiz Han, Seyit Battal Gazi, Danişmend Gazi, Köroğlu ve destanî özellikler göstermesi itibariyle Dede Korkut Hikâyeleridir.

Sözlü edebiyat ürünü destanların yanında, kimi şair ve yazarların, bağlı bulunduğu milletin tarihinden çıkardıkları önemli olayları, sanatçı hayalgücüyle zenginleştirerek oluşturdukları manzum ya da mensur "yapma destanlar" da vardır. Yapma destanlar, akıl ve mantık dönemi ürünleridir. Haçlı seferlerini destansı bir dille anlatan İtalyan şairi T. Tasso'nun Kurtarılmış Kudüs'ü, Türk edebiyatında Yazıcıoğlu'nun Selçukname'si, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Üç Şehitler Destanı (1949), H. Nihat Pepeyi'nin Milli Mücadele Destanı (?), Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun Yaradılış ve Türeyiş Destanı (1965), Nazım Hikmet'in Kuvayi Milliye Destanı (1965) bu türün başarılı örnekleridir. (Kaynakça, ŞA- s. 206)

DESTAN ÖRNEĞİ:

Burada, Türk edebiyatında hem İslamiyet öncesi, hem de sonrasında olmak üzere iki defa söylenmiş ve düzenlenmesi bakımından Oğuz Kağan Destanı'nın bir kısmını örnek olarak vereceğiz. Bu destan, bize Türklerin devlet geleneği hakkında da bilgi vermektedir.

OĞUZ KAĞAN DESTANI

"Yine günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.

"Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve kımız istedi. Dile gelmeğe başladı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi. At sürüleri güder, ata biner ve av avlardı. Günlerden ve gecelerden sonra yiğit oldu.

Sonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verdi. (…) (Oğuz Kağan halkı) çağırınca, ahali birbirine danıştı ve geldi. Oğuz Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, türlü içkiler, tatlılar ve kımızlar yediler ve içtiler. Toydan sonra Oğuz Kağan, beylere ve halka buyruk verdi ve;

Ben sizlere oldum kağan,

Alalım yay ile kalkan
Nişan olsun bize buyan
Bozkurt olsun (bize) uran
Demir kargı olsun orman
Av yerinden yürüsün kulan
Daha deniz, daha müren
Güneş bayrak gök kurıkan

Dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı; tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar vardı. O, anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağan'ın nâzırı idi. Adı Uluğ Türük idi. Günlerden bir gün uykuda bir altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı ve üç gümüş ok da şimale doğru gidiyordu. Uykudan uyarınca düşte gördüğünü Oğuz Kağan'a anlattı ve dedi ki: "Ey Kağan'ım, senin ömrün hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarsın. Tanrı bütün dünyayı senin uruğuna bağışlasın!"

Oğuz Kağan, Uluğ Türük'ün sözünü beğendi; onun öğüdünü dinledi ve öğüdüne göre yaptı. Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: "Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar olduğum için benim artık cesaretim yoktur; Gün, Ay ve Yıldız, doğru tarafına sizler gidin; Gök, Dağ ve Deniz, sizler de batı tarafına gidin." dedi.

Ondan sonra üçü doğu tarafına, üçü de batı tarafına gittiler.

Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve: "Ey büyük oğullarım, yay sizlerin olsun; yay gibi okları göklere kadar atın." dedi.

Gök, Dağ ve Deniz, çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve : "Ey küçük oğullarım, oklar sizlerin olsun olsun. Yay oku attı, sizler de ok gibi olun." dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını çağırttı. Onlar geldiler ve müşavere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâhını kurdu; sağ yanına kırk kulaç direk diktirdi; üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı; sol yanına kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı. Sağ yanda Boz Oklar oturdu; sol yanda Üç Oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler.

Sonra Oğuz Kağan, oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve: "Ay oğullar köp men aşdum Uruşgular köp men gördüm Cıda birle köp ok atdum Aygır birle köp yörüdüm Düşmanlarını ığlagurdum Dostlarınım men kültürdüm Kök Tengrige men ötedim Senlerge bire men yurdum"

(Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağlattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum.) dedi…

(W.Bang-R.Rahmeti Arat'ın "Oğuz Kağan Destanı"ndan kısaltılmıştır.)

2. MASAL

Anlatmaya bağlı eserlerin en eskilerinden olan masallar, olağanüstü kişiler ve çatışmaya dayalı olaylar üzerine kurulu anonim sözlü edebiyat türüdür.

Destanlar gibi kurmaca eserlerden olan masallarda da belli bir zaman vurgusu yoktur. Çünkü zaman olgusu mekana bağlı bir olgudur. Oysa masallar belli bir mekana da vurgu yapmaz. Padişah, şehzade, padişahın kızları, büyücüler vs. masala özgü olağanüstü kahramanlardır.Olaylar genellikle saraylar, uzak memleketler, (Çin ü Maçin), hayâli yerler (Kaf Dağı) gibi yerlerde geçer. Masallar olağanüstülükler içermekle birlikte, gerçek hayattan da beslenirler. Hayal gücü ile olabilirliğin sınırlarında dolaşan masal dünyası, masalın ortaya çıktığı, anlatıldığı, derlendiği millet kültürünün izlerini de taşırlar. Masalların ögeleri şunlardır:

1- Tekerleme: Masallar "bir varmış bir yokmuş…" gibi tekerlemelerle başlar; dinleyicinin ilgisini çekmeye yönelik olan bu tekerlemeler, aynı zamanda onu psikolojik olarak masaldaki olağanüstülüklere hazırlar.

2- İnsanüstü, doğaüstü olaylar içerir.

3- Masaldaki kötüler, "kırk katır mı kırk satır mı" sözüyle karşılaşırlar ve cezalandırılırlar. İyiler ise "onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine" sözüyle mutlu sona kavuşturulurlar.

4- Masalın sonu klişeleşmiş sözlerle biter: "Gökten üç elma düşmüş. Biri bana, biri masal söyleyene, biri de Sıdıka Hanım'a… Çöpü, kabukları da dinleyenlere…"

MASAL ÖRNEĞİ:

TELLİ TOP

Bir varmış, bir yokmuş… Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, sinek berber iken… Eski hamamın tası yok, peştemalın ortası yok, bu yalanın ötesi yok… Hu demeyenin başı kel olsun.

"Hu."

"Ben pisleteyim, sen yu."

Zengin bir tüccar varmış. Mısır'a mal almağa gidiyormuş. Bu adamın üç kızı varmış. Kızlarını çağırtmış. Her birine:

"Kızım, size ne getireyim Mısır'dan hediye?" diye sormuş. Büyük kız bir altın nalın istemiş, ortanca kız altın bir hamam tası istemiş. En küçüğüne de: "Sen ne istiyorsun kızım?" diye sorunca, o:

"Hocama danışayım da öyle söylerim." cevabını vermiş.

Kız gitmiş hocasına danışmış. Hocası demiş ki:

"Babana söyle, sana bir telli top getirsin." demiş.

Gelmiş kız babasına: "Babacığım, demiş, hocama danıştım. Bana bir telli top getir. Telli topu unutursan önün karanlık, arkan aydınlık olsun."

Babası gitmiş Mısır'a. İşlerini bitirdikten sonra iki kızının hediyelerini almış, küçük kızınkini unutmuş. Vapura binmiş, vapur açılacak artık, ama ne mümkün; geminin ön tarafında deniz simsiyah kesilmiş. "Aman, ne oldu? Ne oldu?..." diye herkes telaşa düşmüş… "Acaba unutulan bir hediye mi, tutulmayan bir söz mü var? demişler. O zaman adamın hatırına gelmiş küçük kızın hediyesi. İnmiş vapurdan, gitmiş telli topu almış, gelmiş. Vapurun yolundan da duman sıyrılmış…

Adam evine dönmüş. Hep ev halkı sevinerek karşılamışlar. Akşam olmuş tüccar heybelerini açmış, herkesin hediyelerini vermiş. Ama, küçük kıza gelen hediye herkesin gözlerini kamaştırmış. İki büyük kız kıskançlıklarından sabaha kadar uyuyamamışlar: "Ne yapalım, ne edelim, biz bu kızı nasıl öldürelim de telli top bize kalsın?" diye düşünmüşler. Sonunda bir karara varmışlar: "Yarın gezmeğe götürelim, öldürelim." demişler.

Ertesi gün kalkarlar, babalarına derler ki: "Baba, biz kıra gideceği. Babaları izin verir. Alırlar küçük kardeşlerini. Kıra giderler. Bir kuyunun başına varırlar. "A… bu kuyunun içinde ne var?" diye iki kız birbirine kuyunun dibini gösterirken, küçük kız da eğilir, kuyuya bakmak ister. Ablaları kızı kaktırıverirler, kuyuya atarlar.

Meğer bu bir kör kuyu imiş.

Büyük kızlar eve dönerler. Babaları sorar: "Kardeşiniz ne oldu?"

Kızlar da:

"Babacığım, derler, ona gitme dedik, bizi dinlemedi. Bizden ayrıldı. Dağda bir kurt parçaladı kardeşimizi."

Babaları: "Aman kızım, dağda yolunu kaybetmiştir belki, sağdır… Gözünüzle gördünüz mü parçalandığını? der, kızcağızın öldüğüne inanmak istemez. Kızlar: "Gözlerimizle gördük. Kurt parça parça etti." derler. Adamcağız ağlar, sızlar… Küçük çocuğunu pek severmiş. Kızar derler. Adamcağız ağlar, sızlar… Küçük çocuğunu pek severmiş. Kızlar da yalandan ağlarlar, ah vah ederler… Onlar orada ağlamakta olsun…

O kuyunun önünden yolcular geçiyormuş. Pek susamışlar. Yolculardan birinin bir kabağı varmış, çalıp çığırırmış onunla. Bu kabağı sallandırırlar kuyuya. Çeken adama kabak pek ağır gelir. Çıkarınca bir de bakar ki, kabağın içinde su yok. "Neye ağır bu kadar bu kabak?" diye şaşar adam. Başlar çalmaya. Kız içinden ses verir:

"Aman yolcu
Kuzum yolcu
Pek pek vurma

Çok çok çalma
Yaktı beni telli top"

Kervancılar: "Allah Allah. Bu ne iştir?... Bize iyi bir sermaye olacak bu kabak…" diye sevinirler. Şehre giderler. Bir kahveye girerler. Kabağın sahibi başlar çalmağa… Bu kabağın marifetine herkes şaşar; kabak elden ele dolaşır.

Kızın lalası da meğer kahvede imiş. Kabaktan çıkan ses onun kulağına yabcnı gelmemiş… Gelir kervancıya: "Kuzum kervancı, der. Ver şu kabağı az da ben çalayım." Başlar kabağın telini vurmağa. Kız içerden ses verir: "Aman lala, kuzum lala ! Çok çok vurma, pek pek çalma. Yaktı beni telli top." Lala "Aman kervancılar, der. Bu kabağı bizim efendiye götürelim, çalalım. Size çok bahşiş verir."

Kervancılar düşerler lalanın peşine, varırlar eve. Lala der ki:

"Aman efendim. Şu kabağı çalın, bakın içinden nasıl ses çıkıyor."

Efendisi kabağı eline alır. Tele vurunca, kulağına kayıp kızının sesi gelir: "Aman baba, canım baba. Pek pek vurma, çok çok çalma, yaktı beni telli top." O zaman tüccar baba:

"Çağırın şu kızları!" der. Kızlar gelirler. Kızın birine kabağı verir. Babası: "Çal bakayım şunu !" der. Kızın bir şeyden haberi yok ya, başlar çalmağa. Kardeşi içerden ses verir: "Aman abla, zalim abla. Çok çok verma, pek pek çalma. Yaktı beni telli top." Kızlar artık suçlanır, mum gibi kalırlar… Babaları kervancılara döner: "Dileyin benden ne dilerseniz!"der. Kervancılar: "Bize yüzer lira verin, efendim." derler. Çıkarır tüccar yüzer lira verir, savar bunları. Kabağa 3 kere vurur, kırar. Kız içinden çıkar. O zaman babası sorar buna: "Kızım nasıl girdin bu kabağın içine?" Kız da: "Babacığım, der, kardeşlerim benim telli topuma göz diktiler, benden istediler; vermedim. Beni götürdüler, kuyuya attılar. Sonra da kervancılar bir kabak salladılar o kuyuya. Ben kabağın içine girdim…" diye başından geçenleri anlatır. O zaman adam: "Vay hain kızlar, der. Kardeşlerine bu kötülüğü eden bir gün de bana ne hıyanetlik etmez…" Onlara sorar: "Kırk katır mı istersizin, kırk katır mı?" İki kız: "Kırk satır düşman başına. Bize kırk katır ver baba." derler.

Adam emir verir. Kırk katırın kuyruğuna iki hain kızı bağlatır, katırlara bir kamçı vururlar. Kızların her bir parçası bir dağın başında kalır.

Baba da küçük kızıyla oturur, ömür sürer…

Onlar ermiş muradına, biz de erelim muradımıza.

Gökten üç elma düşmüş. Biri bana, biri masal söyleyene, biri de Sıdıka Hanım'a… Çöpü, kabukları da dinleyenlere… (Derleyen: Pertev Naili Boratav)

3. FABL

Kahramanları, bitki, hayvan ve cansız varlıklar olan ve ders verme amacı güden, öğretici nitelikteki manzum anlatılara denilir. Olağanüstü unsurlara sa-

hip olması bakımından masala benzer; ancak, olayların insan dışı varlıkların başından geçiyormuş gibi gösterilmesi, okuyucunun verilen ahlak dersini kendi tecrübeleriyle keşfetmesini sağlar. Çoğu kez olağanüstü unsurlara sahip olan ve alegorik bir nitelik taşıyan bu anlatılar daha çok insanların cimrilik, kıskançlık, ahmaklık gibi bazı zaaflarını gözler önüne sererek ders verirler.

Türün bilinen ilk örnekleri Doğu medeniyetinde M.Ö. VII. yüzyılda Asur-Babil masallarına, Batı'da ise M.Ö. VIII. Yüzyılda Atmaca ile Bülbül anlatısını yazan Hesiodos'a kadar uzanmaktadır. Fabl türü, Doğu'da Kelile ve Dimne'nin yazarı Hintli Filozof Beydaba; Batı'da 17.yüzyılda Ezop ve La Fontaine gibi örneklerle gelişmiştir. Birçok hayvan öyküsünden oluşan ve toplumdaki yanlış davranışları yeren tür, giderek destanı hatırlatan uzunlukta popüler bir türün doğuşuna yol açtı. Gerek Kitab-ı Mukaddes'te ve gerekse Kur'an-ı Kerim gibi din kitaplarında kıssalar şeklinde hayvan hikayelerine rastlamaktayız.

Doğu kültüründe Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr (Kuşların Dili) eseri, kuşların yolculuğuna tasavvufî anlamlar yükleyerek anlatır. Sadi Şirazî Gülistan'ında benzer bir anlayışla fabl örnekleri ortaya koyar. Ayrıca Mevlâna Celaleddin Rumî, Mesnevî'sinde yer yer kahramanları hayvan olan hikâyeler nakledilir. 15. yüzyıl şairi Şeyhî'nin Harnâme isimli mesnevîsinin baş kahramanı da hayvandır.

Bu tür 19.yüzyılda Şinasi'nin La Fontaine'den yaptığı çevirilerle ve kendi yazdığı fabl örnekleriyle başlar. Ahmed Midhat Efendi, Kıssadan Hisse'sinin birkaç yerinde, Tevfik Fikret de çocuklar için yazmış olduğu Şermin'inde Ezop masallarından çeviriler yer almaktadır. Cumhuriyet döneminde de Orhan Veli Kanık ve Sabahattin Eyüboğlu'nun La Fontaine'den çevirilerini görmekteyiz.

Türk edebiyatında fabl geleneğini sürdüren şairler arasında Ağaçkakanlar, Serçekuş, Motorlu Kuş eserleriyle Cahit Zarifoğlu'nu sayabiliriz. Kahramanı bitkiler olan ve Hasan Ali Toptaş tarafından yazılan "Ben Bir Gürgen Dalıyım" adlı roman da fabl örneği olarak sayılabilir.

FABL ÖRNEĞİ:

CIRCIR BÖCEĞİ İLE KARINCA

Cırcır böceği çaldı saz
Bütün yaz
Derken kış da geldi çattı
Seninkinde şafak attı.
Baktı ki hiç yok yiyecek

Ne bir sinek, ne bir böcek
Kalktı karıncaya gitti.
Yandı, yakıldı âh etti.
Üç beş buğdaydan ne çıkar,
Gelecek mevsime kadar,
Birkaç tane borç istedi.
"İnayet buyurun" dedi.
"Yemin billah ederim."
Eylüle kalmaz öderim."
İşin kötüsü, karınca
Borca hiç alışmamıştı;
Bu ricacıya çıkıştı:
Ne yaptınız yaz boyunca?
- Ne mi yaptım? Saz çaldım, saz !
- Ya, öyle mi? Demek ki siz
Yazı sazla geçirdiniz;
Şimdi de oynayın biraz.

Jean De La Fontaine'den çeviren Orhan Veli KANIK

4. HİKÂYE/ÖYKÜ

Hikâye, yaşanmış veya yaşanması mümkün olayları, mekan, zaman ve kişi göstermek suretiyle ayrıntılara yer vermeden anlatan edebiyat türüdür.

Prof. Dr. İsmail Çetişli'ye göre modern hikâye, "gerçek ya da gerçeğe uygun olay ve durumların; insan, zaman ve mekân unsurlarıyla birlikte itibarî bir dünya çerçevesinde ve üzerinde durulan konu, tema ve mesaja uygun bir biçimde kurgulanıp; ayrıntıya girilmeden ve bütünüyle yoğunlaştırılarak, okuyucuya estetik haz verecek tarzda anlatılmasından doğan kısa ve mensur bir edebî bir tür"dür.[52]

Öykü yazmak için her şeyden yazar adayının önce iyi bir gözlemci olması, çevresinde olan bitenleri yorumlayarak üzerinde düşünmesi yeterlidir. Öykü konusunun okuyanda heyecan uyandırması için seçilen konuların ayrıntılarına dikkat edilmesi; bu ayrıntıların da yerinde ve yeterince verilmesi gereklidir.

52 Prof. Dr. İsmail ÇETİŞLİ, *Metin Tahliline Giriş-2*, Akçağ Yay. , Ankara 2004, s. 27.

Öykülerin serim (giriş), düğüm (gelişme) ve çözüm (sonuç) olmak üzere üç bölümü vardır. Her öyküde belli bir *olay*, olayı yaşayan *kişi* ya da *kişiler* (kahraman), olayın geçtiği *mekân* (yer, uzam), olayın gerçekleştiği zaman gibi unsurlar bulunur.

Öykülere, önce yaşanılan mekanın tasviriyle başlanılabileceği gibi, kişilerin tanıtılması ve onların birbirleriyle ilişkilerinin veya çatışmalarının verilmesi ile başlanılabilir. Mekan tasviri ile başlanılınca, kahramanın bu manzaradan alacağı tesir ve izlenim, duygu yoğunluğu anlatılarak öyküye devam edilebilir.

Öykü, bir olay, bir epizot, bir anekdot, bir monolog veya deneme kılığına bürünmüş bir kurgusal metin olabilir. Öykü, sadece karakterin ruh halinde veya bakış açısında meydana gelen bir değişimi gösterebilir. Değişim, bir farkına varma, bir ifşa, ilâhi bir görünüm, bir idrak veya bir karar olabilir. Bu değişim, yiten bir köpeğin bulunması, birinin yeniden sağlığına kavuşması, ilk kez aşık olmakla veya bir evi satmaya karar vermekle sonuçlanabilir.

Öyküde olay ya da durum, adım adım gelişir; ayrıntılar birbirine zincirlenir. Okuyucunun kafasında, acaba ne olacak, biraz sonra kim gelecek, gibi birtakım merak soruları uyanır. Bu bölüme gelişme ya da düğüm bölümü diyoruz.

Öyküde olay ilerledikçe olayda yer alan kişilerin tasvirlerine geçilir. Tasvirler anlatıcı yazar tarafından yapıldığı gibi, konuşmalar aracılığıyla kahramanlar da birbirlerini tasvir edebilir ve birbiri hakkındaki düşüncelerini açıklarlar.

Her öykünün bir mesajı vardır. Bu mesaj, bir olay ya da insanlık durumuna dönüştürülerek verilir. Mesaj gibi anlatım yöntemi de öyküyü oluşturan temel unsurlardan biridir.

Öykünün anlatım yöntemi: Öykü bazen birinci kişi ağzından anlatılır. Genelliklere yazarın anılarına dayandırdığı öykülerde bu çeşit anlatım yöntemi tercih edilir. Birinci kişi (ben), başından geçen olayları, gözlem ve izlenimlerini, duygularını veya içinde bulunduğu bir durumu bize anlatır. Öyküyü anlatan birinci kişi, her zaman öykünün ana kişisi olmayabilir, yardımcı kişilerden biri de öyküyü anlatabilir.

Öyküler, genellikle üçüncü kişi ağzıyla anlatılır. Bu yöntemde öyküyü anlatan ortalıkta görünmez. Öyküyle okuyucu arasına bir anlatıcı girmiştir. Bu anlatıcı, her şeyi gören, her şeyi bilen biridir.

Öyküyü monotonluktan kurtarmak için aynı olayı farklı kişiler ağzından aktarmak da mümkündür. Yeri geldiğinde bir mektup veya anı defterinden bir parçaya da yer verilebilir. Öykü kahramanlarının konuşmalarını, kültür seviyesi, bilgi ve görgüleri dikkate alınarak farklı anlatımlarla verilmelidir.

Kimi öykü yazarları öykülerini bir sonuca bağlarken, kimileri hayatın akışını ve bütün olayların sürekli yaşandığı izlenimini vermek için, öykünün başlangıcı ve sonunu vermemeyi tercih ederler. Kimi yazarlar, öykü bittikten sonra da

hayatın devam ettiği izlenimi uyandırmak için hayatın bir noktasını kesit halinde öyküye yerleştirirler.

Öykü umulmadık bir olayla bitecekse, okur buna hazırlanmalıdır. Başarılı öykü yazarları sonuç bölümüne okuru hazırlar. Sonuç bu yüzden pek sürpriz olmaz. Kimi zaman olan olayın anlatımı bittikten sonra okur, öykü kişilerinin sonunun ne olacağını düşünmeye terk edilir. Hatta kimi zaman öykü sorularla sona erer.

Okuyucu, öykünün tadını, yazarın varlık ve olayları iyi gözlemlemesinde, ayrıntıları seçmesi ve bunlardaki incelikleri yakalamasında ve en önemlisi de dilin imkânlarını kullanmasında bulacaktır.

Kimi çağdaş öykü yazarları, öykülerinde olay, kişi, zaman ve çevre gibi öğelere eski önemi vermiyorlar. Yukarıda saydığımız kurallara bağlı kalmıyorlar. Daha çok "soyut" olaylar; gerçeküstü, bilinç altı dünyalarının gizli sırlarını araştırmaya ağırlık veriyorlar.

A) Öykü Çeşitleri:

1) Maupassant Tarzı Öykü (Olay Öyküsü): Klâsik olarak bir olayı serim, düğüm, çözüm bölümleri içerisinde plânlayıp anlatarak bir sonuca bağlayan öykülerdir. Kahramanlar ve çevrenin tasvirine de yer verilir Bir fikir verilmeye çalışılır; okuyucuda merak ve heyecan uyandırılır. Bu tür, Fransız yazar Guy de Maupassant (Guy dö Mopasan- 1850-1893) tarafından yaygınlaştırıldığı için "Maupassant Tarzı Hikâye" de denir

Bu tarzın bizdeki en önemli temsilcileri: Ömer Seyfettin, Refik Halit Karay, H. Rahmi Gürpınar ve R. Nuri Güntekin'dir.

2) Çehov Tarzı (Durum-Kesit Hikâyesi): Bir olayı değil, günlük yaşamın herhangi bir kesitini ele alıp anlatan öykülerdir. Serim, düğüm, çözüm gibi bir planlamaya uyulmaz. Belli bir sonucu da yoktur. Merak ve heyecandan çok duygu ve hayallere yer verilir; fikre önem verilmez, kişiler kendi doğal ortamlarında hissettirilir. Olayların ve durumların akışı okuyucunun hayal gücüne bırakılır. Çoğu kez okuyucu da öykünün bitmediği izlenimi uyanır.

Bu tarzın dünya edebiyatında ilk temsilcisi Rus yazar Anton Çehov (1860-1904) olduğu için "Çehov Tarzı Hikâye" de denir. Bizdeki en güçlü temsilcileri, Sait Faik Abasıyanık, Memduh Şevket Esendal ve Tarık Buğra'dır.

3) Modern Öykü : Diğer öykü çeşitlerinden farklı olarak, insanların her gün gördükleri fakat düşünemedikleri bazı durumların gerisindeki gerçekleri, hayaller ve bir takım olağanüstülüklerle gösteren hikâyelerdir.

Hikâyede bir tür olarak 1920'lerde ilk defa batıda görülen bu anlayışın en güçlü temsilcisi Franz Kafka'dır. (-) Bizde bu tarz yazan ilk isim Haldun Taner'dir. Genellikle büyük şehirlerdeki yozlaşmış tipleri, sosyal ve toplumsal bozuklukları, felsefi bir yaklaşımla, ince bir yergi ve yer yer alay katarak, irdeler biçimde gözler önüne serer.

4) Kısa Kısa Öykü (Short Short Story): 20. yüzyıl Amerikan edebiyatının "Short Short Story" adıyla dünya edebiyatlarına yaydığı bir türdür. Çabucak öze ulaşan ve pek az kelimeyle, bir durumun veya anın ruhunu ortaya çıkaran öykülerdir. Kendi içlerinde bir bütünlüğe sahiptirler ve tıpkı daha uzun öyküler gibi pek çok farklı ruh halini ifade edebilir, pek çok biçim alabilirler. Bu bir enstantane veya tek bir kare olabilir. Kısa kısa öyküler, yoğunluk, serbest çağrışımdan yararlanma ve müzikal bir dil kullanma bakımından mensur şiire benzerler.[53]

ÖRNEK METİN: (KISA KISA ÖYKÜ):

O GÜNE DEK HER ŞEY İYİ KÖTÜ DEVAM EDECEK[54]

Julio CORTAZAR

Makineler güven verir, mantığın, nedenselliğin, termodinamiğin ve yağlamanın en yüce ilkelerinin onlarda nasıl egemen bir şaşmazlıkla işlediğini görmek yeter. Ruhunuzda bir dalgalanma olursa, buzdolabınıza sarılın, gidin kahve değirmeninize, o bir yıl, bazen iki yıl garantili can simitlerine bakın. Tavuklarsa, tersine, rastlantı ve olağan olandır, döşemelere sıçan ve sonsuz bir bayağılıkla glu glu ederek tüylerini döken şu kaltaklardan mı söz ediyorsun? Ben, makinelerden yanayım, kanıtı da, kırda kırmızı 4L Esterel'imle dolaşmam; çok şık bir renk, al sana bir çiçek gibi söz dinleyen bir makine, birinci vites, ikinci, üçüncü, debriyaj, ah hava nasıl da ağır, camları açalım, ah nasıl da yağıyor, sileceği çalıştıralım zup zap, zup zap, a bak, hava yeniden ağırlaşıyor, araba da nasıl uslu, nasıl ağırbaşlı. Pat, zınk diye duruyor üçlü yoncanın tam ortasında. Kuşkusuz önemli bir şey yoktur, bir yanma var mı kontrol edelim. Yo, inanılmaz bir şey, daha kontrolüme bile başlamadan bir de ne göreyim, arabam tütüyor. Evet ya, evet ya, tütüyor, hatta Gitanes içiyor, olacak şey değil.

— Bana bunu yaptın ha, hem de üçlü yoncanın tam ortasında, diyorum ona, canım sıkkın.

Bir Yahudi karşıtına laf anlatmak gibi, onu pis izmaritini atmaya ikna etmek olanaksız. Şunu belirtmek gerekir ki ardından schön çalışmaya başlıyor, hatta yeniden coştuğu

53 *Hece Öykü*, nr. 20, s. 104-113.

54 *Kitap-lık*, nr. 59, YKY Yay, İstanbul, Mart 2003.

bile söylenebilir, hop bir tepe, ne yol tutuşu ama, iniyor, çıkıyor, çevresinden dolaşıyor ve pancarlar ve korunmaya alınmış bölgeler ve Vélize üstündeki köprü, pat tam da köprünün ortasında bir sigara daha istiyor, ona kibarca ceza yiyebileceğimizi söylemek boşuna, bir sigara kutsaldır, bunu ben de biliyorum ne yazık ki, çünkü ben de biraz önce sinirlerimi yatıştırmak için bir tane yaktım, sinirli sinirli içiyoruz sigaralarımızı ve sonra birden her şey halloluyor, mis kokulu vadiler ve hatta çağlayanlar, birbirinden ayrılmış siteler, hayran olunası bir çeviklik. Tüh, artık işin içinde değilim, sürekli geviş getiriyorum, bu da renkli görüntüleri sizin adınıza bozuyor. "Yarından tezi yok satacağım onu", diyorum kendime. "Bu araba sigara içiyor". Buna karşılık ortalamasını düşürdüğünü farkediyorum, demek istediğim Gitanes ortalamasını, çünkü ondan sonra yalnızca bir kez duruyor, gerçi öyle yüksek bir geçitin üstünde yapıyor ki bunu, bir toprak yığınına sığınmak zorunda kalıyorum, oradan tek kelime etmeden onun sigara içişine bakıyorum, laubaliliğine çok hayret ediyorum. Dönüşte stoğumu tüketecek kadar sigara içtim, ama ondan bir sigara istemeye cesaret edemiyorum, zayıflığımı itiraf etmek olur bu, en korkunç despotluğun başlangıcı. Öte yandan bunu kabul etmeyeceğini hissediyorum, her ne kadar bir kez daha dursa bunu her an deneyebilecek olsam da, şöyle çaktırmadan, öylesineymiş gibi, yahu ufaklık, benzinim bitti, onun anlayabileceği bir dilden. Ama olmaz, farketmesi gerekirdi, kurnazdır makineler, eve kadar ortalama yıldırım hızlarından birini yapıyor bana, garaja kendisini kapattırıyor ve orada kapıları kapatmadan onu bir kez daha görüyorum, hareketsiz ve kırmızı Esterel, pek vakur. Evimde sigara arayacağım, onun zifiri karanlıkta bir tane çıkardığını, tüm gece keyifle içeceğini, kusursuz mu kusursuz halkalar yapacağını, bunu da hiçkimse için yapmayacağını düşünerek, zifiri karanlıkta, tam da makinelere yakışan biçimde. (Fransızcadan çeviren: Orçun Türkay)

B) Öykü Türünün Gelişmesi:

Öykü türü, masallardan günlük olayları anlatmaya geçiş yoluyla olmuştur. Manzum parçalarla desteklenen bu ilk anlatı metinlerde, halk hikayelerinde olduğu gibi, hayaletler, büyüler, gerçekçi olmayan mekanlar, akla mantığa uymayan tesadüfler, mucizeler yoğunluktaydı. Batı edebiyatında hikaye ve romanın ortaya çıkışını hazırlayan ilk anlatı türleri; romanslar, Boccacio tarzı hikâyeler, çoban ve şövalye hikâyeleridir.

Bu tür, Rönesans'tan bu yana özellikle 19.yüzyıldan beri gittikçe gelişerek, edebiyatın en yaygın türlerinden biri olmuştur. İtalyan yazar Boccacio'(1313-1375)nun *Decameron* hikayeleri, bu türün ilk örnekleri olarak kabul edilir.

Batı edebiyatında, gerçek dışılık ve uydurmaların, hayalî ve abartılı unsurların hakim olduğu bu örneklerden gerçekçi olay anlatımına geçişte önemli bir adımı François Rabelais (1490-1553) atmıştır. Yazar, eserlerinde konularını halk hikayelerinden almakla birlikte, bizzat kendi yaşantılarından, gözlem ve izlenimlerinden yola çıkarak, biraz daha gerçekçi özelliklere sahip hekim, papaz ve öğrenci gibi tipler çizmiştir.

Öykü, Avrupa edebiyatlarında en kalıcı örneklerini 19. yüzyılda vermiştir. Bu dönemde yazılan öykülerde, öykü yazarı, olayların öncesi ve sonrasını bilen, kahramanların içini okuyan bir anlatıcıdır. Kahramanlar, olaya hakim ve hayatın üstesinden gelebilen kişilerdir. Kahramanların özellikleri, öykülerde tüm yönleriyle verilir.

20. Yüzyılın değişen hayat felsefesi, anlatı türlerinde de değişikliklere yol açmıştır. Yüce, ulu, kudretli kahraman imajı silinerek, sıradan insanlar da öykülerde anlatılmaya başlanmış, zaman kavramı da değişmiştir. Bu arada psikoloji ve felsefenin kaydettiği gelişmeler de edebiyata yansımış; yukarıda sayılan öykü çeşitleri ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatında ilk hikaye örnekleri, Anadolu'da gelişen ve sonradan yazılı ürünler haline gelen halk hikayeleridir. Bu hikayeler, 16. yüzyıldan bu yana sözlü halk geleneği, aşıkların köy odalarında, düğün gecelerinde ve şehir kahvelerinde anlatıla gelen kimi aşk ve kahramanlık hikayeleri şeklinde kendini göstermiştir. Aşık Garip, Kerem ile Aslı, Arzu ile Kanber, Tahir ile Zühre gibi aşk hikayeleri; Köroğlu hikayesi gibi kahramanlık hikayeleri gibi çeşitlenmiştir. Daha sonra da şehir kahvelerinde ramazanlarda anlatılan Meddah hikayeleri de Türk hikayelerinin ortaya çıkışında kaynaklık etmiştir.

Batılı öykü tekniği ile yazılan hikayelere geçmeden önce, bizde halk hikayelerinden etkilenerek kaleme alınan ilk öykülerimiz, Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât*'ı (1796), Emin Nihat Bey'in 1873'te yayımlanan *Müsameretnâme*'si (Gece Hikayeleri), Ahmet Midhat Efendi'nin *Letaif-i Rivâyât* hikâye dizisi, bizde modern öykü ve romana geçiş eserleri olarak bilinir.

Bu eserlerde kişiler genellikle iyi ve kötü diye sınıflandırılır ve öykünün sonunda iyiler mükâfât, kötüler de ceza görür. Ayrıca çoğu hikâyelerin içine manzum parçalar konur. Yine bu eserlerde anlaşılması güç Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla dolu, süslü, sanatlı bir üslûpla yazılmış az sayıda hikâyelerin yanında, çoğunluğunda oldukça yalın, anlaşılır bir dil ve üslûpla kaleme alınmış hikayeler de vardır.

Bu türün ilk gerçekçi ve başarılı örneği olarak Samipaşazade Sezaî'nin Küçük Şeyler'ini örnek gösterebiliriz. Servet-i Fünun'cu Halit Ziya, Milli Edebiyat döneminde Ömer Seyfettin, Cumhuriyet döneminde Sait Faik, bu türün önemli temsilcilerinden olmuştur.

Bugün Türk öykücülüğü çok gelişmiş bir düzeydedir. Günümüzde gözleme dayalı realist, natüralist, toplumcu gerçekçi öykülerin yanında felsefî, mizahî ve ironik, korku ya da fantastik türde yayımlanan öyküler, Türk öykücülüğüne zengin bir çeşitlilik kazandırmıştır.

HİKAYE ÖRNEĞİ:

NİŞANLI KIZ

Sevim BURAK[55]

Adnan iskeleye girdiği zaman, vücudundaki enerji dağıldı, adımları kendiliğinden gevşedi. Kadıköy vapuru kalkmıştı.

Bir gazete aldı, sigara dumanı ve ter kokusuyla ısınmış bekleme odasına girdi. Bir sürü eski havadisin şişirilmiş olarak gazetenin baş sahifesinde yer aldığını görünce sinirlendi. Vaktin daha çabuk geçeceğine kani idi. Bununla beraber okumaya devam etti.

Son hafta içindeki dünya ahvali, Uzak Doğu'da harbin patlaması kendi hayatının değişen iç duruşu yanında ufak ve ehemmiyetsiz bir hadise gibi idi. Gazeteyi itina ile katlayarak cebine soktu, aklından bir haftadır çıkaramadığı genç kız gözünün önüne geldi. Ona bir kere daha rastlayacağına dair inancını kaybetmemişti. Bununla beraber kalbindeki küçük yara ümitsizlikle vakit vakit kabuk bağlıyordu. Genç kızı düşünmekten hoşlanıyordu. Çünkü bu yaranın kabuğunu itmiş ve orayı hafifçe kaşımış gibi oluyordu.

Ona ilk defa bir fotoğrafçının vitrini önünde rastlamıştı. Beyaz keten bir elbise giyiyordu. Adnan genç kızın kolunun altına taşıdığı kitabın isminin yarısını okuyabiliyordu. Fakat asıl merak ettiği kızın yüzüydü. Onu yandan görüyor ve fevkalade heyecanlanıyordu. Genç kızın uzun vücudu ve ciddi tavırları, kısa kesilmiş isyankar saçları, ayağını hiç olmazsa bir iki numara büyük gösteren düz topuklu ayakkabıları vardı.

Adnan yürürken kırıtan yahut küçük adımlarla sallanan kadınlardan nefret ederdi. Onun için genç kızın rahat adımlarını beğeniyor ve yürüyüşünü onunkine uydurmaktan zevk alıyordu. Kız Haşet kütüphanesine girince Adnan tereddüt etmeden onun arkasından yürüdü. Fakat kütüphanenin düşünceli ağır havası üzerine çökünce sıkıldı. Kitapları sevmezdi. Bununla beraber bilgin bir gevşeklikle etrafına şöyle bir göz atıyor, eline geçirdiği birkaç kitabı evirip çevirip ağırlığını tartarak yerine koyuyordu.

Bu sırada genç kızı gözden kaçırmıyordu. Elinde bir mecmua ile kasanın önüne gelmişti. Kasiyer genç kızın uzattığı parayı almış, ümitsiz bir bakışla çekmeceyi açıp kapamış, ihtimal bozacak para bulamamıştı. Adnan kasiyer matmazelin trajik hareketlerini ve bakışlarını görünce daha fazla beklemeyerek o tarafa yürüdü. Genç kızın yanına gelince gayet nazik:

- Müsaade ediniz, belki bozabilirim dedi. Genç kız bir şey söylemeden ciddi bir tavırla kasiyerden aldığı elli liralığı bu defa Adnan'a uzattı. Parmağında bir nişan yüzüğü vardı. Adnan parayı tabii bir tavırla aldı, portföyüne yerleştirdi. Sonra gene alışkın bir tavırla portföyünün ayrı bir gözünden beş tane onluk kağıt çıkararak ona uzattı.

55 *Milliyet*, Nr. 94, 4.8.1950

Genç kısaca teşekkür edince Adnan her şeyin bu kadar çabuk olup bittiğine hayret ederek oradan çıkmış, kapının önünde kısa bir tereddüt geçirdikten sonra onu beklemeye ve tekrar konuşmaya karar vermişti. Kız görününce kendini toparlayarak yanına yaklaştı ve bu cesaretine kendisi de şaştı.

- Küçük bir yanlışlık küçük hanım dedi. Affınızı dilerim. Size geçmeyecek kadar eski bir on lira vermiş olduğumu zannediyorum.

Kız Adnan'ı manalı bir bakışla süzdükten sonra:

- Farkında değilim, fakat bir kere çantama bakayım beyefendi diye cevap verince Adnan buna mani olarak.

- Yok, şöyle ileriye doğru yürüyelim. Benim de para bozdurmam lazım. Mahzuru yoksa bir pastaneye girelim, hem parayı bozdurmuş, hem de biraz görüşmüş oluruz diye cevap verdi.

Kız tereddüt eder gibi bir vaziyet aldı, fakat kati kararla:

- Beraber yürümemiz doğru olmaz, zahmet olacak ama parayı bozdurup gelmenizi rica edeceğim. Ben sizi burada beklerim.

Sonra Adnan'a daha samimileşmiş bir bakışla baktı tekrar etti:

- Sizi bekliyorum.

Adnan tütüncüden eski bir onluk almayı ihmal etmedi. Bu senetle genç kıza eski bankonotun kendisine kalış olduğuna inandıracak sonra da ciddi bir sebeple kendisinden söz isteyecekti. Fakat Haşet'in önüne gelince kızı görmedi. O vakit genç kızın kendisine adi bir çapkın gibi muamele etmesine üzüldü. Bununla beraber onun hayatına tuhaf bir tarzda karıştığı muhakkaktı.

Ayağa kalktı, kaşları çatıktı. Köprünün altındaki kitapçıya doğru yürüdü. Genç kıza en fazla tesadüf edebileceği yerler kitap bayileriydi. Camda birer şekerleme kutusuna benzeyen süslü romanlar dizilmişti. Adnan muhakemeye girişmeden gözlerini bir takım okunan şekiller üzerinde dolaştırmanın kayıtsızlığı ile bunları seyretmeye başladı. Zihin boşluğu, aşk yılları, aşk yılları, aşk üzüntüleri unutulmaz günler, gene aşk gibi mütemadiyen birbirini silip götüren yarı belirmiş hayal silsileleri ve roman isimleriyle doldu. Adnan işlerinin ve bir takım hesapların baskısı altında bulunmadığı zaman etrafındaki eşyanın başkalarının kafasındaki şekillerini görmeyi arzu ediyordu. Fakat bir iş adamı için böyle şeylere vakit yoktu. Fakat vapuru kaçırdığı zamanlar vakit geçirmek için bu romanlardan bir tane edinebilirdi. Şöyle hafif bir kitap. Yoksa ciltler dolusu tasvirlere, dolambaçlı yollardan giden aşk maceralarını okumaya tahammülü yoktu. Ağır adımlarla nihayet gelmiş olan vapura girdi. Lüks kamaradan içeri girerken birden bire genç kızla karşılaştı. Beynine bir şok inmiş gibi oldu. Salonun ortasındaki masanın kenarında boş bir iskemle bularak oturdu. Birdenbire arkadaşı Dündar'ı gördü. Dündar ona:

- Bu ne dalgınlık Adnan, karşımda oturuyorsun, bakıyorsun, görmüyorsun dedi.

Adnan bir gülümseme ile:

- Haklısın dedi. Aklım başımda değil. Sustu fakat içi doluydu. Bununla beraber Dündar'la şundan bundan konuştu. Dündar:

- Çok mu çalışıyorsun, Allah aşkına etrafını bile görecek halde değilsin sualini Adnan eh ne yapalım iş adamıyız falan, gibi sözlerle alaya boğmak istedi. Fakat kelimelerinde alay yerine tutuk sahte bir eda vardı. Birdenbire sordu:

- Ben girerken dışarı çıkan kızı gördün mü?

Dündar:

- Evet, sen girerken bir kız çıkıyordu diye tekrar etti.

- İşte o kız yok mu?

Dündar merak ve hayret içerisinde:

- Eyy? Dedi. O kıza ne olmuş?

- Bir haftadır onu düşünüyordum. İkinci defa olarak tesadüf ediyorum. Şimdi etrafımı niçin görmediğimi anlıyor musun? Sorma ama galiba aşık oldum.

Dündar gayet ciddi:

- Yaaa ! dedi.

- Adnan Dündar'ın kendisini alakayla dinlemesinden son derece mütehassıstı. Ona bir nefeste hepsini anlattıktan sonra:

- Azizim dedi. Bir kızın nişanlı olması bir şey ifade etmez.

Yani senin anlayacağın kız biraz ciddi. Tabi böyle olması lazım, benim samimiyetimden şüphe ediyor. Onu ikna etmek lazım.

- Peki öyle ise ne bekliyorsun?

- Dedim ya kız nişanlı, her nişanlı kız böyle olur. Birinci defa kaçtı, bu defa daha fena bir şey yapar mı acaba?

Ama yok, çünkü yaptığına pişman olmuştur. Biraz evvel karşılaştığımız zaman kızardı. Bu bana karşı alakasız olmadığını gösterir. Sonra yüzünde tuhaf bir mana var bu kızın. Öyle kadınca ifadelerden pek anlamam ama zannederim mesut değil. Nişanlısı ihtimal kızı ihmal ediyor. Kızın yüzüne bir kere baksan bunu anlarsın.

Hayret Dündar'ın yüzünde Adnan'ın okumak istediği bir mana vardı. Dudaklarının sol kenarına sıkıştırdığı sigara ona şık biraz da hodbince bir mana veriyordu. Adnan birdenbire söylediklerinden dolayı bir memnuniyetsizlik duydu. Hoş olmayan bir vaziyete düşmüş ve ondan nasıl çıkacağını kestiremeyen biri gibi etrafına sıkıntılı bir nazar attıktan sonra Dündar'da bıraktığı tesiri hafifletmeyi düşünerek yumuşak bir tonla:

- Bilirsin yalnız bir insanım dedi. Sonra sıkıntıyla bu tesiri bozdu.

Kadınların ruhuyla pek öyle uğraşmadım. Ama bilirsin bende zekâ var.

Dündar güldü ve kısaca:

- Doğru, dedi.

Adnan bir ehemmiyetsizlik hissediyordu. Birdenbire Dündar'a:

- Peki, benim yerimde olsan ne yaparsın? Diye sordu.

- Senin yerinde olmak pek istemem. Ama şayet olsaydım kızı bulur ona kendisini sevdiğimi ve nişanlısından çok mesut edebileceğimi söylerdim.

- Söylesem mi acaba?

- Hiç durma hemen git.

- Peki, ama birdenbire acemileştim. Ne tarafa gitti dersin.

- Belki hava falan almaya çıkmıştır. Baş tarafa bak.

Adnan Dündar'a muzaffer bir bakış fırlattıktan sonra kalkmaya hazırlanırken arkadaşının yanındaki boş iskemleye genç kızın gelip oturduğunu hayretle gördü. Bir Dündar'a bir kıza baktı bir şey anlayamıyordu. Arkadaşı kıza:

- Biraz evvel senden bahsediyorduk dedi ve sonra Adnan'a dönerek:

- Nişanlım Gülseren'i takdim edeyim. Bana senden evvel her şeyi anlatmıştı dedi.

- Adnan kıpkırmızı kesildiğini hissediyordu. Genç kız mütebessim bir çehre ile Adnan'a baktı:

- Evet, beyefendiyle tanışmıştık dedi.

Adnan müsaade alarak güverteye çıktığı zaman genç kızın tebessüm eden şeytani yüzü daha kuvvetle ve bir daha çıkmamak üzere kafasına kazınmış gibi idi.

5. ROMAN

Genel olarak insanların maceralarını, iç dünyalarını, toplumsal bir olayı ya da durumu anlatan düzyazı eserlerdir. Bir başka tanıma göre olmuş ya da olabilecek olayları anlatan uzun edebiyat eseridir. Stendhal'e göre roman, "bir yol boyunca gezdirilen bir aynadır."

Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a göre roman, "hayatı her cephesiyle geniş olarak kavrayan ve her şeyi bir akış, değişme ve gelişme olarak his ve idrak eden bir duyuş ve görüş tarzının ifadesidir."[56]

Prof. Dr. Nurullah Çetin'e göre roman "hayatı yoğunlaştıran, vecize, şiir, resim, müzik gibi sanat ve edebiyat türlerinin aksine hayatı açan, sergileyen, ayrıntıları kendi yerlerine iade eden, gerçeklikleri çoğu zaman soyutlayarak yeniden üreten edebî bir türdür. Romancı, dış dünyadan, yaşantılarından, gözlem,

56 *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yay. İst. 1987, s. 362.

izlenim ve incelemelerinden amacına ve anlayışına göre bir seçme yapar, onları dünya görüşü ve inancına göre belirli bir senteze ve yoruma tabi tutarak iç bütünlüğüne kavuşmuş canlı bir gerçeğimsi dünya kurar."[57]

Roman, hikâyeden daha uzun bir hacimde, kişi, yer ve zamana bağlı kalınarak nesir tarzında kurgulanmış olayların hikaye edilmesidir. Birbirleriyle değişik şekillerde irtibatlı olan olayların, metin halkalarının anlamlı bir bütün halinde oluşturduğu olaylar zinciridir. Roman, gerçek dünyanın kendisini değil, ona en yakın bir kopyasını verir. Gerçeklik izlenimi uyandıran hayat kesitleri sunar. Olağanüstü, doğaüstü olay, figür ve unsurlar yerine, doğal, somut, gerçekçi unsurlara yer verir. İnsanüstü figürler ve kahramanlar yerine sıradan insanların hayatlarına ve olabilir olanlarına yer verir.

Hikayede olduğu gibi roman da olay, kişiler, zaman ve mekân kavramları üzerine kurulur; ancak romanda bu unsurlar daha geniş bir plan içinde kurgulanır. Her şey ayrıntılarıyla verilmeye çalışılır. Romanda ana olayın içinde yardımcı olaylar iç içedir ve kişiler de kalabalıktır. Kişiler, genel olarak, geniş bir zaman çerçevesi içinde hayatlarının baştan sona kadar akışıyla işlenir. Kişilerin, özellikle baş kişinin karakteri her yönü ile verilir. Kişilerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal özellikleri ayrıntılı olarak tasvir edilir.

Yazar, eserindeki kişileri tip veya karakter olarak sunabilir. Tipleştirme, herkeste görülebilecek bir niteliğin (dedikoduculuk, cimrilik, kendini beğenmişlik…) abartılarak bir insanda verilmesi demektir. Örneğin Orhan Kemal'in *Murtaza* romanında baş kişi Murtaza, konuşmaları, hayata bakışı ve değerlendirişi, görevine bağlılığı ile öne çıkmış bir insandır. Karakter ise tipteki gibi bir özellik değil, her insanda görülebilecek birçok özelliğin aynı anda bir kişide verilmesidir. Karakter kişiler, davranış biçimleri, huy ve alışkanlıklarıyla romana aktarılır. (Bkz. Tasvir Yoluyla Anlatım- Kişi tasviri).

Her romanda yazar dışında, yazar adına konuşan bir anlatıcı vardır. Bu anlatıcılar, kimi romanlarda roman kahramanı olur ve yaşadıkları olayları birinci kişi ağzından anlatırlar veya kahramanları uzaktan izleyerek gördüklerini yorumlarlar. Kimi romanlar da ise anlatıcı, kahramanların zihinlerinden geçenleri okur, olan ve olabilecek olayları değerlendirirler.

A) Roman Türünün Doğuşu ve Gelişmesi:

Öykünün gelişiminde de anlatıldığı gibi, romanın da kaynağı destanlardır. Kimi farklılıklara rağmen anlatılan olay ve anlatıcı gibi unsurlar bakımından destanla roman benzerlik taşımaktadır.

57 *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara 2004, s. 66.

Avrupa'da "roman" sözcüğüne anlam karşılığı olarak önceleri Lâtince'nin halkın arasında bozulmuş şekline denilirdi. Okuma yazma bilmeyen halkın konuştuğu, klâsik Latince'den farklı bir dille anlatılan/yazılan eserlere "roman" denilmeye başlandı. Dinî eserler ve trajediler Latince yazılırken, Batı toplumlarının milletleşmesi ve millî dillerin oluşmasından sonraki yüzyıllarda halkın konuştuğu dille yazılmış ve halkın ilgi gösterdiği anlatıya dayalı manzum veya mensur eserlere zamanla "roman" denilmeye başlanılmıştır.

12. yüzyıldan itibaren "roman" kelimesi, bir dil adı olmaktan çıkıp, yavaş yavaş edebî bir türe ad olmaya başlar. 12. yüzyılda Lâtince'den "romanca" (halkın konuştuğu dil anlamında) çevrilen eserlere de "roman" deniliyordu. "Roman" adlı ilk metinler, önceleri manzum, sonra mensur yazılan Lâtince metinlerin halk diline uyarlanmış şekilleriydi. 14. yüzyılda manzum, 15. yüzyılda mensur şövalye romanlarının karşılığı olmuş; serüven ve tutkuları tasvir ederek okuyucuların ilgisini çekmeye çalışmış eserlere deniliyordu.

Roman, önceleri adî, bayağı, hayal ürünü, uydurma ve sıradan şeyler, klâsik eserlerin dışındaki değersiz ürünler olarak görülüyordu. Ancak zamanla bugünkü edebî değerini kazandı. Hayal ürünü hikâyeler toplamı olan "romans"tan gerçek hayat sahneleri sunan romana geçiş, belirgin bir biçimde 17. yüzyıl başlarında görülmektedir. Araştırmacılar, genellikle romanın 1789 Fransız İhtilâli sonrasında burjuva sınıfının feodal sınıfa karşı sürdürdüğü mücadeleden ve elde ettiği üstünlük sonrası havadan doğduğu üzerinde dururlar. Bildiğimiz anlamda romanın Batıda 17. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Fakat roman, 17. yüzyılda fazla gelişmemiş, 18. yüzyılda kısmen gelişmiş; asıl olarak da 19. ve 20. yüzyıllarda büyük bir adılım gerçekleştirmiştir.

Türünün özelliklerini taşıyan ilk roman örneği, Miguel de Cervantes'in Don Kişot (1. cilt 1605, 2. cilt 1614)'udur. Daniel Defoe'nun Robinson Crusoe (1719)'u da öncü romanlar arasında sayılır.

İlk romanlar arasında ayrıca şunlar sayılabilir: Fransa'da Honore d'Urfe, Astree, Madam de La Fayette, La Princesse de Cleves (Cleves Prensesi, 1678), İngiltere'de Nashe'in The Unfortunate Traveller (Talihsiz Gezgin, 1594).

B) Türk Edebiyatında Roman:

Türk edebiyatında 10. yüzyıldan itibaren İslam medeniyeti etkisi altında gelişmiş, oldukça verimli, çeşitli ve zengin bir anlatı birikimi bulunmaktadır. 19. yüzyıla gelindiğinde Türk romancısının beslenme alanı sadece batı edebiyatı ve romanı değil, aynı zamanda ve belki de daha fazla olarak Doğu-İslam edebiyatlarıdır. Özellikle manzum veya mensur hikâye geleneği, Türk romanı üzerinde önemli bir etki payına sahiptir.[58]

58 Nurullah Çetin, A.g.e, s. 34.

Eski Türk edebiyatında tarih, masal, efsane, destan, menkıbe, kıssa gibi anlatıya dayalı türler, roman ve hikâyelerin birikimi ve kökenini oluşturmaktadır. İlk dönem bu tür eserler, dinleyenlere ve okuyanlara öğüt vermek, ahlâkî bir ilke ve değer telkin etmek, anlatılan olayla ders, hikmet ve hisse aktarmak gibi amaçlar gözetmekteydiler. Eski Türk edebiyatındaki bu tür eserlerde, en çok din, tasavvuf, ahlâk, aşk ve kahramanlık konuları işlenmektedir. Arapça ve Farsça'dan çevirilerin yanında, telif ya da uyarlama nitelikli hikâye metinleri genellikle peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri, cenk hikâyeleri, kıssadan hisse çıkarmayı gaye edinen eğitici/öğretici metinlerden oluşmaktadır. Daha önce dilden dile aktarılan ve daha sonra da yazıya geçen mensur hikayeler ve mesnevî nazım şekliyle yazılmış manzum metinler, uzun hikâye olarak bir bakıma romanın yerini tutuyordu.

Osmanlı toplumu Tanzimat'la birlikte batılılaşmaya paralel olarak roman, tiyatro makale gibi Batı edebiyatı türleri de edebiyatımıza girmeye başlamıştır. Batı edebiyatında ortaya çıkan ve kendine özgü kurgusu ve özellikleri olan roman, önce "uzun hikâye" adıyla ve çeviriler yolu ile daha sonra da telif eserlerle edebiyatımızda bu yeni türler arasında yer almaya başlamıştır. Önce tam olarak roman olmasa bile romana özgü bazı nitelikleri barındıran Fenelon'un *Telemaque* (Yusuf Kamil Paşa-1862) adlı eseri çevrilmiş, bunu daha sonra Sefiller, *Robenson Crusoe, Monte Kristo, Atala, Pol ve Virjini* gibi romanlar izlemiştir.

Tanzimattan sonra ilk telif romanı Şemseddin Sami *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat* (1873) adıyla kaleme almış, ancak bu türde önemli eserleri Ahmet Midhat ve Namık Kemal vermiştir. Bu iki yazar, romanın amacının eğlendirerek öğretmek, hoşça vakit geçirirken sosyal, medenî ve ahlâkî birtakım dersler vermek, okuyucuları bilgilendirip bilinçlendirmek olduğu konusunda aynı görüşe sahiptirler. Batıda o sırada Realizm hakim olmakla birlikte, her iki yazar Avrupa'da etkisini kaybetmiş olan Romantizmi benimsemişlerdir. Ahmed Midhat popüler romanın, Namık Kemal de edebî (sanatkârane) romanın öncüsü olarak ortaya çıkarlar.[59] Bu dönem yazarlarından olan Nabizade Nazım *Zehra* (1896) adlı romanında, Mehmet Rauf'un *Eylül* (1901) romanından önce, bilgi ve düşünce unsuruna hemen hemen hiç yer vermeyip, tümüyle duygu açılımına yer vermesi, psikolojik tahlillerin ağırlıkta olması gibi özellikleriyle ilk psikolojik roman olarak dikkati çeker.

Romantizmden Realizme geçiş sürecinde Samipaşazade Sezaî'nin Sergüzeşt (1889) ve Recaizade Mahmud Ekrem'in Araba Sevdası (1898) önemli bir yere sahiptir.

Servet-i Fünun dönemi Türk romanının en önemli ismi Halit Ziya'dır. Geleneksel Şark hikayecilik anlayışından batılı modern anlamda bir roman anlayışı-

59 Nurullah ÇETİN, "Tanzimat Döneminde Türk Romanı", *Hece- Roman Özel Sayısı*, Ankara 2002, nr. 65-67, s. 21.

na geçişi o sağlamıştır. Teknik anlamda gerçek Türk romanı onunla başlar. Halit Ziya ayrıca romanda sanatlı söyleyişi benimsemiş, estetik değere önem vermiştir. Romanda olay unsurundan çok, asıl üzerinde durulan, kişilerin ruh durumlarının çözümlenmesidir. Halit Ziya romanlarında kişilerin hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle olan çatışmaları, mücadeleleri, duyguları ve davranışlarını yönlendiren sebep ve sonuçlar ayrıntılarıyla verilir.

Çeviri, uyarlama, taklit etme dönemlerini aşarak gelen roman türü Cumhuriyet döneminden itibaren sıklıkla başvurulan ve başarılı örneklerle karşılaşılan bir tür olarak edebiyat hayatımızda vazgeçilmeyen bir tür olarak yerini almıştır. Türk romanı bugün her ölçüde Batı romanlarıyla kıyaslanabilecek düzeydedir. Batı'nın anlatım tekniklerini, yerli konulara uyarlama, kendi insanımızı ve sorunlarını Batılı anlatım teknikleriyle anlatan romanlar edebiyatımızda yer almaya başlamıştır. Bu bakımdan başarısını ortaya koyan romancımız Orhan Pamuk, bu başarısını Nobel ödülü alarak kanıtlamıştır.

C) Romanın Yazılış ve Okunuş Amacı:

a) Eğitim İşlevi: Bazı romanlar, okuyucuyu bazı konularda eğitmek için, yaşanmış ya da yaşanması muhtemel kimi olaylardan ibret alıp ders çıkararak okuyucuya faydalı bilgiler ve değerler yüklemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ibret verici olaylar aktarılarak ahlâkî dersler çıkarılması amaçlanır ve eğlendirerek eğitmek ilkesi esas alınır. Bu durumda romancı, kendini sosyal bir sorumlulukla yükümlü kılarak toplumu eğitmekle görevli bilir. Kişilerin sosyal davranışlarının şekillenmesinde romanın etkisi büyüktür. Roman, yaşamayı, hayatın gizli sırlarını, inceliklerini, kişilikleri, duygu, düşünce zenginlik ve derinliklerini öğretir. Hayata dair bilgelik kazandırır.

Ayrıca roman, bir dilin bütün inceliklerini, güzelliklerini ve akıcı kullanımını, kurallara uygun bir şekilde standart bir kültür dili haline gelmesini sağlamada önemli bir eğitim işlevine sahiptir. Dili çok güzel kullanan yazarların romanları, o milletin dil eğitiminde bulunmaz bir kaynaktır. Konuşma ve yazı dili imkânlarını genişletmek, sağlam, etkili ve güzel cümle kullanma alışkanlığı geliştirmek isteyenler için roman, önemli bir araçtır.

b) Eğlendirme İşlevi: Bazı yazarlar, okuyucuları eğlendirmek, hoşça vakit geçirtmek için yazarlar. Okuyucular da romanı bu amaçla okurlar. Özellikle popüler romanlar, okuyucuyu dinlendirmeye, can sıkıntılarını gidermeye, vakit öldürerek oyalamaya yarar. Bu bağlamda roman, bir eğlence aracı olarak görülür.

c) Estetik Haz İşlevi: Buna sanatçı hoşlanması, haz alması demektir. İnsanın temel ihtiyaçlarından birisi, güzellik duygusunu tatmindir. Güzel bir sanat eserini içselleştirerek tatmin olmak, soyut anlamda ruhsal bir doyuma ulaşmak, in-

sanî faaliyetler arasındadır. Bunda romancı da okuyucu da pratik bir fayda aramazlar. Her ikisi de romana kendi zevkleri ve estetik ihtiyaç duygularını tatmin için yaklaşırlar.

d) Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Bazı romancılar, benimsemiş oldukları ideolojik düşüncelerini toplum geneline yaymak için romanı bir vasıta olarak görürler. Bu tür metinlerde tek doğrultular ve slogana dayalı bir dil geliştirilir. Kamplaşmalar sağlanır. Kişiler, bizden olanlar ve bize karşı olanlar diye bölünür. Dost ve düşman kesimleri üretilir. Hazır düşünce kalıpları ve sloganlar bol bol cümleler arasına serpiştirilir. Bu durumda roman, bir sanat metni olmaktan çıkar, propaganda aracı haline gelir.

D) Roman Türleri:

Romanlar, çeşitli bakımlardan sınıflandırılmışlardır.

a) Bağlı bulunduğu edebiyat akımına göre romanlar: Klasik roman, realist roman, natüralist roman, sürrealist roman, egzistansiyalist roman, yeni roman, yeni dalga roman v.s.);

b) Teknik bakımdan başka türlerden yararlanan romanlar: Biyografik roman, anı roman, otobiyografik roman, mektup-roman, belgesel roman, dramatik roman;

c) Yayınlanış şekline göre romanlar: Tefrika roman (bölüm bölüm gazete ve dergilerde yayınlanan roman), resimli roman (fotoğraf veya çizgi resimle desteklenen, baloncukla konuşmaların verildiği roman);

d) Anlatılan insan topluluğuna göre romanlar: Köy romanı, burjuva romanı, halk romanı;

e) Ele aldıkları konulara göre romanlar: Felsefî roman, pastoral roman, politik roman, macera romanı, töre romanı, bilim-kurgu roman, psikanalitik roman, psikolojik roman, sosyolojik roman;

f) Okuyucudaki etkisine göre romanlar: Didaktik roman, lirik roman, satirik roman, epik roman;

g) Yazarın amacına göre romanlar: Tezli roman, artistik roman;

h) Hitap ettiği okuyucu kitlesine göre romanlar: Çocuk romanı, gençlik romanı, popüler roman; genç kız romanı, pembe roman (kadınlara hitap eden);

ı) Anlattığı zamana göre romanlar: Antik roman, tarihî roman, fantastik roman.

E) Hikâye ve Romanın Karşılaştırılması:

A) Benzerlikleri:

1- Olay: Her iki yazı türünde de mutlaka yaşanılan veya yaşanılması muhtemel olay veya olaylar anlatılır.

2- Kişi/ Kişiler: Her iki yazı türünde de olayları yönlendiren ve yaşayan kişi veya kişiler yer alır.

3- Mekan/çevre/uzam: Her iki yazı türünde olay veya olaylar belli mekanlarda geçer.

4- Zaman: Her iki yazı türünde de olaylar, belli zamanlarda (tarihi, kozmik ve biyolojik) yaşanılır.

B) Farklılıkları:

1- Hikaye kısa, roman uzundur. Hikaye, bir karakterin hayatından bahsederken sadece belli bir kesitten bahseder; ama romanlarda daha geniş ve kapsamlı bir konu alanı vardır ve hayatının büyük bir bölümünü kapsayarak ele alır.

2- Olayların geçtiği yer (mekan/çevre), hikayede küçük (dar çevrede) olup, romanda ise daha büyük(geniş) ve sayıca çoktur.

3- Hikayelerde kahraman (karakter veya tip) az iken, romanlarda çok sayıda kahraman ve karakter vardır.

F) Romanda Yapı (Roman İnceleme Plânı):

a) Konu: Eserde ele alınan konu, işlenen malzemedir. Örneğin Felatun Bey le Rakım Efendi romanında konu, "yanlış batılılaşma" veya "batılılaşmanın yanlış algılanması"dır.

b) Olay veya Olaylar: Romanda asıl anlatılmak istenen olay veya olaylardır. İnceleme ve ödevlerde "Özet" ya da "Olay Örgüsü" başlığı altında yer verilen bu bölümde, olaylar, geniş zamanlı yüklemlerle ve bildirme kipleriyle ifade edilir. Ayrıca özet yaparken olayların düğüm noktalarına da dikkat etmek gerekir. Düğüm, merak uyandıran öge demektir. Oluş nedeni belli olmayan ve nereye varacağı başlangıçta belirsiz olan olaylar, insanda merak uyandırırlar.

Bir romandaki olayların sayısı, hem romanın uzunluk veya kısalığına, hem de türüne göre değişir. Örneğin macera romanlarında olay sayısı çoktur. Psikolojik romanlarda ise olay sayısı azdır.

c) Kişiler: (Şahıs kadrosu da denilir): Bunlar, romanın kahramanları; olayları yaşayan, tip veya karakterlerdir. Bunların kimisi ana olayın baş kişisi veya kişileridir. Bunlara eksen kişiler de denir. Olaylar sürekli olarak onun etrafında döner. Kimileri de yardımcı karakter veya tiplerdir. Örneğin: Halid Ziya'nın "Mai ve Siyah" adlı romanında, olaylar Ahmet Cemil'in etrafında gelişir. Baş kişinin yanında, yardımcı karakter olarak, Hüseyin Nazmi ve Raci gibi kişiler yer alır.

Kişi incelemelerinde kişilerin psikolojik (huyları, zevkleri, duygusal özellikleri, içe kapanık veya dışa dönük, aktif-pasif oluşları v.s.) özellikleri yanında dış görünüşü fizyolojik (kişinin göze görünen yanları, boy, beden yaş gibi özellikleri, sağlık durumu vb.)özellikleri ve sosyolojik (kişinin ve ailesinin sosyal durumu, eğitim-öğretim durumu, yetiştiği çevre vb.) durumu hakkında bilgi verilir.

ç) Çatışma: Romandaki eksen kişilerin farklı görüş, istek ve hayal taşımaları nedeniyle çatışma halinde bulunurlar. Bunlar daha çok fikir, istek ve hayal çatışmalarıdır. Ayrıca eser kahramanı, kendi içinde de çatışma yaşayabilir. Karar verme anında, kendilerine yapılan teklifler ve büyük olaylar karşısında ikilem içerisinde bulunurlar. Bu bakımdan roman, hikâye ve tiyatro eserlerini incelerken, eser kişilerinin kendisi ve çevresiyle olan çatışmalarını da incelemek gerekir.

d) Zaman: Olayların geçtiği zaman dilimini ifade eder. Yazar, bu zaman dilimini tarih, gün ve saat olarak belirtebileceği gibi, günün değişik zamanları olan, sabah, öğleyin, akşam v.s gibi zaman birimleri ile de ifade edebilir. Bu bakımdan romanlarda zamanlar tarihi, kozmik ve biyolojik zaman olarak sınıflandırılır. Yazar, bir saatte geçen bir olayı bile anlatsa, bu saatin her anını değil, sadece olayın akışına bağlı olan noktaları seçip anlatacaktır. Eserde zaman, yazarın seçimine bağlı olarak, sırasıyla geliştiği gibi, geriye dönüşlü bir biçimde de verilebilir. Yazar geriye dönüş yönteminde belirli bir nokta seçer, roman veya öyküye buradan başlar, sonra geriye dönüşlerle, daha önce olmuş olanları anlatılır.

e) Mekân (çevre): Olay ve/veya olayların geçtiği yerdir. Bu mekan içinde yaşadığımız gerçek dünyada olan bir yerdir; ancak yazar bu gerçek yerleri kendi seçimine göre değiştirebilir, farklı tasvir edebilir.

Klâsik roman, hikâye ve tiyatro eserlerinde mekân, olayın geçtiği bir sahneden başka bir şey değilken, romantik dönem eserlerde eserin konusunu güçlendirmede atmosfer sağlama unsuru olarak kullanılıyordu. Daha sonra realist ve natüralistler için ise mekân, insan karakterini belirleyen temel unsurlardan biri, eser kahramanının içinde yaşadığı çevredir. Bu tür romanlarda mekân, kahramanın karakteri, kişisel özelliği, mesleği, yaşı, fiziksel durumu, ekonomik durumu gibi özelliklere göre şekillenir ve değişir.

Ayrıca mekanların, tarihi ve sosyolojik özelliklerinin de bir şeyler çağrıştırması söz konusu olduğu için ona göre seçilir ve betimlenir.

f) Dil ve Anlatım: Her yazar anlaşılmak ve okunmak ister. Fakat her yazarın kendine özgü bir anlatım ve söyleyiş biçimi vardır. Bunu daha çok, yazarın cümleyi kuruş tarzı belirler. Kimi yazarlar kısa, kimileri uzun ve karmaşık, kimileri de devrik cümlelerden hoşlanırlar.

İkinci olarak da yazarın kullandığı ve seçtiği kelimeler belirler. Kimi yazar konuşma dilini seçebileceği gibi kimileri de ifadelerinin içine eski, yepyeni, yabancı, mecaz anlamlı, argo v.s. gibi geniş okuyucu kitlesinin ilk anda anlamını bilemeyeceği kelimeleri kullanabilir.

g) Yazar ve Eser İlişkisi: Romanın tüm öğelerinin oluşumunda yazarın psiko-sosyal durumu, ruh hâli, yaşadığı çevre ve toplumun kültürel ve ekonomik durumu etkilidir. Bu bakımdan yazarın biyografisi, anı, günlük ve mektup vb. gibi özel hayatını kapsayan eserlerini okumak, yazdığı roman, hikaye ve tiyatro gibi eserlerini anlamak için önemlidir.

h) Anafikir, Yardımcı Düşünceler ve İletiler: Türü ne olursa olsun, her türde eser bir anafikir, birçok yardımcı düşünce ve ileti taşır. Çünkü yazarın açık ya da gizli olarak bir duygu ya da düşünceyi okuyucuya iletme arzusu vardır. Ayrıca okurun zihniyeti, algılama kabiliyeti, eseri okurken bulunduğu ruh durumu ve okuma ortamı, bu düşünce ve iletilerin etki ve boyutunu değiştirebilir.

ROMAN İNCELEME ÖRNEĞİ:

MAİ VE SİYAH

1. ÖZET:

Ahmet Cemil, orta halli bir ailenin oğludur. Mekteb-i Mülkiyenin son sınıfında iken babası ölür. Annesiyle kızkardeşini geçindirmek için kitapçılara macera romanları çevirir, bir yandan da geceleri özel dersler vermeye başlar; bu sırada bir de şiir kitabı hazırlamaktadır. Basın hayatında tanınıp yükselmeyi düşündüğü için, okulu bitirince memur olmaz, gazetede çalışmayı tercih eder. Kız kardeşini de gazete sahibinin oğlu ile evlendirir. Ahmet Cemil, eserini bitirip de yayımladığı zaman meşhur olacağını, bol para kazanacağını, gizli gizli sevdiği Lamia ile evlenip mutlu olacağını, mehtaplı "mâî" bir gecede hayal etmiş, fakat kurduğu bu hayallerle hayat birbirine uymamıştır. Özel bir toplantıda okuduğu eseri, eski edebiyat yanlılarınca beğenilmemiş, Lâmia başkasıyla nişanlanmış, ahlaksız bir adam çıkan eniştesinin attığı dayak yüzünden kız kardeşi çocuğunu düşürüp ölmüş, kendisi de gazeteden ayrılmıştır. Ahmet Cemil, ne zamandan beri büyük umutlarla yazdığı eserini ateşe atıp yakar. Yemen'de bir ilçe

kaymakamlığını kabul eder. "Siyah" bir gecede annesiyle birlikte İstanbul'dan ayrılır.

2. ROMANIN TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ ve ÖNEMİ:

Mai ve Siyah, Türk edebiyatının Batı tekniği ile yazılmış, Tanzimat romanlarından tekniğinin kusursuzluğu ile ayrılan en önemli romanıdır. Çünkü Tanzimat romanlarının çoğunda, yazar, bir anlatıcı olarak masallardaki gibi metinle okuyucunun arasında girer, olayın akışını keserdi. Kahramanları arasında taraf tutan, iyiyi çok iyi, kötüyü çok kötü olarak tasvir eden Tanzimat romancıları, konu dışına çıkmaktan, ansiklopedik bilgi vermekten kaçınmazdı. Bütün bu kusurlar Halit Ziya ile son bulmuştur. Şark hikayesine ait anlatım tarzından Batı edebiyatına ait anlatım yöntemine geçişin en önemli eseri de Mai ve Siyah'tır. Kendi neslini ve problemlerini anlatması bakımından realist bir eser olmakla beraber, eserde baş kahramanı Ahmet Cemil'in hayallerinin anlatıldığı bölümlerde romantizme ait unsurlar da bulunmaktadır.[60]

3. ROMANIN GENEL ÖZELLİKLERİ:

a) İletiler ve anafikir: 1897 yılında yayımlanan bu romanda şu düşünceler verilmeye çalışılmıştır: Her insanın kendine göre hayalleri, hayattan beklentileri vardırdır; ancak bu beklentiler kolaylıkla ele geçmeyebilir. Hayallerimizi gerçekleştirmemiz, ancak, isteklerimizle yetenek ve imkanlarımızın uyuşup uyuşmamasına bağlı olduğu gibi, hedefe ulaşma noktasında gerekli kararlılığa sahip olmamızla da ilişkilidir. Özellikle sanat ve edebiyat gibi herkesin farklı zevk alanına hitap eden alanlarda başarı sağlamak ve kendini kabul ettirebilmek çok zordur. Hiçbir sanatçı geldiği yere kolaylıkla gelmemiştir. Bazıları ömrünün sonuna doğru anlaşılıp kendini kabul ettirirken, kimi sanatçıların değeri öldükten sonra anlaşılır. **Anafikir:** Her şeye rağmen hayata ve çevremize küsmemeli, sanat yolunda tüm çabamızı harcamalı ve ısrarcı olmalıyız.

b) İsminin anlamı: Ünlü romancı Stendhal'in "Kırmızı ve Siyah" romanında simge isim kullandığı gibi, Halit Ziya da romanına simge isim vermiştir. "Maî" (Mavi) romanın kahramanı Ahmet Cemil'in hayallerinin, güzel düşlerinin simgesidir. Buna göre Ahmet Cemil, meşhur bir şair olacak, herkes onu tanıyacak, sevdiği kızın gözüne girecek ve onunla rahat evlenecektir. Ancak bütün bunların hiçbiri gerçekleşmez. Ahmet Cemil'in yeni şiir anlayışına önce enişte si Raci karşı çıkar. İşler hep tersine gider. Sevdiği kızı da bir başkası alır. Kız kardeşi de kötü bir adamın eline düşmüş ve ölmüştür. Bunlar hayatın gerçekleridir ve romanda bu gerçeklerin rengi de "Siyah"tır.

60 Kamil YEŞİL, *Türk Edebiyatı Öğretmen El Kitabı,* Ankara 2007, s. 443-444.

c) Konusu: Edebiyatı, sanatı ve yeni şiiri önemseyen ve sadece bunun için yaşayan, hayatı bu bakımdan anlamlı gören Ahmet Cemil'in başından geçenler anlatılmaktadır. Ahmet Cemil burada Servet-i Fünun neslini temsil etmektedir.

d) Baş kişisinin özellikleri: Yabancı dil olarak Fransızcayı öğrenen ve Batı edebiyatını tanımaya çalışan, hayalleri olan bir gençtir. Ahmet Cemil'de olduğu gibi Servet-i Fünun nesli, zorluklar karşısında mücadeleyi değil, içe kapanışı, kaçışı tercih eden bir nesildir. Ahmet Cemil, mücadeleden kaçarak İstanbul dışında görev ister. Bu durum, Servet-i Fünuncu Tevfik Fikret ve arkadaşlarının İstanbul'u terk ederek önce Yeni Zelanda'ya, sonra da Manisa'ya bir çiftliğe yerleşme teşebbüslerine çok benzemektedir.

e) Çatışmalar: Romanda, 1. Hayal ve hakikat çatışması, 2. Eski edebiyat anlayışı ile yeni edebiyat çatışması, 3. imkan ve imkansızlık çatışmaları vardır.

f) Dil ve Anlatım: Tasvirlerde ve iç konuşmalarda yazar, şiirsel, süslü bir dil kulanılmıştır. Servet-i Fünun'a ait benzetme ve sıfatlar görülür. Diyaloglar biraz daha açık ve anlaşılır cümlelerden oluşmaktadır.

g) Bakış açısı ve anlatıcı: Roman, hakim bakış açısı ve yazar anlatıcı ile yazılmıştır.

II. GÖSTERMEYE BAĞLI EDEBÎ METİNLER

1. TİYATRO

"Tiyatro" kelimesinin üç anlamı vardır: 1- Sahnede gösterilmek üzere yazılan tiyatro eseri, 2- Bu tür eserlerin oynandığı yer, 3- Tiyatro "gösteri" sanatı. Biz burada kelimenin birinci anlamı üzerinde duracak ve anlatım türü olarak ele alacağız.

Canlandırılmak üzere yazılan, oyuncular tarafından ezberlenen ve sahnede seyirciler önünde sergilenen edebiyat türüdür. Bu tür metinlerde diyaloglar, kahramanlara ait davranış, hareket ve durumlar ifade edilir. Daha sonra da oyuncular sahnede bu sözleri jest ve mimiklerle zenginleştirerek gösterir.

Diğer anlatı metinlerinde olayın geçtiği mekâna karşılık tiyatroda "sahne" vardır. Mekan değiştikçe sahne değişir. Gerçeklik duygusu vermesi için bu yer mümkün olduğu kadar gerçeğe ve aslına uygun hale getirilir, buna sahne düzenlemesi ve "dekor" denir. Anlatı metinlerinde yapılan fizikî kişi tasvirleri, tiyatro türünde "kostüm" kullanılarak gerçekleştirilir. Psikolojik durumları da oyuncular tarafından jest ve mimiklerle tasvir edilir.

Tiyatro türü, diğer edebiyat türlerine göre kalabalık bir kitlenin önünde oynandığı ve arkasından sürükleyebildiği, ayrıca o kitlede bir "ruh birliği" yarattığı için önemlidir. Diğer türlere göre tiyatro, toplumsal gerçekleri ortaya koy-

ması, eğlendirirken düşündürmesi, düşündürürken öz-eleştiri yapması bakımından, diğer türlere göre daha etkilidir. Ayrıca, bir milletin geleneklerini, inançlarını ve kültür değerlerini göstermesi bakımından da önemi büyüktür.

Tiyatro yazmak önemli ve bir o kadar da zor iştir. Tiyatro yazarı her şeyden önce, dilin inceliklerini bilmeli, geniş bir kültür sahibi olmalı; sahne tekniğini iyi bilmeli; sadece okuyarak değil, tiyatroya düzenli olarak gidip, her eserin, her tekniğin, her yeni buluşun seyirci üzerinde nasıl bir etki bıraktığını görmelidir. Kısacası birikimli olmak gereklidir.

A) ***Tiyatronun Gelişimi*****:**

Göstermeye bağlı metinlerin geleneği M.Ö. 6. yüzyıla kadar gitmektedir. İlk örnekleri eski Yunan ve Latin edebiyatlarında görülen tiyatro, 15-17. yüzyıllardan sonra diğer Avrupa ülkelerinde büyük gelişme gösterdi. Önce "trajedya", sonra "komedya", daha sonra da günümüze kadar "dram" gibi bu klasik türlerin karışımı veya birleşmesiyle yeni tiyatro türleri ortaya çıktı.

Trajediler, konusunu tarih, efsane ve mitolojiden alırlar ve bu tür oyunlarda değerler (ilkeler) ile duygular veya çıkar çatışması üzerine kuruludur. Komedilerde ise hayatın ve kişilerin zaaflarına dayalı olarak gülünç yanlarını gösterilir. Gerçek hayatın kendisi gibi hem acıklı hem de gülünç olayları bulunduran tiyatro eserlerine ise dram denir.

Çağımızda insanoğlunun çözülmemiş sorunlarına yenileri eklenmektedir. Günümüz insanı bunalımlarını, çıkmazlarını tiyatro oyunlarında görmek veya çözmek istemektedir.

B) Türk Edebiyatında Tiyatro:

Türk tiyatrosu gelenek bakımından çok değişik örnekleri barındırmakla birlikte, Batı tiyatrosuna göre en önemli özelliği önceden yazılmış ve yazılı bir metinden ezberlenerek gösterilen bir oyun olmaktan çok, doğaçlama (tulûat) üzerine kurulu olmasıdır. Doğaçlama tarzındaki bu oyunlar sürprize açık olması yönüyle seyircilerin hoşuna gitmekle birlikte oyunculara da yaratıcılıklarını kanıtlama fırsatı vermesi, metnin ve yönetmenin disiplinine kendini bağlamaması yönüyle de özgürlük tanımaktadır. Ayrıca doğaçlama tarzı, oyuncuya, duruma göre oyunda değişiklik yapma, erken veya geç bitirme, espri ve örnekleri oynanan yer ve zamana göre değiştirme gibi esneklik imkanı ve rahatlık verir.

Gelenekli Türk tiyatrosu çok değişik örnekleri barındıran bir sanattır. İlk olarak bir gölge oyunu olan "Karagöz" gelir. Bir perde ve arkasında ışık, Karagözcü (hayâlbaz)'nün perdeye yansıttığı ve seslendirdiği suretlerle oluşturulan Karagöz oyunu felsefesini tasavvuftan alır. Çünkü tasavvufa göre dünya sanal bir

yerdir, insanlar (suretler) bu dünyada kendilerine çizilen kaderi yaşarlar. Perdede ipleri tutan hayâlbaz, insanın da kaderini çizen Tanrı'dır. Nasıl Karagöz'e ve diğer suretlere hayat verip konuşturan, olaylara katan bir Karagözcü varsa, insanların da varlıklarını borçlu olduğu yaratma kudretine sahip Tanrı'sı vardır.

Başlangıçta Karagöz, Hacivat'la birlikte iki kişi iken, daha sonra içinde yaşadığı kültürü oluşturan değişik yörelere ve milletlere ait tipleri de yanına alarak Osmanlı Devleti'nin tüm kültürel unsurlarını perdeye yansıtmıştır.

Ortaoyunu, Karagöz oyununun iki baş kahramanı Karagöz ve Hacivat'ın âdeta ete kemiğe bürünmüş halidir. Düğün ve Ramazan eğlencelerinde insanlar, şehrin meydan yerlerinde, seyircilerin ortasında Pişekâr ve Kavuklu'nun başından geçen maceraları izlerler.

Meddah, kent kahvelerinde, tek kişi ile sergilenen seyirlik oyundur. Meddah, halk hikayeleri, masal ve bazen de gerçek hayattan konusunu alan hikâyeleri çeşitli taklitler yaparak sergiler. Günümüzün "stand-up" ve "one man show"cuları, meddah geleneğini sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Kukla da Karagöz oyunlarından esinlenerek geliştirilmiş halk hikayeleri ve masalların canlandırıldığı bir seyirlik eğlencedir. Kuklacı tarafından hareket ettirilerek seslendirilen, daha çok çocuklar ilgi gösterir.

Köy seyirlik oyunları, köy meydanlarında düğün ve bayram gibi kutlama günlerinde oynanır. Bazı gönüllü yetenekli kişiler, yörelerinde bilinen ve masal ve efsanelerden ilham alan veya taklide dayalı oyunlardır.

Gelişen teknolojiye bağlı olarak iletişim araçları ve sinemaya daha çok önem verilmesi nedeniyle gelenekli gösteri sanatları günümüzde rağbet gösterilmemektedir. Sadece belli festivallerde ve Ramazan günlerinde hatırlanmaktadır.

Ülkemizde yazılı tiyatro eserleri Tanzimat'tan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Batılı tiyatro tekniğine uygun olarak yazılan ilk önemli eser, 1860 yılında Tercüman- Ahval gazetesinde yayımlanmış olan Şinasi'nin Şair Evlenmesi'dir. Bu eser, ortaoyunundaki tiplere benzer kişileri, Osmanlı mahallesinde görülebilen insanları canlandırır. Batılı tekniği Ortaoyunu geleneği ile kaynaştırarak kolay anlaşılır ve yalın dile sahip olması ile de başarılı olan bu eser, Türk edebiyatında noktalama işaretlerinin ilk olarak kullanılmasıyla da önemlidir.

1860 yılından sonra halkın tiyatroya ilgisinin artması üzerine, önce çeviri, sonra da uyarlama ve yerli tiyatro eserleri giderek artan sayıda yazılmaya ve oynanmaya başlamıştır. Tanzimat dönemi yazarları iki koldan eser vermeyi sürdürmüşlerdir. Direktör Âli Bey ve Ahmet Vefik Paşa gibi yazarlarımız komedi türünde Moliere'in eserlerinden uyarlamalar yapmış; Namık Kemal, Recaizade Mahmud Ekrem ve Ahmed Midhat Efendi de daha çok romantizm etkisinde oyunlar yazmışlardır.

Cumhuriyet döneminde de Halkevleri, Konservatuarlar, Devlet ve şehir tiyatrolarının kurulmasıyla Türk tiyatrosu gelişme kaydetmiş ve yaygınlaşmıştır. Buna paralel olarak da tiyatro yazarlarımızın sayısında artış olmuştur. Bunların belli başlıları olan Reşat Nuri Güntekin, Faruk Nafiz Çamlıbel, Cevat Fehmi Başkut, Ahmet Kutsi Tecer, Haldun Taner, Orhan Asena, Recep Bilginer, Necati Cumalı, Güngör Dilmen gibi önemli yazarlar çok sayıda eser kaleme almışlardır.

OKUMA METNİ:

RAMAZAN DA OLMASA[61]

Kıvanç TİNER

"Geçenlerde Kapalıçarşı'ya gittim. Amacım, hakikî deve derisinden yapılmış "Karagöz" tasvirleri alabilmekti. Bu tasvirleri satan birçok dükkanı geçtikten sonra, bir tanesine girdim ve satıcıyla konuşmaya başladım. Satıcı bana, "Ramazan ayının gelmesiyle bunların satışında gözle görünür bir artış oldu." dedi. "Normaldir" diye karşılık verdim. Evet normaldir, çünkü Ramazan ayının gelmesiyle birlikte Karagöz'e, Meddah'ave Ortaoyunu'na ilgi artar.

Ramazan dışındaki aylarda kimsenin aklına bile gelmeyen bu geleneksel eğlence türleri, neden bu ayda çok revaçtadır, düşünülmez… Birçok şeyi düşünmeden kabul ederiz ya, işte bu da onlardan biri.

Ramazan ayı, İslâm dünyasının en önemli zaman dilimlerinden biridir ve öneminin temeli dine dayanmaktadır. Dinin bu kadar ağırlıkta olduğu bir zamanda, eğlenceyle ne gibi bir bağdaşlığı olabileceği düşünüldüğünde, birbirine ters iki durum ortaya çıkar. Hele bir de İslâm anlayışının, sanata ve eğlenceye bakışı düşünüldüğünde, bu iki kavram – din ve oyun- tam bir kontrast (zıtlık) oluşturur. Çünkü oyunun temelinde karakter yaratmak vardır ki bu da İslâm dünyasında, "Allah'a eş koşmak" fikriyle aynı anlama gelir ve en büyük günahlardan biridir. Buna rağmen, nasıl olur da dinî bir ayda sanatsal bir etkinlikten söz edilebilir?

Bu sorunun cevabını ararken Karagöz Oyunu'nun ilk ortaya çıktığı dönemi ve Şeyh Küşterî'yi (Karagöz sanatının pîri kabul edilir) hatırlayalım. Kendisinden, şu âlemde vücûd-ı beşerden bir şeyler öğretmesi istendiğinde Küşterî, sarığı kafasından çıkarıp açarak, dört köşesinden bir yere germiş ve arkasında bir ışık yakmış, elini de ışığın önüne koyarak, perdede gölgesinin çıkmasını sağlamış. O gölgenin insan, perdenin dünya, ışığın da ruh olduğunu söylemiş. Sonra da ışığı söndürüp, "ruh giderse insan da gider, geriye bir tek dünya kalır." demiş ve perdeyi göstermiş.

61 *MSM Gazetesi*, yıl 1, sayı 1, İstanbul, Aralık 2001, sf. 2.

Çıkış noktası bu olunca Karagöz'ü (gölge oyununu) İslâm diniyle bağdaştırıp gönül rahatlığıyla Ramazan'larda oynatabilmişler. Daha sonra, gölge oyununun uzantısı olan Ortaoyunu da bu eğlence anlayışıyla birlikte devam edip gitmiş, günümüze kadar gelmiş.

Daha önce, parantez içinde bahsettiğimiz (oyun ve din) konusuna gelince; oyunun, karakter yaratmak olduğunu söylemiştik. Oysa Karagöz, Ortaoyunu ve Meddah'ta karakter değil, tipler vardır. Bu tipler de halkın ta kendisi olup her yerde rastlayabileceğimiz kişilerdir. Ayrıca, bu tip oyunların, dramatik tiyatroda (Batı tarzı canlandırmaya dayalı tiyatroda) olduğu gibi bir kandırmacası (kurgusal, fiction özelliği) yoktur. Seyirci, oyun seyrettiğini bilir; çünkü oyuncu, seyirciye bunu hissettirir. Bu tip oyunlarda, seyircinin kalbine değil, kafasına ve gözüne hitap edilir. Belki bu anlayış doğrultusunda geleneksel tiyatromuzun, İslâmî unsurlara ters düşmediği göz önünde bulundurulmuş olabilir.

Yine de, "Niçin Ramazan'larda böyle bir eğlenceye ihtiyaç duyuluyor?" gibi bir soru da akla gelebilir. Onu da, oruç ibadetinin insan nefsine (istek ve arzularına) sınırlama getirmesi sonucu, iftar sonrası bir rahatlama gereci olarak açıklayabiliriz.

Esas üzerinde durulması gereken konu, böyle geleneksel eğlence unsurlarının yalnız Ramazan'larda sınırlı kalmaması, geliştirilip yılın her gününde oynanabilir hale getirilmesi gerekliliğidir. Çünkü, Türk tiyatrosu, geleneksel tiyatroyla doğmuştur. Ancak, bunlar yeterince bilinmediği için, tiyatromuzun gelişmesi de mümkün olmamıştır. Bu da Batı etkisinde gelişmeye çalışan ama debelenmekten öteye gidemeyen, özgün olmaktan uzak bir tiyatronun, "Türk Tiyatrosu" olarak anılmasına sebep olmuştur, olmaktadır. Oysa, yine her konuda olduğu gibi bu konu da düşünülmüyor. Batı tiyatrosunun başarısı, kendi kültürünü anlatmasından kaynaklanıyor.

Kendi tiyatromuza sahip çıkamıyorsak, tiyatro adına yaptığımız her şey, boş ve anlamsız bir can çekişmeden öteye gidemez."

C) Tiyatro Çeşitleri:

1. Tragedya: İzleyicide korku, heyecan ve acındırma duyguları uyandıran, hayatın acıklı yönlerini göstermek, ahlâk ve fazileti anlatmak için yazılmış en eski tiyatro türüdür. Kötü duyguları arındırmak işlevinden başka tragedyalar, insanoğlunu yüceltmeye, onu, başına gelen veya gelebilecek felâketler karşısında diri tutmaya çalışırlar. Konusunu seçkin kimselerin hayatından ya da mitolojiden alır. Kahramanları tanrı, tanrıça ve soylu kimselerdir. Komediden farklı olarak kusursuz bir anlatımı vardır; kaba sözlere yer verilmez. Eser baştan sona kadar ağırbaşlı ve ciddi bir hava içinde geçer. Çirkin olaylar, seyircinin önünde gerçekleşmez, sadece seyirciye olay özetlenerek anlatılır veya hissettirilir. Klasik anlayışta tragedyalar manzum yazılırken, daha sonraları mensur olarak da kaleme alınmıştır. "Üç birlik kuralı" gibi kendine özgü değişmez kuralları vardır. Oyunda korolara yer verilir. Belli başlı tragedya yazarları: Sophokles, Corneille, Racine, Geothe ve Schiller'dir.

2. Komedya: İnsanların, olaylar ve durumların gülünç yanlarını ele alıp işleyen oyunlardır. Komedyada ele alınan konuların gülünç ve eğlendirici yönleri gösterilirken aynı zamanda ders verme ve hoşça vakit geçirtme amaçlanır. Konusunu yaşanılan hayattan ve günlük olaylardan alır. İnsanın her tür davranışı gösterilir. Kişiler halktan ve yüksek zümreden olabilir. Başlangıçta manzum yazılan bu tür, daha sonra karışık, modern dönemde de mensur yazılmıştır. Komedi türünün ilk ustası Aristophanes (MÖ 447-385)'tir. Diğer önemli isim Moliere (1622-1673)'dir. Karakter Komedyası, Töre Komedyası, Entrika Komedyası, Müzikli Komedi gibi belli başlı türleri vardır.

3. Dram: Hayatta olduğu gibi, oyunda da hem gülünç, hem de üzücü olayları iç içe vererek anlatan tiyatro çeşididir. Dramın temel amacı hayatın değişik boyutlarını, tutku, özlem ve arzularını gerçeğe uygun bir şekilde yansıtmaktır. Konularını hayattan olduğu kadar tarihten de alabilir. Her kesimden insanı ele alır. Edebiyat türlerinin en etkilisi olduğu iddia edilir.

Günümüz tiyatrosunda çağın ve toplumların hızla değişmesine paralel olarak, tiyatroda da sürekli değişme olmuş; gerek içerik gerekse teknik bakımdan çeşitlilik baş göstermiştir. Absürd tiyatro, Epik tiyatro, Grotesk tiyatro, Bulvar tiyatrosu v.s. gibi yeti türler ortaya çıkmıştır.

D) Tiyatronun Eğitim Yönü:

Toplumu tiyatro yolu ile eğlendirirken eğitme, tiyatro sanatının başlangıcından bu yana tartışılmış ve çoğunlukla da savunulmuştur. Klasik tiyatro, gelenek ve inançların, ahlâkî değerlerin doğrultusunda ahlakçı bir bakışla tiyatroyu değerlendirmiştir. Tiyatro, bireyin düşünce gelişmesine olduğu kadar, estetik zevkinin de oluşmasına katkıda bulunur. Birey, tiyatro aracılığıyla, gerek seyirci olarak, gerekse uygulayıcı olarak varoluş nedenini üzerinde kafa yorabileceği gibi, yanı zamanda kişiliğini geliştirmek yolunda adımlar atmayı başarır. Özellikle çocuk ve genç yaşta tiyatro izlemek ve sahnelendirmek, kişinin toplum hayatı için gerekli olan sorumluluk duygusunu kazanmanı sağlar. Ayırca, dil becerilerinin gelişmesini; doğru ve güzel konuşmanın önemini öğretir. Toplum içinde rahat konuşma ve hareket etmenin ölçüsünü verir.

Öncelikli olarak edebiyat ve Türkçe öğretmeni, öğrencilerini hiç olmazsa her sezonda bir kez şehrine gelen bir tiyatro oyununu izlettirmeli, oyun hakkında derste konuşma ortamı hazırlamalı, eleştiri türünde ödevler vermelidir. Böylece hem bilinçli tiyatro seyircisi oluşmuş hem de tiyatro izleyerek dar ve kapalı çevrede yetişmiş insanımızın ufkunun açılmasını sağlamış oluruz. Tiyatro izleme yolu ile bireyin dünyası genişleyecek, insanın kendi içindeki karmaşıklığı ve çe-

lişkileri çözmeye çalışacak, çevresindeki olup bitenleri daha iyi yorumlayabilecek, daha da önemlisi yarını hakkında daha geniş ve planlı düşünebilecektir.[62]

ÖRNEK METİN:

ŞAİR EVLENMESİ'nden**:**

(*Şâir Evlenmesi*, Tercümân-ı Ahvâl Gazetesi, 1277; Nu: 2,3,4,5. İst., 1277, Tercümân-ı Ahvâl Mat.)

KOMEDYA

Meclis-i maârif âzasından izzetlû Şinâsi Efendi'nin icâd-ı tab'ıdır.

İHTAR

Bu oyun iki fasıl olarak 1275 tarihinde tiyatro için tertib olunmuş idi. Sonradan birinci faslının kaldırılması lâzım geldi.

Bâzı kelimelerin imlâsında mahsûsî olan yanlışlık mütekellimin telaffuzunu taklid içindir.

Muteriza ( ) içinde bulunan kelâm yalnız hâli tarif içindedir.

Şöyle bir hatt-ı ufkî söz başına delâlet eder.

Nokta . sözün bittiğine delâlet eder.

ŞAİR EVLENMESİ

oyunu
bir fasıldan ibarettir.
İşbu oyunun fıkrası gelin odasında vukubulur.

TAKIM

Müştak Bey, güvey ve Kumru Hanım'ın âşığı.
Hikmet Efendi, Müştak Bey'in mahrem dostu.
Kumru Hanım, Müştak Bey'in sevgilisi ve Sâkine Hanım'ın hemşiresi
Sâkine Hanım, Müştak Bey'in nikâhlısı.

62 Yrd. Doç. Dr. Mahmut BABACAN, "Çocuk Tiyatrosunun Eğitime Katkıları", *Hece, Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, nr. 104-105, Ankara 2005, s. 288-294.

Zibâ Dudu, kılavuz.

Habbe Kadın, yenge.

Ebullâklâkatül Enfî, Sâkine Hanım'ın nikâhını kıyan imam.

Batak Ese, mahalle bekçisi.

Atak Köse, mahalle süprüntücüsü

Mahalleli, esnaftan.

Dördüncü Fıkra

MÜŞTAK BEY, ZİBÂ DUDU, HABBE KADIN, SAKİNE HANIM.

ZİBA DUDU - Evlâdım: Gelin hanımı getirdim. Gel, koltuğuna gir de köşeye oturt!

MÜŞTAK BEY (Neşâtından türlü türlü tuhaflıklar ederek Sâkine Hanımı koltuklamış olduğu hâlde karşılar) – Vaaay!..

ZİBA DUDU (Habbe Kadına) — A dostlar! Damat bey gelin hanımı görür görmez sevincinden bayıldı.

MÜŞTAK BEY - Hayır, sevincimden bayılmıyorum, kederimden yüreğime iniyor. Ah!...

HABBE KADIN (Zibâ Duduya) - Aaa! Zavallı gelin Hanımı bir titreme aldı. Amanın, al basmasın!. (Sâkine Hanımı sandalyeye oturtur).

MUŞTAK BEY - Nedir bu?

ZİBA DUDU - İşte ömrün oldukça sana can yoldaşı olacak sevgili ayâlin, Sâkine Hanım!

MÜŞTAK BEY - O bana can yoldaşı olacağına, benim canım çıksın daha canıma minnettir.

ZİBA DUDU (Habbe Kadına) - Adamlar! Damat bey sayıklamaya başladı. Galiba safâsından aklını şaşırmış.

HABBE KADIN (Zîbâ Duduya) - Bîçâre, hasretine kavuştuğçün sevinç delisi oldu.

(Şâir Evlenmesi'nin son sayfasındaki dip not):

"Bil'iltizam lisân-ı avâm üzere kaleme alınmış olan işbu komedya oyunu Tercümân-ı Ahvâl gazetesinin 2 ve 3 ve 4 ve 5 numaralı tefrikalarında neşrolunmuş idi. Sonradan sûret-i sahîhada olarak böyle bir risâle-i mahsûsa ile dahi başkaca mezkûr gazetenin basmahânesinde tab' olundu. Fi- evâsıt-ı cumade-l- ûlâ 1277"

SÖZLÜ ANLATIM

I. BÖLÜM
GÜZEL KONUŞMA/DİKSİYON

"Konuşma sanatını bilen adam, düşündüklerinin hepsini söylemez; fakat söylediklerini düşünür de söyler."

Aristoteles

"Her insanın eğitim hayatında kazanması gereken meziyet, ana dilini doğru ve güzel konuşmaktır."

Charles Eliot

"Düşüncelerini tam ve yerinde kelimelerle belirtmeyen insan, yanlış tartılarla doğru iş görmeye çalışan satıcıya benzer."

Goethe

"İyi konuşabilme yeteneği, Tanrı vergisi olmaktan çok, çalışmakla elde edilen bir ergidir."

Bryan

1. SÖZLÜ İLETİŞİM

Sözlü iletişim, konuşarak gerçekleştirdiğimiz iletişimdir. İki kişinin karşılıklı konuşmasında olduğu gibi doğrudan ya da telefon görüşmelerinde olduğu gibi uzaktan ve dolaylı olabilir. Başka bir anlatımla sözlü iletişim, karşılıklı konuşmadan öykü ve masal anlatmaya, telefonla konuşmadan şarkı ve türkü söylemeye, şiir okumadan ders anlatmaya kadar farklı alanlarda işlevini sürdürebilir.

Kısaca insanın duygu, düşünce, izlenim ve tasarımlarını sözle bildirmesine "sözlü iletişim" denilir. Sözlü iletişimin en önemli boyutu da "konuşma" dır. Konuşma, insanı insan yapan en önemli hasletlerden biridir.

Bireylerin eğitimleri sırasında her türlü öğrenmeyi gerçekleştirebilmeleri, büyük ölçüde sözlü iletişim becerilerini etkili kullanmalarına bağlıdır. Sözlü iletişim becerisi gelişmiş bir öğrenci, soru soran, düşünen, düşündüren ve etkin olan öğrencidir. Duygu ve düşüncelerini doğru, anlaşılır ve etkili bir biçimde anlatamamak, bir bakıma düşünmemek, sonuç olarak sınıfın etkinliğine karışmamak, özetle; öğrenememek demektir.[1] "Öğrenci merkezli eğitim" programlarının uygulanmaya başladığı günümüzde sınıf içi ve sınıf dışı öğrenmelerde öğrencilerin sözlü iletişim becerileri daha da önem kazanmaktadır.

Konuşma becerileri gelişmiş kişilerin öz güvenlerinin de yüksek olduğunu görebiliriz. Çünkü öz güvenin iki merkezi boyutundan biri yeterli olma duygusu, diğeri de sevilebilir olma duygusudur. İnsanlar arası iletişimde başarılı olan birey, elbette kendine güven duyacaktır. Başka bir ifadeyle, öz güveni yüksek olan bir birey kendi yeteneklerini kullanarak amaçlarına ulaşabileceğine inanır.

Çevresiyle iyi anlaşan birisinin sosyal hayatı da zevkli olur. İyi konuşan, etrafını etkileyen, bizim "hoş sohbet" diye tanımladığız kişiler, her yerde yeni arkadaşlar edinebilir, olumsuz bir havayı olumlu bir tarafa çevirebilirler. Başka bir ifadeyle dil becerileri yeterli düzeyde olan kişiler genellikle daha sağlıklı ilişki kurarlar, toplumla daha çabuk kaynaşırlar ve toplum içerisinde saygı duyulan bir kişilik kazanırlar.

Birçok meslekte, hayatın pek çok döneminde, öne çıkmış ve lider pozisyonundaki kişilerin başarılarının iyi, düzgün ve doğru konuşmalarına bağlı olduğunu görürüz. Çünkü eğitimin, politikanın, ziraatın, sanayinin hatta ev hayatının düzgün işlemesini, başarılı bir şekilde yürütülmesini gerektiren hususlar, genellikle karşılıklı konuşmalarla, tartışmalarla, fikir alış-verişleriyle, konferanslarla ortaya çıkar. Şu soruların cevaplarını bir düşünelim: Sosyal, bilimsel ve politik kuruluşlarda ön sıralarda kimler bulunur? Yönetim kurulu toplantılarında gidişatı kim yönlendirir? Yine tarihe bakıldığı zaman toplumların önde gelen yöneticileri kimlerdir? Milletlerin ve dünyanın kaderini etkileyen liderlerin ortak özelliklerinden biri de güzel ve etkili konuşma yeteneğine sahip olduklarını unutmayalım.[2]

1 Cahit KAVCAR, Ferhan OĞUZKAN, Sedat SEVER, Ankara 2004, *Türkçe Öğretimi*, s. 59

2 Cemal SARAÇ, *Millî Eğitim*, nr. 169.

2. KONUŞMA KAVRAMI VE ÖNEMİ

Konuşma, insanın çevresiyle doğrudan iletişim kurmasının en etkili yoludur. Konuşmaya sesli düşünme de denir. Buna göre insanlar, düşüncelerini başkalarına seslerle iletirler. Ancak bunu yaparken de sözlerini etkili kılmak için, jest, mimik, tonlama, vurgulama vb. gibi konuşmayı tamamlayıcı öğelere de başvururlar.

En eski zamanlardan beri insanoğlu, gelişimini sürdürdükçe konuşma becerisini de geliştirmiştir. Aristo'nun MÖ 345 yılında yazdığı *Retorika* isimli eseri, konuşma sanatının teorisi üzerine kaleme alınmış ilk çalışmadır. Eski Yunan'da ve daha sonra Eski Roma'da güzel konuşma ve hitabet sanatı, insanın bir hak arama ve çevresini kendi görüşlerinin tarafına çekme, insanları ikna etme uğraşı olarak kendini göstermiştir.

İletişimin bir parçası olarak konuşma, dinleyiciye (alıcıya) karşı bir kimsenin belli konu üzerinde söylediği sözlere ya da dil aracılığıyla duygu ve düşüncelerini aktarmasına denilir. İnsanın doğuştan sahip olduğu, zaman içinde öğrenip yaşamak suretiyle edindiği düşünce ve görüşleri ile kendi istek ve duygularını belli bir amaçla karşısındakilere iletebilmesine "konuşma" denilir.[3] Konuşma, tek başına bir özellikte değildir. Nitekim kişi konuşurken "beden dili" dediğimiz jest ve mimiklerini de kullanır.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği, düşünme ve düşündüklerini ifade edebilmesidir. Bu açıdan insan, edindiği bilgi ve tecrübeleri ile duygu ve düşüncelerini "konuşarak" ifade edebilen yegâne canlıdır. Çeşitli ifade araçları vardır, kimi yazarak kendini ifade eder, kimi boya ve renklerle duygularını anlatır, kimi şiir yazar, kimi de heykel yapar. Fakat duygu ve düşünceleri en yaygın bir biçimde konuşarak ifade edebiliriz.

Konuşma, zihnimizde oluşan fikirleri, kalbimizdeki duygularımızı ifade etmeye yarayan bir araç olmanın yanında, çok iyi bir öğrenme ve öğretme aracıdır. İnsan, hakkıyla dinlediği her şeyi öğrenebilir ve güzel bir biçimde anlattığı her şeyi de öğretebilir. O halde, bilgi edinme konusunda okuma ve dinlemenin yanında, konuşmanın da rolü azımsanamayacak kadar büyüktür.

Konuşmacının sesi, sadece söylemek istediklerini karşı tarafa, dinleyicilere sadece anlamları yansıtmaz, kendisinin kişiliğini, heyecanını ve tutumunu da yansıtır. Bunun için çoğu kez, insanların dedikleri değil, söyleyiş biçimleri de önem kazanır. Karşımızdaki konuşmacının birkaç dakikalık konuşmasından, o kişinin nasıl bir insan olduğu, mizacı, kendine güvenli olup olmayışı, öğrenim

3 Rıdvan ÇONGUR, *Güzel Söz Söyleme*, Ankara 1999, s. 15.

durumu, kibirli yahut alçak gönüllü oluşu, hatta zekâ düzeyi hakkında bilgi edinmemizi de sağlar.

Konuşma, aynı zamanda kişiliğin dışa vurumudur. İnsanın benliğinin derinliklerinde kalmış pek çok noktaya, kişinin konuşma biçimine dikkat ederek ulaşılabilir. Konuşma, aynı zamanda zekânın da göstergesidir. Sokrates'in veciz sözü bu bakımdan önemlidir: "Konuş kim olduğunu söyleyeyim."

Karşımızdaki kişiyi etkileyebilmenin ilk şartı giyim ve kuşama dikkat etmek gibi görünse de, güzel konuşmanın cazibesi, giyim kuşamın önüne geçebilir. İnsanları önce dış görünüşlerine göre değerlendirip, onlar hakkında olumlu ya da olumsuz bir izlenim oluşabilir. Unutmamalı ki "insanlar kıyafetleriyle karşılanır, konuşmalarıyla uğurlanır."

İnsanları etkilemek niçin bu kadar önemlidir? Çünkü insanları etkilersek, bize değer verir ve güvenirler. Toplum içinde bir yerin olduğunu düşünür ve böylece kendimize güvenimiz artar; sözümüz dinlenir, dikkate alınır.

OKUMA METNİ:

TATLI DİL

Adil MAVİŞ

Mağaza vitrinlerindeki mankenleri bilirsiniz. Hepsi güler yüzlüdür, içlerinde pek de güzelleri vardır. Ama dilleri olmadıkları için soğukturlar. Onlar her ne kadar insan taklidi iseler de sahici insanları güzel yapan, sıcak yapan dildir. Ama her dil değil. Dilin de tatlısı olmalı. Allah bir adama her şeyin tatlısını, yalnız dilin acısını verdi mi, ne yapsan kar etmez. Öylesine sevimli, cana yakın olmasına imkân yoktur. Çünkü o dil ağzın içinde her dönüşünde can yakar, kalp kırar, gönül devirir. "Dil yarası yaraların en derinidir." derler. Doğru sözdür.

Bıçağın açtığı yara zamanla kapanır; dil yarası, ruhun en gizli tarafına doğru devamlı işler, bir türlü kapanmak nedir bilmez. Üstelik acı dilin zararı yalnız karşısındakine değildir; kendi sahibini de, dünya güzeli olsa çirkinleştirir. Nice güzel insanlar vardır ki, dilleri yüzünden sevilmezler. "Şeytan görsün yüzünü." deyip bucak bucak kaçtığımız insanlar hep o insanlardır. Ama tatlı dil öyle mi ya? Yılanı deliğinden çıkarır derler. Yılan pek insan dilinden anlamaz ama tatlı dilin neler yapabildiğini anlatmak için herhalde böyle demişler.

Ne kadar öfkeli olursanız olun tatlı dil sizi yatıştırır. En yapmayacağınız işleri size tatlı dille, güler yüzle yaptırıverirler. "Hadi şekerim şunu yapıver" demek başka "kalk

şunu yap!" demek başkadır. "Kalk şunu yap!" dedikleri zaman, "ne etsem de yapmasam?" diye düşünürsünüz. "Ne diye yapacak mışım? Mecbur muyum? Başkası yapsın! Yapmayacağım işte" dersiniz. Çünkü bu emir size dilin tatlı tarafından gelmemiştir. Bir de "Hadi şekerim, ne olur, şunu yapıver." Dediklerini düşünün. İşleriniz de biraz aksi gitmiş, eve henüz gelip koltuğa sırtınızı yeni dayamış bile olsanız bu tatlı dil sizi yerinizden kaldırır. İşleriniz aksi gitmişse: "bunda evdekilerin ne suçu var" diye düşünürsünüz. Ne kadar yorgun olursanız olun; ufak bir zahmetin sizi daha fazla yoramayacağına kendi kendinizi inandırmaya çalışırsınız. İçinizden bir kuvvet bu tatlı emri yerine getirmek için adeta sizi zorlar. Çünkü tatlı dil suratınıza çarpmamış, kalbinize işlemiştir. İnsan kalbini acı dil nasıl kırıverirse, tatlı dil de imar eder. Farkında olmadan o emri yorgun ve keyifsiz halinizle yerine getirirsiniz. İşte tatlı dilin mucizesi budur. Konuşmayı, sözün sırasını getirmeyi de bir hüner saymalı.

Tatlı konuşmalarıyla tanınmış insanlar vardır. Onları dinlemek başlı başına bir zevktir. Hatta bu türlü insanlarla konuşmaya gittiniz mi söz yavaş yavaş güzel konuşmanın, tatlı dilinin etkisinde kalır. 0 söyler, siz dinlersiniz. Saatlerce hiçbir şey söylemezseniz bile o tatlı sözlerle siz konuşmuş gibi olursunuz. Hani bazı insanlar için "ağzından bal akıyor." Derler. İşte bu ağzından akan bal, tatlı dilin balıdır.

Tatlı dil insan için başlı başına bir kuvvettir. Dünyaya biraz sevimli olarak gelmenin elbette büyük avantajları vardır. İnsanlar başkaları hakkındaki ilk hükümlerini yüzlerine bakarak verirler; sonra da konuşmalarına. Gerçi insanın dili ağzının içinde kolay dönmüyorsa, düşüncelerini çabucak, güzel cümleler halinde veremiyorsa bu gibi durumlarda susmak en emin çaredir.

Konuşmadaki noksanlıklarını bilen zeki insanlar susarak başarılı olurlar. Bütün ömürleri boyunca sustukları için yükselmiş insanlar çoktur, ama asıl başarı konuşmakla olur. Güler bir yüz, tatlı bir dille tamamlandığı zaman insana bütün kapılar açılır. Söze başlarken de söylediğim gibi tatlı dil, sevimli görünmeyen hatta soğuk duran yüzleri bile ısıtır, cana yakın yapar. Tatlı dile bütün kapıların açılması işte bu nedenledir. Gönülleri fetheden tatlı dil, bütün gücünü gönülden alır.

İnsan dilinin tatlı olması için gönlünün iyi olması lazımdır. Kötü bir adamın dökeceği tatlı dil, tilkinin kargaya döktüğü tatlı dil gibidir. İnsan belki kısa bir zaman için aldatır ama çabucak da foyası meydana çıkar. Gerçek tatlı dil iyi insanda olur. Yüreği merhametle, sevgiyle dolu insanın dili de kendiliğinden tatlılaşır. Gönülden temenni edelim: Hayatınız güler yüzlü, tatlı dilli insanlar arasında geçsin. (Söz Söyleme ve İnsanları Etkileme Sanatı, İstanbul 2004*)*

3. KONUŞMA EĞİTİMİ

Konuşma, düşüncelerin zihinde tasarlanıp dışarıya aktarılması yönüyle bireysel bir etkinliktir. Söylenenlerin karşıdaki bireylere yöneltilmesinden itibaren

de toplumsal bir nitelik taşır. Bireyin günlük hayatı, toplumsal ilişkilerle doludur. Okul, aile, iş, eğlence gibi toplumsal ilişkilerde konuşma vazgeçilmez bir dil becerisidir. Günlük hayatımızı konuşarak yürütür, insanlarla bilgi alış verişimizi konuşarak yaparız. Konuşmak aynı zamanda sıkıntı, sevinç, istek gibi duyguları karşımızdakilere anlatma yolu olarak da ruhsal bir ihtiyaçtır.

İyi konuşan bir insan ancak kendini tam ve doğru olarak ifade edebilir. Eğitim kurumlarındaki "Sözlü Anlatım" ve "Konuşma Eğitimi" derslerinin genel amacı, öğrencilere duygu, düşünce, gözlem, hayal ve isteklerini dil kurallarına uygun, doğru ve etkili biçimde anlatma becerisi kazandırmaktır. Bu bakımdan konuşma, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin de temelinde yer alır. Öğretmen-öğrenci arasındaki bilgi alış verişi, açıklama, anlatma, değerlendirme vb. en çok konuşma aracılığıyla yapılan etkinliklerdir. Konuşma, yani sözlü anlatım öğrenciye mantıklı düşünme ve doğru anlatma yollarını kazandırır.

Konuşma insanın doğasında vardır, ancak doğru ve etkili konuşma eğitim ile elde edilen bir beceridir. Etkili ve güzel konuşma becerisinin kazandırılıp geliştirilmesi bireylerin toplum hâlinde yaşamalarında çok büyük bir öneme sahiptir. Bu bakımdan, konuşma becerisinin geliştirilmesinde başta Sınıf Öğretmenleri, daha da önemlisi Türkçe öğretmenlerine büyük sorumluluk düşmektedir. Konuşma becerisinin geliştirilmesi, birtakım kuralları ezberlemeye dayalı bir çalışma ile sağlanamaz. Bunun için bol bol uygulama yapmak, "İyi Dinleyici Olmak" bölümünde de anlattığımız gibi, iyi konuşan konuşmacıları dinlemek, onları model almak için çaba göstermek gerekir.

Konuşmada konu ve konunun nasıl anlatıldığı kadar konuşanın ses tonu, diksiyonu, vurgulama ve telâffuzu da çok önemli hususlardır. Konuşmada anlamı vurgulama konusunda yardımcı bir özellik de beden dilini doğru ve güzel kullanabilmektir. Bedenimiz duyguları ifadede ve konuşmayı etkili kılmada en önemli yardımcımızdır. Ancak onu nasıl kullanacağımızı bilmemiz gerekir. Her beceri gibi konuşma becerisi de eğitimle gelişir. Konuşma eğitiminden kasıt, insanın duygu, düşünce ve isteklerini sözle anlatır hâle gelmesidir. Çocuklar belli konuşma alışkanlıkları edinerek okula gelirler. Ailenin gelenek, görenek ve alışkanlıkları sınırı içinde gelişen bir konuşma eğitiminden geçirilirler.[4] İlköğretim okulundan başlayarak, üniversite eğitimi de dâhil olmak üzere programlarda yer alan bu tür derslerde çocuk ve gencin konuşma becerisindeki eksikliklerin tamamlanması, yanlışlıklarının düzeltilmesi ve konuşmasının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çocukların çevre ve aile ortamı da konuşma becerilerinin yetersizliğine yol açabilmektedir. Bununla birlikte fakir ve anne babasının eğitim düzeyi yetersiz olan öğrencilerin, roman, hikâye ve şiir türlerinde eserleri okuma yoluyla bes-

4 Sedat SEVER, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yay., Ankara 1997, s. 20.

lenmedikleri, aile, çevre, okul ortamlarında güzel konuşma örnekleri duymadıkları ve üstelik okulda konuşturulma imkânına kavuşturulmadıkları için diğer dil becerilerinde olduğu gibi sözlü anlatım yönünden de geri kalırlar. Bu durum karşısında öğrencilerin konuşmaları doğal olarak gelişemez. Bu tür eksiklikler ya da yanlışlıklarla üniversite öğretim elemanının karşısına kadar gelen öğrencilerin konuşma becerileri açısından eğitilmesinde göz önünde bulundurulması gereken temel konular vardır. Her şeyden önce gerek öğretim elemanlarının daha çok da öğrencilerimizin bu ders çerçevesinde düşüncelerini, duygularını, izlenimlerini düzgün ve etkili bir biçimde anlatılabilmesi için çaba harcamaları, verilen ödev ve görevleri hakkıyla yapmaları gerekir.[5]

4. İYİ BİR KONUŞMACI OLABİLMEK İÇİN YAPMAMIZ GEREKENLER

"Konuşmak" ile "doğru ve güzel konuşmak" aynı şey değildir. Biyolojik olarak ağzı ve dili olan herkes konuşabilir. Ancak, doğru, güzel ve etkili konuşmak bir sanattır. Her sanat dalı gibi incelikleri vardır ve bu incelikleri öğrenmek gerekir. Bunun için her şeyden önce kişinin neden güzel ve etkili konuşması gerektiğinin bilincine varması ve bunu önemsemesi gerekmektedir.

Güzel ve etkili konuşmanın tanrı vergisi bir yetenek olduğunu ileri sürenler vardır. Örneğin, vücudun heybeti, yüzün cana yakınlığı, sesin tınısı, gibi doğuştan gelen özellikler gerçekten toplum karşısında söz söylerken etkili olacaktır. Her ne kadar bu nitelikler inkâr edilemezse de bunlardan yoksun bir çok konuşmacı, bu eksiklerini başka yönden gidermeye çalışarak değerli ve sevilen konuşmacı olmayı başarmışlardır. Tarih bize Demosthenes ile Çiçero'nun güzel ve etkili konuşabilmek için ne kadar gayret gösterdiklerini yansıtır.

Demosthenes'in gençliğinde çelimsiz yaratılışlı, doğuştan utangaç hatta kekeme olduğu, bu kusuru gidermek için ağzına ufak çakıl taşları koyarak deniz kenarında dalgalara karşı uzun parçalar okuyup denemeler yaptığı anlatılır.

Bazı konuşmacılar kusurlarına hiç aldırmadan sadece bağırıp çağırmakla dinleyici üzerinde etki uyandıracaklarını sanırlar. Bu yanlış bir düşüncedir.[6]

Şimdi, doğru, güzel ve etkili konuşmaya sahip olmak için neler yapmamız gerektiğini, aşamalar halinde anlatalım.

---

5 Murat ÖZBAY, "Sesle İlgili Kavramlar ve Konuşma Eğitimi", *Milli Eğitim*, nr. 168, Ankara, Güz 2005.

6 Nüzhet ŞENBAY, *Söz ve Diksiyon Sanatı*, YKY, İstanbul 2002, s. 14-15.

a) İyi Bir Dinleyici Olmak:

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, iyi bir konuşmacı olabilmek için de okumak, gözlemlemek ve daha da önemlisi iyi konuşmacı ve hatipleri dinlemek gereklidir. Diyogenes'e atfedilen bir sözde de belirtildiği gibi, "çok dinlememiz ve az konuşmamız için, iki kulağımız ve bir dilimiz vardır."

Siz dinlemesini bilirseniz, bu alışkanlığın sirayeti yoluyla herkes dinlemesini bilir ve siz de dinlenen bir konuşma yapabilirsiniz. Dinlenmeyen, gürültülü, ilgisiz bir yerde güzel konuşma da yapılamaz, orada konuşmanın da tadı olmaz. Siz muhatabınızı dinlemezseniz karşı tarafın sizi dinlemesini istemeye hakkınız olmayacaktır. Her kafadan bir sesin çıktığı, herkesin aynı anda konuşmaya çalıştığı, gürültülü ve ilgisiz bir ortamda güzel konuşmak mümkün değildir.

Dinlemekle işitmek aynı şey değildir; dinlemek, söylenenleri anlamlandırmaktır. Gün boyunca çevremizde pek çok ses duyarız, ancak bütün seslere aynı dikkati vermeyiz. Bilinç devreye girince işitmenin adı dinlemek olur. Dinlemeyi isteriz, dikkati karşımızdaki konuşmacıya veririz, onun ne demek istediğini, niçin bu sözleri dediğini anlamaya çalışırız. Kısacası özel bir çaba gösteririz.

Aslolan dikkatli ve aktif dinlemektir. Tanpınar'a göre "dikkat, dehanın yarısıdır." Dikkatin odak noktası, hangi amaçla dinlediğimize bağlıdır. Aktif dinlemenin önemli şartı, ayrıntılara dikkat etmek ve hafızayı diri tutmaktır. Bunun için de bir konuyu dinlerken, o konu hakkında daha önce öğrendiklerimizle ilişki kurmalı, önceki bilgiyle yeni bilgiyi kaynaştırmamız gereklidir. Yeni bilgi, önceki bilgiyle birbirinin zıttı ise, not almalı, başka kaynaklarla hangisinin doğru olabileceği hakkında araştırmalıdır. Ayrıca bildiklerimizi belli aralıklarla tekrar etmeliyiz. Örneğin, dinlediğimiz güzel sözleri, yararlı bilgileri, arkadaşlarımıza aktarırsak farkında olmadan hafızamıza kazımış oluruz.

Dinlemeyi yararlı ve hafızada kalıcı olmasını sağlamak için, dinlerken önemli cümle ve sözleri not almalıyız. Böylece ileride bu notlara bakarak konuşmacının anlattığı konunun önemli yerlerini hatırlamamız kolaylaşacaktır. Notları daha sonra vakit buldukça temize geçmelidir. Bununla birlikte bir konuşmacıyı dinlerken, konuşmacının anlattığı konunun önemli yerlerinin hangisi olacağı, sesindeki ton ve vurgu değişikliğinden anlaşılabilir.

b) Bilgi Birikimine Sahip Olmak:

Doğru ve güzel konuşmanın ikinci şartı, onun sağlam ve sistemli bir fikre dayanmasıdır. Konuşarak düşünme yerine, düşünerek konuşma esas olmalıdır. Boş konuşulmamalıdır. Boş fıçıdan tın sesi çıkar. Bilginiz yoksa konuşmanız da içeriksizdir.

Doğru, güzel ve etkili konuşmak için öncelikli olarak iyi bir birikime sahip olmak gerekir. Yazılı Anlatım bölümünde de ayrıntılı olarak ifade etmeye çalış-

tığımız, "gözlem yapmak, okumak, dinlemek" gibi eylemlerle, bilgilerimizi arttırabiliriz; bu hem yazılacak pek çok şeyimiz olduğunu gösterdiği gibi, sözlü ifade zenginliğimizi de arttırır. Daha da önemlisi, güzel konuşan, hitabeti güçlü öğretmen ve konferansçıları sık sık izlemek, onların neyi nasıl yaptıklarına dikkat etmek gereklidir.

c) Dili İyi Kullanma Becerisi ve Söz Dağarcığının Zenginliği:

İnsan diliyle düşünür. Dil, en küçük birimi sesten edebî eserlere kadar insanın eşya, olaylar, hayat ve kendisi karşısındaki varlığının eseridir. Yazıdan önce dil vardı. Yazı, dile getirilen düşüncenin kaybolmasını engellemek için düşüncenin ürünüdür.

Dilin canlı olarak bulunduğu tek yer konuşmadır. Konuşulmayan dil, yaşamayan dildir. Fizyolojik olarak nefes alarak hayatını devam ettiren insan, psikolojik olarak, konuşarak nefes alır. Canı sıkılan bir insana sıkça söylenen sözlerden biri de "konuş da için açılsın"dır. Dil insanı besler, düşünce dünyasının gıdası dil sayesinde sağlanır. Dil doğası gereği konuşan kişiye göre ve kişinin niyetine bağlı olarak, yeryüzünün en öldürücü silahı olabileceği gibi can suyu olup ölüyü diriltebilir de. Sözler, birer keskin kılıç olduğu gibi, insanı sarıp sarmalayan ipek de olurlar. Dilin bütün bu özellikleri kazandığı yer konuşmadır.[7] Dilin ve sözün bu etkisini Yunus Emre şu mısralarla veciz bir şekilde şöyle ifade etmektedir:

Keleci bilen kişinin
Yüzünü ağ ede bir söz
Sözü pişirip diyenin
İşini sağ ede bir söz
* * *
Söz ola kese savaşı
Söz ola kestire başı
Söz ola ağulu aşı
Balıla yağ ede bir söz
* * *
Kelecilerin pişirgil
Yaramazını şeşirgil
Sözün us ile düşürgil
Demegil çağada bir söz
***

7 Mehmet GEDİZLİ, *Söyleyebilmek*, Marka Yay. İstanbul 2006, s. 24.

Yunus imdi söz yatından
Söyle sözü gayetinden
Koy sakın o şah katından
Seni ırağ ede bir söz
Yüzünü ağ ede bir söz

Yazılı anlatımda olduğu gibi, sözlü anlatımda da başarının yolu, söz dağarcığının zenginliği ve dil becerilerinin gelişmiş olmasına bağlıdır. Dil bilgisine sahip olmakla dil bilincine sahip olmak, birbiriyle iç içe olan, fakat uygulanışında farklı duyarlılık gerektiren konulardır. Bir dil hakkındaki bilgiler, dilbilgisi-gramer kitaplarında vardır ve dilin öğrenim sürecinde bu bilgiler öğretilir. Dil bilinci kazandırmak ise son beş-altı yıldır yapılan yayınlardan[8] öte, öğretim elemanlarının bu konudaki yaklaşımları da daha çok öğüt vermek şeklindedir. Dil bilincinin kazanılması dil bilgisi öğreniminden sonraki aşamadır. Tabii burada kastedilen dil bilgisi kurallarının ezberletilmesinden çok, edebiyat dersi ile iç içe olarak, sürekli konuşulan, yazılan ve içinde yaşanılan bir dilbilgisi öğretimidir.

Dili başarılı bir şekilde konuşamayan konuşmacı, düşüncelerini yeterince doğru anlatamaz. Konuşmanın daha çok ilgi çeker hale gelmesinde de dili doğru konuşmanın önemli bir rolü vardır. Dil bilinci, dilin kurallarına uygun konuşulmasıyla sağlanabilir.

Konuşmada dilin kurallarını üç başlık altında toplamak mümkündür: Ses, kelime ve cümle. Bir dilin seslerinin doğru seslendirilmesi, konuşmada çok önemlidir. Konuşulan dilin seslerini yabancı bir dilin seslendirmesine göre kullanmak, konuşulan dile yapılabilecek en büyük haksızlıktır. (Örneğin NTV kanalına "NE-TE-VE yerine EN-Tİ-Vİ denmesi gibi, Nil ve Tuna firmalarının birleşik mağazası olan "NT" den bir şey alan birinin "NE-TE'den aldım" diyeceğine "EN-Tİ'den aldım demesi gibi…) Bunun gibi diksiyon hatalarının önüne geçmek için konuşulan dilin sesleri ve ses özellikleri iyi bilinmelidir.

Konuşmacı, doğruluğundan emin olmadığı kelimeleri telaffuz etmekten kaçınmalı, bu konuda bir bilene, deneyimli birine önceden sormalıdır. Telaffuzda ses birliği oluşturma açısından standart olarak, kültürümüzün oluştuğu yer olan İstanbul'da konuşulan Türkçe'yi esas kabul etmek gereklidir. İyi konuşmak isteyen kişi, öncelikle mahallî söyleyişlerden dilini arındırması gerekir. "Ağız" adı da verilen bu söyleyiş, başka yöreden olan insanlara komik gelecektir. Sizin ne dediğinizi dinlemeyi bırakıp, nasıl dediğinize "bakmaya" başlayacaklardır. Bu bakımdan kelimelerin söylenişine ağız özelliklerini yansıtmamalıyız. Edebî dille, kültür diliyle konuşmaya çalışmalıyız. Karadeniz ağzı, Konya ağzı, Doğu

8 Bkz. Feyza HEPÇİLİNGİRLER'in "*Türkçe Off*" ve *Dedim Ah*" ile Yavuz Bülent BAKİLER'in "*Sözün Doğrusu*" eserleri.

ağzı vb. gibi söyleyiş farklılıkları dilimiz açısından kültürel zenginliktir; ancak yazılarımızda ve toplum önündeki konuşmalarımızda bilim, sanat ve kültür dili olan İstanbul Türkçesi'ni kullanmamız, ayrıca da kaba söz ve argoya yer vermememiz gerekir.

Kelimeler, dilin en temel yapı taşlarıdır. Yapıyı oluşturmada, cümleyi kurmada en önemli araçlardır. Kelimelerin konuşmada hatalı kullanımı, anlamın dinleyiciye doğru oluşmasına engel olacaktır. Aynı sözcüklerin sık sık kullanımıyla konuşmada monotonluk oluşur. Dinleyici karşısında tekrara düşmemek ve monotonluktan kurtulmak için eş anlamlı sözcükleri bir küçük not defterine yazıp, onlarla değişik cümleler kurarak kelime zenginliğini sağlayabiliriz.

Konuşurken kelime seçimine, bunları doğru söylemeye ve üslûbunuza özen göstermeliyiz. Söz varlığınızı genişletmeye çalışmalıyız. Sınırlı bir dille, tekrarlanan kelimelerle konuşmamalıyız. Anlamını tam bilmediğiniz kelimeleri kullanmaktan sakınmalı ve kelimeleri doğru telaffuz etmeliyiz. Yakın anlamlı kelimeler arasındaki anlam inceliğine dikkat etmeliyiz.

Ayrıca geçmişteki değerli ve güçlü konuşmacıların metinlerini okuyarak, birkaç kez alçak sesle söylemeye çalışmalıyız. Açık ve anlaşılır bir dil kullanılmalı, dinleyicinin bilemeyeceği kelime ve terimleri kullanmak zorunda kalırsak, onları açıklamalıyız. Özellikle işi veya mesleği gereği olarak dili yoğun kullanma durumunda olan öğretmen, avukat, politikacı vb. gibi insanlar için bu beceri daha anlamlı ve önemlidir.

Konuşurken doğru cümleler kurulması ve cümlelerden oluşan bir paragraf bütünlüğü meydana gelmesi önemlidir. Yazılı Anlatım'da yer alan "paragraf oluşturma" bölümündeki bilgiler burada da geçerlidir. Konu hakkında aklımıza gelen fikirler rasgele ve dağınık olarak ifade edilmemelidir. Düşünceler belli öbeklerde toplanmalı ve belli bir sıra gözetilerek anlatılmalıdır. Bunun için de mümkün olduğu kadar sağlam cümleler kurmalı ve bu cümlelerden anlam bütünlüğüne gidilmeye çalışılmalıdır. Cümlelerimizin arasına söz zenginliği olarak deyim ve atasözlerini serpiştirmeliyiz. Uzun cümlelere hâkim olamıyorsak kısa cümleleri tercih etmeliyiz.

Dili doğru kullanabilmek için de Türkçe'nin vurgu, tonlama, telaffuz, ulama gibi dil özelliklerinin ne olduğunu bilmeli ve bunları doğru yerde uygulamalıdır.

d) İçten Davranmak:

Etkili konuşmanın temelinde, her şeyden önce samimiyet vardır. Samimi olarak söylenen her söz, insanın yüreğinden gelir ve başkasının yüreğine akar. Başkalarını etkileyeceğim diye bilgiçlik taslayanlar, anlaşılmaz bir dil kullananlar ve karşısındaki muhatap kabul etmemişçesine davrananlar ancak kendileri-

ni kandırırlar.[9] Şüphesiz, alçakgönüllülük yalnız konuşmacıda aranan, beğenilen bir üstünlük değildir. Toplum içinde insanları birbirine sevgi ve cana yakınlık duygusuyla yaklaştıran bir üstünlüktür. Yoksa kendini pek yükseklerde gören, herkese tepeden bakan bir kimse, hiçbir zaman hoş karşılanıp sevgi uyandırmaz. Bir konuşmacı kürsüye çıkıp "bakınız, ben neler bilirim, size neler öğreteceğim" der gibi davranması, bilgisinden böbürlenip kurumlanmasını dinleyiciler hiç hoş karşılamaz.

Muhataplarınıza önem veriniz, saygılı olunuz ve övünmeyiniz. Bu aynı zamanda kişinin kendisine olan saygısının da gereğidir. Siz muhatabınıza saygı göstermezseniz o da size saygı göstermeyecektir.

Samimî olunuz ve yapmacıklıktan sakınınız. Sözlerinizin ve tavırlarınızın birbirini desteklemesi inandırıcılığınızı artıracaktır. Söylediklerinize öncelikle sizin inandığınız her hâlinizden belli olmalıdır.

e) <u>Söz Sanatlarından Yararlanmak ve Nükteli Konuşmak:</u>

Konuşmalarımızın güzel ve etkili olabilmesi için, söz sanatlarından yararlanmak gereklidir. Fakat yine de bu söz oyunlarını kullanmada aşırıya kaçmamalıdır. Burada söz sanatlarını ayrıntılarıyla anlatmadan, konuşmalarımızda kullanabileceğimizi söyleyelim.

Dinleyiciyi herhangi bir şekilde etkilemek amacıyla, onun zihninde derin bir iz bırakmak üzere bir duyguyu veya durumu olduğundan fazla göstermek için *Mübalağa*'ya başvurabiliriz. Bitki, hayvan ve cansız varlıkları konuşturabiliriz (*teşhis ve intak*). Açıkça söylendiği zaman kırıcı olabilecekken, üstü örtülü olarak dolaylı biçimde anlatabiliriz (*kinaye*). Konuşmacı, dinleyicilerin dağılmış dikkatlerini toplamak, onları uyandırmak ve konu üzerinde düşündürmek için soru sorabiliriz (*istifham*). Konuşmamız sırasında bazı beklenmedik yargılara, sürpriz sayılabilecek sonuçlara ulaşabiliriz (*terdit-şaşırtmaca*). Üstü kapalı olarak eleştirebiliriz, eleştirimizi doğrudan değil de dolaylı olarak dokundurabiliriz (tariz). Bir düşünceyi anlatırken bir vecize, darb-ı meselle kuvvetlendirebiliriz (*irsal-i mesel*). Bazı önemli cümleleri, özlü sözleri tekrar edebiliriz (*tekrir*). Muhatabımıza, konuştuğumuz kişi veya topluma değer verdiğimizi belirtmek için iltifat edebiliriz (*iltifat*).

Toplumda bu tür söz sanatlarını çok başarılı kullanan kişiler çok sevilir, bunlara genellikle "nüktedan" denilir. Nükte, ince, anlamlı ve düşündürücü zarif söz demektir. Sözde olduğu kadar, yazı ve resimde hatta hareketlerimizde ancak üzerinde uzun düşünüldüğü zaman anlaşılabilen ince anlama da nükte denilir. İngilizce'de "Humour"(hümor) kelimesiyle karşılanır.

---

9 Esra ULUÇ, *Güzel Konuşmak İstiyorum,* İstanbul 2006, s. 18-19.

Nükte her şeyden önce bir söz sanatıdır. Toplum ve gelenek baskısı altında kalan insan, ya korktuğundan, ya da karşısındakini ve toplumu kırmaktan çekindiğinden, söylemek istediğini çoğu kez söyleyemez. İşte o zaman, söylemek istenilen düşünceler nükte yoluyla öyle bir biçimde söylenir ki hedef tutulan kişi ya da toplum ne kızabilir, ne de üzülebilir. Çünkü düşünce bir oyun kılığına bürünmüş, söylenmek istenilen maskelenmiştir.

Konuşma ve yazılarında nükte yapmayı seven kişilere eskiden "nüktedan-nükteci" denilirdi. Nüktedan kişiler başkalarının olduğu kadar kendisinin de acayip ve garip durumlarını nükte konusu yaparlar, hatta alay ederler. Bununla birlikte nükteci kişiler sadece hayatın, kendisinin ve başkalarının trajik ve komik taraflarını sezinleyen biri değildirler. Bu tip insanlar bildiklerini zarafetle aktarmasını da bilirler. Nükteci kişiler daha çok okumuş ve genel kültür düzeyi yüksek insanlardır. Şurası da bir gerçektir ki nükte yapmak her şeyden önce yaratılıştan gelen Tanrı vergisi bir yetenektir. Bununla birlikte bol bol okuyarak ve bu tip insanları sıklıkla dinleyerek nükteci yönümüzü geliştirebiliriz.

Anlatımlarımızda nükte yapmanın üç türlü yararı vardır: Birincisi, konuşmamızı ve söylemek istediklerimizi daha etkili duruma getirir. İkincisi de söylediklerimizden başka birinin (özellikle hoşgörülü olmayanların) veya bir topluluğun alınmasını ve kırılmasını önler. Sonuncu olarak da, dinleyenleri özellikle zeki dinleyicilerin hoşuna gitmelerini sağlayarak dikkatlerini üzerimize çeker ve bizim de zeki ve hoş-sohbet olduğumuz ortaya konulmuş olur.

Mizah ve nükte her türden toplantıya canlılık katar. Beceriyle ve kibarlıkla kullanırsanız, kasveti dağıtacak, stresi yok edecek ve en kötü durumlarda hayat öpücüğü işlevi görecektir. En iyi nükte, güncel, kendiliğinden ve tepkisel olanıdır. O andaki konuyla ilgili olarak birden bire ortaya çıkar.

Tarihimizde nükteci kişilikler sıklıkla yer alır. Bunların içerisinde hayatının her döneminde nükteciliğini görebileceğimiz en önemli devlet adamı Keçecizade Fuad Paşa'dır. Her zaman hazır cevap bir şekilde ve yerinde nükteleriyle dinleyenlerini başları önünde düşünmeye veya susmaya sevk eden Fuad Paşa'nın bu nükteciliği hemen hemen istisnasız bütün Avrupalı devlet adamlarının ona karşı hürmet beslemelerine yol açmıştır. Fransa imparatoru III. Napolyon Fuad Paşa'dan şu kelimelerle bahseder: "Hiçbir konu yoktur ki onu Fuad Paşa kadar zarif ve veciz anlatabilen bir diplomat dünyanın başka bir yerinde bulunsun."

Yine 19.yüzyılın önemli bilim adamlarından Ömer Faiz Efendi de nükteci bir kişiliğe sahipti. Gayet hoş ve zarif İstanbul efendisi idi. Devrin ünlü Paşa ve bürokratlarının konak ve yalılarında özel yeri olan ve aranan biriydi. Sohbetinden tat alınan, medenî cesaret sahibi, açık sözlü biriydi. Bazen en üzüntü verici bir olayı zarif bir nükteye sararak kederi dağıtır, bazen gülünecek bir olayın içine ibretle düşünülmesi gereken bir yön verirdi. Milletlerarası Paris Sergisi (1867) dolayısıyla Fransa Cumhurbaşkanı III. Napolyon, Sultan Abdülaziz'i şeref ko-

nuğu olarak davet etmişti. Padişahla birlikte geziye katılan heyetin içinde Ömer Faiz Efendi de vardı. Paris belediye başkanının verdiği davette başkan, Ömer Faiz Efendi'ye İstanbul sokaklarının nasıl sulandığını, belediyeye her yıl kaça mal olduğunu sorar. Ö. Faiz Efendi de şöyle cevap verir: - Bizim İstanbul sokaklarını belediye olarak sulamamıza ihtiyaç yoktur. Çünkü sokaklarımız kendiliğinden sulanır. Paris belediye başkanı hayret eder ve merakla hemen sorar: - Çok enteresan… Bu işi kim yapıyor? Ö. Faiz Efendi de nükteli bir şekilde şöyle cevap verir:

" – Efendim, bizim bütün caddelerimiz ve sokaklarımız iki keçeli kahve, berber, bakkal, aşcı dükkanlarıyla doludur. Bakkal, meselâ, peynir tenekesinin, zeytini içine bastığı fıçının, aşçı temizlediği sebzelerin, kahveci yıkadığı fincanların ve nargilelerin, berber traş öncesi ve sonrası kalan suları sokağa döker. Bu sular içinde berberinki çok defa sabunludur. Bu sebeple ayrıca bizim koku giderici ve temizleyici madde kullanmamıza lüzum kalmaz."

Edebiyatımızda Namık Kemal, Cenab Şehabeddin, Ahmet Rasim, Şair Eşref ve Yahya Kemal nüktedan kişiler olarak yer alırlar.

Ünlü düşünürlerin nükte hakkındaki görüşlerine kısaca yer verelim:

Aristo'ya göre nükte, "eğitim görmüş bir küstahlıktır." Alexandre Pope'a göre "gerçek bir nükte, çoğu kez düşünülen, fakat hiçbir zaman gerektiği gibi ifade edilemeyen hal ve durumları, gönlümüze göre giydirip kuşandırmaktır." Le Rochefoucould'a göre "nüktedan bir insan, eğer aptallar olmasaydı, çoğu kez ne söyleyeceğini bilemezdi."

Ünlü İngiliz düşünürü Bernard Shaw'dan bir nükte örneği verelim:

"Beşyüz yıl sonra tiyatro, atlı arabalar gibi unutulacak. İnsanlar yürüme güçlerini kaybettikleri gibi, konuşma güçlerini de kaybedecekler. Ne kadar hızlı yol alırsanız, o kadar az konuşursunuz… Tren ve otomobil sessiz insanı, uçak da nevrotik insanı yarattı. Atom çağının ne yaratacağını daha bilmiyoruz. Belki birbirimizin kafasını okuyabilir hale geleceğiz."

Edmond Rostand'ın ünlü Cyrano de Bergerac eserinde mizah, gurur, öfke ve tutkuyla yüklü karakteri olan Cyrano eserde nükte ile ilgili şunları söyler:

*"Evet, **nükte** daima / isterim ki bir akşamüstü kızıl bir sema / Altında can vereyim bir **nükte** savurarak, / Haklı bir dava için vurularak, vurarak / ... / Ve ölüm döşeğine girmeden ölebilmek, / Fakat erkekçe ölmek, titremeden, solmadan; / Kanlı dudaklarımda **nükte** eksik olmadan!..."*

Eski edebiyatımızda da nükte yapabilmek için ***"tevriye"*** sanatından yararlanılırdı. Tevriye bilindiği gibi iki anlamı bulunan bir sözcüğün uzak anlamını kastederek kullanma sanatıdır. Divan şiirimizden örnekler verecek olursak:

**Bir buse mi bir gül mü dedi gönlüm*
Bir nim tebessümle o afet gülüverdi.

**Sordum nigara dediler ahbab*
Semt-i Vefa'da doğru yoldadır.

**Bize Tahir efendi kelp demiş*
İltifatı bu sözde zâhirdir
Maliki mezhebim benim zira
İtikadımca kelp Tâhir'dir

Eskiler bir nükte yapmak için bildiği bir şeyi bilmezlikten gelmek anlamına gelen ***tecahül-i arif*** sanatından da yararlanırlardı. Şiirlerden örnek verecek olursak:

*Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allah'ım bu çizgili yüz?
*Geç fark ettim taşın sert olduğunu
Su insanı boğar, ateş yakarmış.
*Göz gördü, gönül sevdi seni yüzüm mâhım
Kurbanın olam var mı benim bunda günâhım.

5. SES EĞİTİMİ

Genel anlamda ses, işitme yoluyla alınan izlenimleri anlatır. Ses, şiddet, yükseklik ve tını açısından değerlendirilir.

A) Sesin Nitelikleri:

Güzel konuşmada ilk aşama, fonetik (sesbilim) eğitimidir. Daha sonra da diksiyon (söz eğitimi) gelir. Şimdi önce sesin niteliklerini, işitme organı tarafından algılanma biçimlerini sıralayalım:

1. Şiddet: Sesin şiddeti, ses kirişlerine yapılan hava baskısına veya titreşimi oluşturan enerji miktarına göre, sesin duyulma etkinliğidir. Şiddetli ses, bağırarak çıkarılan ses değildir. Sesin şiddeti, bir sesin kulağa yaptığı etkinin büyüklüğüdür. Ses şiddetinin kişiden kişiye değişmesinin sebeplerinden biri, göğüs kafeslerinin, yani akciğerlere biriktirilen havanın kişilerde farklı oluşudur. Güçlü ses, derin soluk almaya, akciğerlerdeki havanın dışarı çıkmasını sağlayan göğüs kaslarının hareketine bağlıdır.

Konuşmalarımız sırasında vurgulamak istediğimiz önemli bir nokta varsa, önce, "Şimdi size….olayının nedenlerini açıklayacağım." gibi sözleri söyledik-

ten sonra yapacağımız açıklamayı, sesimizi alçaltarak söylemeliyiz. Dinleyicileri uyandırmak, bir duruma dikkat çekmek istiyorsak, yukarıdakinin tam tersi, sesimizi, bir öncekine göre yükseltebiliriz. Uzun cümlelerin sonunda nefesimizin tükenmesine bağlı olarak sesimizin şiddeti düşebilir, bu arada durmak ve nefes almak anlamı bozabilir. Bunun için diyafram kaslarını geliştirerek nefes depolamayı öğrenmeliyiz.

2. Yükseklik: Çıkardığımız sesleri yükseklikleri ve soluğu alış yeri bakımından üç grupta inceleyebiliriz:

a) Pes ses: Göğüs sesi olarak da adlandırılan bu ses, rahat çıkan bir sestir. Gırtlak zorlanmadan ve baş hafif öne eğik olarak elde edilir.

b) Tiz ses: Az da olsa gırtlakta baskı oluşturarak, başımızı da hafif yukarı kaldırdığımızda daha kolay çıkarabildiğimiz sestir.

c) Boğaz sesi: Boğazda oluşan metalik, sıkıcı bir sestir. Büzülmüş bir gırtlak ve kasılmış boğaz kasları ile çıkartılan bu ses hoşa giden bir ses değildir.

3. Ahenk: Cümle parçalarının söylenmesinde süre bakımından monotonluk yoktur. Cümlenin anlamına ya da duygusuna göre, bazen bir kelimeden, bazen bir kelime grubundan, bazen de bir cümlecikten sonra uzun ya da kısa soluklar olur; böylece konuşma anlamlı susuşlara bölünür. En sade bir tarifle cümlenin anlamlı susuşlara bölünmesine tını denir.

Ahenk, hecelerle, kelimelerle ilgili değil, cümlelerin söylenişi ya da okunuşu ile ilgilidir. İyi konuşmak, sözü açık, doğru, anlamlı ve sevimli olarak kullanmak; kelime ve cümleleri doğru vurgulamak; sözü gereği gibi tonlandırıp ritim kazandırmak demektir.

a) İyi Bir Konuşma Sesinin Özellikleri:

1. İşitilebilirlik: Konuşmacı ile dinleyici arasında sağlıklı iletişimin en önemli unsuru işitilebilir bir sesle konuşmaktır. Bazı kimseler kelimeleri bağırarak söylemektedir. Kimileri ise çekingen oldukları için kelimeleri sanki fısıldar gibi söylerler. Hangi ortamda konuşuluyorsa sesin yüksekliği, o ortama uydurulmalıdır. Ancak bunun için de dinleyicilerin kulak zarlarını patlatacak derecede yüksek sesle konuşmaya gerek yoktur. Sesin şiddeti tıpkı ton ve hız gibi hiçbir zaman monoton olmamalıdır. Bu sebeple konuşma ortamına göre sesin düzenlenmesi gerekmektedir.

Konuşurken sesimizi dinleyicilere rahatça işittirebilmeliyiz. Karşımızdaki topluluğun en arkada olanına dek, sesimizi duyurmamız gerekir. Bunun için de ses tonumuzu iyi ayarlamamız gereklidir. Eğer ne dediğimiz işitilmiyorsa boşa konuşmuş oluruz. Ayrıca gereğinden yüksek tonda çıkan ses de, alçak tondaki ses gibi işitilebilir olmayabilir. Küçük bir salonda bağırarak konuşmak veya bü-

yük bir salonda kısık bir sesle konuşmak, o konuşmadan hiçbir şey anlaşılmamasına sebep olur.[10]

2. Akıcılık: Kelimelerin yumuşak bir biçimde birbirleriyle uyumluluğu sağlanarak söyleniş durumudur. Kelimeleri tam boğumlandırmama, yanlış soluk alma, vurgulamayı yerinde yapmama akıcılığı engeller. Bunun gibi kelime ve cümleleri üst üste yığma, konuşma hızını iyi düzenleyememe de akıcılığı bozar.[11]

İnsanın akıcı bir konuşma yapabilmesi için konuşma hızını iyi ayarlaması gerekir. Hız, kelime telâffuzunun ve kelime aralarındaki duraklama sürelerinin aldığı zamandır. Bir fikrin iyice anlaşılmasının istendiği hâllerde, hız normalden çok daha aşağıya düşebildiği gibi, heyecanlı bir düşünce ya da olayın aktarılmasında normalin üstünde de olabilir. Ses hızını, dinleyicilerin anlayışına en uygun biçimde ayarlamak gerekir. Tekdüzelikten kurtulmak için konuşma hızında sık sık değişiklik yapılması uygun olur.

Dinleyicilerin algılamakta zorluk çekmeyecekleri bir hızda, vurgu hataları yapmadan, yumuşak bir tonda, kelimeleri birbirine karıştırıp yuvarlamadan konuşmak gerekir. Kekelemek, "aaa", "ııı", hımm" gibi sesler çıkarmak, gereksiz yere uzun uzun duraklamak da akıcılığı bozar.

3. Açıklık: Diksiyonda açıklık, düşüncelerin net olarak meydana çıkarılmasıdır. Bunun için de konuşmacının dinleyicilere konuyu iyi anlatabilmesi gerekir. Açıklığın sağlanabilmesi için, önemli kelimelerin daha net ve kuvvetli ifade edilmesi gerekir. Bu kelime ya da kelimeler hafif bir duraklama, hafif şiddetle yüksek söyleyiş ve farklı bir ses tonuyla telâffuz edilmelidir. Önemli olan husus, konuşmaların anlaşılmasıdır. Pürüzlü bir sesle ifade edilen düşüncelerin anlaşılması zordur.

Açıklık, kelimelerin belirgin bir biçimde söylenmesidir. Türkçe'de her sesin ağızda çıkış yeri bellidir. "Hımhım"lar gibi kimi fiziksel sorunlu kişilerin bu yüzden konuşmaları anlaşılmaz ve dinleyicileri yorar. Bazı sesleri yutarak veya yuvarlayarak konuşursak akıcılık kaybolur. Yanlış anlaşılmalara sebep olur. Güven aşılayıcı, konuya hâkim, kararlı bir ses, konuşmamızın açıklığına katkıda bulunur.

Konuşmada açıklığı engelleyen en önemli unsurlardan biri de dil ve dudak tembelliğidir. Tembel dudaklar, tembel çene ve tembel bir dil başarısızlığa neden olur. Mırıldanarak, kapalı bir şekilde söylenen sözcükler, konuşmanın zihnî bir derbederlik hâlinde olduğunu gösterir. Dilimizi, her kelimeyi kolaylıkla söyleyecek hâle getirmeliyiz

Açıklığın sağlanması özellikle seslerin ve hecelerin birbirine tam olarak ulanmasına bağlıdır. Söyleyişte kimi sesler yutulursa ya da tam belirgin bir bi-

10 Enise KANTEMİR , A.g.e., s. 57.

11 Şükrü ÜNALAN, A.g.e, s. 48.

çimde söylenmezse, dinleyiciler anlatılanları kolayca anlayamazlar. Konuşmalarda mahallî ağızların kullanılması da açıklığı engeller. Bu sebeple, konuşmalarda kültür dili esas alınmalıdır.

4. Hoşa Giderlik: İyi bir konuşma sesinin işitilebilir ve akıcı olması yetmez, aynı zamanda hoşa gider bir nitelik taşıması da gerekir. Bir sesin hoşa giderliği, o sesin tınısı ile ilgilidir. Katı, kulak tırmalayan, hırıltılı, tiz, hışırtılı, buğulu, çok yumuşak, gevrek, biçimden yoksun sesler hoşa gitmeyen seslerdir. Sesimiz rahatlıkla işitilebiliyorsa, kolaylıkla izlenebilen bir hızla konuşabiliyorsanız, tonunuz tınılı ve anlamlı bir biçimde bükümlü ise sesiniz hoşa giden bir sestir.

En güzel ses hiçbir zorlama görmeden çıkan sestir. Ses organları gerildikçe sesin güzelliği bozulur. Gerilmiş bir gırtlak ve ağız, gerilmiş kaslar sesi daha delici, daha yırtıcı bir hâle getirir ve hoşa gidicilik özelliklerini kaybettirir.

Hoşa giden bir üslûpta konuşma yapan hatipler konuştukları konular anlaşılmasa da halk tarafından alkış toplar. Günümüzde artık insanların 'ne' konuştukları kadar 'nasıl' konuştuklarına da dikkat edilmektedir.

Katı, kulak tırmalayan, hırıltılı, madensel, tiz, burunsal, hışıltılı, buğulu, gevrek veya çok yumuşak, biçimden yoksun sesler hoşa gitmeyen seslerdir. Ses tonunuz tınılı ve anlamlı biçimde bükümlü ise, aldığımız tepkiler olumlu ise, o takdirde sesimiz hoşa giden bir sestir.[12]

5. Esneklik/Bükümlülük: Konuşurken monotonluktan kaçınmalıyız. Suat Taşer'e göre bükümlülüğün karşıtı tekdüzeliktir, değişmesizliktir. Esnek olmayan, tekdüze ses sıkıcıdır ve ilgiyi dağıtır. Anlatılmak istenen duygu ve düşünceye göre yerinde yapılan vurgu ve ton, hız değişiklikleri sese esneklik kazandırır. Bir konuşmanın aynı ses tonuyla başlayıp bitmesi dinleyenler açısından takip edilmesini oldukça güçleştirir. Konuşmanın içeriği ve hakim olan duyguya göre sesin değişmesi gereklidir.

Sese kolayca bükümlülük verebilmek için ses perdesinde değişim oluşturma yeteneğini geliştirmek gerekir. Üç temel ses perdesi vardır: Pes, orta ve tiz sesler. Pes kalın, tiz ise ince sestir. Her üç perde de kendi içinde notalanabilir. Zira ses perdesi bir tür notadır.

Bunun için kitabımızın, solunum, ton, hız, durak, vurgu ve ulama gibi bölümlerini dikkatle okuyunuz, metinler üzerinde uygulamaya çalışınız. Belirlenen metinleri yüksek sesle ayna karşısında veya bizi dinleme sabrı gösterebilecek arkadaşlarımızın yanında okuyarak, onların eleştirilerine kulak vermeliyiz.

12 Suat TAŞER, *Konuşma Eğitimi*, İstanbul 1992, s. 101.

b) Söyleme Kusurları:

Aşağıda ayrı ayrı sıralayacağımız seslendirme kusurları nedeniyle söylenenler yeterince anlaşılamazsa konuşmalarımızı tekrar edilmek zorunda kalabiliriz. Konuşmacı harfleri doğru telaffuz edemeyebilir veya konuşurken bazı heceleri yutabilir. Harflerin hatalı telaffuz edilmesi karşılıklı konuşmalarda pek dikkat çekmese de topluluk karşısında veya mikrofondan yapılan konuşmalarda derhal dikkat çekerler. Bu tür hatalar konuşmacının anlaşılmamasına ya da yanlış anlaşılmasına yol açarlar. Dinleyici ya bütün enerjisini anlamak için kullanacak ya da bıkkınlık göstererek dinlemekten vazgeçecektir. Ayrıca bu tür konuşmacılar dinleyiciler nezdinde güvenlerini yitirecekler, imajlarının kötü olmasına yol açacaklardır. En bilinen konuşma kusurları aşağıda tek tek açıklanmıştır.

1. Gevşeklik: Ses organlarının genel tembelliğidir ve en çok karşılaşılan durumdur. Bu genel gevşeklik genel bir konuşma sönüklüğüne yol açar. Gevşekliği gidermek için dişlerimiz arasına bir kalem sıkıştırırız ve aşağıdaki cümleleri hızla okuruz.

Bir berber bir berbere bre berber beri gel diye bar bar bağırmış.

Biz de bize biz derler, sizde bize ne derler?

Pireli peyniri perhizli pireler teperlerse pireli peynirler de pır pır pervaz ederler.

Ocak kıvılcımlandırıcılardan mısın, kapı gıcırdatıcılardan mısın? Ne ocak kıvılcımlandırıcılardanım, ne kapı gıcırdatıcılardanım.

Çatalca'da topal çoban çatal yapıp çatal satar, nesi için Çatalca'da topal çoban çatal yapıp çatal satar? Kârı için Çatalca'da topal çoban çatal yapıp çatal satar.

Şu karşıdaki kara kuru kavak, karardın mı, ey kara kuru kavak sarardın mı ey kara kuru kavak!

Sen seni bil, sen seni, bil sen seni, bil sen seni, sen seni bilmezsen patlatırlar enseni.

2. Pelteklik: Bir harfin çıkarılamayarak bir diğeri ile değiştirilmesidir. Bu durum ağız ve çenenin yeterince eğitilmemesinden, lehçelerin yapısından veya bazı dillerin fazla etkisinde kalmaktan kaynaklanabilir. Türkçe üzerinde tespit edilen pelteklik türleri aşağıdaki gibidir:

Zeleştirme: (J) yerine (Z). Örnek: Jale-Zale, Jilet-Zilet.
Seleştirme: (Ş) yerine (S). Örnek: Paşâm-Pasam, şapka-Sapka.
Jeleştirme: (C)yerine (J). Örnek: Ancak-Anjak), Kucak –Kujak.
Şeleştirme: (S) yerine (Ş). Örnek: Sana söylüyorum-yerine sana şöylüyorum.
Leleştirme: (R) yerine (L). Örnek: Birader-Bilader, Berber-Belber, Merhem-Melhem, Terlik-Tellik.

3- İnce "â" Yerine Kalın "a": Kemâl-Kemal, Lâstik-Lastik

Yukarıdaki örneklerde ilk sırada belirtilen sesler çıkarılamadığından ikinci sesler onların yerine ikame edilmektedir. Bu seslerin çıkarılamaması durumunda bunların üzerinde uygun alıştırmaların sık sık yapılması gerekmektedir. Aşağıdaki kelimeleri öğretmeninizin uyarılarını dikkate alarak tekrar ediniz. Eğer bu seslerin herhangi biriyle ilgili sorununuz yoksa geçebilirsiniz.

J- Jilet, jandarma, jale, jumbo,
Ş- Paşa, şaka, şakir, şeker
R- Rüya, hücreler, hürrem, harran, sarraf
A- L<u>a</u>le, l<u>a</u>stik, l<u>a</u>hana, k<u>a</u>mil (altı çizilenler ince)
S- Sorgun, hassasiyet, fason.

4- Tutukluk: Bir hece üzerinde takılıp kalma, heceyi veya kelimeyi tekrarlama durumudur. Bu sorun en çok düşünce akışındaki duraklamadan kaynaklanır. Normal şartlar altında aşırı stres de tutukluğa yol açabilir. Tutukluğu gidermek için herhangi bir metni önce yavaşça ve sonra hızlanarak okuyun. Öğretmen veya bir arkadaşınız sizi bire bir takip ederse iyi olur.

Tutukluk Örneği: Bu, bu bizim—- şerefimiz—- olacak —-diye — uzun uzun—— bize bize anlattı.

5- Kekeleme: Tutukluğun ileri aşaması, söz söylerken birden bire duraklama, çoğunlukla buna katılan yüz buruşturması ve gerilme hareketiyle hecelerin tekrarlanması. Kekemeler soluk aldıkları veya pek geç soluk verdikleri sırada konuşurlar.

Kekeleme genellikle çocukluk döneminde oluşan bir konuşma bozukluğudur. Erken yaşta konuşmaya başlayan çocukların konuşma başarılarına çevrenin gösterdiği aşırı ilgi çocuğun duygularını zararlı yönde etkiler. Çok iyi konuşarak dikkat çekmek isteyen çocuğun kendi üzerinde ürettiği baskı bir süre sonra kekeleme rahatsızlığını oluşturur. Kekeleme çocuklukta yaşanan aşırı baskı, şiddet veya aşırı utançlığın etkisiyle de gelişebilir.

Maddi bir hastalık olmamakla birlikte kekeleme beyin konuşma merkezinde mesaj akışında oluşan karışıklığın bir sonucudur ve çoğunlukla psikolojik bir sorundur. Kekemeliğin yok edilmesi için aşağıdaki gibi çeşitli çalışmalar yapılabilir. Sorun çözülemiyorsa bir psikolog ve uzmandan yardım almamız gerekmektedir.

1. Okumayı yeni öğrenir gibi düşük hızda fakat yüksek sesle bol bol okumak,

2. Belli cümleleri ezberleyerek tekrar tekrar seslendirmek,
3. Bu metinde yer alan tekerlemelerin ısrarla okunması.

Kekeleme örneği: Bi bi bi biraz so so sonra bura dada ooo olacak.

6- Asalak Sesler: Bazı sesler veya kelimeler asalak olarak kelimelerin arasına takılır ve konuşmayı tahammül edilmez hale getirir. Asalak sesler veya kelimeler konuşmacının fikir netliği ve kendine güveni hakkında şüphe uyandırır. Konuşmanın kalitesini baltalar ve dinleyiciyi sıkar. Bu kapsamda "ııı, eee, aaa, şey, yani, mesela, evet..." gibi ses veya kelimeler konuşma arasında sık sık veya gerekmediği halde kullanıldığında dinleyici rahatsız olur.

Örnekler:

—Bana şey dedi. Bugün yıldönümü olduğu için eee şey yapacaktık. Tören salonunu düzenleyecektik."

—Evet sevgili dinleyenler. Bugün yine sizlerle birlikteyiz. Evet bugünkü konumuz çalışmanın fazileti hakkında olacaktır, evet."

—Yani şunu diyorum. Mesela siz zor durumda kaldınız. Yani mesela başınızdan bir felaket geçti."

Düzgün ve güzel konuşan birinin konuşması ise şöyle olacaktır:

—Merhaba sevgili dinleyenler. Günün ilk ışıklarıyla birlikte sizi selamlıyorum. Mutlu bir gün yaşamanızı diliyorum. Yine sizlerle birlikte olmak ve sizlerle konuşmak ne güzel!"[13]

c) Konuşma Sorunlu Tipler:

Alışkanlıklarımız, ailede yetişme tarzımız ve konuşma kurallarını bilmemekten dolayı bazı konuşma yanlışına düşebiliriz. Özellikle aile ve yetişme çevresi, insanı bazı konuşma hatalarına düşürebilir, zamanla bu durum kemikleşebilir. Ancak, irade, bilinç ve eğitimle fizyolojik etmenler dışındaki hatalar giderilebilir. Ailemiz ve çevremizdeki insanlar, bu durumumuzu küçük yaştan fark eder ve yanlışımızı gösterir ve bizi ikaz ederse kendimizi düzeltme fırsatı bulabiliriz. Ayrıca aşağıda sayacağımız konuşma yanlışlarını yapan insanlar, belli bir yaştan sonra bu yaptıklarının yanlış olmadığını, kendilerinin haklı olduğunu

13 Muhammed Bozdağ, *www.ruhsalzeka.com/etkiliiletisim/*

zannedecekler, hatalarını kabullenmeyeceklerdir. Halbuki çevremizdeki insanlar, bizim bu davranışlarımız ve tutunduğumuz tavırdan dolayı, belki bir kez yanımızda durup bizi dinleyeceklerdir, ancak, bir dahaki karşılaşmalarında bizden köşe bucak kaçacaklardır. Çünkü bu psikolojik durumumuz ve davranışlarımız belki bazılarına gülünç gelebilir, ancak çoğu için, itici, rahatsız edici bir "sorun" olacaktır.

1. Geveze: Konuşmaları ile toplum içinde kişilerin ürktüğü, köşe-bucak kaçtığı tiptir. Çok konuşurlar ve söylediklerinden bir anlam yoktur ve ana fikir çıkarılamaz. Her şey hakkında bilgi sahibi görünürler, her konu hakkında konuşmak isterler. Konuşmadan yapamazlar. Küçük, önemsiz bir olayı anlatmaları saatlerce sürebilir. Hiçbir gereği olmadan ayrıntılara girerek dinleyenleri adeta çıldırtırlar. Örneğin, kısa tutulması gereken hasta ziyaretlerine, geveze tip, ne zaman ziyarete karar verdiğini, hangi vasıtalara binerek oraya ulaştığını, yolda kimleri gördüğünü, trafikteki karmaşaya varıncaya kadar anlatırlar.

Halbuki söyleyeceklerimizi kısa, öz ve anlaşılır bir biçimde ifade etmeliyiz. Hiç kimsenin bizi uzun uzun dinlemeye sabrı ve vakti yoktur. Konuşmalar süreleriyle değil, nitelikleriyle değer kazanır.

2. Tekrarcı: Bilgisizlik veya alışkanlık nedeniyle bazı kişiler, daha önce aynı kişiye aynı olayı veya durumu anlattıkları halde, tekrar anlatmakta bir sakınca görmezler. Yurt dışına yaptıkları kısa bir geziyi uzun uzun anlatabildikleri gibi, her olayın önüne "ben Amerika'dayken…" veya "ben askerdeyken" diye başlayıp sürdürülen gezi ve anı hikâyeleri, belli bir süreden sonra çevremize sıkıcı gelecektir.

3. Bilgiç: Her konuda her şeyi biliyormuş gibi davranan, hatta her konuda kendisinden başka bu konuyu bilenin olamayacağını iddia edenler de vardır. Televizyon ve radyodan yarım yamalak öğrendiği bilgilere ilaveler yaparak, onları uzatarak anlatırlar. Bilgiçlerin en belirgin özelliği, konuştukları her konuda kesin hükümler yürütmeleri, karşı görüşten olan insanların belge ve kanıt getirmeleri halinde bile kendisinin haklı olduğunu iddia ederler.

Halbuki, iyi bildiğimiz konularda bile, düşüncemiz sorulduğunda, mümkün olduğu kadar, kısa ve özlü bilgiler vermeliyiz. Az bildiğimiz ve emin olmadığımız konularda fikir yürütmemeli, kesin yargıda bulunmamalıyız.

4. Gafçı: Bunlara "pot kıran", "çam deviren" de denilir. Bunlar çoğu kez söz ve davranışlarıyla karşısındakini kırarlar. Hâlbuki konuşurken toplumdaki kişilerin sözlerimizden alınacaklarını ve üzüleceklerini düşünmemiz gerekir. Örneğin, hasta ziyaretine giden birinin, aynı hastalıktan bir yakının öldüğünü söylemesi, çok kıskanç bir kadına, kocasının yakışıklı olduğunu söylemesi, tipik "çam devirme"lerdir.

Bu yüzden, kırdığımız kimsenin gönlünü almalı, ondan özür dilemeliyiz.

5. Dedikoducu: Orada bulunmayan biri aleyhinde konuşurlar. Başkasına laf taşırlar. Amaçları ortalığı sakinleştirmek, durumu düzeltmek değil, tarafları birbirine düşürmek olduğu sonradan anlaşılır. Duydukları bir söze, iki söz daha çevremizdeki kişileri iyi tanımalı, onların düşünce ve inançlarına saygı göstermeli, aklımıza gelen her şeyi söylememelidir. Temkinli olmalıdır. Eğer konuşurken gaf yaptıysak, hata yaptığımızın farkına geç de olsa vardıysailave ederek anlatırlar. Bu tip insanlar toplumda hiç sevilmezler, ancak kendileri gibi olanlarla arkadaşlık kurarlar.

Hâlbuki kendimizi kontrol etmeli, başkasından söz taşımamalı, yanımızda bulunmayan kişinin kusurlarını başkalarına anlatmamalıyız. Eğer başkasının başından geçen olayları ibret alınma amaçlı bir örnek olay olarak anlatacaksak, kişinin ismini vermeden, kim olduğunu dinleyicilere hissettirmeden, sadece olayı merkeze alarak anlatmalıyız.

Konuşma sorunlu tiplerin bazı ortak noktaları vardır. Bu tip insanları iyi tanır ve gözlersek toplumda huzur ve mutlu bir şekilde hayat sürdürebiliriz, arkadaşlıklarımızı ilerletebiliriz. Onları bazı durum ve davranışlarından anlayabilir, onlarla arkadaşlık seviyesini belli bir düzeyde tutabiliriz. Sorunlu tiplerin ortak psikolojik ve davranış özellikleri şunlardır:

— *Başkalarıyla alay etmeyi alışkanlık haline getirmişlerdir*
— *Sık sık kendilerini överler,*
— *Bencildirler,*
— *Karşısında konuşan kişinin sözünü keserler,*
— *Gereksiz eleştirirler,*
— *Ayrıntılara boğulurlar,*
— *Davranışları yapay ve yapmacıktır,*
— *Her şey hakkında bilgi sahibidirler, kesin ve ön yargılıdırlar,*
— *Konuşurken başkalarına da söz hakkı vermede saygısız ve ilgisizdirler.*

Konuşma sorunlu tipler hakkındaki özdeyişler:

— İnsan ne kadar az düşünürse, o kadar çok konuşur. (Montesqueu)
— Konuşmadan önce düşün, hareket etmeden önce ölç. (Schiller)
— Dilin, düşünceden önce hareket etmesin! (Chilon)
— Sebepsiz düşman yaratan, ya ahmaktır ya geveze. (H.B. Erk)
— Bir düşünceyi bir sürü lafla belirtmeye kalkışırsak, onu boğarız. (Frank A. Clark)

Konuşma sorunlu biri olmamak için neler yapabiliriz?

— Az ve öz konuşmalıyız.

— Az espri yapmalı, düzeyli ve özgün olmalı.

— Kendi onurumuzu ve kişiliğimizi sarsmayacak biçimde kendimizi eleştirebilmeliyiz, kendimizle dalga geçmekten korkmamalıyız.

— Konuşurken gösteriş yapmamalı, yapmacıklıktan kaçınmalı, sahnede rol yapıyormuş gibi değil, doğal olmalıyız.

— Kendimiz hakkında biri soru sormadan açıklama yapmamalıyız.

— Karşılıklı konuşurken insanları dikkatle dinleyiniz. Dinlediğiniz kişiden bakışlarınızı uzaklaştırmayınız.

— Kesin yargılı cümleler yerine, ihtimalli, "böyle de olabilir", "siz daha iyi bilirsiniz ama bana öyle geliyor ki…" diye konuşmalıyız.

— Dinlediğimiz kişiye empatiyle yaklaşmalıyız, konuşan kişiyi kendi beklentilerimiz, değer yargılarımız, kendi isteklerimiz doğrultusunda değil, onun değerleri, koşulları ve gerçekleri içerisinde anlamaya çalışmalıyız.

— Başkasından bir şey yapmasını isterken, "lütfen..", "siz isterseniz. " gibi ifadelerle başlamalı, beklentimizi ifade için de "şimdiden teşekkür ederim" denmelidir.

— İlk kez tanıştığımız kişilere ismiyle hitap etmemeliyiz, "Ahmet Bey, Suna hanımefendi" gibi ifadelerle seslenmeliyiz.

— Ziyaretlerimiz sırasında ölçülü olmaya çalışmalıyız. Zamanı kısa tutmalı, konuşan hep kendimiz olmamalıyız.[14]

Susmayı bilmek gerekir:

Konuşma, bazen kendimize, çoğu kez de başkasına zarar verdiğinde bu kez susmak bir erdem olarak karşımıza çıkar. "Bir şey biliyorsan konuş, âlim sansınlar; bir şey bilmiyorsan sus, adam sansınlar." Sözü bunu çok iyi anlatır: Bir atasözümüz de "Akıllı olan her şeyi fark eder, aptal ise fark ettiği her şey üzerine konuşur." der. Susmanın erdemi konusunda ünlü kişilerin sözleri şunlardır:

— Cahil kimsenin yanında kitap gibi sessiz ol!" (Mevlana).

— İnsan ne söylediğini bilmeli, fakat her bildiğini söylememelidir." (Namık Kemal)

— Konuşmak ihtiyaç olabilir ama susmak bir sanattır. (Goethe)

14 Sıddık AKBAYIR, *Dil ve Diksiyon*, Akçağ Yay. Ankara 2005, s. 301-302.

OKUMA METNİ:

SÖYLEMEZ AMMA NELER BİLİR ÂŞIK[15]

Şeref YILMAZ

Sükûtu, bilmediğinden değil edeptendir
Eğerçi söylemez amma neler bilir âşık

Günümüzde kişisel gelişim adına ortaya çıkmış o kadar çok kitap var ki! İnsanlar, bunların hepsinden, az ya da çok, yararlanma imkânı buluyorlar.

Güzel konuşmanın önemi inkâr edilemez. Bu ayrı bir yazı konusudur. Ben burada konuşmanın değil de susmanın önemi üzerinde durmak istiyorum.

"Söz gümüşse sükût altındır." demiş eskiler. Kişisel gelişim kitabı yazmayı düşünseydim, adını: "Konuşmak sanatsa susmak en büyük sanattır." koyardım. İnsanın başına ne gelirse dilinden gelir. Allah dil verdiğine göre, fizikî bir özrü olmayan herkes, eninde sonunda konuşacak demektir. Dili olan bir kimse için konuşmak değil, susmak zordur. "Çocuklarınıza susmayı öğretin; konuşmayı kendileri öğrenirler." diyor Benjamin Franklin. Bence haklı! Biz elinizin altındaki insanlara önce susmasını öğretmeliyiz. Onlar daha sonra bu dünyanın, bu hayatın içine girdikleri zaman, isteseler de susamazlar.

Benim bu teklif ve tavsiyemden sonra, belki bazı kimseler: "Çocuklarımız suskun, içine kapanık, pısırık mı yetişsin?" diye bir itirazda bulunabilirler. Hayır ! Öyle yetişmesinler ! Burada sözünü etmeye çalıştığım husus; susmak değil, susmayı öğrenmektir. İnsanlar, başkalarına ve kendilerine yapılan haksızlık karşısında susmasınlar. Hem de kesinlikle susmasınlar ! Susarlarsa, bu bir karakter kırılması olur. Hz. Muhammet :"Haksızlık karşısında susan, dilsiz şeytandır." Buyuruyor. Hakkını arayana, diyecek sözümüz yok. Ancak, susması gereken yerde susmayan insana denecek çok şey var. İnsan, yine Hz. Muhammet'in ifadeleri çerçevesinde, "İnsan ya hayır konuşmalı ya da susmalıdır." Yani sözü döndürüp dolaştırıp hayıra getirmeyen bir insanın, konuşması değil, susması hayırlıdır.

"Susmak" bir sanattır; hem de büyük bir sanat… Konuşmak, insanları etkilemenin bir yoludur ama tek ve en etkili yolu değildir. İnsanları, konuşmaktan daha çok etkileyen bir yol vardır ki, o da susmaktır. "Susmak" davranışlarla insanları etkilemenin adıdır. Tavırlar, davranışlar, bakışlar ve duruşlar; konuşmalardan çok daha etkili bir yoldur.

İnsanları etkileyenler, çok konuşanlar değil, az ve öz konuşanlardır. Susmanın etki alanına, kelimenin gücü ulaşamaz. Rivayete göre, Şems ile Mevlânâ buluştukları za-

15 *Sürmeli Türkçe*, Sütun Yayınları, İstanbul 2006, s. 77-79

man, dakikalarca konuşmadan birbirlerine bakar ayrılırlarmış. Bu davranışı, günümüzün geveze insanları anlayamaz. "Susmak", dildeki yüzeysellikten kurtulup kalpteki derinliğe ulaşabilmektir. Bu iki Allah dostu, bunu çok iyi biliyordu ki, söze gerek duymuyordu.

Toplum içinde rahatsızlık uyandıran insanların çoğu, susmasını bilmeyen kimselerdir. Bem bu zamana kadar susanlardan rahatsız olanı duymadım. Siz kısa ve öz konuşan insandan rahatsız olan kimse gördünüz mü? Ama uluorta konuşan kimselerden şikâyet eden çoktur. Asıl olan, konuşmanın da susmanın da yerini bilmektir. Bu aynı zamanda bir terbiyedir; daha doğrusu terbiyeye giden yolun ilk basamağıdır.

Susmasını ve konuşmasını bilmeyenler, terbiyeli bir davranış edinememişler demektir. İnsana, kulağın iki tane ama dilin bir tane verilmesi ne anlama geliyor sizce? İki dinlemek, bir konuşmak daha doğru değil mi? İki konuşan bir dinleyen insan hata etmiyor mu acaba?

Bir dili olduğu halde çenesinden bıktığımız o kadar çok insan var ki! İki kulağı olduğu halde gerçekleri duymazdan gelen kimseler o kadar çok ki ! Ya insanda iki dil, bir kulak olsaydı ne yapardık? Onun için hepimiz dönüp kendimize bir bakalım. Bizim üzerimizdeki denge, bize neyi anlatıyor bir düşünelim.

İnsanlar, suskun olmasın ama susmasını öğrensin. Bu sanatı öğrenen insan, hayatta çok şey kazanmış demektir. Susmasını bilen insan, belâdan emin olur. Her yere lâf yetiştirmeye çalışan kimse ise başına belâ alır. "Çok mal haramsız, çok söz yalansız olmaz." Demiş atalarımız. İnsan, enerjisini konuşmaya değil, susmaya ayırmalıdır. Konuşmada iktisatlı, susmada cömert davranmak ne güzel bir davranıştır !

Böyle yapabilmeyi ne kadar isterdim! Demek ki, küçükken susmayı bana da öğretmemişler!

Daha sonraları edebiyat tahsili işin içine girince, benim için konuşma; susmanın çok önüne geçti. Kendimi sık sık ikaz ediyorum; susmanın faziletine inandırmaya çalışıyorum. Yoksa hepten kantarın topu kaçacak !

Bir zamanlar Türkiye'de, meraklı topluluklara güzel konuşma kursları vermiştim. Hata etmişim diyemem, ama şu andaki aklım olsaydı, onlara susmayı öğrenme kursları vermek isterdim.

Bilmem ki gelen olur muydu?

6. TÜRKÇE'NİN SÖYLEYİŞ ÖZELLİKLERİ

a) VURGU:

Vurgu, konuşmada bir ses öbeğinin, diğerlerine göre daha baskılı ve daha güçlü seslendirilmesidir. Konuşma sırasında kelimelerin tüm heceleri aynı tonda ve aynı vurgu ile okunmaz. Tüm dillerde kelimelerin farklı hecelerine vurgu

yapılır ve bu vurgular konuşmanın doğallığını oluştururlar. Vurgusuz, tekdüze ve tek tonda çıkan konuşmaları dinlemek, can sıkıcı gelebilir. Robotların konuşmaları bu vurgu monotonluğuna açık bir örnektir.

Vurgu, söze duygu değeri katar, dinleyicinin dikkatini canlı tutar. Ayrıca vurgunun yeri, çoğu kez anlamı belirler. Anlam da vurgunun yerinin ne olacağını belirler. Özellikle şiir okurken yapacağımız vurgulamalar, şiirdeki duygu ve ahengi tam olarak yansıtmamıza yardımcı olacaktır.

Her dilde kelimelere yapılan vurgu yerleri değişebilir. Şimdi de Türkçe'de vurguların yerleri konusunda bazı kuralları ve örnekleri göstermeye çalışalım.

1. Kelime Vurgusu:

Her kelimenin bir hecesi üzerinde mutlaka ses baskısı (vurgu) vardır. Genel kural olarak vurgular son hece üzerindedir. İstisnalar hariç kelimeye ekleme yapıldıkça vurgu son heceye kayar. Örneğin:

hece— heceler— hecelerde – hecelerdeki

a) Cins isimlerde vurgu son hecededir:

Örnek: duvar, ağaç, askılık saksı köpek çiçek

b) İl, bölge, semt adları gibi özel isimlerde vurgu genellikle ilk hecededir:

İl adlarında: Ankara, Samsun, İzmir, Konya.

Bölge adlarında: Akdeniz, Marmara.

Semt isimlerinde: Dikmen, Çankaya, Etlik, Bahçecik, Topkapı

Karşılaştırmalı Örnek: Kartal / kartal ; Sirkeci / sirkeci !

c) Edat, Zarf ve bağlaçlarda vurgu ilk hecededir: =

Örnek: Niçin, ancak, önce, sonra, ayrıca, yalnız, belki, ansızın.

d) Bazen vurgu sondan önceki heceye geçer. Bu tür istisna durumları aşağıda gösterelim:

1. Türkçe kelimelerin aldığı bazı ekler vurguyu bir önceki heceye kaydırır.

Bu ekler şunlardır: –ce/-ca, -la/-le, -me/-ma, -se/-sa, -im/-sin

Örnekler: Cins isimler: "insanca, ulusça, benimle, okuma, yazdırma, giderse, bilirsin"

İl, bölge, semt adları: *Örnekler*: Erzincan, Edirne, Trabzon, Sakarya, Denizli

2. Ağızdan sert olarak çıkan ve diş, dudakta oluşan "ç, k, p, r, ş, z" gibi patlayıcı ünsüzler, vurguyu bulundukları heceye taşırlar. Bunun için söz konusu ünsüzün hecenin son harfi olması gerekir.

Örnek: kaçtım, yokmuş, saptı, şaştı, ezdi

d) Birleşik kelimelerde vurgu, birinci sözcüğün son hecesindedir:

Örnek: hanımeli, Çanakkale, devetabanı, dalgakıran, binbir

- Bazı birleşik kelimelerde, birleşmeden sonra ses düşmesi olur, vurgu yine birinci kelimenin son hecesindedir:

Örnek: kahve hane >> kahvane ; eczahane >> eczane; kahve altı >> kahvaltı

e) İkilemelerde, vurgu, anlamsız olan hecededir:

Örnek: sımsıkı, koskoca, büsbüyük, büsbütün, bambaşka, kıpkırmızı, yemyeşil, mosmor

f) Aynı kelimenin tekrarıyla oluşan ikilemelerde vurgu, tekrarlanan her iki kelimenin son hecelerindedir:

Örnek: Yeşil yeşil - mavi mavi - hızlı hızlı - gide gide -üçer üçer - azar azar

g) Birleşik Sözcük olan unvanlarda vurgu birinci hecededir:

Yüzbaşı Mehmet, Onbaşı Saffet, Binbaşı Muzaffer.

h) İsim tamlamalarında vurgu tamlayandadır. Sıfat tamlamasında ise sıfattadır.

Örnek: engin deniz; korkunç gece; deniz kıyısı; Merinos koyunu; çocukların oyuncakları;

Karamanın koyunu

2- Cümle Vurgusu:

Cümle içerisinde bir kelimenin diğerlerine göre daha baskılı bir biçimde seslendirilmesine "cümle vurgusu" denilir. Türkçe'de cümle vurgusu, cümlenin isim veya fiil cümlesi olmasına göre değişir. İsim cümlelerinde vurgu yüklemdedir:

Örnek: Bütün çocuklar çiçektir.

Sana verebileceğim ancak bu kadardır.

Fiil cümlelerinde ise vurgu yükleme en yakın kelimededir. Neyi vurgulamak istiyorsak, onu yükleme yaklaştırırız:

Örnek: Ben o kitabı dayıma verdim. (Başkasına değil)
Ben dayıma o kitabı verdim. (Başka bir şeyi değil)
O kitabı dayıma ben verdim. (Başkası değil ben verdim)

Ben sizi dün orda gördüm. (Başka yerde değil)
Ben dün orda sizi gördüm. (Başkasını değil, sizi)
Sizi dün orda ben gördüm. (Başkası değil, ben gördüm)
Sizi orda ben dün gördüm. (Başka bir zaman değil, dün gördüm)

b) ULAMA:

Güzel konuşmanın önemli kurallarından biri de "ulama"dır. Genel olarak tanımlarsak bir kelimenin sonu ünsüzle bitiyor, ardından gelen kelime de ünlüyle başlıyorsa, bu sesler kaynaştırılarak ulama yapılır. Ulama söz akışına pürüzsüzlük ve akıcılık verir. Uygun ulama ile yapılan konuşmalarda veya seslendirmelerde ses bir nehrin akışı gibi sakin ve düzenli olarak ilerler. Türkçe'de yer alan ulama kuralları şunlardır:

1- Sessiz harfle biten bir kelimenin son harfi sesli harfle başlayan yanındaki kelimenin ilk harfiyle birleşir:

Yazı dilinde	**Konuşmada**
Ak—şam— ol—du.	Ak—şa—mol—du.
E—lim—den— al—dı.	E—lim-de—nal—dı.

2- Orijinal yapılarında "b,c,d,g" ünsüzleriyle biten kelimeler, yalın kaldıklarında "p, ç, t, k"ya dönüşürler. Yazı dilinde sonlarına ünlü bir ek aldıklarında yumuşak konumlarına dönerler. Örneğin Arapça orijiniyle "kitab" Türkçe'de "kitap" şeklinde yazılır. Ancak yanına ek aldığında "kitabım" örneğinde olduğu gibi "p", "b"ye dönüşür. Konuşma dilinde ise ulama bu kurala paralel olarak aynı kelimeyi bir sonraki kelime ile ilişkilendirir. Yazı dilinde sert olan ünsüz, ulama oluşunca yumuşar. Bu kural, bazı Türkçe kelimeler de de uygulanır. Ör-

neğin birinci kelimenin sonu (p, ç, t, k) gibi sert ünsüzle biterse, ikinci kelime de ünlüyle başlarsa, birinci kelimedeki sert ünsüz, karşılığı olan yumuşak ünsüze, yani (b, c, d, ğ) seslerine dönüşür.

(Orijinali) Yazı Dilinde İfadesi	**Konuşma Dilinde İfadesi**
(Ahmed) Ah—met ev—len—di.	Ah-me-dev-len-di.
(kitab) Ki—tap al—dı.	Ki—ta—bal—dı.
(mes'ud) Mes—ut ol—du.	Me—su-dol-du.
(harb) Harb o-ku-lu.	Har-bo-ku-lu.
(derd) Dert ol-du.	Der-dol-du.
(ağaç) A-ğaç al-tın-da	A-ğa-cal-tın-da

UYARI: 1: Bazen yazı dilinde de konuşma dilinde de ulama yapılabileceği halde;

- Ulama yapılınca anlam karışıklığı oluyor veya dinleyene başka anlam çağrıştırıyorsa;

- Kulağa kaba ses geliyorsa (kakafoni oluşuyorsa);

Örnek: "Senin tembel dediğin çocuk akademiyi bitirdi"

- Önceki sözcüğün son hecesinin vurgulanması isteniyorsa da ulama yapılmaz:

Örnek: "Varlığımı yalnız ona verdim ben"

UYARI: 2: Eğer kelimeler arasında noktalama işareti, dolayısıyla da durak olursa, kurala uygun olsa da ulama yapılmaz.

3. Türkçe'de kelime sonundaki "k" ünsüzünü, "h" ünsüzü ile başlayan bir kelimenin izlemesi durumunda "h" ünsüzü düşer. İki kelime birbirine bağlanır.

Yazı dilinde	**Konuşma dilinde**
Ye-mek ha-ne	Ye-me-ka-ne
E-rik ho-şa-fı	E-ri-ko-şa-fı
Kü-çük ha-nım	Kü-çü-ka-nım
Yö-rük ha-va-sı	Yö-rü-ka-va-sı
Ne ha-ber ?	Na-ber ?

4- İki ayrı kelimeden oluşan bazı soru edatları zamanla ses kaynaşması oluşarak, tek heceli olan ilkinden bir ünlü düşer ve iki kelime birleşir ve tek kelimelik bir soru edatı ortaya çıkar:

Yazı Dilinde: *Konuşma dilinde:*
Ne+i-çin Ni-çin
Ne+a—sıl Na-sıl
Ne+ol-du Nol-du

c) TONLAMA:

Konuşurken sesimiz sürekli aynı yükseklikte çıkmaz. Duygularımıza ve mesaja bağlı olarak, kimi zaman sesimizi yükseltiriz, kimi zaman da alçaltırız. İşte sesimizi duruma göre değiştirmemize "tonlama" adını veriyoruz. Tonlama doğru yapıldığı zaman konuşmalarımız ve okuduğumuz metinler ve özellikle şiir bir ahenk ve anlam kazanır. Etkili ve güzel konuşmamızı sağlayan en önemli özellik vurgu olduğu kadar tonlamadır. Şiir, hikâye, roman ve tiyatro gibi edebî metinleri okuma sırasında başarılı olmak ve dinleyenleri etkilemek için de tonlama kurallarına uygun davranmak gereklidir. Örneğin, coşku veya endişe çoğunlukla yüksek perdeden bir sesle aktarılır. Üzüntü ya da vurdumduymazlık ise alçak perdeden söylenir. Heyecan, depresyon, korku gibi duygular yüksek tonla söylenmelidir. Aynı şekilde sesin hızı da artmalıdır. Tereddüt, kararsızlık, şüphe gibi duygular da alçak tonla ve yavaş hızla ifade edilir.

Tonlamada, konuşan kimsenin duygu ve düşünceleri, kendine özgü yorumu etkili olabilir. Kulak yoluyla algılanabilen tonlama, müzikteki ses birimi olan perde değişikliği ile anlatılabilir. Tonlamanın, mantıksal, duygusal ve karışık özellikler gösteren üç türü vardır. Söylenen sözün anlamıyla ilgili olarak yapılan tonlamaya "mantıksal tonlama" denir. Duyguya bağlı olarak ses tonunun ayarlanmasına da "duygusal tonlama" denir. Özellikle tiyatro metinleri gibi büyük metinlerde hem duygusal, hem de mantıksal tonlama yapılır. Buna da karışık tonlama denilir.

Konuşmalarımızda ses tonumuzun değiştiği yerlere "ses büküm noktası" denir. Eğer sesimizin tonu, belli yerde yükselmeye başlayacak veya tam tersi alçalmaya başlayacaksa bu noktalar, "ses büküm noktası"dır. Bu noktaları metinlerde belirlemeyi düşünüyorsak, işaretimiz genellikle yükselen bölümlerin önüne "yukarı doğru ok", alçalan bölümlerin önüne de "aşağıya doğru ok" işareti kullanılabilir.

Şimdi aşağıdaki metinlerdeki ses büküm noktalarının neler olabileceğini düşünerek, nasıl bir tonlama ile okunması gerektiği yönünde işaretleri belirtiniz:

"Yavrum hiç başka işin yok mu?" dedim, hayır diye karşılık verdi.

"Geleceğim" diye konuştu, daha sonra dönüp "hayır" dedi.

İster bağırın, ister çatlayın, ister yırtının, çok sevgili beyefendi, bu işi başaramayacaksınız![16]

Bunun yanında aynı kelimeye verilecek farklı tonlama, karşımızdaki kişiye farklı anlam olarak yansımaktadır. Bunu şu örneklerle vermeye çalışalım:

- Eee (Biz ne dedik? Seninle aynı düşünüyoruz zaten.)

- Eee (Sonra ne oldu, merak ettim?)

- Eee (Ne olmuş yani, seni ne ilgilendirir?)

- Eee (Tadını kaçırdın, yeter artık!)

- Eee (Vay küstah vay!)

d) DURAK:

Konuşurken doğal olarak soluk alır ve bunun için de duraklama yaparız. Soluksuz ve duraklamasız bir konuşma monoton olduğu kadar anlaşılabilme eksikliği de doğurur. Metinlerin her bölümü, her ibare kendi içinde bir anlam bütünlüğü taşıdığından, yerli yersiz durak yapmamız, bu anlam bütünlükleri parçalanabilir veya farklı anlamlara sözümüz çekilebilir.

Konferans sırasında mikrofon önündeyken soluma, mümkün olduğu kadar gürültüsüz olmalıdır. Eğer nefesinizi tüketirseniz ani ve gürültülü solumak zorunda kalırsınız. Özellikle mikrofon karşısında konuştuğunuzda solumanızın tüm gürültüsü dinleyiciler tarafından algılanır. Soluma gürültüsü dinleyicilerinizi rahatsız eder, konuşmanızı sevimsizleştirir. Solumanın gürültüsüz olmasını sağlamak için gerekli her imkânı kullanarak mümkün olduğu kadar sık ve küçük hacimli solumalar yapmamız gerekir. "Durak", sadece durduğumuz, soluma yapmadığımız kısa aralardır. "Durak ve soluk", hem durduğumuz hem de soluduğumuz biraz daha uzunca olan bir aradır.

Okuduğumuz metinlerde durak yerleri, genellikle çeşitli noktalama işaretlerinin konulduğu yerlerdir. Nokta, virgül, noktalı virgül, kesme çizgi ve parantez işareti gibi işaretler, bize durak yapılabileceği, bazen de nefes alınabileceğini gösterilirler. Bazı metinlerde noktalama işaretleri soluk alma ve duraklama için yeterli olabilir. Şu halde konuşma sırasında ve şiir okurken metin akışına göre duraklar oluşturmak zorundayız. Bu duraklar her işarette farklı olabilir. Şimdi noktalama işaretleriyle durak yapmanın ilişkisini sırasıyla göstermeye çalışalım:

a) Virgül: Durma süresi çok kısa olabilir. Yapılan sadece duraklamadır. Soluk alınmaz, çok kısa durulur. Örneğin: "Sorun var, ama çözüm de var." cümle-

16 Raif ÖZBEN, *Türkçe Diksiyon*, İstanbul 1989, s. 84-86.

sinde virgül işaretinden sonra duraklama yapılması gerekir. Ama bu duraklama o kadar kısadır ki nefes almaya imkân tanımaz.

b) Noktalı virgül ve nokta: Duruşumuz biraz uzunca olabilir. Bu arada soluk alınır. Örneğin: "Biz kendimizi başarılı olmaya, engellerimizi aşmaya adadık. Tüm gücümüzle büyük geleceğimiz için çalışmaya devam edeceğiz." Burada iki cümle arasındaki durak biraz uzunca olan ve soluk alınan duraktır.

c) İki nokta üst üste: Duruşumuz biraz uzun olabilir, gerekirse soluk alınır. Bu arada duygu, ton, hız v.s. değişimine hazırlık yapılır,

d) Çift tırnak: Alıntılarda, başkalarına ait sözlerde v.s. başında ve sonunda kullanılır; buralarda kısa bir durak yapılır, tırnak içindeki alıntı cümleler hızlı okunur; duygu, ara sözün öznesi farklıysa ses tonu ve vurgu da değişir. Vurgulanması gereken sözcük ya da terimlerde başta ve sonda kullanılır. Sözcük veya terim, vurgulu okunur.

Şimdi de konuşma esnasında yapacağımız soluk alma durak yapmaya ilişkin kuralları veriyoruz:

1. *Durak yapmanın ve soluk almanın mutlaka gerekli olduğu durumlar:*

a) Her paragraf arasında, bölüm başlarında sonlarında, bölümler arasında;

b) Tırnak içinde yazılan başkasına ait olan sözlerden önce ve sonra:

Örnek: "Bana geldi, ///"Kendimi çalışmaya adadım."/// dedi.

c) Herhangi bir soru cümlesinden sonra veya cevaptan sonra:

Örnek: 1- Niçin daha çok çalışmayalım?/// İstersek bunu başarabileceğimizi biliyoruz.

2- Çocuk zeki miydi dersiniz? /// Evet çocuk zekiydi.///Bunu biliyoruz.

2. *Durak ve soluğun şart olmadığı ancak mümkün olduğu durumlar:*

a) Çok kısa olmayan cümlelerin aralarındaki noktalarında:

Örnek: 1- "İnsanlar heyecanla koşuşturuyorlardı.// Bir yardımcı arıyorlardı."

2- Annem okula geldi; //sınıf öğretmenimle görüştü.

b) İki nokta üst üste (:) ve noktalı virgül (;) işaretlerinden sonra:

Örnek: 1- "Orada hayvanları görüyordum; // kuşlar uçuyordu,/ tavşanlar zıplıyordu, /çekirgeler ötüyordu."

2- "Pazara gittim; //elma, /portakal, /muz; / ıspanak /ve pırasa aldım."

c) Sıralı cümlenin "ve" bağlacı ile bağlandığı durumlarda "ve" den önce durak yapılır:

Örnek: "Bütün gücüyle direnerek ayağa kalkmaya çalıştı // ve sonunda ayağa kalkıp yürümeyi başardı."

d) İki cümle arasında, ikinci cümlenin başında yer alan "esasen, evvela, bana göre, o halde, çünkü dolaysıyla" gibi cümle başı edatlarından sonra durak yapılır:

Örnek: 1. "Aslında, //ben de böyle güzel tablolar çizebilirdim."

2. "O halde,// neden üzerinize düşeni yapmıyorsunuz?"

Dikkat! Aşağıdaki durumlarda sadece durak yapılmalıdır, ancak soluk alacak kadar durulmamalıdır:

a) Cümle uzunsa özneden sonra:

Örnek: "Okulumuz, / güneşli günlerde üzerinde yürümekten zevk duyacağınız geniş bir yolun öteki ucunda bulunuyor."

b) Aynı cins varlıkları ayıran virgüllerde sadece durak yapılır, nefes alınmaz:

Örnek: "Pazardan balık,/ mantar /ve sabun aldım."

Örnek: "Yıldızların, / Ay´ın,/ Güneş´in hep aynı mesajı verdiğini görüyorum."

c) Zıtlıkları ayırmak için

Örnek: "Okuduğu roman değil, / hikâye kitabı."

d) Ara söz çizgisinden önce ve ara söz bittikten sonra sadece durak yapılır:

Örnek: "Bana gelip / -güya üzüldüğünü hissettirerek-/ özür diledi."

e) Parantez içi cümle ve açıklamalardan önce ve sonra durak yapılır. Bir başka ifadeyle aç parantez ve kapa parantezden sonra durak yapılır. Açıklama içi hızlı okunur.

Örnek: "Elleriyle tanımaya çalışırken /(gözleri görmüyor)/ bunun bir vazo olduğunu anladı."

f) Anlam karışıklığını gidermek için, öğelerin arasında yer alan virgüllerden sonra muhakkak durmalıdır:

Örnek: "Kapıcı kadın,/ yazarımızla görüşürken…"

ALIŞTIRMA CÜMLELERİ:

Aşağıdaki cümlelerde gerekli yerlerde durak işareti kullanınız.

1 - Pazara gittim; elma, portakal, muz; ıspanak ve pırasa aldım.

2- Kurda: "Niçin boynun kalındır ?" demişler; "Kendi işimi kendim görürüm de onun için." demiş.

3- Çifte kavala Hatay'da "argun" derler.

4- Fâhim Bey, müthiş bir telaşa düşmüş: "Aman babam bu halimi görmesin; zavallı adamcağızın yüreğine iner !" diye bütün dostlarına müracaat etmiş…

5- Sabah kalkmak, eli yüzü yıkamak, evdeki eksikleri gözden geçirmek, hatta herkese birer birer sormak bana güç geliyordu.

6- Çalış, çabala, gayret et; sonra pişman olursun!

7- "Yavrum hiç başka işin yok mu?" dedim; "hayır" diye cevap verdi.

8- İster bağırın, ister çatlayın, ister yırtının; çok sevgili beyefendi, bu işi başaramayacaksınız!

e) HIZ:

Konuşma metinlerine hâkim olan duyguya veya konuşmacının psikolojik durumuna göre konuşmalar yavaş, orta hızlı ve hızlı olmak üzere üç hız ölçüsü vardır.

Mantığın hâkim olduğu durumlarda, kişinin rahat olduğunu ifade eden durumlarda konuşma hızı orta hızdadır. Üzüntülü, kararsız, alaycı bir durum ve duyguyu ifade ederken hızımız yavaş; heyecan, sevinç, hayret ve kızgınlık gibi duygu ve durumları ise hızlı bir şekilde ifade ederiz. Bu bakımdan gerek konferanslarımızda, gerekse şiir okurken, okuduğumuz metne hâkim olan fikir ve duyguya göre konuşma hızımızı ayarlamamız gereklidir.

ÖRNEK METİN: 1 (Şiirin üzerinde (/, //, ///) gibi durak ve (_) vurgu işaretleri gösterilmiştir. Şiirin teması hakim olan duyguya uygun olarak yavaş hızla ve alçak tonda okunması gerekmektedir.)

BİR GÜNÜN SONUNDA ARZU

Ahmet Haşim

Yorgun gözümün halkalarında /
Güller gibi fecr_ oldu nümâyân. //
Güller gibi… // sonsuz, / iri güller,/
Güller ki kamıştan daha nâlân //
Gün doğdu yazık arkalarında! //

Altın kulelerden yine kuşlar,/
Tekrârını ömrün_ eder ilân.//
Kuşlar mıdır onlar ki her_akşam,/
Âlemlerimizden sefer_ eyler ?...///

Akşam,/ yine akşam,/ yine akşam,/
Bir sırma kemerdir suya baksam;/
Üstümde sema /kavs-i mutalsam,//
Akşam,/ yine akşam,/ yine akşam,/
Göllerde bu dem bir kamış_ olsam !

ÖRNEK METİN: 2 (Şiirin üzerinde (/, //, ///) gibi durak ve (_) vurgu işaretleri gösterilmiştir. Bu şiirde, değişen tema hakim olan duyguya uygun olarak hızımızı bükümlü olarak kullanmalı, bazen yavaş hızla ve alçak tonda bazen ısa hızlı ve yüksek tonda okunması gerekmektedir. Bunları öğretim görevlinizle birlikte sınıfta belirleyiniz.)

İSTANBUL'U DİNLİYORUM

Orhan Veli KANIK

İstanbul'u dinliyorum,/ gözlerim kapalı;//
Önce/ hafiften bir rüzgâr_esiyor;//
Yavaş yavaş sallanıyor
Yapraklar, /ağaçlarda;//
Uzaklarda, /çok uzaklarda,/
Suculârın hiç durmayan çıngırakları;//
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.///

İstanbul'u dinliyorum,/ gözlerim kapalı;//
Kuşlar geçiyor, /derken;//
Yükseklerden, /sürü sürü, /çığlık çığlık.//
Ağlar çekiliyor dalyanlarda;//
Bir kadının suya değiyor_ayakları;//
İstanbul'u dinliyorum, /gözlerim kapalı.///

İstanbul'u dinliyorum, /gözlerim kapalı;//
Serin serin Kapalıçarşı;//
Cıvıl cıvıl Mahmutpaşa;//
Güvercin dolu avlular.//
Çekiç sesleri geliyor doklardan,/
Güzelim bahar rüzgârlarında ter kokuları;//
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.///

İstanbul'u dinliyorum, /gözlerim kapalı;//
Başımda eski alemlerin sarhoşluğu
Loş kayıkhaneleriyle bir yalı
Dinmiş lodosların uğultusu içinde
İstanbul'u dinliyorum, /gözlerim kapalı;///

II. BÖLÜM
BEDEN DİLİ

"Kaşın şifre, gözün şifre / Gülmen konuşman şifre /
Yaradan şifre yaratmış /
Seni çözmek için şifre müdürü mü olmalı?"

Orhan ARIBURNU

İlk dilimiz, beden dilimizdir. İnsanlar konuşarak anlaşmayı geliştirmeden önce, beden dilleriyle anlaşırlardı. Beden dili insanların ilk anlaşma aracı ve ilk dili olmuştur. Beden dili aracılığıyla insanlar duygularını, düşüncelerini, isteklerini, ihtiyaçlarını ve ruhsal zenginliklerini başka insanlarla paylaşmışlardır.

Başımızı sallayarak bir görüşü onayladığımızı ya da karşı çıktığımızı hiç ağzımızı açmadan ifade edebiliriz. Yine hiç kelime kullanmadan dostumuzun elini çok samimi bir tutuşla, onu ne kadar sevdiğimizi ve değer verdiğimizi anlatabiliriz.

Beden dili, insanın kendini dış dünyaya karşı ortaya koyuş biçiminin temelini görüş açıklığını, bir başka değişle merkezini kullanma biçimidir. Başka hiçbir özelliğine bakmaksızın, sadece omuzlarının duruşuna bakarak bir insanın kişilik yapısı ve içinde bulunduğu durumu konusunda bilgi sahibi olmak mümkündür.

Aslında her insan, beden dili konusunda bildiğini düşündüğünden, çok daha fazlasını bilir. Eğer beden dilimize önyargısız ve cesaretle yaklaşırsak birçok görüşme ve karşılaşmanın sonucunu başarıya dönüştürmemiz mümkün olur. Duyguların ve düşüncelerin kelimelere dökülmediği durumlarda bunu çok açık olarak hissederiz. Böyle anlarda bir bakış veya başın bir dönüşünden oluşan bir jest, bir mimik binlerce kelimeden fazla anlam taşır.

Sosyal statü ve bir grup içindeki hiyerarşi; bireyin kendisini bir grup içinde algılayışı, grubun yapısı ve insanlara toplumsal konumlarını beden dilleriyle yansıtmalarından anlaşılır. Beden dilinin kelimelerden çok daha kolay anlaşılma özelliği ise hiç değişmez. İnsan hayat boyunca çoğunlukla farkında olmaksızın

günlük beden dilini son derece etkili olarak kullanır. Ancak bedenini, kelimeleri kontrol ettiği gibi kontrol edemez. Bedenimiz olaylara veya durumlara karşı çok daha fazla kendiliğinden tepkiler verir. İnsanlar kelimeleri, çoğunlukla gerçek duygu ve düşüncelerini örtmek için kullanırlar. Gerçek duygu ve düşüncelerimizi kelimelerin arkasına gizlemek belki mümkündür, ama beden dilimizi gizlememiz çok kere mümkün değildir.

Bedenimiz duygularımızı ifade etmede ve konuşmayı etkili kılmada en yakın yardımcımızdır. Radyoda görmediğimiz kişilere göre televizyonda izlediklerimizin bizde daha çok tesir uyandırmaları bundandır. Zira radyoda dinleyici ile konuşmacı arasındaki iletişim yalnız sesle sağlanırken, televizyonda ses ve beden ve yüz hareketleriyle desteklenmektedir.[17]

Beden dilini öğrenmek ve kullanmak, bazı meslekler için gereklidir. Özellikle öğretmenler, tiyatro sanatçıları, satıcı ve pazarlamacılar, televizyon program sunucuları, hemşire ve polisler için beden dili kullanma becerisi mesleklerinde başarı açısından önemlidir.

Beden dili doğru kullanıldığında iletişime çok ciddi bir değer katar. Yanlış kullanıldığında ise, iletişime çok büyük zarar verir ve bazen bizi içinden çıkılması çok güç komik bir durumda bırakabilir.

İLETİŞİMDE İLK DAKİKA ÖNEMLİ'DİR

"Bir şey var aramızda / Senin bakışından belli
Benim yanan yüzümden / Dalıveriyoruz arada bir
İkimiz de aynı düşünüyoruz belki / Gülüşerek başlıyoruz söze"

N. Ulvi Akgün

Karşı karşıya gelen iki kişi arasındaki ilk etkileşim, iletişim sürecinin önemli bir belirleyicisidir. Bu etkiyi yaratan faktörler, karşılaşan kişinin beden dilinden kullandığı kelimelere ve kişinin taşıdığı bütün aksesuarlardan içinde bulunduğu fizik ortam nesnelerine kadar geniş bir dağılım gösterir. İşte bütün bu faktörlerin bileşkesi "algılayan kişinin" değerlerinde bir yer bulur ve o çerçeve içerisinde yorumlanır. Algılayanın kişisel özellikleri ve toplumsal normları ile kalıplaşmış olan yargılar, etkileşim verilerine bağlı olarak iletişimin ilk anında bir "karar" verdirir ve insan karşısındaki kişiye zihninde olumlu veya olumsuz bir "etiket" yapıştırır.

17 BALTAŞ, Zühal- BALTAŞ, Acar; *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 24.

"Duruşundan hiç hoşlanmadım", "Bakışını sevmedim", "Bir görüşte kanım ısındı", "İlk gördüğümde vuruldum", "Ben onu gördüğüm an işe yaramaz olduğu anlamıştım" gibi değerlendirmeler o kişi ile gelişecek iletişimin temelini oluşturur. Yalnız bu kararlarımız her zaman böylesine açık ve bilinçli olmayabilir. Kişi bunlara bilinç düzeyine çıkartsa da, çıkartmasa da, ilk algılarımızın oluşturduğu yargının, iletişim biçiminizde ve o kişiye atfettiğimiz değerde önemli bir rol oynadığı bilinir.

1. JESTLER ve MİMİKLER:

"Eller, beşer tane parmaktan / Eller türlü türlü yaşamaktan /
Eller, göbek üstünde, yok bir şey umurunda /
Ellikten çıkmış eller ekmek uğrunda"

Ziya Osman SABA

Yüz kaslarının anlatım amaçlı kullanımı mimikleri; baş, el, kol, ayak, bacak ve bedenin kullanım de jestleri oluşturur.

Jestler ve mimikler diğer kişilere görsel sinyaller gönderen hareketlerdir. Bizim bir jestten söz edebilmemiz için yapılan hareketin bir başkası tarafından görülmesi ve yaşadığımız duygu ve düşünceyle ilgili bir bilginin karşımızdaki kişiye iletilmesi gereklidir. Aslında her bir jest, düşünce ve duygu ürünü olduğu için doğal olarak bu özelliklerini barındırır.

Jest ve mimikler "esas" ve "ikinci" olarak ayrılır. Esas jest ve mimikler, düşünce ve duygularımızı destekleyen, onları somutlaştıran hareketlerimizdir. Örneğin, sohbet sırasında göz kırpma, baş sallama, kolları açma gibi işaret ve hareketler iletmek istediğimiz ve programladığımız bir mesajı içeren jestlerdir.

Baş ile selam vermek veya el sallamak gibi hareketlere esas jestler denir. Esas jestler başlangıçtan bitişlerine kadar iletişimin bir parçasıdırlar. Esas jestlerle ikinci derece jestleri ayırt etmek için kendi kendimize şu soruyu sorabiliriz. "Eğer ben yalnız olsaydım bu hareketi yapacak miydim?" Cevabımız "Hayır" ise bu hareketimiz esas jesttir. Cevabimiz "Evet" ise hareketimiz kendiliğindedir ve ikincil jestler grubuna girer.

Öte yandan kendiliğinden gelen ve hiç beklemediğimiz bir anda bizi yakalayan esneme ve hapşırma gibi durumlarda bile jest söz konusudur. Esas olarak anlatıma katkıda bulunmayan ve kendiliğinden refleks olarak ortaya çıkan bu hareketlere ikinci derece jest ve mimik denir.

Bu iç tepkilerle ortaya çıkan ikinci derecede jestler, ortamın özelliklerine göre anlamlandırılmaya ve şekillendirilmeye başlarsa esas jestlere dönüşmesi orta-

ma; kişinin içinde bulunduğu ve birlikte olduğu kişilere karşı takınmak istediği tavra bağlıdır. Bu jestlerin bazılarını bastırmak, bazılarını da en açık biçimde de ortaya koymak eğilimi vardır. Bir konser salonunda insan hapşırığını tutmaya çalışır ve özür diler bir ifade takınır, ancak istemediği halde eşi camları açmışsa ve bundan rahatsız oluyorsa hapşırması çok daha farklı olur. Açık, net ve mümkün olduğunca şiddetli olan hapşırık artık ikinci derecede jest olmaktan çıkar.

İkinci Derece Jestler:

İkinci derece jestlerin pek çoğu esas olarak sosyal değildir. Çünkü bunlar bedenin rahatı, temizliği ve kaşınma gibi kendiliğinden oluşan ve genellikle de ihtiyaçlarla ilgili hareketlerdir. Vücut bakımımızı ve rahatlığımızı ovarak, silerek, kaşıyarak yaparız, yeriz, içeriz, rahat olarak bir beden duruşu sağlamak için kollarımızı birleştiririz, bacak bacak üzerine atarız, dik veya yan otururuz. Bütün bunları kendimiz için yaparız. Fakat bunları nasıl yaptığımız ve hangi duygusal durumda olduğumuz önemlidir. Bu jestleri yaparken yalnız olmadığımız durumlarda bizimle birlikte olanlar bu kişisel hareketlerden bizimle ilgili bilgi sahibi olurlar.

Duygusal durumumuzu yansıtan jest ve mimikler açık ve belirgin bir şekilde dışarıya başkalara sinyaller göndermektedir. Bu işaretlerin fark edilmesini istemiyorsak özel bir çaba harcamamız ve kendimizi kontrol etmemiz gerekir. Dikkat edilmesi gereken nokta dışa vurduğumuz duygularımızla ilgili işaretlerin gerçekten karşı tarafa iletmek istediklerimiz olup olmadığıdır. İkinci derece jestleri bilinçli olarak anlamlandırıyor olsa da olmasa da, bu jestler kişiyle ilgili duyguların bir aktarımıdır.

Esas Jestler :

"Şarkı söylüyormuşum / sokaklarda / görmüşler
Yere yere bakıyormuşum / yürürken / duymuşlar
Sonrasını kendileri uydurmuşlar"

Özdemir ASAF

Bu jestler yüz, baş, el, kol, ayak, bacak ve bedenin bir konuya açıklık kazandırmak için yaptığı hareketlerdir. Esas jestler, anlatım jestleri, sosyal jestleri ve mimik jestleridir.

a) Anlatım Jestleri: Bu jestler insanın temel altı duygusunu oluşturan biyolojik kökenli jestleridir. Kaslarımız altı temel duygunun ifadesinde, canlılığımızın başlangıcından bu yana bedenin yaşantı ile bağlantısını kurmak ve bedeni korumak için düzenlenmiştir.

Anlatım jestleri özellikle yüz ifadelerinde ortaya çıkar ve insanın varlığını korumaya dönük eylemlerinden kaynaklanır. Örneğin yüzdeki sıkılma hareketi, düşman tarafından boynun sıkılma eylemi içinde oluşmuştur. Boyunu sıkılan bir insanın yüzündeki bütün kaslar sıkıştırılarak direnç oluşturur. Ya da ani ve atak hareketler karşısında gözlerimizin kapanması belirsizlik ve tehditlerle dolu bir dünyadan gelebilecek bir saldırıya gözlerini koruma amacına dönüktür.

Öte yandan "gülme" jesti, insanın hoşnut olduğunu, iç dengesinin yaşamı sürdürmeye uygun bir uyum içerisinde bulunduğunu ortaya koyan ve karşısında bulunanları bu mutluluğa ortak olmaya davet eden bir jest ve mimiktir. Yapılan kültürler arası çalışmalar bu temel jestlerinin bütün kültürlerde ortak olduğunu göstermiştir.

Esas jestlerimizden olan anlatım jestlerinin temel özellikleri kültürel etkilenmeler sonucunda değişime uğramıştır. Ana jest kalıbı farklı olmadan kültüre ve kişiye bağlı olarak değişik durumlarda kullanılabilir. Örneğin, gülme için toplumların ve kişilerin kullandıkları fırsatlar ve tavırlar aynı değildir.

Biyo-psikolojik beden dilimiz olan anlatım jestleri evrenseldir, bu ana yapıya kültürel özellikler, anlatım zenginlikleri ve bazı farklar kazandırmıştır.[18]

b) Sosyal Jestler ve Mimikler: Durum gereği, olduğumuzdan çok daha mutlu veya hissettiğimizden çok daha üzüntülü yüz ifademiz bir sosyal mimiktir. Değer insanların memnun edecek jestlerin taklit edilmesi bir anlamda insanın sosyal rolünü oynamasıdır. Bir toplantıda gerçek iç dünyamızdan çok farklı bir duygu halini yansıtmamız buna örnektir. Canını sıkan bir konuyu yemekte konuşmayıp ve yemek saatlerini iyi görünme çabasıyla geçirmeye çalışmak veya kişinin bir topluluk önünde yaptığı bir konuşmada ses tonunu, el ve kollarını anlatımını daha etkin kılmak için kullanması, sosyal jest ve mimikler olarak değerlendirilir.

c) Tiyatroya Özgü Jest ve Mimikler: İzleyicileri hoşnut etmek için artistlerin kullandıkları jestlerdir. Teatral mimiklerin oluşturulmasında esas olarak iki teknik söz konusudur. Bunlardan birinde, aktör rolünü oynayacağı karakteri bütün ayrıntıları ile izler ve onun hareketlerini ve ifadelerini taklit eder. Diğerinde ise, yansıtacağı duygusal tonu yakalar ve o duygu durumuna girerek, bu duygudaki insanın davranışlarını kendiliğinden ortaya koyar. Günümüzde bu mimikler hem sahnede hem de sosyal hayatta kullanırlar. Teatral mimikleri günlük yaşantılarına aktarmış birçok kişi hayatı bir tiyatro gibi oynayarak yaşar. Bu tür insanlar renkli kişilikleri ile çevrelerine çok sayıda kimseyi toplarlar.

d) Taklit Jestler : Sosyal ve teatral jestlerden çok farklıdır. Taklit jestler rüz-

18 Muhammet BOZDAĞ, www. yetenek.com

garın veya köpeğin sesinin taklidi gibi, bir insanın olmadığı veya olamayacağı bir şeyi taklit etmesidir. Bu jestlerde genellikle eller etkin rol üstlenir.

e) Şematik Jestler: Kısaltma ve özetleme ile ilgili taklitler olup mimik jestlerin bir başka türüdür. Bu jestle kişi bir durumun en göze çarpan özelliğini alıp sadece bununla o bütünü tanımlar. Bu jestler nesne veya bir durumu ifade etmek için kullanılır. Ateş etme hareketi, sigara olmadan sigara içme hareketi, olmayan bir bardakla su içen kişinin yaptığı hareket bu tür mimik jestlere örnektir.

Bazı bilim adamları şematik tanımlama jestlerini yer yüzünün her yerinde kullanılan evrensel nitelikte jestler olarak kabul etmelerine rağmen, birçok araştırmacı bu konuda kültürlere bağlı bazı farklılıklar bulunduğunu ileri sürmektedir.

f) Teknik ve Kod Jestler: Belirli bir meslek grubunun kendi aralarında kullandıkları jestler, birbirleri ve onlarla ilişkili olanların anladıkları teknik jestlerdir. Kod jestler, dilsiz alfabesinin ellerle kodlanması ve ellerle yazılması gibi, bilgiyi sistemli bir şekilde kodlayan jestlerdir.

Beden dilinde sembolden kastedilen, birkaç kelime eşliğinde yapılan baş, el ve kol hareketleridir. Aynı hareket, değişik kültürlerde farklı anlamlara gelebilir. Örneğin Türkler, Yunanlılar ve Suriyeliler, "hayır" işaretini başımızı geriye atarak ve gözleri arkaya doğru devirerek anlatırlarken, diğer milletler başını sağa ve sola çevirerek bu ifadeyi anlatmaya çalışırlar.

Kendi beden dilimiz kadar, seslendiğimiz kişi veya kişilerin de beden dili önemlidir. Etkilemeye veya anlattıklarını paylaşmaya çalıştığımız kişiler de bazı hareketlerle mesajlar verirler. Bu mesajların bizim tarafımızdan doğru algılanması, anlattıklarımızla birleştirilmesi, karşımızdakinin bizi anlayıp anlamak istemediğini, anladığını söylese bile anlamadığını fark etmemizi sağlar.

Konuştuklarımızla beden dilimiz arasında çelişki oluşturuyorsa, bizi dinleyen ve izleyenler için inandırıcılığımız sarsılacaktır. Gerçeği yansıtan daima beden dilimizin söylediklerimizdir.

OKUMA METNİ:

PAPA VE MOİZ[19]

Birkaç yüzyıl önce papa bütün Yahudilerin Roma'yı terk etmeleri gerektiğine karar verdi. Doğal olarak Yahudi toplumundan büyük bir tepki gelir. Bunu üzerine, Papa ile Yahudi toplumundan önde gelen birisiyle karşılıklı dini bir müzakere yapmalarını önerir.

19 http://www.webnaturel.com

Yahudiler kazanırsa kalacaklar, Papa kazanırsa gidecekler. Yahudiler çaresiz kabul eder ve temsilci olarak Moiz'i seçerler. Ancak Moiz'in Papa ile aynı dili konuşamaması nedeniyle müzakere de konuşmak yerine sadece işaret dilinin kullanılmasını teklif ederler.

Papa kabul eder. Müzakere günü geldiğinde iki taraf karşılıklı yerini alır ve karşılıklı olarak bir süre bakıştıktan sonra Papa elini kaldırarak üç parmağını gösterir. Buna karşılık Moiz tek parmağını kaldırır. Papa parmaklarını sallayarak başının etrafında çevirir. Moiz ise parmağıyla yeri işaret ederek oturduğu yeri gösterir. Papa yanındaki çantadan bir parça ekmek ve şarap çıkartınca Moiz'de bir elma çıkartır. Bunun üzerine Papa ayağa kalkarak: "Ben pes ediyorum Yahudiler kalabilirler" der.

Müzakere sonrasında Papanın etrafında toplanan Kardinaller Papa'ya ne olduğunu sorduklarında Papa: Ben önce üç parmağımı gösterip kutsal üçlüyü işaret ettim. Buna karşılık o bana tek parmağını gösterip her iki dininde tek tanrıyı tanıdığını söyledi. Ben parmaklarımı sallayıp başımın etrafında çevirerek tanrının bizim etrafımızda olduğunu gösterdiğimde. O da oturduğu yeri işaret ederek tanrının onların durduğu yerde de olduğunu işaret etti. Ben kutsal ekmek ve şarap çıkartıp tanrının bizim günahlarımızı bağışladığını göstermek istediğim zaman da hem bir elma çıkartıp bana ilk günahı hatırlattı. Herifin her şeye bir hazır cevabı var. Ne yapabilirdim ki?

Aynı sırada Yahudi cemaati de Moiz'in etrafını sarmış ona nasıl başardığını soruyorlardı. Moiz:

Önce bana üç parmağını gösterip üç gün içinde burayı terk etmemizi istedi. Ben de ona bir tekimizin bile ayrılmayacağımızı söyledim. Sonra bütün şehrin Yahudilerden temizleneceğini söyledi. Ben de hiçbir yere gitmeyip olduğumuz yerde kalacağımızı söyledim.

Sonra ne oldu? Diye kalabalık heyecanla sormuş. Valla, sonrasını ben de pek anlamadım. Adam biraz hiddetlendi ve öyle yemeğini çıkarttı. Bunun üzerine ben de benimkini çıkarttım. Hepsi bu!...

İnsanların ne konuştuğu değil ne anladığı önemlidir. Ya seni anlayan birisiyle konuş ya da anlaşılmıyorsan sus ki, konuştuğun kişiye bir de kendini anlatmak zorunda kalmayasın!..

Beden dili her kültüre göre değişiklik gösterebildiği gibi, kadın ve erkekler arasında da farklılık gösterecektir. Giysilerin giyilmesi, ayak ayak üstüne atma gibi beden hareketlerinin yanında, yalan söylerken yüzün aldığı durumun da erkek ve kadında farklı olduğu gözlemlenmiştir.

Başın sıradan, küçücük bir hareketi dahi, kişiler arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde etkilemektedir. Örneğin küçük çocuklar, oyun arkadaşları başlarını masumane bir şekilde öne eğerek isterlerse, ellerindeki oyuncakları daha kolay verdikleri gözlemlenmiştir.

İnsan kendisine yakın bulduğu ya da yakın görüş belirten kişilere doğru başını hafifçe öne eğer. Uzak bulduğu ya da kendisininkinden farklı görüş belirten kişilerden başını uzaklaştırır. Bu küçük hareket, insanın gerçek duygularını ortaya koyma açısından büyük önem taşır.

İyi bir konuşmacı, konferansı sırasında, dinleyicilerinin başlarının meyline göre sunumunun sıkıcı olup olmadığını anlayabilir. Eğer konferans uzamışsa veya konuşması sıkıcıysa ya da verilen bilgi gereksizse, başını tavana, kapıya sonra duvarlara en sonra da saatine bakarak sıkıldığını ifade edebilir.

Yüzümüz, vücudumuzun en anlamlı yeridir. İnsanlar heyacan, neş'e, acı, utanma, nefret, öfke ve korkularını yüzleriyle, yüzlerindeki "maske"lerle anlatırlar. Bu maskeyi, kaşlar, alındaki çizgiler, gözlerin durumu, ağız ve dudakların durumu ile oluştururuz. Örneğin korku halinde, kaşlar kaldırılmış, alında kısa ve yatay çizgiler vardır. Gözler açıktır, alt göz kapağı gözle görülen bir gerginlik gösterir.

"*Gözler kalbin aynasıdır / yalan nedir bilmez onlar*"

Selami Şahin'in bir şarkısında ifade ettiği gibi, duygusal olaylarda göz bebekleri reaksiyon göstergesidir. Bir insan, beğendiği, değer verdiği ve dikkatini çeken bir şeyi gördüğünde göz bebekleri büyür. Düşünceliyken de durum aynıdır. Bir olaya ya da konuya düşüncelerinizi yoğunlaştırdığınızda da göz bebeklerimiz büyür. Şaşırma anında da da gözler açılır. Gözler küçüldüğünde, karşımızdakinin bir noktaya konsantre olunduğunu, bilgiye odaklandığını anlayabiliriz. İyi ve dikkatli bir öğretmen, öğrencinin derse ilgisini gözbebeklerini kontrol ederek tespit edebilir.

Birbirini iyi tanıyan kişiler, diğerlerine göre, birbirlerinin beden hareketlerini, jest ve mimiklerini daha iyi yorumlayabilirler. Henüz yeni tanıştığımız kişi hakkında kişisel deneyimlerimiz ve daha önce tanıdığımız kişilerle sınırlıdır.

Kısacası, kendimizi başkalarına ifade edebilmek, insanlar üzerinde etkili olabilmek, anlayabilmek ve anlaşabilmek, kendimizi kontrol altında tutmak, iş hayatında başarılı olabilmek, insanları daha iyi anlayabilmek için beden dilini bilmeye ihtiyacımız vardır.

Beden dili ile ilgili, insanların bedeninden anlam çıkarıldığı deyimler vardır. Bunların belli başlılarını şöyle hatırlamaya çalışalım:

- *El elde; baş başta*, - *Göz etmek*
- *Eli bayraklı* - *Göz göze gelmek*
- *Eli işte gözü oynaşta* - *Göz hapsine almak*
- *Eli böğründe kalmak* - *Göz kulak olmak*
- *Gözleri faltaşı gibi açılmak* - *Gözünden uyku akmak*

Jest Örnekleri:[20]

- Tanrıdan veya gökyüzünden söz ederken: Sağ elimizin işaret parmağını uzatıp kolumuzu dikey olarak kaldırırız.

- Dinleyicilere sözü yönelttiğimiz zaman: Yine sağ elimizin işaret parmağını uzatıp kolumuzu onlara doğru tutarak vücudumuzu hafifçe öne eğeriz.

- Bir şeyler saymak gerektiği zaman: Sağ elimizi açık tutup sol elimizin işaret parmağı ile küçük parmağımızdan başlayarak hem sayar hem de saydığımız parmağımızı kapatırız.

- Bir şey tartmak ve onun bazı unsurlarını karşılaştırmak için: Bir terazinin iki kefesinin hareketini iki elimiz ile taklit ederek, alçalıp yükselmesini gösterebiliriz.

- Bir şeyi tasdik eder veya yemin ederken: Sağ elimizi açık olarak göğsümüzün üzerine koyarız.

- Salonda olan çeşitli gürültü, patırtının önüne geçmek için: Dinleyicilere elimizle (Durunuz !) işaretini yapabiliriz. Bu hareket, onlara karşı sağ kolu uzatarak el ayasını göstererek parmaklar birbirine bitiştirilerek yapılır.

- Pek büyük bir şeyi anlatmak için: İki kolumuzu yukarı kaldırarak birbirinden uzaklaştırırız.

- Avuç içlerini birbirlerine yaklaştırarak darlığı veya beraberliği; uzaklaştırarak genişliği veya ayrılığı anlatırız.

- Eller gözlerle beraber yukarı doğru kaldırılırsa yükseklik, avuçlar ve bakışlar yere doğru uzanarak derinlik belirtilir.

- Avuç içi yatay ve yere dönük olursa düz olan yüzey anlatılır.

- Yuvarlak biçimi belirtmek için iki elimizle birden yuvarlak çizeriz.

- Dolambaçlı, eğri büğrü şeyleri anlatmak için elimizin hareketleri eğri büğrü çizgiler çizeriz.

- Avuç aşağı dönük ve hafif çukurlaştırılmış olarak yukarı-aşağı kısa kısa hareketler yaparsak, ağırlığı belirtmiş oluruz.

- Avuç aşağı dönük olarak el, göğüs hizasından dışarı doğru kısa kısa hareketler yapılırsa ağırlığı belirtir.

- Ellerimiz göğüs hizamızda avuç içleri birbirine değecek şekilde birleştirilirse, yalvarma anlamı verir.

20 Nüzhet ŞENBAY, *Söz ve Diksiyon Sanatı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993, s. 57-59.

III. BÖLÜM
KONUŞMA ÇEŞİTLERİ

A. HAZIRLIKSIZ KONUŞMALAR

"*Kalpten çıkan söz kalbe gider,*
Ağızdan çıkan söz kulağa gider"

Arap Atasözü

Hazırlıksız konuşma, sınırlı bir zaman dilimi içerisinde, o anda öğrenilen bir konu hakkında, birikimlerimizden yararlanarak konuşabilmektir.

Günlük yaşantımızda, Daha önceden edinilmiş, bilgi, görgü ve tecrübelere bağlı olarak, yeri ve zamanı belirtilmeksizin yapılan her an karşılaşabileceğimiz konuşmalardır. Toplumsal bir varlık olan insan, hayatını sürdürebilmek için çevresiyle ilişki kurmak zorundadır.

Birine adres sorarken, teşekkür ederken, arkadaşına hal hatır sorarken, o gün neler yaptığını anlatırken, aile içinde konuşurken hep hazırlıksız konuşuruz. Bunlar günlük hayatın doğal davranışları içerisinde düşünüldüğünden pek dikkat edilmeyen konuşmalardır. Halbuki konuşma yeteneğimizi kullandığımız en önemli alan günlük yaşantıdır. Ayrıca, ilk tanıştığımız veya görüştüğümüz karşımızdaki kişi veya kişiler, bizim hakkımızda yapacakları değerlendirmede, yapacağımız konuşma da olumlu ya da olumsuz yönde karar vermelerinde etkili olacaktır. Dili doğru bir biçimde kullanıp, onu güzel, etkileyici bir konuşmayla aktarmak bir kimlik göstergesidir.[1] Bu bakımdan hazırlıksız konuşmalar önemlidir.

---

1 Can GÜRZAP, *Konuşan İnsan*, YKY İstanbul 1989, s. 13.

1. Selamlaşma ve El Sıkma:

Aşağıdan gelen, yukarıdakine, dışardan gelen içerdekine, açık yerden giren kapalı yerdeki kişiye, hem yaş olarak hem de makam olarak küçük olan büyük olana selam verir. Aynı binada oturmak, aynı iş yerinde çalışmak, aynı okulda öğrenci olmak, önceden tanışılmamış bile olsa, selamlaşmayı gerektirir.

İster sokakta isterse kapalı bir yerde olsun, kendisiyle önceden tanışılmış kişiyi selamlamak gerekir. Eğer bir başka kişi ile konuşuyorsa, münasip bir zamanı kollamak gerekir. Tiyatro, lokanta ve sinema gibi kapalı yerde sonradan uzaktan fark edersek, yanına giderek, hem onu hem başkalarını rahatsız etmemeli, uzaktan başımızla selamlamalıyız.

Erkekler, selam verirken ellerindeki şapkayı çıkarmalıdır. Kapalı bir yere girildiğinde erkekler her durumda zaten şapkalarını çıkarmalıdırlar. Kadınlar şapka çıkarmazlar, çünkü şapka, kadının aksesuarı olarak kostümünün bir parçası olarak algılanır. Ayrıca dışardan gelen bir bayan veya yaşlı ve kıdemli insan selam vererek içeri girdiğinde, oturan yaşça büyük kıdenli beyler ayağa kalkarak selamı almalıdır. Oturan bayanlar ise kalkmak zorunda değildir. Bayan elini sıkmak için uzatmışsa, ayağa kalkarak sıkmalıdır. Erkeğin elinde eldiven varsa, el sıkmak için çıkarmak zorundadır. Bayan ise eldivenini şapkada olduğu gibi çıkarmak zorunda değildir.

Selamlaşmanın ikinci aşaması tokalaşmak, yani el sıkmaktır. Kalabalık ve uzaklık yoksa, acelemiz de yoksa, selam verdikten sonra elimizi uzatırız. Ancak herkese elimizi uzatamayız. Bayanlara, bizden büyük ve kıdemlilere onlardan önce el sıkmak için davranmamalı; onların harekete geçmelerini beklemeliyiz. Ayrıca, her türlü yaşlıların, bizden büyük akrabalarımızın, usta ve öğretmenlerimizin elini sıkmak yerine öpmeyi tercih etmeliyiz. Eğer kendi öpmeye izin vermezse sıkmakla yetinmeliyiz.[2]

OKUMA METNİ:

SELAMLAŞMAYI UNUTAN BİR NESİL!..[3]

Hıncal ULUÇ

Ali Araptarlı yakın dostum.. Şömine uzmanıdır.. Telefon etti.. Yaşamdan Dakikalar'da Sevgililer Günü, Sevgi Haftası falan konuşmuştuk ya.. Onu dinlemiş.. ***"Bizim asıl Selamlaşma Haftası'na ihtiyacımız var. Biz selam vermeyi unuttuk"*** *diyor.. Haklı.. Hem de nasıl haklı.. Bu yüzden hele tanımadığım biri selam verince,* ***"Günay-***

2 Yalçın KURTBAY, *Nezaket ve Görgü Kuralları,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991, s. 21-23.

3 *Sabah,* 22 Şubat 2006.

dın" *deyince şaşırıyorum.. Hoşuma gidiyor.. Hele bu sabah sabah olmuşsa.. Mesela bu sabah.. Arabaya binerken yandaki arabanın başında duran adam hem de gözleri gülerek "Günaydın" dedi.. Arabada ıslık çalmak geldi içimden.. Gazete kapısından giriyorum.. Bir genç kız çıkıyor.. Kara gözlükleri var.. Hiç tanımıyorum.. Bir neşeli "Günaydın" sesi de ondan.. Ne kadar keyifle girdim odama.. Bilgisayarın başına nasıl neşeyle oturdum, inanmazsınız..*

İki "Merhaba", iki "Günaydın", iki "Selam" günüme başlamamı değiştirdi, havamı değiştirdi, beni değiştirdi..

Sizinkini de değiştirir..

Niye selamlaşmıyoruz o zaman..

Çocukken, Ramazan geceleri dayımlarla giderdik kahveye, Karagöz seyretmek için.. Hatırlarım.. İçeri giren, oturanları selamlardı, "Selamün aleyküm" diye.. ***"Allah'ın selamı üstünüze olsun.."***

Gelen Allah'ın selamını getirirdi yani.. Üniversite çağında biz kahvelere gitmeye başladık. Briç oynamak için.. Adet öyleydi.. Gene içeri giren "Merhaba" derdi.. "Selam" derdi, herkese..

Tanıdık, tanımadık.. Sonra yerine geçer otururdu.

Şimdi ayni apartmanda yaşayanlar, girip çıkarken karşılaştıklarında selamlaşmaz oldular..

Herkes içine kapanık.. Herkesin başı önde.. Kimse kimse ile göz göze gelmek istemiyor.. Bir kaçma, bir saklanma duyusu.. Bir kendini yalnızlığa mahkûm etme..(…)

Asansör duvarlarına, tavanlarına boş bakacağımıza, yakasından adımızı okuyup "Günaydın Ayşe Hanım, Günaydın Ahmet Bey" diye selamlaşsak olmaz mı?.

2. <u>Tanışma-Tanıştırma:</u>

Bazen hiç tanımadığımız insanlarla ya da ortak tanıdıklarımız vesilesiyle bir araya geliriz. Bu tür durumlarda kişinin kendini tanıtması gerekebilir. Daha önce telefonla veya birinin aracılığıyla tanışmak için randevulaşan kişiler, randevu yerinde karşılaşılınca önce selamlaşma kuralları yerine getirilir. Sonra el sıkışırlarken, birbirlerine ad ve soyadlarını söylerler, tanışma talebinde bulunan veya küçük olan "sizi tanıdığıma memnun oldum, onur duydum" sözlerini söyler. Öteki de teşekkür eder. Bu sözlerden sonraki konuşmalarda birbirlerine ancak yaşıtlarsa veya izin alınmışsa isimleriyle hitap edilir. Yoksa " Ali Bey veya Ayşe Hanım" gibi hitap edilerek konuşma sürdürülür.

Tanıştırma görevi ise toplulukta bulunanlardan herkesi tanıyan birine veya ev sahibi pozisyonundaki kişiye düşer. Tanıştırmalarda küçüklerin büyüklere, erkeklerin kadınlara, misafirliğe sonradan gelenlerin önceden gelmiş olanlara

tanıştırılması esastır. Tanıştırılanların ad soyad ve ünvanları söylenir. Tanıştırılanlar ayrılırken, "sizi tanıdığıma memnun oldum, yeniden görüşme dileğiyle" sözleriyle ayrılırlar.

3. Sohbet Etme-Fıkra Anlatma:

Günlük hayatın içerisinde çevremizde çeşitli vesilelerle sohbet ederiz. Trende, otobüste, bekleme salonlarında, kantinlerde v.s. yanımızda bulunanlarla sohbet ederiz. Ancak sohbet ederken nezaket kurallarının dışına çıkılmamalıdır. Karşımızdakini küçültücü, onunla alay eden, küfür ve argolu sözler söylenmemelidir. Bu gibi davranışlar hem bizi küçültür, hem de insanlar bir daha bizim yanımızda durmak istemezler.

Eğer iki kişi konuşuyorsa, üçüncü kişi olarak konuşmaya katılmak yakışık almaz. Ancak o konu üzerine görüşümüz sorulursa, konuşmanın konusu dışına çıkmamak koşuluyla düşüncelerimizi ortaya koyarız.

Karşımızdakiler konuşurken sözü kesmemek, onları dikkatle dinlemek gerekir. Konuşan kişi sözünü bitirdiği zaman, aynı konuda konuşmak en uygun davranış olur. Eğer kendi sorunumuzu anlatmak için acelemiz varsa, konuşan iki kişinin sözünü özür dileyerek ve mazeret bildirerek kesebiliriz.

Büyüklerimizle konuşurken saygı çerçevesinin dışına çıkılmamalı, onlarla konuşurken şakalaşmamaktan sakınmalı, laubaliliğe varan davranışlarda bulunmak en yanlış hareket olur. Onların bizden daha deneyimli olduklarını, birtakım şeyleri bizden daha iyi bildiklerini kabullenmek zorundayız. Elimizden geldiğince onların deneyim ve gözlemlerinden geniş ölçüde yararlanmanın yollarını aramalıyız.

Sohbet ederken sözümüzün arasına fıkra da katmak isteriz. Fıkra anlatan kişi, kendi anlattığı fıkraya gülmemelidir. Eğer fıkranın en komik yerine geldiğimizde kesik kesik gülmelerle bir türlü fıkrayı bitiremeyip, can alıcı noktaları doğru zamanda ve etkili bir şekilde söyleyemezsek, fıkranın hiçbir anlamı kalmaz.

4. Kutlama:

İnsanlar, herhangi bir başarı elde ettiklerinde ya da özel günlerinde kutlanmak isterler. Bu hayatımızın güzel anlarından biridir.

Arkadaşlar, akrabalar, önemli ve mutlu günlerinde birbirlerini kutlarlar. Olay, gerçekleştiği günden sonra duyulsa bile, kişinin yanına gidilerek kutlanır. Eğer yanına gidilemeyecekse kutlama telefonda olur. Kutlama sözleri, "ÖSS'yi kazanmışsın, kutlarım", "Atanmışsın, kutlarım", "Doğum günün kutlu olsun !" gibi kısa olur. Bu olaydan duyulan sevinç, samimi ve abartısız biçimde belirtilir. Kutlanan da bu sözlerinden dolayı karşı tarafa aradığı için mutluluklarını ifadeyle birlikte teşekkür eder.

5. Teşekkür Etme:

Kişi düştüğünde kendisine yardım edene, geçmesi için kapıyı tutana, yol verene, mektup veya çayını getiren görevliye, lokantada garsona, aldığı malı paket eden tezgâhtara teşekkür edildiği gibi, mutluluğunu veya acısını paylaşana, yol gösteren ve işini takdir eden büyüğüne, hastalığını tedavi edene de teşekkür edilir. Kısacası hayatın her safhasında kendisine yardımcı olanlara teşekkür borçluyuzdur.

Teşekkür, diğer duygular gibi sözle, yazılı olarak veya davranışla ifade edilir. Bize iyilik yapan veya katlanan kişi hemen karşımızdaysa ve olay da tazeliğini koruyorsa, sözlü olarak teşekkür edilir. Ağır hasta iken bizi ziyarete gelenlere, ailemizden birinin cenazesine gelenlere, sonradan yazıyla teşekkür uygun olur. Teşekkürün yazı ile ifadesi, mektup, telgraf ve kartla olur. Davranışla ifadesi ise, bize hayatımıza yön vermiş ve önemli bir iyilik gerçekleştirmiş kişiye hediye ve çiçekle gidilir, hatta birlikte yemek yenilir. Çiçeğe iliştirilecek karta şükran duygularımızı ifade eden sözler yazılır.

6. Özür Dileme:

Çeşitli engeller nedeniyle üstlenilen görevler, verilen sözler yerine getirilemezse özür dilenir. Önce özür sebebi açıklanır. Bu açıklama, doğru, samimi ve kısa olmalıdır. Karşı taraf da bağışlayıcı sözlerle bunu anlayışla karşıladığını belirtir.

Dalgınlık, yorgunluk ve dikkatsizlik gibi sebeplerle karşımızdakinin kalbini kırmış, onu incitmiş olabiliriz. Bunu fark ettiğimiz anda hiç vakit kaybetmeden içtenlikle özür dilemeliyiz. "Hatasız kul olmaz", hata yapmak insana özgüdür; önemli olan yaptığımız hataların farkına varabilmektir. Özür dilemek bu bakımdan insan olduğunu hatırlatması bakımından önemlidir. Bu durumda karşı tarafa düşen de, çok nazlanmadan, özrünü kabul etmek olacaktır.[4]

7. Adres/Yol Sorma:

Günlük hayatta adres soran kişiye sıkça rastlarız. Ancak yer ve adres tarif ederken, sorulan yeri açık ve net olarak tanımlamalıyız. Yolu, belli işaret taşlarıyla anlatmalı, yakından uzağa, büyük ve bilinen binaları sayarak anlatmalıyız. Bir şeyi bilmemek ayıp değil; bilmiyorsak, emin değilsek, karşımızdakini yanlışlığa düşürüp dolaştırmaktansa, ona bilmediğimizi söylemeliyiz.

4 Esra ULUÇ, *Güzel Konuşmak İstiyorum*, İstanbul 2006, s. 88.

8. Telefonla Konuşma:

Bizi hiç tanımayan birinin telefonunu arıyorsak, telefon açılır açılmaz kendimizi hemen tanıtmalıyız. Birini aradığımızda konuşmak istediğimiz kişi telefona çıkmadıysa, ilk çıkan kişiye kendimizi tanıtırız; kimi aradığımızı söyledikten sonra, hal hatır sorar ve sonra görüşmek istediğimiz kişiyi rica ederiz.

Eğer telefonla yanlış bir yeri aradığımızı fark ettiğimiz anda, oranın kaç numara olduğunu sormak yerine, aramakta olduğumuz numarayı tekrarlamak doğru olacaktır.

Yanlış yeri aradığımızı anlamaz özür dilemeli ondan sonra telefonu kapatmalıyız.

Ayrıca her canımız istediği saatte telefon açamayız. Sabahın çok erken saatlerinde veya gecenin ilerleyen zamanlarında telefon açıp kimseyi rahatsız etmemelidir.

Ankesörlü telefonla konuşmak için, yurtta, sokakta ya da postanede, telefon kuyruğunda beklerken. O sırada konuşmakta olan kişiye kulak misafiri olmayacağımız bir uzaklıkta durmalıyız.

Yukarıdaki ilkelere ilave olarak cep telefonu ile konuşmanın kendine özgü kuralları olacaktır, şimdi bunları sıralayalım:

Cep telefonumuzu kullanırken, sabit telefonlarda olduğu gibi arama saatlerimize dikkat etmeliyiz. Önce, karşımızdakinin durumunun konuşmak için uygun olup olmadığın öğrenmeli, ondan sonra konuşmaya başlamalıdır. Gereksiz sözlerle konuşmayı uzatmamalıdır.

Çalan telefonu açtığımızda 'buyurun' demek kuru bir 'Alo'dan daha çok kulağa hoş gelecektir. Arayan diğer kişinin söylediklerini ve ihtiyaçlarını anlamak için çaba gösteriniz.

Suskunluk en iyi yanıt olduğunda susup dinleyin. İyi bir sebep olmadıkça diğer kişinin sözünü kesmeyiniz.

Telefon hattının diğer ucundaki kişi ve yanınızdakilerle aynı anda konuşmamaya özen gösteriniz.

Cep telefonu mesaj servisine not bırakırken ismimizi belirtmeyi unutmamalıyız.. Bir topluluk içerisinde otururken çalan cep telefonunuzla yüksek sesle konuşmak, hem yanınızdaki insanlara, hem de çevrede oturanlar saygısızlık olacaktır.

Telefonla konuşurken direkt telefon alıcısına doğru öksürmemeli, hapşırmamalı ve burnunuzu sesli olarak silmemelidir. Özür dileyip başınızı çevirerek bu ihtiyacınızı gidermeniz en doğru davranış olacaktır.

Toplu taşıma araçlarında veya toplum içindeysek, telefonla konuşurken çok yüksek sesle, bağırarak konuşmamalıyız. Çevremizdeki kişileri rahatsız etmeye

hakkımız olmadığı gibi, bizim özel hayatımıza ait bilgileri başkasının duyması da gerekmez. Bu sebeple, olabildiğince alçak ve kısık sesle konuşmaya dikkat etmelidir.

Çoğu kişinin dikkat etmediği bir nokta da telefonun kapatılması gerekli yerlerdir. Şehirlerarası ve şehir içi otobüslerle uçakta, konferans ve tiyatro salonlarında telefonlarımızı kapalı tutmak zorundayız.

OKUMA METNİ:

CEPTEN ARAMA ÂDABI[5]

Prof. Dr. Ali AKPINAR

Daha tam olarak telefon adabını öğrenemeden, şimdi de cep telefonu bizi işgal etti ve onu kullanmada da çuvallıyoruz çoğu zaman! Ne arayanımız, ne arananımız makul tavırlar sergileyebiliyor.

Sözgelimi toplum içerisinde aranıyoruz, ne yapacağımızı şaşırıyoruz, panikliyoruz, yanımızda bulunanlara bir affedersiniz bile demeyi akledemiyor ve başlıyoruz herkesin içerisinde elimizdeki cihazla bağıra bağıra konuşmaya. Oysa Peygamberimiz toplum içerisinde, iki kişinin kendi aralarında özel konuşmasını yasaklamıştı.

Bunca uyarılara rağmen, camilerde cebimizi kapatmayı öğrenemedik hala. Namazların tam da ortasında mescidlerimizde envai çeşit müzikler çalıyor. Biri o müzik parçalarından birini camide icra edecek olsa, kıyametler koparırız, ama sayemizde Allah'ın evinde o parçalar çalınır oldu. Namaz kılanların huşu ve hudusunu, cemaatin huzurunu bozmamız da işin cabası! Kişiliğimizi yansıtan müzik türlerini seçmenin, onları telefonumuza yükleyip sürekli yanımızda taşımanın da bir sorumluluk yüklediğini de burada hatırlatalım.

Numara çevirip, selamı veriyor ve başlıyoruz konuşmaya. Karşı taraf selamımızı almaya ve bizimle konuşmaya müsait mi, değil mi, hiç düşünmeden. Ya uygun olmayan bir yerde ise aradığımız kimse. Söz gelimi alo dedikten sonra, müsait misin, konuşabilir miyiz diye sorarak söze başlasak!

Kendi hayatımdan birkaç örnek vereyim. Telefonumu çaldıran dostum, karşıdan konuşuyor: Hocam neredeydin, telefonun çalıyor cevap vermiyorsun? Huzurdaydım diyorum, kimin huzurunda diye soruyor. O'nun huzurunda, yani namazdaydım diyorum, ha öyle mi diyor arayanım.. Sonuçta ben huzurda iken çalan telefon, beni huzurdan çalıyor.

5 *www. eilahiyat.com*

Bir başka telefon çalıyor, arayan soruyor, hocam nerelerdesin? Cevap vermek zorunda kalıyorum: Şu an mezarlıktayım! Karşı taraf şaka yaptığımı sanıyor, Allah korusun hocam diyor ve sorusunu tekrarlıyor. Evet diyorum şu an mezarlıktayım, bir arkadaşımın cenazesindeyim, sonra konuşalım istersen!

Başka bir telefon, tam da dersin ortasında çalıyor. Cevap versen ders bölünecek, vermesen çalmasıyla zaten dikkatler dağıldı. Titreşime almış olsam, acaba arayan kim, niçin aradı sorularıyla benim dikkatimi dağıtacak.

Sözün özü, ölüm meleği gibi, ne zaman nerede çalacağı belli olmuyor cebin. Yolda, arabada, çarşıda pazarda, camide, mezarlıkta, yatakta, hatta tuvalette vb. En iyisi telefona cevap veremeyeceğimiz yerlerde onu kapatmak. Telefonumuza, bir Müslüman olarak herkesin yanında gönül rahatlığı ile dinleyebileceğimiz bir müzik sesi yüklemek. Cepten aradığımız kimseye, müsait misin diye sorup sonra konuşmaya başlamak. Birini aradığımızda kapı çalma adabı gibi, en fazla üç kere çaldırıp sonra kapatmak, dakikalarca çaldırmaktan vazgeçmek. Toplum içerisinde cep telefonumuzla konuşma zorunda kalırsak, yanımızdakilerden izin alıp sesimizi aşırı yükseltmeden konuşmak. Müsait değilsek karşı tarafa nazik bir şekilde durumu anlatmak. Otobüste, yolda, toplum içerisinde konuşurken sesimizi mümkün mertebe kısmak…

En önemlisi de cep telefonu ile konuşma tiryakiliğimizi ve lüksümüzü azaltmak, ihtiyaç dışı konuşmalardan uzaklaşmak. İsterse ücretsiz yahut indirimli tarifelere sahip olalım. Gereksiz yere hatları meşgul etmenin de bir anlamda çevre kirliliği ve başkalarının haklarına tecavüz olduğunu düşünelim. Bizim lüzumsuz konuşmamız yüzünden, acil bir ihtiyaç sahibinin hattının düşmeyebileceğini hatırlayalım. Benim cep telefonu deyince ilk aklıma gelen birkaç muaşeret adabı işte bunlar. Eksikliklerini tamamlayıp uygulamak da size düşer.

9. Nasıl Hitap Edelim?

Hitaplardaki incelik anlaşılacağı üzere, kişinin kendisine ve çevresine karşı gösterdiği saygıdan kaynaklanmaktadır. Burada önemli olan, hitap edenle, hitap edilen arasında sevgi, saygı, ilgi, mesafe, kıymet gibi değerlerin varlığını güncel tutabilmektir.

Hitap ederken gözeteceğimiz konular şunlar olmalıdır: Karşımızdaki kişinin, statüsü, görevi, kıdemi, yaşı, cinsiyeti, değerleri gibi hususlar çok büyük önem taşımaktadır.

Saygılı bir kişiye bütün bunlar çok anlamlı gelir. Özel durumlar hariç, her zaman ve her yerde değer veren, sevgiyi ve mesafeyi gösteren saygı ifadeleri kullanılır.

Karşımızdaki insanin değerini biz belirleyemeyiz. Her insan değerli ve önemlidir. Her iki taraf da kendini önemli bir birey olarak görmektedir. Birbiri-

mize ne kadar iyi duygu, saygı ve sevgi ile dolu olursak, o kadar mutlu ve üretken oluruz.[6]

Bunu belirleyen ise günlük hayatımızda birbirimize göstereceğimiz, nezaket, samimiyet, ilgi, güler yüz, isimlerimize değer vererek, fark etmek, var etmek, seslenmektir. Bu gibi özel değerler özellikle "öğretmenlik" mesleği ile taçlandırılmış kişiler için uygulanabilir, yaşanabilir, hayatin anlamlı yönleridir.[7]

Özet olarak, değerler pusulamızdır. Değerler nereye gideceğimiz, ne yapacağımız hakkında bize yön gösterirler. Birbirimize daha fazla değer verdikçe mesleki bağlarımız daha da güçlenecektir. Kötü örnek, örnek olmayacağından, çok uç davranışları genelleme yapmadan dengelemek meslek adına bir sorumluluktur. Öğretmenin kendi mesleğini hafif tutar ve hafife alırsa, vatandaş bunun daha fazlasını yapma yetkisini kendisinde bulacaktır.

Hitaplar konusunun diplomasi boyutu da olmakla birlikte biz burada biz eğitimcileri ilgilendiren hitaplar üzerinde duralım.

a) Öğretmen öğrencisine hitap ederken:

İlköğretim öğrencilerine; öğrencilerin her birini, değerli bir potansiyel vatandaş muamelesi ile mütebbessim, sakin, samimi bir ifade ile: "Sevgili öğrenciler, ya da Değerli öğrenciler" ifadesi uygundur. İlköğretim öğrencisine "Arkadaşlar" ifadesi uygun değildir. Çünkü siz onların arkadaşı değil, öğretmenisiniz.

Rollerin karışmaması, herkesin kendi rolünü oynaması tercihtir."Arkadaşlar" ifadesi daha ziyade, eğer öğrenci yorumlayıp tartabilecek kapasitede ise, liseler ve üniversitelerde olabilir. Öğrenci bu ifade karşısında, "öğretmenim beni kendisi kadar değerli ve anlamlı buluyor" bilincini taşıyabildiği zaman bu ifade yerini bulur.

Ama en uygunu, herkese kendi rolü ile hitap etmektir.

Hitabın başına, "Sevgili öğrenciler, "Değerli öğrenciler, Kıymetli öğrenciler..." gibi ifadeler seçilebilir.

b) Öğretmen öğretmene hitap ederken:

Samimiyetin düzeyine göre, "Sevgili arkadaşım, Değerli meslektaşım, Kıymetli Öğretmenim, Sayın arkadaşım" gibi, değer veren ifadeler özellikle seçilmelidir. Seslenmekten amaç, var saymak, farkında olmak ve değer verebilmek-

6 Prof Dr. Doğan CÜCELOĞLU, *Mış Gibi Yaşamlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005. Ayrıca bkz. www.dogancuceloglu.net

7 Belma AKSUN, *Görgü-Yaşama Sanatı*, Tur Yayınları, İstanbul 1980.

tir. Karşımızdaki insanda kendisini değerli hissetme, varlığından memnun olma duygusunu oluşturabilmektir.

Neleri demeyelim: Bir insan için en güzel ve değerli şey onun ismidir. İsim kişinin bir anlamda markasıdır. İsimi atlayarak, görmezden gelerek yapılan hitaplar eksiktir, sakattır. Kişilere saygı ile, samimiyetle ve ismi ile hitap ediniz. İsimde yapılan kesintiler, değiştirmeler, benzetmeler kadar hakaret olamaz. Birbirimize hitap ederken dikkatli olmak, kimseyi incitmemek gerekir.

c) Okul müdürüne hitap:

Okul müdürüne hitap ederken, keza "Değerli Müdürüm, Değerli Müdür Bey, Sayın Müdür" gibi durumunuza göre sizi ve onu onurlandıran, içine samimiyet, gerçeklik, ilgi, değer vererek hitap edilir.

d) Okul müdürünün öğretmene hitabı:

"Değerli öğretmenim, Sayın öğretmenim, Sevgili öğretmenim, Öğretmenim," gibi samimiyet, ilgi, mesafe bildiren hitabetler uygundur.Yani burada böyle hitap ederek, sevgimi, saygımı, ilgimi, samimiyetimi bildiriyorum ama aynı zamanda mesafemi de koruyorum." demek istiyoruz. Yönetici olarak, öğretmenler arasında mesafeyi korumak durumundayız. Çünkü, toplum önünde her birine eşit mesafede olmak zorundayız. Bu bakımdan mesafe gereklidir. Çünkü, eşit yakınlık ve uzaklığı koruyamayan kişiye güven duyulmaz. Bu öğretmenlerin öğrencilerine karşı göstermeleri gereken mesafe gibidir.

Sevgi, saygı, samimiyet, ilgi, şefkat, adalet, mesafe gibi ölçü ve değerlerin dağıtılmasında eşit davranamayan kişinin öğrenci ve öğretmen gözünde bir etkisi olmaz.

Öğretmenlere, yüzüne karşı ya da arkasından lakap takmak kadar öğretmenlik mesleğini aşağılayan başka bir şey olamaz.

Bunu yapan mesleğe ihanet eden kişidir. Öğretmenliği anlamamış, öğretmen duruşunu gösteremeyen kişidir. Bu konuya ilişkin hiçbir mazeret gösterilemez, kabul edilemez.

"-Efendim, biz samimiyiz de ondan söylüyoruz." Ya da, "- Ama, arkadaşımız bir şey demiyor ki?" gibi lüzumsuz, gündemi saptıran, saygıdan, seviyeden yoksun,ifadeler önce kendi içimizde, sonra da toplum katında ve gözünde, uzun vadede değerimizi kendi elimizle azaltır.

Neleri demeyelim: Örnek: Mahmut isimli bir öğretmene, filmlerden alıntı gibi, gırgır olsun diye "Maho, Süleyman isimli bir öğretmene; Sülo, İbrahim isimli bir öğretmene; İbo, Nuriye isimli bir öğretmen için; Nuriş, Gülay öğretmen için; Güliş, erkek öğretmen için "iyi oğlandır", "he, la, gibi yöresel ve kalitesiz ifadeler söyleyen kişiyi yerle bir eder.

İşimizin değerine, görev bilincimize, rolümüze, toplumsal sorumluluklarımıza göre örnek oluşturmamız ve örnek alınıyor olmamız nedeniyle bu gibi ifadeler bize uygun düşmez. Bu hafifliktir.

Bu gibi yanlışlıkları yapanları okul müdürü, öğretmen arkadaşı nezaketle ne demesi gerektiğini hatırlatmalıdır.

Öğretmenlere adi, rolü, cinsiyeti, kıdemi, rızası dışında bir adla hitap etmek, kötü bir niyet taşımasa da yanlıştır.

"-Efendim bu ifade yöreseldir. Biz de böyle derler..." gibi özrü kabahatinden büyük savunmalara girmeye de gerek yok.

Yanlışlık fark edildiği anda, "Özür dilerim, affedersin" gibi bir daha tekrarlamamak üzere ifade düzeltilir.

Okul müdürünün, okulunda birlikte çalıştığı bayan ve bay öğretmenlere, "Kızım, oğlum, yeğenim, bacım...vb" gibi ifadeler kullanması da bir başka yanlışlıktır.

Kişisel gevşeklikler iş ve görev ortamına yansıyınca sulanmaların önünü alamazsınız.

e) Müfettişlere karsı hitaplar:

Müfettiş bey, Sayın müfettişim, Değerli müfettişim gibi ifadeler, sizi ve karşınızdaki kişiyi onurlandırır.

Ne demeyelim? Yeni veya eski tanıdığınız bir müfettişe, "Müfettiş arkadaşlar" ifadesini kullanmamak daha iyi olur.

Bunun arkasında size söylenmeyen bir takım kendini beğenme,önemli gösterme gibi yakıştırmaları önlemiş olursunuz.

f) Vali, bakan, başbakan'a hitaplar:

"Sayın valim, Sayın bakanım, Sayın Başbakanım" gibi hitap edilir. Ayrıca vali yardımcısına toplantıya ve bizim mekanımıza valiyi temsilen geldiği için "Sayın valim" demek gereklidir. Eskiden bakanlık görevinde bulunmuş bir milletvekiline "Sayın bakanım" demek de yine nezakettendir.

B) HAZIRLIKLI KONUŞMALAR

Yeri, zamanı, konusu ve amacı belli olan belli bir plan ve sıra çerçevesinde yapılan konuşmalardır. En az, on dakika sürecek olan bu konuşmalara topluluk konuşmaları da denilmektedir. Bu tür konuşmalar, önceden planlanmış olduğu

için konuşma öncesi, konuşma esnası ve konuşma sonrasında fazla bir zorluk çekilmez. Nitekim bu konuşmalar yapılmadan önce bir hazırlık safhası vardır. Şimdi her bir ayrı durum için hazırlıkların nasıl yapılacağını ayrı ayrı anlatalım.

1. İş Görüşmesi:

Bir işyerine başvuran adaylar, önce bir görüşme için çağrılır. Kurum yetkilileri, başvuranı tanımak ve hakkında bir yargıya varabilmek için kişiyi "sözlü mülâkat" da denilin yüz yüze görüşmeye çağrılırlar. Bir iş görüşmesine gitmeden önce, sorulabilecekleri tahmin edip veya tecrübelilere sorup, hazırlık yapmak gereklidir. Mesela bizden muhtemelen özgeçmişimizi anlatmamız istenebilir. Bunun için evde monolog (kendi kendimize ayna karşısında konuşma) yapabiliriz. Ayrıca ilgili kişinin sorabileceği aşağıda maddeler halinde verdiğimiz diğer hususları da düşünerek alıştırma yapabiliriz. Karşımızdaki kişinin bize yapabileceği kritiklere hazırlıklı olmalıyız ki, uygun cevaplarla pozitif yönlerimizi öne çıkarabilelim.

İş görüşmelerinde konuşma biçiminde dış görünüm ve davranış biçimlerinin de sonucu belirleyici etkendir. Ayrıca iş görüşmelerine vaktinde gidilmesinin önemlidir. İş görüşmesine giderken aşırı derecede süslenmenin veya tam tersi özensiz bir giyim tarzının da hoş karşılanmayacağını da bilmek gereklidir.

İşveren izin vermeden oturmanın veya konuşmaya başlamanın da karşı taraf üzerinde rahatsız edici bir izlenim bırakacaktır. Ayrıca işveren karşısında bacak bacak üstüne atmak, koltuğa iyice yayılarak oturmak da hoş karşılanmayabilir.

Aşırı kendine güven veya güvensizlik de her zaman işveren için istenmeyen bir özellik olabilir. Örneğin iş görüşmesi esnasında ikram edilen çayın tamamının bitirilmesi kişinin aşırı derecede rahat olduğu, hiç içilmemesi ise kendine güvensizliğin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Sigara konusunda yasal düzenlemelerle işyerlerinde sigara içilmemektedir. Bu yüzden işverenler de mülakat sırasında "Sigara içiyor musunuz?" sorusunu yöneltebilirler.

İş görüşmesinde ücret konusu üzerinde gereğinden fazla durulması, soruları anlamada güçlük çekilmesi, kaçamak cevaplar verilmesi gibi durumların da işveren tarafından beğenilmeyen davranışlardır. İş görüşmesinde önceki işvereni kötüleme, hedef ve plan sunamama ve kötü bir okul başarısı göstermek de karşı taraf üzerinde olumsuz izlenim bırakacaktır.

Ankara'da özel bir eğitim kurumunun personelden sorumlu yöneticisinin Türkçe öğretmeni adaylarına yönelttiği soruları dikkate almamızın yararlı olacağını düşünüyorum:[8]

8 Sıddık AKBAYIR, *Dil ve Diksiyon*, Akçağ Yay. Ankara 2005, s. 359.

1. Hangi okulu bitirdiniz? Kaç yıllık öğretmensiniz?

2. Bu kentte mi yaşıyorsunuz? Kaç yıldır buradasınız?

3. Evinizden buraya ulaşımınız kolay mı?

4. Kurumumuzla ilgili neler biliyorsunuz?

5. Daha önce bizle bir ilişkiniz oldu mu?

6. Benzer bir kurumda çalıştınız mı?

7. Milli eğitime başvurdunuz mu?

8. Neden işyerinizi değiştirmek istiyorsunuz? İş yerinizde sorunlar var mıydı? Varsa nelerdir? Eski işyerinizin yöneticileriyle görüşebilir miyiz?

9. İşinizde geliriniz neydi? Şimdi gelirinizin ne olacağını düşünüyorsunuz?

10. Sosyal güvenceleriniz konusunda bilginiz var mı?

11. Başka hangi işler sizi ilgilendirebilir? En çok hangi işleri yapmaktan hoşlanıyorsunuz?

12. Bizde ne zaman çalışmaya başlayabilirsiniz?

13. Sizi, bize tanıtacak kişiler kimlerdir?

14. Ders anlatımında, diğer derslerden hangi ölçüde yararlanıyorsunuz? Çoklu zekâ kuramını dikkate alarak dil öğretmeyi denediniz mi?

15. Şimdi size", "Öğretmenlerimizden biri yarın derse giremeyecek, fen lisesi son sınıfların dersinde yorum bilgisi anlatılacak, iki saat derse girebilir misiniz?" denirse tavrınız ne olur?

2. <u>Bilgi Öğrenmek İçin Görüşme:</u>

Herhangi bir konuda bilgi edinmek ya da bir işi gerçekleştirmek amacıyla bir yönetici veya yetkili kişiyle yapılan karşılıklı konuşmalardır.

Bir işi gerçekleştirmek amacıyla yapılan görüşmelerde ya vatandaş olarak, herhangi bir kurum yetkilisi ile konuşur ya da kendi işimizde bir sorunla karşılaştığımız, bir onay alacağımız, bir karar vereceğimiz zaman belli kurum yetkilileriyle karşı karşıya kalma zorunluluğu ortaya çıkabilir. Bu durumda şu kuralları yerine getirmeliyiz:

1. Söze izin isteyerek başlamalıyız.

2. Amacımızı açık bir dille ortaya koymalıyız.

3. Davranışlarımızda ölçülü olmalıyız.

4. Çekinmeden ve içten konuşmalıyız.

5. Kendimizi övmemeliyiz.

6. Karşımızdakinin zamanını boş yere almamalıyız.

7. Sorumuza cevap verdiğinde ve işimizi gördüğünde görevliye teşekkür ederek ayrılmalıyız.

3. Konuşmaya Hazırlık / Konuşma Plânı:

Bir topluluk karşısında yapılan sunuş konuşmaları hazırlıklı konuşmalardır. Bir topluluğa hitabeden konuşmalar (siyasi, hukuki, ilmi yahut akademik, dini, ticari vb. gibi) hangi alanda olursa olsun hepsinde de dinleyici grubunu göz önüne alarak uygun bir konu seçmek ve bu konuda bir konuşma planıyla hazırlık yapmak şarttır.

Hazırlıklı konuşmalarda dikkat edilmesi gereken konular ana hatlarıyla şunlardır:

1. Konuşmayı Kimler Dinleyecek: Radyo ve televizyonu saymazsak belli bir gruba hitap edecek konuşmacının konuyu tespit etmeden önce yapması gereken ilk iş, dinleyicilerin kim olacağını bilmektir. Çünkü konu buna göre seçilecek ve konuşma hazırlığı dinleyicilerin özelliğine göre yapılacaktır. Dinleyicilerin azlığı veya çokluğu, cinsiyetleri, eğitim durumları, yaşları, ilgi alanları, sosyal çevreleri gibi etkenler konunun seçilmesinde ve hitap tarzının tespitinde önemlidir. Çünkü aynı meslek grubuna ait insanların meydana getirdiği bir dinleyici topluluğuna yapılacak konuşmayla, kapalı spor salonunda halka hitaben yapılacak genel bir konuşma aynı plan, dil ve tarzda sunulamaz.

2. Konunun Tespiti: Dinleyicilerin kim olacağı tespit edildikten sonra sıra konunun seçilmesine gelir. Konu, her şeyden önce bizim ilgi alanımız içinde olmalı, hazırlık yapma aşamasında faydalanacağımız kaynaklar konusunda sıkıntı çekmeyeceğimiz bir özellikte bulunmalıdır.

3. Konuşma Planının Çıkarılması ve Konunun Hazırlanması: Hazırlıklı konuşmanın tarihi, saati, yeri ve dinleyici grubunun kimlerden oluşacağı önceden bilindiği için konuşma metninin hazırlığı aşağıda verilen plan örneğine uygun olarak yapılır. Bu aşamada konunun ilgi çekici öğelerle (fıkra, anı, başarılı insanların hayatlarına dair örnekler) zenginleştirilmesine, dinleyenleri sıkmayacak şekilde ve verilmek istenen mesaja uygun olarak, kaynaklardan geniş ölçüde faydalanarak etraflıca hazırlanmasına özen gösterilir.

Emin Özdemir'e göre plân, konuşmamızın iskeletidir.[9] Usta konuşmacılar sadece plân yaparlar, konuşma sırasında bu plâna göre malzeme ve belgeleri sunarlar. Konuşmalarına nasıl gireceklerini, konuşmalarını nasıl geliştirip sonuçlandıracaklarını plânlarına bakarak kestirebilirler. Yaygın olan şekil ise plân ha-

9 Emin ÖZDEMİR, *Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 145-164.

zırladıktan sonra da bu plâna göre metni oluşturmaktır. Plânımızı metne dönüştürürken şöyle hareket edebiliriz:

Tanıtma Bölümü: Konuyu tanıtma, ele aldığımız konuyu dinleyicilerimizin ilgisini çekecek bir şekilde ortaya koymaktır. Kimi konuşmacılar, konuyu ayrıntıya girmeden doğrudan tanıtabildiği gibi kimileri de dinleyicinin ilgi ve duygularını kamçılayıcı bir tanıtmayla söze başlayabilir. Soyut veya teknik bir konu üzerinde konuşulacaksa, bu kez açıklamalı bir tanıtma yolunu seçeriz. Konuşmamızın anahtar kavram ve terimlerini önceden açıklarız.

Geliştirme Bölümü: Bu bölümde öne sürdüğümüz düşüncelere ve görüşlere inandırıcılık kazandırmak, bunları inandırıcı biçimde geliştirmektir. Kimi konuşmacılar bu bölümde "örneklendirme"; soyut durum, kavram ve olguları "somutlandırma" yolunu seçerler. Kimi konuşmacılar ise "karşılaştırma" yaparlar. Yazılı Anlatım bölümünde ayrıntılı olarak üzerinde durduğumuz gibi karşılaştırma, bir konunun elemanlarının benzerlikleri veya karşıtlıklarını gösterme işidir. Öne sürdüğümüz düşünce ve görüşlerin değişik boyutlarıyla kavranmasını sağlama amacıyla sık sık bu yolu deneriz. Dinleyici, bir durumun, bir olay ve olgunun değişik yönlerini bir arada göreceği için konuyu bu bölümde daha iyi anlayacaktır. Bu bölümde istatistikî verilerden, sayısal tablolardan yararlanılabileceğimiz gibi, deney ve gözlemlerimizi de seslendirebiliriz. Kimi konuşmalarda başka insanların hayat hikayelerinden ibretlik sahneleri aktarabiliriz. Özdeyiş, atasözü gibi etkileyici sözlerden yararlanabiliriz.

Düşüncelerimizi geliştirmenin bir başka yolu da, bizden önce bu alanda görüş bildirmiş kişilerin yazı ve sözlerine gönderme yapmak, onların düşüncelerini aktarmaktır. Düşüncelerimize inandırıcılık katmak için bu yol önemlidir yalnız görüşlerine başvurduğumuz kişilerin alanında uzman ve tanınmış biri olması gereklidir.

Sonuç Bölümü: Bu bölümde, konuşma boyunca söylenenleri, topluca dinleyicilerin zihnine en kestirme yoldan aktarmak gereklidir. "Özetlemeli" bir sonuç yapabileceğimiz gibi, etkili ve çarpıcı sözlerle de konuşmamızı sonlandırabiliriz. Kimi konuşmacılar da "öğütleme" yolunu seçerler.

PLÂN ÖRNEĞİ:

Konu: 10 Kasım Atatürk'ü anma gününde yapılacak bir konuşma olacağı için, Atatürk'ün büyüklüğünü anlatacak bir yazı plânlayalım.

Anafikir: Atatürk yaptıklarıyla tüm dünyaya büyüklüğünü kabul ettirmiştir.

Amaç: Konuşmamızın amacını bir cümle ile yazarız.

Tasarlanan Başlık: BÜTÜN DÜNYAYA ÖRNEK BİR ADAM

Giriş: (Türk ve dünya aydınlarının Atatürk hakkındaki görüş ve düşüncelerinden daha önce not fişlerine yazdığım veciz sözleri düzgün bir şekilde kullanarak giriş yaparız.)

Gelişme: I. Bölüm Atatürk'ün katıldığı savaşlar, buralardaki yararlılık ve kazanımları.

(Bu bölümde Trablusgarp savaşı, Çanakkale Müdafaası, Kafkas cephesi, Kurtuluş Savaşı'ndaki yararlılıkları anlatılır.

II. Bölüm: Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı mücadelesini Nutuk'tan alınan cümlelerle kendi kaleminden anlatan cümleler seçebiliriz.

III. Bölüm: Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndaki yararlılıklarını anlatan Yahya Kemal, Yakup Kadri, Halide Edip gibi yazarların yazılarından (daha önce not fişlerine yazdığım bu alıntıları burada kullanırım.)

IV. Bölüm: Atatürk'ün yeni bir devleti kurarken, barışı, kalkınmayı öne çıkaran çabalarını, anlatırım. (Bir imparatorluğun külleri arasından sağlam ve zinde bir devlet çıkarmasını örnek olaylarla anlatırım.)

V. Bölüm: Atatürk'ün Türk milleti ile birlikte yürüttüğü bu mücadele aynı zamanda mazlum milletlere de örnek olmuştur. (Başka ülkelerin sömürgesi durumunda olan ülkelerin, Kurtuluş Savaşını örnek alarak giriştikleri mücadeleler örnek olarak verilir.)

Sonuç: Atatürk'ün nâçiz bedeni toprak olsa da, barışçı fikirleri, birleştirici düşünceleri, istiklal uğrundaki mücadele azmi ile her zaman yaşayacağının vurgulanacağı bir sonuç bölümü yazılır.

4. <u>Metin Hazırlığı:</u>

Kürsüde ya da konferans masasında kolaylıkla ayırt edebilmek için notları, kartpostal büyüklüğünde ayrı renkteki kâğıtlara yazmalıdır. Hazırlık için iki satır kadar not almak yeter. Her satırda zihinde birbirine bağlanmış fikirleri sırasına göre geliştirecek bir nokta not edilir. Bu notları yazarken okunaklı bir yazı seçilmeli, aralıklı ve iri harflerle yazılmalı, gerekirse renkli kalem kullanmalı, fosforlu kalemle de önemli kelime ve cümlelerin altı veya üstü çizilmelidir.

Notlar aşağıdaki plân başlıklarına göre hazırlanmalı ve sıralanmalıdır: a) Başlangıç, konunun tanımı, konunun ilgili olduğu noktaların ortaya konuşu ve buna bağlı olan görüşler. b) Olaylar ya da konunun karşıtı olan görüşler. c) Olayların analizi, yorumlamalar. d) Her bölümde ilgili sonuçların özetlenmesi. e) Sonuç.

Hazırlayacağımız konuşma metnindeki üslûp, makale gibi olmamalı, akıcı, konuşma diline yakın olmalıdır. Fazla edebi ve şatafatlı olmamalıdır. Cümleler kısa ve örnekler olmalı,

İfade açık ve net olmalıdır. Konu başlıkları, ana, ikinci derecede başlılar şeklinde yer almalıdır. Paragraflar kısa olmalı, genelleme yapılmamalı, sonuçlar net ifade edilmelidir. Not kâğıtları ve sayfalara sıra numarası verilmelidir ki, konuşurken kürsünün üstünde birbirine karışmasın. Ayrıca önemli cümlelerin, muhakkak söylenmesi gereken yerlerin altı çizilmeli veya fosforlu kalemle üstü renklendirilmelidir.

Konuşmamızı canlı, inandırıcı kılmanın bir yolu da, görüntülü ve işitmeli araçlardan yararlanmak, kimi malzeme, belge ve bilgileri, dinleyicilerin gözlerinin önüne somut bir şekilde getirmektir. Özellikle öğretici amaçla yapacağımız konuşmalarda fotoğraf, slayt, ses dinleme aracı gibi gereçler, yüzlerce kelimeden daha etkileyici olacaktır.

5. Psikolojik Hazırlık:

Birkaç haftalık ses alıştırmaları yaptıktan sonra, birkaç gün önceden hazırlanmak gereklidir. Konuşma gününden önceki iki gün mümkün olduğu kadar tam olarak dinlenmek ve işi düşünmemek; akla yeni bir fikir gelirse hemen not etmek, ama üzerinde durmamak gereklidir.

Bu iki dinlenme günü içinde hafif egzersizler, yorucu olmayan eğlenceler faydalıdır. Çok konuşmamak; ruh bakımından da tam bir rahatlık içinde bulunmak; derin derin soluyarak hızlı yürüyüşler yapmak gereklidir.

Konuşma gününden üç gün önce hazırlık başlamalı; bu hazırlık bir gün önce son şeklini almalıdır. İnsan konuşma konusuna hâkim olduğunu hissederse, korkusu ortadan kalktığı gibi, ilhamı da artar.

Bir konuda konferans vermeden önce, bir boy aynasının karşısına geçip karşımızdaki görüntüyü dinleyici kabul ederek konuşmaya veya elimizdeki metni okumaya başlarız. Görürüz ki hazırlıksız yaptığınız birçok konuşmadan daha etkili bir konuşma ortaya çıkacaktır. Hazır cevaplığıyla ün kazanan İngiliz Devlet Adamı Winston Churchill'in Avam Kamarası'nda yapacağı konuşmalar öncesi, evde yüksek sesle konuşmalar yaptığı, konuşmasına muhalefeti kışkırtacak sözler koyduğu bilinmektedir. Onların muhtemel tepkilerine ise çok ilginç cevaplar hazırlayarak iyi bir hatip olmuş ve tüm dünya politikacıları kendisine hayran bıraktırmıştır.

6. Ses Denetimi:

Konuşma ve sunum yapmak için kürsüye çıkmadan önce sesimizi işlemek ve ses denetimi yapmamız gereklidir. Bunun için önce ses imkânlarımızı ve kabiliyetlerimizi yakından bilmemiz, buna göre alıştırmalar yapmamız gereklidir. Bazı ses alışkanlıklarının insanın mizacı ve kişilik özellikleriyle ilişkisi vardır.

Sözgelimi, zayıf, ürkek, korkak bir ses, sahibinin de o tür mizaçta ve kişilikte bir insan olduğunun göstergesidir. Bu gibi durumlarda ses alıştırmalarından önce alışkanlıklarımızı değiştirmeli, kişiliğimiz hakkında kendimizi geliştirme yoluna gitmeliyiz.

Birinci denetim yolu, konuşmamızı ses kayıt cihazına kaydetmektir. Kendi sesimizi bir kayıt cihazından ilk kez işitenler, çoğu kez "bu benim sesim mi?" diye hayret ederler. Biz konuşurken kendi sesimizi, başkalarının duyup işittiği gibi işitemeyiz. Yakın ve akrabalarımız ses özelliğimizi alışkanlık nedeniyle çözümleyemezler, dikkat çekici olan niteliklerini ancak yabancılar fark edebilirler.

Yüksek sesle okumak, ayna karşısında doğaçlama konuşmalar yapmak, ses iyileştirmesinde yararlı yollardan biridir.

Solunum, seslenme ve telaffuz hatalarımızı, güzel konuşma ve diksiyon kitaplarında yer alan alıştırma metinlerini yüksek sesle okuyarak giderebiliriz. Bunun için önceden ses denetimine vakit ayırmak gereklidir. Bunun için sırasıyla şu ses çalışmaları yapılabilir.

Güzel ve etkili konuşmada diksiyon (söyleniş-telaffuz-pronounciation) yani seslerin doğru çıkarılması son derece önemlidir. Fonetik bilgisi seslerin çıkarılışını inceler. Diksiyon ise buna ek olarak daha geniş bir kapsamda, ses organlarının doğru sesleri çıkarabilecek şekilde eğitilmeleri üzerinde odaklanır. Bu yönüyle diksiyon önemli ölçüde fonetiğe dayanır. Ancak biz burada konunun fonetik yönü üzerinde ayrıntılı durmayacağız. Fonetik seslerin doğru çıkarılmasıyla ilgilenen bir alandır. Bunun için dilbilgisi kitaplarının "Fonetik-Ses Bilgisi" bölümüne ve çeşitli diksiyon kitaplarına başvurmamız gereklidir.

Türkiye'de seslerin çıkarılmasında yörelere göre farklılık vardır. Ancak güzel seslendirmede daha çok İstanbul ağzı esas alınır. Seslerin gerektiği gibi çıkarılabilmesi için ses aletlerinin- gırtlaktan başlayarak dil, dudaklar, çene ve buruna kadar tüm ses aletlerinin eğitilmesi gerekir. İstanbul dışında doğmuş ve büyümüş isek, çevremizde İstanbul Türkçesini güzel konuşan biri yoksa çeşitli tiyatro sanatçılarının şiir okuma kasetlerini dinleyebilir, seslerin nasıl çıkarıldığı hakkında bilgi sahibi olabiliriz. Bu çerçevede çeşitli alıştırmalar da yapabiliriz.

Ses alıştırmaları yaparken ses çıkışlarını netleştirmeliyiz. İyi boğumlanma yani heceleri netleştirerek seslendirebilmek için dudak tembelliğini ortadan kaldırmamız gerekir. Sesleri ses organlarını abartılı kullanarak çıkarmamız gereklidir.

Diksiyon sesin güzel çıkmasını ve sözlerin doğru seslendirilmesini amaçlayan sanatın adıdır. Diksiyon bu yönüyle ses ve söz üzerinde odaklanmıştır. Sözün içeriğinin kodlanması yani etkili iletişim diksiyon sanatının dışında kalan bir konudur.

Kitabımızın vurgu, durak, tonlama, hız ve ulama ile ilgili bölümlerini iyi okumalıyız.

Vurgu, söylemedeki monotonluğun kırılmasını sağlayan, her dilde kendine özgü gelişen bir telaffuz konusudur. Yazı noktalaması ve duraklarıyla konuşma noktalaması veya durakları birbirinden farklı olabilmektedir. Durak bölümü, bu sorunun çözümünü amaçlamaktadır. Ulama çalışmalarına gelince, bu çalışmalar kelimeler arasında uyumlu geçişler sağlamayı amaçlamakta ve dilin doğal kurallarından yararlanmaktadır.

7. <u>Kürsüde Yapılması Gerekenler:</u>

Söze başlamadan bir saat önce notların hepsini bir kere daha okumamız, hitabetinizi güçlendirecektir. Konuşmaya orta yükseklik ve şiddette bir sesle konuşmaya başlamalı; sonra sesimizi gittikçe yükseltmeliyiz.

Çok çabuk nefes almanız ve ''nefes alma ile verme arasındaki geçişi fark ettirmeyecek şekilde ayarlamanız dinleyiciyi bize bağlayacaktır. Cümle sonlarında sesinizi zayıflatmamalı, ara sıra sesimizin tonu biraz düşse bile bunu dengelemeliyiz.

Rakamlardan, istatistiklerden ve herhangi bir yazardan bir parça okumaktan korkmamalı; sıkıcı olmakla beraber önemli olduğundan dolayı okuduğunuzu özür dileyerek bildirmeniz, dinleyiciyle sizi yakınlaştıracaktır.

Bakışın dinleyiciler üzerinde eşit dağılımı çok önemlidir. İnsanlar sizi dinlemek zorunda kalacaklardır. Hatta konuşmalarınızı tasdik edercesine baş sallayacaklar, bu da sizi moral bakımından canlı tutacaktır.

a) Göz Teması:

Hitap ettiğimiz insanlara değer verdiğimizi göstermenin en iyi yolu göz temasıdır. Konuşmacıya inanıp inanmadıkları, onunla ve konuşmayla ilgilenip ilgilenmediklerini onların gözleri ele verecektir.

Gözlerimiz sözlere dökülmeyen mesajlarımızın aktarımında en iyi kanallarımızdır. Göz temasından kaçınan veya ihmal eden birinin iyi bir konuşmacı olması mümkün değildir. Gözler, konuşan ve dinleyen arasında birçok sözsüz mesajı taşımada köprü görevi görür. Bunun dışında kendimize güvenimizi, otoritemizi, gücümüzü, ilgimizi, memnuniyetimizi, sıkıntımızı, birinden hoşlanıp hoşlanmadığımızı kuracağımız göz teması ile belli edebilir, bu duygu ve düşüncelerimizi karşımızdakine iletebiliriz.

Dinleyicilere bakmak zordur. Çünkü, bakışlarımız çok şey söyler; bilinmesini istemediğimiz şeyler hakkında konuşur; bu nedenle de cesaret ister. Buna cesaret edemeyenler tavana, notlarına, yere veya duvarın bir köşesine odaklanarak anlatmaya devam ederler. Bazı konuşmacılar gözlerini bir kişiye dikerek konu-

şurlar. Bu, başlangıçta cesaret toplamak için uygun bir davranış olsa da, bazıları adeta kilitlenir ve konuşma süresince bu davranışını sürdürür.

Eğer dinleyicilerinizle göz temasını kesersek onlarla ilgilenmediğinizi göstermiş olursunuz, onlar da sizinle ilgilenmezler.

Salonun en arkasında ve kenarlarında kalanlara "üvey evlat muamelesi" yapmamalıdır. Çok sayıda katılımcının bulunduğu salonlarda "dalga etkisi" gibi yavaş yavaş önden arkaya doğru göz gezdirmemiz gerekir. Başınızı çevirip orta sıralara baktığınızda birçok kişi kendisine baktığınızı düşünecektir.

Gözlere bakmak sizi hâlâ heyecanlandırıyorsa, salonda size borçlu bir grup dinleyiciye konuştuğunuzu hayal edebiliriz. Konuşma provaları yaparken duvarlarınızın muhtelif noktalarına üzerine bir çift göz çizdiğiniz kağıt yapıştırın. Konuşma sırasında üç-dört saniyelik bakışlarla dinleyicileri temsil eden bu gözlerle iletişim kurun.

b) Konuşmada Beden Dilinden Yararlanma:[9]

1. Göz İlişkisi: Dinleyenlerin yüzlerine bakan konuşmacılar, bakmayanlardan daha çok hoşa gidecektir. (Bakınız yukarıdaki "Göz teması" bölümü.)

2. Yüz İfadesi: Kürsüde canlı olmalıyız. Mümkün olduğu kadar sıcak ve dostça tebessüm etmeliyiz. Yüzünüz çevreye olan ilgisini yansıtsın.

3. Baş Hareketleri: Karşınızdaki konuşurken sık sık başınızı aşağı yukarı hareket ettirerek onu anladığınızı ve dinlediğinizi hissettirin. Başınızı hafif dik tutun.

4. Jestler: Çok aşırıya gitmeden jestlerinizi kullanmalıyız. Ellerimizi cebimizde tutmaktan ve kollarımızı kavuşturmaktan, ellerimizle ağzımızı örtmekten kaçınmalıyız. Açık ve anlaşılır jestleri tercih etmeliyiz.

5. Beden Duruşu: Ayakta isek dik durmalıyız: Oturuyorsak sandalye ve koltuğumuzu tam olarak doldurmalı ve arkamıza yaslanmalıyız. Birisi ile konuşurken ve birisi doğrudan bizle konuşurken öne eğilip ona ilgimizi göstermeliyiz.

6. Yakınlık: İnsanlara daima onları rahatsız etmeyecek yakınlık mesafesinde durmaya gayret etmeliyiz.

7. Yöneliş: Cephemiz daima konuştuğumuz ve bizle konuşan insana dönük olmalıdır. İkiden fazla insanla bir gurup oluşturuyorsak, bizim için önemli olanların dışındakilere merkezimizi kapatmamalıyız. Mümkün olduğu kadar çok kişiye merkezimizi açık tutmalıyız.

---

10 Bu bölüm Zuhal ve Acar Baltaş'ın *Beden Dili* kitabının "İletişim Becerinizin Anahtarı Sessiz Diliniz" bölümünden derlenmiştir. Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

8. Bedensel Temas: İnsanları tedirgin etmeden, mümkün olan her durumda bedensel teması kullanmalıyız. Özellikle bizden daha gençlere, aynı cinsiyetten olanlara, bizden daha alt statüde olanlarla bedensel teması kurmak için her fırsatı değerlendirmeliyiz.

9. Dış Görünüş: Mesleğimizin gerektirdiği, toplumsal rol ve statümüze uygun giyinmeliyiz.

10. Konuşmanın Ses Özellikleri: Çok fazla ve çok hızlı konuşmaktan kaçınmalıyız. Bir topluluk içindeysek, dinlediğimiz kişiye yakın konuşmalıyız. Sesimizin yüksekliğini ve tonunu, bulunduğunuz çevreye göre ayarlamalıyız.

IV. BÖLÜM
SÖZLÜ ANLATIM TÜRLERİ

"Söze iyi başlayın, iyi bitirin, arasını neyle doldurursanız doldurun."

Victor MURDOCK

"Düşüncelerini tam ve yerinde kelimelerle belirtemeyen insan yanlış tartılarla tam iş görmeye çalışan satıcıya benzer."

GOETHE

A) DİNLEYİCİ TOPLULUĞU KARŞISINDA YAPILAN KONUŞMALAR

1. AÇILIŞ VE TAKDİM KONUŞMALARI:

Sempozyum, açık oturum, panel vb. herhangi bir toplantıda etkinlikten önce yapılan ve toplantının yapılış sebebini, hedefini, konunun çerçevesini, toplantı ile ilgili durumları açıklayan ve konuşmacıları tanıtıcı konuşmalara "açış konuşması" denilir. Bu konuşmayı toplantıyı düzenleyen kurum ve kuruluşun yöneticisi yapabileceği gibi, onun belirlediği yetkili biri de gerçekleştirebilir.

Açış konuşmasını yapacak kişi, vereceğin bilgilerin sağlıklı olması için önceden bilgi toplayıp hazırlanmalıdır. Konuşmasında, toplantı sırasında neler üzerinde durulacağı, bu etkinliğin gayesi ve ne gibi sonuçlar beklendiği açıklanır. Konuşmanın başında katılanları saygı ile selamlayarak "hoş geldiniz" diyen konuşmacı, konuşmasının sonunda asıl sunumu yapacaklara ve sonra da seyircilere toplantıya katıldıkları için teşekkür eder. Toplantının başarılı ve verimli geçmesi için iyi dileklerini ifade eder. Kesinlikle konuşma uzatılmamalıdır.

Eğer konuşmacıyı takdim edeceksek, konudan kısaca bahsedilir ve asıl konuşmacı kişi ana hatlarıyla tanıtılır. Konu hakkında önceden ana hatlarıyla bilgi edinilir. Konuşmacı kişinin biyografisi elde edilir; öğreniminden ve eserlerin-

den, yaptığı çalışmalardan kısaca söz açmalıdır. Abartıya kaçmadan yaptığı çalışmalardan överek bahsetmelidir. Sonra kişi kürsüye çağrılır.[1]

2. ŞİİR OKUMA:

Şiir okuma, şiirin seslendirilmesi ve yorumu demektir. Şiir sessiz olarak da zevkle okunan bir dil etkinliğidir. Ama sesli okumak, görme duyumuz yanında, işitme duyumuzu da harekete geçirdiğinden, verdiği estetik haz, sessiz okumaya göre çok fazladır. Şiir okunurken, içeriğine uygun biçimde seslendirilmelidir. Birçok şiir içerik olarak kendini kolay ele vermeyebilir, böyle olunca, o şiirin içerikle bütünleşen kimi şekil öğelerini göz önünde bulundurmak gereklidir.

İçerik yönünden ipuçlarını ele veren bir şiiri seslendirmeden önce, metnin duyarlık niteliğini (trajik, dokunaklı, alaycı, romantik, iyimser, kötümser v.s. gibi) hakim olan duyguyu iyi anlamalı; tema ve yardımcı temaları göz önünde bulundurmalıdır.

Şiir okumak öncelikli olarak bir medenî cesaret işidir. Daha sonra eğitime dayalı bir beceri işidir. Bu yüzden herkes güzel şiir okuyamaz. Hatta kimi şairler kendi şiirlerini bile etkili ve güzel okuyamazlar bu yüzden hayranlarını hayal kırıklığına uğratırlar. Güzel, etkili ve başarılı şiir okuyabilmek için görmemiz gereken eğitim, kitabımızda daha önce yer verdiğimiz "vurgu, tonlama, telaffuz, duraklama gibi ses eğitimini gerektiren temel bilgi ve becerilerden oluşmaktadır.

Her şiirin okunuşu gibi yorumlanış tarzı da birbirinden farklıdır. Yorumlamada mısra, vezin ölçüsü, kafiye, tekrarlanan mısra gibi şiirin dış yapısıyla ilgili unsurlar yanında, tema, konu, sözcüklerin telaffuzu gibi unsurların da tesiri vardır. Örneğin, şiirin teması aşksa, tonlama duygusal, kahramanlıksa coşkulu, yiğitçe bir eda ile söylenecektir. Üstelik bu genel temaların da alt birimleri düşünülecek olursa yorumcunun işinin ne kadar zor olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Hüzün, kırgınlık, yaşama ızdırabı, insanlardan kaçış, çocukluğa veya anneye sığınma, yalnızlık, özlem, çöküntü, yenilgi, korku, acı çekme gibi temalı şiirleri okurken farklı eda ve tavır takınmamız, ayrıca da ses tonu ile seslendirmemiz gereklidir. Bunun için kitabımızın "Türkçe'nin Söyleyiş Özellikleri" bölümünü dikkatle okumanız yararlı olacaktır. Ayrıca, şiir okumaya kürsüye çıkmadan önce de "Kürsüye Çıkmadan Önceki Hazırlık" bölümünü okumanızı tavsiye ederiz. Bununla birlikte başlangıç olarak Müşfik Kenter gibi tiyatro sanatçılarının, İbrahim Sadri ve Bedirhan Gökçe gibi şairlerin seslendirdikleri şiir CD'lerini dikkatlice dinleyerek, onların şiir okuma tarzlarını örnek alabiliriz.

---

[1] K. YAVUZ, K.YETİŞ, N. BİRİNCİ, *Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri,* Beşir Kitabevi, İstanbul 2006, s. 276.

Emin Özdemir, "Eleştirel Okuma" isimli kitabında şiiri okumadan önce şiiri iyi anlamak gerektiğini, bunun için de aşağıdaki işlemleri uygulamamız gerektiğini şöyle sıralar:[2]

1. Şair kimdir, şahsiyetinin şiire yansıyan yönleri nelerdir?

2. Şiir kime sesleniyor? Söylediklerini kime anlatmak veya iletmek istiyor?

3. Şiirin yazılmasına yol açan durum ve olay nedir?

4. Şiire hakim olan duygu nedir? Buna bağlı olarak da hangi tonda okumam gerekmektedir?

5. Şiirde vurgulanması gereken kelime var mı?

6. Şiirde söz ve anlam sanatlarına başvurulmuş mu?

7. Şiirde ironi (ince alay) karşıtlık, abartma ve yineleme var mı?

8. Şiirde ses uyumuna dikkat edilmiş mi ve belirli sesler tekrarlanmakta mıdır?

Şiiri iyi anladıktan sonra, bütünü etkisinde bulunduran anahtar kelimeleri, ana duyguları, ana düşünceleri belirlemelidir.

Bölümler ve alt bölümler arasındaki geçişlere dikkat etmeli, durak yerlerini ve süreleri iyi belirlemelidir. Yapaylıktan sakınmalı, yorum gerektiren simgesel, alegorik veya mecazlı metinlerde anlatımı iletecek dil gereçlerini iyi saptamalı ve bunları gerektiği gibi kullanmalıdır.[3]

Örnek Şiir Okuma Çalışmaları

(Durak ve ulama işaretleri üzerinde gösterilmiştir. Şiirde hakim olan duygu ve temaya göre hız ve vurgu işaretlerini sınıfta uygulama yaparak öğretim görevliniz size yol gösterecektir. Kitabımızın "Ses Eğitimi Bölümü"nde de iki şiir vardır.)

1. ATATÜRK KURTULUŞ SAVAŞINDA[4]

Cahit KÜLEBİ

Gökyüzünde kara kara bulutlar/
Başımıza nerden gelirdiniz!//
Bizler konukseveriz ama/
Düşmanları sevmeyiz.///

2 Emin ÖZDEMİR, *Eleştirel Okuma*, Ankara 1995, s. 211-212.

3 Raif ÖZBEN, *Türkçe Diksiyon*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1989, s. 121.

4 Cahit KÜLEBİ, *Şiirler*, Varlık Yayınları, İstanbul 1969, s. 207-208.

Gökyüzünde kara kara bulutlar!/
Harmanlar çürüdü yüzünüzden!//
Sizinle görecek işimiz yok/
Gidin üstümüzden///

Mavi değil artık denizlerimiz!/
Tarlalar sürülmez _oldu!//
Sütü kesildi davarların!/
Öksüz kaldı bebelerimiz.///

Gökyüzünde kara kara bulutlar/
Hayın mı hayın!/
Bir gün gelir hesabını sorarız/
Buralarda durmayın!///

2. *NERDESİN*[5]

Geceleyin bir ses böler uykumu, //
İçim ürpermeyle dolar: // - Nerdesin? ///
Arıyorum yıllar var ki ben_onu//
Aşıkıyım beni çağıran bu sesin///

Gün_olur/sürüyüp beni derbeder//
Bu ses rüzgârlara karışır gider/
Gün_olur peşimden yürür beraber//
Ansızın haykırır bana: // - Nerdesin?///

Bütün sevgileri atıp içimden/
Varlığımı yalnız_ona verdim ben/
Elverir ki bir gün bana derinden//
Ta derinden bir gün bana // "Gel" / desin. ///

3. KONFERANS:

Bilim, sanat ve teknoloji gibi alanlarda, sahasında uzman bir kişinin bir konu hakkında, duygu ve düşüncelerini açıklamak, öğretmek gayesiyle yaptığı ha-

5 Ahmet Kutsi TECER, *Bütün Şiirleri*, (Haz. Vecihi TİMUROĞLU), İş Bankası Yay., İstanbul 1980, s. 23.

zırlıklı ve planlı konuşmalardır. Popüler konularda konferanslar verilmekle birlikte daha çok bilimsel konularda konferanslar hazırlanır. Konferansta amaç bir fikir aşılamak veya dinleyicileri coşturmak değil, dinleyicileri belli bir konuda bilgilendirmektir. Bu bakımdan konferans, "Nutuk"tan ayrılır. Eğer konu siyasi, toplumsal, milli, ahlaki, hukuki, askeri alanlarda güncel olursa, buna "Nutuk" denilir. Ayrıca Nutuk'ta amaç dinleyiciyi heyecanlandırarak fikri aşılamaktır.

Konferansçı istediği konuyu anlatabilir. Ancak konferansı düzenleyen kurumun isteği, konferansın belli günde yapılması konuyu ve konferansçıyı sınırlayabilir. Üzerinde konuşacağı konu ile ilgili geniş bilgi sahibi olmalı daha önceden konuyla ilgili araştırma, inceleme yapmış olmalı ve konferans sona erdiğinde sorulabilecek sorulara hazırlıklı olmalıdır.

Konferansçı, konuyu sunarken çarpıcı örnekler seçmeli, uzun ve karmaşık cümlelerden kaçınmalı, anlaşılır ve sade bir dil kullanmalı, konuyu dağıtmamalıdır. Dinleyicilerin bilmediği çok teknik kelimelere yer verilmemeli, eğer verilecekse de bu kelime ve terimler açıklanmalıdır.

Konferansta anlaşılması güç uzun cümleler kurulmamalı, kitabî bir üslupla konuşulmamalı; monoton bir anlatımdan sakınılmalıdır. Aynı zaman kipinde, benzer yapıda veya eşit uzunlukta cümleler monotondur, can sıkıcıdır ve dikkati dağıtırlar. Çok iyi bir konuşmacı düz-devrik cümleleri uygun bir sırada çok iyi kullanır. Zaman kipleri arasında sıçramaları, dili geçmiş zamandan mişli geçmiş zamana, şimdiki veya gelecek zamana sıçrayarak çok iyi gerçekleştirir. Yine devamlı uzun cümleleri veya çok kısa cümleleri art arda sıralamaz. Bunun yerine orta uzunlukta ve kısa cümleleri birbirleriyle yoğurarak kullanır.

Konuşma hızınızı değiştirilmelidir. Sabit hız da bir monotonluk nedenidir. Ancak çok yavaş ve çok hızlı konuşmalar stres oluştururlar, takip edilemezler. Zaman zaman normal konuşma hızınızın altına inmemiz ve üstüne çıkmamız monotonluğu kırar. Ortalama konuşma hızı dakikada 150 kelime civarındadır. Konuşma esnasında hızınızı 120-170 kelime/dakika aralığında değişiklik yapabiliriz.[6]

Konferans sırasında ses çok iyi kontrol edilerek yerine göre vurgu ve tonlamalar yapılmalı, mümkün olduğu kadar konuşma diline yaklaşılmalıdır. Gereksiz el kol hareketlerinden kaçınmalı, sürekli öndeki yazılı metinden okumamalı, sadece hatırlamak amacıyla arada sırada bakmalı, konuşma dinleyicileri sıkacak uzunlukta olmamalıdır.

Konferans başlamadan önce sunucu görevindeki bir kişi, konuşmacının kısa özgeçmişini okuyarak dinleyicilere konuşmacıyı tanıtır.

Konferans şöyle bir planla sunulabilir: 1- Protokol ve seyirciyi selamlama ve seslenme, 2- Konferansın konusu ve gayesi, 3- Konunun kısaca özeti, 4- Konunun açılımı, 5- Sorulabilecek soruların cevapları 6- Sonuca götüren notlar 7- Sonuç.

6 Muhammet Bozdağ , www.yetenek.com

ÖRNEK METİN:

YUNUS EMRE[7]

Ahmet Hamdi TANPINAR

Aziz Dinleyicilerim,

Pek az şair Yunus kadar isimsizin biraz ötesinde yaşamıştır. O, hüviyeti kolayca nüfus kağıdına sığmayanlardandır. Dün, hakkında adından, şeyhinin adından, doğduğu söylenilen yerlerden, birkaç muasırından başka bir şey bilmiyorduk. Bugün ise elimizde Fuad Köprülü'nün çalışmalarından başlayarak bize bir yığın çok sarîh bilgi veren çeşitli metodlarla yazılmış bir kütüphane dolusu araştırma ve tahlil var. Fakat Yunus bu bilgilerin hemen hepsini âdeta inkâr etmekten hoşlanır. Aşk meydanına soyunurken, fâni varlığını sanki bırakmış gibidir. O Türkçe'nin içinde uçan bir yıldız olmağı, öyle görünmeği tercih etmiştir. Aşağıda söyleyeceğim gibi, kendisiyle, seçtiği adıyla çok manalı bir yerinde bulunmama sembolüdür. Gelenek onu yedi, sekiz mezarda yatar gösterir. Hangisinin hakiki mezar olduğu tarihçiler için hakiki mesele olmuştur. Fakat bunu gereği gibi bildiğimiz zaman dahi onu oraya bağlayamayız. Şüphesiz Sakarya kıyılarından doğdu. Fakat her yerde doğmuşa benzer. Eseri de böyledir. Adına iki bine yaklaşan şiir izafe edilir. En sıkı dil ve muhteva tenkidi bile bunları ancak altıda, yedide birine indirir. Halbuki o, kırk, elli mısra ile bize gelmeği tercih etmiştir. Ve bu kırk elli mısra, tarih ve zaman fikrine meydan okuyan mısralardır. Bu mısralarla şair, devrinin ötesinde her zamanın dili ve zevkiyle ve şüphesiz her nesil ve her hayat görüşü için konuşur:

Ben giderim yana yana
Aşk boyadı beni kana
….
Elinde âsâsı hurma dalından
Yemen ellerinde Veysel Karanî
….
Ölümden ne korkarsın
Korkma ebedî varsın

gibi beyit ve mısraları hangi devre sokabilirsiniz? Onlar kendi üstünde toparlanmış Türkçe'nin her zaman için taze çiçeğidirler. Hayatının öbür hususiyetleri de böyledir.

Ondan bahsedilirken Barak Baba, Tapduk Emre, Hacı Bektaş, Sarı Saltuk gibi bir yığın insan adına sık sık rastlarız. Bugün bunlara Şeyh Ebülvefa'nın adı da katıldı. Yarın şüphesiz daha birçok adlar gelecek ve biz bu yumuşak ruhlu dervişin halkası olduğu bü-

7 *Edebiyat Üzerine Makaleler,* Haz. Zeynep KERMAN, Dergah Yay. İstanbul 1978, s. 142.

tün geleneği öğreneceğiz. Fakat ne çıkar? Hiç biriyle onun şiirini izah edemeyiz. Hiçbir sözü dilimizde bir sevgi ve ruh rüzgârı gibi esen, birdenbire Türkçe'nin ortasında saf altın gibi külçelenen ve gülen bu mucizeye bir sebep veya başlangıç gibi gösterilemez. O daima tek başınadır. Eğer muhakkak bir kalabalığa katılacaksa, bu kalabalık şüphesiz kendisinden sonra gelenler, yaptığı işi devam ettirenlerdir. Baki'dir, Nedim'dir, Fuzulî, Şeyh Galib, Haşim, Yahya Kemal'dir.

Hatta muasırı olan adlı sanlı Mevlâna ile his ve düşünce yakınlığı dahi bu belirlikler ötesi yaşamağı, bu yalnız başınalığı bozamaz.

Burada ufak bir muhasebe yapmama müsaade edin. Mevlâna şüphesiz bütün bir saltanattır. Fakat arkasında son dalı olduğu bütün bir hanedan şeceresi vardır. Yunus'un hanedanı kendisi ile başlar. Meğer ki lehçe itibariyle uzak ve arkaik akrabası Ahmed Yesevî'yi hatırlayalım. Fakat Yesevî'nin eseriyle Yunus'un şiiri arasında bu sanatta esas olan dil zevkinin aydınlığı vardır. Yunus yaptığını bilen ve bunu bildiği, böyle istediği için yapan şâirdir. Tek kelimesiyle şâirdir.

Bütün bu saydıklarım, gün geçtikçe hayatı hakkında çok sarîh bilgiler edindiğimiz bu şairi kendiliğinden her türlü sarahatin ötesine çıkarırlar ve gün ışığında bir masal yaparlar. Onun içindir ki, evliyâ tezkirelerinde rastladığımız ve biraz da tasavvur edenlerin safdilliğine şaşırdığımız menkıbeler, onda büsbütün başka ve hatta çok belirli mana kazanırlar.

Bu masal adıyla başlar. Yunus adında kendisinden evvel gelmiş bir sofi var mıdır, bilmiyorum. Ben her halde şimdiye kadar rastlamadım.

Yunus Peygamber'in hikâyesini hepimiz biliriz. O bir balığın karnında günlerce kalan ve orada pişmanlık yaşları döktükten sonra ışığa dönen insandır. Bu macerayı karanlığın yuttuğu ve karanlıktan dönen insan diye hülâsa ederiz. Yunus bu adı benimsemekle şüphesiz bu peygamberin çilesini ve talihini benimsemiş oluyordu. Filhakika Tapduk Emre'ye intisabı, dergâhında kalışı, oradan ayrılışı, tekrar gelişi ve nihayet izin alıp inanlar arasına bu sefer onları irşat için yeniden girmesi, bütün bu kaybolma, kapanma, yeniden ve başka hüviyetle doğma hikâyesi, hep bu adın etrafında toplanabilecek vâkıalardır. Şurasını da hatırlatayım ki, o devirde Anadolu'da yaşayan sofi ve dervişlerin hemen hepsi Türk ad ve lakap taşırlardı. Çok muhtemeldir ki, Yunus bu adı kendisi seçmiş olsun, yahut da bu tesadüf bütün hayatına istikamet versin. Ben yine Peygamber Yunus'un balığın karnına coşkun bir fırtına yüzünden düştüğünü göz önünde tutarak birinci şıkka ihtimal veriyorum. Fırtınanın yerini burada Moğol istilasının hakiki bir cehennem yaptığı, doğduğu bu 13. asır ortası tutar. Erenlik yolunda kaydettiği merhaleyi:

Taptuğun tapusunda kul olduk kapusunda
Yunus miskin çiğ idik piştik Elhamdülillah

diye anlatan ve kendi eserini:

Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sîgaya çeker bir Molla Kasım gelir

diyerek açıkça tenkit eden bu cinsten bir sembolizm, bu dikkat daima beklenebilir. Ortaçağ daima şaşırtıcı, daima iç içe ve daima semboller peşindedir. En ince ve gizli en coşkun onda daima birleşir. Zaten tarikat ve tasavvufta sembol esastır.

Kaldı ki, tasavvuf sistemini bütün incelikleriyle anlatan o şiirler, devrinin mühim eserlerinden olan Risale-i Nushiyye'nin kendisi bize zamanının bütün ilmiyle beslenmiş gerçekten müstesna bir zekâyı, üstün bir entellektüaliteyi açıkça gösterirler. Fakat zekâ ve zihnî meleke, Yunus'un hâkim hasleti değildir. O, her şeyden evvel bir kalp adamıdır. O, insan talihini kendi içinde bütün acıklı ve yüksek taraflarıyla bulanlardandı. Devriyle olan diyalogu bu kalp kuvvetiyle, onun verdiği yalnızlık duygusuyladır.

Dilimize ve ruhumuza gurbet kelimesini –tasavvuf yoluyla olsa da- aşılayan odur. Hangimiz, gurbet deyince o güzel kıtayı hatırlamayız:

Bir garip öldü diyeler
Üç günden sonra duyalar
Soğuk su ile yuyalar
Şöyle garip bencileyin

Yunus'da gurbet, sevginin yalnızlık aynasıdır. Biz sevdiğimiz nispette yalnızızdır. Yalnızlığımız nispetinde kâinatla birleşir, kucaklaşırız. Yunus'un şiirinde ölümün aldığı o geniş ve az rastlanır yer de buradan gelir.

Bu şâir, insan hayatını metafizik bir endişede hülâsa etmesini biliyor ve onu ancak içimizden yenebileceğimizi bize öğretiyordu.

Moğol istilâsının kan ve ateş çağında, o bitmez tükenmez ıstırap, ölüm, hastalık, açlık ve ümitsizlik cehenneminde yaşayan insanlar bu sevgiye, tahammülü imkânsız realitenin ötesinde açılan bu geniş ve rahmanî ümit kapısına ekmek ve su kadar, rahat yastık ve uyku kadar muhtaçtılar.

Devrini gördük, şimdi aksiyonunun biraz daha tayin edelim. Bu seyyal ruh, bu iç âlem fâtihi:

Bir ben vardır benden içre

Diyerek bizi maddemizin ötesinde ve onun dayanağı bütün bir âlemi açan bu şairi, iki insanın arasında mütalaa etmek daima faydalıdır. İkincisi ile olan münasebeti ile asıl aksiyonudur. Ben Orhan Gazi'yi ve onunla beraber ikinci imparatorluğu kurmağa çalışanların hiç birini Yunus'tan ayıramadım. Ne zaman Orhan Gazi'nin çehresine biraz eğilsem, orada Yunus Divanı'ndan aksetmiş çizgiler görürüm ve bütün o fütûhâtların arkasında bu ruh kasırgası ile Türkçe'de doğan yapıcı değerler dünyasını selamlarım.

OKUMA METNİ:

ŞİİR ÜZERİNE BİR KONFERANS[8]

Orhan Veli KANIK

Karşınızda şiir hakkında birkaç söz söylemek fırsatını elde ettiğim için mutluyum. Ama üzülüyorum da. Güzel, belki de kıymetli saatlerinizi benim saçma sapan sözlerimi dinleyerek öldüreceksiniz. Çarşıda, pazarda görülecek işleriniz olabilirdi, deniz kenarında dolaşabilirdiniz, eğlenceli bir yere gidebilirdiniz. Sizin halinizi ben de sizin kadar bilirim. Bakmayın karşınıza bir konferansçı olarak çıktığıma; ilk defa konferansçıyım. Senelerdir ben de dinleyiciydim. Hiçbir konferansa zevkle gittiğimi hatırlamam. Üstüme bir ukalalık çöker ki hiç sevmem. Konferansa gitmekle bilimi, sanatı yahut felsefeyi okuyormuşum gibi olurum. Biz aydınlar da bu türlü vazifeleri ihmal edersek o zavallıları kim düşünür, diyormuşum sanırım. Sonra, konferansın bir esaret oluşu da hoşuma gitmiyor. Konuşamazsın, çıkıp gitsen ayıp olur. Sırası gelmişken söyleyeyim; içinizde sıkılacaklar varsa o özgürlüğü kendilerine lütfen şimdiden bağışlasınlar.

Bugünlük niyetim, size, son zamanlardaki şiir dedikodularından bahsetmek. Gazeteleri takip ediyorsanız farkındasınızdır. Şiir meselesi San Fransisco meselesinden sonra hemen başta geliyor. İlk dedikodu da Ankara'da sarfedilmiş bir söz üzerine, "Şiirden yalnız şairler anlar." Sözü üzerine çaktı. Böyle bir söz söylendimi, *söylenmedi mi bilmiyorum ya, neyse, şiirden kimler anlar? Bu konu üzerinde yine duracağım. Yalnız muhakkak olan bir şey var. Daha doğrusu benim düşüncem. Okuyup yazması olup da şiirden anlamamaya razı olacak adam yoktur gibime geliyor. Bunun öteden beri farkındayım. "Vazgeçemediğim" adlı kitabım hakkında yazılan yazılar öteden beri bildiğim bir gerçeği bana bir daha hatırlattı. Mizah muharrirlerini bir tarafa bırakalım. O iş onların geçim yolu. Ama, ötekiler. Yani işi bir edebiyat meselesi olarak ele alanlar şiirden anladıklarına inanmamışlar mı? İnanmasaydılar yazamazlardı. Demek ki inanıyorlar. Peki, anlıyorlar mı? Anlamaları da mümkün, anlamamaları da. Anlamıyorlarsa anlamadıklarını kim fark edecek? Herhalde kendileri değil. Bu iş kendilerinden daha anlayışsız olanlara da düşmez. Onlar "anlıyoruz" deyip rahat edebursunlar, ama, öteki insanların, bu manzaraya bir türlü tahammül edemeyen insanların hali ne olacak? Onlar da ellerinin erdiği, güçlerinin yettiği kadar bir şeyler söylemeye çalışıyorlar. Ama, bu gayret neye yarar, bilmem. Çünkü kör olası sanatın ne ölçüsü var, ne de tartısı.*

"Şu şiir beş okka güzel, öteki yarım derece fena, şu eleştirmen üç metre anlıyor, beriki dört santim noksan anlıyor" diyemiyorsun. Bu iş kimin aleyhine acaba? Kırabilir, böyle bir ölçünün olmasını belki de onlar benden çok isterler. Evet, mutlaka benden çok isterler. Zaten "Bunda ne vezin var, ne kafiye, ne teşbih, ne istiare, ne mecaz, ne müba-

8 *Nesir Yazıları*, İstanbul 1953.

lağa; demek ki şiir değil." Diyenler hep o ölçü fikrinin esiri insanlar değiller mi? Bütün kıyamet de o ufacık ölçülerinin ellerinden gittiğini görmelerinden kopmuyor mu? Ama ben gerçek şiirin ölçüsünü arıyorum. "Vezin yok, kafiye yok, teşbih yok, mübalağa yok; o halde şiir yok." Diyenin değil, "Vezin var, kafiye var, teşbih var, mübalağa var, ama şiir nerede?" diyecek olanın ölçüsünü. Elimizde şimdilik böyle bir ölçü bulunmadığına göre şiir yazdığımız yahut şiirden bahsettiğimiz için ihtimal biz de onlar kadar suçluyuz. Zaten onlara sorarsanız bizimki usta hırsızın ev sahibini bastırması cinsinden bir şey. Ben şiiri onlardan iyi bildiğimi şayet biliyorsam kime anlatabilirim ki? Kötü şair olmaktan geçtim, çoğuna şair olduğumu bile kabul ettiremiyorum. Hoş, hiçbir şeyden anlamadığını kabul ettiğim insanın beni kabul etmemesi, etmesinden hayırlıdır ya. Hani şu son sözü bir parça da yiğitlik bende kalsın diye söylemişimdir. Yoksa, ne yaparsam yapayım, o düşünüşteki insanlara ne kendimi, ne de fikirlerimi kabul bilirim.

4. PANEL:

Toplumu ilgilendiren bir konunun dinleyiciler önünde, sohbet havası içinde, biri başkan olmak üzere, 3–5 kişiden oluşan uzmanlar tarafından tartışıldığı tek oturumlu konuşmalardır.

Panelde bir karara ve sonuca varmaktan çok, konunun farklı görüşteki kişilerce değerlendirilmesi, değişik bakış açılarının sunulması esastır. Konuşmacılar uzmanı oldukları konunun ayrı birer yönünü ele alırlar.

Konuşmacılar, dinleyicileri cepheden gören bir masanın çevresinde konuşmalarını yaparlar. Konuşmalar, panel başkanının verdiği sıraya ve süreye göre yapılır. Başkan, önce varsa önce protokolü, sonra da dinleyicileri selamlar, konuşmacılara sırasıyla 15–20 dakikalık söz hakkı verir, konu başlıklarını hatırlatır, sürelerini belirler. Süreler aşıldığında ikaz eder. Konuşmaların sonunda toparlayıcı bir konuşma yapar. Panel oturum başkanı, aralarda, özetlemeler yapar ve konuya yönelik görüşlerini, uygun nükteler katarak dinleyicilerin gülümseme ve rahatlamasını sağlar. Panelin sonunda, dinleyiciler panel üyelerine soru sorabilirler. Dinleyicilerin soruları yazılı olarak verildiyse, soru kâğıtlarını düzenler ve soruyu muhatabı olan konuşmacıya yönlendirir. Panel başkanı, soruları yazılı olarak alabildiği gibi, doğrudan sözlü olarak da sormalarını isteyebilir. Yalnız oturum başkanı, sözlü soru fırsatı verildiğinde bazı dinleyicilerin panelden daha uzun ve bilgiçlik taslayarak gereksiz polemiklere girebileceklerini de göz önünde bulundurmalıdır. Tartışma dinleyicileri de içerirse o zaman panel, forum şekline dönüşür.

Sorular, önceden belirtilen süre dolduğunda veya tartışılan konunun dışına taşmaya başladığında panel sona erdirilir. Panelin kapanış konuşması, oturum başkanı tarafından konuşmacılara ve dinleyicilere teşekkür edilerek yapılır ve böylece panel sonlandırılır.

Dinleyici Olarak Nasıl Soru Sormalıyız?

Konferans, Panel, Sempozyum ve Açık Oturum gibi türlerde, dinleyiciler başkanın koyduğu kurallar çerçevesinde konuşmacılara soru sorabilirler. Konuşmacının anlatmayı unuttuğu, "5 N 1 K" diye kısaltılan (Kim, nerede, nasıl, niçin, ne zaman, nerede) gibi soruları da konuşmacıya yöneltebileceğimiz gibi, Dinlerken açık ve belirgin olmayan karmaşık ifadelere tanık olan dinleyici, bunları daha iyi anlayabilmek için soru sorabilirler. Soru sormanın temelinde merak duygusu vardır.

Şunu da unutmamak gerekir ki medenî cesareti olan dinleyiciler soru sorabilir. Bundan daha önemlisi de alt yapısı, bilgi birikimi yüksek olan dinleyici de kendisinde sorma cesareti bulabilir. Ancak, bir konuşmacıyı dikkatle dinleyerek, önemli cümleleri not alıp konu üzerinde daha önceden hazırlık yaparsak soru sormamızı kolaylaştıracak ve kendimize cesaret gelecektir.

Soru, sormuş olmak için de soru sorulmaz. Her soru, anlatılan konuyu daha anlaşılır bir duruma getirecek yönde olmalı ve konuya katkıda bulunmalıdır.

Kısacası, karmaşık ve anlaşılması güç ifadelere yönelik soru sorabileceğimiz gibi, anlamca kapalı kalmış bir konuya örneklendirilmesini isteyebiliriz. Yoğun ve karmaşık ifadeleri, konuyu daha kolay anlaşılır duruma getirebilmek için konuşmacıya soru yöneltebiliriz.

5. SEMPOZYUM (BİLGİ ŞÖLENİ):

Bir konunun çeşitli yönleriyle birden fazla oturumda, konunun uzmanı kimseler tarafından yapılan seri konuşmalara sempozyum denir. Sempozyum, diğer konuşma türlerine göre daha ilmî ve ciddî bir sohbet havası içinde geçer. Konuşmacılar, konuyu kendi uzmanlık ve ilgi alanları açısından ele alırlar. Mesela eğitim konusu ele alınmışsa bu konu idareci, öğretmen, veli, psikolog, sosyolog v.s. çerçevesinden dinleyenlere aktarılır. Sempozyumda amaç, konuyu tartışmak değil, uzmanları tarafından olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirerek çözüm yolları bulmaktır.

Sempozyum birden fazla oturumdan oluşur. Her bir oturum, panel gibidir. Sempozyumun ilk gününde her biri konferans gibi olan açılış konuşmaları vardır. Genellikle açılış konuşması, şeref konuğu tarafından yapılır. Bu konuşmacı, alanının kıdemlilerinden seçilir. Sempozyum sonundaki kapanış oturumunda, çıkan sonucu dinleyicilere aktarır. Bütün bildirilerin yer alacağı bir kitap hazırlanır; bu kitap, daha sonra katılımcılara gönderilir.

Konunun önemine ve uzunluğuna göre oturumlar halinde, aynı anda birden fazla salonda veya tek salonda birkaç gün boyunca da sürebilir. Dinleyici, ilgi-

lendiği konuları, program kitapçığından takip ederek hangi salonda hangi konuşmacıyı dinleyeceğini belirler. Genelde bu tarz sempozyumlar akademik konularda olur ve üniversiteler düzenler. Özel ve kamu kurumların yanında, sivil toplum kuruluşları da sempozyum düzenleyebilirler.

Sempozyumu düzenleyen kurumun amiri, en az üç ay önceden bir sempozyum yürütme kurulu ve sekreterlik birimi oluşturur. Bu kurul ve sekreterlik birimi, program içeriğini hazırlar; kimlerin konuşmacı veya konuk dinleyici olarak çağrılacağına karar verir. Gerekli yerlere duyuru ve davetler gönderir. Katılımcı ve konukların yeme-içme, barınma yerlerini belirler ve taşıma işlerini organize eder.

Birkaç gün süren sempozyumlarda, eğer destekleyici firma bulunmamışsa, katılımcılardan kalma yeri ve yemek masrafları için ücret talep edilebilir. Konuşmacı katılımcılara çanta, ajanda kalem v.s. gibi hediyeler verilir. Açılış akşamı toplu yemek verilebildiği gibi, son gün çevreye gezi düzenlenebilir.

6. FORUM:

"Forum" kelimesi, eskiden Roma'da halkın toplanarak çeşitli konuları görüştükleri yer olarak bilinir. Günümüzde ise bir başkanın yönetiminde, toplumu ilgilendiren bir konunun dinleyicilerin de söz sırası alarak konuşma kuralları içerisinde yaptıkları tartışmalar, konuşmalardır.

Forum, tek başına bir tür olmayıp, panel, açık oturum gibi türlerin sonunda yapılan "tartışma" bölümüdür. Amaç sadece uzmanların tartışmalarını dinlemek eğil, dinleyicilerin de düşüncelerini ifade etme fırsatı oluşturmak ve çok sesliliğin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Forumda konuşmaların sonunda belli bir karara varılması ve düşünülen bir sonucun ortaya çıkmasını sağlamak gibi bir düşünce yoktur.

Başkan süreyi ve konuşmacılarla dinleyicilere söz hakkı verirken de sırayı belirler. Başkan konuyu açıkladıktan sonra, konuşmacılar sırasıyla görüşlerini ortaya koyarlar, sonra da dinleyicilerle birlikte tartışma ortamı içerisine girilir. İşte bu tartışma bölümüne "forum" diyoruz. Başkan, görüş bildirenleri dikkatle dinleyerek hem konuşmacılara hem de dinleyicilere eşit sürelerle söz hakkı vermelidir. Ayrıca konunun farklı yönlere sapmamasına dikkat etmelidir.

Forum, dinleyicilerin katılımıyla daha canlı bir ortam oluşur ve dinleyicilerin konu üzerinde daha aktif düşünmelerini sağlar, foruma davet edilen uzmanların görüşlerine de müracaat edilerek konu hakkında ortaya çıkabilecek yanlış anlayışların önüne geçilir. Esasen forumdan amaç belli kararlara varmak değil, konuyu değişik anlayışlarla farklı boyutlarıyla ortaya koymaktır. Bu da dinleyicilerin bakış açısını genişletecektir.

Forumda söz alan dinleyiciler, konuyla ilgisi olmayan özel sorunlarına değinmemelidir. Sorular kısa, açık ve net olmalı, tartışma saygı kuralları içerisinde, kırıcılıktan uzak, samimi bir hava içerisinde yapılmalı, tartışmadan beklenen amaca yardımcı olunmalıdır.

7. AÇIK OTURUM:

Geniş kitleleri ilgilendiren bir konunun, uzmanlar tarafından bir başkan yönetiminde dinleyici grubu önünde tartışılmasıdır. Önceden belirlenmiş bir konu hakkında değişik fikirlere sahip kişilerin bir araya gelerek konuyu çözümlemek, kendi görüşlerini açıklamak için yaptıkları hazırlıklı konuşmadır. Açık oturum büyük bir salonda dinleyiciler önünde yapılabileceği gibi stüdyoya davet edilen dinleyiciler önünde veya dinleyici grubu olmadan da radyoda veya televizyonda yapılabilir.

Açık oturumda tartışılan konular, toplumu ve kamuoyunu yakından ilgilendiren türde olmalıdır. Konuşmacılar, önceden bir konuşma metni hazırlamak durumunda değildirler. Yalnız konuyla ilgili hazırlık yaparak, konuyla ilgili belgeleri yanlarında getirirler ve bilgi kaynaklarını açıklarlar.

Açık oturum yöneticisi durumunda olan başkanın önceden konu hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Başkan önce konuyu açıklar, sonra konuşmacıları tanıtır ve sırayla söz verir. Konuşmacı sayısı üç ile beş kişi arasında olabilir. Başkan, bütün konuşmaları çok dikkatle takip eder ve başından sonuna kadar konuşmalara ve tartışma ortamına hakim olmaya çalışır. Ayrıca başkan, konuşmacıların açıklamadıkları noktalara açıklık getirir veya konuşmacıların açıklamalarına yardımcı olur ve onlara hatırlatmalarda bulunur. Başkan, sırasıyla ve dönüşümlü olarak konuşmacılara sorular yöneltir, gerektiğinde kısa bir değerlendirme yapar. Açık oturum bittiğinde başkan konuyu toparlayıcı bir konuşma yapar ve özetler; söylenenler arasında bağlantı kurar. Başkan, konuşmacılara verdiği konuşma sürelerinde eşit davranmalı ve adil olmalıdır.

Tartışma boyunca tarafsız olmak, konuşmacılara verilen süreyi dengeli bir şekilde ayarlamak, tartışma kurallarının dışına çıkılmasını engellemek yine başkanın görevleri arasındadır. Tartışmanın akışı içerisinde dinleyicilerden gelen soruları yazılı olarak alıp dinleyici adına sorar veya dinleyiciye söz hakkı vererek sorusunu sorma fırsatı verir.

ÖRNEK METİN:

HAS EDEBİYAT KUŞATMA ALTINDA

Yayın dünyası, son beş-on yılda yeni bir dönemece girdi. Edebiyat, kendi dışında birtakım değerlerle konumlandırılıyor artık. Şiirin popülerleştirilmesine, yazarların birer pop yıldızı gibi sunulmasına, son dönemde ucuz kitap ve komplo teorisi "roman"ları furyası eklendi. Zaman Kitap, neredeyse tozun dumana karıştığı, 'edebiyat dışı'nın edebiyat eseri gibi sunulduğu bu karmaşayı, bir açıkoturumla tartışmaya açtı.

Can Bahadır Yüce'nin yönettiği, Hilmi Yavuz, Selim İleri, Zeki Coşkun ve Ali Çolak'ın katıldığı açıkoturumda varılan sonuç çok da ümit kırıcı değil: Has edebiyat kuşatma altında ama sel gider, kum kalır!..

Can B. Yüce: *Son yıllarda edebiyat ve yayın dünyası yeni bir dönem yaşıyor. Pek çok başka unsur edebiyatı şekillendiriyor artık. Bütün bunlar, edebiyatı olması gerekenden farklı bir düzleme çekiyor. Edebiyatın artık edebiyat dışı öğelerle değerlendirilmeye başlandığını söylemeye bile gerek yok. Bu tabloya nasıl yaklaşmak gerekiyor? Durum çok mu umutsuz?*

Hilmi Yavuz: *Önce bu saptamanın Türk edebiyatının bütününü kuşatıp kuşatmadığını tartışarak başlamak gerekiyor. Belki salt roman açısından önemli bir değişim yaşandığı söylenebilir. Buna karşılık, Türk şiirinde bizi kaygılandıracak türden olumsuz değişimlerin yaşandığını söyleyemem. Şiirde de birtakım değişiklikler oldu; ama romandaki kadar değil. Öteden beri Türkiye'de romanla, özellikle niteliksiz okur arasında birebir ilişki kurulduğunu ve büyük problemin burada düğümlendiğini düşünüyorum. Türkiye'de nitelikli okur sayısı taş çatlasa 5 binle 10 bin arasındadır. Eğer bir kitap 100 bin, 200 bin, 500 bin, 1 milyon satıyorsa yani nitelikli okurun tavan sınırını aşacak niceliğe ulaşıyorsa, o kitabın nitelikli okurla buluşmadığını varsaymak zorundayız. Nitelikli okur, kendi edebiyat beğenisi olan, okuyacağı kitabı bu beğeniler doğrultusunda seçen kişidir. Niteliksiz okur ise belli bir edebiyat beğenisi olmayan, kendi dışındaki birtakım nedenlerle -ki burada belirleyici olan kamuoyudur, medyadır- öne çıkardığı kitapları satın alan kişidir, okuyan demiyorum. Dolayısıyla, niteliksiz okurun nitelikli okurdan sayıca fazla olması anlaşılabilir bir şeydir. Bence asıl problem, niteliksiz okurun edebiyat değeri taşıdığı düşünülen romanlarla buluşuyor olması. Bu çok önemli. Niteliksiz okurun satın aldığı bu kitaplar ne kertede yazınsal değer taşır? Ben, yazınsal değer taşımadığını düşünüyorum bunların. Çok açık söyleyeyim, bir yapıtın değeri, onu satın alarak oku-*

yan okurun niteliğiyle birebir ilişki içindedir. Bu ilişki göz ardı edilerek bir yapıtın yazınsal bir değeri olduğu söylenemez. Çünkü yapıta yazınsal değeri veren, yapıtın kendisi kadar onu okuyan kişilerin niteliğidir. Son yıllarda niteliksiz okurla buluşan romanların sayısındaki artış, Türkiye'de özellikle roman açısından edebiyatın çok büyük bir çıkmaza girdiğinin kanıtıdır.

Can B. Yüce: *Sosyolojik açı demişken, şunu sormak gerekir: Bu tür edebiyat dışı kitaplar hangi ihtiyaçtan doğuyor ya da neye cevap veriyor?*

Zeki Coşkun: *Ben, Hilmi hoca kadar iyimser değilim. O, kitabın alıcıyla anlamlandığını, değerlendiğini, biçimlendiğini söyledi. Ben sözü edilen süreci biraz daha geri götürerek bunu bir anlamda modern edebiyatın, modern düşüncenin tashihi olarak görüyorum. Hocam belki şiir sevgisinden dolayı, şiir için böyle bir tehlikenin olmadığını söyledi. Oysa bu kitlesel tüketimin, romandan önce şiirde biçimlendiğini söyleyebiliriz. Örneğin, 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren özellikle bu yerel radyoların sohbet programlarında bir şiir patlaması yaşandı. İşte, 'Bizimle bir şiirinizi paylaşır mısınız?', gibi… Sonra bu, televizyona sıçradı; dizilerde, iki klip arasında… Hatta programlar içinde şiir matinesi gibi atraksiyonlar kendini gösterdi. Üstelik bunlar yeniden üretilmiş şiirler olabiliyordu, örneğin klişeleri olan, aforizmalara gelen, Özdemir Asaf'tan Behçet Necatigil'den aşina olduğumuz şiirlerin altının üstüne getirilerek yeniden üretildiği şiirler ya da Atilla İlhan türevi şiirler olabiliyordu. Burada bir kırılma var. Hayatında hiç şiir yazmamış insanlar, kitlelerin gözünde en büyük şair olmaya başladı. Stand-up'ın yanında şiir okuyan insanlar çıktı. Kitleler, şiir deyince bir söylem biçimini ve bir insan tipini algılamaya başladı. Bunun nedenleri tartışılabilir; ama edebiyatın kendi varoluş alanlarının değişmesiyle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Roman, doğuşundan itibaren zaten kitlesel bir anlatı, yani endüstri devrimiyle bağlantılı bir şey. Matbaa olmadan romandan söz edemezsiniz. Hatta romanın doğuşundan itibaren klasik edebiyatçılar romanı, kitleleri eğlendiren bir tür olarak görmüşler; edebiyat dışı olarak nitelendirmişlerdir.*

19. yüzyılda hayatın mevcut formlarından çıkınca, cinli perili hikâyelerin, mitosların yerini nasıl cinayet romanları almışsa bugün de komplo teorileri var.

Hilmi Yavuz: *Zeki'nin söylediğine bir ekleme yapmak istiyorum: Şiirde de böyle bir dönüşüm görüyorum; ama çok önemli bir noktayı göz ardı etmemek koşuluyla. Bugün şiirin kitleselleşmiş olan kesimi, edebi bağlam içerisinde sözü edilen şiir değil. Örneğin İbrahim Sadri'yi, Yusuf Hayaloğlu'nu ve onların okuduğu şiirleri edebiyat izler çevresinin kabul ettiği kimlikler olarak öne sürmek mümkün değil. Fakat romanda durum farklı. Bugün Orhan Pamuk fenomeni, Ahmet Altan fenomeni var. Bu insanlar, edebiyat izler çevresinin de içinden yazıyormuş gibi sunulan kimlikler. Orhan Pamuk, Ahmet Altan edebiyatçı kabul ediliyor. Ama Yusuf Hayaloğlu, İbrahim Sadri edebiyat izler çevresince şair olarak kabul edilmiş değil ki! Yani bunların yazdığı şiir değil aslında. Şiirin kitleselleşmesi diye bir şey söz konusu değil, ben şiir saymıyorum bunları.*

Zeki Coşkun: *Ben de bir zamanlar 'şiirin travestileşmesi' olarak değerlendirmiştim.*

Hilmi Yavuz: *Aynen öyle.*

Ali Çolak: *Dıştan merkeze doğru bir kuşatma var ama burada.*

Hilmi Yavuz: *Hayır, şiir kuşatılmıyor. Zaten bu insanlar öteden beri var ve şiir yazıyor. Ama bunların şu ya da bu şekilde yazınsal değer taşıdıkları ya da bu kimliklere edebi kimlik atfedilmesi gibi bir durum söz konusu olmadı. Ben hiçbir Türk şiiri antolojisinde Yılmaz Erdoğan'ı, Kerem Alışık'ı görmedim. Ama bir Ahmet Altan, Orhan Pamuk, İnci Aral öyle değil. Yani şiirin kitleselleşmesiyle romanın kitleselleşmesi arasındaki fark bence çok önemli.*

Can B. Yüce: *Şiirden tekrar romana dönersek, Selim İleri'nin söyleyecekleri olmalı. Son birkaç yılda romanın öne çıkmasını, bu patlamayı siz nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu kitaplar ulusalcı, milliyetçi dalganın bir ürünü mü yoksa para kazanmayı düşünen 'zeki çocuklar'ın akıllıca bir buluşu mu? Bir romancı olarak bu konuda ne söylersiniz?*

Selim İleri: *Bu kitapların hiçbirini okumadım, merak etmiyorum. Edebiyatın içerisinde saymıyorum. Hilmi'nin 'beş bin, taş çatlasa on bin nitelikli okur vardır' demesine de yüzde yüz katılıyorum. Bence asıl mesele, bu on bin okurun, ben edebiyata başladığım tarihten bu yana hâlâ on bir bine çıkamamış olması. Bunun çok önemli bir sorun olduğunu düşünüyorum. Sebebi ne acaba? Türkiye'de nüfus artıyor ama edebiyat okurunun sayısı aynı, belki de bizim yıllarımıza oranla azalmış durumda. Geçen sene Ömer Türkeş ile program yapmıştık, orada söylediğine dayanarak söylüyorum: Dört yüz küsur roman basılmış bir yıl içerisinde. Bu, çok acayip bir rakam. Roman veya değil; ama roman adı altında basılmış bir kere. Ben bu patlamanın yalnızca bir talebi karşıladığına inanmıyorum. Basım olanaklarının teknik açıdan kolaylaşması da rol oynuyor. Bizim yetiştiğimiz yıllarda bir kitabın basılıp basılmayacağı ciddi bir sorun olurdu. Anılarımda da anlatmaya çalıştım; Oğuz Atay çapındaki bir adam, Tutunamayanlar gibi şimdi değeri konusunda herkesin birleştiği bir kitabını bastırtamadı. Yayınevi yayınevi dolaştı. Başka bir örnek Selçuk Baran. Hatta Attila İlhan, Kurtlar Sofrası kitabını üç dört yıl bekletmek zorunda kaldığını anlatıyor okurla buluşturabilmek için. Ama bugün öyle değil. Kitap ucuza mal edilebilir bir noktaya getirildi. Bu iyi bir şey, ama bir açıdan da çok kötü. Artık seçme duygusu yok yayınevlerinde.*

Can B. Yüce: *Peki, öykü için ne söyleyeceksiniz? Öykü bu süreçte kendini biraz daha korumayı başardı galiba.*

Selim İleri: *O düşünceyi galiba ilk ben ortaya attım. Öykü, bugün kendisini koruyor. Fakat şunu görüyorum: Değişik yaş gruplarından edebiyatçılar bir araya geldiklerinde, konuştukları konu bir süre sonra kitaplarının kaç adet bastığına geliyor. Gerçekten o kadar basit mi? Başka bir şey konuşulmaz oldu. Bu beni çok sıkıyor. Mümkün olduğu kadar bunun dışında kalmak istiyorum. Maalesef birçok genç yazar arkadaşımızda bunu görüyorum. Tek ölçü çok satmak veya reklamlarda, ortalıkta gözükmek.*

Hilmi Yavuz: *Selim'in söylediklerine dikkat çekmek lazım. Aslında 11 Eylül romanlarını, gençlerin yazdığı Metal Fırtına gibi kitapları konuşmamalıyız. Bunların çok*

satması veya Zeki'nin deyişiyle çok dolaşıyor olması, benim için hiçbir mana ifade etmiyor. Bunlar edebiyat değil. Ama asıl önemli olan, edebiyat adı altında sunulanların gerçekten edebiyat değeri taşıyıp taşımadıklarını tartışmaktır.

Can B. Yüce: *Ali Çolak da köşesinde birkaç kere yer vermişti bu konuya. Yazarın bu çok satma furyasında gizemini yitirdiğini söylemişti. Peki, bunun has edebiyata zararı ne? Has edebiyatla buluşacak okuru engelliyor mu bu kitaplar?*

Ali Çolak: *Evet, son yedi sekiz yılda yaşanan dalga, has edebiyata büyük zarar verdi. Ben böyle düşünüyorum. Bu tür romanları yazan arkadaşların niyetlerini bilemem. Belki para kazanmak, belki bir yerden edebiyata eklemlenmek. Ama ben bu konuda okurun yanıltıldığını düşünüyorum. 15-16 yaşındaki gençleri düşünün veya gerçek edebiyat ürünleriyle tanışmamış okurları. Kitap alıp okumak istiyorlar, karşılarında roman adı altında yığın yığın kitap görüyorlar. Bu gençler, neyin roman olduğunu neyin roman olmadığını ayırt edecek düzeyde ya da birikimde insanlar değil. Okudukları bütün dergilerde, gazetelerde roman diye sunulan bir nesne ile karşılaşıyorlar ve onu alıyorlar. Bu kitaplara 'roman' deme yetkisini kim nereden alıyorlar? Roman denebilir mi bunlara? Önce yazar billboardlara çıktı, arkasından yatarak pozlar verdi. Yazarı bir nesne olarak öne sürdüler. Ardından bir furya daha: İlk elli bin, ilk yüz bin…*

Bir pazarlama harikasıydı bu. Ve ardından da ulusalcı yükselişe paralel olarak komplo teorisi kitapları dolaşmaya başladı piyasada. Metal Fırtına dokuzuncu elli bini basmış mesela. Üzerinde de "roman" yazıyor. Yine bunun yanında geçtiğimiz aylarda bir hanım "şair"imiz, bir şiir kitabı yazmış ve bir haftalık dergiye soyunarak pozlar vermişti. Televizyonlarda birtakım programlar yapan şık ve hoş bayanlar da çeşitli kitaplar yazdı, "deneme" adı altında. Onların kitapları da ilk elli bin, ilk yüz bin diye basıldı ve üç yüz bin tiraj yaptı. Kitabın bir kutsallığı vardır, 'roman' deyince biz edebiyatı anlıyoruz, edebiyat dışı bir şey gelmiyor aklımıza. Benim bir korkum var: Gençlerin karşılaştıkları ilk kitapların bunlar olması, onlarda bir kitabı okuduktan sonra okuma şevki uyandırmaması ve kötü örneklerle karşılaşıp ömür boyu kitap okumamalarına sebep olması söz konusu. Biliyoruz ki, iyi kitap, bir edebiyat eseri, insanı kışkırtır ve başka kitaplara, başka yazarlara götürür. Bir edebiyat eserinin en ateşleyici tarafı budur. Fakat bu kitaplar kendinde hapsedip yok ediyor. Bunların, iyi edebiyatla tanışabilecek gençlerin önünde engel olduğunu düşünüyorum.

Can B. Yüce: *Hilmi Hoca'ya dönelim. Sel gider kum kalır, telaşa gerek yok, iyi bir yapıt nasılsa zamana direnir, kalır diyoruz ama; tuhaf bir duyguyla da tedirgin oluyoruz. Siz neler hissediyorsunuz bu konuda; öfke mi, tedirginlik mi?*

Hilmi Yavuz: *Octavio Paz, bir denemesinde "Çok satan kitaplar edebi eser değil, ticari metalardır." diyor, yine aynı denemesinde, "Edebiyatın mantığıyla piyasanın mantığı asla örtüşmez." diyor. Bundan yola çıkarak ben, niteliksiz okurun buluştuğu kitabın yani çok satan kitabın yazınsal değer değil, sadece ticari meta özelliği taşıdığını düşünüyorum. Burada, nitelikli okurun kesinlikle dışta bıraktığı bir alandan söz ediliyor. Ne bu sözünü ettiğimiz şiirler ve şairler, ne şu komplo teorisi romanları ne de televizyondaki*

cici kızların yazdıkları denemeler edebiyata dahil olan şeyler. Bunlar, zaten nitelikli okuru ilgilendirmiyor. Nitelikli okur, neyin ne olduğunu biliyor.

Can B. Yüce: *Yani has edebiyatı tehdit edici bir durum yok…*

Hilmi Yavuz: *Bunlar zaten var olmaya devam etmişlerdir. Asıl irkiltici olan, bu romanların nitelikli okurun edebiyat saydığı türlerde çok satmalarıdır. Yoksa nitelikli okur, Gülse Birsel'in yazdığı deneme kitabıyla Vedat Günyol'un, Sabahattin Eyüboğlu'nun deneme kitabı arasındaki farkı, Yusuf Hayaloğlu'yla Behçet Necatigil arasındaki farkı, Metal Fırtına'nın yazarlarıyla Selim İleri ya da Oğuz Atay arasındaki farkı çok iyi biliyor.*

Can B. Yüce: *Mesela edebiyat dergilerinde yer bulduğu için…*

Hilmi Yavuz: Mesela kendini İslamcı kimliğiyle öne çıkaran bazı şairlerin, ki bunların içinde önemli isimler de var, şiiri çok ciddi bir biçimde 'kitsch'leştirdiğini düşünüyorum. Son zamanlarda ticari adlarla imgeler kurulmaya başlandı. Mesela "Gucci yalnızlığı" gibi. Bu bir 'kitsch'tir. Çünkü birbirinden çok farklı tarihsel dönemlere ilişkin birtakım imgeleri alıp bir araya getirmenin başka bir tanımı yok.

Zeki Coşkun: *Demin söylediğimin gerçekleştiğini ifade ediyorsunuz. Öbür taraftaki oluşum burayı da kuşatıyor. Dil değişiyor artık. Ben, biraz önce Selim İleri'nin söylediği şeyin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Yani eğer bundan 30 yıl öncesindeki nitelikli okur sayısı ile bugünkü nitelikli okur sayısı aynı ise bir daralma vardır.*

Can B. Yüce: *Bu sizi rahatsız ediyor mu?*

Zeki Coşkun: *Ediyor. Kiminle konuşacağınızı bilmek zorundasınız.*

Hilmi Yavuz: *Peki, nitelikli okur kendisini koruyamıyor mu?*

Zeki Coşkun: *Nitelikli okur nereden oluşacak? 13-15 yaşındasınız, deneme dendiği zaman, gazete yazıları kırması ya da kimliğini başka disiplinlerden, iyi bir şarkıcı olmasından, iyi bir futbolcu olmasından edinmiş birinin notlarını buluyorsunuz.*

Hilmi Yavuz: *Ama eğitimi ve eğitim kurumlarını bütünüyle yok sayıyorsunuz. Bu kurumlarda Gülse Birsel ya da Metal Fırtına okutulmuyor.*

Zeki Coşkun: *Ama incelediğiniz zaman bunların dolaşımda olduğunu görürsünüz edebiyat ödevlerinde. Ailesinde ne varsa onu alacak. Hocam, siz edebiyat beğeninizi nerden aldınız?*

Hilmi Yavuz: *Okuldan ve aileden aldım. Behçet Necatigil'i ve babamı anacağım.*

Zeki Coşkun: *Selim İleri'ye döndüğümüz zaman Rauf Mutluay ve Vedat Günyol diyecek. Ben de Mehmet Başaran'ı anacağım, Vedat Günyol'u anacağım. Sizleri anacağım. Bugünün ilköğretim, lise çağındaki insanı evindeki kütüphanede ne bulacak? Okulundaki öğretmeninden ne alacak?*

Hilmi Yavuz: *Ama bu edebiyatın sorunu değil işte. Oturup eğitim sistemini tartışmamız lazım o zaman.*

Zeki Coşkun: *Ama eğitim sistemi de bununla beraber. Eğer hâkim olan, ortalıkta dolaşan şey bunlar ise eğitim sisteminizde de vardır.*

Selim İleri: *Bütün bunların temelinde, o kitapların roman zannedilmesinin özünde bizim 30, 40 yıllık eğitim sistemimizin hâlâ bir romanı tadını çıkarta çıkarta okuma alışkanlığı bile yaratamamış olması var. Ders kitaplarına bakıyorum, hâlâ aynı şey. Sinekli Bakkal'dan bir alıntı. Çok önemli bir roman, keşke okutabilseler. Başta İstanbul tasviri, altında da soruyor: Cami nerde duruyor bu sokakta, pencerenin önündeki çiçekler ne çiçeğiydi, diyor lisedeki öğrenciye. Biz bile o kadar saf değildik. Hayatın kurgusu içinde bir romanın, bir şiirin hayatla birlikte yaşanan bir şey, ona yön verebilecek güçte bir şey olduğunu gösteremiyorlar. Başka bir alanda yükselip sonra edebiyatla ilgili bir şeyler yapmaya çalışan insanları ben ikiye ayırıyorum. Onların büyük bir kısmı hadlerini bilmiyor; ama aralarında gerçekten haddini bilen insanlar var, yazdıklarının edebiyat olmadığının bilincinde olduğunu, bir heyecanla yazılmış olduğunu kabul ediyorlar. Onlara benim sözüm yok.*

Can B. Yüce: *Ama kitabın üzerinde deneme, roman yazıyorsa…*

Selim İleri: *O vakit tehlikeli oluyor tabii. Ona da dikkat etmeleri lazım. Ama iyi niyetlerine inanıyorum ben. Mesela bir kitap basılıyor, bu kitap 8 ay hiç satmıyor. Sonra hiçbir dürtükleme olmaksızın satış rekorları kırıyor. O kitabın yazarı başlangıçta edebi bir amaçla yola çıkıp satış rekorları kırınca kendini önemli bir yazar gibi görmeye başlıyor. Edebi tarafı bir yana bırakıp acaba bundan sonra ne yaparsam yine aynı satışı elde ederim, diye düşünüyor. Maalesef edebiyatın içinde olmak isteyen yazarlar bile yanlış yapmaya sevk ediliyor.*

Fotoğraf çektiriyor vs. Ben çektirmemeye dikkat ettim; fakat kapı kapı televizyon dolaştım. Büyük bir içtenlikle söyleyebilirim. İnsana kendi rotasını da değiştirebilecek, yanlışlara yönlendirecek şeyler de oluyor. Sonuna kadar ben geri planda kalayım duygusunu herkes taşıyabilir mi?

Zeki Coşkun: *Şunu ekleyebilirim. Biraz önce okurun biçimlenmesinden söz ettik. Kitlesel tüketim, nitelikli okur, niteliksiz okur ayrımı yapıldığında nitelikli yazarı da tehdit eder. Bu benim tanık olduğum bir şey.*

Hilmi Yavuz: *O tehdidi yaşayanlar var, yaşamayanlar var. Ben zaten romancı değilim. 10 bin satma gibi bir meselem hiç olmadı. 1000 tane okuyucum var, onlarla yetiniyorum. Necatigil'in dediği gibi "yetin yerin olanla", yerimiz budur. İbrahim Sadri'nin kitabı 10 bin, 15 bin satıyormuş. Benim kitabım niye satmıyor, demem. Böyle bir kaygıyı taşıyanları da ayıplamıyorum; ama yaptıklarını doğru bulmuyorum. Beni yazdığım şey ilgilendirir. Borges'in kitabı 22 tane satmış, "23 tane satsaydım şaşıracaktım." diyor. Nitelikli olanın daima müşterisi azdır.*

Selim İleri: *Hilmi Yavuz'a yüzde yüz katılıyorum. Yetiştiğim yıllarda beni popüler kılan bazı romanlar yazdım. Bunları popüler olsun diye yazmadım, onlar kendiliğinden o hale geldi. Benim etrafımda yayıncı olan, danışman olan kişiler bir tane daha yaz de-*

diler. Ben ona kapılsaydım yazmak istediğim başka şeyleri yazamayıp hâlâ Cehennem Kraliçesi yazmaya devam edecektim. İnsan kendisini geriye çekmeyi bilmeli.

Can B. Yüce: *Peki yazarı gerçekten tehdit ettiğine, yoldan çıkaracağına inanıyor musunuz bu durumun?*

Selim İleri: *Genç yazarlarda buna çok tanık oldum. Bir defa bir Tuna Kiremitçi fenomeni var. Burada bu ismi vermek istiyorum, çünkü Tuna'nın iyi ve yolunu değiştirmek isteyen bir yazar olduğuna inanıyorum. Macerası onu başka bir yere götürdü; ama o geri dönmeye çalışıyor.*

O açıdan Tuna'nın ismini rahatlıkla verebilirim. Ama birçok insan da Tuna gibi olmak istiyor. Halbuki ne öyle bir çizgide, ne öyle bir noktada, ne fiziksel özellikleri müsait…

Ali Çolak: *İyi fotoğraf verebilmeli.*

Hilmi Yavuz: *Eğer bir yazarın çok satması için yakışıklılığı, güzelliği, iyi fotoğraf vermesi öne çıkıyorsa; çekiver kuyruğunu! Biz neyi konuşuyoruz, bunlar mı bizi kaygılandırmalı? Mesela Bilge Karasu'yu düşünün. Bence Türkiye'nin en iyi yazarlarından biri. Ama hiçbir zaman öne çıkmadı ki, tam tersine bir yeraltı suyu. Sezai Karakoç, fotoğraf vermez. Burada durum Türkiye'deki kapitalizmin işleyişiyle tepetaklak olmuş durumda. Adamın fiziği, yakışıklılığı varsa, onun yazınsal niteliklerinin önüne geçiyor.*

Can B. Yüce: *Yazarın ne kadar göründüğü meselesi akla, yazar-okur ilişkisini getiriyor. Yazarla okur arasında duran bir eleştirmen kavramı var. O da bu son birkaç yıllık furyada örtbas edilir oldu. Okur-yazar-eleştirmen üçgeni… O kırılan üçgen bir kez daha kurulabilir mi? Yoksa okurla yazar arasında ilişki kuracak yeni bir kavram mı ortaya çıkacak?*

Ali Çolak: *Okurla yazar arasında eleştirmenden çok kitap tanıtıcıları var. Son yıllarda medyanın, kitap eklerinin, gazetelerin kültür sanat sayfalarının da büyük bir günahı olduğunu düşünüyorum. Eleştirmenlerden çok kitap tanıtıcıları, söyleşicileri ortaya çıktı. Yayınlanan her kitaptan sonra sayısız yayınevinden telefon geliyor. 'Falanca kitabı yazar mısınız, söyleşi yapmak ister misiniz', diye. Burada has edebiyat taraftarlarının daha dik durması gerektiğini düşünüyorum. Bunu kabullendiğimiz takdirde o yakındığımız şeylerin gelip merkeze oturma tehlikesi var. Çünkü kitaplar eleştirilmiyor; yazarın ağzından, yazarın sunduğu biçimde tanıtılıyor. Veyahut o yazarların eşi, dostu tanıtım yazıları yazıyor. Bu bakımdan, yazar ve yayıncı ile birlikte dergilerde, kitap eklerinde ve köşe yazarlarında da mesuliyet olduğunu düşünüyorum.*

Can B. Yüce: *Kitap eklerinde olumsuz bir yazı çıkmıyor mesela.*

Ali Çolak: *Çıktığı zaman kıyamet kopuyor. Patrona kadar ulaşıp 'bu arkadaşa haddini bildirin', deniyor. Hatta o yazıyı yazan arkadaşı attırmaya kadar varan birtakım çabalara rastlıyoruz. Problemin burada olduğunu düşünüyorum. Şu roman furyasında bize sayısız teklif gelmiştir, 'söyleşi yapalım' diye. Biz direndik, bunu yapmamaya çalıştık. Aksine, şiir kitabı 200 satan bir genç şairle yarım sayfa söyleşi yapabildik. Bu konuda daha ciddi, daha güçlü durmamız gerekiyor.*

Can B. Yüce: *İşin sosyolojik bir boyutu da var. Metal Fırtına'nın üzerine bir eleştiri kitabı çıktı. Adam oturmuş ciddi ciddi eleştiri yazmış. Metal Fırtına'yı Amerika'nın Türkiye üzerindeki politikalarının bir parçası olarak görüyor. Türk milletinin aşağılandığını söylüyor ve Metal Fırtına'ya saldırıyor. Burada da milliyetçilik bir psikoz olarak ortaya çıkıyor. Milliyetçiliğin son dönemde Türkiye'de yükselen değerler arasında olmasıyla ilişkilendirilebilir mi bu durum?*

Can B. Yüce: *Bence üzerinde hiç durulmaması gerekir. Buradaki hikâye edebiyatla falan ilgili değil, öyle bir iddiaları da yok zaten. Nasıl ki bir roman, örnek verelim "Aldatmak", Türkiye'de insanın aldatma güdüleri üzerine bir analiz nesnesi olarak değerlendirilemezse; -kötü veya iyi, yazılış gerekçeleri şu veya bu- Amerika'nın Türkiye'yi işgalini konu alan bir romanın, 'sahiden böyle midir değil midir' diye tartışılması kadar abuk sabuk bir şey düşünülemez. Yani edebiyat olup olmaması da önemli değil, bu acaba hangi planın ürünü diye paranoyalar üretmek akıllara ziyan bir durum.*

Can B. Yüce: *Selim Bey, siz has edebiyatı tehdit eden asıl unsurun bu konuştuğumuz çevrede mi, yoksa edebiyatın kendi içinde mi yer aldığını düşünüyorsunuz?*

Selim İleri: *Edebiyatın kendi içinden de çok baltalandığını düşünüyorum. Ömrü boyunca belli şeylere karşı çıkmış bir yazarı, günün birinde pop şarkıcısı gibi duvarda görmek çok irkiltti beni. 'Bu niye olmasın', diyor herkes. Behçet Necatigil yaşasaydı ve böyle bir şeyi yayınevi ondan habersiz yapsaydı, kim bilir nasıl yıkılırdı. Bizim nesil başka bir gönül eğitiminden, edebiyat eğitiminden geliyor. Bugün olup bitenleri çok da anlayabileceğimizi sanmıyorum. Tabii ki bir yazarla röportaj yapılacaktır, yapılması da gerekir. Ama bu röportajı 'nasıl magazinleştireceğiz', bunu nasıl 'paketlemeli' diye evde oturup düşünüyorlar… Metal Fırtına vızıltı kalıyor, insanın kendi kendisine böyle büyük bir ihanetinden sonra.*

Hilmi Yavuz: *Kullanılan sözcükler meselenin bilinçdışı olarak nerede temellendiğini göstermesi bakımından çok önemli. Ancak ticari metalar paketlenir.*

Can B. Yüce: *Hep şiir ve roman üzerine konuştuk. Ama aramızda bir denemeci var. Deneme de romandaki gibi bir patlama potansiyeline sahip. Gülse Birsel, İkbal Gülpınar "denemeler" yazdılar; ama deneme çok daha büyük bir patlamaya gebe olabilir. Ali Çolak, bu konuda bir öngörünüz var mı?*

Ali Çolak: *Evet, o tehlike her zaman var. Hilmi Hoca buradayken benim deneme adına bir şey söylemem doğru olmaz tabii. Füsun Akatlı'nın bir sözü vardı. "Her yazılan şey, her denenen şey deneme oldu son yıllarda." diye. Zeki Bey'in söylediği birtakım hislenmeleri ve hisli yazıları deneme diye sunuyorlar. Deneme kolay yazılan bir tür olarak görülüyor. Ama yazdıklarına bakıyoruz, bir ortaokul öğrencisinin kompozisyon ödevi düzeyinde. Bence biraz da has edebiyata giden kanalların açılması için neler yapmamız gerektiğini tartışmalıyız. O da gelip okul sıralarına dayanıyor.*

Zeki Coşkun: *Kültürel bir dönüşüm var. Bu sadece edebiyatla sınırlı değil. Bizim bildiğimiz edebiyatın tasfiye sürecinde olduğunu düşünüyorum ben.*

Hilmi Yavuz: *Ben şunu söyleyeyim. Gerçek bir edebiyatçı, edebiyat dışı bu meselelerden çok fazla kaygı duymamalı. Ama edebiyatın kendi içinden birtakım tehditler geliyorsa bu çok vahimdir. Ona karşı neler yapılması gerektiği üzerinde durulmalı. Diğerlerini okumuyorum ben zaten. Bunların sosyolojik içermelerini, kültür tahribatını konuşalım.*

Zeki Coşkun: *Bugün popüler kültürün ulaşmadığı bir alandan söz edemezsiniz. Edebiyat has edebiyattır, 'ötekiler popüler edebiyattır, tüketim edebiyatıdır' diye bir ayrım yapamayız. O noktada nitelikli edebiyat diye bir savunu, bir teselli, bir güvenlik sahası göremiyorum.*

Hilmi Yavuz: *Nitelikli edebiyat da var ama.*

Zeki Coşkun: *O bir güvenlik sahası değil bu kuşatmanın içinde…*

Hilmi Yavuz: *Ben kendimi güvende hissediyorum. Benim şahsen böyle bir kaygım yok. İyi edebiyat yapanlar bu tür şeylerden etkilenmez*

Selim İleri: *Belli bir yaştan sonra olmayabilir; ama örnekler hep böyle olursa aralarda değerli insanların bu değerleri yitirme tehlikesi var.*

Hilmi Yavuz: *Bir tek bu örnekler mi sunuluyor Selim, biz hiçbir örnek teşkil etmiyor muyuz? Türkiye'de nitelikli edebiyatçılar yok mu, bunlar hiç mi örnek teşkil etmiyor?*

Selim İleri: *Olmaz olur mu? Türk edebiyatı her şeye rağmen gerek geçmişiyle gerek bugünüyle ayakta duran bir edebiyat. Dünyada sayılı derecede şiir birikimine sahip. Artık hikâyeyi, romanı geçiyorum, şiiri bu kadar yüksek bir noktada olan bir edebiyat. Okurların da durumu tirajik. Bu kitapları alıyorlar. Birçok insan tanıyorum, benden tek bir satır okumamış; ama benim yazar olduğumu biliyor. Geliyor bana, ben okumaya çalıştım çok kötü diyor. Eee niye aldınız o zaman? 'Ne bileyim en çok satılanlar arasındaydı', diyor.*

Hilmi Yavuz: *Benim niteliksiz okur dediğim o, yani kendi değerleri olmayan okur. Kendi beğenisiyle kitap satın alan okur nitelikli okurdur. Ben yine de telaşa mahal yok, diyorum.*

Can B. Yüce: *Bu son söz, bir teselli olsun öyleyse... Görüş ayrılıkları iyidir.*

(07.10.2005 ZAMAN)

8. MÜNAZARA:

Genellikle okullarda düzenlenen, birer cümle halinde ifade edilen bir tezle antitezin, iki grup arasında bir hakem heyeti, jüri önünde tartışılmasıdır. Forum ve Açık oturumda yarışma kaygısı olmadığı halde, münazaralar birer fikir ve söz yarışmasıdır. Önceden belirlenen bir konu üzerinde karşıt görüşlü iki grup konuşmacıların görüşlerini savundukları bir anlatım biçimidir.

Eğitim amaçlıdır. Münazarada öğrencilerin tartışma yöntemini öğrenme, karşı görüşün iddialarını çürütme, kendi tezlerini savunma yeteneklerini geliştirme amaçlanır. Bunun yanında münazaranın amacı, öğrencinin ders kitapları dışında kitap okuyup inceleme, sebep sonuç ilişkisi kurabilme, konuşma yeteneğini geliştirme, düşünceler arasında bağlılık kurabilme, farklı çözüm yollar bulabilme, düşünceleri kusursuz cümle haline getirebilme ve düşünme yeteneğini besleme olmalıdır. Okul içi münazaralarda seçilecek konu, öğrencilerin kişilikleri ve sosyal yönlerini geliştirecek gelişime, değişmeye ve yeniliğe ufuk açacak özellikler taşımalıdır. Bununla beraber konular, içinde bulunduğu dünyanın ve çağır gerçeklerini tanımasına yönelik konulardan seçilmelidir.

Tartışma yöntemi süslü kelimeler, parlak cümleler, kuvvetli fikir ve bilgiler üzerine oturtulmalıdır. Boş kelimeler, söz oyunları münazarayı yozlaştırmakla kalmaz, temel gayesinden uzaklaştırır. Münazara konuşmalarında ikna edicilik esastır. İleri sürülen tezle ve düşüncelerle jürinin, karşı grubun, dinleyicilerin ikna edilmesine çalışılır. Konuşurken laf kalabalıklığından, demagoji ve inatlaşmadan kaçınılmalıdır. Akılcı, bilimsel ve mantıklı verilere dayanılarak konuşulmalıdır. Münazarada başarıyı yakalamak için gruplar çok iyi hazırlık yapmalıdır. Karşı grup söz aldığında dikkatlice dinlemeli, zayıf noktaları yakalanmalıdır. Bunlar not alındıktan sonra, söz kendi grubuna gelince, yakalanan bu açıklar üzerine karşı tarafa soru olarak yöneltilmeli, bu noktadan tezleri çürütülmeye çalışılmalıdır.

Münazarada fikrimizi, soğukkanlılıkla ve ihtirassızca söylemeli, sanki zorla kabul ettirmek istemiyormuş gibi görünmeliyiz. Tartışma sırasında öbür hatiplerin de söylediklerini sükûnetle dinlemeliyiz. Açıkça tesir altında kalmamakla beraber söylenenlerin hepsini dikkate alıyormuş gibi görünmek, seyircinin gözünde bize puan kazandıracaktır. Sözümüzü karşı taraf keserse aldırmayıp; hiçbir şey olmamış gibi konuşmamıza devam etmeliyiz. Eğer ileri sürülen fikir gerçekten üstünde durulmaya değer ise bir an sözlerinize ara verip biraz sonra cevap vereceğinizi belirtin. Eğer ileri sürülen düşünce veya görüş saçma ise hemen o anda alaylı bir sözle o fikri gülünç hale sokup dinleyicileri güldürün. Dinleyicilerle kaynaşmak için bu yol son derece etkilidir.

Münazarada konuşmalar iki turda yapılır. İlk turda gruplar iddialarını kanıtlarıyla ortaya koyarlar. İkinci turda da karşı grubun tezleri çürütülmeye çalışılır.

Bir başkan yönetiminde, jüri ve dinleyiciler önünde yapılan münazarada gruplardaki konuşmacı sayısı iki ile dört arasında değişebilir. İlk konuşmanın hangi grup tarafından yapılacağı kura çekimi ile belirlenir. Her grup kendi sözcüsünü önceden belirler. Bu grup sözcüsü, sırasıyla gruptaki arkadaşlarını tanıtan ve konuyu hangi açılardan ele alacaklarını belirten açılış konuşması yapar. Daha sonra grup üyeleri konuşmalarını yaparlar. Son olarak sözcüler iddialarını toparlayıp savunmalarını yaparak münazarayı tamamlar.

Jüri konuşmacıların konuya farklı kaynaklardan hazırlanmaları, fikirlerini savunmak için geliştirdikleri soru ve cevaplarını, düzgün ve açık bir dille konuşabilmelerini dikkate alarak her gruba ayrı ayrı puan verir. Jürinin başarı ölçütünde puan verirken dikkat edecekleri konu, önemli olan görüşün haklılığı değil, görüş yanlış da olsa savunma biçimi ve yapılan hazırlıktır. Jüri değerlendirmesini, konuşmacıların sunuş biçimlerine, savunma becerilerine, konuya hâkimiyetlerine, inandırıcılık ve ikna ediciliklerine, diksiyonlarına, saygı kurallarına ve konuşma adabına uygun davranışlarına göre puanlara dönüştürür. Puanlamalar aşağıdaki çizelgede olduğu gibi hesaplandıktan sonra kazanan grup ilan edilir. Sonuç tutanakla kayda geçer.

Jüri sonucu açıkladıktan sonra gruplar birbirlerini nezaketle kutlamalı, olgun ve hoşgörülü davranmalıdır. Dinleyiciler etkinlik sırasında konuşmalara müdahale etmemeli, sadece beğendiği cümleler olursa alkış tutmalıdır. Kazanan gruba hediye ve ödül verilebilir.

Münazara konuları aşağıdaki gibi olabilir:

"İnsanın başarısında zeki olması mı yoksa çalışkanlığı mı daha etkilidir."

"Çocuğun kişilik gelişiminde aile mi yoksa çevresi mi etkilidir?"

"Kültürün taşınması, geliştirilmesi ve zenginleştirilmesinde toplum mu, medya mı belirleyicidir?"

"Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na girmesi yararına mı, zararına mı olacaktır?"

"Büyük başarıların temelinde idealist olmak mı, realist olmak mı önemlidir?"

9. SEMİNER:

Seminer, özel ya da kamu kurumlarında, çalışan elemanların eğitimi için verilen eğitici mahiyetteki konuşmalardır. Dışarıdan dinleyicilere duyurulmaz. Sadece kurumun konuyla yakından ilgili elemanları katılır. Dinleyiciler seminer konusuyla yakından ilgili kişiler olduğundan, konuşmacıların bilinenlerden çok, farklı bakış açıları ve yeni yöntemlerle konuyu ele almaları beklenilir.

Eğer akademik yönü ağır basıyor ve bilimsel mahiyette ise buna "çalıştay" denilir. Çalıştay, tiyatro, heykel, resim gibi bazı güzel sanat alanında da yapılır ve İngilizce karşılığı "workshop"tır. Çalıştay sadece ilgili kişilere duyurulur.

Konuyla yakından ilgili kişilerin dinleyici olarak katıldığı Seminer, kurum tarafından belirlenen bir yönetici tarafından organize edilir. Seminerde oturumların başkanı vardır. Paneldeki gibi oturumu yönetir. Seminerde bir ve birden fazla konuşmacı olabilir ve sunumlar tamamlandıktan sonra soru-cevap kısmına geçilir.

Tartışmalı Anlatımlarda Yöntem ve Başkan'ın Görevleri

Yukarıda ayrı ayrı açıklamaya çalıştığımız sözlü anlatım türlerinin ortak noktası, konuşmacıların anlatacakları bitince, izin verilen durumlarda tartışmaların yapılmasıdır. Bu tartışma kimi türlerde sadece konuşmacılar arasında gerçekleşirken (münazarada olduğu gibi), kimi türlerde de hem konuşmacılar, hem de konuşmacı ve dinleyiciler arasında gerçekleşir (örneğin Açık Oturum). İşte bu tartışma yönteminin de kuralları vardır. Şimdi bunları göstermeye çalışalım:

Tartışırken, konuşurken, birbirimizi daha yakından tanıma fırsatını buluruz. Konuşarak birbirimizi etkiler, sorulara çözüm yolları bulabiliriz. "Benim düşünceme göre... ", "Bana öyle geliyor ki... ", "Siz ne dersiniz?" gibi sözlerle karşımızdakilere saygılı bir dil kullanmalıyız. Başkasının fikirlerine karşı saygı ve hoşgörülü olmanın ancak demokratik toplumlarda kendini gösterebileceğini unutmamak gerekir.

Tartışmada ani ses yüksekliği, karşı tarafı rencide edici söz ve tavırlar amaca ulaşmamızı engeller. Düşünceye karşı düşünceyle cevap verilen tartışmalar, iyi niyet sınırları içerisinde kalırsa birçok faydalı gerçekleri ortaya çıkarır. Tartışmada amaç, gerçeği aramak, gerçeğin aydınlatılması ve bu yolda gayrettir. Söz cambazlıklarının, körü körüne direnmelerin, içten pazarlıklı propagandaların, duygusal çıkmazların gerçekleri kararttığı yerde tartışmadan beklenen faydalar elde edilemez.

Tartışmalarda mümkün olduğunca ön yargılardan uzak durulmalı; aydınlanmış, ispatlanmış konular üzerinde direnilmemelidir. Tartışma konusu önemli ve tartışmaya değer olmalı, düşünmeye ve düşündürmeye yol açabilmelidir.

Tartışmalarda herkesin işitebileceği normal bir ses tonuyla konuşulmalıdır. Dedikodu yapmaktan, bağırıp çağırmaktan, demagoji yapmaktan, saygısızlıktan, konu dışına çıkmaktan ve özellikle konuşanın sözünü kesmekten kaçınılmalıdır. Aksi takdirde dinleyicilerin de saygısının kaybedilmesi kaçınılmazdır. Sakin konuşan, soğukkanlılıkla cevap veren, söylenecek sözü olmadığı zaman susmasını bilen, konuşurken kendine güvenen bir kişinin hemen her çeşit konuşmada başarılı olacağı muhakkaktır.

Toplu tartışmalarda izlenecek yolu şöyle gösterebiliriz: a) Konunun ne olduğunun belirtilmesi b) Konunun sınırlarını belirleme c) Çözüm yolları d) Çözüm önerilerinin tartışılması e) Sonuca varma f) Karar.

Tartışmaları bir başkan yönetir. Tartışma sırasında başkanın görevlerini hatırlayarak başkana yardımcı olmakla bir anlamda tartışmanın kurallarına da uyulmuş olunur.

Tartışmalı anlatımlarda başkanın görevleri şunlardır:

1. Konuyu belirtmek. Konunun özelliklerini, sınırlarını, tartışma kurallarını seyircilere açıklamak,

2. Konuşmacıları dinleyicilere tanıtmak,

3. Tartışmayı başlatmak,

4. Konuşmacıların konu dışına çıkmalarını ve kendilerini öne çıkarmalarını engellemek,

5. Herkese eşit sürede konuşma hakkı vermek,

6. Konuşmacılara yerine göre sorular yöneltmek,

7. Tartışanların düşüncelerini rahatça söyleyebilecekleri bir ortam oluşturmak,

8. Tarafsız kalmak,

9. Tartışma kurallarına uymayanları uyarmak,

10. Arada kısaca özetler yaparak konunun sınırlarını hatırlatmak, asıl meseleden uzaklaşmayı engellemek,

11. Tartışmanın sonucunu açıklamak.

10. SÖYLEV (NUTUK, HİTABET):

Bir topluluğa heyecan vermek veya belirli bir düşünceyi aşılamak için yapılan konuşmalara "söylev (nutuk, hitabet)" denir. Arapça "nutk" sözcüğünden dilimize geçen "nutuk", "söz, söz söyleme işi" anlamlarına gelir. Türkçede bu sözcük günümüzde daha çok "bir topluluğa karşı söylenilen söz, hitabet" anlamıyla kullanılmaktadır. Eskiden bu tür konuşmalara "hitabe", konuşanlara "hatip", nutuk söyleme sanatına da "hitabet" denirdi.

Nutuk, her konuda hazırlanabilir. Mutlaka bir topluluk karşısında yapılır. Amaç, güzel konuşmayla o topluluğu etkilemek, istenen yönde harekete geçirmektir. Nutuk, dinleyicilerin duygularını tahrik ederek onları istenen doğrultuda yönlendirmeyi amaçlar.

Söylev türünün ilk örnekleri Eski Yunan ve Roma döneminde görülmektedir. Sokrates söylevleriyle tanınmıştır. Eski Yunan trajedilerinde bu türün önemli örnekleri verilmiştir. Amfitiyatrolarda oynanan oyunlarda, agoralarda söylevler verilmiştir. Eski Yunan edebiyatında özellikle Demosthenes (Demostenes), Latin edebiyatında Çiçero, Fransız edebiyatında Bossuet (Bosse), Mirabeau (Mirabu) ve Robespiere (Robespiyer) tanınmış söylevciler arasında yer almaktadır.

Türk edebiyatında söylev çok eski bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle devlet adamları bu konuda çok başarılı olmuştur. Hakanlar, sultanlar, din adamları bu konuda özel olarak eğitilmişlerdir. Orduları yöneten büyük ko-

mutanlar da başarılı söylevciler olarak tarihte yerlerini almışlardır. Türk tarihinde söylev türünün ilk yazılı örneği "Göktürk Yazıtları"dır. Bu yazıtlar Bilge Kağan'ın Türk ulusuna seslenişini içeren söylevlerden oluşmaktadır. Sultan Alparslan, Fatih Sultan Mehmet gibi büyük devlet adamı ve komutanlar da ordularını söylevleriyle zaferlerden zaferlere koşturmuşlardır.

II. Meşrutiyet döneminde yetişen söylevcilerin en tanınmışları Ömer Naci (BOZKURT) ile Hamdullah Suphi (TANRIÖVER)dir. Milli Mücadele döneminde ise Mehmet Akif Ersoy ve Halide Edip gibi sanatçılar, söylevleriyle halkı bilinçlendirmişler ve Kurtuluş Savaşı'na milletimizi hazırlamışlar, halkımızın moral düzeylerini yüksek tutmaya çalışmışlardır.

Cumhuriyet döneminin en büyük söylevcisi ise kuşkusuz ki Atatürk'tür. Atatürk'ün "Büyük Nutuk" adlı eseri söylev türünün önemli örneklerindendir. Özellikle "Gençliğe Hitabe" nutuk türünün en güzel örneklerinden biridir.

ÖRNEK METİN: 1 (Nutuk Örneği)

ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

Ey Türk gençliği!

Birinci vazifen, Türk istiklâlini Türk cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve haricî bedhahların olacaktır. Bir gün istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şartlarını düşünmeyeceksin. Bu imkân ve şartlar, çok müsait olmayan bir mahiyette görünebilir. İstiklal ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin temsilcisi olabilirler. Zorla ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri, şahsî menfaatlerini, emperyalistlerin siyasî emelleriyle birleştirebilirler. Millet fakirlik ve zaruret içinde harap ve güçsüz düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte bu durum ve şartlar içinde dahi, vazifen; Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖRNEK METİN: 2 (Nutuk Örneği)

GALİLEO GALİLEİ'NİN MAHKEMEYE HİTABI

Ben, Floransalı müteveffa Vincenzio Galilei'nin bu mahkeme huzurunda yargılanan 70 yaşındaki oğlu Galileo Galilei, pek yüce ve muhterem Lord kardinaller, bütün Hıristiyan dünyasında, dine aykırı sapıklıkları araştıran ve inceleyen yüksek Engizisyon Mahkemesi hâkimleri önünde, iki elimle de İncil'e el basarak ve gözlerimi ondan ayırmayarak yemin ediyorum ki, Kutsal Katolik Kilisesi'nin inandıklarına, vazettiklerine ve öğrettiklerine her zaman inandım, şimdi de inanıyorum ve Allah'ın yardımıyla istikbalde de inanacağım. Fakat bu Kutsal Yer'in, güneşin, kainatın merkezi olduğu ve hareket etmediği ve kainatın merkezinin dünya olmadığı ve dünyanın hareket halinde olduğu hatalı düşüncelerimi terk etmem, ve bu yanlış doktrini sesli veya yazılı olarak benimsememem, savunmamam, ve diğerlerine öğretmemem gerektiği ihtar 'edilmesine ve bu doktrinin Kutsal Kitap'a aykırı olduğunun yazılı olarak da bildirilmesine rağmen, lanetlenmiş bu doktrin üzerinde duran bir kitap yazarak ve yayımlayarak, herhangi bir hal çaresi teklif etmeksizin, bu yanlış doktrinin doğru olduğu üzerinde düşünceler ileri sürdüm: yargılanmam neticesinde, Güneşi kainatın merkezi olduğu ve hareket etmediği ve dünyanın kainatın merkezi olmadığı, ve hareket ettiği inançlarını benimsemiş ve onlara inandığımdan, din aleyhinde düşünceler taşımak ve yaymakla suçlu görüldüm. Bununla beraber, siz muhterem ve tamamıyla sadık Hıristiyanların hakkımda gayet yerinde olarak edineceğiniz dehşetli şüpheleri zihinlerinizden silmeyi arzu ettiğimden, o hataları ve din aleyhindeki düşünceleri ve genel olarak da Kutsal Katolik Kilisesi'nin inançlarına aykırı her düşünce ve mezhebi bütün kalbimle ve sarsılmayan imanımla reddediyor ve lanetliyorum. Ve bundan sonra da, aleyhimde bu tür şüphelerin doğmasına sebep olacağından, bu tür şeyler söylemeyeceğime ve yazmayacağıma yemin ederim ve eğer dine aykırı düşünceler yaymaya çalışan birini görürsem veya herhangi birinin dine aykırı düşünceler yaymaya çalıştığından şüphelenirsem, onu bu Kutsal Yer'e veya Engizisyon Mahkemesi'ne veyahut bulunduğum yerin papazına ihbar edeceğim. Ve yine, bu Kutsal Yer'in bana vereceği cezanın kefaretini tamamen ödeyeceğime yemin eder ve söz veririm. Ve şayet sözlerimi, ihbarları ve yeminleri yerine getirmezsem (Allah korusun!) Kutsal Kitapların ve diğer Emirlerin genel ve özel olarak layık göreceği ceza ve suçlara boyun eğeceğim. Allah ve şu anda ellerimi bastığım Kutsal Kitap yardımcım olsun.

Ben, Galileo Galilei, bu sözlerimle reddettim, yemin ettim ve söz verdim ki, söylediklerime sadık kalacağım ve bu hakikatin bir nişanesi olmak üzere de, inkar ediş sözlerimi kendi elimle yazdım ve burada kelime kelime tekrarladım.

MÜNAZARA DEĞERLENDİRME MADDELERİ (Her jüri, ayrı ayrı grupları 10 puan üzerinden değerlendirecektir.)	A GRUBU	B GRUBU
1- Konuya güzel bir giriş ve açılış yapmak 2- Görüş ve düşünceleri açık ve net biçimde ortaya koymak 3- Karşı tarafların görüşlerine yapıcı ve seviyeli alternatifler getirmek		
4- İfadenin ve kanıtların etkili, inandırıcı ve ispatlayıcı olması		
5- Zamanı iyi kullanmak, ikaz ve ihtara fırsat tanımamak		
6- Güzel konuşma yeteneği ve nezaket, kibarlık		
Genel Toplam Ortalama		

SÖZLÜ İLETİŞİM BECERİLERİNİ ÖLÇMEYE YÖNELİK GÖZLEM FORMU[9]

ÖLÇÜTLER	Uygun	Uygun Değil
1- Başladığı tümceyi konuya ilişkin anlamlı yargıyla bitiriyor mu?		
2- Vurgulamaları doğru yapıyor mu?		
3- Tonlamaları doğru yapıyor mu?		
4- Yargının biçimlenmesinde gereksiz sözcükler kullanıyor mu?		
5- Tümce içinde mantıkça çelişkili ifadeler kullanıyor mu?		
6- Beden dilinden yararlanıyor mu?		
7- Dinleyicilerle göz teması kuruyor mu?		
8- Sesinin alçaklık-yükseklik olanaklarını kullanıyor mu?		
9- Gereksiz sesler çıkarıyor mu?		
10- Yinelemeler yapıyor mu?		
11- Sesleri yutuyor mu?		
12- Sesleri karıştırıyor mu?		
13- Sesleri doğru boğumluyor mu?		
14- Sözcük seçiminde Türkçeleri varken yabancı sözcük kullanılıyor mu?		

9 Ali ÖZTÜRK, "Öğretmen Adaylarının Sözel İletişim Becerilerini Ölçebilecek Gözlem Formunun Geliştirilmesi", *4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Cilt 3, sayfa 349-355, Eskişehir.

ÖLÇÜTLER	Konferans	Panel	Sempozyum
Dinleyicinin durumu	Dinleyici var, serbest soru sorabilir	Dinleyici var, serbest soru sorabilir	Dinleyici var, ancak davetli, soru sorabilir
Başkan ve yönetici	Sunucu var	Başkan var	Hem başkan hem de yönetici var
Sunum yapanın sayısı	Bir kişi	En az üç kişi sunum yapar	En az iki oturum, her oturumda en az üç kişi var
Konu nerelerden seçilir ve kim seçer	Uzmanlık isteyen alanlardan seçilir	Toplumu ilgilendiren alanlardan seçilir	Uzmanlık isteyen alanlardan seçilir
Sonuca varma	Vardır	Vardır	Vardır
Tartışma	Yoktur.	Vardır, dinleyici katılmaz	Vardır, dinleyici katılmaz
Sunumun amacı	Bilgilendirme, eğitim	Bilgilendirme, eğitim	Bilgilendirme, eğitim
Dil ve üslûp	Ciddidir, bilimsel terimler kullanılır	Ciddidir, bilimsel terimler kullanılır	Ciddidir, bilimsel terimler kullanılır

Açık oturum (Forum, Tartışma)	**Münazara**	**Seminer**
Dinleyici var, serbest, soru sorar ve tartışmaya katılır	Dinleyici var, serbest alkışlar, soru soramaz	Dinleyici var, ancak davetli, soru sorabilir
Başkan var	Hem başkan hem de yönetici var	Hem başkan hem de yönetici var
En az üç kişi sunum yapar	En az üç kişiden oluşan iki grup var	Bir veya birden fazla kişi olabilir
Toplumu ilgilendiren alanlardan seçilir	Eğitici ve toplumu ilgilendiren konulardan s.	Düzenleyen kurumun ilgi alanından seçilir
Yoktur	Vardır	Yoktur
Vardır, dinleyici de katılabilir.	Vardır, dinleyici	Yoktur katılmaz
Sorunun tüm yönleriyle ortaya konması	Eğitim	Eğitim
Sohbet havasındadır, sunum yapanlar güler yüzlüdür, konuşma Türkçesi kullanılır	Ciddidir, bilimsel terimler kullanılır, ikna edici üslup kullanılır	Sohbet havasındadır, sunum yapanlar güler yüzlüdür, konuşma Türkçesi kullanılır

B) BASIN ORGANLARI İÇİN YAPILAN KONUŞMALAR

1. RÖPORTAJ:

Bir gazete ve dergide veya radyo ve televizyonda yayımlanmak üzere, bir gazeteci ya da muhabirin bir olayı ya da bir gelişmeyi izledikten, soruşturup araştırdıktan sonra konuyla ilgili kişiyle yaptığı söyleşiye röportaj denilir. Genellikle iki konuşmacı arasında gerçekleşen ve soru-cevap şeklinde yapılan röportaj, konuyla ilgili olan kişilerle ve toplumu yakından ilgilendiren genellikle de güncel sorunların ortaya konması için yapılır. Hazırlanması ve yapılması sırasında "sözlü anlatım" türü olarak görülen röportaj, bir basın organında yayınlanması ve kitaplaştırılması itibariyle de yazılı anlatım türüne girer.

Önce, soruların yöneltileceği konuşmacı ve üzerinde konuşulacak konu hakkında hazırlık yapılır. Röportajın yapılacağı kişinin ilgi ve uzmanlık alanı, biyografisi, çalışmaları gibi alanlarda araştırmalar yapılır, bilgi edinilir. Daha sonra konunun iyice anlaşılmasını sağlayacak sorular hazırlanır. İlk sorular konuya açıklık getiren, röportajın amacını ortaya koyan ve konuşmacının alanının bu konuyla ilgisi olduğunu anlamamızı sağlayan sorular olmalıdır. Bu röportajın giriş soruları olacaktır. Röportajda konunun dışına çıkılmamaya çalışılmalıdır.

İkinci aşama olarak, röportaj yapılacak kişi ile görüşülür ve ondan randevu alınır. Randevu alınırken, önce kendimizi tanıtırız, hangi konu ile ilgili ve röportaj yapma sebebini açıklarız. Soruların hangi çerçevede oluşacağını ana hatlarıyla belirtiriz. Kimileri soruları yazılı olarak önceden isterler ve ona göre hazırlık yapacaklarını söylerler. Bu durumda soruları hemen hazırlayıp kendisine ulaştırmalıyız. Randevuya vaktinde gitmeliyiz. Konuşmalar saygı ve hürmet çerçevesinde olmalıdır. Sorulara cevap verebilmek nasıl birikim ve yetkinlik gerektiriyorsa, soru sorabilmek de aynı derecede tecrübe ve birikim gerektirir.

Kendisiyle röportaj yapılacak kişi izin verirse ses kayıt cihazı kullanılabilir. Eğer izin vermezse, ana hatlarıyla notlar alınır. Ayrıca yine izin verirse fotoğrafı çekilir.

Bazen röportaj yapılan kişiler, cevap verirlerken konu dışına çıkarlar veya soruyu yanlış anlarlarsa, verdikleri bu türden cevaplar, daha sonra yayımlanma aşamasında çıkartılabilir. Kimi zaman da konuşmacılar, kendileri bilerek ve isteyerek konu dışına çıkarlar veya başkasının özel hayatıyla ilgili konuşurlar; hatta yasalara aykırı sözler de söyleyebilirler. Bu sözler de aynen yayınlanmaz ve çıkartılır.

Günümüzde gazeteler, özellikle Pazar günleri önemli veya gündemde olan yazar, siyasetçi ve sanatçılarıyla yapılan röportajları yayımlamaktadırlar.

Cumhuriyetin ilk yıllarında gazetecilik yapan tanınmış röportaj yazarı Ruşen Eşref Ünaydın'dır. (*"Diyorlar ki" başlığı altında*) Daha sonra da Hikmet Feridun Es ve Tahir Kutsi Makal, Fikret Otyam, Kenan Akın bu türde önemli eser veren gazeteci-yazarlardır. Günümüzde Leyla Umar, Nuriye Akman ve Mehmet Gündem, önemli röportajcı gazetecilerdir.

OKUMA METNİ:

'RÖPORTAJ YAPMAK OYUN OYNAMAKTIR'

Fadime ÖZKAN

Türkiye'deki en iyi röportaj gazetecilerinden biri olan Nuriye Akman'ın "Mayın Tarlası" adını taşıyan kitabı geçtiğimiz yılın sonuna doğru Benseno Yayınları arasından çıktı. Diğer röportaj gazetecilerinden farklı bir tekniği olan ve röportaj yapmayı 'oyun oynamaya' benzeten Akman'la işini, işini yapış biçimini, deneyimlerini ve gazetecilik geçmişini konuştuk.

• Sizce soru sormak nedir?

Soru sormak karşımdaki insanda kendini aramaktır. Zifiri karanlıktayken şimşek çaktığında nasıl kısa bir aydınlık olur, bir adım atarsın, sonra yeni bir şimşeğin çakmasını beklersin. Onun gibi bir şey soru sormak. Yolunu kısa süreli aydınlatır, etrafına bakınırsın sonra yeni bir soru sorman gerekir. Her şey bir adım atmak içindir ama her zaman karanlık daha fazladır. Aslolan sadece sorudur ve soru sana varolduğunu hissettirir. Soru sorarak kendimi üretiyorum ben, kendime meydan okuyorum.

• Soru, cevabın ve hayatın tetikleyicisi midir?

Evet, tabii..

• Peki, hayat soruların toplamı mıdır?

Hayat sadece sorudur zaten. Bulduğun her cevap cevap değil aslında, o da bir soru. Hiçbir gerçek kendini tamamen ele vermez. Ne kadar yaklaşırsan, o kadar kaçar. Öyle murad etmiş Tanrı. Ama bizi cesaretlendirir. Bazen bildiklerimizin altında eziliriz. Bilmek rast gele, sıradan bir iş değil, sorumluluktur. Ben böyle hissediyorum en azından. Gerçek budur demiyorum, bu benim gerçeğim.

• Röportaj yaparken muhatabınızla aranızdaki ilişkiyi konumlandırır mısınız? Eşit misiniz, baskın mısınız, akış içinde değişen bir zeminde misiniz, nasılsınız?

Bir sürü konum var. Röportajın başında, sonunda ve soruya göre farklı. Bazen astüst, bazen eşit, bazen iki kardeş, bazen hırsız-polis, bazen ana-çocuk,.. bir sürü şey var.

Karşımdaki kişiye ve olaya, duruma, akışa ve daha bir sürü şeye göre değişir konumlanış. Bu bir oyundur.

• Tartışılan bir oyun oynama, röportaj yapma tarzınız var. Soru sormaktan çok hesap soran, sorgulayan, yargılayan, hırpalayan bir tarz. Hırçınlığınız...

Çok doğru. Hırçın bir insanım ben.

• Bu, yapınızla mı ilgili yoksa almak istediğiniz cevapları edinme yönteminizle mi ilgili?

İkisi de. Ama ben de ne varsa onun aksi de aynı ölçüde vardır. Eğer hırçınım ama bir o kadar da romantik, yumuşak, duygusalımdır. Onun için Turkuaz'daki yazılarda işin o yönünü ortaya çıkartmaya çalışıyorum. İnci Avcısı'nda pek çok insan şaşırdılar. Ay ne kadar yumuşak soruyorsun diye.. Ama ben oyum aynı zamanda. Ben de, her şey var.

• Muhatabınıza çok yüklendiğinizi düşünüp vicdanen rahatsız olduğunuz oldu mu?

Çok yüklendiğimi biliyorum bazı insanlara, ama bundan dolayı vicdan azabı duymuyorum. Çünkü onlar kendilerinde zamanında yüklenebilselerdi benim onlara yüklenmeme mahal kalmayacaktı. Aslında ben onlara iyilik yapmış oluyorum. Bu kan aldırmak, hacamât gibi. Harika bir şey bu temizlenir, rahatlarsın...

• Siz karşınızdaki insanı hakikaten deşiyor, onu söylemeye, anlatmaya zorluyorsunuz...

Ama ona yardımcı oluyorum işte! Bundan âlâ bir şey olur mu? Ona bedavadan psikiyatr hizmeti veriyorum. Bu harika bir şey. Müthiş bir itiraf süreci. Onları konuşturmak o kadar da zor olmuyor.

• Kaçan olmuyor mu?

Oluyor. Kovalıyoruz. Kaçma kovalamaca da bu işin bir parçası. Müsaade etmezse, çok acı çektiğini görürsen devam etmezsin, ne olacak ki!

• Türkiye'de haber konusu olan / olabilecek olan hemen hemen herkesle konuştunuz. Bu siz de "denizin bitmesi" sıkıntısı / korkusu yaratmıyor mu?

Zaman zaman tabii ki oluyor. Her meslekte yaşanır, bende de oluyor. Bir de merak alanınız gelişiyor. Artık gazete formatında merak etmiyorsunuz da, başka yönlerde keşiflere çıkmak istiyorsunuz. Mesela roman yazmak, şarkı sözü, şiir, deneme yazmak istiyorsunuz, başka şeyler yapmak istiyorsunuz. O manada evet, ama bu benim mesleğim, bununla hayatımı kazanıyorum. Allah'tan ki aktörler değişiyor. Şimdi mesela politikada çok nefis, geniş bir kadro var. Yani çok mutluyum.

• Bu işten elinizi eteğinizi çekmek isterseniz, ne yaparsınız?

Roman yazarım, tezgâhımda şu anda üç tane roman var, ilerleyemiyorum. Gazeteye karşı sorumluluklarım var, 24 saat çalışıyorum. Ama aslında geçim derdim olmasa,

sırtımı dayayabilecek biri olsa kesinlikle bırakırım. Ama tembellik yapmak için değil, başka bir alanda kendimi sıfırlayıp anasını satayım ben şunu da yapabilirim demek için..

• Röportaj yaptığınız kişilerden etkilenir misiniz? Yani röportajı yapıp evinize döndüğünüzde, zihniniz o kişiyle meşgul olmaya devam eder mi?

Olmadığını zannediyorum. Ama bazen fark ediyorum ki, yıllarca birinden çıkmışsın, başka birine girmişsin. Her birinde konuları, heyecanları durumları her şeyleri farklı. Onların peşinde koşturmaktan sanki kafamda bir tortu olmuş, kendime yer kalmamış. Ben onları izlemek istiyor muyum, aslında istemiyorum. İlk zamanlar öyleydi, ama artık kimseyi çok fazla bilmek istemiyorum. Ben artık kendi içimdeki zehri dışarıya çıkarmak istiyorum. İşte onlar sen ne kadar da unuttum bir başka kişiye daldım desen de senin kıvrımlarında yer işgal ediyorlar ve bir temizlik yapmak gerekiyor.

• Zaman ve mekân olgusundan tamamen soyutlanarak cevaplamanızı istiyorum. Kiminle konuşmak isterdiniz?

Papa Jean Paul. Genç haliyle, yeni papa oldu zamanlarda ama şu haliyle değil. En üst düzeyde bir Hıristiyan din adamıyla dünyayı konuşmak isterdim. Bütün dinleri, her şeyi entelektüel düzeyde konuşmak isterdim. Bu da papa. Ama papalarla röportaj yapılmıyor.

• Aslında ben şunu merak ettim. Şu anda yaşayanlar değil, Hz Âdem'den bu yana yaşamış olanlar arasında kiminle konuşmak isterdiniz?

Hazreti Muhammed dersem şimdi biraz tuhaf mı olur? Ama ben zaten konuşuyorum kendi kendime.. Hz Adem'le ve Hz. Havva'yla konuşmak isterdim ayrıca.. Ama bunlar çok fantastik şeyler.. Cennette konuşcağız nasıl olsa..

• Soru sormayı bu kadar seven bir insan olarak sizdeki en belirgin duygu merak mıdır?

Kuşku. Gerçeği yeniden kurgulamak. O kendi gerçeğini bana sunuyor. Ama başka medya kanallarından, başkalarının düşünce filtrelerinden geçerek. Dur bakalım, o öyle mi? Bir de ben bakayım deyip gerçeği benim yapmak.

• İnsanları aynanın karşısına geçirip hadi ne görüyorsun anlat bakalım dediniz. Bir gün aynanın karşısına geçtiğiniz de o insanların hepsini aynada gördüğünüzü düşünün. Size tek bir cümle olarak ne söylerlerdi?

Teşekkür ederlerdi herhalde. Bir röportajcı karşısındaki insanı legalize eder. Ne kadar tırnak içinde kötü sorular sorarsa sorsun, onu diğer insanlara altın tabak içinde sunmaktadır. Soru sorulması o insana önem atfetmektir, bir şey bahşetmektir. Karşılıklı birbirini var edersin. O senin sayfana, stüdyona gelerek seni var eder, sen de onu var edersin. Al gülü ver gülümdür. Bana çok şey öğretiyorlar. Onlara daha iyi soru sormak adına asla okumayacağım kitapları okudum onların yüzünden, Sonra cevaplarıyla beni şaşırttılar. Ben herkese çok teşekkür ediyorum.

• Kaç yıldır röportaj yapıyorsunuz?

Aslında çocukluğumdan beri diyeceğim. Hani çocukken insanlara yöneltilen komik sorular, anket defterleri vardır. Ama profesyonel olarak şöyle böyle 15 yıl oldu.

• Profesyonel olarak röportaj yapmaya nasıl başladınız? Bu sizin seçiminiz miydi yoksa görünenin ardını görmeye çalışan yapınızı keşfeden biri mi sizi buna yönlendirdi?

Fakülteden mezun olduktan on yıl sonra hakiki anlamda muhabirlik yapmaya başladım. O zamana kadar halkla ilişkiler, muhasebe, arşiv, ve reklam gibi başka alanlarda geziniyordum. Ama gazeteciliğe başladıktan üç yıl sonra bir röportaj sayfam vardı.

• Röportaja yoğunlaşmanız nasıl oldu? Haftanın röportajını yapıyor olmak muhabirler arasında seçilmeyi gerektiren bir şey. Bunu nasıl başardınız?

Şöyle oldu. Ben parlamentoda muhabirlik yapıyordum. Ertuğrul Özkök İstanbul'da yayın yönetmeni. O zaman röportajları Emin Çölaşan yapıyordu. Söyleşi yapmayı bırakıp köşe yazarı olduğunda, "röportaj alanını gençlere bırakıyorum" diye yazmış. Bir arkadaşım "bak bize pas atmış" dedi. Güzel bir isim bulsak da, röportajı biz yapsak falan demiştim. Sonra Ertuğrul Özkök'ten o sıralarda ekonomiden sorumlu devlet bakanı olan Yusuf Bozkurt Özal'la röportaj yapmak için izin istedim. Cumhurbaşkanı Özal'ın kardeşi olduğu içinde çok önemliydi. Ben ise yaşım kemale ermiş olsa da, taze bir muhabirdim. Ünlü falan değilim o zaman. "Yapamazsın sana röportaj vermez" dedi. Yusuf Bozkurt Özal, daha çok Yavuz Gökmen, Enis Berberoğlu gibi ekonomi muhabirleriyle konuşuyordu. 15 gün uğraştım, randevuyu aldım ve hakikaten çok güzel bir söyleşi oldu. Bu ilk söyleşim birinci sayfadan verildi. Özkök'ün dikkatini çektim, bir iki röportaj daha yaptım ama Celalettin Çetin, Zeynep Göğüş ve adını şimdi hatırlayamadığım başka isimler de röportaj yaptı. O sıralarda Tanju Çolak-Hülya Avşar aşkı gündemdeydi ve Tanju Çolak'ın karısıyla kimse konuşmamıştı. Bir ay süreyle uğraştıktan sonra onunla da bir röportaj yaptım. Yöneticiler kıyaslama imkanı buldular ve bana "sayfa senin" dediler.

• Siz talepkâr oldunuz...

Ben talepkâr oldum. Zaten gazetecilikte istediğim tek şey röportaj yazarı olmaktı, başka hiç bir şey değil. "Haber müdürü ol, yazı işlerinde çalış" dediler ama ben katiyen röportaj yapmak istiyordum.

• Röportaj yaptığınız isimlerin hepsi değilse bile çoğunluğu, hakkında hemen hemen her şeyin bilindiği insanlar. Ama siz o insanlarla öyle bir konuşuyorsunuz ki, mutlaka farklı bir şey ortaya çıkıyor. Başkalarının görmediği, gölgede kalan yönlerini bulup çıkarıyorsunuz....

Her şey bilinmiyor aslında, bilindiği zannediliyor ve bununla avunuluyor. Hiç kimse tam anlamıyla bilinemez. Bilindiği zannedilebilir ama hiç kimse emek harcamıyor sorularına, yaptığı işe saygıları olmadığı için hep aynı şeyleri soruyorlar va hep birbirlerinin izini takip ediyorlar. Oysa her insan sonsuzdur. Röportajı, fotoğraf çekmek diye düşünürsek farklı şeyler çıkabilir. Bu tamamen sana bağlı. Senin bulduğun açıya, inmeye çalıştığın derinlikle alakalı bir şey. Röportajın her aşamasında başka bir şey vardır. Dolayısıyla dalış yapman lazım. Eğer ekmeğini sadece soru sorarak yiyorsan, zaten mecbursun diğerlerine kuş kondurmaya ve farklı bir açıdan bakmaya. Kalp gözünü açık tut-

man lazım ki farklı bir şeyler çıksın ortaya. Ben kendimi karşımdakinin yerine koymaya çalışıyorum. "Ben olsaydım nasıl düşünürdüm"den yola çıkıp bulmaya çalışıyorum. Günler geceler boyu oturuyorum, soruları düşünüyorum, tartıyorum. Önce fikirler geliyor aklıma ama bunları acaba hangi kelimelerle ifade edebilirim diye o kelimeleri seçiyorum. Kelimelerin vurgularını, yerlerini, önceden ne soracağımı ve karşımdakinin bana ne cevap vereceğini, muhtemelen benim de onun üzerinde kaç seçenekli yeni sorular üretebileceğimi üç aşağı beş yukarı kafamda tasarlıyorum. Bir senaryo halinde gidiyorum. Yani oraya kaçarsa oradan yakalarım, şuraya kaçarsa şuradan yakalarım diye. Ama bu çözücü bir anlamda değil, ben merak ediyorum acaba kaç kulaç inebileceğim diye.

• 15 yıldır röportaj yapıyorsunuz çarpı hafta bir, bazen iki. Yaptığınız bunca röportaj arasında en zor röportajınız hangisiydi?

Yayınlanmayan röportajlar da var. Cevap vermekte direnenler olduğu zaman zor oluyor. Bana göre zor yok aslında, onlara göre zor var.

• En keyif aldığınız röportaj hangisiydi?

Valla en keyiflisi, daha doğrusu komiği Diyanet İşleri Başkanı ile yaptığım röportajdı. Ne sorduysam bilmiyorum geçin dedi. Çok keyifli, çok rahat oldu tabii.

• Konuşmak isteyip de konuşamadığınız olmuştur mutlaka..

Ooo çok oldu. Nazmiye Demirel, Cumhurbaşkanı Sezer, MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun, Cem Uzan, Turgay Ciner, Dinç Bilgin. İlhan Selçuk...

• Bunun sizinle ilgili olduğunu da düşünüyorsunuzdur herhalde, başkalarıyla konuşuyorlar çünkü...

Tabii ki benimle ilgili. Benimle konuşmuyorlar ama gidip Leyla Tavşanoğlu'yla konuşuyorlar.

• Korkutan bir yanınız var o zaman..

Olabilir tabii.... Ben korkulan bir insan değilim ama onlar korkan insanlar.

• Röportaj talebi hem sizden mi gider karşı tarafa? Size söyleşi talepleri geliyor mu? Geldiğinde tavrınız ne oluyor?

Evet talibin geldiği oluyor. Çoğu zaman, yüzde doksan kabul etmiyorum. Gündemde olan insanlar yapmıyor bunu. Gündeme gelmek isteyenler yapıyor. Çok sıcak bakmıyorum, beni itiyor. Ama bazen de nadirattan da olsa "Aa, hakikaten iyi fikir" dediğim oluyor.

• Çalıştığınız gazetelerin röportajlara, içeriğine olabilir, isme olabilir, dahli oluyor mu? Bu sıkıntı yaratır falan gibi...

Nadirattan oluyor tabii, olmaz mı? Gazetenin politikasına bilmeden ters düşmüş olabilirsiniz. Sonuç olarak o gazeteden ekmek yiyorsun. Yüzde yüz bağımsız değilsin ve olamazsın da.

• Yaptığınız röportajı, okuyucunun gazetede okuduğu röportaj haline getirirken nasıl bir eleme yapıyorsunuz? Çünkü yapılan bir konuşmanın üç de hatta dörtte biri ancak girer gazeteye..

Bir sürü şeye dalış yapıyorsun, psikolojisiyle ilgilenebilirsin, konusuyla, çevresiyle ilgilenebilirsin. Hangisinden daha iyi bir malzeme çıkarsa oraları ayıklıyorsun. Daha önce söylediklerinin benzerlerini değil de, farklı bir şeyi yakalamaya çalışıyorsun. Yeni bir şey bulmuşsan onu öne çıkarıyorsun. Bir de ben okuyan da "nasıl bir insandır bu"nun cevabını sunmak istiyorum. Tam bir öğün sunmak istiyorum. A'dan Z'ye.. Mizahi yönü var mı, düşünsel boyutu ne, fiziksel anlamda kendisiyle bir iletişimi var mı? Böyle biraz tuz, biraz biber, biraz şeker, ayarlamaya çalışıyorum. Her şey olsun istiyorum.

• Kendi dışınızda röportaj yapanlar arasında kimi / kimleri beğeniyorsunuz?

Sadece şunu beğeniyorum diye bir şey yok. Herkes benim için yapıyor, herşeyi.. Dünyadaki tüm muhabirler, tüm röportaj yazarları benim için çalışıyorlar. Herkesin düşünce biçimi farklı sonuçlar çıkartıyor ortaya. Ben hepsinden yararlanıyorum, usaresini alıyorum. Ben de onlar için yapıyorum. O yüzden bu kadar önem veriyorum. Herkese verebileceğimin en iyisini vermeye çalışıyorum. Çünkü herkesin yaptığı ortak bir kapta buluşuyor ve birbirine dönüşüyor.

• Ne tür kitaplar okursunuz? Psikoloji kitapları okuyor musunuz?

Evet, psikoloji kitapları okuyorum. Ama zamanım dar, bana yarayacak kitaplar okuyorum artık. Mesala psikolojik, tasavvufi, tarihi, dinle ilgili, doğayla ilgili, ağaçların, kuşların dünyası.. Ama en çok psikolojik ve tasavvufi kitaplar okuyorum.

• Film seçiminiz nasıldır? Hangi tarz filmleri izlersiniz?

Çok film seyrederim. Ama psikolojik gerilimli, zekaya dayalı gerilim filmlerini severim.

• Aynaya baktığınızda ne görüyorsunuz?

Güçlü bir kadın görüyorum.

• Neye karşı güçlü?

Hayata karşı. Yalnızlığını taşımasını biliyor. Değişkenliği içinde bir istikrarı var. Hem çocuk, hem kadın, hem yaşlı, hem yumuşak, hem çok sert. Her şeyi birden olabiliyor aynı zamanda bütün bunların karmaşasından da, yolunu kaybetmeden devam edebiliyor. Aslında seviyor kendini.

• Sevmediği bir şeyi yok mu?

Var tabi olmaz olur mu?

• Neler onlar?

Zaman yönetimi konusunda yeterince becerikli olamamak. Keşke hem bunları yapabilseydi. Aslında sonsuzdur insanın gücü. Demek ki o sonsuzluğu kıran bir şeyler var beynin içinde. Onu üretebilseydi keşke...

*(*Y. Şafak, 8 Ocak 2003*)*

2. MÜLAKAT (GÖRÜŞME):

Alanında ünlü siyaset, sanat, edebiyat ve bilim insanlarını çeşitli yönleriyle tanıtmak veya önemli gelişen olaylarla ilgili görüş ve düşüncelerini öğrenmek amacıyla, önceden randevu alınarak yapılan sorulu cevaplı karşılıklı konuşmalara mülâkat (görüşme) denilir.

Görüşmeci, konuşma yapacağı kişi ile ilgili olarak önceden kısa bir araştırma yapmalı, eserleri, ilgi alanları ve inanç ve düşünceleri hakkında bilgi edinmelidir. Görüşme sırasında konuşmacının sözünü kesmemeye, sıkıcı ve gereksiz sorularla konuyu dağıtmamaya çalışmalıdır. Sorular hazırlanırken tarafsız davranmaya özen göstermeli, ilgi çekici ve sorunları dile getiren ve çözüm üreten sorular olmalı; muhatabı zor durumda bırakacak sorulardan kaçınmalıdır. Her iki taraf da birbirine karşı nazik olmalıdır.

Röportajla mülakatın farkı, röportajda konu, mülakatta kişi öne çıkar. Bu bakımdan röportaj yapılırken alanında uzman, ilgili kişi olmasına dikkat edilirken, mülakat gerçekleştirmek için ise toplum geniş kesimi tarafından bilinen ve tanınmış kişilerle yapılır. Röportaj yayınlanırken fotoğraf, belge ve resimlerle zenginleştirilir. Mülakatta ise sadece mülakat yapılan kişi ile çekilmiş bir fotoğraf kullanılır.

Mülakat yayımlanırken, mülakatı yapma sebebi, niçin o kişi ile mülakat yapmayı düşündüğü, mülakat öncesi randevulaşma, ortamın durumu, kişiliği ve izlenimlerini kısaca anlatan bir giriş yazısı olarak soru ve cevap bölümünden önce yer verir.

Televizyon kanallarının artışı ile birlikte mülakat(söyleşi) türü, televizyon program çeşidi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Reha Muhtar'ın "Ateş Hattı", Hulki Cevizoğlu'nun "Ceviz Kabuğu", Fatih Altaylı'nın "Teke Tek" gibi programları doğru ve başarılı örneklerdir.

Basınımızın en tanınmış mülâkatçıları Ruşen Eşref Ünaydın, Mustafa Baydar (*Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*), Yaşar Nabi Nayır (*Edebiyatçılarımız Konuşuyor*) ve Sermet Sami Uysal (*Yahya Kemal'le Sohbetler*)'dır.

ÖRNEK METİN: 1

'ŞİİR YAZIYORUM DEMEKTEN UTANIYORUM'

Ünlü sinema oyuncusu Pelin Batu, Selahattin Yusuf'un sunduğu Kırk Ambar programına konuk oldu. Pelin Batu, ön plana çıkan oyunculuğundan ziyade şairliğini ve İngilizce yazdığı şiir kitabını anlattı.

S. Yusuf: *Kırk Ambar'ın konuğu Pelin Batu, hepinizin bildiği gibi Pelin Batu, Harem Suare, Hayal Kurma Oyunları, Komser Şekspir, O Şimdi Asker ve Dün Gece Bir Rüya Gördüm, gibi hepimizin yakından takip ettiği filmlerde oynadı. Fakat biz bugün Pelin Hanım'la sinemadan çok Edebiyat ve şiir konuşacağız. Zira Pelin Batu "Glass/Cam" isimli İngilizce yazdığı şiir kitabıyla gündeme geldi. Bizde bugün bu kitaptan yola çıkarak şiirden bahsedeceğiz. Hoş geldiniz Pelin Hanım…*

P. Batu: *Teşekkür ederim*

S. Yusuf: *Öncelikle şunu merak ediyorum siz Babanızın da mesleği dolayısıyla pek Türkiye'de yaşamadınız. Nereleri gezdiniz ve şiir merakı nerede doğdu?*

P. Batu: *Dediğiniz gibi babamın da mesleği dolayısıyla birçok Ülke gezdim. Her iki üç senede bir farklı bir Ülkeye taşındık. En son da New York'taydım. Kitapla ilgili de genellikle şu soruldu bana içeriğiyle değil de daha çok diliyle ilgilenildi. Türkçe konuşan bir Türk olarak neden İngilizce şiir yazdığım konusunda çoğu zaman üstüme de gelindi. Anlıyorum bu konuda insanların kafasında bazı soru işaretleri oluştu ama ben sürekli tekrarlayıp günah çıkarır gibi, ben İngilizce yazıyorum, çünkü şu şu nedenlerle demekten de sıkıldım.*

Dil çok zor bir şey konuşmak başka, onu yazmak başka, onu kullana bilmek, onu hissedebilmek, ondan zevk almak başka bir şey. Babam çok fazla dil bilir ama şiir okuyunca hep Türkçe okur. Çünkü İngilizce şiir okumaktan haz almadığını söyler şiirin içine giremediğini söyler. Bende aynı şeyi başka diller için söyleyebilirim.

S. Yusuf: *Babanız İnal Batu'nun şiirle arası nasıl sizi yakalamışken İnal Beyin de şiire bakışını öğrenelim.*

Pelin Batu: *Babam çok iyi bir şiir okuyucusudur şiir yazmamıştır, ama mesela Üniversite döneminde yaptığı bayağı çok şiir çevirisi vardır. Hatta o dönemin önemli dergilerinde Varlık gibi, önemli çeviriler yapmış.*

S. Yusuf: *Peki babanız sizin şiirlerinizi nasıl buldu?*

P. Batu: *Çok komplike buluyor. Babam daha çok Türk edebiyatın da Attilla İlhan'ı çok sever Cemal Süreya'yı çok sever, Bense daha çok postmodern edebiyata yakın görürüm kendimi.*

S. Yusuf: *Zaten siz teknik olarak da yenilikçiliğe daha meyillisiniz öyle görünüyor şiirleriniz.*

P. Batu: *Ben burada bir parantez açmak istiyorum postmodernist kelimesini kullandım ama bu bir yandan da çok sinirimi bozan bir kavram*

S. Yusuf: *Artık biraz da eskide sanki bu kavram öyle değil mi?*

P. Batu: *Evet. Her şey de şunu yaparım bunu yaparım gibi konuşmak… Ben tezimi Melih Cevdet Anday'la ilgili yazmıştım ve Anday'ın şu sözünü çok severim, çok güzel bir lafı var diyor ki; Bir metre olmayınca ver herkes istediği gibi yazınca o zaman herkes şair olabiliyor. Aslında Anday' da kuralcı bir insan değil kendi içinde birçok yeni şeyi deniyor ama bir yandan da bir alt yapı kesinlikle olması gerekiyor. Resim de mesela bakarsanız ben birkaç sene önce Picasso'nun eskiden evi olan bir yere gitmiştim İspanya'da dolaşıyordum. Ve orada altı yaşından beri yaptığı resimlere bakıyorsunuz realist, bire bir gayet güzel resimleri var her şeyi kopyalamış bu 13 yaşına kadar devam ediyor sonra birden bire fotoğraftan bire bir resim yapar gibi yaptığı o resimlerdeki realiteyi bozmak istiyor. İşte bazen o realiteyi bozma ihtiyacı haddesine geliyorsunuz. Kırıyorsunuz değiştiriyorsunuz ve daha kübist şeyler yapmaya başlıyorsunuz bu şiirde de böyle sonra belki daha yalın bir dile dönebilirsiniz. Şuan da bir yazar olarak demeyim ama edebiyattan zevk alan biri olarak gittikçe 19 yy. daki bazı klasik yazılara kayıyorum çünkü oradaki düz yalın anlatım çok hoşuma gidiyor.*

S. Yusuf: *Sizi çok iyi anlıyorum resimde bazen karikatüristler bile, çok uzun süre önce portre çalışırlar birebir çizmeyi öğrenmeden, kırmaya dökmeye değiştirmeye başlamıyorlar o anlamda edebiyatta da önemli bir durum bu. Postmodernizm ve postmodern cevaz vermeler filan ayyuka çıktığında bir sürü edebi metin olmayan şeyler bile canım bu çok büyük bir metindir diye gerçekten ortalığa saçılıyordu. Postmodernizmin çok çaptan düşmesinin sebebi nedir? Aklıma gelmişken paylaşmak istedim Amerika'da bir yazar çok saçma sapan bir metin yazıyor ve postmodernistlerin kalesi kabul edilen bir dergiye yollanıyor. Dergi bunu göklere çıkarıyor bu metinle ilgili eleştiriler yayınlanıyor, çok ciddiye alınıyor ve bu çok büyük bir metin olarak lanse ediliyor. Sonra yazar diyor ki "ben dalga geçmek için yazdım bu yazıyı" diyor. Bu olaydan sonra çok fena şekilde bozuluyor postmodernzm*

P. Batu: *Şimdi mesela postmodenizimden bahsediyoruz aslında her türlü –izm sorunlu modernizimi de tartışabiliriz. Ama önemli olan evet belli katagorilere ihtiyacımız var. Hayata kolaylaştırıyor belli bir metin okurken, onu belli bir bakış açısından okumak zorundasınız bunu bir postkolenyıl bakış açısıyla da okursunuz bir Freudiyen açısıyla da okuyabilirsiniz, içinden belirli kelimeleri alırsınız ve size güzel bir okuma şekli çıkar ama bunun sonu yok çok zevki bir egzersiz onu itiraf ediyorum. Bu şekilde edebiyat oku-*

mayı öğrenirsiniz her metine bir dedektif gibi bakmaya başlıyorsunuz. Ben kendi yazdıklarıma aa burada şu şaire bir gönderme yapmışım şurada şu yazara gönderme var gibi şeyler yapabiliyorum. Kendim bile bir tane kelimeden bin tane anlam çıkarabiliyorum bunlar zevkli şeyler ama birazcık teoride kurtulmak istiyorum bazen çünkü her şeye o gözle bakınca tahammül edilmez bir hal alabiliyor.

S. Yusuf: *Biraz da kitabı konuşalım. Nerde başladı şiir maceranız sizin belli bir dönemi ve yeri var mı?*

P. Batu: *Kendimi bildim bileli yazı yazıyorum beş yaşından bu yana hep günlük tutum ve hala da tutarım. Ve o günlükler öyle bir hal aldı ki yazmazsam yaşayamam gibi bir hal oldu. Yazmazsam hayatımda bir eksiklik hissi oluyor ve o günceler benim için çok önemli çünkü bazen beynin akışını not etmek açısından güzel oluyor bazen de sokakta yürürken, sinemadayken, konserdeyken bile dizeler geliyor defterimi yanımdan ayırmıyorum ve hemen not ediyorum. Ama hiçbir zaman şöyle olmadı ben sabah kalkayım şiir yazayım gibi bir yaklaşımım olmadı. Bazen bir şiir doğmuş olarak çıkıyor, üstünde tabi ki bazı değişiklikler yapıyorum ekliyorum çıkartıyorum. Hatta uyutuyorum bir süre sonra çıkartıyorum.*

S. Yusuf: *Evet bir röportajınız da şiirlerinizi bir yıl sakladığınız söylüyorsunuz.*

P. Batu: *Evet. Çünkü genellikle en son yaptığımız şeyler en iyisi gibi gelir. Daha parlaktır tazedir ve o heyecanla tam göremeyiz eksikleri, hataları…*

S. Yusuf: *Sizin de dediğiniz gibi bu edebiyatta çok tavsiye edilen bir tavırdır. Peki, bu şiirlerin çoğu yurtdışında New York'ta mı yazıldı?*

P. Batu: *Türkiye'de yazdım.*

S. Yusuf: *Yuhanna İncili'nden bir alıntı gördüm kitabınız da "Ayaklarımın altındaki gölcükler deniz canavarlarına dönüşecek" diyor. Batı edebiyatında ben mesela Fransız edebiyatıyla çok ilgilenirim İncil'i de çok okur ve üslup olarak beğenirim zaten İncil de batı edebiyatını çok etkiliyor peki sizde böyle bir etki var mı?*

P. Batu: *Var. Ben eğitim olarak Katolik okulunda okudum. Onun öncesinde de Pakistan'da okudum Kuran eğitimi de aldım. Dil bana çok büyülü geliyor. Çünkü yüzyıllarca evvel değişik insanların topladığı geliştirdiği kolektif bir, bilinçaltını simgeliyor benim için artı edebi bir eser olarak da İncil'in özellikle dili çok şiirsel, samlar vardır orada şarkılar onlar inanılmaz bir şekilde aşk şiirini gibi geliyor bana Neruda okumakla İncil okumayı neredeyse aynı yere koyuyorum bazen. İncili bilmek beni şu anlamda zenginleştirdi orada imgeler şiire çok elverişli…*

S. Yusuf. *Tüm bunların ötesinde ben edebiyatta bir kan kaybının olduğunu düşünüyorum. Siz nasıl değerlendiriyorsunuz bu durumu? Şair sayısı kadar satmıyor şairlerin şiir kitapları.*

P. Batu: *Burada bir şeyi itiraf etmem lazım. Ben mesela bazen bazı programlara konuk oluyorum. Sizin de değdiniz gibi daha çok oyunculukla ön plandayım çünkü o çok*

göz önünde bir meslek, çok kolay ulaşılabilecek bir yapıdasınız beklenmedik bir zamanda televizyonda görünüyorsunuz. Ama edebiyat ve özellikle şiir çok zor şiiri okumaya alışık olmak lazım eğitim sistemi bu kadar kötü olunca ve insanları eğitimden soğutunca ister istemez edebiyata bir uzak durma var ama bir yandan da Türkiye'de her iki kişiden biri şair, bu da bana çok ilginç geliyor.

S. Yusuf: *Hani nerde 35 milyon şiir okuru diyesi geliyor insanın.*

P. Batu: *Evet aynen böyle çok fazla insan şiir yazıyor güzel yazılsın da ama ben bazen şiir yazıyorum demekten utanıyorum. Çünkü o kadar kötü materyal var ki ortalıkta ben tamam şiir yazsın herkes diyorum ama bir yandan da şiir çok ucuzlamış bir şey oluyor.*

S. Yusuf: *Durum böyle olunca ben şairim diyenlere a yazık der gibi bakıyoruz.*

P. Batu: *Yazık aslında şairlerden çok edebiyatın seviyesiyle ilgili bir hal alıyor.*

S. Yusuf: *Kitle iletişim araçlarının da etkisiyle hiç ilgisi bile olmayan insanlar şiir albümleri CD'leri çıkarmaya başladı bu şiir ve edebiyat açısından çok büyük bir tahribat*

P. Batu: *Doğru şiir sanılıyor ki güzel bir klip, güz yapraklarının arkasında olduğu üstüne de romantik bir sesle okunan bir şeymiş gibi algılanır oldu. Benim kitabımla ilgili olarak birkaç sene evvel bir televizyon programına katıldım ve benden bir şiir okumam istendi. Ben şiir okumayı pek sevmem çünkü her okuyucunun okurken kendi ritminde kendi şiirini yaratması gerektiğine inanıyorum. Hiçbir zaman böyle tiyatral bir şiir okumaya sıcak bakmadım, bunun üzerine sunucu şiirlerimin kaçak bir dille yazılmış olduğunu iddia etti savunma gereği duymadım evet böyle dedim. Çünkü yazdığım şeyler genellikle çok analitik, sert ve kapalı olabilir komplike olabilir. Ama beklide kendi yüzyılımıza biraz tepki duyuyorum, her şeyin çok vıcık vıcık ve duygusal olduğu bir yerde ben tamamen buz kesiyorum. Bu şiirde de böyle çünkü benim yazdığım şiirler de benim bir temsilim.*

S. Yusuf: *Şiir yazmada size kaynaklık eden eserler nelerdir?*

P. Batu: *Bu kitapta beni şiirden çok felsefe ve müzik etkilemiştir beni bunun yanı sıra Alman edebiyatı Fransız Edebiyatı da etkilediklerim arasında…*

S. Yusuf: *Biraz da oyunculuktan bahsedelim… Oyunculuğun en keyifli aşaması nedir sizce…*

P. Batu: *Bence oyunculuğun en keyifli aşaması ön hazırlık kısmı, beni o araştırma dönemi çok heyecanlandırıyor. Sıfırdan bir karakter yaratıyorsunuz. Bu çalışmalardan sonra bir tip değil bir karakter olabiliyorsanız en büyük mükâfatınız bu oluyor.*

S. Yusuf: *Felsefeye ilgiliniz ne zaman başladı ve neler okuyorsunuz?*

P. Batu: *Ben Üniversiteye girdiğimde oyunculuğa ve edebiyata ilgi duyuyordum ama kafamın arkasında hep bir felsefe düşüncesi vardı. Boğaziçi Tarihi tercih ettim tarihten de memnundum, çünkü tarihi bilmek öğrenmek her zaman kendini bilmek gibi gelmiştir. Türkiye'de doğdum ama burada hayatımı geçirmedim, ama bu toprakları ve*

diğer ülke topraklarının tarihini okumak, bilmek bana sanki otobiyografi okumak gibi gelmiştir. Ama her zaman tarihi bir masal okur gibi okudum. Ama felsefe ve soruları beni her zaman heyecanlandırdı. Tarih bölümüne girdikten bir yıl sonra Felsefeye geçiş yapmak istedim ama sorumlar çıktı ve bir şekilde geçemedim felsefeye, belki de böylesi daha hayırlı oldu tarihten de zevk alarak bitirdim. Ama yeni planlarım var Felsefeyle ilgili olarak.

S. Yusuf: *Nasıl bir şey yapmayı düşünüyorsunuz? Nedir planlarınız?*

P. Batu: *Felsefe ve edebiyat karışımı bir şeyler yapmak istiyorum renklerle çok alakalıyım şiirlerime de yansır bu. Ben felsefede renk ve edebiyatta renk kavramını karşılaştırmak istiyorum.*

S. Yusuf: *Programımıza katıldığınız için çok teşekkürler, ayağınıza sağlık*

P. Batu: *Ben teşekkür ederim.*

(22 Eylül 2006 14:09- Haber7.com)

ÖRNEK METİN: 2

'CANIM ANEY' DİYELİ KIRK YIL OLMUŞ

Fatih BAYHAN

"Aney" şiiriyle ün salan M. Atilla Maraş, "Ben okuyorum aney, okuyacağım, göreceksin bak, mühendis olacağım" diyordu. Maraş, mühendislikten emekli oldu, sanat hayatının kırkıncı yılını doldurdu. Şimdi o, Meclis'te Şanlıurfa Milletvekili.

Aldığı Ödüller: 1981 Yılın Şairi - 1992 "Uluslararası Şairler Akademisi" tarafından "Seçkin Şair" Ödülü, - 1993 Kültür ve Sanat Ödülü - 2004 Türk Dünyası Hizmet Ödülü 2005, 9. Uluslararası Şiir Şöleni'nde "Balkanlar Büyük Şiir Ödülü"

Mehmet Atilla Maraş'ın şair kimliği ön planda ama o, aynı zamanda siyasetçi. Maraş, Ahmet Kutsi Tecer, Yahya Kemal, Mehmet Emin Yurdakul gibi Meclis'te Urfa'yı temsil eden şairlerden. Şiir ve yazı aşkı daha ilkokul çağında başlayan Maraş'ın şairliğinde lise edebiyat hocasının etkisi büyüktür. O yıllarda Ümit Yaşar, Atilla İlhan revaçtadır. Maraş'ı etkileyen şiirlerse aynı dönemde Cahit Sıtkı Tarancı ve Necip Fazıl'dan gelir.

Kendisi bir mühendistir ama sanata ve edebiyata düşkünlüğü onu mühendis cemiyetlerinden çok edebiyat çevrelerine çeker. Hisar, Varlık, Türk Yurdu, Hareket ve Büyük Doğu dergilerinde yazı ve şiirleri yayınlanmaya başlar. Onu üne kavuşturansa "Aney" şiiridir. "İslami Edebiyat"ın en önemli şairleri arasında sayılan M. Atilla Maraş'la, sa-

nat hayatının 40. yılı kutlaması öncesi, "Kültür Evi"ne dönüştürdüğü Meclis'teki odasında görüştük.

— Sanat hayatınız nerede nasıl başladı, sizi en çok etkileyen isimler kimlerdir?

— 1949'da Urfa'da doğdum. 1966 yılında lise son sınıfta iken ilk şiirim Urfa'da Şafak Gazetesi'nin Sanat- Edebiyat sayfasında yayınlandı. Adı "Eski Kent". O tarihten itibaren yazıp yayınladığım yazılarım ve şiirlerimin üstünden 40 yıl geçmiş. Bu kırk yıllık süre içinde 11 kitabım yayınlandı. 27 yıl boyunca bürokraside görev alarak Anadolu'yu bir uçtan bir uca dolaştım. Bu coğrafyada yetişen toplumun manevi mimarlarını, topluma önder ve öncü olan, toplumu çekip çeviren, onu yönlendiren kanaat ulularını tanıdım. Yattıkları yerleri, gezdikleri yerleri ziyaret ettim. Yunus'u, Mevlana'yı, Hacıbektaş'ı, Hacı Bayram'ı tanıdım ve okudum. Miri arazi sistemini, vakıf medeniyetini, sonsuzluk mimarisini, aşk estetiğini, Divan edebiyatının mana ve maznununu kavramaya çalıştım. Fuzuli ile manevi aşkı, Nedim ile maddi aşkı, Nabi ile hikmeti, Nef'i ile başkaldırıyı ve sözün önemini, Şeyh Galip'le insanın bu evrenin bir özeti olduğunu öğrendim. Bu şairlerin halk edebiyatımızdaki karşılıkları da var: Bir Karacaoğlan, bir Emrah, bir Pir Sultan, bir Dadaloğlu bir Köroğlu gibi... Günümüze gelince, önce Cahit Sıtkı'yı, sonra Sezai Karakoç'u ve Ahmet Arif'i, bu üç Diyarbakırlı şairi keşfettim. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim, sonra Necip Fazıl'ı tanıdım. Onlardan feyiz ve hız aldım. Attila İlhan ise bir başka şiirini öğrendiğim şairdir.

— Edebiyata ve şiire 40 yıllık emek veren bir şair olarak şiire nasıl bakıyorsunuz, her istediğiniz şiiri yazabildiniz mi?

— 40 yıllık şiir işçisiyim. Henüz mükemmele ulaşamadım. İstediğim şiirleri ise henüz yazmadım. Şiir; hayatımızın, hayallerimizin, hatıralarımızın hafızasıdır bir yerde. Şiir belki de gündüz gördüğümüz rüyaların kendisidir. Şiir bize aşkı, varoluşu, ölümü ve ölüm ötesini öğretiyor. Bir okuma biçimi olarak ta algılayabiliriz şiiri. İnsanın doğasına, estetik bir biçimde okuyan bir yol, bir yöntem olarak da bakabiliriz şiir sanatına. İnsanın olduğu yerde duruyor şiir. İnsanın bütün bir varoluş macerası şiire konu olabiliyor.

— Uluslararası birçok şiir toplantılarına katıldınız. Şiir dışarıdan nasıl görünüyor?

— Şiir, dünyanın her coğrafyasında, insanın olduğu her alanda var. Şairler renkleri, dilleri, cinsiyetleri, farklı da olsa hepsi aynı kumaştan. Ancak o kumaşın renkleri ve desenleri farklı o kadar. Zenciler birbirine benzemez ama şairler birbirlerine benzer. Bu gerçeği, yurtdışına gidip dünyanın değişik coğrafyalarından gelen şairlerin arasına katılınca daha yakından fark ettim. Her dönemde her ülkenin çok iyi şairleri var. Hepsinin mayası bir.

— Şairsiniz ve milletvekilisiniz, ikisi bir arada nasıl gidiyor?

Siyaset ve sanat ayrı ayrı alanlar olsa da insanın yüreğinde ayrı ayrı yer alabiliyor. Benden önce de bu Meclis'te birçok tanınmış şair ve yazar görev yaptı. Mesela Ahmet

Kutsi Tecer, Yahya Kemal, Mehmet Emin Yurdakul, Urfa milletvekilleri olarak görev yaptılar. TBMM'de edebiyat tarihine geçmiş 80 şair tespit ettim ve bunu, geçen yıl bir kitap çalışması olarak yayınladım. Zamanımın çoğunu aktif siyasetin getirdiği sorunların çözümüne ve seçmenlerimin sorunlarına ayırıyorum. Artan zamanda ise okumaya ve yazmaya gayret ediyorum.

— Yeni eserler var mı? Sizi sevenlere vermek istediğiniz bir mesaj var mı?

— Meclis'e girdiğimden bu yana iki kitabım yayınlandı. İki eski kitabımın da yeni baskıları yapıldı. "Rüya Şehir Urfa" adlı bir çalışmayı yarılamış durumdayım. Kalem, yazmak borcundadır. Bir yazar için, bir şair için yazmak bir mecburiyettir. Hayat devam ediyor. Siz sağlığınızı kaybetmediğiniz sürece ve yazma eylemini de bir disiplin haline getirmişseniz hep yazarsınız. Yazmak bir görevdir, bir kutsal eylemdir sizin için. Ben Yaratan'dan ötürü, yaratılmış her canlıyı seviyorum. Beni sevenlere sevgilerimi saygılarımı ve gönlümü sunuyorum. Yurdumun bütün insanlarına, bütün kuşlarına, bütün ağaçlarına, bütün böceklerine, bütün dağlarına, bütün ovalarına ve akarsularına selam gönderiyorum.

(Y.Şafak)

3. SORUŞTURMA (ANKET):

Soruşturma, toplumu yakından ilgilendiren bir konuda yaş, kültür ve meslek olarak farklı kesimlerin düşüncelerini ortaya koymak için, bu değişik görüşteki insanlara sorulan sorulara ve alınan cevaplara denilir. Önce güncel bir konu seçilir, sonra bu konuya çeşitli yönlerden açıklık getirebilecek sorular hazırlanır, daha sonra da bu soruların yöneltileceği, konuyla yakından ilgili olabilecek farklı kesimlere ait kişileri tespit edilir. Daha sonra bunları yazar-araştırmacı veya gazeteci, çalıştığı yayın organında yayımlar.

Sorular kişilerle yüz yüze yapılacak görüşmelerle yöneltilebileceği gibi, mektup, belge geçer, elektronik posta yolu ile yazılı olarak da gönderilebilir. Daha sonra kendisinden aynı şekilde sorulara cevap beklenilir.

Konular, yayın organının türüne göre değişiklik gösterebilir. Bir edebiyat dergisinde, edebiyatın belli konularına yönelik sorular hazırlanır ve ilgililere bu sorular yöneltilir. Eğer bir moda dergisi ise, desinatör ve giyim firma sahiplerine gelecek yılın modasının ne olacağına yönelik sorular yöneltilebilir. Hep aynı düşünce çizgisinde ve sosyal statüdeki kişilere soru yöneltmek ve baş vurmak okuyucuda şüphe uyandırabilir.

Yazının başında veya sonunda soruşturmalara verilen cevapları değerlendiren bir bölüm yer almalıdır.

Ayrıca eğitim kurumlarında, eğitimin işleyişi ile ilgili olarak, öğrenci-öğret-

men, öğretmen-veli, veli-idareci gibi ilişkilerin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi için kullanılan anketler de vardır.

Aşağıda vereceğimiz soruşturma örneğinde gazeteci-yazar Elif Yıldız, alanında meşhur olmuş değişik tarzda eserler ortaya koyan romancılara, "Sizi en çok hangi roman etkilemiş ve yazarlığınıza büyük katkıda bulunmuştur?" sorusuna verilen cevaplar yer almaktadır. Elif Yıldız, bu yazısında, soruşturmanın başında niçin bu soruyu yazarlara yönelttiğini; ayrıca önceki dönemlerde yazarların hayatını değiştiren eserler olduğunu örneklerle anlattığı bir "giriş" bölümünden sonra, değişik yazarlara yönelttiği bu soruya yazarların verdikleri cevaplara yer vermiştir. Şimdi bu yazıyı yayımlandığı gazete yer aldığı şekliyle görelim ve okuyalım:

ÖRNEK METİN:

BİR ROMAN OKUDUM KAHRAMANI BEN OLDUM[10]

Elif YILDIZ

Romanın etki gücü, okur üzerinde bazen öyle dönüştürücü olur ki; kişi romanı bitirdikten sonra artık aynı kişi değildir. Ve bazen okur, kahramana dönüşür. Orhan Pamuk'un "Yeni Hayat" romanı "Bir gün bir kitap okudum, bütün hayatım değişti" cümlesiyle başlar. Kitabın yayınlanmasından sonra çok popüler olan bu cümle, bir gerçekliğe de tekabül ediyor: Romanın etkileme gücüne. Kitabın tarih boyunca hem sakıncalı hem de kutsal sayılma nedeninin bir özeti gibidir bu cümle. Kitap zaman zaman trajedilere dahi yol açmış bir gerçekliktir.

Goethe'nin bunalımlı bir aşk öyküsünü anlattığı "Genç Werther'in Acıları" adlı romanının kahramanı anlatının sonunda canına kıyar. Roman öylesine bir etki yaratır ki, Almanya sokakları bir "Werther salgını"na uğrar. Ortalık mavi ceket, sarı pantolon giyen duygulu gençlerle dolar. Bu gençlerden bazıları okuduklarının etkisiyle romanın kahramanı gibi ölümü seçer. Hepimizin hayata bakışını etkilen ya da kalbini titreten bir kitap olmamış mıdır? Bizi gidemediğimiz uzak diyarlara, zamanlara alıp götüren... Ya da bizi içinde bulunduğumuz toplumun kayıtsız kaldığımız taraflarıyla yüzleştiren...

Öğreten, ders veren, okuyanı romanın kahramanına benzeten, ilham ile donatan. İşte bu etki sonrasındadır ki, bazen filme, bazen bir tiyatro oyununa bazen bir şiire dönüşür o roman. Biz de romanın bu gerçekliğinden yola çıkarak yazın dünyamızın ünlü simalarına hayatlarını değiştiren ve etkileyen romanları sorduk. İşte yazarlarımızın sorumuza verdiği çarpıcı yanıtlar:

10 *Y. Şafak*, 15 Kasım 2005.

Bana pahalıya mal oldular

Adnan Özer/ Şair: Jorge Amado'nun Orta Avrupa romanı havasını taşıyan buna rağmen modern bir şehir anlatısı olmamayı başaran Gecenin Çobanları romanı, benim kenar mahalle delikanlılığı havasından kurtulamamamın sorumlusudur. Bu yüzden bana pahalıya mal oldu. G. Garcia Marquez'in gerçekle insanın düşlerini yine insanı yücelten bir şekilde anlattığı romanı "Yüzyıllık Yalnızlık" ise, kalamayacağım yerlere ait sürekli düşler beslememe yol açtığı için sırtıma taşınması güç bir yük bıraktı. Yaşar Kemal'in "Yer Demir Gök Bakır" romanı da bir Trakyalı olarak Anadolu'nun kırsal gerçekliğini anlamamı, tanımamı ve sevmemi sağladı.

Kutsal kitap tadı arıyorum

Ömer Lütfü Mete/ Senarist: Sefiller ile Suç ve Ceza, ilk gençlik yıllarımda büyük, derin olayları ve karmaşık insanları anlattığı için beni hayran bırakmıştır. Ama artık kendimi kaptırmıyorum. Cengiz Aytmatov ve G. Gabriel Marquez'in romanları beni cezbediyor. Kutsal kitapların lezzetini ve klasik tadları taşımayan romanları beğenmiyorum. Benim romanda görmek istediğim karakterler delice yaşayan, etli canlı kanlı ve olağan dışı insanlar. Özellikle böyle karakterleri okuma zevkini Trevanian'ın Şibumi adlı gibi polisiye/ macera tarzı romanlarında yakalıyorum.

Huzur Sokağı ile bir dönüşüm yaşadım

Senai Demirci/Yazar: Şule Yüksel Şenler'in Huzur Sokağı romanı, 10'lu yaşlarımda bir dönüşüm yaşamama vesile oldu. Roman sayesinde müslümanca yaşamaya taraftar oldum. Hermann Hesse'nin Narzissus und Goldmund isimli eseri de bende insanın içine doğru tefekkürüne dair ufuklar açtı. Böylece en büyük hazinenin iç duyarlılık olduğunu anladım. Paulo Coelho'nun Simyacı romanı ise bana içten ve sade yazmanın önemli ve öncelikli olduğunu öğretti.

Ülkemin insanlarına bakış açımı değiştirdi

Tuna Kiremitçi/Yazar: Roman olmasa da Nazım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları, okurken bir roman okur gibi haz aldığım bir eserdir. Hem memleketime hem de onun insanlarına bakışımı derinden etkilemiş ve değiştirmiştir. Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar Üzerinde isimli romanı romancılığım üzerinde etkilidir. Onun insan gerçeğini hem aydınlık hem de sade bir biçimde anlatması benim kalemime de örnek olmuştur.

Eğitimci kimliğim 'Gülün Adı' ile gelişti

Umberto Eco'nun "Gülün Adı" isimli romanı beni en çok sarsan romanlardan biridir. Bir eğitimci olarak bu kitapta eğitimin nasıl olması gerektiğini anladım. Bana model

olan, yetinmeyen, merakı tükenmeyen, kapıların arkasında kalan bilgileri araştırmaktan vazgeçmeyen bir eğitimci ile karşılaştım. Araştırma nasıl yapılır? göstererek, gezerek nasıl öğretilir? sorularıma cevap buldum. Tekrar tekrar okuduğum, felsefi, psikolojik ve duygusal kimliğimi geliştiren bu romanla, insanın içinde bulunduğu labirentin içinden kimsenin yardımı olmaksızın kendi yolunu bularak çıkması gerektiğini fark ettim.

Öteki'ni algılamamı sağladı

Nazım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları adlı eseri beni, Türkiye'nin bilmediğim öteki yüzleri ile tanıştırdığı için, Yaşar Kemal'in 'İnce Memed'i de haksızlığa karşı koymayı ve içimizdeki saklı gücün boyutlarını anlamamı sağladığı için çok etkiledi. Dostoyevski'in Suç ve Ceza adlı romanı ile Doris Lessing'in kadın zekasının ikincil durumunun evrenselliğini algılamamı sağlayan Altın Defter isimli eseri de benim için değerlidir. Bütün bu romanlar 'öteki'ni algılamamı sağladı.

Yazar* yanımı *keşfettim

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur isimli romanı derin psikoljik açılımlara yer verdiği için benim en çok etkilendiğim romanlardan biri. Çocukluğumun en hissi hayal zenginliğine ve en hüzünlü dönemine kapı araladığından Peyami Safa'nın Dokuzuncu Hariciye Koğuşu isimli romanı benim için önemli. Öte yandan Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler, Stendhal'ın Kırmızı ve Siyah romanları da yazar yanımı kamçıladıkları için değer verdiğim romanlar.

GENEL KAYNAKÇA

AÇIL, Mahmut; *Başarılı ve Etkin Öğretmenin Beden Dili*, Armoni Yay. İstanbul 2005.

ADALI, Oya; *Anlamak ve Anlatmak*, Pan Yay., İstanbul 2004.

AĞAOĞLU, Adalet; *Okurunun Yazarı*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.

AHMET HAŞİM; *Bize Göre-Gurebahane-i Laklakân-Frankfurt Seyehatnamesi;* Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1981.

AKBAL, Oktay; *Kendini Okumak,* Eleştiri yay. İstanbul 1986.

AKBAYIR, Sıddık; Dil ve Diksiyon, Akçağ Yay., Ankara 2005.

AKSAN, Doğan; *Her Yönüyle Dil I-II-III*, TDK. Yayınları, Ankara 2003.

AKSOY, Ömer Asım; *Dil Yanlışları,* TDK Yayınları, Ankara 1980.

AKSUN, Belma, *Görgü-Yaşama Sanatı*, Tur Yayınları, İstanbul 1980.

AKTAŞ, Prof. Dr. Şerif- GÜNDÜZ, Yrd. Doç. Dr. Osman; *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

ANDI, M.Fatih; *İnsan Toplum Edebiyat*, Kitabevi, İstanbul 1995.

ANDI, M. Fatih; *Roman ve Hayat*, Kitabevi, İstanbul 1999.

ANDI, M. Fatih; *Hayata Edebiyatla Bakmak*, 3F Yayınevi, İstanbul 2006.

ATAÇ, Nurullah; *Günlerin Getirdiği*, Varlık Yay. İstanbul 1954.

ATAY, Oğuz; *Bir Bilim Adamının Romanı,* Bilgi Yayınları, İstanbul 1975.

BALTAŞ, Zühal- BALTAŞ, Acar; *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık; *Sözün ve Sükûtun Renkleri*, İz Yay., İstanbul 1998.

BAKİLER, Yavuz Bülent; *Sözün Doğrusu 2*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.

BEYRELİ, Latif; ÇETİNDAĞ, Zerrin; CELEPOĞLU, Ayşegül; *Yazılı ve Sözlü Anlatım,* Pegem A Yayıncılık, Ankara 2005.

BİRSEL, Salah; *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi,* İstanbul 1978.

BOZDAĞ, Muhammed; *Yüksek Yetenek Yazıları*, İstanbul 1999.

BOZDAĞ, Muhammed; *www.yetenek.com*

CÜCELOĞLU, Doğan; *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1997.

CÜCELOĞLU, Doğan;*'Keşke'siz Bir Yaşam İçin İletişim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2005.

CÜCELOĞLU, Doğan, *Mış Gibi Yaşamlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul ?

ÇAMLICA, Sait; *saitcamlica.com.tr*

ÇETİN, Prof. Dr. Nurullah; *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara 2004

ÇETİŞLİ, Prof. Dr. İsmail; *Batı Edebiyatında Akımlar*, Akçağ yay., Ankara 2001.

ÇETİŞLİ, Prof. Dr. İsmail; *Metin Tahliline Giriş-2*, Akçağ Yay., Ankara 2004.

ÇOLAK, Ali; *İnce Sözler*, Ötüken Yay, İstanbul 2004.

DEMİR, Celal- BARIN, Erol; *Türk Dilbilgisi-1 Ses Bilgisi*, Öncü Kitap, Ankara 2006.

DUPONT, Florence; *Edebiyatın Yaratılışı*, Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, (Çev. Necmettin SEVİL).

EMİR, Sabahat; *Kompozisyon Yazma Sanatı*, Türk Dünyası Araş.Vakfı Yay., İstanbul 1986.

ENGİNÜN, Prof. Dr. İnci ;*Cahit Sıtkı Tarancı –Evime ve Nihal'e Mektuplar*, Ankara 1989.

ERTEN, Cemal; *Örneklerle Noktalama*, Deniz Yayınları, İstanbul 1981.

GEDİZLİ, Mehmet; *Söyleyebilmek*, Marka Yay. İstanbul 2006.

GEDİZLİ, Mehmet; *Yazabilmek*, Marka Yay. İstanbul 2006.

GÜNAY, Doğan; *Metin Bilgisi*, Multilingual Yayıncılık, İstanbul 2001.

GÜRZAP, Can; Söz Söyleme ve Diksiyon, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006.

GÜVENÇ, Bozkurt; *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

GÜZEL YAZILAR- *Röportajlar*, TDK, Ankara 2000.

HECE Dergisi *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Ekim/Kasım 2000, nr. 46/47

HECE Dergisi *Mektup Özel Sayısı*, Haziran/Temmuz/Ağustos 2006, nr. 114/115/116.

HECE Dergisi *Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, nr. 104-105, Ankara 2005, s. 288-294.

HEPÇİLİNGİRLER, Feyza; *Dilin Zamana Dokuduğu*, Everest Yay. İstanbul 2007

İMLÂ KILAVUZU, TDK Yayınları, Ankara 2004.

KANIK, Orhan Veli; *Denize Doğru*, Varlık Y., İstanbul 1969.

KANTEMİR, Enise; *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Engin Yayınevi, Ankara 1995.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal; *Kompozisyon Sanatı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987.

KAPLAN, Prof. Dr. Mehmet; *Kültür ve Dil*, İstanbul 1983.

KAPLAN, Prof. Dr. Mehmet; *Nesillerin Ruhu*, Dergâh Yay., İstanbul 1983.

KAPLAN, Prof. Dr. Mehmet; *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, Dergâh Yay. İst. 1987

KAVCAR, Prof. Dr. Cahit- OĞUZKAN, Dr. Ferhan- AKSOY, Özlem; *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Anı Yayıncılık, Ankara 2002.

KEFELİ, Emel; *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, Kitabevi, İstanbul 2002.

KİTAP-LIK, YKYay., nr. 2, İstanbul 1993.

KİTAP-LIK, YKYay., nr. 36, Bahar 1999

KİTAP-LIK, nr. 37, İstanbul, Yaz 1999.

KİTAP-LIK, nr. 59, YKY Yay, İstanbul, Mart 2003.

KİTAP-LIK, nr. 62, YKYay., İstanbul, Haziran 2003.

KİTAP-LIK, nr. 94, YKYay., İstanbul, Mayıs 2006.

KORKMAZ, Zeynep- ERCİLASUN, Ahmet B.- ZÜLFİKAR, Hamza- PARLATIR, İsmail- AKALIN Mehmet- GÜLENSOY, Tuncer- BİRİNCİ, Necat; *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Yargı Yayınevi, Ankara 2001.

KURAL, Prof. Dr. Orhan; *Gizemli Coğrafyalar*, İnkilap Kit., İstanbul 1999.

KURTBAY, Yalçın; *Nezaket ve Görgü Kuralları*, Kültür Bak. Yay. Ankara 1991.

LÖSCHBURG, Winfried, *Seyahatin Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

MAVİŞ, Adil; Anlayarak Hızlı Okuma Teknikleri ve Öğrenme Teknikleri, Hayat Y., İstanbul 1999.

MAVİŞ, Adil; Söz Söyleme ve İnsanları Etkileme Sanatı, İstanbul 2004.

MİLLİ EĞİTİM, MEB, nr. 169, Ankara 2006.

MORAN, Prof. Dr. Berna; *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İletişim, İstanbul 1999.

MUALLİMOĞLU, Nejat; *Bütün Yönleriyle Hitabet*, İstanbul 1991.

MUALLİMOĞLU, Nejat; *Politikada Nükte*, İstanbul 1997.

OKAY, Prof. Dr. M. Orhan; *Konuşmalar*, Akçağ Yay., Ankara 1998.

ÖNER, Sakin; *Örneklerle Kompozisyon Sanatı*, Veli Yayınları, İstanbul 1982.

ÖZÇELİK, Mustafa; *Gece Işıltısı*, Sütun Yayınları, İstanbul 2005.

ÖZBEN, Raif; *Türkçe Diksiyon*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1989.

ÖZDEMİR, Emin; *Eleştirel Okuma*, Ankara 1995.

ÖZDEMİR, Emin; *Sözlü-Yazılı Anlatım Sanatı, Kompozisyon*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

ÖZDEMİR, Emin; Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı; Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

ÖZDEMİR, Emin-BİNYAZAR, Adnan; *Yazma Öğretimi-Yazma Sanatı*, Papirüs Yay., İstanbul 2002.

ÖZGÜL, Metin Kayahan; *Kandille İskandil*, Hece Yay., Ankara 2003.

ÖZKIRIMLI, Atilla; Türk Dili-Dil ve Anlatım; İst.Bilgi Üniv. Yay, İstanbul 2002.

ÖZÖN, Mustafa Nihat; *Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş*, Remzi Kitab., İstanbul 1971.

SARIHAN, Zeki; *Unutulmayan Öğretmenler*, Kültür Bak. Yay., Ankara 2002.

ŞENBAY, Nüzhet; Söz ve Diksiyon Sanatı, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993.

TANSEL, Fevziye Abdullah; *İyi ve Doğru Yazma Usulleri III*, Kubbealtı Yay., İstanbul 1978.

TAŞER, Suat; *Konuşma Eğitimi*, İş Bankası Yay., İstanbul 1978.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri; *Türkçemiz ve Uydurmacılık*, Boğaziçi Yayınları,İstanbul 1980.

TÜRK DİLİ Dergisi, *Deneme özel sayısı*, nr. 118, Temmuz 1961.

TÜRK DİLİ Dergisi, *Anı Özel Sayısı*, nr. 242, 1 Mart 1972.

TÜRKOĞLU, Said; Yazarlık Ağacı, Sütun Yayınları, İstanbul 2005.

TÜRK YURDU Roman Özel Sayısı, Mayıs/Haziran 2000, Ankara, c. 20, nr. 153-154.

YETKİN, Suut Kemal; *Günlerin Götürdüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1965.

ULUÇ, Esra; Güzel Konuşmak İstiyorum, Carpe Diem Yay. İstanbul 2006.
ÜNALAN, Şükrü; *Sözlü Anlatım*, Nobel Yay., Ankara 2007.
YALÇIN, Cevdet; *Güzel Konuşma ve Yazma Kılavuzu*, Platin Yay., Ankara 2005.
YAVUZ, Prof. Dr. Kemal- YETİŞ, Prof. Dr. Kazım, BİRİNCİ, Prof. Dr. Necat, *Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2006, 432 s.
YEŞİL, Kamil; *Türk Edebiyatı Öğretmen El Kitabı*, Ankara 2007
http://www.sevgidunyam.com/mektup1.htm